

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№24 грудень 2023

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штирбов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management (USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, професор факультету журналістики й політичних наук Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук, доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук, професор
Козловський С. В., доктор економічних наук, професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук, професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук, професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук, професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук, професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук, професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління, професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук, професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук, професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2023 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 14.12.23 р.
Підписано до друку 14.12.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 35.5.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1412/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2023

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
- список літератури;
- список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezбережені у формат .doc для Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Марченко О. А., Постол А. А.

Фінансово-економічне забезпечення медичного страхування в Україні: проблеми та перспективи вирішення 7

Голян В. А., Коробка Р. В.

Фінансово-інвестиційний вимір модернізації водоохоронної інфраструктури в умовах загострення екзогенних та ендемогенних екологічних ризиків 12

Свиноус І. В., Присяжнюк Н. М., Туржанський В. А., Хома Д. М., Свиноус Н. І.

Теоретичні підходи до формування та вимірювання доходу: обліково-економічний аспект 18

Ємельянов О. Ю., Войцеховська Ю. В.

Оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємств 25

Ложачевська О. М., Підвальна О. Г., Мохонько Г. А., Литвишко А. О.

Бізнес-адміністрування механізму антикризового менеджменту фінансів інноваційно орієнтованих підприємств в умовах диджиталізації та розвитку публічного управління 30

Полінкевич О. М., Мальцева В. В., Тринчук В. В.

Бізнес-технології в управлінні підприємством як основа сталого розвитку цифрового суспільства 35

Скопенко Н. С., Євсєєва-Северина І. В., Удворгелі А. І.

Шляхи адаптації й розвитку вітчизняного бізнесу під час війни 41

Зав'ялова М. В., Петрішина Т. О., Андрущенко Г. І.

Стратегії маркетингу: від концепції до реалізації в контексті дослідження ринку, реклами та ціноутворення 48

Романюк І. А., Колосков О. М.

Аналіз впливу блокчейн-технологій на розвиток електронної комерції 55

Тульчинська С. О., Копійка С. В.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств в умовах глобальних трансформацій 61

Жукова Л. М., Гришко В. В., Тицький О. А.

Інституційна архітектоніка інновацій в інформаційно-комунікаційних технологіях управління 66

Овечкіна О. А., Колесник Т. В., Арбузова Т. В., Чайка М. О.

Підвищення ефективності прийняття організаційно-економічних та безпекових управлінських рішень у системі публічного управління в умовах активізації інтелектуальних драйверів смарт-економіки та конкурентного розвитку міжнародного агробізнесу 72

Мєліхова Т. О., Подмешальська Ю. В., Терещенко Н. М.

Удосконалення обліку, оподаткування та контролю ЄСВ та ПДФО для поліпшення виробничого обліку, стратегічного управлінського обліку, податкової та фінансової звітності в умовах переходу на міжнародні стандарти зарубіжних країн 78

Глуценко О. В., Швайко М. А., Хмельков А. В., Данилкіна О. І.

Сучасні тенденції на ринку криптовалют в Україні 84

Шепель І. В.

Інноваційні підходи до застосування інформаційних технологій у фінансовому обліку 93

Лозиченко О. М.

Основні бар'єри забезпечення зростання заощаджень домогосподарств в Україні 98

Кулик М. В.

Стратегія формування системи ревеню менеджменту в кризових умовах 103

Петришин Н. Я., Заєць І. В., Мартинюк Т. О., Тринчук Т. В.

Оптимізація та планування ресурсів задля управління конкурентоспроможністю соціоекономічної системи 108

Бортнікова М. Г., Сорока В. В., Тітов А. О., Костів Н. І.

Соціально-економічні важелі управління персоналом в умовах міжнародної діяльності 113

Тибінка Г. І., Кузик О. Б., Губиш Т. О.

Порівняльний аналіз моделей корпоративної соціальної відповідальності 119

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Майстер А. В., Дзісяк В. О.

Проблеми та шляхи удосконалення механізму регулювання ринку криптовалют в Україні 123

Максименко І. Я., Кісінь О. А.

Ключові аспекти проведення внутрішнього аудиту виробничих запасів 128

Соболевська О. О.

Особливості розвитку мисливського туризму, як засобу збереження біосистеми країни 132

Кваша Т. К.

Сукупна факторна продуктивність регіонів України 137

Жолобак В. М., Шепель Т. В.

Імідж та брендування промислових підприємств 145

Кривенко В. Ю.

InsurTech на ринку страхових послуг України 150

Державне управління

Драган І. В., Дацій Н. В., Драган І. О.

Аналіз фінансової складової державної політики охорони здоров'я в Україні 158

Чукот С. А., Карапозюк А. Л.

Цифровізація процесів архівної справи в контексті формування Національного архівного фонду та його інтеграції у світовий інформаційний простір 163

Тілікіна Н. В.

Методика оцінки ефективності реалізації регіональних і місцевих програм у молодіжній сфері 171

Корольок Т. О.

Сучасні підходи до оцінювання ефективності публічного управління 181

Ханіна О. І.

Становлення та складові державного регулювання волонтерської діяльності в Україні 188

Латичак Н. І.

Сучасні детермінанти, що впливають на розвиток процесу стандартизації й сертифікації продукції 194

Петькун С. М.

Аналітичний огляд стану розробленості проблем державного управління соціальною безпекою в умовах цифрової трансформації 198

Ядченко Д. М.

Визначення терміну "механізм державного регулювання аеромедичної евакуації" 203

Ткач Д. В.

Роль гуманітаризму та гуманітарних моделей в подоланні міграційних криз 208

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 24 / 2023

CONTENTS:

Economy

Marchenko O., Postol A.

FINANCIAL AND ECONOMIC SUPPORT OF HEALTH INSURANCE IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR SOLUTION 7

Holian V., Korobka R.

FINANCIAL AND INVESTMENT DIMENSION OF WATER PROTECTION INFRASTRUCTURE MODERNISATION IN THE CONTEXT OF EXOGENOUS AND ENDOGENOUS ENVIRONMENTAL RISKS 12

Svynous I., Prysiazhniuk N., Turzhanskyi V., Khoma D., Svinous N.

THEORETICAL APPROACHES TO FORMATION AND MEASUREMENT OF INCOME: ACCOUNTING AND ECONOMIC ASPECT 18

Yemelyanov O., Voytsekhovska Yu.

ASSESSMENT OF THE POTENTIAL OF RENEWAL OF FIXED ASSETS OF ENTERPRISES 25

Lozhachevska O., Pidvalna O., Mokhonko H., Lytvyshko L.

BUSINESS ADMINISTRATION OF THE ANTI-CRISIS FINANCIAL MANAGEMENT MECHANISM OF INNOVATIVELY ORIENTED ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION AND DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION 30

Polinkevych O., Maltseva V., Trynchuk V.

BUSINESS TECHNOLOGIES IN ENTERPRISE MANAGEMENT AS THE BASIS FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF A DIGITAL SOCIETY 35

Skopenko N., Yevsieieva-Severyna I., Udvorheli L.

ADAPTATION AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BUSINESS IN TIMES OF WAR 41

Zavialova M., Petrishyna T., Andrushchenko H.

MARKETING STRATEGIES: FROM CONCEPT TO IMPLEMENTATION IN THE CONTEXT OF MARKET RESEARCH, ADVERTISING, AND PRICING 48

Romaniuk I., Koloskov O.

ANALYSIS OF THE IMPACT OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF E-COMMERCE 55

Tulchynska S., Kopiika S.

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF GLOBAL TRANSFORMATIONS 61

Zhukova L., Gryshko V., Titsky O.

INSTITUTIONAL ARCHITECTURE OF INNOVATIONS IN MANAGEMENT INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES 66

Oviechkina O., Kolesnyk T., Arbusova T., Chaika M.

INCREASING THE EFFICIENCY OF MAKING ORGANIZATIONAL, ECONOMIC AND SECURITY MANAGEMENT DECISIONS IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE ACTIVATION OF INTELLECTUAL DRIVERS OF THE SMART ECONOMY AND THE COMPETITIVE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL AGRIBUSINESS 72

Melikhova T., Podmeshalska Yu., Tereshchenko N.

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING, TAXATION AND CONTROL OF THE EUV AND PERSONAL INCOME TAX TO IMPROVE PRODUCTION ACCOUNTING, STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING, TAX AND FINANCIAL REPORTING IN THE CONTEXT OF THE TRANSITION TO INTERNATIONAL STANDARDS OF FOREIGN COUNTRIES 78

Hlushchenko O., Shvayko M., Khmelkov A., Danylkina O.

CURRENT TRENDS IN THE CRYPTOCURRENCY MARKET IN UKRAINE 84

Shepel I.

INNOVATIVE APPROACHES TO THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN FINANCIAL ACCOUNTING 93

Lozychenko O.

KEY BARRIERS TO ENSURE THE GROWTH OF HOUSEHOLDS' SAVINGS IN UKRAINE 98

Kulyk M.

REVENUE MANAGEMENT STRATEGY IN CRISIS CONDITIONS 103

Petryshyn N., Zaiets I., Martyniuk T., Hrynychuk T.

OPTIMIZATION AND PLANNING OF RESOURCES FOR MANAGING THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM COMPETITIVENESS 108

Bortnikova M., Soroka V., Titov A., Kostiv N.

SOCIO-ECONOMIC LEVER OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF INTERNATIONAL BUSINESS 113

Tybinka H., Kuzyk O., Gubysch T.

COMPARATIVE ANALYSIS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY MODELS 119

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 24 / 2023

CONTENTS:

Economy

Maister A., Dzisiak V.

PROBLEMS AND WAYS TO IMPROVE THE REGULATION MECHANISM OF THE CRYPTOCURRENCY MARKET
IN UKRAINE 123

Maksymenko I., Kisil O.

KEY ASPECTS OF THE INTERNAL AUDIT OF INVENTORY 128

Sobolevska O.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF HUNTING TOURISM AS A MEANS OF PRESERVING
THE BIOSYSTEM OF THE COUNTRY 132

Kvasha T.

TOTAL FACTOR PRODUCTIVITY OF THE UKRAINE'S REGIONS 137

Zholobak V., Shepel T.

IMAGE AND BRANDING OF INDUSTRIAL ENTERPRISES 145

Kryvenko V.

INSURTECH ON THE INSURANCE SERVICES MARKET OF UKRAINE 150

Public administration

Dragan I., Datsii N., Dragan I.

ANALYSIS OF THE FINANCIAL COMPONENTS OF THE STATE POLICY OF HEALTH PROTECTION
IN UKRAINE 158

Chukut S., Karapoziuk A.

DIGITIZATION OF ARCHIVAL PROCESSES IN THE CONTEXT OF FORMING THE NATIONAL ARCHIVAL FUND
AND ITS INTEGRATION INTO THE GLOBAL INFORMATION SPACE 163

Tylikina N.

ASSESSMENT METHODOLOGY FOR IMPLEMENTATION EFFICIENCY OF THE REGIONAL AND LOCAL
PROGRAMS IN THE YOUTH SPHERE 171

Koroliuk T.

MODERN APPROACHES TO EVALUATING OF EFFICIENCY OF PUBLIC ADMINISTRATION 181

Khanina O.

ESTABLISHMENT AND COMPONENTS OF STATE REGULATION OF VOLUNTEER ACTIVITIES IN UKRAINE 188

Lapychak N.

MODERN DETERMINANTS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF THE PROCESS OF STANDARDIZATION
AND CERTIFICATION OF PRODUCTS 194

Petkun S.

ANALYTICAL REVIEW OF THE STATE OF DEVELOPMENT OF THE PROBLEMS OF THE STATE ADMINISTRATION
OF SOCIAL SECURITY IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION 198

Yadchenko D.

DEFINITION OF THE TERM "MECHANISM OF STATE REGULATION OF AEROMEDICAL EVACUATION" 203

Tkach D.

THE ROLE OF HUMANITARIANISM AND HUMANITARIAN MODELS IN OVERCOMING MIGRATION CRISES 208

УДК 340.1

О. А. Марченко,
д. е. н., професор, завідувачка кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4727-3183>

А. А. Постол,
д. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2985-5673>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.7

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ

О. Marchenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Hotel
and Restaurant Business, Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
A. Postol,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Hotel and Restaurant Business,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

FINANCIAL AND ECONOMIC SUPPORT OF HEALTH INSURANCE IN UKRAINE:
PROBLEMS AND PROSPECTS FOR SOLUTION

У статті розглядаються проблеми та перспективи фінансово-економічного забезпечення розвитку медичного страхування в Україні з метою його всебічного покращення. Особлива увага надана уточненню понять медичне страхування та страхова медицина з метою уникнення правових непорозумінь та порушень. Також всебічно розглянуті питання обов'язкового та добровільного медичного страхування. Виявлені їх основні недоліки та переваги для населення та держави, а також проблеми впровадження. Серед останніх — відсутність практичного досвіду в організаторів медицини та страхувальників; низька платоспроможність населення; дефіцит місцевих та державного бюджету як складових джерел фінансового забезпечення страхових полісів; недостатньо розроблені та диференційовані програми страхування. З метою обґрунтування подальших перспектив розвитку медичного страхування розглянуті його моделі в європейських країнах. Практично у всіх з них мова йде про змішане приватно-муніципально-державне фінансування, але у різних частках і співвідношеннях. Зроблено висновки про перспективи змішано-бюджетного фінансування медичного страхування в Україні.

The article examines the problems and prospects of financial and economic support for the development of health insurance in Ukraine with a view to its comprehensive improvement. Particular attention is paid to clarifying the concepts of health insurance and insurance medicine in order to avoid legal misunderstandings and violations. The issues of compulsory and voluntary health insurance are also comprehensively considered. The author identifies their main disadvantages and advantages

for the population and the state, as well as problems of implementation. The latter include the lack of practical experience of healthcare organizers and insurers; low solvency of the population; deficit of local and state budgets as components of sources of financial support for insurance policies; insufficiently developed and differentiated insurance programs. In order to substantiate further prospects for the development of health insurance, the author examines its models in European countries. Almost all of them involve mixed private, municipal and public financing, but in different shares and ratios. The author draws conclusions about the prospects for mixed-budget financing of health insurance in Ukraine. The restructuring of the health care economy should be based on strengthening the financial foundations of the sector, with a shift in the overall financing scheme from the budget system to a mixed budget and insurance system financed with the active participation of enterprises, institutions, organizations of various forms of ownership with elements of voluntary health insurance. The state policy of health insurance development as a part of the general social and economic policy of Ukraine should define the basic principles, directions and forms of financial and economic influence in the field of public health. In Ukraine, the development of voluntary health insurance as a type of personal insurance, which provides full or partial payment of money for medical care in case of illness or accident, is quite noticeable. However, the share of VHI premiums is small. It fluctuates within 10% of the insurance market. Therefore, the provision of health insurance by insurance companies should be supported by a regulatory framework; improved tax policy and state supervision; increased financial reliability of insurers; development of the insurance culture of the population; training and retraining of personnel in this area of social and economic activity.

Ключові слова: медичне страхування, страхова медицина, фінансово-економічне забезпечення, бюджет, роботодавці, фізичні особи, міжнародний досвід, управління, ефективність, соціальний захист, консолідований розвиток.

Key words: health insurance, insurance medicine, financial and economic support, budget, employers, individuals, international experience, management, efficiency, social protection, consolidated development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У світовій практиці існують різні системи фінансування медичної допомоги та охорони здоров'я населення. Велика увага їй забезпеченню приділяється в Україні. Право на безкоштовне медичне обслуговування належить до конституційних прав кожного громадянина. Навіть в сучасних умовах війни, витрат на оборону держава дбає про соціальний захист і безоплатну допомогу населенню. Для цього задіяні і бюджетні видатки, й місцеві бюджети територіальних громад, і національні та міжнародні програми і гранти.

Навантаження на систему медичної допомоги значно, в разі посилюється російською війною та постійними ракетними обстрілами, бомбовими ударами мирних міст і сіл по всій країні. В сотні разів збільшилася кількість цивільних людей, які потребують невідкладної медичної допомоги, висококваліфікованих та високовартісних хірургічних операцій. Неминучі втрати відбуваються на фронтах, в зоні бойових дій. Крім цього, російськими військами було повністю знищено 1300 медичних закладів. На деокупованих територіях ті з них, які не знищені, виявилися повністю розграбованими. Обладнання, машини швидкої допомоги, запаси ліків були вивезені до росії. Тому важливе значення має пошук додаткових джерел фінансування медичної допомоги. Серед них найбільш відомим є медичне страхування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам медичного страхування присвячено багато наукових праць як вітчизняних, так і закордонних науковців, таких як В. Д. Базилевич, І. М. Вахович, Н. М. Внукова, Л. В. Волохова, Н. В. Вороніна, Л. В. Временко, А. М. Терованесов, О. В. Тичковська, Н. М. Рубцова, Н. В. Приказюк, В. Ю. Стеценко, Я. С. Новосад, О. П. Коваль, В. П. Карленко та багато інших.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є уточнення сутності медичного страхування і страхової медицини, аналіз міжнародного досвіду їх використання, виявлення фінансово-економічних проблем становлення в Україні та обґрунтування можливостей і перспектив їх вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно нашого Основного Закону — Конституції — Україна є соціальною державою (ст. 1). Як уже зазначалося, він надає кожному громадянину країни право на медичну допомогу. У ст. 49 Конституції зазначено: "Кожний має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних

соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм" [1].

Тому доцільно розмежувати їх основні поняття та ідентифікувати їх. Страхова медицина — це складна та мобільна система ринкових відносин у сфері охорони здоров'я та її організація, за якої товаром виступає якісна медична послуга, що провокується ризиком для здоров'я. Медичне страхування — це інструмент, механізм, з допомогою якого вона здійснюється. Подібної точки зору дотримується А. Святошнюк, вказуючи, що таке уточнення надзвичайно важливе для уникнення підміни понять і зміщення акцентів із приватно-правового поля особистого страхування у публічно-правове поле [2, с. 234].

Страхова медицина визначається як організаційна структура з трьохступеневою системою медичного страхування. Перший рівень покривається за рахунок Базової програми, тобто державних гарантій; наступний рівень — державних гарантій та коштів обов'язкового медичного страхування (ОМС); третій рівень — коштів добровільного медичного страхування (ДМС). Однак, тільки за умови їх одночасного функціонування може відбуватися розвиток повноцінного медичного страхування.

Передбачається, що до переваг введення страхової медицини в Україні можуть бути віднесені: забезпечення доступності медичної допомоги, що сприятиме зміцненню та покращенню здоров'я населення; підвищення конкуренції між медичними закладами, отже, покращення якості надання послуг; зростання інвестиційної привабливості сфери охорони здоров'я, що забезпечить надходження додаткових інвестиційних ресурсів; мобілізація та ефективне використання коштів на покриття витрат на медичне обслуговування. Запровадження ОМС матиме позитивні наслідки для суспільства, бізнесу, держави загалом.

Концептуальні напрями реформування системи охорони здоров'я, його основні цілі закладені в Стратегії сталого розвитку "Україна — 2020". Згідно неї, до 2020 р. в Україні повинна запровадитися державна програма медичних гарантій, яка покриватиме усі рівні медичних послуг, включно із стаціонарними. Паралельно з 2020 р. мав розпочатися активний розвиток медичного страхування.

В цьому контексті активно опрацьовуються механізми удосконалення фінансування системи охорони здоров'я, у т.ч. й такі, що базуються на впровадженні обов'язкового медичного страхування [3—5]. Дане питання наразі є дуже актуальним для України з кількох причин: проведення медичної реформи є однією з умов євроінтеграції України до ЄС; Україна є однією з країн, що мають високий відсоток людей похилого віку в загальній структурі населення; Україна відноситься до країн з низьким рівнем суспільного здоров'я; фінансування медицини на страховій основі призведе до зменшення навантаження на національну економіку у секторі соціального забезпечення.

У розрізі реформи було прийнято Закон України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII, в якому зазначається програма державних гарантій медичного обслуговування населення. Вона визначає

перелік та обсяг медичних послуг (включаючи медичні вироби) та лікарських засобів, повну оплату надання яких пацієнтам держава гарантує за рахунок коштів Державного бюджету. Обсяг коштів Державного бюджету країни, що спрямовуються на реалізацію програми медичних гарантій, щорічно визначається в Законі України про Державний бюджет України як частка валового внутрішнього продукту у розмірі не менше 5 відсотків валового внутрішнього продукту (ВВП) України. Прийняття цього Закону знаменує перший важливий крок та етап до здійснення повноцінної медичної реформи.

Наразі, в Україні у колах державних інститутів законодавства та управління, фінансових та правничих колах, серед медичних фахівців та організаторів медицини дискутується концепція ОМС. Існує 2 законопроекти з цього важливого питання. В одному з них пропонується введення ОМС як окремого виду соціального страхування, оскільки воно охоплюватиме все населення, а не лише працюючих чи пенсіонерів та передбачатиме надання кваліфікованої медичної допомоги, а не здійснення грошових виплат. У другому законопроекті ОМС пропонується здійснювати за участю страхових компаній, з відповідними додатковими нарахуваннями на фонд оплати праці підприємств, із створенням фондів медичного страхування. В законодавстві України не має єдиного підходу до трактування понять загальнообов'язкового та добровільного медичного страхування, тому доцільно також розглянути дані визначення.

Виходячи з розглянутих законів та законопроектів, можна стверджувати, що під загальнообов'язковим медичним страхуванням слід розуміти вид обов'язкового страхування, який спрямований на надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби. В свою чергу, добровільне медичне страхування — це страхування, яке передбачає забезпечення громадян медичними послугами фінансовими установами, які отримали ліцензію на добровільне медичне страхування. Загальний обсяг витрат на охорону здоров'я в Україні — пацієнтів і держави разом — відповідає середньому показнику в багатьох країнах Європи.

Всебічне вивчення зарубіжного досвіду медичного страхування підтверджує його відмінності відповідно до специфіки кожної країни [6—9]. Так, система медичного страхування Польщі досить схожа з системою, яка формується в Україні. Проте у Німеччині спостерігається взагалі протилежна ситуація, де роль уряду полягає в сприянні створенню страхових фондів і здійсненні загального контролю за ними, тобто забезпечення відповідності діяльності страхових фондів із законодавством, виконання фондами страхових програм.

На думку частини науковців, найбільш зразковим прикладом для впровадження в Україні є модель медичного страхування Швеції. Згідно неї, фінансування охорони здоров'я та медичної допомоги на 18% забезпечує уряд, 51% місцева влада, 31% — роботодавці. Ми вважаємо це питання дискусійним, адже місцева влада завжди мала проблеми з фінансуванням, особливо сільських територій, де функціонують лише невеликі аграрні підприємства, а великі агрохолдинги, як прави-

ло, зареєстровані в офшорах та податків практично не сплачують. Тим більше це проблематично у теперішній час.

Підсумовуючи все вище сказане, можна констатувати, що необхідний цілісний комплексний підхід до реформування сучасного механізму фінансування вітчизняної галузі охорони здоров'я на засадах обов'язкового медичного страхування, з визначенням реальних джерел його фінансового забезпечення [10, с. 127]. Впровадження обов'язкового медичного страхування потребує вирішення проблем наповнення бюджетів, насамперед, на рівні територіальних громад, державному рівні. Однак війна, різке скорочення виробництва та зайнятості населення, наявність мільйонів біженців у воюючій країні, постійні ракетні удари та необхідність першочергового вирішення щоденних завдань безпеки й збереження життя практично унеможлиблює це завдання.

Очевидно поряд з цим, що впровадження обов'язкового медичного страхування є необхідною передумовою формування в Україні страхової медицини. Це вплине і на подальший розвиток ДМС, оскільки сутність реформи полягає у формуванні оптимальної моделі медичного страхування за рахунок поєднання обов'язкового й добровільного медичного страхування.

ОМС полягає у задоволенні потреби населення у отриманні якісної медичної допомоги. ДМС є важливим доповнюючим елементом до ОМС, оскільки забезпечує оплату медичних витрат за надання послуг, наданих понад рівень, що гарантується ОМС [11—13]. Отже, у подальших наукових дослідженнях доцільно розглянути тенденції розвитку добровільного медичного страхування та виявлення його можливостей та проблемних аспектів в контексті впровадження страхової медицини у нашій країні. Наразі, його частка у структурі страхових виплат також невелика і складала, наприклад, у 2018 р. лише 11,0%.

У сучасних умовах війни говорити про розбудову страхової медицини з огляду на важкі проблеми наповнення місцевих бюджетів і державного бюджету через неспровоковане російське вторгнення й розруху, низьку платоспроможність населення, які ним викликані, дуже важко. Однак у перспективі в Україні при впровадженні страхової медицини, нових елементів системи надання медичної допомоги, введення платної медицини та системи оплати за надані послуги необхідно спиратися на позитивний світовий досвід та врахувати ті помилки, через які пройшли інші країни.

Медичне страхування, яке планується провадити в обов'язковій формі, повинно набути рис соціального страхування, оскільки порядок його проведення визначається державним законодавством [14, с. 80]. Обов'язкова форма страхування координується державними структурами. Страхові платежі, сплачувані громадянами та юридичними особами, повинні мати форму податку. Вони мають бути доповнені державними видатками. Обов'язкове медичне страхування повинно перебувати під жорстким контролем держави як безприбуткове. Ця методологія на практиці сприятиме організації страхового фонду, дасть змогу планувати медичну допомогу завдяки тому, що надходження коштів до страхового фонду буде стабільним.

ВИСНОВКИ

Перебудова економіки охорони здоров'я повинна ґрунтуватися на зміцненні фінансових основ галузі, із зміщенням загальної схеми фінансування від бюджетної системи до змішаної бюджетно-страхової системи, що фінансується при активній участі підприємств, установ, організацій різних форм власності з елементами добровільного медичного страхування населення. Державна політика розвитку медичного страхування як частина загальної соціальної та економічної політики України повинна визначати основні принципи, напрями і форми фінансово-економічного впливу у сфері охорони здоров'я населення.

В Україні досить помітним є розвиток тільки добровільного медичного страхування як виду особистого страхування, за якого здійснюється повна або часткова виплата грошових коштів за отримання медичної допомоги за умови хвороби чи нещасного випадку. Проте частка страхових премій по ДМС невелика. Вона коливається у межах 10% страхового ринку. Тому здійснення медичного страхування, що надається страховими компаніями, має бути підтримано нормативно-правовою базою; удосконаленням податкової політики та державного нагляду; підвищенням фінансової надійності страховиків; розвитком страхової культури населення; підготовкою та перепідготовкою кадрів у цій сфері суспільно-економічної діяльності.

Література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 1 грудня 2023).
2. Святошнюк А.Л. Щодо особливостей визначення "медичне страхування" та " страхова медицина" в правовому полі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. Т. 1. №79. 2023. С. 232—235.
3. Климук Н.Я. Особливості медичного страхування в Україні в сучасних умовах. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2021. Вип. 1. С. 55—60.
4. Швець Ю. Зміст конституційного права особи на охорону здоров'я. Підприємництво, господарство і право. 2017. Вип. 8. С. 135—138.
5. Чернетченко О.М. Особливості правового регулювання фінансування нової моделі медичних послуг в системі охорони здоров'я. Правничий вісник Університету "КРОК", № 35. 2019. С. 114—121.
6. Глухова В.І., Булах М.О. Джерела фінансового забезпечення системи охорони здоров'я в Україні. Гроші, фінанси і кредит. № 10. 2016. С. 760—764.
7. Онишко С.В., Шевчук Ю.В. Особливості функціонування моделей фінансування медичного страхування. Економічний вісник. 2019. № 3. С. 171—179.
8. Попова Т. Реалізація публічно-приватного партнерства в галузі охорони здоров'я. Наукові перспективи. 2022. Вип. 10 (28). С. 61—72.
9. Сміронова В.Л., Климчук Н.Я., Вакуленко Д.В. Аналіз моделей медичного страхування. Вісник соціально-

ної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2020. № 3 (85). С. 103—105.

10. Барзилович А.Д. Моніторинг ефективності регулювання ринку медичних послуг. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 23. С. 124—130.

11. Федорович І.М. Теоретичні та практичні засади реалізації медичного страхування в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. Вип. 23 (2). С. 76—80.

12. Левкович О.В., Онишкевич Н.О. Перспективи розвитку медичного страхування в Україні з урахуванням іноземного досвіду. Бізнесінформ. 2019. № 11. URL: https://www.researchgate.net/publication/338742504_Perspektivi_rozvitku_medycznego_strahuvanna_v_Ukraini_z_urahuvannam_inozemnogo_dosvidu (дата звернення: 1 грудня 2023).

13. Януль І.Є. Перспективи розвитку медичного страхування в Україні. Економіка та держава. 2021. № 4. С. 87—91.

14. Васильчак С.В. Регіональна політика розвитку ринків медичного страхування. Формування ринкових відносин в Україні. 2016. № 5. С. 79—82.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 1 Dec 2023).

2. Sviatoshniuk, A.L. (2023), "On the peculiarities of the definition of "health insurance" and "insurance medicine" in the legal field", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya pravo*, vol. 79, no. 1, pp. 232—235.

3. Klymuk, N.Ya. (2021), "Features of health insurance in Ukraine in modern conditions", *Visnyk sotsial'noi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorov'ia Ukrainy*, vol. 1, pp. 55—60.

4. Shvets', Yu. (2017), "The content of the constitutional right to health care. Entrepreneurship, economy and law", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 8, pp. 135—138.

5. Chernetchenko, O.M. (2019), "Features of legal regulation of financing a new model of medical services in the health care system", *Pravnychyj visnyk Universytetu "KROK"*, vol. 35, pp. 114—121.

6. Hlukhova, V.I. and Bulakh, M.O. (2016), "Sources of financial support for the health care system in Ukraine", *Hroshi, finansy i kredyt*, vol. 10, pp. 760—764.

7. Onyshko, S.V. and Shevchuk, Yu.V. (2019), "Features of functioning of health insurance financing models", *Ekonomichnyj visnyk*, vol. 3, pp. 171—179.

8. Popova, T. (2022), "Realization of public-private partnership in the field of health care", *Naukovi perspektyvy*, vol. 10 (28), pp. 61—72.

9. Smironova, V.L. Klymchuk, N.Ya. and Vakulenko, D.V. (2020), "Analysis of health insurance models", *Visnyk sotsial'noi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorov'ia Ukrainy*, vol. 3 (85), pp. 103—105.

10. Barzylowych, A.D. (2020), "Monitoring the effectiveness of regulation of the medical services market", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 124—130.

11. Fedorovych, I.M. (2017), "Theoretical and practical principles of health insurance implementation in Ukraine", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, vol. 23 (2), pp. S. 76—80.

12. Levkovych, O.V. and Onyshkevych, N.O. (2019), "Prospects for the development of health insurance in Ukraine, taking into account foreign experience", *Biznesinform*, vol. 11, available at: https://www.researchgate.net/publication/338742504_Perspektivi_rozvitku_medycznego_strahuvanna_v_Ukraini_z_urahuvannam_inozemnogo_dosvidu (Accessed 1 Dec 2023).

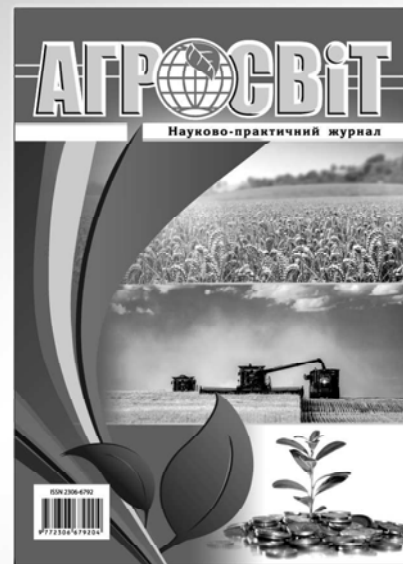
13. Yanul', I.Ye. (2021), "Prospects for the development of health insurance in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 87—91.

14. Vasylychak, S.V. (2016), "Regional policy of development of health insurance markets", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 5, pp. 79—82.
Стаття надійшла до редакції 09.12.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

В. А. Голян,

д. е. н., професор, відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>

Р. В. Коробка,

к. е. н., докторант, Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8878-0153>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.12

ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ВИМІР МОДЕРНІЗАЦІЇ ВОДОХОРОННОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ ЕКЗОГЕННИХ ТА ЕНДОГЕННИХ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ

V. Holian,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka

R. Korobka,

PhD in Economics, Doctoral student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FINANCIAL AND INVESTMENT DIMENSION OF WATER PROTECTION INFRASTRUCTURE
MODERNISATION IN THE CONTEXT OF EXOGENOUS AND ENDOGENOUS
ENVIRONMENTAL RISKS

Встановлено, що руйнація в багатьох населених пунктах мереж водопостачання та водовідведення внаслідок російської збройної агресії, а також високий рівень фізичного спрацювання систем очищення зворотних вод вимагають модернізації мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури як у публічному і корпоративному секторах, так і в секторі домашніх господарств. Обґрунтовано, що модернізація мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури потребує формування інституційного підґрунтя диверсифікації джерел та методів фінансово-інвестиційного забезпечення. Виявлено, що міжгалузєва ускладненість техногенного впливу забруднених зворотних вод на навколишнє природне середовище вимагає диференційованого підходу до програмування і планування фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації мережі водоохоронних споруд, пристроїв та засобів, що дозволять використати сучасні методи очищення стічних вод у різноманітних секторах національного господарства. Доведено, що програмування та планування вибору методів і джерел фінансово-інвестиційного забезпечення оновлення водогосподарської та водоохоронної інфраструктури промислових підприємств, сільськогосподарських виробництв та суб'єктів водопровідно-каналізаційного господарства мають враховувати комплекс принципів (басейновий принцип, принцип раціонального природокористування, принцип системності, принцип збалансованості, принцип релятивізму), дотримання кот-

рих дасть змогу активізацію інвестиційної діяльності синхронізувати з реальними водогосподарськими та водоохоронними проблемами окремих галузей та територій. Встановлено, що ключовою складовою фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації мережі водоохоронної інфраструктури виступає фінансування розбудови комплексу споруд, пристроїв та засобів, а також використання сучасних технологій запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес, що дає змогу упередити виникнення додаткових джерел забруднення навколишнього природного середовища, зокрема природних водних джерел. Дослідження показали, що у короткостроковій перспективі першочергового значення набуває модернізація комунальної водоохоронної інфраструктури, яка вимагає додаткового залучення місцевим самоврядуванням коштів на ринку позикового капіталу на фінансування оновлення систем очищення зворотних вод через емісію облігацій місцевої позики та іпотечне кредитування під заставу земель комунальної власності.

It is established that the destruction of water supply and sewerage networks in many settlements as a result of Russian armed aggression, as well as the high level of physical wear and tear of wastewater treatment systems, require modernisation of the network of water protection infrastructure facilities in the public and corporate sectors, as well as in the household sector. It is substantiated that the modernisation of the network of water protection infrastructure facilities requires the formation of an institutional framework for diversifying sources and methods of financial and investment support. It is found that the intersectoral complexity of the technogenic impact of polluted wastewater on the environment requires a differentiated approach to programming and planning of financial and investment support for the modernisation of the network of water protection facilities, devices and means that will allow the use of modern methods of wastewater treatment in various sectors of the national economy. It is proved that programming and planning of the choice of methods and sources of financial and investment support for the renewal of water management and water protection infrastructure of industrial enterprises, agricultural production and water supply and sewerage entities should take into account a set of principles (basin principle, principle of rational nature management, principle of systematicity, principle of balance, principle of relativism), compliance with which will allow intensification of investment activity to synchronise with real water demand. It is established that the key component of financial and investment support for the modernisation of the water protection infrastructure network is financing the development of a complex of facilities, devices and means, as well as the use of modern technologies to prevent pollution by making changes to the production process, which makes it possible to prevent the emergence of additional sources of environmental pollution, in particular, natural water sources. Studies have shown that in the short term, the modernisation of municipal water protection infrastructure is of paramount importance, which requires additional attraction of funds by local governments in the debt capital market to finance the upgrade of wastewater treatment systems through the issuance of local loan bonds and mortgage lending secured by municipal land.

Ключові слова: фінансово-інвестиційний вимір, модернізація, водоохоронна інфраструктура, капітальні інвестиції, державний бюджет, публічно-приватне партнерство.

Key words: financial and investment dimension, modernisation, water protection infrastructure, capital investments, state budget, public-private partnership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Модернізація водоохоронної інфраструктури в теперішніх умовах функціонування численних водомістких виробництв в Україні та високого рівня фізичного спрацювання систем водопостачання та водовідведення виступає критично необхідною умовою стабілізації екологічної обстановки у сфері водокористування в цілому. Багатогалузева спрямованість очищення зворотних вод потребує значних інвестиційних вливань у форму-

вання сучасної інфраструктури водовідведення. Фінансово-інвестиційний вимір модернізації водоохоронної інфраструктури сьогодні набуває особливої актуальності ще й з огляду на загострення ендегенних та екзогенних екологічних ризиків, що виникли внаслідок російської збройної агресії. Виникає необхідність у створенні інституційного підґрунтя для диверсифікації джерел інвестування проєктів оновлення інфраструктури очищення зворотних вод у найбільш водомістких ланках національного господарства: промислового секторі, сільськогосподарському виробництві та житлово-комунальному господарстві. Низький рівень інвестиційної

активності у публічному та корпоративному секторах в частині модернізації систем водопостачання та водовідведення зумовлений відсутністю сучасного регуляторного інструментарію стимулювання водокористувачів до впровадження сучасних технологій залучення водних ресурсів у відтворювальний процес, економії свіжої води та очищення виробничо-господарських та господарсько-побутових стічних вод. З огляду на це необхідно у фінансово-інвестиційному вимірі модернізації водоохоронної інфраструктури передбачити поряд з інститутами інвестування водоощадливих та водоочисних технологій інституціоналізацію набору методів та інструментів стимулювання державою природоохоронної діяльності у сфері розширеного відтворення та господарського освоєння водно-ресурсного потенціалу, а також розширення мережі споруд, пристроїв та засобів очищення зворотних вод.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розгляду фінансово-інвестиційного виміру модернізації водоохоронної інфраструктури вже тривалий період приділяється значна увага у вітчизняній економічній літературі. Особливо активізувалися дослідження в цьому напрямі у зв'язку із загостренням ендеогенних та екзогенних екологічних ризиків, в першу чергу у зв'язку з віроломним вторгненням російських агресорів на територію України. М. Ромащенко, М. Яцюк та О. Дехтяр доцільність активізації фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови інфраструктури розширеного відтворення водно-ресурсного потенціалу та розбудови індустрії водоохоронної діяльності пов'язують з тим, що існує низка проблем у водному господарстві — погіршення якості та виснаження водних ресурсів, деградація водних екосистем, низька ефективність використання води та незбалансована система господарювання, висока водоемність технологій і виробництв й інтенсивне старіння інженерної інфраструктури [5, с. 10]. Така ситуація склалася у зв'язку з тим, що тривалий період проекти модернізації водогосподарської і водоохоронної інфраструктури фінансувалися за залишковим принципом як в частині використання коштів публічних бюджетів, так і в частині приватного, зокрема корпоративного фінансування. У корпоративному секторі впровадження водоохоронних технологій фінансувалося мляво також через відсутність відповідних стимулів зі сторони держави.

Формуючи пріоритети фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації індустрії очищення зворотних вод, на думку Н.Пахоти треба виходити з того, що основними джерелами забруднення вод є промислові (скиди виробничих стічних вод, забруднені території підприємств, смітники промислових відходів), комунальні (скиди господарсько-побутових стічних вод, забруднені території населених пунктів, смітники побутових відходів), сільськогосподарські (меліоративні території, тваринницькі ферми) [4, с. 147]. Міжгалузева ускладненість техногенного впливу забруднених зворотних вод вимагає диференційованого підходу до програмування і планування фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації мережі водоохоронних споруд, пристроїв та засобів, що дозволять використати сучасні

методи очищення вживаної води у різноманітних секторах національного господарства.

Доцільність перегляду стратегічних пріоритетів фінансово-інвестиційного забезпечення оновлення інфраструктури водоспоживання та очищення зворотних вод, на переконання О. Судук, впливає з відсутності обґрунтованої цінової, фінансово-кредитної та податкової політики, суперечливості і непослідовності підходів до вироблення ефективної політики регулювання розвитку водогосподарського сектора та раціоналізації водокористування [6, с. 269]. Архаїчна цінова політика на ринку водогосподарських послуг та надмірно уніфікована політики фіскального регулювання спеціального водокористування не дають можливості формувати надійні публічні джерела фінансування заходів, пов'язаних з очищенням зворотних вод та мінімізацією впливу забрудненої води на природні водні джерела. Недолуга фінансово-кредитна політика не дає можливості великим водокористувачам активно працювати на ринку позикового капіталу з метою залучення коштів для модернізації водоохоронної інфраструктури.

Н. Ковшун недостатність обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації індустрії очищення зворотних вод та екологізації водокористування в цілому пов'язує з непрозорістю розподілу коштів від послуг водопостачання і водовідведення. На її думку, сформувалася схема, коли до процесу надання послуг залучається досить значна кількість організацій, і в кінцевому підсумку кошти, мігруючи, включаються в корупційні ланцюги і не формують стимулювального впливу на розвиток водного комплексу [3, с. 123]. Така ситуація потребує негайного виправлення, оскільки російська збройна агресія призвела до руйнації систем водопостачання і водовідведення у багатьох населених пунктах, що позбавило велику кількість населення надійних джерел екологічно безпечного питного водопостачання та підвищило ризики надмірного забруднення природних водних джерел недостатньо очищеними господарсько-побутовими стічними водами. Більше того, Україна має забезпечити максимальну прозорість фінансових відносин у сфері очищення зворотних вод, щоб підвищити обсяги залучення коштів іноземних партнерів і прискореними темпами усунути наслідки руйнації водопровідно-каналізаційних систем російськими агресорами.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розгляд фінансово-інвестиційного виміру модернізації водоохоронної інфраструктури в Україні з врахуванням базових характеристик функціонування водогосподарських систем, тенденцій фінансування заходів, пов'язаних з упередженням забруднення природних водних джерел через внесення змін у виробничий процес великих водокористувачів, а також з врахуванням ендеогенних та екзогенних екологічних ризиків, зумовлених російською збройною агресією.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мінімізація негативного впливу на природні та штучні водні об'єкти та екологізація водокористування у відтворювальному процесі виробничих секторів на-

ціонального господарства потребує розбудови мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури. В першу чергу необхідною є модернізація об'єктів водоохоронної інфраструктури в тих ланках господарського комплексу, які виступають найбільшими споживачами свіжої води — промислового комплексу, сільськогосподарському виробництві та житлово-комунальному господарстві. Така модернізація потребує суттєвого нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення оновлення існуючих інфраструктурних об'єктів та створення додаткових мереж водопідготовки та водоочистки.

Розбудова водоохоронної інфраструктури має бути зорієнтована на забезпечення усестороннього упередження негативного впливу використання водних ресурсів у господарському обігу як на якість готової продукції, так і на природні та штучні водні об'єкти в які потрапляють виробничо-господарські та господарсько-побутові стічні води. З огляду на це пріоритети розбудови мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури мають детермінуватися наступними цілями: скорочення обсягів скидів забруднених вод, використання водоощадливих технологій, використання сучасних технологій очистки стічних вод, впровадження "сухих" та маловодних технологій [2, с. 28].

Фінансово-інвестиційний вимір модернізації водоохоронної інфраструктури визначається також секторальними особливостями фінансування проєктів оновлення мережі водозабірних об'єктів, об'єктів водопідготовки та водоочистки, а також комплексу споруд та технічних засобів, котрі упереджують шкідливу дію вод. Такими секторальними особливостями виступають: облаштування джерел питного водопостачання та розширення мереж централізованого водопостачання в сільській місцевості; модернізація водозабірних систем, водопровідних мереж, систем оборотного водопостачання, систем водовідведення, впровадження маловодних технологій на промислових підприємствах; модернізація, реконструкція та технічне переоснащення систем комунального водопостачання та водовідведення, а також систем водопідготовки, водоочистки, ідентифікації якості питної води; модернізація об'єктів гідроенергетики та відродження матеріально-технічної бази малої гідроенергетики; екологічна реабілітація басейнів річок, замкнених природних та штучних водойм, транскордонних водотоків, акваторій морів; модернізація та реконструкція меліоративних систем в зоні осушувальних меліорацій та зрошувального землеробства; оновлення техніко-технологічного потенціалу водного транспорту та водозабезпечення галузей виробничої інфраструктури; налагодження моніторингу буріння свердловин, використання підземних вод, підтоплення територій, техногенного впливу на природні водні об'єкти; протипаводковий захист територій та упередження іншої шкідливої дії вод [1, с. 37].

В контексті формування дорожньої карти фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації мережі об'єктів водогосподарської інфраструктури необхідно враховувати територіальну асиметрію в запасах поверхневих та підземних вод, а також рівень концентрації та спрацювання об'єктів очищення зворотних вод. Тому програмування та планування вибору методів і джерел

фінансово-інвестиційного забезпечення оновлення водогосподарської інфраструктури промислових підприємств, сільськогосподарських виробництв та суб'єктів водопровідно-каналізаційного господарства має враховувати комплекс принципів, дотримання котрих дасть змогу активізацію інвестиційної діяльності синхронізувати з реальними водогосподарськими та водоохоронними проблемами окремих галузей та територій.

Такими принципами виступають: басейновий принцип (збереження цілісності, врахування просторової обмеженості та екологічної місткості природного водного об'єкта в межах його басейну при формуванні мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури); принцип раціонального природокористування (перманентне прагнення до скорочення питомого водоспоживання, тотальної економії водних ресурсів, впровадження оборотних систем водопостачання та безводних технологій); принцип збалансованості (дотримання економічно доцільного та технічно обгрунтованого співвідношення між окремими ланками водоохоронної інфраструктури суб'єкта господарювання або каскаду споруд і пристроїв як цілісної еколого-економічної системи); принцип системності (проведення модернізації мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури шляхом синхронізації заходів, які стосуються сегментів водного господарства, що безпосередньо взаємодіють між собою в процесі залучення водних ресурсів у господарський обіг, їх використання і споживання та відведення); принцип релятивізму (дотримання усталених пропорцій між природними водними об'єктами, водогосподарськими спорудами та навколишнім середовищем при умонтуванні в мережу об'єктів водоохоронної інфраструктури нових споруд та пристроїв) [2, с. 31]. Дотримання перерахованого комплексу принципів впливає з того, що розбудова мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури безпосередньо впливає на розширене відтворення та господарське освоєння водно-ресурсного потенціалу, зменшення скидів забруднення стічних недостатньо очищених зворотних вод, економію свіжої води за умови введення додаткових потужностей у повторному водоспоживанні.

Ключовою складовою фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації мережі водоохоронної інфраструктури виступає фінансування розбудови комплексу споруд, пристроїв та засобів, а також використання сучасних технологій запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес. Якраз фінансування названої статті очищення зворотних вод дає можливість упередити виникнення додаткових джерел забруднення навколишнього природного середовища, зокрема природних водних джерел. Прикметною рисою фінансово-інвестиційного виміру запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес є те, що більше 80% коштів спрямовується на фінансування поточних витрат, а частка фінансування капітальних інвестицій є мізерною.

Поточні витрати в запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес у 2015 році становили 923,5 млн грн, у 2016 — 1019,2 млн грн, у 2017 — 957,9 млн грн, у 2018 — 1083,4 млн грн, у

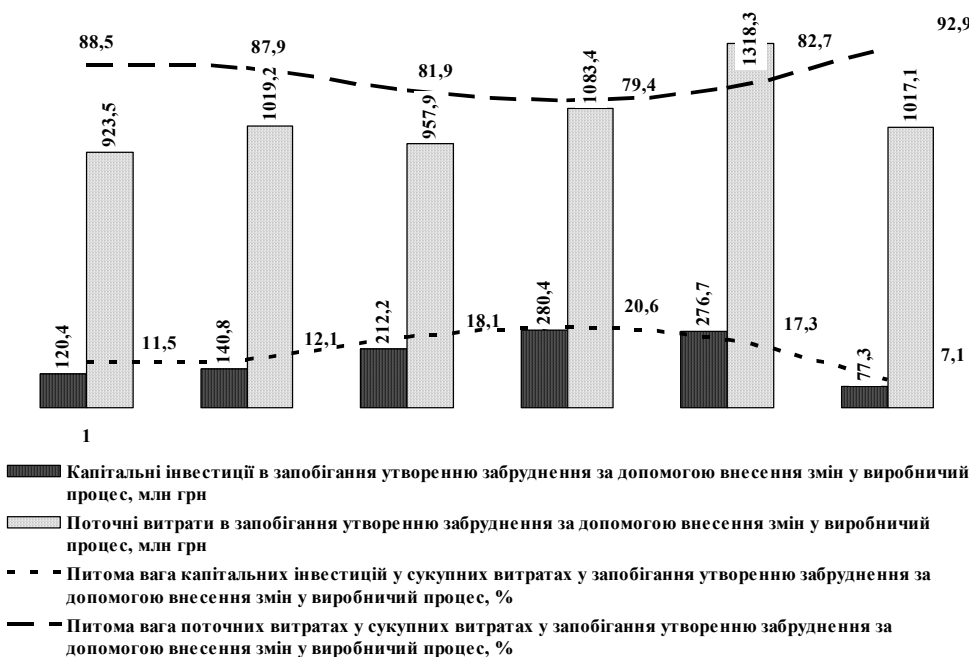

Рис. 1. Капітальні інвестиції та поточні витрати в запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

2019 — 1318,3 млн грн, у 2020 — 1017,1 млн грн. Найвище значення даного показника спостерігалось у 2019 році (1318,3 млн грн), а найнижче у 2017 році (957,9 млн грн). У 2020 році порівняно з 2015 роком поточні витрати в запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес зросли на 147,6 млн грн (рис. 1).

Питома вага поточних витрат в сукупних витратах в запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес у 2015 році становили 88,5%, у 2016 — 87,9%, у 2017 — 81,9%, у 2018 — 79,4%, у 2019 — 82,7%, у 2020 — 92,9%. Найвище значення даного показника спостерігалось у 2020 році (92,9%), а найнижче у 2018 році (79,4%). У 2020 році порівняно з 2015 роком питома вага поточних витрат в сукупних витратах в запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес зростає на 4,4%.

Тобто в цілому у 2015—2020 роках спостерігалось посилення поточної спрямованості фінансово-інвестиційного забезпечення внесення змін у виробничий процес підприємств-водокористувачів, щоб запобігти утворенню забруднення навколишнього природного середовища, в першу чергу природних водних джерел.

Це пов'язано з тим, що кризові явища в національній економіці, зокрема викликані карантинними обмеженнями внаслідок пандемії коронавірусу, не давали можливості державним інституціям, органам місцевого самоврядування, корпоративним структурам, об'єднанням підприємницьким структурам фінансувати проекти модернізації мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури.

Капітальні інвестиції в запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес у 2015 році становили 120,4 млн грн, у 2016 — 140,8 млн грн, у 2017 — 212,2 млн грн, у 2018 — 280,4 млн

грн, у 2019 — 276,7 млн грн, у 2020 — 77,3 млн грн. Найвище значення даного показника спостерігалось у 2018 році (280,4 млн грн), а найнижче у 2020 році (77,3 млн грн). У 2020 році порівняно з 2015 роком капітальні інвестиції в запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес знизилась на 43,1 млн грн. Питома вага капітальних інвестицій в сукупних витратах в запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес у 2015 році становили 11,5%, у 2016 — 12,1%, у 2017 — 18,1%, у 2018 — 20,6%, у 2019 — 17,3%, у 2020 — 7,1%. Найвище значення даного показника спостерігалось у 2018 році (20,6%), а найнижче у 2020 році (7,1%).

У 2020 році порівняно з 2015 роком питома вага капітальних інвестицій в сукупних витратах в запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес знизилась на 4,4%. З огляду на таку динаміку фінансування капітальних інвестицій у внесення змін у виробничий процес підприємств-великих водокористувачів необхідно є розробка регуляторного інструментарію, котрий забезпечить стимулювання процесів активізації інвестиційної діяльності у даній складовій водоохоронної діяльності.

Запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес в короткостроковій перспективі має залишатися основним пріоритетом фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури очищення зворотних вод. У публічному (державному та комунальному) секторі кошти Державного і місцевих бюджетів, в тому числі кошти спеціального та резервного фондів, а також позабюджетних фондів, повинні доповнюватися приватними інвестиціями на основі реалізації угод публічно-приватного партнерства. Приватними партнерами при реалізації такого роду угод можуть виступати як вітчизняні, так і іноземні суб'єкти підприємницької діяльності. Зокрема, при реалізації угод публічно-приватного партнерства щодо модернізації водоохоронної інфраструктури партнерами органів місцевого самоврядування можуть виступати суб'єкти приватного підприємництва, що дасть можливість консолідувати кошти публічних бюджетів та власні кошти підприємств, установ та організацій, в тому числі водогосподарських організацій, отриманих на основі надання платних водогосподарських та екосистемних послуг.

Особливою актуальністю з огляду на високий рівень фізичного спрацювання та наявність зруйнованих війною об'єктів відзначається модернізація комуналь-

ної водоохоронної інфраструктури, що вимагає додаткового залучення місцевим самоврядуванням коштів на ринку позикового капіталу на фінансування оновлення даної складової природоохоронної інфраструктури через емісію облігацій місцевої позики та іпотечного кредитування під заставу земель комунальної власності (у зв'язку з тим, що у 2021 році значні площі сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів було передано у комунальну власність, місцеве самоврядування отримало у володіння, користування і розпоряджання додаткові природно-ресурсні активи, котрі можуть використовуватися у іпотечно-заставних операціях).

Євроінтеграційні устремління України та входження нашої країни у Глобальну природоохоронну архітектуру, зокрема приєднання до Нової кліматичної угоди, підвищує можливості українських органів влади та суб'єктів водогосподарської і водоохоронної діяльності отримати кошти глобальних екологічних фондів, міжнародних фінансово-кредитних установ, урядів іноземних держав, інвесторів-нерезидентів. На загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях необхідно сформувати інституційно-програмні засади залучення іноземного капіталу у модернізацію водоохоронної інфраструктури житлово-комунального господарства, в першу чергу у населених пунктах, які зазнали руйнувань внаслідок російської збройної агресії. Необхідно активізувати роботу місцевого самоврядування в частині залучення грантових коштів у розбудову водогосподарської та водоохоронної інфраструктури сільських населених пунктів, а також оновлення індустрії очищення зворотних вод у міських поселеннях.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В умовах загострення ендегенних та екзогенних екологічних ризиків внаслідок російської збройної агресії актуалізується вирішення проблеми модернізації мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури у публічному (житлово-комунальне господарство) та корпоративному (промислова сфера та сільське господарство) секторах. Така модернізація неможлива повною мірою за наявної системи фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мережі об'єктів очищення зворотних вод у зв'язку з надмірною звууженістю спектра джерел і методів фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат. Першочергового значення при реформуванні фінансово-інвестиційних вимірів модернізації водоохоронної інфраструктури в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення національної економіки набуває посилення інвестиційної спрямованості фінансування оновлення індустрії очищення зворотних вод, в першу чергу у запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес (у 2015–2020 роках питома вага поточних витрат в сукупних витратах у запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес була в цілому більшою 80%). Дослідження показали, що основним пріоритетом фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації водоохоронної інфраструктури у найближчій перспективі має виступати інвестування проєктів запобігання утворенню забруднення за допомогою вне-

сення змін у виробничий процес, що дасть змогу упереджувати джерела забруднення природних водних джерел, а не боротися з наслідками такого забруднення. Виходячи з наявних ендегенних та екзогенних екологічних ризиків, фінансово-інвестиційний вимір модернізації водоохоронної інфраструктури має бути зорієнтований на диверсифікацію вітчизняних та іноземних джерел інвестування проєктів оновлення мережі об'єктів очищення зворотних вод та впровадження сучасних технологій економії свіжої води.

Література:

1. Голян В., Андрощук І. Інвестиційне забезпечення сфери водокористування: інституціональне підґрунтя та галузеві особливості. *Економіст*. 2013. № 8. С. 36—43.
2. Голян В., Самойленко Б., Битов В. Ринкова трансформація регіональних водогосподарських комплексів: теоретико-методологічні засади та інституціональні передумови. *Економіст*. 2010. № 12. С. 27—35.
3. Ковшун Н.Е. Фінансування водогосподарського комплексу: механізми, тенденції та перспективи. *Механізм регулювання економіки*. 2015. № 4. С. 118—126.
4. Пахота Н.В. Аналіз розвитку водогосподарського комплексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Випуск 18. Частина 2. С. 144—148.
5. Ромащенко М.І., Яцюк М.В., Дехтяр О.О. Концептуальні засади реформування водогосподарської галузі України. *Вісник аграрної науки*. 2018. № 12 (789). С. 9—18.
6. Судук О. Вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку системи управління водогосподарським комплексом. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. Випуск 1 (56). С. 268—275.

References:

1. Holian, V. and Androschuk, I. (2013), "Investment support in the field of water use: institutional background and industry specifics", *Economist*, vol. 8, pp. 36—43.
2. Holian, V. Samojlenko, B. and Bytov, V. (2010), "Market transformation of regional water management complexes: theoretical and methodological foundations and institutional prerequisites", *Economist*, vol. 12, pp. 27—35.
3. Kovshun, N.E. (2015), "Financing water complex: mechanisms, trends and perspective", *Mekhanizm rehu-liuvannia ekonomiky*, vol.4, pp. 118—126.
4. Pakhota, N.V. (2018), "Analysis to the retail of the water resources complex of the regions in Ukraine", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 18, no. 2, pp. 144—148.
5. Romaschenko, M.I. Yatsiuk, M.V. and Dekhtiar, O.O. (2018), "Conceptual principles of reform of the water sector of Ukraine", *Visnyk ahrarnoi nauky*, vol. 12 (789), pp. 9—18.
6. Suduk, O. (2015), "Domestic and foreign experience in the development of the management system of the water management complex", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 1 (56), pp. 268—275.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2023 р.

І. В. Свиноус,

*д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>*

Н. М. Присяжнюк,

*к. вет. н., доцент кафедри іхтіології та зоології,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-4737-0143>*

В. А. Туржанський,

*к. е. н., доцент кафедри обліку та фінансів, Університет економіки і підприємництва
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7920-8389>*

Д. М. Хома,

*к. е. н., доцент кафедри обліку та фінансів, Університет економіки і підприємництва
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2298-8705>*

Н. І. Свиноус,

*доктор філософії в галузі менеджменту, асистент кафедри обліку та фінансів,
Університет економіки і підприємництва
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3640-0519>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.18

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА ВИМІРЮВАННЯ ДОХОДУ: ОБЛІКОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

I. Svinous,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Department of Accounting and Taxation, Bila Tserkva National Agrarian University
N. Prysiazhniuk,

PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor, Department of Ichthyology and Zoology,
Bila Tserkva National Agrarian University

V. Turzhanskyi,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Finance, University of Economics and Entrepreneurship, Khmelnytskyi
D. Khoma,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Finance, University of Economics and Entrepreneurship, Khmelnytskyi
N. Svinous,

Doctor of Philosophy in the field of management, Assistant of the Department of Accounting and Finance,
University of Economics and Entrepreneurship, Khmelnytskyi

THEORETICAL APPROACHES TO FORMATION AND MEASUREMENT OF INCOME: ACCOUNTING AND ECONOMIC ASPECT

Отримання доходу є необхідною умовою діяльності комерційних підприємств, оскільки він є джерелом розвитку, з нього формується прибуток, а також фінансуються поточні витрати та виконуються податкові зобов'язання. Отримання доходу свідчить про наявність попиту продукцію. Дохід — це основа самофінансування діяльності, але за умови, що його розмір достатній покриття витрат і зобов'язань, і навіть освіти чистий прибуток. Тому збільшення доходів підприємства сприяє покращенню його фінансового стану.

В нинішній час дохід як економічна категорія трактується більшістю економістів як надходження коштів у розпорядження (господарський обіг) підприємства, тобто. економічною основою категорії "доходи" є терміни "виручка" та "приріст активів", а саме: обсяги проданої продукції, товарів, проведених робіт, наданих послуг та будь-яке збільшення активу, пов'язане із зростанням кредиторської заборгованості.

На відміну від широкого трактування поняття "дохід підприємства" (як в економічному, так і в бухгалтерському підходах) вузьке трактування цього поняття суттєво обмежує його зміст за кількісними параметрами.

При цьому формування та вимір доходів як економічної категорії вивчалися з метою управління доходами. Економічний механізм управління доходами організації торгівлі — це взаємозв'язок принципів і функцій управління, що реалізуються за допомогою економічних методів і засобів (інструментів) на процес формування та використання доходів від торгівлі організації з боку суб'єктів управління (держави та самої організації).

Таким чином, розгляд поняття "дохід підприємства" в економічному та бухгалтерському підходах дозволяє визначити такі його основні характеристики:

- дохід підприємства являє собою один з видів фінансових результатів господарської діяльності за певний період;
- фінансовий результат характеризує надходження економічних вигод;
- основними формами економічних вигод, що характеризують дохід підприємства, виступають виручка від реалізації іншого майна, а також надходження коштів з інших операцій;
- економічні вигоди, що формують дохід підприємства, визначаються у грошовій формі.

Obtaining income is a necessary condition for the activity of commercial enterprises, since it is a source of development, it generates profit, as well as finances current expenses and fulfills tax obligations. Obtaining income indicates that there is a demand for products. Income is the basis of self-financing activities, but provided that its size is sufficient to cover costs and obligations, and even education net profit. Therefore, an increase in the company's income contributes to the improvement of its financial condition.

Currently, income as an economic category is interpreted by the majority of economists as the receipt of funds at the disposal (business turnover) of the enterprise, i.e. the economic basis of the "income" category is the terms "revenue" and "increase in assets", namely: volumes of products sold, goods, works performed, services provided and any increase in assets associated with the growth of payables.

In contrast to the broad interpretation of the concept of "enterprise income" (both in economic and accounting approaches), the narrow interpretation of this concept significantly limits its content in terms of quantitative parameters.

At the same time, the formation and measurement of income as an economic category was studied for the purpose of income management. The economic mechanism of revenue management of a trade organization is a relationship between the principles and functions of management, which are implemented with the help of economic methods and means (tools) for the process of formation and use of the organization's trade revenues by management subjects (the state and the organization itself).

Thus, consideration of the concept of "enterprise income" in economic and accounting approaches allows us to determine its main characteristics:

- *the income of the enterprise is one of the types of financial results of economic activity for a certain period;*
- *the financial result characterizes the receipt of economic benefits;*
- *the main forms of economic benefits that characterize the company's income are proceeds from the sale of other property, as well as the receipt of funds from other operations;*
- *economic benefits that form the company's income are determined in monetary terms.*

*Ключові слова: дохід, суб'єкт господарювання, виручка, економічна вигода, економічна категорія.
Key words: income, economic entity, revenue, economic benefit, economic category.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Отримання доходу є необхідною умовою діяльності комерційних підприємств, оскільки він є джерелом розвитку, з нього формується прибуток, а також фінансуються поточні витрати та виконуються податкові зобов'язання. Отримання доходу свідчить про

наявність попиту продукцію. Дохід — це основа самофінансування діяльності, але за умови, що його розмір достатній покриття витрат і зобов'язань, і навіть освіти чистий прибуток. Тому збільшення доходів підприємства сприяє покращенню його фінансового стану.

Одночасно критерій прибутковості завжди розглядався як один із найважливіших факторів конкурентоспроможності підприємства: збиткове підприємство не має можливості продовжувати функціонувати та розвиватися далі. Сучасні ринки характеризуються не тільки динамічними умовами господарювання, в яких виживають тільки ті підприємства, які можуть швидко та ефективно оперувати своїми ресурсами, але й мають гнучкість, здатність адаптуватися до складних змін, сміливістю у впровадженні нових управлінських рішень та підходів, новаторством у задоволенні вимог споживачів та створення конкурентних переваг. У короткостроковій перспективі важливою стає можливість підприємства використовувати ресурси таким чином, щоб задовольнивши потреби споживачів отримати максимально можливий дохід від своєї діяльності при мінімальних витратах і зберегти можливість оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Загальні питання визначення сутності результатів діяльності, форм і різновидів прибутку, їх взаємозв'язку, а також уточнення властивостей їх функцій були розглянуті в працях закордонних вчених Е. Дж. Долана, К. Р. Макконела, А. Сміта, Д. Рікардо.

Підвищення рівня економічних результатів є досить складною проблемою, розробці якої присвячені дослідження вітчизняних учених Бланка І. А., Дем'яненко М. Я., Дербенцева В. Д., Кочеткова О. В., Нестеренко С. А., Огійчука М. Ф., Олійника О. В., Пасхавера Б. Й., Рязанцевої В. В., Саблука П. Т., Яворської Т. І. Проте, швидкоплинні зміни, які відбуваються в економічному житті суспільства вимагають своєчасного перегляду теоретичних підходів до сутнісного розуміння категорії "дохід".

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі узагальнення досліджень науковців запропонувати удосконаленні підходи до розуміння категорії "дохід".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Історично економісти розуміли під доходом результат господарську діяльність власника, збільшує суму належних йому цінностей, оскільки перед урахуванням не ставилося завдання аналітичного відображення процесів формування прибутку. На етапі досліджень економічної категорії "дохід" акцент робиться на поглиблення теоретичних і методичних аспектів формування, розподілу та використання доходу лише на рівні окремих суб'єктів господарювання. Нині є безліч визначень терміна "дохід". Різні теоретичні підходи до формування та вимірювання економічної категорії "дохід" формувалися протягом тривалого часу у тісному взаємозв'язку з такими термінами, як "економічна ефективність", "вигода" та "прибуток". З погляду авторів, формування та вимір доходу як економічної категорії в рамках економічного підходу є основою для обліково-бухгалтерського, податково-облікового та юридичного підходів, адже знання того, що можна вважати доходом як на макро-, так і на мікрорівні господарства дозволяє вимі-

рювати, враховувати та розподіляти дохід за допомогою податків, що можливе за умови існування певної системи законів, що регулюють формування, вимірювання, облік та розподіл доходу. Так, Ксенофонт (бл. 430—355 рр. до н. е.) у своєму трактаті "Про доходи" сформулював галузеві та територіальні особливості формування доходів у ремісників та торговців [1], Платон (427—347 рр.) був прихильником формування та вимірювання доходу в натуральній формі [2]. Дослідження економічних поглядів Арістотеля привело авторів до висновку, що Арістотель (384—322 рр. до н. е.), не висуваючи єдиного визначення доходу як економічної категорії, проте структурував і класифікував доходи за типологією економік в античній суспільній формації. В середині кожного типу економік він розділив доходи за організаційною формою господарюючих суб'єктів і за видом джерела отримання і, описуючи механізм формування та вимірювання доходів у рамках економік, сформулював критерій прибутковості економік [3].

Незважаючи на певну прогресивність, античні підходи до формування та вимірювання доходів не набули розвитку в період Середньовіччя, насамперед через схоластичний етико-теологічний підхід до економічних явищ. Розвиваючи вчення Арістотеля про справедливу ціну і визнаючи ренту як дохід, середньовічні схоласти ("Summa Theologiae" Хоми Аквінського), проте, заперечували критерій прибутковості, запропонований Арістотелем, у разі, якщо прибуток, тобто, перевищення доходів над витратами [4].

Таким чином, минаючи середньовіччя, економічний підхід до формування та вимірювання доходу та прибутковості, запропонований Арістотелем, частково був використаний у теоріях меркантилістів, фізіократів на наступному етапі розвитку теоретичних підходів до формування та виміру доходу як економічної категорії.

Меркантилісти вважали важливішим збагачення держави (з метою загального добробуту) за рахунок припливу прибутку (джерелом якого був переважно дохід від зовнішньоторговельного обміну, ніж отримання капіталістичної прибутку як додаткового продукту, джерелом якого були внутрішня торгівля та мануфактурне виробництво.

У. Петті (1623—1687), попередник класичної політичної економії, вважав переважним джерелом формування прибутку земельний дохід (ренту) як результат праці (за вирахуванням витрат як ціни праці). У цьому випадку прибуток як додатковий продукт буде виражений у формі чистого прибутку від земельної ренти [5].

Фізіократи питання про формування доходу як джерело прибутку як додаткового продукту перенесли зі сфери товарообміну до сфери земельно-виробничих відносин. Фізіократи, як і У. Петті, вважали, що основним джерелом доходу насамперед є земля [6]. З їх погляду, дохід як чистий додатковий продукт є валовий дохід [7].

Наступним періодом розвитку теоретичних підходів до доходу як економічної категорії можна назвати період від А. Сміта до Дж. Б. Кларка. Період названо таким чином з тієї причини, що значний вплив на розвиток теоретичних аспектів формування та виміру доходів

надали основоположники класичної політичної економії. Теоретично доходів основоположник класичної політекономії А. Сміт виділив первинні та вторинні доходи, валовий дохід та чистий дохід, прибуток (як частина додаткової вартості, яка залишається після відрахування ренти та заробітної плати [8]. З теорії А. Сміта про доходи, на думку авторів, слід, що з класифікації доходів використано ставлення до власності знаряддя виробництва, тобто. А. Сміт, розвиваючи теорію додаткового продукту У. Петті, виділив:

— по-перше, дохід найманих працівників — сформований як оплата за працю та вимірний у грошовому та натуральному еквіваленті;

— по-друге, дохід капіталіста — виражений у чистому додатковому продукті — чистого прибутку, джерелом чого є дохід на капітал, неоплачений працю найманих працівників, оцінений у грошовому еквіваленті;

— по-третє, дохід землевласника — сформований з платежів за користування землею, виражений у чистій додатковій вартості — ренті, та вимірний у грошовому або натуральному еквіваленті.

Д. Рікардо вказав на тенденцію зворотної залежності доходу у формі чистого додаткового продукту капіталістів та доходу робітників у формі заробітної плати, вимірних як у грошовому, так і в натуральному еквівалентах [9]. А. Сміт та Д. Рікардо, а також їх послідовники (Ж. Б. Сей, Т. Мальтус, Н. Сеніор, Ф. Бастіа та ін.) вважали, що джерелом доходу є не зовнішня торгівля (меркантилізм) і не природа як така (фізіократія), а сфера виробничо-трудова діяльність з урахуванням форм власності коштом праці та розвитку чинників праці.

Представниками буржуазної політекономії другої половини XIX ст. з'явилися: Д. Госбсон, А. Курно, К. Менгер, Ф. Візер, Е. Бем-Баверк, Л. Вальрас, В. Парето, А. Маршалл, Дж. Б. Кларк, які мислили в таких макрокатегоріях, як суспільство і класи, що дотримувалися економічного індивідуалізму (їх цікавили проблеми прибутковості суб'єктів господарювання на економічному мікрорівні).

Економісти-маржиналісти представляли джерела прибутку як результат:

— максимізації доходів ("Математична економія" А. Курно, оптимум В. Парето);

— граничної продуктивності (теорія Кларка) та граничної корисності факторів виробництва (У. Девонс);

— альтернативізації та зобов'язання витрат (закон Візера);

— мінімізації плати за ризик (А. Маршалл) [10].

У першій половині XX ст. Дж. М. Кейнс (1883—1946) визначив "...дохід підприємця як перевищення цінності готової продукції, проданої протягом відомого періоду, над первинними витратами виробництва" і представив формування та вимірювання доходу (прибутку) як функціональну залежність граничної виручки (доходу) та граничних (факторіальних) витрат (а також як результат функціональної залежності чистого доходу (чистого прибутку) від величини валового доходу (валового прибутку) та оцінюваної величини додаткових витрат [11, с. 13]. Друга половина XX ст. відзначена появою монетаризму, його визначними представниками з'яви-

лися М. Фрідмен, А.У. Філіпс, Д.Ф. Мут, Ф.А. Хайєк та ін, які так само, як і представники кейнсіанства, зосередили увагу на макроекономічних регуляторах доходу.

М. Фрідмен, автор теорії перманентного доходу, вважав, що дохід структурований на дві складові:

— перманентний дохід, тобто. той дохід, який індивід розраховує отримувати постійно у відповідність до свого рівня освіти, професійних здібностей, соціального статусу тощо;

— тимчасовий чи випадковий дохід, тобто. той дохід, який не носить постійного характеру і виникає внаслідок тимчасової зміни зовнішніх обставин (спадщина, виграш у лотереї, циклічний підйом галузі тощо) [12].

Доходи населення поділялися на первинні та вторинні. Освіта первинних доходів населення пов'язувалося з безпосередньою участю населення процесі виробництва; доходи працівників невиробничої сфери та іншого населення трактувалися як наслідок перерозподільних відносин. До вторинних доходів населення відносили: заробітну плату та інші різновиди оплати праці працівників невиробничої сфери, пенсії, допомоги та стипендії, виграші за державними позиками та лотереями; відсотки за вкладками у банках тощо.

В нинішній час дохід як економічна категорія трактується більшістю економістів як надходження коштів у розпорядження (господарський обіг) підприємства, тобто. економічною основою категорії "доходи" є терміни "виручка" та "приріст активів", а саме: обсяги проданої продукції, товарів, проведених робіт, наданих послуг та будь-яке збільшення активу, пов'язане із зростанням кредиторської заборгованості.

При цьому формування та вимір доходів як економічної категорії вивчалися з метою управління доходами. Економічний механізм управління доходами організації торгівлі — це взаємозв'язок принципів і функцій управління, що реалізуються за допомогою економічних методів і засобів (інструментів) на процес формування та використання доходів від торгівлі організації з боку суб'єктів управління (держави та самої організації).

Основою бухгалтерського підходу до визначення категорії "дохід" є Положення з бухгалтерського обліку в ПСБО 15 "Дохід".

Дохід визнається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена (пункт 5 П(С)БО № 15).

Отже, дохід від продажу товарів (робіт, послуг) згідно з нормами бухгалтерського обліку визнається доходом того періоду, в якому фактично відвантажено товари.

Відповідно доп. 31 МСФЗ 15 суб'єкт господарювання визнає дохід, коли (або в міру того, як) суб'єкт господарювання задовольняє зобов'язання щодо виконання, передаючи обіцяний товар або послугу (тобто актив) клієнтові. Актив передається, коли (або в міру того, як) клієнт отримує контроль над таким активом.

МСФЗ 15 детально пояснює, що таке контроль над активом — це здатність керувати використанням активу (заборонити іншим суб'єктам господарювання керувати використанням активу) та отримувати практично всю решту вигід від нього (заборонити іншим суб'єктам господарювання отримувати вигоди від нього).

Відповідно до МСФЗ доходи є зростання економічних вигод за звітний період. Він може виражатися у кількох формах: надходження; збільшення якості активів; зниження обсягу зобов'язань, унаслідок чого зростає частка власного капіталу структурі бізнесу. Тобто під доходами МСФЗ розуміють як збільшення активів, і зменшення зобов'язань.

За МСФЗ 15 ведуть облік додаткових витрат, понесених у зв'язку із укладанням договорів або для виконання договорів із покупцями. Під час дії попереднього стандарту виручки — МСФЗ (IAS) 18 — визнання доходу визначалося моментом передачі покупцю ризиків і переваг, пов'язаних з товаром.

Під час дії попереднього стандарту виручки — МСФЗ (IAS) 18 — визнання доходу визначалося моментом передачі покупцю ризиків і переваг, пов'язаних з товаром. У стандарті, що зараз діє, немає конкретних вимог щодо визнання та оцінки доходів — у ньому зібрані принципи, за допомогою яких бухгалтер приймає рішення про визнання доходу індивідуально в кожному випадку. Для цього потрібно розвинути бухгалтерське судження та, по можливості, узгодити свої рішення з аудитором. Система принципів визнання доходів, що використовується нині, називають "моделлю п'ятиступінчастого (п'ятикрокового) аналізу".

Дохід визнають поетапно у кількох випадках.

1. Клієнт набуває та споживає вигоди у міру виконання продавцем своїх зобов'язань.
2. Клієнт набуває контроль над активом, що створюється або поліпшується, в процесі роботи над ним.
3. Продавець створює товар або виконує послугу, яку не зможе перепродати іншому клієнту, і при цьому має юридичне право на часткову оплату за фактично наданим обсягом зобов'язань.

Як у економічному, і у бухгалтерському підходах розгляд поняття "дохід підприємства" у широкому трактуванні дозволяє визначити деякі його основні характеристики.

Однією з характеристик є високий рівень варіювання реального значення суми економічної вигоди, яка формує дохід підприємства у часі. Це зумовлено тим, що дохід підприємства визначається у грошовій формі (а вартість грошей постійно змінюється під впливом інфляції та інших факторів) за певний період (що довшим буде цей період, тим вищим буде ступінь зміни реального значення доходу підприємства).

На відміну від широкого трактування поняття "дохід підприємства" (як в економічному, так і в бухгалтерському підходах) вузьке трактування цього поняття суттєво обмежує його зміст за кількісними параметрами. Економісти, які дотримуються цього підходу, зводять поняття "дохід підприємства" лише до тієї частини валового виторгу та результатів позареаліза-

ційних операцій, які включають лише витрати на оплату праці.

В економічному підході частина отриманих підприємством доходів, яка об'ємно вимірюється витратами на оплату праці та прибутком, визначається поняттями "економічна додана вартість" (Economic Value Added, EVA) або "чиста продукція" [13]. За своєю економічною суттю "економічна додана вартість" ("чиста продукція") є однією з форм доходу, одержаного підприємством за рахунок виробництва та реалізації товарної продукції. Мова в цьому випадку йде лише про інший (обмежений) склад елементів, що формують цей дохід. Так, повний склад цих компонентів формує "валовий дохід", за винятком елемента "податки з доходу" та "матеріальні витрати", а формується "дохід у формі економічної доданої вартості ("чистої продукції").

У бухгалтерському підході порядок оцінки доходу, сформованого з усіх надходжень, пов'язаних із розрахунками за реалізовані товари (роботи, послуги) або майнові права, виражається як у грошовій, так і в натуральній формах.

Крім того, дохід від основної діяльності (виручка) приймається до бухгалтерського обліку в сумі, що дорівнює величині надходження коштів та іншого майна та величині дебіторської заборгованості.

Таким чином, розгляд поняття "дохід підприємства" в економічному та бухгалтерському підходах дозволяє визначити такі його основні характеристики:

- дохід підприємства являє собою один з видів фінансових результатів господарської діяльності за певний період;
- фінансовий результат характеризує надходження економічних вигод;
- основними формами економічних вигод, що характеризують дохід підприємства, виступають виручка від реалізації іншого майна, а також надходження коштів з інших операцій;
- економічні вигоди, що формують дохід підприємства, визначаються у грошовій формі.

Потреба обліку доходів виникла з появою товарно-грошових відносин. У процесі формування обліку як науки виділяють чотири основні школи: італійську, французьку, німецьку та американську. Дослідження перших трьох шкіл були спрямовані на пошуку оптимальної системи обліку, при цьому розкриття сутності об'єктів обліку підходили поверхово. Так, дохід визначався величиною одержаної суми грошей. Таке трактування пов'язані з нерозвиненістю промисловості: зазвичай, об'єктами обліку у період були прості обмінні операції. Отже, перших стадіях становлення суспільства економічна і бухгалтерська характеристика доходу збігалася, оскільки предметом вивчення й у обліку й у економіки була торгівля. Надалі, з одного боку, посилення вимог до обліку вимог, з іншого боку, виникнення в економічній теорії вчення про граничні величини (в рамках школи маржиналізму) призвело до поділу двох концепцій доходу: економічної та бухгалтерської. Подальший розвиток обліку як науки, вдосконалення його процедур та методів призвели до того, що в обліку почали використовувати економічні категорії, але з абсолютно іншим

підходом до трактування їх сутності. Пізніші дослідження в області обліку торкають такі сторони доходу як оцінка, момент визнання, що відбулося на трактуванні цієї категорії.

На сучасному етапі, в рамках американської школи обліку, існує три концепції трактування сутності доходів: з позиції продукту, вибуття та приросту активів. Низка авторів, зокрема В.А. Патон та А.С. Літлтон у роботі "Вступ до корпоративних стандартів фінансового обліку", характеризують дохід як продукт динамічного процесу діяльності підприємства протягом певного проміжку часу [14]. У той же час, Американська бухгалтерська асоціація наголошує на тому, що продукт повинен залишити підприємство, перш ніж він може бути названий доходом [15], тобто розглядають дохід з точки зору вибуття активів. Концепція приросту була розроблена Радою зі стандартів фінансового обліку (БАБВ), яка визначає дохід як приплив активів підприємства внаслідок продажу продукції [16]. Остання концепція сутнісно визначає таку категорію як "виручка".

Дослідники у сфері бухгалтерського обліку, залежно від напрямку, за основу свого вчення брали суб'єкт господарювання (людей зайнятих для підприємства), чи об'єкт (цінності, що у господарстві). У першому випадку облік розумівся як юридична, у другому — як економічна наука, і відповідно виділяли юридичний та економічний напрямки. Представники юридичного напрямку розглядали дохід з позиції передачі прав та обов'язків (права власності), економічного — з позиції зміни вартості (форми вартості).

ВИСНОВКИ

Таким чином, в даний час відсутнє єдине визначення поняття "дохід", що впливає на достовірність кількісно-часового виміру доходу в рамках обліково-аналітичного забезпечення діяльності суб'єкта господарювання, який має функціональний вплив на вхідні параметри діяльності підприємства.

Отже, як свідчать результати проведених досліджень:

— дохід є важливим та основним джерелом існування підприємства, оскільки без доходів немає прибутку;

— дохід в даний час — це базовий вхідний критерій наявності економічної вигоди суб'єкта господарювання, який формується в результаті його діяльності, вимірюється в грошових та натуральних одиницях, має тимчасову прив'язку, призначений для подальшого покриття витрат і формування чистого нерозподіленого прибутку;

— залежно від специфіки діяльності суб'єкта господарювання та відображення в системі обліково-аналітичного забезпечення необхідно точно розуміти наступні моменти:

- яка сутність доходу;
- що включає дохід;
- як він вимірюється і коли виникає (визнається).

Таким чином, дохід визначається як базовий вхідний критерій наявності економічної вигоди, сформований внаслідок діяльності суб'єкта господарювання, вимірний у грошових та/або натураль-

них одиницях, призначений для подальшого покриття витрат та формування чистого нерозподіленого прибутку.

Література:

1. Валігура Т. В. Дохід і багатство: теоретизація сутності та асиметрії розподілу. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Економіка. 2020. № 18. С. 40—49.
2. Гудзенко Н. М. Еволюція поняття "дохід" в економічній науці. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2014. Т. 19, Вип. 5—6. С. 125—129.
3. Панченкова Ю. В. Економічна суть доходів основної діяльності промислового підприємства. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.—техн. праць. Львів: РВВ НЛТУ України. 2011 Вип. 21. С. 10—23 с.
4. Міщук Є. В. Шепелюк В. А., Дем'яненко К. О. Теоретичні аспекти дослідження поняття "дохід від реалізації послуг" і пропозиції щодо їх покращення. Вчені записки: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Київ, нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана; [редкол.: О. Яценко (голов. ред.) та ін.]. Київ: КНЕУ, 2022. Вип. 29. С. 48—57.
5. Парнюк В. Визначення поняття "дохід" в економічній теорії. Економіка України. — 2012. Вип. 3. С. 36—48.
6. Панченкова Ю.В., Зеленська О.Г. Економічна суть доходів основної діяльності промислового підприємства. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: зб. наук.-техн. пр. Львів, 2011. Вип. 21.10. С. 239—247.
7. Стефанович Н., Костенко Н. Підходи щодо сутності і класифікації доходів. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації: міжнар. зб. наук. праць. 2014. Вип. 2. С. 120—123.
8. Гуріна Н. В. Організаційні аспекти аналізу витрат і доходів підприємств. Облік і фінанси. 2013. № 3. С. 92—98.
9. Козаченко А. Ю. Доходи суб'єктів господарювання: економічна сутність та класифікація Вісник Хмельницького національного університету 2021, № 6, Том 2 С. 35—43.
10. Яворська Т.І., Соболевська О.О., Теоретичні аспекти сутності доходів та їх класифікація Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки) 2020. № 2 (42). С. 101—107.
11. Яценко В. М. Чистий дохід та прибуток підприємства: тлумачення, формування та розподіл. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2012. Вип. 30 (1). С. 12—15.
12. Мельник В. М. Еволюція поглядів на дохід і прибуток підприємства як потенційні об'єкти оподаткування. Фінанси України. 2011. № 10. С. 32—43.
13. Нашкерська Г. В. Вплив МСФЗ 15 "Дохід за договорами з клієнтами" на відображення доходів операційної діяльності підприємств. Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право. 2023. Вип. 8. С. 66—71.
14. Кошкалда І. В. Особливості складання звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід)

відповідно до національних та міжнародних стандартів. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2014. № 4. С. 15—23.

15. Зубілевич С. Я. Формування та розкриття облікової політики за МСФЗ 15 "Дохід від договорів з клієнтами". Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. 2018. Вип. 3. С. 78—90.

16. Охрамович О. Р. Токарева Т. О. МСФЗ 15 "Дохід від договорів з клієнтами": нові підходи до визнання виручки. Незалежний аудитор. 2018. № 23. С. 34—42.

References:

1. Valihura, T.V. (2020), "Income and wealth: theorization of essence and asymmetry of distribution", *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiiia"*. Seriiia : Ekonomika, vol. 18, pp. 40—49.

2. Hudzenko, N.M. (2014), "Evolution of the concept of "income" in economics", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu*. Seriiia : Ekonomika, vol. 19, no. 5—6. pp. 125—129.

3. Panchenkova, Yu.V. (2011), "Economic essence of income of the main activity of an industrial enterprise", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy : zb. nauk. — tekhn. prats'*, vol. 21, pp. 10—23.

4. Mischuk, Ye.V. Shepeliuk, V.A. and Dem'ianenko, K.O. (2022), "Theoretical aspects of the study of the concept of "income from the provision of services" and proposals for their improvement", *Vcheni zapysky Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Het'mana*, vol. 29, pp. 48—57.

5. Parniuk, V. (2012), "Definition of the concept of "income" in economic theory", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 3, pp. 36—48.

6. Panchenkova, Yu.V. and Zelens'ka, O.H. (2011), "Economic essence of income of the main activity of an industrial enterprise", *Naukovyj visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy*, vol. 21.10, pp. 239—247.

7. Stefanovych, N. and Kostenko, N. (2014), "Approaches to the nature and classification of income", *Instytut bukhhalters'koho obliku, kontrol' ta analiz v umovakh hlobalizatsii: mizhnar. zb. nauk. prats'*, vol. 2, pp. 120—123.

8. Hurina, N.V. (2013), "Organizational Aspects of Business Receipts and Expenditures Analysis", *Oblik i finansy*, vol. 3, pp. 92—98.

9. Kozachenko, A.Yu. (2021), "Income of business entities: economic essence and classification", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 6, no. 2, pp. 35—43.

10. Yavors'ka, T.I. and Sobolevs'ka, O.O. (2020), "Theoretical aspects of the essence of income and their classification", *Zbirnyk naukovykh prats' TDATU imeni Dmytra Motornoho (ekonomichni nauky)*, vol. 2 (42), pp. 101—107.

11. Yatsenko, V.M. (2012), "Net income and profit of the enterprise: interpretation, formation and distribution", *Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*. Seriiia : Ekonomichni nauky, vol. 30 (1), pp. 12—15.

12. Mel'nyk, V.M. (2011), "Evolution of views on income and profits of the enterprise as potential tax objects", *Finansy Ukrainy*, vol. 10, pp. 32—43.

13. Nashkers'ka, H.V. (2023), "The effects of IFRS 15 "revenue from contracts with customers" on reflecting the revenues of enterprises from operational activities", *Naukovyj visnyk L'otnoi akademii*. Seriiia : Ekonomika, menedzhment ta pravo, vol. 8, pp. 66—71.

14. Koshkalda, I.V. (2014), "Peculiarities of compiling an account about financial results (account about aggregate income) in accordance with national and international standards", *Visnyk KhNAU*. Seriiia : Ekonomichni nauky, vol. 4, pp. 15—23.

15. Zubilevych, S.Ya. (2018), "Formation and disclosure of accounting policy under IFRS 15 "income from contracts with customers", *Visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia*. Ekonomichni nauky, vol. 3, pp. 78—90.

16. Okhramovych, O.R. and Tokareva, T.O. (2018), "IFRS 15 "revenue from contracts with customers": new approaches to revenue recognition", *Nezalezhnyj audytor*, vol. 23, pp. 34—42.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 338.001.36

О. Ю. Ємельянов,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки підприємства та інвестицій,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1743-1646>
Ю. В. Войцеховська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0145-1869>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.25

ОЦІНЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ОНОВЛЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ

О. Yemelyanov,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Business Economics and Investment, Lviv Polytechnic National University
Yu. Voytsekhovska,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Organizational Management, Lviv Polytechnic National University

ASSESSMENT OF THE POTENTIAL OF RENEWAL OF FIXED ASSETS OF ENTERPRISES

Мета цього дослідження полягала у розробленні та практичному використанні методичних засад оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємств. Виділено чотири різновиди потенціалу оновлення основних засобів суб'єкта господарювання, а саме: граничний, стратегічний, наявний та плановий. Запропоновано чотири групи показників оцінювання потенціалу оновлення основних засобів, а саме: показники обсягів ресурсів, які потрібно вкласти підприємству у реалізацію відповідного виду потенціалу оновлення основних засобів; показники очікуваного зростання результатів діяльності підприємства внаслідок реалізації відповідного виду потенціалу оновлення основних засобів; співвідношення між значеннями певного абсолютного показника (показників) першої групи; співвідношення між значеннями певного абсолютного показника (показників) другої групи для різних видів потенціалу оновлення основних засобів підприємства. Розроблено послідовність оцінювання зазначеного потенціалу. Здійснено апробацію сформованих методичних засад за вибіркою з тридцяти двох підприємств, які належать до трьох видів економічної діяльності. Результати виконаного емпіричного аналізування показали, що у досліджуваних підприємств існує потреба в реалізації широкомасштабних програм оновлення їх основних засобів, однак така реалізація гальмується нестачею необхідних обсягів інвестиційних ресурсів.

Currently, the competitiveness of many Ukrainian enterprises is low, which has a negative impact on the value of their financial and economic results. One of the main reasons for the unsatisfactory level of competitiveness of domestic enterprises is the high physical and moral wear and tear of their fixed assets, which leads to significant operating costs and an insufficient level of consumer properties of the manufactured products. These circumstances cause an urgent need to implement large-scale programs for updating the fixed assets of enterprises. At the same time, the implementation of measures to replace outdated means of labor, their modernization and capital repair in most cases requires the incurring of significant investment costs. Therefore, these measures

should be properly substantiated in the process of assessing the potential of renewing the fixed assets of enterprises. The purpose of this study is the development and practical use of methodological principles for assessing the potential for renewal of fixed assets of enterprises. Four varieties of the potential for renewal of fixed assets of the economic entity are distinguished, namely: marginal, strategic, existing and planned. Four groups of indicators for assessing the potential for the renewal of fixed assets are offered, namely: indicators of the amount of resources that the enterprise needs to invest in the implementation of the corresponding type of potential for the renewal of fixed assets; indicators of the expected growth of the enterprise's results as a result of the implementation of the corresponding type of potential for the renewal of fixed assets; the ratio between the values of a certain absolute indicator (indicators) of the first group; the ratio between the values of a certain absolute indicator (indicators) of the second group for different types of the potential of renewing the company's fixed assets. A sequence of assessment of the specified potential has been developed. Approbation of the formed methodological principles was carried out on a sample of thirty-two enterprises belonging to three types of economic activity. The results of the performed empirical analysis showed that the studied enterprises have a need to implement large-scale programs of updating their fixed assets, but such implementation is hindered by a lack of the necessary amount of investment resources.

Ключові слова: підприємство, основні засоби, оновлення, модернізація, потенціал оновлення, оцінювання потенціалу.

Key words: enterprise, fixed assets, renewal, modernization, renewal potential, potential assessment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На теперішній час конкурентоспроможність багатьох підприємств України є низькою, що справляє негативний вплив на величину їх фінансово-економічних результатів. Однією з головних причин незадовільного рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств є високе фізичне та моральне зношення їх основних засобів, яке зумовлює значні операційні витрати та недостатній ступінь споживчих властивостей продукції, яка виготовляється. Ці обставини викликають нагальну необхідність реалізації широкомасштабних програм оновлення основних засобів підприємств. Водночас, здійснення заходів щодо заміни застарілих засобів праці, їх модернізації та капітального ремонту в більшості випадків потребує понесення значних інвестиційних витрат. Тому ці заходи повинні належним чином обґрунтуватися у процесі оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням оцінювання та управління основними засобами підприємств, зокрема і проблемі інвестиційного забезпечення їх оновлення, приділено значну кількість наукових праць. Суттєвих успіхів у вирішенні зазначених питань досягли, зокрема, такі науковці, як О. І. Амоша [1], О. В. Ареф'єва [2], О. М. Вовк [3], М. В. Гараєв [4], В. М. Геєць [5], В. В. Джеджула [6], О. О. Дробишева [7], С. В. Іванов [8], І. В. Кулько [9], В. В. Лесінський [10, 11], Г. М. Лютова [12] та ін. Цими та іншими дослідниками розроблено дієві методи оцінювання використання основних засобів суб'єктів господарювання, запропоновано ефективні механізми уп-

равління цими засобами, визначено умови доцільності та способи оновлення засобів праці тощо. Водночас, питання оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємств на теперішній час не є остаточно вирішеним і потребує подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розроблення та практичне використання методичних засад оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Темпи та масштаби оновлення основних засобів підприємств визначаються значною кількістю різноманітних чинників, серед яких важливе місце посідають наявні у працівників підприємств компетенції стосовно управління процесом такого оновлення, а також ресурсне забезпечення цього процесу, передусім, його фінансове забезпечення. При цьому перебіг процесу оновлення основних засобів суб'єктів підприємництва значною мірою залежить і від чинників зовнішнього середовища, у якому функціонують ці суб'єкти. Зокрема, на інтенсивність зазначеного процесу суттєвий вплив справляють ціни на ті економічні ресурси, які є необхідними для його перебігу. Також необхідно зважати на ту обставину, що заходи з оновлення основних засобів підприємств потребують вкладення інвестицій, тому реалізація цих заходів повинна забезпечувати належний рівень ефективності інвестування у їхнє провадження та, загалом, сприяти досягненню максимально можливої ефективності діяльності підприємств.

Враховуючи викладене, потенціал оновлення основних засобів підприємства може бути ототожнено із його здатністю здійснити таке оновлення впродовж деякого проміжку часу та за певних умов зовнішнього середо-

вища, виходячи з наявних у підприємства на теперішній час та очікуваних у майбутньому ресурсів та компетенцій, забезпечивши при цьому максимально можливий рівень ефективності господарської діяльності.

Необхідно відзначити, що оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємств, як і будь-якого іншого різновиду сукупного економічного потенціалу суб'єктів господарювання, може бути здійснено із використанням двох головних підходів, а саме:

1) ресурсного, за якого таке оцінювання виконується на засадах визначення обсягів та споживчих властивостей тих ресурсів підприємств, які беруть пряму або опосередковану участь у реалізації заходів з оновлення основних засобів;

2) результатного, за якого оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємств здійснюється на підставі очікуваних фінансово-економічних результатів, які підприємства можуть одержати від реалізації заходів з такого оновлення. Зокрема, цими результатами можуть виступати зростання чистого прибутку підприємств, збільшення їх ринкової вартості тощо.

Загалом, обидва підходи до визначення величини потенціалу оновлення основних засобів підприємств варто розглядати не як альтернативні, а як взаємодоповнюючі. За таких умов ресурсний підхід до такого визначення може реалізовуватися у вигляді побудови певної системи обмежень, які лімітують ресурсні можливості підприємств стосовно провадження заходів з оновлення основних засобів. З урахуванням цього послідовність оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємства повинна передбачати здійснення таких основних дій: встановлення дати (моменту часу), на яку відбуватиметься таке оцінювання; збирання вхідної інформації (зокрема, про внутрішнє та зовнішнє середовища підприємства, а також про показники проєктів оновлення його основних засобів, зокрема про вартість нових основних засобів, на які можуть бути замінені наявні засоби праці); встановлення критерію ухвалення рішень щодо оновлення основних засобів (зокрема, одним з найбільш загальних таких критеріїв може виступати максимізація ринкової вартості суб'єктів господарювання); формування попередньої програми заходів з оновлення основних засобів підприємств без врахування наявних ресурсних обмежень згідно обраного критерію оптимізації такої програми; оцінювання потрібних обсягів фінансових та інших ресурсів, необхідних для реалізації зазначеної програми, та прогнозування очікуваних фінансово-економічних результатів від такої реалізації; визначення величини фінансових та інших ресурсів, які підприємство реально зможе отримати на момент оцінювання потенціалу оновлення його основних засобів і буде здатне використати з метою такого оновлення; оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємства за умови, що воно на момент такого оцінювання отримає зазначені обсяги ресурсів; оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємства за умови, що на момент такого оцінювання підприємство зможе використовувати з метою зазначеного оновлення лише власні ресурси, які

Таблиця 1. Види та показники оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємств

Види потенціалу оновлення основних засобів підприємств	Характеристика видів потенціалу оновлення основних засобів	Групи показників оцінювання потенціалу оновлення основних засобів
1. Граничний	Максимально можливий потенціал, при оцінюванні якого не беруться до уваги ресурсні обмеження	1) показники обсягів ресурсів, насамперед інвестиційних, які підприємству потрібно вкласти у реалізацію відповідного виду потенціалу оновлення основних засобів;
2. Стратегічний	Потенціал, при оцінюванні якого беруться до уваги як наявні у підприємства ресурси на момент оцінювання, так і ресурси, які підприємство здатне залучити із зовнішніх джерел	2) показники очікуваного зростання певних фінансово-економічних результатів діяльності підприємства внаслідок реалізації відповідного виду потенціалу оновлення основних засобів;
3. Наявний	Потенціал, при оцінюванні якого беруться до уваги наявні у підприємства ресурси на момент оцінювання	3) співвідношення між значеннями певного абсолютного показника (показників) першої групи для різних видів потенціалу оновлення основних засобів підприємства;
4. Плановий	Потенціал, який визначається запланованими підприємством заходами щодо оновлення його основних засобів	4) співвідношення між значеннями певного абсолютного показника (показників) другої групи для різних видів потенціалу оновлення основних засобів підприємства

Джерело: розроблено авторами.

будуть у наявності у даного підприємства на момент оцінювання.

Враховуючи викладене вище, можливо виділити чотири різновиди потенціалу оновлення основних засобів суб'єкта господарювання, а саме: граничний, стратегічний, наявний та плановий (табл. 1). При цьому у разі, якщо наявний потенціал перевищує плановий, то це означатиме, що у працівників підприємства не вистачає відповідних компетенцій у питаннях управління оновленням його основних засобів.

Необхідно відзначити, що кожен з перелічених різновидів потенціалу оновлення засобів праці може бути оцінений із використанням таких груп показників, як:

1) показники обсягів ресурсів, насамперед інвестиційних, які підприємству потрібно вкласти у реалізацію відповідного виду потенціалу оновлення основних засобів. Ці обсяги можуть вимірюватися як в абсолютному виразі, так і у відносному. Зокрема, відносним показником може виступати відношення потрібних обсягів інвестицій в оновлення засобів праці до первісної або залишкової вартості наявних на підприємстві на теперішній момент часу таких засобів;

2) показники очікуваного зростання певних фінансово-економічних результатів діяльності підприємства (зокрема, його чистого прибутку або ринкової вартості) внаслідок реалізації відповідного виду потенціалу оновлення основних засобів. Таке зростання теж може вимірюватися як в абсолютному виразі, так і у відносному;

3) співвідношення між значеннями певного абсолютного показника (показників) першої групи для різних видів потенціалу оновлення основних засобів підприємства. Зокрема, може бути обчислено співвідношення між: обсягами інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації граничного потенціалу, та обсягами інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації стратегічного потенціалу; обсягами інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації стратегічного потенціалу, та обсягами інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації наявного

потенціалу; обсягами інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації наявного потенціалу, та обсягами інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації планового потенціалу оновлення основних засобів підприємства;

4) співвідношення між значеннями певного абсолютного показника (показників) другої групи для різних видів потенціалу оновлення основних засобів підприємства. Зокрема, може бути обчислено співвідношення між: очікуваним приростом чистого прибутку підприємства внаслідок реалізації його граничного потенціалу оновлення основних засобів, та очікуваним приростом чистого прибутку підприємства внаслідок реалізації його стратегічного потенціалу такого оновлення; очікуваним приростом чистого прибутку підприємства внаслідок реалізації його стратегічного потенціалу оновлення основних засобів, та очікуваним приростом чистого прибутку підприємства внаслідок реалізації його наявного потенціалу такого оновлення; очікуваним приростом чистого прибутку підприємства внаслідок реалізації його планового потенціалу такого оновлення.

Використовуючи викладені вище методичні засади, було здійснено емпіричне аналізування за вибіркою з тридцяти двох підприємств, які належать до трьох видів економічної діяльності, а саме: машинобудування, харчосмакової промисловості, а також виробництва будівельних матеріалів. Зокрема, окремі результати такого оцінювання стосовно стратегічного потенціалу оновлення основних засобів досліджуваних підприємств представлено у табл. 2. При цьому необхідно відзначити, що усі досліджувані підприємства у звітному проміжку часу (у 2021 році) були прибутковими за величиною чистого прибутку. Це дало змогу використати показник чистого прибутку для оцінювання стратегічного потенціалу оновлення основних засобів. Також варто зазначити, що моментом оцінювання зазначеного потенціалу було обрано кінець 2022 року.

Отже, як випливає з даних, наведених у табл. 2, за усіма видами економічної діяльності, які розглядалися, середня величина стратегічного потенціалу оновлення основних засобів досліджуваних підприємств є досить високою. Зокрема, середнє відношення потрібних обсягів інвестицій у реалізацію стратегічного потенціалу оновлення основних засобів підприємств до первісної вартості наявних на кінець 2021 року на цих підприємствах таких засобів коливається від 1,279 для харчосмакової промисловості до 1,452 для машинобудування. При цьому середній граничний потенціал оновлення засобів праці досліджуваних підприємств є суттєво вищим за стратегічний потенціал такого оновлення. Отже, у досліджуваних підприємств існує потреба у реалізації широкомасштабних програм оновлення їх основних засобів, однак така реалізація значною мірою гальмується нестачею необхідних обсягів інвестиційних ресурсів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Потенціал оновлення основних засобів підприємства може бути ототожнено із його здатністю здійснювати

Таблиця 2. Окремі показники оцінювання стратегічного потенціалу оновлення основних засобів досліджуваних підприємств

Назви показників	Усереднені значення показників за видами економічної діяльності		
	Машинобудування	Харчосмакова промисловість	Виробництво будівельних матеріалів
1. Відношення потрібних обсягів інвестицій у реалізацію стратегічного потенціалу оновлення основних засобів підприємств до первісної вартості наявних на кінець 2021 року на цих підприємствах таких засобів, разів	1,452	1,279	1,365
2. Відношення очікуваного зростання річного чистого прибутку підприємств внаслідок реалізації стратегічного потенціалу оновлення засобів праці до фактичної величини цього прибутку у 2021 році, разів	1,654	1,436	1,522
3. Співвідношення між обсягами інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації граничного потенціалу оновлення основних засобів підприємств, та обсягами інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації стратегічного потенціалу такого оновлення, разів	1,324	1,217	1,280
4. Співвідношення між очікуваним приростом чистого прибутку підприємств у разі реалізації граничного потенціалу оновлення основних засобів підприємств, та очікуваним приростом чистого прибутку підприємств у разі реалізації стратегічного потенціалу такого оновлення, разів	1,376	1,283	1,379

Джерело: розраховано авторами.

ти таке оновлення впродовж деякого проміжку часу та за певних умов зовнішнього середовища, виходячи з наявних у підприємства на теперішній час та очікуваних у майбутньому ресурсів та компетенцій, забезпечивши при цьому максимально можливий рівень ефективності господарської діяльності.

Послідовність оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємства повинна передбачати здійснення таких основних дій: встановлення дати (моменту часу), на яку відбуватиметься таке оцінювання; збирання вхідної інформації; встановлення критерію ухвалення рішень щодо оновлення основних засобів; формування попередньої програми заходів з оновлення основних засобів підприємств без врахування наявних ресурсних обмежень згідно обраного критерію оптимізації такої програми; оцінювання потрібних обсягів фінансових та інших ресурсів, необхідних для реалізації зазначеної програми, та прогнозування очікуваних фінансово-економічних результатів від такої реалізації; визначення величини фінансових та інших ресурсів, які підприємство реально зможе отримати на момент оцінювання потенціалу оновлення його основних засобів і буде здатне використати з метою такого оновлення; оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємства за умови, що воно на момент такого оцінювання отримає зазначені обсяги ресурсів; оцінювання потенціалу оновлення основних засобів підприємства за умови, що на момент такого оцінювання підприємство зможе використовувати з метою зазначеного оновлення лише власні ресурси, які будуть у наявності у даного підприємства на момент оцінювання.

Кожен з перелічених різновидів потенціалу оновлення засобів праці може бути оціненим із використанням таких груп показників, як: 1) показники обсягів ресурсів,

насамперед інвестиційних, які підприємству потрібно вкласти у реалізацію відповідного виду потенціалу оновлення основних засобів; 2) показники очікуваного зростання певних фінансово-економічних результатів діяльності підприємства внаслідок реалізації відповідного виду потенціалу оновлення основних засобів; 3) співвідношення між значеннями певного абсолютного показника (показників) першої групи для різних видів потенціалу оновлення основних засобів підприємства; 4) співвідношення між значеннями певного абсолютного показника (показників) другої групи для різних видів потенціалу оновлення основних засобів підприємства.

У процесі виконаного дослідження було здійснено апробацію сформованих методичних засад за вибіркою з тридцяти двох підприємств, які належать до трьох видів економічної діяльності. Результати виконаного емпіричного аналізування показали, що у досліджуваніх підприємств існує потреба в реалізації широкомасштабних програм оновлення їх основних засобів, однак така реалізація гальмується нестачею необхідних обсягів інвестиційних ресурсів.

Подальші дослідження повинні, серед іншого, передбачати вивчення взаємозв'язків між різними видами потенціалу оновлення основних засобів підприємств.

Література:

1. Амоша О. І., Булєєв І. П., Шевцова Г. З. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика. *Економіка промисловості*. 2007. № 1 (36). С. 3—9.
2. Ареф'єва О. В., Сафонік Н. П., Кривенко Є. А. Фактори інноваційного розвитку системи матеріально-технічного забезпечення підприємства в умовах неотехнологічного відновлення. *Modern Economics*. 2021. № 30. С. 13—20.
3. Вовк О. М., Долгополова Ю. А. Управління ефективністю інноваційного оновлення основних засобів авіапідприємств. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Випуск 6 (17). С. 106—110.
4. Гараєв М. В. Інвестиційний потенціал підприємств залізничного транспорту: формування та розвиток. *Економіка та держава*. 2019. № 7. С. 96—99.
5. Геєць В. М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 4—25.
6. Джеджула В. В. Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти. *Економічний простір*. 2011. № 54. С. 124—130.
7. Дробишева О. О., Віташ Н. М. Оптимізація структури основних фондів та їх значення у досягненні підприємством своїх цілей. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. 2016. Випуск 2 (6). С. 63—68.
8. Іванов С. В., Захарченко Н. В. Методи оптимізації строків експлуатації основних фондів на підприємстві. *Економічний простір*. 2015. № 96. С. 186—193.
9. Кулько І. В. Оптимізація використання основних засобів машинобудівних підприємств України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 2 (46). С. 239—242.
10. Lesinskiy V., Yemelyanov O., Zarytska O., Symak A., Petrushka T. Devising a Toolset for Assessing the Potential of Loan Financing of Projects Aimed at Implementing

Energy-Saving Technologies. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021. № 4 (13), P. 15—33.

11. Lesinskiy V., Yemelyanov O., Zarytska O., Symak A., Koleshchuk O. Substantiation of projects that account for risk in the resource-saving technological changes at enterprises. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2018. № 6 (1), P. 6—16.

12. Лютова Г. М., Атамась О. М. Класифікація основних засобів як важлива передумова їх обліку та аналізу. *Фінансовий простір*. 2013. № 3 (31). С. 147—157.

References:

1. Amosha, O. I., Bulieiev, I. P. and Shevtsova, H. Z. (2007), "Innovative renewal of the technical and technological base of industrial production on a synergistic basis: theory and practice", *Ekonomika promyslovosti*, vol. 1(36), pp. 3—9.
2. Aref'ieva, O. V., Safonik, N. P. and Kryvenko, Ye. A. (2021). "Factors of innovative development of the material and technical support system of the enterprise in the conditions of neo-technological recovery", *Modern Economics*, vol. 30, pp. 13—20.
3. Vovk, O. M. and Dolhopolova, Yu. A. (2019). "Management of the effectiveness of innovative renewal of the fixed assets of aviation enterprises", *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 6 (17), pp. 106—110.
4. Garayev, M. (2019), "Investment potential of the enterprises of a railway transportation: the formation and development", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 96—99.
5. Heiets', V. M. (2015), "Barriers to the development of industry on an innovative basis and opportunities to overcome them", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 4—25.
6. Dzhezdzhula, V. V. (2011), "Estimation of economic efficiency of investments in energy saving projects", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 54, pp. 124—130.
7. Drobysheva, O. O. and Vitash, N. M. (2016). "Optimizing the structure of fixed assets and their importance in achieving the company's goals", *Naukovyj visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika*, vol. 2 (6), pp. 63—68.
8. Ivanov, S. V. and Zakharchenko, N. V. (2015). "Methods of optimizing the period of operation of fixed assets at the enterprise", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 96, pp. 186—193.
9. Kul'ko, I. V. (2013). "Optimization of the use of fixed assets of machine-building enterprises of Ukraine", *Universytets'ki naukovi zapysky*, vol. 2 (46), pp. 239—242.
10. Lesinskiy, V. Yemelyanov, O. Zarytska, O. Symak, A. and Petrushka, T. (2021), "Devising a Toolset for Assessing the Potential of Loan Financing of Projects Aimed at Implementing Energy-Saving Technologies", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 4 (13), pp. 15—33.
11. Lesinskiy, V. Yemelyanov, O. Zarytska, O. Symak, A. and Koleshchuk, O. (2018), "Substantiation of projects that account for risk in the resource-saving technological changes at enterprises", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 6 (1), pp. 6—16.
12. Liutova, H. M. and Atamas', O. M. (2018). "Classification of fixed assets as an important prerequisite for their accounting and analysis", *Finansovyj prostir*, vol. 3 (31), pp. 147—157.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2023 р.

О. М. Ложачевська,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту,
Національний транспортний університет, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8462-925X>*

О. Г. Підвальна,

*д. е. н., доцент, професор кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних
джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8779-5867>*

Г. А. Мошонько,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту підприємств,
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського" м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2126-6871>*

Л. О. Литвишко,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Національний транспортний університет, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9315-046X>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.30

БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ФІНАНСІВ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

О. Lozhachevska,

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Management, National Transport University, Kyiv, Ukraine*

О. Pidvalna,

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of Administrative Management Department and Alternative Energy Sources,
Vinnitsia National Agrarian University, Ukraine, Vinnitsia*

Н. Mokhonko,

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management of Enterprises,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine, Kyiv*

Л. Lytvyshko,

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management, National Transport University, Kiev, Ukraine*

BUSINESS ADMINISTRATION OF THE ANTI-CRISIS FINANCIAL MANAGEMENT MECHANISM OF INNOVATIVELY ORIENTED ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION AND DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION

В статті запропоновано структурно-логічну модель вдосконалення бізнес-адміністрування механізму антикризового управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств в умовах диджиталізації та розвитку публічного управління, що складається з сукупності логічно-послідовних етапів робіт і передбачає: оцінку ефективності стратегічних альтернатив, реалізованих в минулі стратегічні періоди; визначення поточного профілю організації; оцінку наявного формату стратегічного управління з точки зору ступеня його формалізації, специфіки, ефек-

тивності та інструментальної бази. Для детального аналізу впливів факторів із зовнішнього оточення нами використовується процес калібрування поведінки споживача. Етап побудови дворівневої системи чинників формування шаблонів поведінки споживача і сценаріїв її розвитку складається з наступних рівнів: оцінка поточної і потенційної взаємодії ритмів в діях соціального мікросередовища, маркетингових та індивідуально-психологічних чинників мікросередовища; виявлення наявних і потенційних мотиваційних категорій і часткових мотивів. Встановлено, що проблема інноваційно орієнтованих підприємств, головним чином, полягає у виборі набору конкретних дій — базової стратегії розвитку з чотирьох найбільш відомих варіантів: концентроване зростання, інтегроване зростання, диверсифіковане зростання і скорочення. Для поліпшення діяльності інноваційно орієнтованих підприємств найбільш ефективним є, на наш погляд, поєднання наступних стратегій: стратегії інтегрованого зростання за рахунок агресивної реалізації продукції; стратегії диверсифікованого зростання за рахунок освоєння нового виду бізнесу. Враховуючи, що більшість інноваційно орієнтованих підприємств в Україні займається виробництвом та реалізацією продукції лише в рамках невеликої кількості товарних груп на обмеженому ринку, нерідко не має власної роздрібною мережі, в умовах диджиталізації та розвитку публічного управління запропонована стратегія для багатьох подібних підприємств може, на нашу думку, мати високу економічну ефективність.

The article proposes a structural-logical model for improving the business administration mechanism of the anti-crisis management of finances of innovatively oriented enterprises in the conditions of digitalization and development of public administration, which consists of a set of logically consecutive stages of work and involves: evaluating the effectiveness of strategic alternatives implemented in past strategic periods; determination of the current profile of the organization; assessment of the existing format of strategic management from the point of view of the degree of its formalization, specificity, efficiency and instrumental base. For a detailed analysis of the influence of factors from the external environment, we use the process of calibration of consumer behavior. The stage of building a two-level system of factors for the formation of patterns of consumer behavior and scenarios of its development consists of the following levels: assessment of the current and potential interaction of rhythms in the actions of the social microenvironment, marketing and individual psychological factors of the microenvironment; identification of existing and potential motivational categories and partial motives. It has been established that the problem of innovation-oriented enterprises mainly consists in choosing a set of specific actions — a basic development strategy from the four most well-known options: concentrated growth, integrated growth, diversified growth and reduction. To improve the activity of innovatively oriented enterprises, the most effective is, in our opinion, a combination of the following strategies: a strategy of integrated growth due to aggressive sales of products; strategies of diversified growth due to the development of a new type of business. Considering that the majority of innovation-oriented enterprises in Ukraine are engaged in the production and sale of products only within the framework of a small number of product groups in a limited market, they often do not have their own retail network, in the conditions of digitalization and the development of public administration, the proposed strategy for many similar enterprises can, in our opinion, have high economic efficiency.

Ключові слова: бізнес-адміністрування, механізм антикризового управління, управління фінансами, інноваційно орієнтовані підприємства, диджиталізація, розвиток, публічне управління.

Key words: business administration, anti-crisis management mechanism, financial management, innovation-oriented enterprises, digitalization, development, public management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Бізнес-адміністрування механізму антикризового управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств здійснюється з використанням набору ме-

тодів, що дозволяє забезпечити досягнення цілей управління. Методи управління при цьому виступають одним з елементів системи управління. Науковці відзначають, що необхідність використання різних методів управління фінансами бути охарактеризована з позицій трьох підходів: системного, процесного і ситуаційного. В сучасній практиці управління фінансами інноваційно

орієнтованих підприємств можливе використання трьох підходів до розуміння сутності управління, в залежності від яких формуються набори методів менеджменту і визначається співвідношення між ними. Необхідно зазначити, що найбільш часто застосовується системний підхід, в рамках якого методи менеджменту розуміються як елемент, складова загальної системи управління підприємством. Дані факти в умовах диджиталізації та розвитку публічного управління актуалізують тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Системний підхід передбачає наявність прямих і зворотних зв'язків між суб'єктом управління і об'єктом управління. Системний підхід в управлінні фінансами інноваційно орієнтованих підприємств означає, що: керівник інноваційно орієнтованого підприємства повинен сприймати, переробляти і систематизувати величезний обсяг інформації і знань; керівник має бачити за приватним загальне і усвідомлювати, яке місце його підприємство займає в зовнішньому середовищі, як воно взаємодіє з іншою, більшою системою, частиною якої є; дозволяє керівнику інноваційно орієнтованого підприємства більш продуктивно реалізовувати свої основні функції: прогнозування, планування, організацію / керівництво, контроль, мотивацію [4].

Значення системного підходу в управлінні фінансами інноваційно орієнтованих підприємств збільшується, на думку фахівців з менеджменту, за такими основними причинами: посилення динаміки зовнішнього середовища, що суттєво впливає на бізнес; при розширенні внутрішніх і зовнішніх зв'язків інноваційно орієнтованого підприємства; виникає необхідність постійних системних перетворень організаційних структур; актуальність оптимізації економічних цілей, соціальної відповідальності та ефективного управління в бізнесі; необхідність ефективного використання людських ресурсів — основного фактора виробництва в бізнесі [1—11]. Представлені атрибути в умовах диджиталізації та розвитку публічного управління потребують чіткого узгалянення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — дослідити бізнес-адміністрування механізму антикризового менеджменту фінансів інноваційно орієнтованих підприємств в умовах диджиталізації та розвитку публічного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Існує багато описів бізнес-адміністрування механізму антикризового управління фінансами інноваційно

орієнтованих підприємств, однак з тим, що потрібно визначити місію, проаналізувати зовнішню і внутрішню середу, сформулювати цілі та стратегії їх досягнення, розробити і виконати стратегічні плани, проекти і програми, згодні всі дослідники [1; 4; 10]. Процес — це послідовність безперервних взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей [6]. Тому, виходячи з процесного підходу, антикризове управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств в контексті стратегічного розвитку є послідовним процесом реалізації взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення кінцевого результату. Якщо система розглядає взаємозв'язку між її елементами, то процес акцентує увагу на послідовності виконання взаємопов'язаних дій для досягнення поставлених цілей.

Застосування процесного підходу до управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств є дещо умовним, оскільки на практиці такий процес часто може порушуватися через часту повторюваність окремих етапів робіт.

Крім системного і процесного підходів до управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств в контексті стратегічного розвитку варто, на нашу думку, врахувати і ситуаційний підхід. Керуючись ситуаційним підходом, бізнес-адміністрування механізму розвитку інноваційно орієнтованого підприємства повинно ґрунтуватися на постійному аналізі та розумінні ситуації, динаміки її зміни [5].

Необхідність підтримки стратегічної орієнтації управління фінансами інноваційно орієнтованого підприємства робить його процесом безперервним і динамічним. Отже, одноразовий аналіз і діагностика не можуть бути основою такого процесу, оскільки надають обмежену інформацію. В даному випадку розробка стратегічних рішень не може бути довготривалою через досить швидку зміну середовища, в якому функціонує інноваційно орієнтоване підприємство.

Важливим аспектом дослідження бізнес-адміністрування механізму антикризового управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств є розробка та обґрунтування рекомендацій, спрямованих на вдосконалення системи його функціонування на підприємстві. Структурно-логічна модель вдосконалення управління інноваційно орієнтованим підприємством в контексті стратегічного розвитку складається з сукупності логічно-послідовних етапів робіт і передбачає:

- 1) Оцінку ефективності стратегічних альтернатив, реалізованих в минулі стратегічні періоди;
- 2) Визначення поточного профілю інноваційно орієнтованого підприємства;
- 3) Оцінку наявного формату стратегічного управління з точки зору ступеня його формалізації, специфіки, ефективності та інструментальної бази.

При створенні структурно-логічної моделі вдосконалення антикризового управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств в умовах диджиталізації та розвитку публічного управління ми виходили з припущення, що в загальній динаміці середовища існують корельовані і незалежні цикли і нециклічні тренди.

Для детального аналізу впливів факторів із зовнішнього оточення використовується процес калібрування поведінки споживача.

Етап побудови дворівневої системи чинників формування шаблонів поведінки споживача і сценаріїв її розвитку складається з наступних рівнів:

- 1) Оцінка поточної і потенційної взаємодії ритмів в діях соціального мікросередовища, маркетингових та індивідуально-психологічних чинників мікросередовища;
- 2) Виявлення наявних і потенційних мотиваційних категорій і часткових мотивів.

На етапі ідентифікації типів поведінки споживачів необхідно встановити причинно-наслідковий зв'язок шаблони поведінки — фактори середовища індивіда. Такий підхід передбачає попереднє прогнозування і формалізацію впливів середовища інноваційно орієнтованого підприємства, подальшу розробку часткових оптимальних по споживачах стратегій за допомогою методів тонкого підходу, а також розробку тимчасового ряду оптимальних багатокомпонентних стратегій з урахуванням можливостей і загроз зовнішнього середовища інноваційно орієнтованого підприємства. При цьому тонкий підхід за наявними шаблон поведінки споживача означає найбільш повне задоволення і посилення мотивів споживання продукції та послуг, які виробляє та надає інноваційно орієнтоване підприємство.

Таким чином, слід виділити кілька основних підходів до визначення суті Бізнес-адміністрування механізму антикризового управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств в умовах диджиталізації та розвитку публічного управління: системний, процесний і ситуаційний. Так, з одного боку, управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств розглядається як самостійно діюча система, яка передбачає аналіз усіх сфер функціонування підприємства. З другої сторони, стратегічний розвиток є процесом реалізації заходів, що спрямовані на досягнення ефективного економічного розвитку підприємства. З третьої сторони — управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств в контексті стратегічного розвитку має ґрунтуватися на постійному аналізі та розуміння ситуації, динаміки змін.

Запропонована структурно-логічна модель антикризового управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств в умовах диджиталізації та розвитку публічного управління, яка передбачає реалізацію сукупності логічно-послідовних етапів робіт, спрямованих на забезпечення більш ефективного стратегічного розвитку підприємства.

Проблема інноваційно орієнтованих підприємств, головним чином, полягає у виборі набору конкретних дій — базової стратегії розвитку з чотирьох найбільш відомих варіантів: концентроване зростання, інтегроване зростання, диверсифіковане зростання і скорочення.

Вибір ускладнюється тим, що в умовах кризових явищ в економіці складно розраховувати на великі кредити інвестиційного характеру, і при цьому можливо подальше зниження купівельного попиту. Тому стратегію слід вибрати таким чином, щоб вона не вимагала значних витрат і могла бути здійснена за рахунок власних коштів інноваційно орієнтованих підприємств, але при цьому забезпечила б отримання необхідного економічного ефекту.

Для поліпшення діяльності вітчизняних інноваційно орієнтованих підприємств найбільш ефективним є, на наш погляд, поєднання наступних стратегій:

— стратегії інтегрованого зростання за рахунок агресивної реалізації продукції;

— стратегії диверсифікованого зростання за рахунок освоєння нового виду бізнесу-послуг.

Більшість інноваційно орієнтованих підприємств функціонує в умовах численних зовнішніх і внутрішніх обмежень, які, головним чином, зводяться до нестачі ресурсів, низького попиту, нерідко також до законодавчих обмежень зростання цін. У разі, якщо на продукцію інноваційно орієнтованих підприємств знижується попит, складно або навіть неможливо підвищити на неї ціни, і в той же час фінансові результати недостатньо високі, просте нарощування випуску наявної продукції на існуючих ринках не тільки не принесе очікуваного економічного ефекту, але і може викликати неконтрольоване зростання витрат, а разом з тим, і збитки, що здатне привести до самих негативних наслідків, навіть, до банкрутства.

Враховуючи, що більшість інноваційно орієнтованих підприємств в Україні займається виробництвом та реалізацією продукції лише в рамках невеликої кількості товарних груп на обмеженому ринку, нерідко не має власної роздрібною мережі, запропонована стратегія для багатьох подібних підприємств може, на нашу думку, мати високу економічну ефективність. Зрозуміло, її потрібно конкретизувати і коригувати з урахуванням специфіки кожного окремого підприємства.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК В ДАНОМУ НАПРЯМІ

Запропоновано структурно-логічну модель вдосконалення бізнес-адміністрування механізму антикризового управління фінансами інноваційно орієнтованих підприємств в умовах диджиталізації та розвитку публічного управління, що складається з сукупності логічно-послідовних етапів робіт і передбачає: оцінку ефективності стратегічних альтернатив, реалізованих в минулі стратегічні періоди; визначення поточного профілю організації; оцінку наявного формату стратегічного управління з точки зору ступеня його формалізації, специфіки, ефективності та інструментальної бази. Для детального аналізу впливів факторів із зовнішнього оточення нами використовується процес калібрування поведінки споживача. Етап побудови дворівневої системи чинників формування шаблонів поведінки споживача і сценаріїв її розвитку складається з наступних рівнів: оцінка поточної і потенційної взаємодії ритмів в діях соціального мікросередовища, маркетингових та індивідуально-психологічних чинників мікросередовища; виявлення наявних і потенційних мотиваційних категорій і часткових мотивів. Встановлено, що проблема інноваційно орієнтованих підприємств, головним чином, полягає у виборі набору конкретних дій — базової стратегії розвитку з чотирьох найбільш відомих варіантів: концентроване зростання, інтегроване зростання, диверсифіковане зростання і скорочення. Для поліпшення діяльності інноваційно орієнтованих підприємств найбільш ефективним є, на наш погляд, поєднання наступних стратегій: стратегії інтегрованого зростання за рахунок агресивної реалізації продукції; стратегії диверсифікованого зростання за рахунок освоєння нового виду бізнесу. Враховуючи, що більшість інноваційно орієнтованих підприємств в Україні займається виробництвом та

реалізацією продукції лише в рамках невеликої кількості товарних груп на обмеженому ринку, нерідко не має власної роздрібною мережі, в умовах диджиталізації та розвитку публічного управління запропонована стратегія для багатьох подібних підприємств може, на нашу думку, мати високу економічну ефективність.

Література:

1. Березюк С.В., Токарчук Д.М., Яремчук Н.В. Нові вимоги до провладного українського політикуму в умовах повоєнної відбудови економіки України. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 4 (62). С. 24—41.
2. Колесник Т.В. Інституційні стимули підвищення ефективності державного сектору при децентралізації. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2020. № 1 (51). С. 69—86.
3. Пронько Л.М. Особливості відтворення людського капіталу сільських територій. Продовольчі ресурси. 2022. № 18. Т. 10. С. 266—275.
4. Фурман І.В. Напрями впровадження зарубіжного досвіду в систему ефективної роботи органів місцевого самоврядування України в умовах децентралізації влади. Colloquium-journal. 2020. № 22 (74). Czesc 2. P. 47—62.
5. Kaletnik G.M., Lutkovska S.M. Implementation of Public-Private Partnership Models in the Field of Ecological Modernization of the Environmental Safety System. European Journal of Sustainable Development. 2021. № 10. 1. P. 81—89.
6. Khodakivska O., Kobets S., Bachkir I., Martynova L., Klochan V., Klochan I., Hnatenko, I. Sustainable development of regions: Modeling the management of economic security of innovative entrepreneurship. International journal of advanced and applied sciences. Volume 9, Issue 3 (March 2022). P. 31—38.
7. Klymchuk O., Khodakivska O., Kireytseva O., Podolska O., Mushenyk I. Prospects of biodiesel production: the place and role of Ukraine in the context of implementation of the EU green course. Independent Journal of Management & Production. V. 13, N. 3, Special Edition ISE, S&P — May 2022. P. 225—240.
8. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. Laplage In Review. 2021. № 7 (3). P. 315—323.
9. Lyshenko M.O., Mykhailova L.I., Ustik T.V., Makhmydov H.Z., Polityakina L.I., Mykhailova O. S. Contemporary marketing concept as a component of sustainable development of the region and rural areas of Ukraine. International Journal of Ecological Economics and Statistics. 2019. Volume 40, Issue № 2. P. 81—91.
10. Ovcharenko I., Khodakivska O., Sukhomlyn L., Shevchenko O., Lemeshenko I., Martynov A., Zos-Kior M., Hnatenko I., Michkivskyy S., Bilyavska L. Spatial organization management: modeling the functioning of eco-clusters in the context of globalization. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2022. Vol. 40. P. 351—356.
11. Purdenko O., Artyushok K., Riazanova N., Babaiev I., Kononenko A., Lepeyko T., Zos-Kior M. Financial mana-

gement of innovative eco-entrepreneurship. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2023. Vol. 45. No. 2. P. 152—165.

References:

1. Berezyuk, S.V., Tokarchuk, D.M. and Yaremchuk, N.V. (2022), "New requirements for pro-government Ukrainian politicians in the conditions of post-war reconstruction of Ukraine's economy", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannya nauky i praktyky*, vol. 4 (62), pp. 24—41.
2. Kolesnyk, T.V. (2020), "Institutional incentives for increasing the efficiency of the public sector during decentralization", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannya nauky i praktyky*, vol. 1 (51), pp. 69—86.
3. Pronko, L.M. (2022), "Peculiarities of human capital reproduction in rural areas", *Prodovol'chi resursy*, vol. 18.10, pp. 266—275.
4. Furman, I.V. (2020), "Directions for the implementation of foreign experience in the system of effective work of local self-government bodies of Ukraine in conditions of decentralization of power", *Colloquium-journal*, vol. 22. 2, pp. 47—62.
5. Kaletnik, G.M., and Lutkovska, S.M. (2021), "Implementation of Public-Private Partnership Models in the Field of Ecological Modernization of the Environmental Safety System", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 10.1, pp. 81—89.
6. Khodakivska, O., Kobets, S., Bachkir, I., Martynova, L., Klochan, V., Klochan, I. and Hnatenko, I. (2022), "Sustainable development of regions: Modeling the management of economic security of innovative entrepreneurship", *International journal of advanced and applied sciences*, vol. 9.3, pp. 31—38.
7. Klymchuk, O., Khodakivska, O., Kireytseva, O., Podolska, O. and Mushenyk, I. (2022), "Prospects of biodiesel production: the place and role of Ukraine in the context of implementation of the EU green course", *Independent Journal of Management & Production*, vol. 13.3, pp. 225—240.
8. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L. Zos-Kior, M., and Hnatenko, I. (2021), "Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", *Laplage in Review*, vol. 7 (3), pp. 315—323.
9. Lyshenko, M.O., Mykhailova, L.I., Ustik, T.V., Makhmydov, H.Z., Polityakina, L.I., and Mykhailova, O. S. (2019), "Contemporary marketing concept as a component of sustainable development of the region and rural areas of Ukraine", *International Journal of Ecological Economics and Statistics*, vol. 40.2, pp. 81—91.
10. Ovcharenko, I., Khodakivska, O., Sukhomlyn, L., Shevchenko, O., Lemeshenko, I., Martynov, A., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Michkivskyy, S. and Bilyavska, L. (2022), "Spatial organization management: modeling the functioning of eco-clusters in the context of globalization", *Journal of Hygienic Engineering and Design*, vol. 40, pp. 351—356.
11. Purdenko, O., Artyushok, K., Riazanova, N., Babaiev, I., Kononenko, A., Lepeyko, T. and Zos-Kior, M. (2023), "Financial management of innovative eco-entrepreneurship", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 45.2, pp. 152—165.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2023 р.

УДК 334.722:004

*О. М. Полінкевич,
д. е. н., професор, завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Луцький національний технічний університет*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6924-7296>

В. В. Мальцева,

*к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку та банківської справи,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1704-5064>

В. В. Тринчук,

*к. е. н., професор, в.о. завідувача кафедри фінансів, обліку та банківської справи,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7435-0159>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.35

БІЗНЕС-ТЕХНОЛОГІЇ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

O. Polinkevych,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Entrepreneurship, Trade and Logistics, Lutsk National Technical University

V. Maltseva,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Accounting and Banking, Luhansk Taras Shevchenko National University

V. Trynchuk,

PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Finance,
Accounting and Banking, Luhansk Taras Shevchenko National University

BUSINESS TECHNOLOGIES IN ENTERPRISE MANAGEMENT AS THE BASIS FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF A DIGITAL SOCIETY

У статті обґрунтовано, що цифрові технології стали важливою складовою сучасного цивілізаційного процесу. Цифрові трансформації відіграють ключову роль у забезпеченні адаптації до сучасних викликів у сфері бізнесу. Відтак сталий розвиток цифрових технологій вимагає зосередження уваги на процесах їх впровадження та використання. Метою цього дослідження було вивчення бізнес-технологій, які використовуються в управлінні підприємством задля сталого розвитку. Для її реалізації визначено, що задля управління підприємством потрібно розробляти та реалізовувати бізнес-технології на них, які б забезпечували цифровий поступ та сприяли дотриманню принципів сталого розвитку суспільства. Визначено, що в центрі уваги сучасних підприємств є клієнт. В умовах цифрового суспільства відбувається перехід до сучасної стратегії 4С (Consistency, Content, Convenience, Contextual). Визначено, що основними характеристиками управління підприємствами в умовах цифровізації є управління процесами через використання автоматизованих технологій обробки, аналізу та прогнозування великих масивів даних, отримання та обробка даних в режимі реального часу, швидке прийняття рішень, інтерактивність середовища та оперативна реакція на зміни, орієнтація на індивідуального ко-

ристувача, "формування цифрової екосистеми". Встановлено, що до відомих бізнес-технологій належать: франчайзинг, лізинг, факторинг, аутсорсинг, ІТ-аутсорсинг, інсорсинг, кешбек, кластер, електронна комерція, ко-маркетинг, dual branding (подвійний брендинг), cross-marketing (крос-маркетинг), coalition loyalty program (коаліційна програма лояльності), cobranding (ко-брендинг), краудсорсинг, CRM. Запропоновано, що інструменти бізнес-технологій варто згрупувати у такі групи, як управління завданнями, планування бізнес-комунікацій, спільна робота з документами, проста звітність та аналітика, підтримка та обслуговування клієнтів. У межах кожної групи рекомендовано використовувати окреме програмне забезпечення та бізнес-технології.

The article is substantiated that digital technologies have become an important component of the modern civilization process. Digital transformation plays a key role in ensuring adaptation to today's business challenges. Therefore, the sustainable development of digital technologies requires a focus on the processes of their implementation and use. The purpose of this study was to study the business technologies used in enterprise management for sustainable development. For its implementation, it is determined that in order to manage an enterprise, it is necessary to develop and implement business technologies on them, which would ensure digital progress and contribute to compliance with the principles of sustainable development of society. It is determined that the focus of modern enterprises is the client. In a digital society, there is a transition to a modern 4C strategy (Consistency, Content, Convenience, Contextual). It is determined that the main characteristics of enterprise management in the context of digitalization are process management through the use of automated technologies for processing, analyzing and forecasting large amounts of data, obtaining and processing data in real time, rapid decision-making, interactivity of the environment and operational response to changes, orientation to the individual user, "formation of a digital ecosystem." It has been determined that well-known business technologies include: franchising, leasing, factoring, outsourcing, IT outsourcing, insourcing, cashback, cluster, e-commerce, co-marketing, dual branding, cross-marketing, coalition loyalty program (coalition loyalty program), co-branding, crowdsourcing, CRM. It is proposed that the tools of business technologies should be grouped into such groups as task management, planning of business communications, collaboration with documents, simple reporting and analytics, support and customer service. Within each group, it is recommended to use separate software and business technologies.

Ключові слова: сталий розвиток, цифровізація, управління підприємствами, інформаційні технології, інструменти бізнес-технологій.

Key words: sustainable development, digitalization, enterprise management, information technology, business technology tools.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Цифрові технології стали важливою складовою сучасного цивілізаційного процесу. Усі сфери господарювання взаємодіють з сучасними ІТ-засобами у своїй економічній діяльності. Нині успішність підприємства вимірюється не лише тривалою успішною роботою чи наявністю основних активів, але й його здатністю адаптуватися та змінюватися відповідно до нових умов. Цифрові трансформації відіграють ключову роль у забезпеченні адаптації до сучасних викликів у сфері бізнесу. Сталий розвиток цифрових технологій вимагає зосередження уваги на процесах їх впровадження та використання.

Зменшення уваги до сучасних цифрових тенденцій може призвести до повного занепаду бізнесу. Спостереження за цифровими трансформаціями вказує на те, що рішення щодо оновлення інформаційних технологій часто приймаються не через аналіз потреб підприємства, а під впливом суб'єктивних факторів, як престиж, мода, реклама, бажання користувачів та інші фактори. Зазвичай впровадження інформаційних технологій на підприємствах тісно пов'язане з удосконаленням їх організаційної структури та бізнес-процесів. Це є важливим і складним завданням, яке вимагає обґрунтування його доцільності. Зазначимо, що більшість проблем при цифровізації бізнесу пов'язані з високою вартістю інвестицій у цифрові технології та неефективним управлінням цифровою трансформацією на рівні підприємства. Багато

керівників приймають рішення щодо управління своїми компаніями на основі особистого досвіду, власного бачення, інтуїції та неструктурованої інформації про динаміку і стан розвитку цифрових технологій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями дослідження бізнес-технологій в управлінні підприємствами займалися дослідники протягом тривалого періоду. В.В. Томах, Т.Є. Сігаєва, М.В. Мартиєнко довели, що майбутнє світового та українського бізнесу нерозривно пов'язане із цифровими технологіями. Сучасні тенденції демонструють небачені зміни в бізнес-процесах. Цифрова епоха настала, охопивши практично всі сфери життя, від побутових до високоіндустріальних. Правильні інноваційні рішення значно полегшують обробку великих обсягів інформації та сприяють оптимізації використання ресурсів. Відсутність уваги до сучасних цифрових трансформацій може призвести до неминучого краху бізнесу у майбутньому. Тут важливо дотримуватися принципів сталого розвитку при управлінні підприємством [1].

Л. Вербівська зазначила про зростання інтересу до розуміння суті цифровізації та впливу сучасних технологій на розвиток економіки країни. У більшості випадків вчені розглядають цифрову економіку як систему економічних взаємозв'язків, яка формується на основі широкого застосування цифрових технологій. Нею визначено основні риси цифрової економіки, що вказують на всепроникність цих технологій у всі сфери економічних відносин та їхній одночасно позитивний і негативний вплив на розвиток національного господарства. Це дало змогу сформулювати такі варіанти розгляду сутності цифрового бізнесу як діяльність, яка продукує нові технології, використовує їх, отримує основну частку доходу [2, с. 20—21].

О. Полінкевич, Л. Ліпич зазначили, що на етапі якісного економічного розвитку варто розробляти заходи щодо досягнення сталого розвитку. Саме вони є ключовим завданням для України. Основні труднощі, з якими стикаються підприємницькі системи, включають стрімкі зміни у зовнішньому середовищі, ірраціональність поведінки учасників бізнесу, нестабільність ділового оточення, розвиток інтернет-технологій у сфері маркетингу товарів і послуг, створення інтернет-платформ, і вдосконалення штучного інтелекту. Управління підприємницькою системою включає в себе процес цифрової трансформації, що характеризується організаційними змінами, спричиненими впровадженням цифрових технологій. Ці зміни базуються на ключових секторах цифрової економіки: первинному (розробка програмного забезпечення, ІТ-консалтинг, інформаційні послуги, телекомунікації), вторинному (цифрові сервіси та платформи) і третинному (електронна комерція, промисловість 4.0, розумне землеробство, алгоритмічна економіка) [3, с. 24].

Р. Камінські, І. Ховрак, В. Тринчук, О. Полінкевич провели аналіз формування концепції сталого розвитку бізнесу в світі та Україні. Пандемія COVID-19 призвела до виникнення нових загроз для сталого розвитку, таких як зростання захворюваності та смертності від інфекційних захворювань, закриття навчальних за-

кладів, збільшення безробіття, зменшення туристичних потоків, екологічні проблеми, посилення урбанізації, зростання випадків домашнього насильства та дискримінації, а також заборона банкрутства для малих підприємств [4; 5; 6; 7].

К.Ю. Величко, Г.Б. Тимохова, Г.В. Євтушенко зазначила, що потреба в цифровізації бізнесу тільки зростатиме. Навіть великі компанії переходять на цифрові технології, розробляючи свої продукти та створюючи власні ІТ-відділи. Крім того, наслідки пандемії COVID-19 і конфліктів з росією залишаться з нами назавжди, змінюючи підходи до організації робочого процесу. Офісна робота втратила свою актуальність, оскільки більшість компаній переходять на гібридну модель, яка є зручною для фахівців і водночас прийнятною для підприємств. Аналізуючи формування цифрової стратегії, слід зауважити, що цифрова трансформація призводить до знищення економічної ренти. Цифрова трансформація може деструктуризувати навіть найбільш обдумані стратегії прибутковості, створюючи більше вартості для споживачів, ніж для компаній. Ці аспекти є критично важливими для підприємств і галузей, які прагнуть перетворити цифрові можливості на економічну вигоду. Замість цього вони стикаються з ситуацією, коли цифрові технології розділяють прибуткові продукти чи послуги на складові частини, дозволяючи споживачам придбати лише те, що їм потрібно. Цифрова трансформація також витісняє дистриб'юторські моделі, створюючи необмежений вибір і прозорість цін. Практично за невеликі витрати і час можна реплікувати будь-яку цифрову пропозицію. У майбутньому використання цифрових технологій сприятиме розвитку нових бізнес-систем і стратегій з відповідним напрямком економічного зростання [8].

О. В. Кубатка, Б. Л. Ковальова доводять, що стійкий прогрес в сестейновому розвитку можливий лише тоді, коли досягаються цілі сталого розвитку, і важливо, щоб отримані результати залишалися стійкими з плином часу. Це можливо шляхом врахування системних принципів розвитку. Значущим аспектом є інтеграція концепцій сталого розвитку у функціонування та еволюцію систем на різних рівнях, при цьому враховуючи їх матеріальні та нематеріальні аспекти. Для досягнення такого сестейнового розвитку необхідно визначити критерії системного та довгострокового розвитку [12].

Зважаючи на проведений аналіз джерел за тематикою дослідження, варто зауважити, що бізнес-технології в управлінні підприємством стрімко розвиваються під впливом цифровізації суспільства та сприяють подальшій зміні філософії бізнесу з використанням цифрових інструментів управління.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основною метою статті є вивчення бізнес-технологій, які використовуються в управлінні підприємством задля сталого розвитку.

Завдання дослідження полягає у пошуку нових підходів до розробки та реалізації бізнес-технологій в управлінні підприємством, які б забезпечували цифровий поступ та сприяли дотриманню принципів сталого розвитку суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В центрі уваги сучасних підприємств є клієнт. Фактично, компанії та бізнес загалом відмовляються від застарілих маркетингових стратегій 4P (Product, Place, Price, Promotion) на користь більш сучасних стратегій 4C (Consistency, Content, Convenience, Contextual). Остання орієнтована на клієнта, і втілює концепцію C-Customer. Вибір продукту або послуги тепер залежить від довіри та лояльності клієнта. Отже, відмінності полягають у тому, що раніше акцент був на самому продукті, тепер на потребах та вимогах клієнта. Створення звичок, надання комфортних умов, взаємодія з повагою, передбачення проблем і потреб, створення сприятливого середовища для утримання клієнтів — все це не лише формує лояльність клієнта, але й сприяє формуванню звичок та створенню зони комфорту. В сучасних умовах відбувається трансформація суспільства до "Суспільство 5.0". Воно має особливості:

1. Глобальний масштаб, тобто трансформація стосується не лише окремих підприємств, але й країни і світового ринку загалом.

2. Культурні особливості та відмінності передбачають врахування різних нюансів щодо традицій та особливостей ведення бізнесу. Завдяки ним можна адаптуватися до конкурентних переваг конкурентів і підвищити власну конкурентоспроможність на ринку.

3. Технологічні інновації, які передбачають прийняття економічних рішень та вирішення питань щодо розвитку бізнесу з використанням штучного інтелекту, Інтернету речей, блокчейну тощо.

4. Глобальна конкуренція створює можливості заповзичень та впровадження практик найкращих рішень у локальні масштаби, причому зберігаються або підвищуються лідируючі позиції.

5. Партнерство та співпраця передбачає розвиток діяльності з урахуванням передового досвіду конкурентів та лідерів за видами економічної діяльності. Об'єднання ресурсів, експертів, інноваційних ресурсів та передових знань сприяють реалізації цифрового суспільства та сталого розвитку.

Основними характеристиками управління підприємством в умовах цифровізації є [9]:

— управління процесами через використання автоматизованих технологій обробки, аналізу та прогнозування великих масивів даних;

— отримання та обробка даних в режимі реального часу;

— швидке прийняття рішень;

— інтерактивність середовища та оперативна реакція на зміни;

— орієнтація на індивідуального користувача;

— "формування цифрової екосистеми".

У епоху діджиталізації менеджерам сучасних підприємств важливо вдивлятися в майбутнє з перспективи стратегічного мислення. Управління повинно адаптуватися до сучасних викликів та нової філософії, перетворюючи функції аналізу, планування, організації, мотивації та контролю підприємства. Під час аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища організації керівники можуть використовувати інструменти блок-

чейну, базуючись на форсайт-прогнозуванні. Таким чином, планування діяльності своєї компанії можуть будувати, виходячи від майбутнього до сучасного, і в цьому контексті необхідно відповісти на питання: "що зараз потрібно зробити для досягнення бажаного у майбутньому" [7].

Frey & Osborne прогнозується, що протягом найближчого чверть століття втратять роботу 47% працівників у США, 35% — у Великобританії, 69% — в Індії, 77% — у Китаї, і 85% — в Ефіопії [10]. У країнах ЄС середній показник зайнятості, який знаходиться під загрозою через цифровізацію, становить близько 57%. Такі передбачення викликають хвилювання і потребують додаткового вивчення, навіть якщо це не відноситься до управління бізнес-процесами [11].

П.М. Дудко у широкому розумінні під бізнес-технологіями розуміє сукупність методів, прийомів, інновацій, технічних і розумових рішень, які сприяють розвитку бізнесу, розширюють його можливості та створюють для нього нові перспективи [13].

До відомих бізнес-технологій належать: франчайзинг, лізинг, факторинг, аутсорсинг, ІТ-аутсорсинг, інсорсинг, кешбек, кластер, електронна комерція, ко-маркетинг, dual branding (подвійний брендинг), cross-marketing (крос-маркетинг), coalition loyalty program (коаліційна програма лояльності), cobranding (ко-брендинг), краудсорсинг, CRM.

Постійний розвиток і вдосконалення наявних та обґрунтованих бізнес-технологій, їх інтеграція як між собою, так і в бізнес-процеси загалом, сприяють ефективній підприємницькій діяльності усіх учасників підприємницького середовища. Одночасно з еволюційним розвитком суспільства та постійним технічним прогресом з'являються нові бізнес-технології, які швидко інтегруються в підприємницьку сферу та отримують широке визнання від бізнес-структур та підприємницької громадськості.

Бізнес-технології відіграють визначальну роль у розвитку будь-якого підприємства. Завдяки їм забезпечується баланс між кількістю витраченого часу та коштів. Цьому сприяють інструменти бізнес-технологій, серед яких виділяють такі групи:

1) управління завданнями. Вони є гнучкими, простими та тими економічними рішеннями для підприємств, які сприяють ефективній організації та плануванню робочих процесів. Вони не лише допомагають заощадити час і гроші, але і надають чітке уявлення працівниками про завдання, які їм слід виконати. Використання онлайн-платформ управління завданнями, дозволяє ефективно керувати процесами, проєктами та командами, об'єднуючи всю необхідну інформацію на одному ресурсі. Варто використовувати інформаційні панелі, часові шкали, форми та календарі, які дозволяють ефективно відстежувати прогрес та мінімізувати часові витрати на комунікацію через інші ресурси. Це надає працівникам оптимальні умови для співпраці та сприяє розвитку вашого бізнесу (Asana, Microsoft Project, MindManager Enterprise, Atlassian Bamboo, Atlassian Confluence, Atlassian Crowd, Atlassian Crucible, Atlassian Fisheye, Atlassian TeamCalendars, Atlassian Jira, Worksection, Trello, Monday.com, Clickup, Basecamp [15]).

2) планування бізнес-комунікацій. Організація зустрічей може бути викликом через різницю в часових

поясах та робочих графіках учасників. Щоб полегшити цей процес, можна використовувати інструменти, які допомагають автоматизувати процес вибору зручного для всіх часу. Також можна використовувати Google Календар для організації робочих зустрічей. За допомогою цього інструменту можна перевірити доступність колег, введенням їхніх електронних адрес. Це спрощує процес знаходження зручного для всіх часу, уникаючи тривалих переписок і зменшуючи витрати ресурсів на організацію зустрічей. Також можна використовувати Calendly, Apple Calendar, Bookafy, Calendar Microsoft Outlook, Fantastical, DigiCal, Todoist, Morgen, Any.do, Zoho Calendar [16].

3) спільна робота з документами. Ефективна спільна робота є важливою як для тих, хто працює на відстані, так і для офісних працівників. Використання інструментів Google Workspace, таких як Google Диск, Документи, Презентації та Таблиці, дозволяє здійснювати обмін файлами, спільно редагувати документи в режимі реального часу, забезпечуючи високий рівень безпеки та зручний доступ до документів. Також використовують Google Wave, 12Sprints, Sharepoint, Novell Pulse, IPI.Manager, Feng Office, Microsoft Office Groove 2007, Pages, Numbers, Keynote, Canva, Nearpod, ClassDojo, Buncee, ThingLink, Padlet, Edmodo, Trello. Google Workspace надає інструменти для бізнесу, що дозволяють працівникам ефективніше взаємодіяти та швидше знаходити необхідні документи. Ці інструменти спрощують комунікації, забезпечуючи можливість співпрацювати з будь-якого пристрою та місця. Вони є важливими для внутрішньої команди та партнерів, допомагаючи тримати всіх оновленими про прогрес проектів. При цьому забезпечується надійний рівень захисту даних, адмініструючи доступ через консоль адміністратора.

4) проста звітність та аналітика. Отримання результатів — це лише один з етапів в досягненні ефективності вашого бізнесу. Важливими та витратними етапами робочого процесу є також звітність та його аналітика. У цьому контексті використовують такі інструменти онлайн-звітності даних Google Data Studio, Python, Excel, VBA, Matlab, SAS, SPSS, Power BI, Tableau Public, Qlik Sense, QlikView, Datawrapper, Jupyter, Rstudio IDE, Open Refine, Google Colaboratory, KDnuggets, Kaggle (Google LLC) [17]. Це дозволяє витратити менше часу на підготовку звіту та аналіз результатів.

5) підтримка та обслуговування клієнтів. Це є не менш важливий етап у розвитку бізнесу. Цінним інструментом як для залучення нових клієнтів, так і для утримання існуючих є такі програмні забезпечення для обслуговування клієнтів, як Zendesk, CRM, Excel, Leadflow, Zillow Premier Agent, BoldLeads, BoomTown, Zurple, Market Leader, Wise Agent, Propertybase, Catalyze AI, Real Geeks, Yoro, Follow Up Boss, Upwork [18]. Ці інструменти дозволяють взаємодіяти з клієнтами через різні канали, відстежувати прогрес і використовувати автоматизацію.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У підсумку, важливо відзначити, що розвиток цифрової економіки має "стрибокподібне" зростан-

ня сталого розвитку та потребує впровадження бізнес-технологій у діяльність підприємств. Ринок праці має бути насичений фахівцями, які володіють цифровими компетенціями, навичками та знаннями, а також мають досвід управління відповідними бізнес-технологіями.

Як вказують теорія та практика, економіка розвивається, і це передбачає внесення змін у традиційні моделі підприємництва. Цифрові дані, які раніше вважалися вторинним елементом ланцюжка створення вартості, тепер перетворюються у основне джерело, і з'являються нові бізнес-моделі, управляти якими можна із використанням спеціальних бізнес-інструментів. В таких умовах для забезпечення подальшого розвитку та сприяння дотримання принципів сталого розвитку важливо використовувати бізнес-інструменти відповідно до груп управління завданнями, планування бізнес-комунікацій, спільна робота з документами, проста звітність та аналітика, підтримка та обслуговування клієнтів. Вони спрямовані на цифровізацію роботи підприємств, розробку нових підходів до забезпечення доступу підприємств до формування стратегії розвитку в умовах сталого розвитку. Перехід до цифрового середовища допоможе подолати ряд прогалин та обмежень, характерних для традиційного підприємництва, та стимулюватиме інноваційний розвиток підприємств.

Подальші дослідження повинні, серед іншого, передбачати механізми використання бізнес-технологій у діяльності підприємств задля формування цифрового суспільства та досягнення цілей сталого розвитку.

Література:

1. Томах В.В., Сіраєва Т.Є., Мартиненко М.В. Цифрова трансформація управління підприємствами України у контексті сталого розвитку: інноваційні рішення, креативні технології. Академічні візії. 2023. Вип. 18. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7840221>
2. Вербівська Л. Сутність та особливості розвитку цифрового бізнесу. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2022. № 4 (28). С. 17—25. [http://dx.doi.org/10.25140/2411-5215-2021-4\(28\)-17-25](http://dx.doi.org/10.25140/2411-5215-2021-4(28)-17-25)
3. Полінкевич О., Ліпич Л. Управління підприємницькими системами в цифровій економіці в умовах сталого розвитку. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2022. Вип. 63. С. 18—28 <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.63.0.6302>
4. Polinkevych O., Kamilski R. Corporate image in behavioral marketing of business entities. Innovative Marketing. 2018. Volume 14, Issue 1. P. 33—40. [http://dx.doi.org/10.21511/im.14\(1\).2018.04](http://dx.doi.org/10.21511/im.14(1).2018.04).
5. Polinkevych O. M. Ekonomiczne i społeczne cechy rozwoju biznesu w swiecie epidemii, pandemii oraz kryzysow. Zeszyty Naukowe WSUS im. M. Iwaszkiewiczza w Poznaniu. 2021. T. 2 (35). S.33-57.
6. Khovrak I., Polinkevych O., Trynchuk V. Management of financial institutions on the basis of corporate social responsibility as a driver of sustainable development. Conference Proceedings VIII International Scientific Conference Determinants of Regional Development, Pila 21-22 October 2021. n. 2. P. 246—264, dec. 2021. <https://doi.org/10.14595/CP/02/015>.

7. Polinkevych O. The Concept of Sustainable Business Development in Ukraine. Studies in a changing business environment. Vilnius: Lietuvos ekonomikos destytojq asociacija. 2021. P. 79—85.

8. Величко К.Ю., Тимохова Г.Б., Євтушенко Г.В. Міжнародні бізнес-стратегії цифрової трансформації в умовах "Суспільства 5.0". Економіка та суспільство. 2023. Вип. 50. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-69>

9. Bhimani A., Willcocks L. Digitisation, 'big data' and the transformation of accounting information. Accounting & Business Research. 2014. Vol. 44 (4). pp. 469—490.

10. Frey C. B., Osborne M. A. The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? Technological Forecasting and Social Change. 2017. Vol. 114. pp. 254—280.

11. George, G., Haas, M., & Pentland, A. From the editors — Big data and management. Academy of Management Journal. 2016. Vol. 57. pp. 321—326.

12. Від проривних технологій до цифрової економіки: монографія / за заг. ред. О. В. Кубатка, Б. Л. Ковальова. Суми: Сумський державний університет, 2022. 256 с.

13. Дудко П.М. Сучасні тенденції розвитку бізнес-технологій у підприємстві. Проблеми економіки. 2017. № 3. С. 170—174.

14. Нахутін М. 5 типів інструментів бізнес-технологій для економії вашого часу та грошей. URL: <https://cloudfresh.com/ua/cloud-blog/5-tipiv-instrumentiv-biznes-tehnologij-dlya-ekonomiyi-vashogo-chasu-ta-groshej/> (дата звернення: 15.11.2023).

15. ТОП 7 інструментів для управління проектами у 2023 році. URL: <https://worksection.com/ua/blog/5-project-management-tools.html> (дата звернення: 15.11.2023).

16. 10 найкращих безкоштовних додатків для календаря, щоб залишатися організованим у 2023 році. URL: <https://bookafy.com/uk/10-найкращих-безкоштовних-додатків-для/> (дата звернення: 15.11.2023).

17. Інструменти, якими має володіти кожен дата-аналітик. URL: <https://dan-it.com.ua/uk/blog/instrumenti-jakimi-maie-voloditi-kozhen-data-analitik/> (дата звернення: 15.11.2023).

18. 12 найкращих інструментів і програмного забезпечення для залучення потенційних клієнтів у сфері нерухомості. URL: <https://squeezegrowth.com/uk/best-real-estate-lead-generation-tools-and-software/> (дата звернення: 15.11.2023).

References:

1. Tomakh, V.V., Sigaeva, T.E. and Martynenko, M.V. (2023), "Digital transformation of Ukrainian enterprise management in the context of sustainable development: innovative solutions, creative technologies", *Akademichni vizii*, vol. 18.

2. Verbivska, L. (2022), "The essence and peculiarities of digital business development", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 4 (28), pp. 17—25.

3. Polinkevych, O. and Lypych, L. (2022), "Management of business systems in the digital economy in conditions of sustainable development", *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya ekonomichna*, vol. 63, pp. 18—28.

4. Polinkevych, O. and Kamilski, R. (2018), "Corporate image in behavioral marketing of business entities", *Innovative Marketing*. vol. 14, no. 1, pp. 33—40.

5. Polinkevych, O. M. (2021), "Economic and social features of business development in the world of epidemics, pandemics and crises", *Zeszyty Naukowe WSUS im. M. Iwaszkiewicza w Poznaniu*, vol. 2 (35), pp. 33—57.

6. Khovrak, I., Polinkevych, O. and Trynchuk, V. (2021), "Management of financial institutions on the basis of corporate social responsibility as a driver of sustainable development", *Conference Proceedings VIII International Scientific Conference Determinants of Regional Development*, Pila 21—22 October 2021, vol. 2, pp. 246—264.

7. Polinkevych, O. (2021), "The Concept of Sustainable Business Development in Ukraine", *Studies in a changing business environment*. Vilnius: Lietuvos ekonomikos destytojq asociacija, pp. 79—85.

8. Velychko, K.Yu., Tymokhova, G.B. and Yevtuшенко, G.V. (2023), "International business strategies of digital transformation in the conditions of "Society 5.0", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 50.

9. Bhimani, A. and Willcocks, L. (2014), "Digitisation, 'big data' and the transformation of accounting information", *Accounting & Business Research*, vol. 44 (4), pp. 469—490.

10. Frey, C. B. and Osborne, M. A. (2017), "The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?", *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 114, pp. 254—280.

11. George, G., Haas, M. and Pentland, A. (2016), "From the editors — Big data and management", *Academy of Management Journal*, vol. 57, pp. 321—326.

12. Kubatka, O. V. and Kovaleva, B. L. (2022), *Vid proryvnykh tekhnolohii do tsyvrovoi ekonomiky [From breakthrough technologies to the digital economy]*, Sumy State University, Sumy, Ukraine.

13. Dudko, P.M. (2017), "Modern trends in the development of business technologies in entrepreneurship", *Problemy ekonomika*, vol. 3, pp. 170—174.

14. Nakhutin, M. (2022), "5 types of business technology tools to save your time and money", available at: <https://cloudfresh.com/ua/cloud-blog/5-tipiv-instrumentiv-biznes-tehnologij-dlya-ekonomiyi-vashogo-chasu-ta-groshej/> (Accessed 15 November 2023).

15. Worksection (2023), "TOP 7 tools for project management in 2023", available at: <https://worksection.com/ua/blog/5-project-management-tools.html> (Accessed 15 November 2023).

16. Bookafy (2023), "10 Best Free Calendar Apps to Stay Organized in 2023", available at: <https://bookafy.com/uk/10-найкращих-безкоштовних-додатків-для/> (Accessed 15 November 2023).

17. Dan-it (2023), "Tools every data analyst should have", available at: <https://dan-it.com.ua/uk/blog/instrumenti-jakimi-maie-voloditi-kozhen-data-analitik/> (Accessed 15 November 2023).

18. Squeezegrowth (2023), "12 Best Real Estate Lead Generation Tools and Software", available at: <https://squeezegrowth.com/uk/best-real-estate-lead-generation-tools-and-software/> (Accessed 15 November 2023).

Стаття надійшла до редакції 08.12.2023 р.

УДК 338.245

Н. С. Скопенко,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки праці та менеджменту,
Навчально-науковий інститут економіки і управління,
Національний університет харчових технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4540-3455>
І. В. Євсєєва-Северина,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6112-8265>
Л. І. Удворгелі,
к. т. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної та музейної справи,
Мукачівський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6596-8272>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.41

ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ Й РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

N. Skopenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, National University of Food Technologies
I. Yevsieieva-Severyna,
PhD in Economics, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv
L. Udvorheli,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Hotel, Restaurant and Museum Affairs, Mukachevo State University

ADAPTATION AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BUSINESS IN TIMES OF WAR

У статті досліджено вплив викликів війни на функціонування бізнесу. Сконцентровано увагу на деструктивних наслідках в різних сферах (економічній, соціальній, фінансовій тощо). Виокремлено найбільш нагальні проблеми, з якими стикаються компанії та окреслено шляхи їх адаптації до умов сьогодення. До найбільш негативних трендів відносимо: зменшення кількості діючих підприємств; зниження виробничої потужності компаній через руйнування виробничих приміщень та знищення обладнання; зменшення кількості замовлень та відповідно скорочення маржинальності підприємств в зв'язку з падінням купівельної спроможності населення; збільшення цін на продукцію; зростання витрат компаній та погіршення їх платоспроможності; відтік професійних кадрів через міграцію населення та мобілізацію; порушення роботи компаній та графіків поставок продукції через зриви у виробничих процесах, логістичних проблемах тощо. За півтора року повномасштабної війни, стратегії більшості суб'єктів господарювання зазнали суттєвих змін, акцент зрушився в напрямок збереження функціонування компаній, релокації бізнесів, підтримки персоналу та виплати заробітної плати. Проте, з часом, більшості компаніям вдалося адаптуватися до надскладних умов зовнішнього середовища. Зазначено, що більшості суб'єктам господарювання вдалося розширити географічну представленість за рахунок вдалої експортної діяльності, змінити логістичні маршрути для вчасної доставки замовлень, трансформувати бізнес-моделі, отримати замовлення під потреби нових клієнтів, сконцентрувавши свою увагу на виробництві продукту з високою доданою вартістю.

Проте, часткова прогнозованість показників розвитку економіки (динаміка ВВП, рівень інфляції, коливання валютного курсу тощо) та висока ймовірність виникнення великої кількості ризиків (виробничих, логістичних, валютних, ринкових, кадрових тощо) все ще ускладнюють функціонування та розвиток вітчизняних компаній, але, в той же час, вони знаходять можливості кооперації зусиль для забезпечення успішної діяльності. Долаючи перешкоди, компанії масштабують бізнес, обирають перспективні напрямки подальшого зростання.

The article examines the impact of war challenges on business operations. The attention is paid to the destructive consequences in various spheres (economic, social, financial, etc.). The most urgent problems faced by companies are highlighted and types of their adaptation to the current conditions are outlined. The

negative trends include: a decrease in the number of operating enterprises; a decrease in the production capacity of business entities due to the destruction of production facilities and equipment; a decrease in the number of orders and, accordingly, a decrease in the margin of companies due to lower solvency of citizens; an increase in product prices; an increase in company costs and a deterioration of payment discipline; an increase of staff turnover due to migration and mobilisation; disruption of companies' operations and product delivery schedules due to the unstable load, logistical problems, etc.

Over the year and a half of full-scale war, the strategies of most business entities have undergone significant changes, the focus shifted to maintaining the functioning of companies, relocating businesses, supporting staff and paying salaries. However, over time, most companies have managed to adapt to the extremely difficult conditions. It is noted that most business entities have managed to expand their geographical markets through successful export activities, optimize logistics for timely delivery of orders, transform business models, receive orders to meet customer needs and focus on the production of high value-added products.

However, the partial predictability of economic development indicators (GDP dynamics, inflation, exchange rate fluctuations, etc.) and the high probability of a large number of risks (production, logistics, currency, market, human resources, etc.) still complicate the functioning and development of domestic companies, but at the same time, they find opportunities to cooperate their efforts to ensure successful operations. Overcoming obstacles, companies are scaling up their business and choosing promising areas for further growth.

Ключові слова: Війна, Вітчизняний бізнес, виклики, ризики, адаптація, розвиток.

Key words: War, domestic business, challenges, risks, adaptation, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Повномасштабне вторгнення, яке росія розпочала 24 лютого 2022 року, й досі призводить до значних людських, соціальних, економічних й екологічних втрат (загибель військових та цивільних, руйнування виробничих потужностей та інфраструктури, втрати свійських тварин, заміновані території, вирви від обстрілів, зсуви ґрунту, випалені землі, тотальне забруднення землі сільськогосподарського значення, зупинка або зниження виробництва, зниження чисельності населення, зростання безробіття, збільшення державного боргу, зменшення іноземних інвестицій, зростання інфляції та зниження курсу національної валюти) та негативно впливає на діяльність підприємців й українську економіку. Внаслідок війни український бізнес зіткнувся зі значними викликами (безпекові ризики, збільшення невизначеності, порушення логістики, економічна нестабільність, погіршення інвестиційного клімату, непрогнозованість дій держави щодо бізнесу тощо), що вимагає часу, зусиль та інвестицій для відновлення та розвитку.

І хоча, будь-які виклики не проходять безслідно, необхідність подальшого зростання компаній є рушійним фактором реалізації можливостей трансформації бізнесу, поєднання спільних зусиль для подолання ризиків, розширення географічної представленості, задоволення вимог споживачів тощо. В умовах продовження війни залишається актуальним питання постійного моніторингу змін для забезпечення вчасного реагування бізнесу на нові виклики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальним питанням відновлення роботи суб'єктів господарювання в умовах війни та адаптаційним стра-

тегіям бізнесу присвячують багато уваги сучасні дослідники та наукові, бізнесові й громадські організації.

Так, Київська школа економіки у взаємодії із Офісом президента та Міністерством економіки України систематично моніторить інформацію, досліджує стан економічного середовища країни, фіксує втрати бізнесу, відображає актуальні тенденції на ринку, розробляє стратегії та рекомендації щодо підтримки сильної й інноваційної економіки України [28].

Національний інститут стратегічних досліджень регулярно здійснює аналіз інструментів підтримки бізнесу та фінансової стійкості у воєнний час та наводить перспективні шляхи адаптації, відновлення та розвитку вітчизняного бізнесу в сучасних умовах [14].

В сучасних роботах науковців досліджуються проблеми та трансформації вітчизняного бізнесу в умовах війни, тенденції на різних ринках, розглядаються стратегії розвитку підприємництва та шляхи відновлення національної економіки, аналізуються напрями та інструменти державної підтримки бізнесу [5; 7; 9; 12; 16; 26; 27].

Наукові, бізнесові та громадські організації систематично проводять опитування підприємців з метою визначення з якими викликами зіштовхуються суб'єкти господарювання, як їх долають та які напрями адаптації й відновлення власного бізнесу планують. На основі опитувань та інших досліджень здійснюється оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення, визначається стан економічного середовища країни та підприємницької активності [2; 15; 17; 20; 21; 23].

Продовження військового протистояння обґрунтовує потребу в подальших дослідженнях сучасних викликів, діагностування стану та шляхів трансформації українського бізнесу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідити вплив війни на умови функціонування українських підприємств, розглянути виклики, з якими сти-

каються компанії, визначити шляхи адаптації бізнесу в умовах сьогодення та сформулювати основні перспективні напрями розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Різноманітні дослідження підтверджують, що війна завдає значних збитків вітчизняній економіці та бізнес-організаціям. Світовий банк спільно з Урядом України, Європейською комісією й Організацією Об'єднаних Націй та за підтримки інших партнерів здійснили дослідження завданої шкоди, оцінили збитки та визначили потреби на відновлення України, які спричинені повномасштабним вторгненням росії. На основі дослідження опубліковано звіт "Україна: швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення" (Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment — RDNA2) [23], в якому пряма шкода за підсумками першого року війни оцінена на рівні \$ 135 мільярдів доларів. Найбільша пряма шкода була завдана в сферах: житло — \$ 50,4 мільярдів доларів; транспорт — \$ 35,7 мільярдів доларів; торгівля та промисловість — \$ 10,9 мільярдів доларів; енергетика та видобувна галузь — \$ 10,6 мільярда доларів; сільське господарство — \$ 8,7 мільярда доларів. Найбільшою шкоди зазнали прифронтові області (Донецька, Харківська, Луганська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська) та області, які були повернуті під контроль уряду України (Київська та Чернігівська).

Загальний обсяг збитків, спричинений порушенням економічних потоків і функціонуванням виробничих циклів, а також додаткових витрат, пов'язаних із війною, оцінюється на рівні \$ 290 мільярдів доларів [23].

Військова діяльність спричиняє широкомасштабну та довготривалу деградацію навколишнього середовища [8; 19]. Російсько-українська війна характеризується застосуванням всього можливого арсеналу систем озброєння, військової техніки та боєприпасів. Всі типи воєнно-техногенного навантаження спричиняють потужне забруднення та руйнування ґрунтового покриву. Для всіх видів боєприпасів, які застосовуються на війні (фугасні, осколково-фугасні, бронебійні, кумулятивні снаряди та міни), характерним є утворення ударної хвилі та продуктів вибуху, які розповсюджуються в середовищі. Перш за все, відбувається деформація ґрунту в усіх напрямках розповсюдження ударної хвилі. В результаті горіння, вибуху та детонації боєприпасів утворюються різноманітні похідні продукти, більшість з яких є або токсичними, або небезпечними забруднювачами. Основним джерелом забруднення при проведенні вогневих стрільб є продукти вибуху, що представляють собою дрібнодисперсні часточки та іони важких металів, які проникають у ґрунт разом з водою, та уламки боєприпасів. Застосування бойової техніки призводить до високих ступенів забруднення території нафтопродуктами, свинцем та ароматичними вуглеводнями. В ході перманентної бойової діяльності в ґрунтах накопичують свинець, кадмій, оксид вуглецю, нафтопродукти. У ґрунті відбувається первинне накопичення забруднювачів із подальшим перерозподілом як у самому ґрунті, так і переходом у інші середовища — поверхневі і підземні води, рослинність, рух по трофічному ланцюгу ґрунт-рослина-людина.

Вплив воєнної діяльності є настільки нищівним, що його наслідки провокують ряд процесів, які призводять до повної деградації ґрунтових ресурсів. Основні негативні наслідки для ґрунтів механічних, фізичних та хімічних впливів [8; 19]: унеможливлення обробки земель, забруднених хімічними речовинами, засмічених уламками і відходами; зниження або втрата родючості ґрунту; втрата здатності ґрунтів до самоочищення; втрата буферності ґрунтів щодо забруднювачів; втрата здатності до накопичення вологи; активація водної та вітрової ерозії, підтоплення і заболочування, опустелювання; втрата біорізноманіття.

Отже, деструктивні наслідки війни проявляються в усіх сферах:

- в економіці (валовий внутрішній продукт України скоротився в 2022 році на 29,2% %, споживча інфляція зафіксована на рівні 26,6 %, відбулася девальвація національної валюти — з 29 грн/дол. перед вторгненням до 38—40 грн/дол. на готівковому валютному ринку в 2023 р., рівень бідності населення в 2022 році зріс із 5,5 % до 24,1 % (відповідно до межі бідності в 6,85 доларів на одну особу на день) [4; 10; 11; 23];

- в соціальній сфері (потребуються значні фінансові витрати на виплати внутрішньо переміщеним особам: щомісячна державна допомога на проживання становить 3 тис. грн особам з інвалідністю й дітям та 2 тис. грн для решти ВПО, та допомоги сім'ям політ'язнів, цивільних заручників і військовополонених -допомога виплачується у розмірі 100 тис. грн за кожен рік перебування таких осіб у полоні; одноразова державна грошова допомога становить 100 тис. грн для осіб, звільнених з полону; зростають потреби на медичних, реабілітаційних і соціальних працівників; після деокупації територій виникають виклики, пов'язані із сферою освіти) [24];

- демографії (на початок 2023 р. в країні налічувалося від 28 до 34 мільйонів осіб (у межах країни на 1 січня 2022 року); коефіцієнт народжуваності ще на початку 2022 року знизився до 1,2, тоді як для підтримки чисельності населення потрібно мінімум 2,1; спостерігається висока передчасна смертність через війну та масштабний відтік громадян за кордон: станом на червень 2023 року за кордоном перебуває 8 млн 177 тис. громадян України, тобто близько 20% населення держави до 24 лютого 2022 року) [6; 18];

- у фінансовій системі країни (дефіцит державного бюджету сягає 18,6%; частка тіньової економіки за 2022 рік становить 32% від ВВП; кількість зростання непрацюючих кредитів у банківській системі зросло до 38,12% від загального обсягу кредитування) [22].

Відзначимо основні негативні наслідки впливу війни на вітчизняні підприємства та бізнес-середовище України [2; 3; 17]:

- активні військові дії, окупація, ракетні обстріли, блекаути — прямі негативні фактори впливу;

- фізична втрата працівників, виробничих приміщень, обладнання, сільськогосподарських угідь, худоби (підприємства в зоні окупації та активних бойових дій, на прифронтових територіях; релоковані підприємства);

- руйнування енергетичної інфраструктури (порушення сталості роботи);

Рис. 1. Найбільші проблеми бізнесу під час війни

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [17].

— порушення логістики (через неможливість здійснення імпорту та експорту через південні порти значне навантаження припало на західний кордон, автомобільну та залізничну інфраструктуру, що значно збільшило строки й вартість доставки та призвело до підвищення ціни товарів);

— зниження активності бізнесу (зокрема зменшення кількості діючих підприємств), певні напрями бізнесу стали неактуальними (організація великих івентів, конференцій, весільних церемоній, кіновиробництва, туризм, авіаперельоти, індустрія розваг);

— зниження кількості замовлень (нестале завантаження виробничих потужностей, зокрема, через міграцію населення, зниження платоспроможності громадян, режим економії на підприємствах, секвестр місцевих і державного бюджетів);

— скорочення доходів (маржинальності) підприємств;

— тотальне скорочення витрат /оптимізація (призупинення інвестиційних проектів, зменшення зарплат, переведення на часткову зайнятість, закриття збиткових та /або менш рентабельних напрямів);

— погіршення платіжної дисципліни (зростання терміну розрахунків за отриману продукцію /послуги,

збільшення кількості боржників), перехід постачальників на передоплату, що стає гострою проблемою для виробничих підприємств;

— дефіцит інвестицій, нестача оборотних коштів та доступу до кредитування;

— значний дефіцит кваліфікованих кадрів (відтік професійних кадрів через мобілізацію та внутрішню й зовнішню міграцію);

— погіршення економічної ситуації в країні (дефіцит бюджету, зміна торговельного балансу, девальвація, зниження платоспроможності громадян тощо).

Найбільш нагальні проблеми, з якими стикається бізнес у зв'язку з війною, наведено на рис. 1.

Збереження значних ризиків, пов'язаних з військовою агресією росії проти України, стримує економічну активність вітчизняних підприємств. Так, дослідження ринку малого та середнього бізнесу (МСБ) [17] встановило, що після початку війни 57% опитаних підприємств продовжують свою діяльність, 37% скоротили діяльність та 6% тимчасово призупинили роботу.

Однак за час повномасштабного вторгнення підприємці знайшли шляхи пристосування та розвитку бізнесу [1; 3; 13; 25]:

— відбувається адаптація та зміна бізнес-моделей, суб'єкти господарювання розширюють діапазон виробництва і відкривають нові сфери діяльності, бізнес переходить на виробництво продукту з високою доданою вартістю, шукає нішевий /ексклюзивний продукт, запроваджує інноваційні продукти та послуги (наприклад, для військових: БПЛА, дрони, одяг, засоби захисту);

— відбувається пошук нових клієнтів і каналів продажів, з метою утримання ринку й прихильності клієнта підприємці використовують різноманітні креативи та персоналізують підхід до потенційного споживача;

— деякі компанії отримали нові замовлення (зокрема за рахунок зниження кількості конкурентів чи держзамовлень);

— українські виробники (на противагу іноземним) через девальвацію гривні та порушення логістичних ланцюжків отримали ширший збут та цінову перевагу на внутрішньому ринку;

— компанії активніше стали шукати збут за кордоном (вихід на нові ринки, нові сегменти ринку, нові країни), поширюється готовність та спроможність відповідати міжнародним стандартам, світовий ринок став більш відкритим для українського бізнесу;

— вітчизняні компанії активніше кооперують зусилля, примножуються угоди з придбання (злиття) підприємств.

Три чверті представників МСБ планують розширити свій бізнес у поточному році, що відобразило проведення на початку 2023 р. дослідження Європейської бізнес-асоціації. З них 28% планують розширювати географію присутності, 26% — відкрити нові напрямки. Ще 25%

готуються вийти на нові ринки, а 21% — збільшити кількість працівників [13].

Отже, більшість представників вітчизняного бізнесу відзначають необхідність відновлення та розвитку, тому впроваджують нові стратегії для масштабування бізнесу з метою досягнення успіху на внутрішньому та міжнародному ринках.

Необхідно визначити напрямки розвитку, які вже зараз стають перспективним для бізнесу або стартапу [1; 13]:

1. Логістика, система поставок, склади/SUPPLY CHAINS (перехід від глобалізації до локалізації (розвиток місцевих виробників); повний цикл виробництва в одній країні (області); центри виробництва наближені до центрів споживання; вертикальна інтеграція бізнесу; розробка складських хабів, створення "буферних зон"; партнерство з експедиторами; нові способи доставки та нові схеми поставок).

2. Заміщення товарів російського та білоруського виробництва місцевим/REPLACEMENT (відмова від усього російського та білоруського дає широкий спектр діяльності для підприємців (від харчових продуктів до додатків на смартфони); можливість розширення ринків збуту не тільки в межах України, а і за кордоном (заміна російських товарів або послуг на які зараз накладені санкції)).

3. Будівництво та ремонт/CONSTRUCTION & BUILDING REPAIR (інноваційні технології в будівництві та відновленні житла; основні тренди: швидкість і мобільність та з іншого боку створення житла, що мають більше систем захисту та мобільні системи живлення; енергозберігаючі будинки; будівництво житла з невеликою площею; розробка системи водоочищення та добування води; будівництва та проектування бункерів, сховищ).

4. Реабілітація/REHABILITATION (реабілітація тіла, що потребує реабілітаційні масажі, фізіотерапія та мануальна терапія, лікувальна фізична культура тощо; басейни для реабілітації; розвиток технологій і виробництво пристроїв для реабілітації та відновлення; вітаміни, біодобавки та хімічні препарати; протезування; психологічна реабілітація, що включає консультації психологів; робота з коучами; медитації; вживання заспокійливих).

5. Мобільність, доступність/EASY ACCESS & MOBILITY (мобільні системи живлення; портативні фільтри води; альтернативні види транспорту/доставки для різних цілей: дрони, самокати, автомобілі для осіб з обмеженими можливостями тощо; модульні споруди: житлові будинки, пункти надання первинної медичної допомоги і таке інше; кухні/магазини/медичні пункти, стоматології /перукарні/ банні комплекси/ пральні "на колесах").

6. Послуги і рішення для бізнесів/SERVICES AND SOLUTIONS FOR BUSINESSES (компанії/стартапи які працюють над скороченням операційних витрат, логістичній оптимізації; продукти та рішення для видобувної галузі, все від софту до обладнання; сервіси для об'єднання бізнесів при рішенні певних спільних задач; запровадження шерингової економіки (економічної моделі спільного споживання); пошук фінансування (фандрейзинг); послуги релокації бізнесу: релокація

"під ключ": пошук місця, відкриття ТОВ/ФОП, допомога з переїздом, підбір потрібного персоналу, розселення тощо; допомога на місті для компанії, яка переїхала (консультації, підтримка на декілька місяців, з метою адаптації на новому місці);

7. Навчання, освіта/EDUCATION (сервіси, які допомагають швидко змінити освіту; онлайн школи/онлайн платформи для шкіл: нестача вчителів і шкіл будуть формувати потребу онлайн класу, крім того, значна кількість учнів, що перебувають за межами країни, також бажають отримати українську шкільну освіту; курси з навичок первинної медичної допомоги, дій в непередбачуваних обставинах, екстремальне виживання тощо; курси боїв, самозахисту; онлайн/офлайн курси для освоєння мов для осіб, які виїхали закордон);

8. Швидкість отримання інформації/QUICK ACCESS (розробка та впровадження вузьких спеціалізованих сервісів для допомоги орієнтації на місцевості, пошуку певного продукту (паливо, препарат з аптеки, вода, бомбосховища тощо); сервіси зі швидким реагуванням ("швидка" в мобільному телефоні);

9. Безпека/SAFETY (забезпечення безпеки як в онлайн так і в офлайн форматі, реальна та діджитал: пошук загублених людей, возз'єднання сімей; захист даних, хмарні сервіси для зберігання даних, кібербезпека; мобільні/портативні засоби захисту).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В умовах війни та невизначеності зовнішнього середовища бізнес стикається з численними викликами. Зміни в попиті, економічна нестабільність, труднощі з логістикою та інші аспекти мають значний вплив на діяльність та дохідність підприємств. Однак за час повномасштабного вторгнення підприємці знайшли шляхи адаптації та розвитку бізнесу. Кожна вітчизняна компанія отримала свій унікальний досвід адаптації власної стратегії та бізнес-моделі до нестабільних умов, розробила ефективні практики швидкого реагувати на ризики, відновлення та масштабування бізнесу, знайшла шляхи залучення фінансування, діджиталізації бізнесу.

Отже, війна принесла як негативні тенденції, так і стала суттєвим дієвим поштовхом до змін для суб'єктів господарювання, яким вдалося покращити ефективність власної діяльності.

Перспективами подальших досліджень є підходи до відновлення вітчизняного бізнесу після війни, що потребує врахування політичних, економічних, соціальних та інших факторів, визначення ключових напрямів та ресурсів. Основні кроки відновлення бізнесу включають оцінку збитків, віднову інфраструктури, відновлення й розвиток існуючих ринків, пошук нових ринків, фінансування та підтримку підприємств, створення сприятливого бізнес-середовища та інші.

Література:

1. Адаптивні стратегії бізнесу в умовах військового стану. URL: <https://bilkigr.gov.ua/adaptyvni-strategiyi-biznesu-v-umovah-vijskovogo-stanu/>

2. Бізнесу потрібні можливості. Які виклики мають підприємці у 2023 році і що може зробити влада. Твоє місто. 25 жовтня 2023 р. URL: https://tvoemisto.tv/news/osnovni_vyklyky_biznesu_v_chas_viyuny_2023_rik_156439.html

3. Гензель Ю. Розвиток під час війни: 5 головних проблем українського бізнесу. URL: <https://mind.ua/openmind/20260808-rozvitok-pid-chas-vijni-5-golovnih-problem-ukrayinskogo-biznesu>

4. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. Економіка та суспільство. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>

6. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну — дослідження Громадянської мережі ОПОРА. URL: <https://www.opora.ua.org/viyuna/kilkist-ukrayint-siv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherез-viynu-doslidzhennia-gromadianskoji-merezhi-opora-24791>

7. Ковальчук Н., Калугарь А. Виклики для підприємств України в умовах війни з росією. Економіка та суспільство. 2022. № 42. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-57>

8. Корогод О. Врятувати українську землю. Як війна впливає на стан ґрунтів і що чекає на органічне виробництво. Українська правда. 11 травня 2023 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/11/700021/>

9. Костьов'ят Г.І. Куриліна О.В., Гавриленко А.С. Шляхи відновлення національної економіки в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. 2022. № 4 (22). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1473/1471>

10. Міністерство економіки України. Офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>

11. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт. URL: <https://minfin.com.ua/ua/currency/kyiv/>

12. Мурована Т. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. Економіка та суспільство. 2023. № 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49>

13. Найкращі можливості та бізнес-ідеї. Поради для бізнесу в Україні від 5 великих інноваторів на 2023 рік. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/krashchi-biznes-ideji-ukrajinskim-pidpriyemcyam-na-2023-rik-vid-5-uspishnih-innovatoriv-ostanni-novini-50334538.html>

14. Національний інститут стратегічних досліджень. Офіційний сайт. URL: <https://niss.gov.ua/>

15. Оцінка втрат українського бізнесу через війну. URL: <https://ua-retail.com/2022/06/ocinka-vtrat-ukrayinskogo-biznesu-cherез-vijnu/>

16. Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації: аналітична записка. Київ: Razumkov centre, 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>

17. Проблеми та потреби МСБ майже через рік після початку війни. URL: <https://www.merezha.ua/reports/2023/Challenges-and-Needs-of-SMEs-in-War-Time.pdf>

18. 52 мільйони не буде: які прогнози щодо скорочення чисельності населення України. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/09/29/infografika/suspilstvo/52-miljony-ne-bude-yaki-prohnozy-shhodo-skorochnennya-chyselnosti-naselennya-ukrayiny>

19. Сплідитель А., Голубцов О., Чумаченко С., Сорокіна Л. Вплив війни росії проти України на стан українських ґрунтів. Результати аналізу. Центр екологічних ініціатив "Екодія". URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/zabrudnennia-zemel-vid-rosii2.pdf>

20. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в січні 2023 року. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-at-war-results-of-the-january-2023-survey/>

21. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в серпні. URL: <https://business.dia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-serpni>

22. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Звіт про реалізацію за 2022 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector2025_zvit_2022.pdf?v=5

23. Україна: швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення (Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment — RDNA2). Лютий 2022 — лютий 2023. Світовий Банк, Уряд України, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062823034041908/pdf/P18017401fe8430010af21016afb4ebc8c4.pdf>

24. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

25. Час для роботи: як відновлювався та адаптувався український бізнес за рік війни. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-robotiyak-vidnovlyuvavsya-ta-adaptuvavsya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-viyini-12154170.html>

26. Яценко Ю. Бізнес під час війни: як змінюються та відновлюються українські компанії. URL: <https://www.promodo.ua/blog/biznes-pid-chas-viyini-yak-zmynuyutsya-ta-vidnovlyuyutsya-ukrayinski-kompaniyi>

27. Kazak O., Sulyma M. Business transformation In Ukraine During The Year Of War. European scientific journal of Economic and Financial innovation. 2023. № 1 (11). p. 140—150. DOI: <http://doi.org/10.32750/2023>

28. Kyiv School of Economics. Офіційний сайт. URL: <https://kse.ua/ua/kse-department/kse-institute/>

References:

1. Bilkivska village council (2023), "Adaptive business strategies under martial law", available at: <https://bilkigr.gov.ua/adaptyvni-strategiyi-biznesu-v-umovah-vijskovogo-stanu/> (Accessed 8 Dec 2023).

2. Your town (2023), "Business needs opportunities. What challenges do entrepreneurs face in 2023 and what can the government do?", available at: https://tvoemisto.tv/news/osnovni_vyklyky_biznesu_v_chas_viyuny_2023_rik_156439.html (Accessed 8 Dec 2023).

3. Henzel', Yu. (2023), "Development during the war: 5 main problems of Ukrainian business", available at: <https://mind.ua/openmind/20260808-rozvitok-pid-chas-vijni-5-golovnih-problem-ukrayinskogo-biznesu> (Accessed 8 Dec 2023).

4. State Statistics Service of Ukraine (2023), "Economic sentiment indicator", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 8 Dec 2023).

5. Dykan', V. and Frolova, N. (2022), "Directions and instruments of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine in wartime", *Ekonomika ta suspil'stvo*, [Online], vol. 38, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56> (Accessed 8 Dec 2023).

6. Opora (2023), "The number of Ukrainians and their migration abroad due to the war — a study by the Civil Network Opora", available at: <https://www.oporua.org/viyna/kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyi-merezhi-opora-24791> (Accessed 8 Dec 2023).

7. Koval'chuk, N. and Kaluhar', A. (2022), "Challenges for Ukrainian enterprises in the context of the war with russia", *Ekonomika ta suspil'stvo*, [Online], vol. 42, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-57> (Accessed 8 Dec 2023).

8. Korohod, O. (2023), "To save the Ukrainian land. How the war affects soil conditions and what awaits organic production", *Ukrains'ka pravda*, [Online], available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/11/700021/> (Accessed 8 Dec 2023).

9. Kost'ov'iat, H.I., Kurylina, O.V. and Havrylenko, A.S. (2022), "Ways to restore the national economy under martial law", *Naukovi perspektyvy*, [Online], vol. 4 (22), available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1473/1471> (Accessed 8 Dec 2023).

10. Ministry of Economy of Ukraine (2023), "Information on the reform of entrepreneurship development", available at: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (Accessed 8 Dec 2023).

11. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "Gross domestic product (GDP) in Ukraine 2023", available at: <https://minfin.com.ua/ua/currency/kiev/> (Accessed 8 Dec 2023).

12. Murovana, T. (2023), "Domestic entrepreneurship under martial law: main trends and methods of support", *Ekonomika ta suspil'stvo*, [Online], vol. 47, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49> (Accessed 8 Dec 2023).

13. New Voice (2023), "The best opportunities and business ideas. Advice for business in Ukraine from 5 major innovators for 2023", available at: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/krashchi-biznes-ideji-ukrajinskimpidpriyemcyam-na-2023-rik-vid-5-uspishnih-innovatoriv-ostanni-novini-50334538.html> (Accessed 8 Dec 2023).

14. National Institute for Strategic Studies (2022), "Ways to reduce inflation in Ukraine", available at: <https://niss.gov.ua/> (Accessed 8 Dec 2023).

15. UA-retail.com (2022), "Assessment of losses of Ukrainian business due to the war", available at: <https://ua-retail.com/2022/06/ocinka-vtrat-ukrajnskogo-biznesu-cherez-vijnu/> (Accessed 8 Dec 2023).

16. Pyschulina, O. and Markevych, K. (2022), "Labor market in times of war: main trends and directions of stabilization: policy brief", Razumkov centre, [Online], available at: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (Accessed 8 Dec 2023).

17. European Bank for Reconstruction and Development (2023), "Problems and needs of SMEs almost a year after the outbreak of war", available at: <https://www.ebrd.com/> (Accessed 8 Dec 2023).

www.merezha.ua/reports/2023/Challenges-and-Needs-of-SMEs-in-War-Time.pdf (Accessed 8 Dec 2023).

18. Word and action (2023), "52 million will be gone: what are the forecasts for the population decline in Ukraine?" available at: <https://www.slovoidilo.ua/2023/09/29/infografika/suspilstvo/52-miljony-ne-bude-yaki-prohnozy-shhodo-skorochnennya-chyselnosti-naselennya-ukrayiny> (Accessed 8 Dec 2023).

19. Splodytel', A., Holubtsov, O., Chumachenko, S. and Sorokina, L. (2023), "The impact of Russia's war against Ukraine on the state of Ukrainian soil. Results of the analysis. Center for Environmental Initiatives "Ecodia", available at: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/zabrudnennia-zemel-vid-rosii2.pdf> (Accessed 8 Dec 2023).

20. Center for Innovations Development (2023), "The state and needs of business in times of war: results of a survey in January 2023", available at: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-at-war-results-of-the-january-2023-survey/> (Accessed 8 Dec 2023).

21. Business (2023), "The state and needs of business in times of war: results of a survey in August", available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-verserpni> (Accessed 8 Dec 2023).

22. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2025. Implementation report for 2022", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector2025_zvit_2022.pdf?v=5 (Accessed 8 Dec 2023).

23. World Bank Group (2023), "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA2). February 2022 — February 2023. World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations", available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062823034041908/pdf/P18017401fe8430010af21016afb4ebc8c4.pdf> (Accessed 8 Dec 2023).

24. Government Portal (2023), "State support for business", available at: <https://www.kmu.gov.ua/> (Accessed 8 Dec 2023).

25. The Unian (2023), "Time for work: how Ukrainian business recovered and adapted during the year of war", available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-roboti-yak-vidnovlyuvavsya-ta-adaptuvavsya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-vijni-12154170.html> (Accessed 8 Dec 2023).

26. Yatsenko, Yu. (2022), "Business during the war: how Ukrainian companies are changing and recovering", available at: <https://www.promodo.ua/blog/biznes-pid-chas-vijni-yak-zminyuyutsya-ta-vidnovlyuyutsya-ukrayinski-kompaniyi> (Accessed 8 Dec 2023).

27. Kazak, O. and Sulyma, M. (2023), "Business transformation In Ukraine During The Year Of War", *European scientific journal of Economic and Financial innovation*, [Online], vol. 1 (11), pp.140—150, available at: <http://doi.org/10.32750/2023> (Accessed 8 Dec 2023).

28. Kyiv School of Economics (2023), "Sanctions against Russia and Ukraine's recovery after the war", available at: <https://kse.ua/ua/kse-department/kse-institute/> (Accessed 8 Dec 2023).

Стаття надійшла до редакції 09.12.2023 р.

УДК 005

*М. В. Зав'ялова,**к. е. н., доцент, доцент кафедри управління бізнесом, Інститут управління та бізнес освіти Державного університету економіки і технологій**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1880-714X>**Т. О. Петришина,**к. е. н., доцент, завідувач кафедри управління бізнесом, Інститут управління та бізнес освіти Державного університету економіки і технологій**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7772-5793>**Г. І. Андрущенко,**д. соц. н., професор, професор кафедри управління бізнесом, Інститут управління та бізнес освіти Державного університету економіки і технологій**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7778-5622>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.48

СТРАТЕГІЇ МАРКЕТИНГУ: ВІД КОНЦЕПЦІЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ, РЕКЛАМИ ТА ЦІНОУТВОРЕННЯ

M. Zavialova,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Business Management, Institute of Management and Business Education, State University of Economics and Technology

T. Petrishyna,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Business Management,

Institute of Management and Business Education, State University of Economics and Technology

H. Andrushchenko,

Doctor of Sociology, Professor,

Professor of the Department of Business Management Institute

of Management and Business Education, State University of Economics and Technology

MARKETING STRATEGIES: FROM CONCEPT TO IMPLEMENTATION IN THE CONTEXT OF MARKET RESEARCH, ADVERTISING, AND PRICING

У статті розглянуто суть поняття "маркетингова стратегія", специфіка її створення та особливості впровадження задля досягнення успішних результатів. Стратегія маркетингу потрібна організаціям для впевненого виходу на ринок, запуску нових послуг або продуктів, збільшення об'ємів збуту та при інших важливих змінах середовища.

Розробка маркетингової стратегії включає низку етапів, кожен із яких визначає ту чи іншу складову стратегії (дослідження ринку, аналіз цільової аудиторії, аналіз конкурентів, маркетинговий аудит організації). Здійснено огляд етапів розробки конкретної маркетингової стратегії: поточний стан ринкової позиції організації та її товарів або послуг; стратегічні цілі реалізації (конкретні, досяжні, актуальні та вимірні протягом певного часового проміжку); аналіз товарної матриці компанії, вибір серед них найбільш успішних продуктів та тих, які необхідно виключити з асортименту; ціноутворення товарів або / та послуг, акції та програми лояльності; канали та способи збуту продукції; реклама (вибір каналів просування); покроковий план впровадження маркетингової стратегії; у поєднанні з реалізацією стратегічних цілей компанії аналіз

кадрів, необхідних для реалізації стратегії та формулювання ключових показників. Терміни розроблення та впровадження стратегії залежать від масштабів роботи організації, рівня інтенсивності конкуренції, бажаної мети та поставлених завдань, наявного обсягу ресурсів для їх досягнення.

Дослідження реклами є одним із специфічних видів маркетингових досліджень, що спрямований на виявлення позитивних та негативних аспектів рекламної компанії, оцінки її ефективності або ж визначення тематики для майбутньої рекламної кампанії. Розглянуто також найпопулярніші цінові стратегії. На практиці часто використовують комбінацію деяких стратегій ціноутворення.

The article discusses the essence of the concept of "marketing strategy", the specifics of its creation and the peculiarities of its implementation to achieve successful results. Organizations need a marketing strategy to confidently enter the market, launch new services or products, increase sales, and respond to other significant environmental changes.

Developing a marketing strategy involves several stages, each defining a specific component of the strategy, such as market research, target audience analysis, competitor analysis, and the organization's marketing audit. The initial stages enable the formulation of the organization's goals and objectives within the strategy, while the final stage provides an understanding of the strategy's starting point and the scope of future work needed to achieve the organization's goals.

An overview of the stages in developing a specific marketing strategy is presented: assessing the current market position of the organization and its goods or services; defining strategic implementation goals that are Specific, Achievable, Relevant, and Time-bound (SMART); analyzing the company's product matrix to select the most successful products and those that should be discontinued; setting prices for goods and/or services, designing promotions and loyalty programs; choosing sales channels and methods; selecting advertising channels; and creating a step-by-step plan for the marketing strategy's implementation. The timeframe for developing and implementing a strategy depends on the scale of the organization's operations, the level of competition, the desired goals and objectives, and the available resources.

Advertising research is a specialized type of marketing research focused on identifying the strengths and weaknesses of an advertising campaign, evaluating its effectiveness, or determining topics for future campaigns. Social media testing and monitoring are commonly used to measure the effectiveness of advertising messages.

Price is one of the important components of a marketing strategy and determines the effectiveness of the entire marketing mix. The most popular pricing strategies include cream-skimming, prestige pricing, market penetration, price lining, and price differentiation. In practice, a combination of pricing strategies is often employed.

Ключові слова: маркетингова стратегія, організація, ринок, споживачі, розробка, маркетингові дослідження, реклама, ціноутворення, цифровий маркетинг.

Key words: marketing strategy, organization, market, consumers, development, market research, advertising, pricing, digital marketing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні довгострокове функціонування та успішний розвиток організації спирається на прогнозування ринкових змін, адаптацію її діяльності до диверсифікації товарних категорій та форм обслуговування, вдалої організаційної структури управління її внутрішнім потенціалом. У конкурентному середовищі організації повинні не лише звертати увагу на внутрішні умови, а й формулювати довгострокові стратегії для покращення своєї здатності йти в ногу зі змінами ринку в зовнішньому ринковому середовищі. Ключовим моментом в діяльності організації є розробка та впровадження маркетингової стратегії на основі глибоких системних досліджень. Вона займає одне з провідних

місць у маркетинговому комплексі. Дослідження методичних аспектів щодо розробки і використання стратегії у процесі маркетингової діяльності є важливим актуальним питанням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Огляд фахових джерел показує, що аспекти розробки та впровадження маркетингових стратегій набувають особливого значення в контексті швидко змінюваного ринкового середовища та діджиталізації, оскільки вміло побудована стратегія, яка відображає особливості ринку сьогодення є ключовим фактором успіху будь-якого підприємства, установи, організації.

О. Сенишин та О. Кривешко звернули увагу на методику здійснення різноманітних маркетингових досліджень, а також детально розглянули елементи комплексу маркетингу "4P" та особливості розробки маркетингової стратегії (детально класифікуючи за різними ознаками). В. Ковальчук представив результати аналізу сутності та змісту поняття "маркетингова стратегія" вітчизняних та зарубіжних вчених, а також їх переваги та недоліки. Т. Шевченко та О. Шевченко розкривають сучасну тенденцію формування і впровадження стратегічного компонента маркетингу вітчизняних підприємств (здебільшого відзначається хаотичність та безсистемність цього процесу). В. Готра та Ю. Філін Ю. розглядали проблему розроблення ефективної маркетингової стратегії, яка представляє собою необхідні умови для прийняття вірних управлінських рішень з метою успішного розвитку організації. В. Мосор та В. Поручинський опрацювали аспекти теорії з розробки та використання маркетингових стратегій, які виступають інструментом дослідження внутрішніх переваг та залучення інвестицій для економічного розвитку в цілому [7]. В. Ковальчук розкриває зміст та особливості поняття "маркетингова стратегія" підприємства у контексті історичного виникнення. Д. Соковніна аналізує ключові деталі та методичні основи формування маркетингової стратегії, розглянувши ключову роль в процесі економічної діяльності підприємства саме необхідності впровадження інноваційної маркетингової стратегії для відображення програми дій, точних цілей та засобів, шляхів успішного розвитку.

І. Тараненко, С. Яременко, Е. Радинський на основі виявлених тенденцій розвитку українського ринку формували маркетингові стратегії та рекомендації з їх запровадження для зростання та конкурентної стратегії оптимальних витрат [11]. Т. Косташ й А. Михалків систематизували питання формування цінової політики, розкривши базові аспекти прийняття управлінських рішень з ціноутворення та основні фактори, які впливають на цей процес. Окрім цього, було виділено основні етапи ціноутворення, можливі моделі ціноутворення залежно від встановлених організацією цілей [4]. І. Белкін, Р. Садловський, Р. Шевченко працювали над аналізом маркетингових стратегій ціноутворення, які застосовуються світовими та вітчизняними підприємствами.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті — дослідження ключових аспектів та методичних основ розробки та впровадження маркетингової стратегії, а також специфіки дослідження ринку, реклами та ціноутворення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед загальних стратегій організації важливою складовою виступає стратегія маркетингу. Маркетингова стратегія розглядається як продумана покрокова інструкція розвитку бізнесу, що спрямована на значне масштабування та реалізацію поставлених комерційних планів.

Стратегія маркетингу є впорядкованою системою організаційно-технічних та фінансових дій організації з метою інтенсифікації її виробництва, реалізації послуг

та / або продукції, збільшення її конкурентоспроможності, підтримка активного впливу на попит та пропозицію. Контроль за процесом виробництва та утримування ринкових цін на рівні забезпечення оптимальних прибутків — це передбачає маркетингова стратегія організації, що втілюється в програмі заходів щодо покращення виробництва та реалізації товарів або послуг, що у свою чергу забезпечить високий та стійкий прибуток [8, с. 256].

Маркетингова стратегія побудована з попередньо визначених стратегій, які стосуються цільових ринків, маркетингового комплексу та витрат на нього. Вона є важливою частиною всього бізнес-планування, який окреслює стратегічні бізнесові одиниці та стратегію усієї фірми в цілому. Це сприяє ухваленню найбільш якісних рішень, проведенню необхідних корекцій на всіх управлінських рівнях відповідно до змін ринку [6, с. 214].

Маркетингова стратегія є комплексом конкретних планових рішень застосування способів, форм та методів діяльності в системі менеджменту організації, за рахунок використання її внутрішніх ресурсів та зовнішніх можливостей [10, с. 91].

Розробка та впровадження стратегії маркетингу, контролю над її виконанням є цілеспрямованим процесом стратегічного маркетингу, якому характерні такі особливості як:

- визначення основних проблем організації;
- створення основи для детальнішого планування й прийняття відповідних рішень;
- довгостроковий характер;
- внутрішня єдність служби маркетингу в певному часовому проміжку;
- мобілізація керівництва до активних дій [2, с. 164].

Таким чином, суть терміну "маркетингова стратегія" повинна відображати наступні загальні особливості: у довгостроковій перспективі маркетингова діяльність організації корелюється з визначеною основною метою її діяльності та місією, що виступає головним напрямком розвитку; вона визначає життєстійкість організації в сучасних умовах бізнесу; основний аспект сучасного формування маркетингової стратегії є клієнтоорієнтованість [3, с. 162].

Маркетингова стратегія як план досягнення маркетингових цілей організації включає:

- сегментацію ринку (уточнення цільової аудиторії);
- уточнення цільового ринку: (визначення сегментів, на які буде спрямована діяльність);
- позиціонування товару на ринку (визначення місця товару серед товарів конкурентів);
- визначення конкурентних переваг;
- визначення конкурентів-мішеней [12, с. 65].

Основним призначенням маркетингової стратегії є узгодження маркетингових цілей організації з її можливостями та вимогами цільової аудиторії, використання власних конкурентних переваг та слабких позицій конкурентів.

Маркетингові стратегії можна поділити на дві категорії: традиційні та цифрові стратегії. Традиційні маркетингові стратегії, як правило, орієнтовані на використання класичних медіа-каналів. Ці методи довели свою ефективність протягом багатьох років і продовжують

залишатися значущими в певних секторах та цільових аудиторіях.

З іншого боку, цифрові маркетингові стратегії включають використання інтернет-технологій, соціальних медіа, пошукового маркетингу, контент-маркетингу та інших сучасних цифрових інструментів. Вони набули значної популярності у зв'язку з їх гнучкістю, масштабованістю та здатністю точно націлювати рекламні повідомлення. Розуміння відмінностей між зазначеними підходами та вибір відповідної стратегії з урахуванням специфіки ринку та цілей організації є ключовим для успішного впровадження ефективної маркетингової стратегії.

Рис. 1. демонструє класичні маркетингові стратегії.

Варто зауважити існування певних різновидів маркетингу. Це пов'язано з тим, використання елементів та засобів маркетингу окремо взятої організації має свою специфіку, пов'язану із особливостями самого виробничого чи обслуговуючого процесу, тієї чи іншої галузі в цілому (до прикладу, технічних й технологічних чинників, рівня еластичності попиту, сезонності). Це вимагає пошуку й застосування ефективних інструментів гнучкої адаптації можливостей організації до ринкових умов [12, с. 66].

Цифрова трансформація відіграє ключову роль у сучасному маркетинговому ландшафті, значно впливаючи на розробку та впровадження маркетингових стратегій. Це змінило традиційні підходи до дослідження ринку, реклами та ціноутворення, вводячи нові цифрові інструменти та платформи, що дозволяють більш глибоко аналізувати поведінку споживачів та ефективно досягати цільових аудиторій. З цих позицій доцільно розглянути сучасні цифрові стратегії маркетингу (табл. 1).

В своєму дослідженні щодо цифрових маркетингових стратегій та їх вплив на поведінку споживачів ряд авторів Mohammed T. Nuseir, Ghaleb A El-Refae, Ahmad Ibrahim Aljumah, Muhammad Turki Alshurideh, Sarah Urabi, Barween Al Kurdi [13] розподілили цифрові маркетингові стратегії окремо за видами маркетингових активностей (табл. 2).

Таким чином, сучасний цифровий маркетинг включає в себе широкий спектр стратегій та інструментів. Це відображає еволюцію ринкового середовища та зростаючі очікування споживачів. Онлайн-присутність та цифрові

Рис. 1. Основні види класичних маркетингових стратегій

Джерело: сформовано авторами на основі [12].

Таблиця 1. Види цифрових маркетингових стратегій

Стратегія	Характеристика
Вхідний маркетинг (Inbound marketing)	Дана стратегія є комплексною і включає цілу екосистему стратегій, інструментів і тактик. Це загальний підхід до залучення, виховання та задоволення постійних клієнтів і лідів. Дана стратегія орієнтована на довгострокові відносини з клієнтами.
Контент-маркетинг	Дана стратегія спонукає потенційних та постійних клієнтів до здійснення різних видів активностей використовуючи вміст контенту, такий як дописи в блогах, цільові сторінки, відео, подкасти, інфографіку, тематичні дослідження тощо. У більшості випадків контент-маркетинг має кілька цілей, зокрема, підвищення впізнаваності бренду та лояльності до бренду, навчання своєї цільової аудиторії, перетворення лідів на клієнтів.
Маркетинг на основі облікових записів (ABM - Account Based Marketing)	Потужна маркетингова стратегія B2B, націлена на конкретні облікові записи. Стратегія призначена для того, щоб допомогти маркетинговому відділу швидко просуванню потенційних клієнтів через воронку продажів. З ABM компанія націлена на найважливіші для неї облікові записи.
SEO (Search engine optimization – пошукова оптимізація)	Стратегія, яка передбачає оптимізацію вебсайту та його вмісту для досягнення вищого рейтингу в пошукових системах і збільшення кількості органічного трафіку на сайт. Дана стратегія включає різноманітні тактики, такі як створення якісного контенту, оптимізація вмісту відповідно до ключових слів і потреб користувачів, включення метаданих тощо.
SMM (Social media marketing – просування в соц. мережах)	SMM використовує такі платформи соціальних мереж, як Facebook, Twitter, LinkedIn, Instagram, з метою рекламування контенту, товарів/послуг; підвищення впізнаваності та видимості бренду, залучення прихильників бренду/підписників; є посередником для залучення трафіку на вебсайт компанії.
Email-маркетинг	Дана стратегія передбачає надсилання рекламних та інформаційних електронних листів для налагодження стосунків із цільовою аудиторією, перетворення потенційних клієнтів на покупців. Ці електронні листи можуть обговорювати ексклюзивні пропозиції, рекламувати вміст вебсайту, майбутні розпродажі або загальні повідомлення від імені компанії.
PPC (Pay-per-click advertising платна реклама)	Стратегія, згідно з якою компанія сплачує кошти щоразу, коли користувач натискає на одне з онлайн-оголошень, реклам. Це часто робиться через Google Ads, Bing Ads або інші пошукові системи. Це може бути ефективним способом охопити аудиторію, яка робить пошук за ключовими словами, які пов'язані з бізнесом компанії.
Відео маркетинг	Стратегія, яка використовує відео для просування товарів/послуг, бренду, яке може включати демонстрації продукту, інтерв'ю з лідерами думок у галузі, відгуки клієнтів або відео з інструкціями. Можна додавати відео на веб-сайт, цільові сторінки PPC або в соціальні мережі, щоб захопити більше конверсій і продажів. КРІ відео-маркетингу можуть включати: час, витрачений на перегляд відео; кількість переглядів; рейтинг кліків тощо.
On-line (in-person) events (онлайн (очні) заходи)	Ця стратегія дозволяє компаніям максимізувати свою присутність, звертаючись одночасно до широкої аудиторії в Інтернеті та до учасників, які віддають перевагу персональному спілкуванню. Заходи можуть включати різні формати, такі як вебінари, панельні дискусії, воркшопи, які транслюються онлайн, та інтерактивні сесії з очною участю.
Live chat marketing (маркетинг у режимі реального часу через чати/чатботи)	Стратегія, яка використовує інтерактивні чат-системи на вебсайтах або в мобільних додатках для прямої взаємодії з клієнтами, надання консультацій, підтримки, просування продуктів чи послуг, а також для отримання feedback.
Earned Media (зароблені медіа)	Дана стратегія відноситься до експозиції або публічності, яку компанія отримує через засоби, що не контролюються безпосередньо нею самою. Це включає в себе різні форми медіа-згадок та впливів, які компанія здобуває органічно, без прямої оплати за рекламу (ЗМІ, відгуки, рекомендації клієнтів, сторонні публікації, інфлюенсери тощо).

Джерело: розроблено авторами на основі [13; 14; 15].

Таблиця 2. Цифрові маркетингові активності та пов'язані з ними діджитал-маркетингові стратегії, інструменти

Маркетингові активності	Діджитал-маркетингові стратегії та інструменти
Маркетингові дослідження	Електронні опитування, он-лайн фокус групи
Брендування	Корпоративні блоги, SEO, e-WoM (The electronic word of mouth, «електронне слово з вуст»)
Товарна політика	Цифрові верифікатори товарів/послуг або онлайн-тестування продукту
Ціноутворення	Е-аукціони
Комунікації	RSS маркетинг; Віртуальні спільноти
Просування	Цифрові купони (електронні ваучери, QR-коди тощо) та Е-мерчандайзинг
Реклама	Buzz marketing (широке обговорення бренду) та контекстна реклама
Дистрибуція	Портали е-комерції, блоки, SMM, створення контенту
Маркетинговий контроль	CRM та електронний GRP (electronic Gross Rating Point - електронний показник загального рейтингу)

Джерело: сформовано авторами на основі [13].

Рис. 2. Етапи дослідження для розробки маркетингової стратегії

Джерело: сформовано авторами на основі [5].

ініціативи стають не просто доповненням, а ключовим елементом бізнес-стратегій багатьох компаній. Ефективне використання SEO, контент-маркетингу, соціальних медіа та аналітики даних, відіграє вирішальну роль у просуванні продуктів та послуг, збільшенні брендової впізнаваності та залученні цільових аудиторій.

Розробка маркетингової стратегії включає низку етапів, кожен із яких визначає ту чи іншу складову стратегії (рис. 2).

Перший етап полягає у проведенні дослідження ринку, на якому працює чи планує працювати організація, що дасть можливість зрозуміти її місце на ринку, стадію та тенденції її розвитку, оцінити обсяги ринку та майбутні можливості. Аналіз ринку компанії також виділяє ключових конкурентів, а також дозволяє визначити фінансові бажання організації, які будуть основою розроблення маркетингових цілей та способів їх досягнення. Наступний етап — аналіз споживачів: використання кількісних (телефонні дзвінки-опитування, особисті інтерв'ю, онлайн-опитування) та якісних (інтерв'ю з експертами ринку, фокус-групові дослідження споживачів)

досліджень. Кожен напрям сприяє вибору оптимального набору інструментів з вибіркою для точного визначення цільових споживачів. Етап аналізу конкурентів дає уявлення про розвиток їх організації, сильні та слабкі сторони, способи просування та комунікації з цільовою аудиторією, фактори успіху на ринку. У результаті цього, можливі точні інсайти для розбудови плану майбутнього просування продукту на ринок. Четвертий етап аналізу організації як бренду та її маркетинговий аудит. Перші етапи дають можливість сформулювати мету та завдання компанії в рамках стратегії, а останній етап — зрозуміти відправну точку формування маркетингової стратегії та обсяг майбутньої роботи для досягнення бізнес-цілей організації [5]. Після проведення детального аналізу відбувається розроблення конкретної маркетингової стратегії, яка складається з таких етапів:

- поточна ринкова позиція компанії та її товарів і послуг;

- стратегічні цілі реалізації: конкретні, досяжні, актуальні та вимірні протягом певного часового проміжку;

- аналіз товарної матриці компанії, вибір найбільш успішних продуктів та тих, які можна виключити з асортименту;

- ціноутворення товарів або / та послуг, акції та програми лояльності;

- канали та способи збуту продукції;

- вибір каналів просування (традиційні та інноваційні: реклама в ЗМІ, співпраця з лідерами громадської думки, Інтернет та соціальні мережі) на основі початкового бюджету;

- покроковий план впровадження маркетингової стратегії;

- у поєднанні з реалізацією стратегічних цілей компанії аналіз кадрів, необхідних для реалізації стратегії та формулювання ключових показників.

Для проведення вище вказаних заходів застосовуються методи техніко-економічного аналізу, або TEA (аналіз внутрішнього стану організації) та метод SWOT-аналізу (врахування внутрішніх та зовнішніх факторів). Окрім цього, у стратегічному аналізі зручно застосовувати метод CVP-аналіз — дає можливість пов'язати витрати, об'єми та доходи, визначити точку беззбитковості та інші розрахункові показники [9, с. 315]. Терміни розроблення та впровадження стратегії залежать від масштабів роботи бізнесу, інтенсивності конкуренції, бажаних цілей та поставлених завдань, наявного обсягу ресурсів для їх досягнення.

Дослідження реклами — це один із специфічних видів маркетингових досліджень, який спрямований на виявлення позитивних та негативних аспектів рекламної компанії, оцінки її ефективності або ж визначення тематики для майбутньої рекламної кампанії [9, с. 55-56]. Маркетингові дослідження реклами умовно поділяються на дві великі групи:

- стратегічні дослідження: являють собою збір інформації, особливості якої у подальшому будуть основою генерування нових ідей та прийняття рішення;

- оціночні дослідження: спрямовані на вимірювання ефективності майже завершеної або завершеної рек-

лами. Результат сприяє розумінню для прийняття рішення про запуск або відміну такої реклами.

Здебільшого, для вимірювання ефективності рекламного повідомлення часто застосовують тестування та моніторинг соціальних медіа.

Ціна є одним із важливих компонентів маркетингової стратегії, взаємодіючи з всіма іншими елементами сформованого маркетингового комплексу, визначає її ефективність. Найпопулярнішими ціновими стратегіями є наступні [1]:

Стратегія "знімання вершків" використовується щодо товарів категорії модних новинок та мають незначну тривалість життєвого циклу. Їй характерно максимально можливі високі ціни під час входження на ринок як товару-новинки. Передумовою використання цієї політики є високий, навіть ажіотажний попит на товар, низький рівень еластичності попиту, необізнаність покупців з собівартістю цього товару, наявність відповідного цінового сегмента ринку споживачів та низька ймовірність швидкої реакції конкурентів. Серед переваг виділяють швидке покриття витрат на виробництво та маркетинг, отримання бажаного прибутку, утвердження іміджу організації-новатора.

Стратегія престижних цін — утримування організації досить високих цін на свої товари завдяки перевірній репутації, високій якості та унікальності продукції або послуг, загального визнання товарної марки, а також володінням такого роду товарів означає рівень престижу споживачів.

Стратегія проникнення полягає у встановленні відносно низької ціни на новий товар для швидкого й глибокого завоювання ринку та привернення уваги максимальної кількості покупців. Тут притаманно початкові низькі ціни, які поступово зростатимуть в міру попиту й популярності продукції, споживачі не сприймають низьку ціну як показник низької якості товарів або послуг. Важливим є достатньо місткий ринок та кількість товарів для великого обсягу товарообороту. Однак існує ризик не проходження точки беззбитковості.

Стратегія встановлення цін у рамках товарного асортименту. Коли встановлюють ціни у рамках товарного асортименту (не один виріб), приймається рішення про диференціювання цін на різні товари асортиментної групи. Тут враховують різницю у собівартості обраних товарів, сприйняття споживачами їхніх диференційованих властивостей, ціни конкурентів на аналогічні товари.

Стратегія диференціювання цін означає продаж ідентичного товару за різними цінами різним покупцям, в різний час та, навіть, на різних територіях. Перш за все, це сприяє пристосуванню діяльності організації до умов різних сегментів ринку, де існують різні умови конкуренції, рівні інтенсивності попиту, доходи та сприйняття споживачами цін, а також досягненню збутових та виробничо-економічних переваг, впливаючи на споживчу поведінку.

Часто найкраща стратегія полягає не у визначенні низької ціни, а у диференціації маркетингової пропозиції, що підвищує споживчу цінність товару [1]. Сучасна практика демонструє часте комбінування організаціями цінових стратегій, зміщуючи центр уваги з ціни на інші компоненти маркетингового комплексу.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Стратегії маркетингу відіграють важливу роль у розвитку підприємницької діяльності і являє собою довгостроковий план, який допомагає компанії покроково досягати поставлених цілей, вирішувати пріоритетні завдання та досягати успіху на ринку.

Стратегія маркетингу виступає однією із складових загальної стратегії організації. В основі маркетингової стратегії лежить комплекс "4P": продукт, ціна, місце і просування. Організація повинна своєчасно реагувати на зміни ринку та вносити відповідні корективи. Стратегія маркетингу структурує і впорядковує діяльність служб маркетингу, продажів і компанії в цілому.

Вивчення та аналіз сучасних маркетингових стратегій виявляють глибоку інтеграцію між розробкою концепцій, дослідженням ринку, рекламними практиками та методами ціноутворення. Становлення ефективної маркетингової стратегії вимагає не лише глибокого розуміння потреб і вподобань цільової аудиторії, але й здатності до адаптації в умовах швидкоплинних ринкових змін. Розгляд різних аспектів маркетингових стратегій дозволяє зрозуміти, що успіх у ринковій конкуренції досягається не тільки через інноваційні продукти та послуги, але й через продумане планування та виконання комплексних маркетингових кампаній.

Перспективи подальших розвідок у цій сфері пов'язані з нестабільним зовнішнім середовищем, постійним розвитком технологій та зміною споживачьких трендів. Нові цифрові інструменти, такі як штучний інтелект та машинне навчання, пропонують можливості для більш точного цільового маркетингу та персоналізації. Розвиток методів збору та аналізу даних дозволить покращити розуміння поведінки споживачів та ефективності рекламних кампаній. Таким чином, майбутнє маркетингових стратегій нерозривно пов'язане з адаптацією до нових цифрових реалій та зосередженням на створенні взаємодії, яка була б цінною як для брендів, так і для споживачів.

Література:

- Белкін І.В., Садловський Р.В., Шевченко Р.Ю. Маркетингові стратегії ціноутворення. 2010. URL: http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Economics/56836.doc.htm (дата звернення 27.11.2023).
- Готра В.В., Філін Ю.І. Розробка адаптивної стратегії маркетингу. Актуальні проблеми інноваційного розвитку кластерного підприємництва в Україні: зб. ст. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. 30 березня 2017 р., м. Київ: КНУТД, 2017. С. 163—169.
- Ковальчук В. Маркетингова стратегія підприємства: суть поняття, особливості формування в сучасних умовах господарювання. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 9. С. 156—165. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN-K&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=efmapnr_2018_9_16 (дата звернення 27.11.2023).
- Косташ Т.В., Михалків А.А. Підходи до прийняття рішень щодо ціноутворення в системі управління вит-

ратами підприємств харчової переробної промисловості в умовах невизначеності. Ефективна економіка. 2019. № 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.102.

5. Маркетингова стратегія. PRO CONSALTING. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/services/marketingovaya-strategiya> (дата звернення 27.11.2023).

6. Мельник Д.Л. Маркетингова стратегія підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 3. Т. 1. С. 213—219.

7. Мосор В., Поручинський В. Розробка та реалізація маркетингових стратегій як елементу управління розвитком регіону. Молодий вчений. 2020, № 10 (86), С. 257—259. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-53>.

8. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія. Т. 2, Київ: Видавничий центр "Академія", 2001, 848 с.

9. Сенишин О.С., Кривешко О.В. Маркетинг: навч. посібник. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2020. 347 с.

10. Соковніна Д.М. Адаптивна маркетингова стратегія підприємства: методика формування та реалізація. Економіка та держава. 2020. № 10. С. 89—92. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.10.89.

11. Тараненко І.В., Яременко С.С., Радинський Е.Ю. Розробка маркетингової стратегії підприємства відповідно до результатів конкурентного аналізу. Європейський вектор економічного розвитку. 2014. № 2 (17). С. 211—222.

12. Шевченко Т.М., Шевченко О.А. Маркетингова стратегія підприємства: формування та розвиток в умовах ринкових відносин національної економіки. Ефективна економіка. 2020. № 20. С. 61—69. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.12.4.

13. Mohammed T. Nuseir, Ghaleb A El-Refae, Ahmad Ibrahim Aljumah, Muhammad Turki Alshurideh, Sarah Urabi, Barween Al Kurdi. Digital Marketing Strategies and the Impact on Customer Experience: A Systematic Review. The Effect of Information Technology on Business and Marketing Intelligence Systems. Springer, Cham, Switzerland, 2023, pp. 21—44. DOI:10.1007/978-3-031-12382-5_2.

14. Digital Marketing Strategy: 11 Essential Must Know Marketing Strategies. Adobe Experience Cloud Team, 07-22-2022. URL: <https://business.adobe.com/blog/basics/digital-marketing-strategy> (дата звернення 27.11.2023).

15. Elissa Hudson. The Ultimate Guide to Marketing Strategies & How to Improve Your Digital Presence. HubSpot, 24.08.2023. URL: <https://blog.hubspot.com/marketing/digital-strategy-guide> (дата звернення 27.11.2023).

References:

1. Bielkin, I.V., Sadlovskiy, R.V. and Shevchenko, R.Iu. (2010), "Marketing pricing strategies". Available at: http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Economics/56836.doc.htm (Accessed 27 November 2023).

2. Hotra, V.V., and Filin, Yu.I. (2017), "Development of an adaptive marketing strategy", Aktualni problemy innovatsiinoho rozvytku klasternoho pidpryemnytstva v Ukraini, zb. st. za materialamy Vseukr. nauk.-prakt. konf., 30 bereznia [Actual problems of innovative development

of cluster entrepreneurship in Ukraine. Coll. Art. according to the materials of Vseukr science and practice conf.], Kyiv, Ukraine, March 30, pp. 163—169.

3. Kovalchuk, V. (2018), "Marketing strategy of an enterprise: the essence of the concept, peculiarities of formation in modern economic conditions", Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky, vol. 9, pp. 156—165.

4. Kostash, T.V. and Mykhalkiv, A.A. (2019), "Approaches to decision-making on pricing in the cost management system of food processing enterprises under conditions of uncertainty", Efektyvna ekonomika, vol. 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.102.

5. PRO CONSALTING (2023), "Marketing strategy", Available at: <https://pro-consulting.ua/ua/services/marketingovaya-strategiya> (Accessed 27 November 2023).

6. Melnyk, D.L. (2009), "Marketing strategy of the enterprise", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, vol. 3, no. 1, pp. 213—219.

7. Mosor, V., and Poruchynskiy, V. (2020), "Development and implementation of marketing strategies as an element of regional development management", Molodyi vchenyi, vol. 10 (86), pp. 257—259. DOI: 10.32839/2304-5809/2020-10-86-53.

8. Mochernyi, S.V. (2001), Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia], Vydavnychiy tsentr "Akademiia", Kyiv, Ukraine.

9. Senyshyn, O.S., and Kryveshko, O.V. (2020), Marketynh [Marketing], navch. posibnyk, Lvivskiy natsionalnyi universytet im.Ivana Franka, Lviv, Ukraine.

10. Sokovnina, D.M. (2020), "Adaptive Marketing Strategy of an Enterprise: Methods of Formation and Implementation", Ekonomika ta derzhava, vol. 10, pp. 89—92.

11. Taranenko, I.V., Yaremenko, S.S., and Radynskiy E.Iu. (2014), "Development of the company's marketing strategy in accordance with the results of competitive analysis", Yevropeiskiy vektor ekonomichnoho rozvytku, vol. 2 (17), pp. 211—222.

12. Shevchenko, T.M., and Shevchenko, O.A. (2020), "Marketing strategy of an enterprise: formation and development in the conditions of market relations of the national economy", Efektyvna ekonomika, vol. 20, pp. 61—69. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.12.4.

13. Mohammed, T. Nuseir, Ghaleb, A El-Refae, Ahmad, Ibrahim Aljumah, Muhammad, Turki Alshurideh, Sarah, Urabi and Barween, Al Kurdi. (2023), Digital Marketing Strategies and the Impact on Customer Experience: A Systematic Review. The Effect of Information Technology on Business and Marketing Intelligence Systems. Springer, Cham, Switzerland, pp. 21—44. DOI:10.1007/978-3-031-12382-5_2.

14. Adobe Experience Cloud Team (2022), "Digital Marketing Strategy: 11 Essential Must Know Marketing Strategies", Available at: <https://business.adobe.com/blog/basics/digital-marketing-strategy> (Accessed 27 November 2023).

15. Hudson, E. (2023), "The Ultimate Guide to Marketing Strategies & How to Improve Your Digital Presence", HubSpot, 24.08, Available at: <https://blog.hubspot.com/marketing/digital-strategy-guide> (Accessed 27 November 2023).

Стаття надійшла до редакції 09.12.2023 р.

УДК 336.713+338.28

І. А. Романюк,
д. е. н., доцент, доцент кафедри туризму та економіки,
Криворізький державний педагогічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9257-2043>
О. М. Колосков,
аспірант, Державний біотехнологічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-6611-9845>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.55

АНАЛІЗ ВПЛИВУ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

I. Romaniuk,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism and Economics, Kryvyi Rih State Pedagogical University
O. Koloskov,
Postgraduate student, State Biotechnological University

ANALYSIS OF THE IMPACT OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF E-COMMERCE

Сфера електронної комерції швидко розвивається, з'являються нові технології для забезпечення безпечних і ефективних платежів. Однією з найперспективніших технологій є блокчейн, який може революціонізувати спосіб обробки платежів електронної комерції. Дослідження присвячене аналізу впливу блокчейн-технологій на розвиток електронної комерції в сучасному цифровому середовищі. Зазначається, що впровадження блокчейну в електронну комерцію може суттєво підвищити безпеку та надійність транзакцій, забезпечуючи прозорість та довіру між учасниками ринку. Обґрунтовано роль "смарт-контрактів" у оптимізації бізнес-процесів та автоматизації угод, підкреслюючи їхній потенціал для підвищення ефективності електронної комерції. Досліджуються також можливості вирішення проблем ланцюжків постачання та відстеження товарів, що сприяє створенню інноваційних моделей бізнесу. Аналізується врахування регуляторних та юридичних аспектів, що визначає важливість створення сприятливого правового середовища для успішного впровадження блокчейн-рішень в електронній комерції. Висновки дослідження підтверджують великий потенціал блокчейн-технологій як критичного фактора розвитку електронної комерції, сприяючи її безпеці, ефективності та інноваційності.

The e-commerce industry is evolving rapidly, with new technologies emerging to ensure secure and efficient payments. One of the most promising technologies is blockchain, which can revolutionize the way e-commerce payments are processed. The study analyzes the impact of blockchain technologies on the development of e-commerce in the modern digital environment. It is noted that the introduction of blockchain in e-commerce can significantly increase the security and reliability of transactions, ensuring transparency and trust between market participants. The author substantiates the role of smart contracts in optimizing business processes and automating transactions, emphasizing their potential to increase the efficiency of e-commerce. The article also explores the possibilities of solving supply chain problems and tracking goods, which contributes to

the creation of innovative business models. The study also analyzes the regulatory and legal aspects, which determines the importance of creating a favorable legal environment for the successful implementation of blockchain solutions in e-commerce. The findings of the study confirm the great potential of blockchain technologies as a critical factor in the development of e-commerce, contributing to its security, efficiency and innovation. The introduction of blockchain in e-commerce can significantly improve the security and reliability of transactions, ensuring transparency and trust between market participants. The analysis showed that the use of smart contracts allows automating and optimizing business processes, which helps to increase efficiency and reduce costs. In addition, blockchain has the potential to solve supply chain problems, track goods, and improve customer interaction, which contributes to the development of innovative business models. Regulatory and legal aspects have also been taken into account in the study, which makes it possible to understand the importance of taking into account the legal environment for the successful implementation of blockchain solutions in e-commerce. Thus, blockchain technologies have a great potential to become a key catalyst for the development of e-commerce, contributing to the creation of a secure, efficient and innovative environment for digital transactions.

Ключові слова: блокчейн-технології, електронна комерція, безпека транзакцій, смарт-контракти, оптимізація бізнес-процесів, відстеження товарів, регуляторні аспекти, цифрова трансформація, інновації, ефективність.

Key words: blockchain technologies, e-commerce, transaction security, smart contracts, business process optimization, product tracking, regulatory aspects, digital transformation, innovation, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах швидкого розвитку цифрової економіки та постійного зростання електронної комерції, питання безпеки, ефективності та довіри стають ключовими для успішного функціонування електронних ринків. У цьому контексті блокчейн-технології привертають особливу увагу відомих гравців та новаторів у сфері електронної комерції. Аналіз впливу блокчейну на розвиток електронної комерції стає актуальним завдяки його потенціалу підвищити безпеку транзакцій, оптимізувати бізнес-процеси та створювати нові моделі взаємодії між сторонами. Застосування блокчейн-технологій у сфері електронної комерції може вирішувати проблеми довіри, що часто виникають у віртуальному середовищі. Вони дозволяють створювати невідворотні та недоступні для маніпулювання записи, що забезпечує надійність та прозорість операцій. Крім того, впровадження "смарт-контрактів" дозволяє автоматизувати виконання угод та полегшує взаємодію між сторонами без посередників.

Аналіз впливу блокчейну на ланцюжки постачання, відстеження товарів, а також взаємодію з клієнтами розкриває нові можливості для оптимізації процесів та покращення якості обслуговування. Крім того, врахування регуляторних та юридичних аспектів допомагає усунути перешкоди для впровадження блокчейн-рішень у сфері електронної комерції. Отже, вивчення впливу блокчейн-технологій на електронну комерцію не лише відображає сучасні тенденції в цифровій трансформації, але й відкриває перспективи для створення більш безпечного, ефективного та інноваційного середовища для електронної торгівлі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Важливі аспекти розвитку, визначення певних особливостей, застосування, а також правового регулювання технології блокчейн висвітлено такими науковцями, як Бречко О.В., Васильєв О.В., Денис О.Б., Жмай О.В., Ігнатенко М.М., Карчева Г.Т., Карчева І.Я., Мамуренко М.С., Німкович А.І., Сапачук Ю.М., Уткіна М.С., Харченко А.Л. та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз впливу блокчейн-технологій на розвиток електронної комерції з метою визначення їхнього потенціалу у покращенні безпеки, ефективності та інноваційності в цифровому економічному середовищі, а також вивчення можливостей блокчейну в управлінні ланцюжками постачання та взаємодії з клієнтами, а також врахування регуляторних та юридичних аспектів для визначення стійкості інноваційних рішень у даній сфері. Дослідження спрямоване на висвітлення ролі "смарт-контрактів" та інших аспектів блокчейну у вдосконаленні бізнес-процесів електронної комерції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Блокчейн, як розподілена система, може забезпечити безпеку та надійність у електронній комерції кількома способами. По-перше, у блокчейні дані зберігаються в блоках, які зв'язані за допомогою криптографії. Це робить маніпулювання даними вкрай складним, оскільки будь-які зміни в одному блоку вимагають змін у всіх інших блоках. По-друге, транзакції в блокчейні підтвер-

Таблиця 1. Основні виклики та переваги використання блокчейну в системах електронної комерції

	Ознаки	Особливості
Виклики	Масштабованість	Розширення блокчейн-мережі для обробки великого обсягу транзакцій залишається однією з ключових труднощів
	Швидкість транзакцій	Деякі блокчейн-мережі можуть мати обмежену швидкість обробки транзакцій порівняно з централізованими системами
	Нормативні питання	Багато країн ще не визначили чіткі нормативи для використання криптовалют та блокчейн-технологій, що може створювати правову невизначеність
	Безпека	Хоча блокчейн вважається безпечним, він не є абсолютно непроникним. Наприклад, можливі атаки на смарт-контракти або технічні недоліки у конкретних блокчейн-протоколах
Переваги	Безпека та недоторканність даних	Блокчейн забезпечує безпеку даних через криптографічні методи та розподілену природу, роблячи важкими маніпуляції чи фальсифікацію
	Прозорість та відстеженість	Усі учасники мережі можуть переглядати однаковий запис транзакцій, що підвищує прозорість та довіру
	Скорочення посередників	Блокчейн дозволяє пряму взаємодію між сторонами, виключаючи потребу у посередниках, що може зменшити витрати та час
	Смарт-контракти	Автоматизовані смарт-контракти полегшують виконання угод та уникнення спорів, також підвищуючи ефективність бізнес-процесів
	Глобальний доступ	Блокчейн відкриває можливість для глобальних торгів та співпраці, оскільки він працює в режимі онлайн та не обмежений географією

Джерело: складено авторами.

джуються мережею віддалених учасників, а не централізованим органом [1, с. 97]. Це унеможливує фальсифікацію або втручання в транзакції. Крім того, смарт-контракти — програми, які виконуються автоматично при виконанні певних умов — можуть полегшити та автоматизувати процеси угод, забезпечуючи їх прозорість та надійність. Отже, блокчейн може зробити електронну комерцію більш безпечною та довіреною, зменшуючи ризик маніпуляцій та шахрайства.

IBM та Maersk об'єднали зусилля в проєкті TradeLens, де вони використовують технологію блокчейн для реального відстеження контейнерів та вантажів у логістичному ланцюгу. Це спрощує спільний доступ до даних для всіх учасників, зменшуючи помилки та збільшуючи довіру. Walmart та IBM розробили ініціативу Food Trust, де блокчейн використовується для відстеження ланцюга постачання продуктів харчування. Це дозволяє швидко виявляти джерела забруднення та вживати ефективні заходи безпеки. Ebaу впроваджує систему блокчейн для виявлення та усунення шахрайських транзакцій на своїй аукціонній платформі. Ця технологія використовується для надійного відстеження історії продажів, сприяючи усуненню шахрайства. Rakuten, японська компанія, запроваджує власну криптовалюту на блокчейні — Rakuten Coin. Це дає можливість безпечних безготівкових транзакцій на їхній платформі, підвищуючи рівень безпеки операцій. Ці приклади ілюструють успішне використання блокчейну для зміцнення безпеки та довіри в електронній комерції, створюючи чіткі та невідворотні записи транзакцій.

У світі електронної комерції блокчейн визначається не лише як інноваційна технологія, але й як виклик і перспектива. Розглядаючи його вплив, неможливо не враховувати як позитивні, так і викликані труднощами аспекти [2-5]. Масштабованість, швидкість транзакцій, нормативна неоднозначність та безпека стають ключовими викликами, але в той же час, їхнім протистоянням є безпека даних, прозорість, відсутність посередників, смарт-контракти та глобальний доступ. Розглянемо докладно обидві сторони, розкриваючи сутність та важливість блокчейну в електронній комерції (Табл. 1).

Хоча виклики існують, переваги використання блокчейну в системах електронної комерції вже привертають увагу та впроваджуються в багатьох галузях. З часом технологія може стати ще більш вдосконаленою і поширеною, вирішуючи деякі з наведених викликів.

Блокчейн може впливати на забезпечення конфіденційності та захисту особистої інформації покупців у електронній комерції наступним чином:

- замість централізованих серверів, де особисті дані зберігаються у великих масивах, блокчейн використовує розподілену систему зберігання. Кожен блокчейн-учасник зберігає лише фрагмент даних, а не весь обсяг. Це робить важким втручання чи несанкціонований доступ до всієї особистої інформації;

- кожен учасник мережі має ключ для доступу до своїх даних. Власник особистої інформації може визначити, кому і які дані він дозволяє переглядати чи використовувати. Це надає більший контроль над власними персональними даними;

- замість прямого використання особистих імен, блокчейн може використовувати анонімізовані або псевдонімізовані ідентифікатори. Це може знизити ризик витоку конфіденційної інформації та забезпечити вищий рівень приватності;

- смарт-контракти можуть автоматизувати управління правами доступу до даних. Тільки ті особи, які мають відповідні права, можуть переглядати чи використовувати конкретні дані, що зменшує ризик несанкціонованого доступу;

- деякі блокчейн-проєкти фокусуються на розробці систем ідентифікації, які дозволяють користувачам контролювати свої особисті дані та надавати їх за потребою. Це може допомогти уникнути централізованих баз даних, які часто стають мішенню для зловмисників.

Хоча блокчейн може покращити конфіденційність та захист особистої інформації, важливо зауважити, що він не є панацеєю, і використання його технології повинно супроводжуватися правильними стратегіями безпеки та дотриманням відповідних нормативів [6, с. 52]. Смарт-контракти можуть значно покращити ефективність та автоматизацію бізнес-процесів у сфері електронної комерції за допомогою наступних можливостей:

- дозволяють автоматично виконувати умови угод та транзакцій. Наприклад, при купівлі товару, коли покупець сплачує, смарт-контракт може автоматично відправити повідомлення про оплату та надати відповідний доступ або доставку товару. Це спрощує процес та зменшує час, який зазвичай витрачається на ручне управління транзакціями.

- автоматизувати процес підтвердження та виконання замовлень. Наприклад, при отриманні оплати вони можуть автоматично оновити статус замовлення та надіслати сповіщення покупцеві. Це поліпшує швидкість

Таблиця 2. Переваги застосування блокчейну в постачальному ланцюзі

Аспекти постачального ланцюгу в блокчейні	Особливості
Прозорість	Блокчейн забезпечує розподілену та недоторканну базу даних, надаючи однаковий доступ усім учасникам мережі. Кожен блок історії постачання ускладнює внесення змін без виявлення.
Відстеження постачального ланцюгу	Точне відстеження кожного етапу виробництва та постачання товарів, що поліпшує контроль та дозволяє ефективно реагувати на можливі проблеми.
Боротьба з підробками та контрафактом	Унікальні цифрові ідентифікатори для кожного товару у вигляді "цифрових слідів" роблять підробку або контрафакт складними, оскільки будь-яка зміна виявляється у всіх екземплярах.
Автоматизація обліку та виконання угод	Смарт-контракти автоматизують облік та виконання угод, забезпечуючи ефективність у платежах та виплатах на різних етапах постачального ланцюгу.
Покращення управління запасами	Реальний час відстеження запасів та замовлень допомагає уникнути надмірного або недостатнього запасу, оптимізує управління та зменшує втрати від простою товарів.
Забезпечення безпеки даних	Використання криптографічних методів у блокчейні забезпечує високий рівень безпеки, запобігаючи втручанням та крадіжці інформації.

Джерело: складено авторами.

обробки та дозволяє покупцеві отримати доступ до товару чи послуги швидше.

— дозволяє створити прозору систему відстеження постачання. Кожен етап виробництва та постачання може бути записаний на блокчейні, а смарт-контракти автоматично виконуються при відповідних умовах, таких як успішна доставка. Це поліпшує довіру до постачального ланцюгу та дозволяє швидше реагувати на події.

— нараховувати автоматично бонуси або знижки за певні умови, такі як повторні покупки чи великий обсяг замовлення. Це стимулює лояльність клієнтів та автоматизує процес винагород.

— визначати умови повернення товарів та виплати гарантій. Наприклад, при отриманні повідомлення про повернення, контракт може визначити, чи відповідає товар умовам повернення та автоматично виконати відповідні дії.

— виконувати мікроплатежі за використані ресурси чи послуги. Це особливо корисно в сферах, де традиційні платіжні моделі можуть бути непрактичними. Наприклад, в ігровій індустрії або для доступу до контенту.

Всі ці можливості дозволяють смарт-контрактам не лише автоматизувати бізнес-процеси, але і вдосконалити їх ефективність, зменшуючи витрати та збільшуючи точність виконання угод [7—9]. Блокчейн значно впливає на ланцюжки постачання та відстеження товарів у електронній комерції, надаючи переваги в області прозорості, ефективності та безпеки (Табл. 2).

Загалом, блокчейн змінює підхід до управління ланцюжками постачання та відстеженням товарів у сфері електронної комерції, роблячи їх більш прозорими, безпечними та ефективними. Використання блокчейн-технологій в електронній комерції відчиняє широкий простір для інновацій та нововведень. Ці технології не лише змінюють парадигму управління бізнес-процесами, а й пропонують конкретні можливості для покращення сфери електронної торгівлі.

По-перше, вони забезпечують прозорість та довіру у торгових відносинах. Блокчейн дозволяє створити

прозору систему, в якій усі учасники можуть перевірити та відстежити транзакції в реальному часі, зміцнюючи відносини зі споживачами. Друга можливість — це використання токенів для створення систем винагород та бонусів для клієнтів. Токени можуть бути обмінювані на знижки, ексклюзивні товари чи інші привілеї, що сприяє підвищенню лояльності споживачів.

Ефективна обробка платежів — інша перевага блокчейну. Використання криптовалют дозволяє зменшити комісії та зробити глобальні транзакції швидшими та економічнішими. Відстеження постачального ланцюгу стає більш точним та надійним завдяки блокчейну. Це допомагає уникати фальсифікації та підвищує довіру споживачів до походження товарів. Смарт-контракти для автоматизації угод приводять до швидших та безпечних транзакцій. Вони можуть автоматично виконувати умови угод, спрощуючи бізнес-процеси [10, с. 47]. Управління ідентифікацією та безпекою стає більш ефективним завдяки блокчейну. Це збільшує рівень безпеки та конфіденційності для користувачів.

Використання блокчейну в електронній комерції дозволяє не лише оптимізувати існуючі процеси, а й створювати зовсім нові сервіси та можливості. Зростання глобального доступу для малих бізнесів та розвиток інноваційних рішень роблять цю технологію ключовим фактором для майбутнього електронної комерції. Блокчейн розв'язує проблему довіри між сторонами в електронній комерції, зокрема в міжнародних операціях, завдяки наступним особливостям:

1. Усі транзакції внесені в блокчейн є публічними та невідредагованими (дозволяє усім сторонам стежити за поточним станом та історією угод, забезпечуючи високий рівень прозорості).

2. Інформація в блокчейні зберігається на різних комп'ютерах усіх учасників мережі (унеможлиблює маніпуляції та виключає можливість фальсифікації даних, забезпечуючи високий рівень довіри).

3. Кожен товар чи послуга може мати унікальний цифровий ідентифікатор, який записується в блокчейні (робить надмірно складним підробку чи контрафакту товарів, що підвищує довіру споживачів).

4. Смарт-контракти автоматизують виконання угод. Їхні програмні коди запускаються автоматично при виконанні умов, визначених в контракті (виключає можливість неправомірного втручання чи невиконання об'явок).

5. Блокчейн дозволяє учасникам мережі з різних частин світу одержувати доступ до однакової бази даних (полегшує міжнародні торгівельні операції та зменшує ризик непорозуміння).

6. Використання криптовалют на основі блокчейну може полегшити та прискорити міжнародні платежі, зменшуючи комісії та час транзакцій.

Ці аспекти дозволяють створювати довіру між сторонами, навіть якщо вони перебувають на великій відстані одна від одної. Всі учасники мережі мають однаковий доступ до інформації та можуть перевірити її автентичність, що робить блокчейн надійним інструментом для вирішення проблем довіри в міжнародній електронній комерції.

Таблиця 3. Стратегії масштабування в блокчейн-рішеннях для електронної комерції

Стратегія / Підхід	Особливості
Удосконалення протоколів	Розробники блокчейн-протоколів постійно працюють над їхнім удосконаленням, зокрема щодо покращення швидкості обробки транзакцій та зниження витрат.
Покращені алгоритми консенсусу	Зміна алгоритмів консенсусу може впливати на ефективність блокчейн-мережі. Наприклад, перехід від Proof of Work (PoW) до Proof of Stake (PoS) може зменшити енерговитрати та прискорити транзакції.
Розширення розміру блоків	Збільшення розміру блоків у блокчейні може допомогти збільшити обсяг транзакцій, які можна обробляти за один блок. Однак це може створити інші проблеми, такі як збільшення обсягу зберігання та споживання ресурсів.
Побудова другорядних рішень	Другорядні рішення, такі як Lightning Network для Bitcoin або Raiden Network для Ethereum, дозволяють вирішувати частину транзакцій поза основним блокчейном, що зменшує навантаження та покращує швидкість.
Шари розсіяної обробки	Техніка шарингу дозволяє розділити блокчейн на невеликі частини (шари), які можуть працювати паралельно. Це поліпшує масштабованість, оскільки кожен шар може обробляти свій власний обсяг транзакцій.
Гібридні рішення	Використання комбінації публічних та приватних блокчейнів або комбінуння різних технічних підходів дозволяє створити гібридні рішення, які враховують специфіку конкретного використання.
Розвиток сторонніх сервісів	Деякі компанії розробляють сторонні сервіси, що надають масштабованість для блокчейн-рішень, наприклад, збереження та обробка даних за межами основного ланцюга.
Дослідження та інновації	Неперервне дослідження та інновації в галузі блокчейн дозволяє вдосконалювати та впроваджувати нові технічні рішення для покращення масштабованості.

Джерело: складено авторами.

Впровадження блокчейну може суттєво вплинути на вартість та швидкість електронних транзакцій, пропонуючи численні переваги [11—14]: знизити витрати на транзакції, особливо в міжнародних платежах, уникнувши посередників та зменшивши витрати; прискорити час обробки транзакцій, уникнувши традиційні затримки через проміжні установи, забезпечуючи швидкість в реальному часі чи за коротший період; глобальні та міжнародні транзакції стають більш доступними, оскільки не обмежуються робочими годинами банків та проміжними операціями; мінімізувати комісії за транзакції, що в інших системах можуть бути високими через обробку та посередництво; розширити доступність фінансових послуг для більшого кола користувачів, особливо для тих, хто раніше не мав доступу до традиційних банківських послуг.

Однак важливо враховувати, що швидкість та вартість транзакцій в блокчейні можуть залежати від конкретної технології, масштабу мережі та типу блокчейну. Розвиток та оптимізація цих аспектів може призвести до ще більшого покращення вартості та швидкості у майбутньому. Використання блокчейну в електронній комерції викликає ряд регуляторних та юридичних питань. На першому етапі, багато країн ще не визначили чітких правил для регулювання блокчейн-технологій та криптовалют [15]. Це може ускладнити стабільність та розвиток проєктів в електронній комерції.

Одним із ключових аспектів є захист прав споживачів. Прозорість блокчейну може впливати на конфіденційність та безпеку особистих даних, вимагаючи від регуляторів розробки заходів для забезпечення захисту споживачів. Також важливе питання авторського права та інтелектуальної власності, особливо в контексті використання смарт-контрактів. Питання антимонопольних норм, концентрації влади та мінімізації комісій також потребують уваги регуляторів. Запуск ICO та випуск tokenів вимагає спеціального регулювання для забезпечення прозорості та захисту інвесторів, і деякі країни вже розробили свої вимоги щодо легітимності та регулювання ICO.

Конфіденційність та захист персональних даних у блокчейні також є об'єктом уваги, особливо у контексті зберігання особистих даних. Щодо смарт-контрактів, які автоматизовано виконують угоди, виникає питання юридичної відповідальності у випадку помилок чи неправильних дій. Регуляторам слід визначити статус та юридичну силу смарт-контрактів [16, с. 185]. З розвитком технології блокчейну регулятори продовжують адаптувати свої правила, щоб врахувати нові виклики та можливості цієї технології в електронній комерції.

Питання масштабованості є ключовим аспектом розвитку блокчейн-рішень в електронній комерції. Існує кілька стратегій та технічних підходів, які вирішують ці виклики (Табл. 3).

Для успішного розвитку блокчейн-рішень в електронній комерції важливо ставити акцент на постійні інновації, використання гібридних рішень та урахування конкретних вимог кожного проєкту. Засвідчення високої ефективності та масштабованості стає стратегічно важливим для вирішення викликів, пов'язаних із зростанням обсягів транзакцій та розширенням функціональ-

ності електронної комерції. У цьому контексті постійна співпраця між розробниками, підприємствами та регуляторами визначається як вирішальний фактор для створення ефективних та інноваційних рішень, що відповідають потребам сучасного електронного бізнесу.

ВИСНОВКИ

Впровадження блокчейну в електронну комерцію може суттєво покращити безпеку та надійність транзакцій, забезпечуючи прозорість та довіру між учасниками ринку. Аналіз показав, що використання "смарт-контрактів" дозволяє автоматизувати та оптимізувати бізнес-процеси, що сприяє підвищенню ефективності та зменшенню витрат. Крім того, блокчейн виявляє потенціал вирішення проблем ланцюжків постачання, відстеження товарів та покращення взаємодії з клієнтами, що сприяє розвитку інноваційних моделей бізнесу.

Регуляторні та юридичні аспекти також були враховані у дослідженні, що дозволяє розуміти важливість врахування законодавчого середовища для успішного впровадження блокчейн-рішень в електронній комерції. Отже, блокчейн-технології мають великий потенціал стати ключовим каталізатором розвитку електронної комерції, сприяючи створенню безпечного, ефективного та інноваційного середовища для цифрових транзакцій.

Література:

- Сапачук Ю.М. Криптовалюта як продукт розвитку сучасного інформаційно-економічного середовища. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. Вип. 1. 2019. С. 95—99.
- Ігнатенко М., Леваєва Л., Посполіт В. Використання маркетингових технологій у розвитку та здійсненні соціальної відповідальності підприємств в умовах електронної комерції. Економічний вісник університету. 2022. Вип. 52. С. 40—46.

3. Мамуренко М.С., Жмай О.В. Переваги та недоліки застосування криптовалюти в умовах сучасної ринкової економіки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. 26. Ч. 1. 2019. С. 127—130.

4. Бречко О.В. Криптовалюта як феномен нової фінансової інфраструктури: проблеми теоретичного осмислення та практичного використання. Економічний аналіз. 2017. Т. 27 (3). С. 144—150.

5. Коцур В.В., Ігнатенко М.М. Стратегічні напрями використання криптовалют як новітніх фінансових інструментів. Економічний вісник університету. 2022. Вип. 53. С. 7—13.

6. Желюк Т.Л., Бречко О.В. Використання криптовалют на ринку платежів: нові можливості для національних економік. Вісник ТНЕУ. 2016. № 3. С. 50—60.

7. Романюк І.А. Вплив конкурентної боротьби на управління маркетинговою діяльністю сучасних підприємств. Молодь і сільськогосподарська техніка у XXI сторіччі: 36. матер. XVI-й Міжнар. форум молоді. Харків: ХНТУСГ. 2020. С. 206.

8. Васильєв О.В., Німкович А.І. Впровадження фінтех і блокчейну як інфраструктури ринку цінних паперів. Управління розвитком. 2018. № 1. С. 30—35.

9. Денис О.Б. Перспективи використання технології Blockchain на фінансових ринках. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 45. С. 140—144.

10. Ігнатенко М.М., Мармуль Л.О., Романюк І.А. Розвиток конкурентних стратегій підприємств в умовах глобалізації ринків. Економічний вісник університету. 2023. Вип. 57. С. 45—51.

11. Карчева Г.Т., Карчева І.Я. Інноваційні блокчейн технології як фактор підвищення ефективності фінансової сфери та економіки. Наук. праці Науково-дослідного фінансового інституту. 2017. Вип. 4. С. 39—42.

12. Квятко Т.М., Мандич О.В., Сєвідова І.О., Бабко Н.М., Романюк І.А., Вітковський Ю.П., Микитась А.В. Маркетингові дослідження: навч. посібник. Харків: ХНТУСГ, 2020. 163 с.

13. Кудь А.А. Трансформація економічних відносин та способів їх реалізації в умовах розвитку цифрових технологій. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2022. Вип. 62. С. 42—58.

14. Саух І.В., Шиманська В.В., Момонт Т.В. Цифрова економіка України: сучасний стан, тенденції, проблеми розвитку. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. № 1. С. 230—236.

15. Уткіна М.С., Харченко А.Л. Blockchain як революційне явище у сфері технологій та права інтелектуальної власності. Young Scientist. 2020. № 4. С. 472.

16. Pakhucha E., Sievidova I., Babko N., Romaniuk I. et al. Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework. European Journal of Sustainable Development. 2023. Vol. 12. Is. 1. Pp. 180—198.

References:

1. Sapachuk, Yu.M. (2019), "Cryptocurrency as a product of the development of the modern information and economic environment", *Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 95—99.

2. Ihnatenko, M. Levaieva, L. and Pospolit, V. (2022), "The use of marketing technologies in the development and implementation of social responsibility of enterprises in

the context of e-commerce", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 52, pp. 40—46.

3. Mamurenko, M.S. and Zhmaj, O.V. (2019), "Advantages and disadvantages of using cryptocurrency in the modern market economy of Ukraine", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 26, no. 1, pp. 127—130.

4. Brechko, O.V. (2017), "Cryptocurrency as a phenomenon of new financial infrastructure: problems of theoretical understanding and practical use", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 27 (3), pp. 144—150.

5. Kotsur, V.V. and Ihnatenko, M.M. (2022), "Strategic directions of using cryptocurrencies as the latest financial instruments", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 53, pp. 7—13.

6. Zheliuk, T.L. and Brechko, O.V. (2016), "The use of cryptocurrency in the payment market: new opportunities for national economies", *Visnyk TNEU*, vol. 3, pp. 50—60.

7. Romaniuk, I.A. (2020), "Influence of competition on the management of marketing activities of modern enterprises", *Molod' i sil's'kohospodars'ka tekhnika u XXI storichchi. Zbirnyk materialiv XVI Mizhnarodnoho forumu molodi [Youth and agricultural machinery in the XXI century. Collection of materials XVI International Youth Forum]*, KhNTUSH, Kharkiv, Ukraine, pp. 206.

8. Vasyl'iev, O.V. and Nimkovych, A.I. (2018), "Implementation of fintech and blockchain as a securities market infrastructure", *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 1, pp. 30—35.

9. Denys, O.B. (2019), "Prospects for the use of Blockchain technology in financial markets", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 45, pp. 140—144.

10. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2023), "Development of competitive strategies of enterprises in the context of market globalization", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 57, pp. 45—51.

11. Karcheva, H.T. and Karcheva, I.Ya. (2017), "Innovative blockchain technologies as a factor in improving the efficiency of the financial sector and the economy", *Nauk. pratsi Naukovo-doslidnoho finansovoho instytutu*, vol. 4, pp. 39—42.

12. Kviatko, T.M. Mandych, O.V. Sievidova, I.O. Babko, N.M. Romaniuk, I. A. Vitkovs'kyj, Yu. P. and Mykytas', A.V. (2020), *Marketynhovi doslidzhennia [Marketing research]*, KHNTUSH, Kharkiv, Ukraine.

13. Kud', A.A. (2022), "Transformation of economic relations and ways of their implementation in the context of digital technologies development", *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya ekonomichna*, vol. 62, pp. 42—58.

14. Saukh, I.V. Shymans'ka, V.V. and Momont, T.V. (2019), "Digital economy of Ukraine: current state, trends, problems of development", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 230—236.

15. Utkina, M.S. and Kharchenko, A.L. (2020), "Blockchain as a revolutionary phenomenon in the field of technology and intellectual property rights", *Joung Stsientist*, vol. 4, pp. 472.

16. Pakhucha, E. Sievidova, I. Babko, N. and Romaniuk I. (2023), "Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 12, no. 1, pp. 180—198.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2023 р.

УДК 339.9

С. О. Тульчинська,
д. е. н, професор, професор кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1409-3848>
С. В. Копійка,
магістрант кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0640-185X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.61

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

S. Tulchynska,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"
S. Kopiika,
Master student of the Department of Economics and Entrepreneurship,
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF GLOBAL TRANSFORMATIONS

Дана стаття присвячена дослідженню актуальних тенденції трансформаційного розвитку глобального конкурентного середовища у контексті забезпечення ефективності провадження зовнішньоекономічної діяльності підприємницькими суб'єктами. У статті наведено докладний аналіз та проведено систематизацію ключових тенденцій зміни світогосподарського розвитку, надано розширену характеристику їх впливів на ефективність реалізації зовнішньоекономічної діяльності підприємницьких структур. До основних тенденцій глобального трансформаційного розвитку віднесено посковідне відновлення, торговельні війни, активізацію конкурентних взаємодій, збереження тренду до просування базових засад сталого розвитку підприємницьких суб'єктів, актуалізацію цифрових загроз. Сформовано комплекс перспективних заходів вдосконалення управлінської політики підприємств у сфері зовнішньоекономічної діяльності з метою досягнення прогресивних адаптивних якостей, здатних ефективно протидіяти наявним загрозам зовнішнього середовища та успішно імплементувати наявний та потенційних спектр можливостей розвитку.

This article is devoted to the study of current trends in the transformational development of the global competitive environment in the context of ensuring the effectiveness of foreign economic activities by business entities. The article provides a detailed analysis and systematization of key trends in global economic development, provides an extended description of their impact on the effectiveness of foreign economic activities of business structures. A thorough analysis of the basic indicators of the world trade development in terms of absolute indicators was carried out, as well as the structural dynamics of the main functional areas of the import-export operations implementation,

the problems of foreign trade conflicts between key leading countries were examined in detail from the point of view of comparing actual indicators and determining the prospective impact of relevant processes on the global environment. The key influences of modern trends in the development of socio-economic relations at the global level are outlined in terms of the implementation by business structures of the basic positions of sustainable development, controlling measures of state structures in this direction, actualization of threats in the digital space in the form of cyber-attacks and cyber terrorism. A systematized list of the key forms of global transformational processes influence has been formed, which includes the following main trends of global transformational development: slow recovery, trade wars, intensification of competitive interactions, continuous of the trend towards the basic principles of sustainable development promotion for business entities, actualization of digital threats. A complex of prospective measures to improve the management policy of enterprises in the field of foreign economic activity has been developed with the aim of achieving progressive adaptive qualities capable of effectively counteracting the existing threats of the external environment, the increasing variability and uncertainty of the economic field of activity and successfully implementing the existing and potential spectrum of development opportunities.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, глобальні трансформації, підприємство, глобалізація, зовнішні ринки, розвиток.

Key words: foreign economic activity, global transformations, enterprise, globalization, foreign markets, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Функціонування підприємницьких структур в умовах динамічного ринкового середовища сучасності, характеризується перш за все його дуальною природою, адже з одного боку, досягнення стану ефективності та сталості потребує забезпечення оптимізації процесів внутрішньо-господарського розвитку, узгодженості організаційно-управлінських функцій, дієвого стратегування тощо, а з іншого, успішність підприємницької діяльності у значній мірі залежить від низки кон'юнктурних факторів й загалом екзогенних чинників, які детермінують конкретні соціально-економічні параметри реалізації діяльності, водночас, певний ступінь їх керованості з позиції підприємства може бути досягнутий лише за рахунок розвитку гнучких адаптивних управлінських механізмів, які мінімізують негативні екстернальні прояви загальної кон'юнктурної динаміки. Поглиблення проблематики дослідження зовнішніх впливів на діяльність господарських структур пояснюється активними глобалізаційними процесами, які сприяють загальній конкурентній інтенсифікації, елімінації просторових бар'єрів провадження діяльності, руху капіталів, інформаційно-знанцевого обігу. Особливої ваги, згадані аспекти набувають у контексті реалізації зовнішньоекономічної діяльності підприємницькими утвореннями, що вимагає від останніх не лише збалансування управлінської системи у розрізі питань внутрішньої сталості та специфіки національних нормативно-правових та ринкових особливостей господарювання, а й врахування поліструктурного комплексу чинників, які визначають перспективи досягнення економічної ефективності на зовнішніх ринках, починаючи від інституційно-правових та ринкових характеристик конкретних національних економік, закінчуючи прямими та опосередкованими впливами глобальних тенденцій світогосподарського

розвитку. Слід зауважити, що на сьогоднішній день, актуалізація порушеної проблематики зумовлена посиленням кризових процесів розвитку глобального середовища, які полягають в активізації явищ фрагментації економічних систем, поглибленням зовнішньо-торговельних протиріч, загостренням військово-політичних конфліктів тощо, тим самим викликаючи часткову ерозію, сформованого глобалізаційного устрою світової економіки. В даних умовах важливим є виокремлення конкретних шляхів розвитку підприємств-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з врахуванням глобальних трансформаційних процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблематики функціонування підприємницьких утворень-учасників зовнішньоекономічних взаємодій з позиції вироблення цілісних принципів, інструментального забезпечення діяльності та прикладних механізмів імплементації систем управління зовнішньоекономічною діяльністю залишається продуктивним полем реалізації вітчизняного академічного дискурсу. Важливе теоретико-методичне та прикладне значення наукових досліджень, означеного напрямку, мають дослідницькі нароби таких вітчизняних вчених як М. Андрійчук, О. Баула, А. Дем'яненко, М. Дідківський, А. Завгородній, Ю. Кахович, О. Кірієнко, Н. Кондратенко, В. Лагутін, А. Прокоф'єва, І. Рзун, Н. Строченко, О. Трифонова, Я. Шмаленко, А. Яковлев.

Проте, беручи до уваги ґрунтовність наявної теоретичної бази дослідження внутрішньо-управлінських аспектів побудови ефективних механізмів організації зовнішньоекономічної діяльності та відповідних взаємодій на зовнішніх ринках, більш детального розгляду та сутнісного оновлення потребує проблематика актуальних трансформаційних тенденцій глобального економічного простору, що в подальшому і визначає структурну специфіку побудови внутрішніх управлінських систем.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є аналіз та систематизація актуальних трансформаційних процесів глобального середовища, їх вплив на перспективи забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності та розробка потенційних напрямків адаптації підприємницьких утворень до відповідних глобальних змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження проблематики глобальних трансформаційних процесів світогосподарського розвитку вимагає перш за все якісної диференціації понять "зміни" та "трансформації". Поняття зміни за своїм семантико-онтологічним наповненням характеризує динамічне явище модифікації досліджуваного об'єкту у часі з визначенням відповідного напрямку. Водночас, поняття трансформації несе у собі більш комплексне навантаження, характеризуючи процес якісної видозміни об'єкта, передумови його еволюційного переходу до принципово нового стану з подальшою перебудовою попередньо сформованих системних взаємозв'язків. У рамках даного дослідження обгрунтованим є вживання терміну "трансформація", що пояснюється фундаментальним характером впливу актуальних змін на процеси соціально-економічного розвитку глобального простору.

На сьогоднішній день, динаміка розвитку показників зовнішньоекономічної активності підприємницьких структур у глобальному розрізі характеризується низкою суперечливих тенденцій, викликаних перш за все наслідками функціонування постковідної економіки, а також повномасштабною військовою агресією проти України. Згадані процеси негативно впливають на показники світової торгівлі, дестабілізуючи сформовані глобалізаційні взаємозв'язки. Підтвердженням даної тези є дані Світової організації торгівлі, згідно яких на кінець 2023 року прогнозований ріст обсягів глобальної торгівлі товарів досягне 0,8 %, при цьому, квітневі показники прогнозних значень передбачали ріст на 1,7 % [1]. Розглядаючи кількісні показники світової торгівлі у їх динаміці, можна стверджувати про відновлення допандемічних рівнів, до прикладу, у 2020 році обсяги світової торгівлі товарами та послугами становили 17,0 трлн дол та 5,0 трлн дол відповідно, а станом на 2022 рік аналогічні показники становили 24,2 трлн дол та 6,8 трлн дол. Примітною залишається тенденція до скорочення обсягів реалізації промислових товарів, структурна частка яких протягом 2020—2022 рр. скоротилася з 71 % до 63 %, даний факт пояснюється нестабільністю енергетичних ринків, їх загальним трендом на цінове зростання, що викликає обмеження попиту. Країною-лідером за часткою експортованої продукції залишається Китай (14,4 %) та США (8,3 %). Одним з найбільш динамічно зростаючих секторів сфери послуг залишаються транспортні послуги, експортні показники яких протягом 2018—2022 рр. продемонстрували зростання з 1 026 млрд дол до 1,481 млрд дол. Загалом в експортній структурі світової торгівлі товарами зберігають лідерство промислові товари (63 %) з тенденцією до зниження, разом з тим активізується ріст частки палива та продукції видобувних галузей, яка у

2022 році порівняно з 2019 зросла на 4 % (2 061 млрд дол) [2].

Особливої важливості в контексті розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств є тенденції глобальних зовнішньоторговельних відносин, які зазнають помітного впливу політичних факторів, зокрема, має місце значне погіршення партнерських відносин між США та Китаєм, що підтверджується скороченням відповідних структурних показників експорту та імпорту відповідних країн (у 2022 році частка імпорту Китаю до США склала 17 % порівняно з 22 % у 2017 році, а частка експорту скоротилася з 19 % до 16 %) [3]. Згідно даних показника Індексу глобальної зв'язності, оцінка якого охоплює 11 ключових типів зовнішніх економічних потоків, кількість потоків з США у Китай скоротилася у 8 категоріях, знизившись в середньому з 9,3 % до 7,3 %; кількість потоків з Китаю у США зазнала зниження у 7 категоріях (з 17,8 % до 14,3 %) [4]. Разом з тим, не можна стверджувати, що наявні спадні тенденції ведуть до кардинального переформатування торговельних взаємодій відповідних країн, адже попри існуючі обмеження у 2022 році сукупний показник експортних та імпортних операцій між Китаєм та США досягнув рекордного рівня (660 млрд дол), зокрема експортні показники Китаю зросли на 2,4 млрд дол, імпортні — на 31,8 млрд дол. [5]. Означені вище тенденції частково пов'язані зі зниженням активності Китаю у високотехнологічній сфері, до прикладу у 2022 році експорт відповідної категорії продукції Китаю знизився на 23,6 %, спричинивши активізацію конкурентних гравців ринку — Малайзії та В'єтнаму, які продемонстрували ріст експорту високотехнологічної продукції на 21 % та 23 % відповідно [6].

Актуальною тенденцією залишається посилення вимог до забезпечення сталості внутрішніх процесів функціонування підприємницьких утворень з точки зору контрольних заходів держав відносно продукції, що ввозиться на відповідну територію. Особливого значення набуває використання суб'єктами господарювання специфічних форм звітності, а саме ESG-звітності, яка підтверджує відповідальний характер ринкової поведінки контрагента у розрізі соціальних та екологічних питань, при цьому, одним з ключових аспектів постає забезпечення сталості самих ланцюгів поставок на всіх рівнях. Важливість екологічного аспекту зовнішньоекономічної діяльності підтверджується введенням у 2023 році Європейським союзом спеціальних вуглецевих митних зборів, які будуть застосовуватися до вуглецевоємкої продукції (цемент, добрива, залізо, сталь тощо). Після 2026 року імпортери будуть зобов'язані декларувати річні показники імпорту відповідної продукції й підтверджувати їх наявністю необхідних сертифікатів вуглецевих викидів, ціна яких буде визначатися аукціонним методом і становитиме близько 85 євро за тону вуглецевих викидів [1].

Принагідно зазначимо, що динамічний технологічний розвиток цифрових засобів відповідним чином позначається на актуальному спектрі загроз реалізації зовнішньоекономічної діяльності підприємницькими суб'єктами сучасності. Зокрема, згідно даних КРМГ близько 60 % компаній заявили про наявність значних загроз кібербезпеці ключових ланцюгів поставок. Дана

ситуація змушує підприємства збільшувати обсяги інвестувань у інфраструктуру цифрового захисту й загалом протидії явищам кібертероризму [7].

Систематизуючи приведений вище аналіз ключових статистичних показників, які характеризують глобальні трансформаційні процеси, що на пряму впливають на перспективи реалізації зовнішньоекономічної активності підприємства, можемо виділити наступні ключові тенденції.

1. Постковідне відновлення. Незважаючи на досягнення доковідних рівнів світової торгівлі у 2022 році, глобальна динаміка зростання експортно-імпоротної діяльності сповільнюється. Даний факт пояснюється активною виплатою соціальної допомоги в умовах пандемії, що сприяла відновленню торговельних оборотів у 2021 році, разом з тим пришвидшуючи інфляційні процеси, які в свою чергу, стали наслідком збільшення витрат домогосподарств й закономірному дефлюванні світової торгівлі за результатами 2022 року.

2. Торгівельні війни. Однією з актуальних тенденцій розвитку зовнішніх ринків залишається інтенсивне наростання напруги більш ключовими суб'єктами глобального ринку — США та Китаєм, що результує у скороченні структурних показників імпортно-експортних операцій кожної з країн, накладанні зовнішньоторговельних обмежень на ключові категорії імпорту. Деструктивних характер даних процесів полягає в негативному опосередкованому впливі на широке коло галузей та підприємницьких структур інших країн за рахунок істотного зростання витратного навантаження.

3. Активна конкуренція. Враховуючи посилення глобальних тенденцій до розбалансування та фрагментації системи світової торгівлі у частині поширеності використання країнами протекціоністських заходів, точкових зовнішньоторговельних обмежень, а також прямих та опосередкованих наслідків коронавірусної пандемії, зовнішньоекономічними суб'єктами зберігається високий конкурентних потенціал, зокрема у сфері інноваційної діяльності відбувається поступове витіснення експортної продукції Китаю аналогічною продукцією В'єтнаму та Малайзії.

4. Збереження тренду на забезпечення сталого розвитку. Глобальні тренди до екологізації та забезпечення соціально відповідального функціонування господарюючих суб'єктів знаходять своє відображення й у частині провадження ними зовнішньоекономічних операцій. Актуалізується питання дотримання ESG-принципів, формування та належного оформлення нефінансових форм звітності, побудови комплексної системи моніторингу цілісного ланцюгу поставок (від моменту отримання первинної сировини до реалізації кінцевого продукту), декларування та контролю вуглецевої ємкості готової продукції.

5. Актуалізація цифрових загроз. В умовах прискорених темпів цифровізованого розвитку економічних взаємодій та суспільного розвитку в цілому, виникає широкий спектр загроз віртуального характеру, що у частині зовнішньоекономічної діяльності знаходить своє відображення у проблематиці цифрової захищеності інтегрованих ланцюгів поставок. Все більшого поширення набувають акти кібератак та кібертероризму як у системному, так і точковому формах проява, вимагаючи від підприємницьких суб'єктів реалізації активних заходів з побудови сучасних форм інформаційного захисту.

Таким чином, на основі сформованого переліку актуальних тенденцій глобальних трансформаційних процесів у сфері реалізації зовнішньоекономічної діяльності, пропонуємо розглянути перелік перспективних напрямків адаптації підприємницьких утворень до відповідних глобальних змін:

- вдосконалення системи планування на основі застосування комплексних прогностичних методик сценарного планування, заснованих на якісному варіюванні перспективних станів зовнішнього середовища, визначення відповідних їм кількісних індикаторів та конкретизованих форм управлінських заходів у разі настання того чи іншого сценарію [8, с. 101];

- аналіз фінансового стану ключових зовнішніх суб'єктів системи постачання підприємницького утворення у рамках загальної системи управління ризиками, пошук альтернативних шляхів організації постачання або збутової діяльності;

- ідентифікація ризиків інвестиційної діяльності, проведення ґрунтовної оцінки ефективності проєктного фінансування на предмет можливостей більш прибуткових шляхів використання інвестиційних ресурсів [9];

- перегляд існуючої системи організації розрахункових операцій за експортно-імпоротною діяльністю у напрямку оцінки можливостей застосування інструментів гарантування платежів за операціями;

- моніторинг стану зовнішніх ринків зокрема у частині конкурентного та інституційно-правового поля на предмет перспективної інтенсифікації загроз діяльності або напроти появи конкурентних можливостей розвитку;

- формування резервних фондів фінансування кризових станів основної діяльності зумовлених низькопрогнозованими чинниками зовнішнього середовища;

- забезпечення фінансової безпеки підприємницького утворення як передумови налагодження ефективних форм зовнішньої співпраці та побудови репутаційного сприйняття підприємства у якості платоспроможного та відповідального ринкового контрагента;

- розбудова розширеної мережі захисту віртуальної інформаційної інфраструктури підприємства, унормування основних положень інформаційної безпеки, підтримка фізичної захищеності основних носіїв даних та цифрового обладнання, своєчасність оновлення систем кіберзахисту [10, с. 97];

- реалізація інтегрованого підходу до формування логістичних ланцюгів поставок з метою зниження обсягу транспортних та організаційних витрат за рахунок поглибленої коопераційної взаємодії між основними суб'єктами системи постачання;

- моніторинг основних функціональних складових забезпечення сталого існування та розвитку господарського утворення зокрема у частині ключових індикаторів екологічності, декарбонізації, підтримання активності у сфері соціальної відповідальності, розробка нефінансової звітності підприємства.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що забезпечення стійкого функціонування підприємницьких утворень та підтримка ефективної реалізації їх зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобальних трансформацій потребує застосування системного підходу до розбудови дієвих адаптивних механізмів уп-

равлінської моделі, здатних оперативно реагувати на перспективні виклики та загрози екзогенного походження.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В результаті проведеного дослідження було проаналізовано та здійснено систематизацію глобальних трансформаційних процесів світогосподарського розвитку сучасності. Ідентифіковано ключові тенденції та їх впливи на перспективи реалізації зовнішньоекономічної діяльності підприємницькими суб'єктами. До таких тенденцій віднесено постковідне відновлення, торговельні війни, активну конкуренцію, збереження тренду на забезпечення стало-го розвитку, актуалізацію цифрових загроз. На основі проведеного аналізу сформульовано комплекс перспективних напрямків вдосконалення управлінської діяльності господарських структур відповідно до актуальних процесів трансформаційного розвитку глобального середовища.

Перспективними напрямками здійснення подальших наукових розробок за даною проблематикою є дослідження прикладного управлінського інструментарію забезпечення адаптивності управлінських систем в умовах глобальних трансформацій та побудови цілісного управлінського механізму реалізації зовнішньоекономічної політики підприємства.

Література:

1. International trade: What you need to know this month. World Economic Forum. 2023. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/10/international-trade-october-2023-wto-halves-growth-forecast/>. (дата звернення 03.12.2023).
2. World Trade Statistical Review 2023. World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtsr_2023_e.pdf. (дата звернення 03.12.2023).
3. ICC 2023 Trade Report: A fragmenting world. International Chamber of Commerce. 2023. URL: <https://iccwbo.org/news-publications/policies-reports/icc-2023-trade-report-a-fragmenting-world/>. (дата звернення 03.12.2023).
4. The State of Globalization in 2023. Harvard Business School Publishing. 2023. URL: <https://hbr.org/2023/07/the-state-of-globalization-in-2023>. (дата звернення 03.12.2023).
5. U.S.-China trade hit record in 2022 despite tensions. Nikkei Inc. 2023. URL: <https://asia.nikkei.com/Economy/Trade/U.S.-China-trade-hit-record-in-2022-despite-tensions2>. (дата звернення 03.12.2023).
6. Trade Data Monitor's Top 10 Trade Trends Going Into 2023. Washington International Trade Association. 2023. URL: <https://www.wita.org/blogs/trade-data-monitors-top-10-trade-trends-going-into-2023/> (дата звернення 03.12.2023).
7. KPMG Cyber trust insights 2022. KPMG. 2023. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2022/10/kpmg-cyber-trust-insights-2022.pdf>. (дата звернення 03.12.2023).
8. Тульчинська С. О., Солосіч О. С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах воєнного стану. Науковий погляд: економ-

іка та управління. 2022. № 3 (79). С. 97—102. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/5075> (дата звернення 03.12.2023).

9. Чернишов В. В. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Економіка та суспільство. 2021. № 24. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/215/206>. (дата звернення 03.12.2023).

10. Тульчинська С. О., Солосіч О. С., Чорній В. В. Вплив діджиталізації управлінських процесів на систему забезпечення економічної безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 9. С. 54—58.

References:

1. The official site of World Economic Forum (2023), "International trade: What you need to know this month", available at: <https://www.weforum.org/agenda/2023/10/international-trade-october-2023-wto-halves-growth-forecast/>. (Accessed 03 December 2023).
 2. The official site of World Trade Organization (2023), "World Trade Statistical Review 2023", available at: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtsr_2023_e.pdf. (Accessed 03 December 2023).
 3. The official site of International Chamber of Commerce (2023), "ICC 2023 Trade Report: A fragmenting world", available at: <https://iccwbo.org/news-publications/policies-reports/icc-2023-trade-report-a-fragmenting-world/>. (Accessed 03 December 2023).
 4. The official site of Harvard Business School Publishing (2023), "The State of Globalization in 2023", available at: <https://hbr.org/2023/07/the-state-of-globalization-in-2023>. (Accessed 03 December 2023).
 5. Nikkei Inc (2023), "U.S.-China trade hit record in 2022 despite tensions", available at: <https://asia.nikkei.com/Economy/Trade/U.S.-China-trade-hit-record-in-2022-despite-tensions2>. (Accessed 03 December 2023).
 6. The official site of Washington International Trade Association (2023), "Trade Data Monitor's Top 10 Trade Trends Going Into 2023", available at: <https://www.wita.org/blogs/trade-data-monitors-top-10-trade-trends-going-into-2023/> (Accessed 03 December 2023).
 7. KPMG (2023), "KPMG Cyber trust insights 2022", available at: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2022/10/kpmg-cyber-trust-insights-2022.pdf>. (Accessed 03 December 2023).
 8. Tul'chyn's'ka, S. O. and Solosich, O. S. (2022), "Conceptual principles of ensuring the economic security of enterprises under the conditions of martial law", *Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, [Online], vol. 3 (79), pp. 97—102, available at: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/5075> (Accessed 03 December 2023).
 9. Chernyshov, V. V. (2021), "Economic security of foreign economic activity of enterprises", *Ekonomika ta suspil'stvo*, [Online], vol. 24, available at: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/215/206> (Accessed 03 December 2023).
 10. Tul'chyn's'ka, S. O., Solosich, O. S. and Chorniy, V. V. (2021), "The influence of digitalization of management processes on the economic security system of the enterprise", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 54—58.
- Стаття надійшла до редакції 07.12.2023 р.*

Л. М. Жукова,

д. е. н., доцент кафедри менеджменту і логістики, Національний університет
"Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2765-5544>

В. В. Гришко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і логістики, Національний університет
"Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6987-3879>

О. А. Тицький,

аспірант кафедри менеджменту і логістики, Національний університет

"Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-2420-6090>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.66

ІНСТИТУЦІЙНА АРХІТЕКТОНІКА ІННОВАЦІЙ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ УПРАВЛІННЯ

L. Zhukova,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Management
and Logistics, National University "Yuriy Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, Ukraine

V. Gryshko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management and Logistics,

National University "Yuriy Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, Ukraine

O. Titsky,

Graduate student of Management and Logistics Department,

National University "Yuriy Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, Ukraine

INSTITUTIONAL ARCHITECTURE OF INNOVATIONS IN MANAGEMENT INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

У статті розглянуто сучасні реалії впливу політичних криз та макроекономічної нестабільності на формування національної концепції державного регулювання інноваційного розвитку економіки. Досліджено інституційні важелі управління інноваційним розвитком економіки. Зазначено, що нашій державі на даному етапі слід велику увагу приділяти особливостям застосування методів та інструментів регулювання сприятливого для технологічного розвитку рівня боргового навантаження на українську економіку. Даний процес свідчить, що без інновацій практично неможливий у наш час швидкий економічний прогрес та забезпечення розвитку суспільства. Обґрунтована методологія інституціонального аналізу інновацій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій управління. Даний процес потребує додаткових досліджень розкриття підстав інноваційної політики держави за рахунок включення до їх числа імперативу поєднання інтеграції у глобальні технологічні зміни. Розкрито фактори підвищення ролі інформації у всіх сферах господарського життя. Розглянуто основні напрями впровадження новітніх інформаційних технологій з високою ефективністю та їх вагомий вплив на організацію та розвиток інформаційного бізнесу. Визначено проблемні питання щодо державної інформаційної політики України. Наголошено на розробці конкретних заходів щодо відновлення та розбудови інформаційного середовища та приведення національного законодавства у відповідність зі світовими нормами. Виявлено, що виходження України до європейського і глобального інформаційного простору вимагає ознайомлення з існуючими теоріями і практикою формування інформаційного суспільства. У цьому напрямі Україні необхідно мобілізувати свій нау-

ково-технічний і інтелектуальний потенціал для створення потенціалу здатності ведення глобального інформаційного протиборства з метою забезпечення власної інформаційної безпеки. Обґрунтовано чинники інституційного забезпечення цифрової трансформації суспільства. Доведено необхідність використання принципово нових підходів до розуміння електронної освіти, які використовуються у країнах ЄС та їх ролі у становленні майбутньої цифрової цивілізації. Запропоновано економічній владі держави посилити дії на розробку й прийняття політичних рішень, законодавчих і нормативно-правових актів щодо забезпечення системи управління національними інформаційними ресурсами. Зазначено, що дії уряду і держави при розробці інформаційної політики мають визначитися стратегічним напрямом формування інформаційної економіки та впровадженню структурних елементів інноваційного суспільства української нації. Доведено, що державі необхідно виконати завдання створення такої моделі, яка забезпечить можливість збалансованого розвитку базових та нових інститутів, що підвищить стабільність економічної системи і створить необхідні передумови для підвищення ефективності державного впливу на макроекономічну динаміку.

The article examines the current realities of the impact of political crises and macroeconomic instability on the formation of the national concept of state regulation of innovative economic development. The institutional levers of management of the innovative development of the economy are studied. It is noted that our state at this stage should pay great attention to the peculiarities of the application of methods and tools for regulating the level of debt burden on the Ukrainian economy that is favorable for technological development. This process shows that rapid economic progress and ensuring the development of society is practically impossible nowadays without innovations. Grounded methodology of institutional analysis of innovations in the field of information and communication technologies of management. This process requires additional research to reveal the foundations of the state's innovative policy by including among them the imperative of combining integration into global technological changes. Factors increasing the role of information in all spheres of economic life are revealed. The main directions of the introduction of the latest information technologies with high efficiency and their significant impact on the organization and development of information business are considered. Problematic issues regarding the state information policy of Ukraine have been identified. Emphasis is placed on the development of specific measures to restore and develop the information environment and bring national legislation into line with global standards. It was revealed that Ukraine's entry into the European and global information space requires familiarization with existing theories and practices of information society formation. In this direction Ukraine needs to mobilize its scientific, technical and intellectual potential to create the potential of the ability to conduct global information warfare in order to ensure its own information security. Factors of institutional support of digital transformation of society are substantiated. The need to use fundamentally new approaches to understanding electronic education, which are used in the EU countries and their role in the formation of the future digital civilization is proved. It is suggested that the economic power of the state strengthen actions on the development and adoption of political decisions, legislative and regulatory acts regarding the provision of the national information resources management system. It is noted that the actions of the government and the state in the development of information policy should be determined by the strategic direction of the formation of the information economy and the introduction of structural elements of the innovative society of the Ukrainian nation. It is proved that the state needs to fulfill the task of creating such a model that will ensure the possibility of balanced development of basic and new institutions, which will increase the stability of the economic system and create the necessary prerequisites for increasing the effectiveness of state influence on macroeconomic dynamics.

Ключові слова: управління інноваційним розвитком, інституційна архітектура інновацій, інформаційно-комунікаційні технології управління, інформаційна політика.

Key words: management of innovative development, institutional architecture of innovations, information and communication management technologies, information policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У умовах періодичних політичних криз та макроекономічної нестабільності, регулюючи впливи держави на-

бувають несистемних ознак інституційних обмежень і ресурсів у формуванні національної концепції державного регулювання інноваційного розвитку економіки. В результаті економіка країни втрачає конкурентні позиції в динамічно прогресуючому глобальному середовищі. Особливо це актуально нині для України. Нашій державі

на даному етапі слід велику увагу приділяти особливостям застосування методів та інструментів регулювання сприятливого для технологічного розвитку рівня боргового навантаження на українську економіку, адже без інновацій практично неможливий у наш час швидкий економічний прогрес та забезпечення розвитку суспільства.

Особливої уваги останнім часом з теми методології інституціонального аналізу інновацій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій управління потребують додаткові дослідження розкриття підстав інноваційної політики держави за рахунок включення до їх числа імперативу поєднання інтеграції у глобальні технологічні зміни з конкретними актуальними та історичними завданнями, які країна повинна вирішувати для збереження та розвитку національної ідентичності як основи своєї суб'єктності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Погляди вчених останнім часом зосереджені на пошуку інституційних важелів управління інноваційним розвитком економіки, визначенні пріоритетів і напрямів регуляторної здатності держави в умовах зростаючих соціально-інституційних розривів утримувати макроекономічну стабільність та ефективну систему протидії деструктивним екзогенним впливам у сфері інформаційно-комунікаційних технологій управління.

Розв'язання питань щодо дослідження інституційної архітектури інновацій у складі економічної системи держави займаються такі вітчизняні вчені, як В. М. Геєць, А. А. Гриценко, А. І. Даниленко, І. Ю. Єгорова, Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, О. Л. Яременко та ін. Значна увага теоретичним та практичним засадам економічного розвитку та створення умов для активного використання можливостей вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалів приділяється в роботах І. В. Одотюк, В. Л. Осецького, М. О. Кизим, Н. М. Краус та ін. Серед зарубіжних учених, що займалися дослідженням економіки знань і практичних розробок сфери інновацій в якісно нових умовах господарювання, необхідно відзначити Б. Годін, П. Друкер, Г. Іцковіц, Б.-А. Лундвалла, Ф. Махлуп, Дж. Мокір, Дж. Стігліц, Дж. Джессона, Дж. Джохансена, Д. Ернста, Б. Олсена, Дж. Робертса, Д. Харта та ін. Але незважаючи на вагомий науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників, не вирішеними залишаються питання впливу економічної влади держави на інноваційний розвиток економіки, що створює значні ризики для стабільності і збалансованості соціально-економічної стійкості країни.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в розкритті передумов інституційної архітектури інновацій в інформаційно-комунікаційних технологіях управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За останні роки в Україні з теми методології інституціонального аналізу інновацій у сфері інфор-

маційно-комунікаційних технологій управління було опубліковано ряд досліджень. І все ж проблема інституціоналізації економічного розвитку потребує додаткових досліджень. Особливого значення у забезпеченні інституційного статусу держави набуває формування інституту інформації. Останнім часом людство переконалося в тому, що практично всі існуючі у природі взаємозв'язки мають інформаційний характер, саме інформація визначає напрям руху матерії у Всесвіті, є носієм суті всіх процесів, що відбуваються у природі і суспільстві. Саме інформація здатна утворити феномен появи нових ідей. Усі суспільні відносини нерозривно пов'язані з інформацією, яка проникає у будь-яку сферу суспільного життя. Як наслідок — постійно зростають темпи розвитку інформаційних технологій та ступінь впливу інформації на суспільні відносини всіх напрямів, що позначається як на якості внутрішньодержавного розвитку будь-якої країни, так і на ролі, яку країна відіграє на міжнародній арені. Саме тому існує необхідність у більш активному приєднанні України до процесу становлення та розвитку світового інформаційного суспільства.

На сучасному етапі господарювання будь-яка економічна діяльність супроводжується накопиченням і використанням інформації на базі інформаційно-комунікаційних технологій. Підвищення ролі інформації у всіх сферах господарського життя, стрімкий розвиток новітніх інформаційних технологій з високою ефективністю та їх вагомий вплив на організацію бізнес-процесів призвели до розвитку інформаційного бізнесу. Це новий вид бізнесу, який функціонує та розвивається в інформаційному секторі національної економіки та забезпечує ефективну роботу усіх галузей країни [1, с. 73].

Інформаційному бізнесу рушійний імпульс надають кілька комплементарних тенденцій, що взаємобумовлюють та взаємопідсилюють одна одну. Цілком природно, що першою має бути названа тенденція інформатизації та комп'ютеризації. Масове впровадження нових і новітніх мікропроцесорних інформаційно-комунікаційних технологій, їх проникнення усюди, де циркулює інформація, знімає ряд обмежень, пов'язаних із задоволенням інформаційних потреб людини і суспільства. Другою тенденцією є інтелектуалізація економічної діяльності, а третьою — тенденція креативізації, що узвичаює інноваційність як спосіб буття економічних акторів, визначає суспільну затребуваність інформаційних послуг та масифікацію попиту на інтелектуально-інформаційний продукт. І відповідно, до четвертої тенденції віднесемо процес глобалізації конкурентних відносин і загострення конкурентної боротьби в середовищі, де майже нівельовано територіальний чинник [2, с. 6—8]. Конкурентний тиск зумовлює загострення потреб розвитку та примушує економічних акторів швидше реагувати на зовнішні виклики та кон'юнктурні коливання, убезпечувати свої активи від морального старіння, протидіяти стрімкому вичерпанню інноваційних джерел абсолютної та диференційної ренти.

Формування і розвиток українського інформаційного суспільства передбачає оперативний дос-

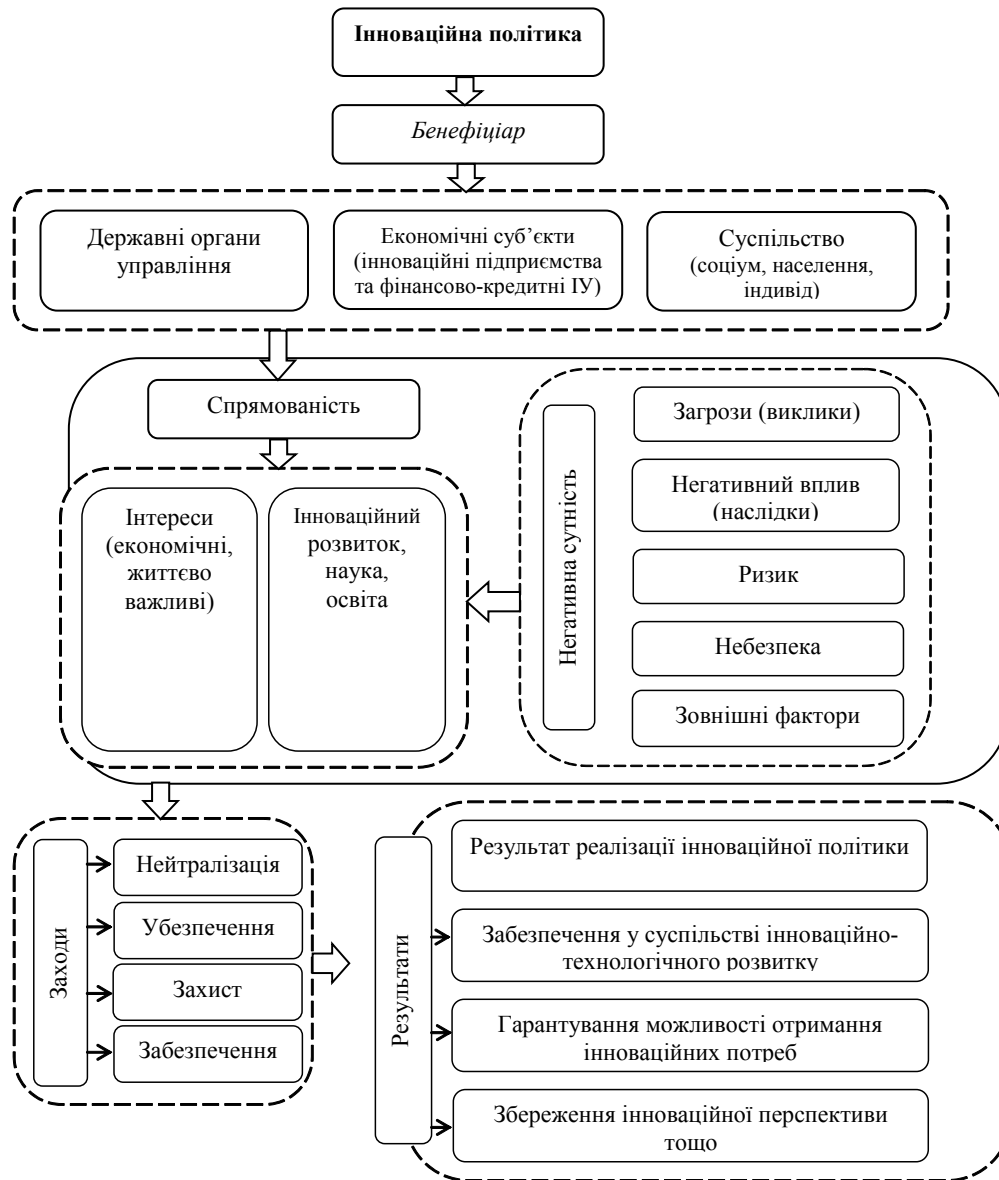

Рис. 1. Система управління інноваційним розвитком економіки в умовах глобальної невизначеності

Джерело: складено авторами самостійно.

туп до необхідних інформаційних ресурсів. На шляху приєднання України до світового інформаційного простору виникає низка проблемних питань щодо державної інформаційної політики України. Найважливішими серед них є відсутність належного адміністративно-правового впливу на процес здійснення державної інформаційної політики, який у свою чергу складається з низки таких невирішених питань, як:

- відсутність єдиного підходу до визначення основних понять категоріального апарату державної інформаційної політики;
- відсутність належної системи принципів здійснення державної політики в інформаційній сфері;
- недосконалість інституціонального механізму здійснення державної інформаційної політики;
- недосконалість нормативно-правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері;

— недосконалість юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційному секторі тощо [1, с. 80].

Отже, на сьогоднішній день інформаційна політика держави в сучасній Україні характеризується різноспрямованістю, слабкою координованістю діяльності різних відомств, непослідовністю та непрозорістю в реалізації запланованих заходів. Зважаючи на ці обставини, Україну поки що не можна віднести до інформаційно незалежних держав. Нині як ніколи потрібно не тільки досліджувати й вивчати інформаційну галузь України, а й вживати конкретних заходів щодо відновлення та розбудови інформаційного середовища та приведення національного законодавства у відповідність зі світовими нормами.

Враховуючи, що Україна інтегрується в глобальне інформаційне суспільство, глобалізаційні трансформації висувають перед світовою спільнотою і, зокрема,

нашою державою, велику кількість проблем технологічного, соціально-економічного і політико-правового характеру. Вхідження України до європейського і глобального інформаційного простору вимагає ознайомлення з існуючими теоріями і практикою формування інформаційного суспільства. Розробки в області інформаційних технологій різко змінюють взаємодію як народів, організацій, так і окремих людей. Швидке розповсюдження інформації за допомогою соціальних мереж ставить під питання доцільність прийняття ефективних організаційних і управлінських рішень.

Таким чином, у цьому напрямі Україні необхідно мобілізувати свій науково-технічний і інтелектуальний потенціал для створення асиметричного потенціалу здатності ведення глобального інформаційного протистояння з метою забезпечення власної інформаційної і, як наслідок, національної безпеки. У державі повинна бути чітко сформована позиція з цього питання і відповідне фінансування подібного роду програм.

Інституційне забезпечення цифрової трансформації суспільства, наповнення інститутів адекватним способом мислення, звичками, традиціями й урахування їх у процесі трансформування системи є визначальною умовою успіху реформ.

Зацікавленість до інституційних аспектів в аналізі управління інноваційним розвитком економіки викликана насамперед тим, що використання традиційного інструментарію для проведення реформ спричинило різні результати, причому найчастіше не ті, яких очікували реформатори.

Стрімка динаміка економічних перетворень, які відбуваються в сучасному глобалізованому світі, обумовлює активне переосмислення як самої ролі держави в соціально-економічному розвитку, так і її інноваційної складової, що є основою подальших модернізаційних зрушень в державному будівництві. Як зазначають автори доповіді "Інноваційна Україна 2020", у наступні п'ять-десять років технологічні зміни у розвитку інноваційної діяльності (наприклад, інноваційний розвиток на основі розумної спеціалізації; створення технологічних платформ) поряд із традиційними формами відіграватимуть провідну роль в інноваційному розвитку країни [3, с. 193]. Але перехід до інноваційного типу розвитку відкриває не тільки великі перспективи, а й створює значні ризики для стабільності і збалансованості самого розвитку, тобто інноваційний розвиток для держави — це одночасно і джерело невизначеності, і інструмент зняття невизначеності (рис. 1).

Україна у технологічному аспекті порівняно з нашими західними сусідами (Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія) має суттєві напрацювання у військовій та космічній сферах, розвиває такі галузі, як нано— та біотехнології.

Американський вчений Е. Тоффлер свого часу вказав про настання віку "надіндустріалізації" або ери "знань та інформаційних технологій". Нині лише кілька країн перебувають у транзитному стані і здатні в найближчі 15—20 років перейти від п'яти до шеститехнологічного укладу. Що ж до України, то вона перебуває між четвертим та п'ятим укладом. Структуру вітчизняної еко-

номіки становить симбіоз індустріальних та постіндустріальних галузей економіки [4]. Головне, як вказував Е. Тоффлер, підготувати країну до великого стрибка, а також зменшити негативні наслідки від зіткнення з "шоком майбутнього".

Отже, можливості такої реконструкції визначаються, з одного боку, співвідношенням ринкових та неринкових підстав інноваційного розвитку шляхом врахування прихованих суспільних витрат у вигляді підтримки інституційної довіри як передумови ринкових інновацій, з іншого — критичним зростанням нерівності у ході технологічних змін, що може розцінюватися як плата суспільства за надто швидкий прогрес [5, с. 31].

Отже, кожне явище і процес потребують глибокого аналізу усього комплексу їх причин і наслідків, які зазвичай виявляються складними і суперечливими. Необхідно зазначити, що четверта технологічна революція, з якою асоціюються цифрові технології, суттєво змінює уклад сучасного суспільства. Цифрова трансформація зачіпає різні сфери життєдіяльності людей: державу, освіту, бізнес, професійне і повсякденне життя кожної людини.

Цифрова трансформація характеризується поєднанням передового європейського та українського досвіду впровадження технологій, поширенням інноваційних креативних технологій та нових процесів, а також створенням інтелектуальних он-лайн продуктів та послуг [6]. У цьому напрямі необхідно використовувати принципово нові підходи до розуміння електронної освіти, які використовуються у країнах ЄС та їх ролі у становленні майбутньої цифрової цивілізації.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інформаційний сектор національної економіки має величезне значення для сучасного соціально-економічного розвитку держави, особливо в умовах побудови інформаційного суспільства. Вирішення низки проблем, що гальмують розвиток цього сектора економіки, дозволить не тільки задовольнити інформаційні потреби суспільства, суб'єктів господарювання та різних секторів економіки, а й підвищити конкурентоспроможність країни, укріпити економічні позиції України у світовому просторі [7].

У цьому напрямі дії уряду повинні бути спрямовані на розробку й прийняття політичних рішень, законодавчих і нормативно-правових актів щодо забезпечення системи управління національними інформаційними ресурсами та удосконалення механізмів реалізації правових норм чинного законодавства. Також необхідно зазначити, що коли обсяг і якість потоку інформації, змістовне наповнення інформаційного простору залежить від інституціональної структури самого суспільства і водночас є критичним елементом інфраструктури, дії уряду і держави при розробці інформаційної політики мають визначатися стратегічним напрямом формування інформаційної економіки, впровадженням принципів, механізмів, культури, системи та структурних елементів інноваційного суспільства навколо духов-

них цілей і цінностей, відродження багатих та оригінальних традицій української нації [8]. Отже, державі необхідно виконати завдання створення соціально-економічної інституційної матриці, тобто формування такої моделі, яка забезпечить можливість збалансованого розвитку базових та нових інститутів, що підвищить стабільність економічної системи і створить необхідні передумови для підвищення ефективності державного впливу на макроекономічну динаміку.

Вибір найбільш адекватної моделі, як правило, детермінується ідеологічними уподобаннями вчених та практиків, які пов'язані з різними поглядами на суспільство та його інституціональний розвиток. Ми вважаємо, що важливе методологічне значення для оцінки можливої ролі державної політики в інноваційному розвитку економіки має питання інституційних обмежень та інституційних ресурсів як важливого інструменту формування сучасних концептуальних підходів в економічній науці. Тому подальші наукові розвідки архітектоніки інноваційного розвитку будуть присвячені аналітичному потенціалу науки через визнання комплексної сукупності сучасних моделей без шкоди для необхідної широти охоплення суттєвих процесів і явищ.

Література:

1. Інформаційне забезпечення систем прийняття рішень в економіці, техніці та організаційних сферах: колективна монографія / за заг. ред. Л. М. Савчук. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. 592 с.
2. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. посіб. / за ред. А. О. Задоя. Київ: Знання, 2007. 332 с.
3. Інноваційна Україна 2020 / за ред. В. М. Гейця, А. І. Даниленка, Е. М. Лібанової, А. А. Гриценка та ін. Київ: НАН України, 2015. 336 с.
4. Лебедько С. Шок майбутнього. Орден советской технократии. Дата оновлення: 10.05.2010. URL: http://tech.clan.su/publ/tekhokratija/shok_majbutnogo/10-1-0-621 (дата звернення: 13.11.2023).
5. Жукова Л. М. Інноваційний розвиток як чинник попиту на економічну владу держави. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 10. С. 27—31. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.10.27>
6. Воронкова В. Г. та ін. Європейська гуманістична візія в управлінні людським розвитком як основа досягнення прогресу. Modern trends in science and practice. Vol. 1: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services, 2021. С. 24—30.
7. Жукова Л. М. Зміни інституційного статусу держави в умовах соціально-економічної нестабільності: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 308 с.
8. Жукова Л. М. Вплив інформаційних технологій на соціально-економічні процеси держави як чинник інституціональних перетворень. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство". 2016. Вип. 6(1). С. 126—129.

References:

1. Savchuk, L.M. (2013), Informatsijne zabezpechennia system pryjniattia rishen' v ekonomitsi, tekhnitsi ta orhanizatsijnykh sferakh [Information support of decision-making systems in the economy, technology and organizational spheres], LANDON-XXI, Donetsk, Ukraine.
 2. Zadoja, A.O. (2007), Mizhnarodni stratehii ekonomichnoho rozvytku [International strategies of economic development], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 3. Hejts, V.M. Danylenkj, A.I. Libanova, E.M. and Hrytsenko, A.A. (2015), Innovatsijna Ukraina 2020 [Innovative Ukraine 2020], NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
 4. Lebed'ko, S. (2010), "Shock of the future", available at: http://tech.clan.su/publ/tekhokratija/shok_majbutnogo/10-1-0-621 (Accessed 13.11.2023).
 5. Zhukova, L. (2019), "Innovative development as a factor in the demand for the economic power of the state", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 10, pp. 27—31. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.27
 6. Voronkova, V.H. (2021), "European humanistic vision in the management of human development as a basis for achieving progress", Modern trends in science and practice, vol. 1, GS Publishing Services, Sherman Oaks, California, pp. 24—30.
 7. Zhukova, L.M. (2020), Zminy instytutsijnoho statusu derzhavy v umovakh sotsial'no-ekonomichnoi nestabil'nosti [Changes in the institutional status of the state in conditions of socio-economic instability], KhNU imeni V.N. Karazina, Kharkiv, Ukraine.
 8. Zhukova, L.M. (2016), "Impact of information technologies on social and economic processes of the state as a factor of institutional transformations", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo", vol. 6 (1), pp. 126—129.
- Стаття надійшла до редакції 11.12.2023 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

О. А. Овечкіна,
д. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8259-6626>

Т. В. Колесник,
к. е. н., доцент, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних
джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2061-3184>

Т. В. Арбузова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної
економіки, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7806-8249>

М. О. Чайка,
аспірант, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-2498-7124>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.72

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА БЕЗПЕКОВИХ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ДРАЙВЕРІВ СМАРТ-ЕКОНОМІКИ ТА КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО АГРОБІЗНЕСУ

О. Oviechkina,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics and Entrepreneurship, East Ukrainian Volodymyr Dahl National University, Ukraine, Kyiv
Т. Kolesnyk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative Management
and Alternative Energy Sources, Vinnytsia National Agrarian University, Ukraine, Vinnytsia
Т. Arbuzova,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Management, Administration
and International Economics, Bilotserkiv National Agrarian University, Ukraine, Bila Tserkva
М. Chaika,
PhD student, Sumy National Agrarian University, Ukraine, Sumy

INCREASING THE EFFICIENCY OF MAKING ORGANIZATIONAL, ECONOMIC AND SECURITY
MANAGEMENT DECISIONS IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM IN THE CONTEXT
OF THE ACTIVATION OF INTELLECTUAL DRIVERS OF THE SMART ECONOMY
AND THE COMPETITIVE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL AGRIBUSINESS

В статті узагальнено підсистеми публічного управління, а саме: політичну, економічну, соціальну, адміністративну, правову, гуманітарну тощо. Увага до структури публічного управління в Україні в умовах активізації інтелектуальних драйверів смарт-економіки та конкурентного розвитку міжнародного агробізнесу виявляє наявність істотного дисбалансу між державним управлінням та місцевим самоврядуванням. Під прийняттям організаційно-економічних та безпекових управлінських рішень розуміють процес розробки та вибору управлінського рішення, яке є результатом вибору суб'єктом управління способу дій, спрямованих на розв'язання певної проблеми управління. Основна мета управлінського рішення – забезпечити координуючий вплив на об'єкт управління для досягнення цілей організації. Управління передбачає наявність суб'єкта та об'єкта управління, між якими існує певний зв'язок. Організаційно-еконо-

мічне та безпекове управлінське рішення має відповідати певним вимогам: наукова обґрунтованість, кількісна та якісна визначеність, правомірність, оптимальність, своєчасність прийняття, комплексність, гнучкість. у основі будь-якого управлінського рішення лежить проблемна ситуація, котра потребує прийняття рішення щодо переведення об'єкта управління з проблемного стану у такий, котрий більше відповідатиме завданням управління. Сукупність відомостей, які характеризують проблему, — це інформаційна модель проблемної ситуації. Основними етапами розробки та прийняття організаційно-економічного та безпекового управлінського рішення в умовах активізації інтелектуальних драйверів смарт-економіки та конкурентного розвитку міжнародного агробізнесу є виявлення та аналіз проблеми, формування цілей, визначення альтернатив, попередній вибір кращої альтернативи, вивчення та оцінка альтернатив, експериментальна перевірка альтернатив, вибір найкращого варіанта рішення. До якості прийнятих рішень пред'являються жорсткі вимоги, оскільки ускладнення економічних, виробничих, фінансових, політичних, соціальних, екологічних процесів, що зумовлює розширення обсягів інформації, вимагає ретельної обробки основних і допоміжних даних в умовах активізації інтелектуальних драйверів смарт-економіки та конкурентного розвитку міжнародного агробізнесу.

The article summarizes the subsystems of public administration, namely: political, economic, social, administrative, legal, humanitarian, etc. Attention to the structure of public administration in Ukraine in the context of the activation of intellectual drivers of the smart economy and the competitive development of international agribusiness reveals the presence of a significant imbalance between state administration and local self-government. Making organizational-economic and safety management decisions is understood as the process of development and selection of a management decision, which is the result of the management subject's choice of a method of action aimed at solving a certain management problem. The main purpose of the management decision is to provide a coordinating influence on the object of management to achieve the goals of the organization. Management presupposes the existence of a subject and an object of management, between which there is a certain connection. An organizational-economic and security management decision must meet certain requirements: scientific validity, quantitative and qualitative determination, legality, optimality, timeliness of adoption, comprehensiveness, flexibility. the basis of any management decision is a problematic situation that requires a decision to transfer the object of management from a problematic state to one that is more in line with management tasks. The set of information that characterizes the problem is an information model of the problem situation. The main stages of the development and adoption of an organizational-economic and security management decision in the context of the activation of intellectual drivers of the smart economy and the competitive development of international agribusiness are the identification and analysis of the problem, the formation of goals, the definition of alternatives, the preliminary selection of the best alternative, the study and evaluation of alternatives, the experimental verification of alternatives, choosing the best solution option. Strict requirements are imposed on the quality of the decisions made, since the complication of economic, production, financial, political, social, and environmental processes, which leads to the expansion of the volume of information, requires careful processing of basic and auxiliary data in the conditions of activation of intellectual drivers of the smart economy and competitive development of the international agribusiness.

Ключові слова: ефективність, прийняття організаційно-економічних рішень, прийняття безпекових рішень, управлінські рішення, система, публічне управління, активізація інтелектуальних драйверів, смарт-економіка, конкурентний розвиток, міжнародний агробізнес.

Key words: efficiency, making organizational and economic decisions, making security decisions, management decisions, system, public administration, activation of intellectual drivers, smart economy, competitive development, international agribusiness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Визначення перспективних напрямів розвитку системи прийняття організаційно-економічних та безпекових управлінських рішень у зв'язку з демократизацією суспільства обумовлюється безліччю факторів, які характеризують соціально-економічний розвиток регіону. Так, у першу чергу, посилення ролі рішень у процесі управління, особливо на регіональному рівні, вимагає переходу від адміністративно-командних до ринкових методів господарювання у системі публічного управління. До якості прийнятих рішень пред'являються жорсткі вимоги, оскільки ускладнення економічних, виробничих, фінансових, політичних, соціальних, екологічних процесів, що зумов-

лює розширення обсягів інформації, вимагає ретельної обробки основних і допоміжних даних в умовах активізації інтелектуальних драйверів смарт-економіки та конкурентного розвитку міжнародного агробізнесу. Дані факти актуалізують тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНИШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Задані темпи соціально-економічних процесів є одним з найважливіших факторів удосконалення системи

організаційно-економічних та безпекових управлінських рішень, що, в першу чергу, визначає вимоги до оперативності їх прийняття та реалізації. Зростання чисельності наукових публікацій з питань аналізу рішень [3—6], удосконалення методів їх підготовки свідчить про безперечну актуальність цього наукового напрямку для сучасної науки публічного управління.

Роботи західних дослідників привернули увагу українських вчених до проблем публічного управління в сфері прийняття організаційно-економічних та безпекових управлінських рішень. в свою чергу, автоматичне перенесення на українське підгрунтя західних підходів має як позитивні, так та негативні наслідки. Це зумовлено тим, що західні розробки ґрунтуються на чітко визначених критеріях, котрі відповідають реаліям західного суспільства — розвиненій системі демократичного управління і, як наслідок, усталеним традиціям рівноправної участі партнерів в інтеграційних процесах, високому рівні розвитку та використанні новітніх технологій в прийнятті організаційно-економічних та безпекових управлінських рішень. Все це та зумовило поглиблене вивчення та подальші дослідження сутності та змісту природи управлінських рішень, аналізу факторів впливу на їх ефективність, удосконалення методів підготовки та прийняття організаційно-економічних та безпекових рішень, що сприятимуть вирішенню багатьох складних проблем функціонування соціально-економічних систем в системі публічного управління [1—10]. Представлені атрибути в умовах активізації інтелектуальних драйверів смарт-економіки та конкурентного розвитку міжнародного агробізнесу потребують чіткого узагальнення.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — дослідити підвищення ефективності прийняття організаційно-економічних та безпекових управлінських рішень у системі публічного управління в умовах активізації інтелектуальних драйверів смарт-економіки та конкурентного розвитку міжнародного агробізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В умовах активізації інтелектуальних драйверів смарт-економіки та конкурентного розвитку міжнародного агробізнесу одним із найважливіших завдань розвитку держави є забезпечення та підвищення ефективності публічного управління на місцевому рівні. Адже взаємозв'язок ефективного публічного управління та місцевого економічного розвитку є запорукою досягнення стратегічної мети України щодо інтеграції в європейський простір. Важливість та масштабність завдань адміністративної реформи, необхідність удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин, зокрема тих, що складаються в сфері публічного управління України, приведення системи управління в відповідність до сучасного рівня розвитку відносин між особою та державою передбачає проведення глибоких наукових досліджень.

На формування та розвиток системи публічного управління впливають як зовнішні, так та внутрішні фактори. До зовнішніх факторів впливу відносяться: геополітичне се-

редовище, світова фінансова криза тощо. До внутрішніх факторів відносять нестабільність соціально-політичної системи держави. Таким чином, система публічного управління охоплює багато підсистем, а саме: політичну, економічну, соціальну, адміністративну, правову, гуманітарну тощо. Зважаючи на розвиток науки управління, модель управління в державному секторі еволюціонує.

Увага до структури публічного управління в Україні в умовах активізації інтелектуальних драйверів смарт-економіки та конкурентного розвитку міжнародного агробізнесу виявляє наявність істотного дисбалансу між державним управлінням та місцевим самоврядуванням.

Прийняття рішень в будь-якій галузі — творче, відповідальне завдання управління, зміст якого в тому, щоб відповідно до ситуації визначити подальші дії підлеглих в конкретній сфері діяльності, завдання структурних підрозділів в системі діяльності організації, порядок їх взаємодії.

1. Виявлення та аналіз проблеми. Процес розробки рішення починається з виявлення та формулювання проблеми, що в даний момент стоїть перед організацією. Це може бути підвищення прибутку, освоєння нових видів продукції, розширення ринків збуту тощо. Проблеми ці можуть бути давно відомими та враховуватися в планах організації, а можуть з'являтися раптово вже в ході їх реалізації, коли не вдається досягти запланованого результату чи виникають нові обставини та потрібно шукати нові шляхи досягнення визначених цілей. Багато проблем не видно на перший погляд, для їх виявлення та оцінки потрібен великий досвід та дослідницький підхід. Досвідчений менеджер відрізняється саме вмінням "відчутти" проблеми, які ще тільки виникають, їх роль, значення та можливі наслідки.

За наявності надмірної кількості проблем має діяти принцип пріоритетності: проблеми фільтруються, робиться їх ранжування та визначається послідовність їх розв'язання. Після фільтрування, виявлення та формулювання першочергових проблем починається всебічне їх вивчення. Однією з фундаментальних вимог для правильного розв'язання проблеми є виявлення стійких причинно-наслідкових зв'язків між явищами, діями та результатами. Стрижень обґрунтованого управління — дібрана інформація про ситуацію, в якій приймається рішення, про шляхи розв'язання проблеми, цілі управління та можливі наслідки. Критерії пошуку інформації визначаються залежно від наявних умов.

Виникнення проблем та їх оцінка на практиці може відбуватися в двох різних ситуаціях: коли вихідним пунктом є сама проблема; коли вихідним пунктом виступає нова можливість для виконання відомих виробничих або управлінських завдань.

2. Формулювання цілей. Під час прийняття важливих рішень необхідно чітко уявляти цілі організації. Для цього використовуються методи простого переліку цілей, формування дерева цілей, а це дозволяє визначити ієрархічну структуру системи цілей та критеріїв, що дають можливість оцінити ступінь їх досягнення.

Тільки після визначення цілей можна визначати фактори, механізми, закономірності, ресурси, що впливають на розвиток ситуації.

3. Виявлення альтернатив. Генерування альтернативних варіантів рішень може здійснюватися або безпосередньо, або з допомогою спеціальних експертних процедур.

Процедури генерування альтернативних варіантів можуть передбачати як спеціальну організацію та проведення експертиз із використанням методів типу мозкової атаки тощо, так та створення автоматизованих систем генерування альтернативних варіантів в складних випадках.

Технології генерування альтернатив досить різноманітні, це можуть бути методи індивідуального творчого пошуку, методи колективного пошуку тощо. Складніше розробити варіанти рішень, якщо ставиться декілька цілей. Можна вважати варіант рішення придатним для аналізу, якщо він наближає до досягнення однієї з цілей та не суперечить іншим.

4. Попередній вибір кращої альтернативи. Попередній аналіз запропонованих альтернатив відсіває слабкі варіанти. Технології визначення кращої альтернативи різноманітні, універсальних методів не існує. Можуть залучатися висококваліфіковані спеціалісти, які здатні дібрати кращі варіанти рішень для більш глибокого та ґрунтовного аналізу. Мають також ураховуватися специфічні особливості ситуації, встановлені в процесі діагностики. Часто ситуації настільки складні, що описати їх можна лише приблизно за допомогою ряду моделей, та значну роль відіграють досвід та інтуїція управлінця.

Під час створення нових способів розв'язання проблеми особливо важлива здатність людини до творчості та вміння долати психологічну інерцію йти типовим шляхом.

5. Вивчення та оцінка альтернатив. Вивчення альтернативних рішень та їх наслідків проводиться в два етапи. На першому етапі оцінюється можливість реалізації кожної альтернативи. Оцінка базується на аналізі умов, в яких виконуватиметься ця альтернатива. На другому етапі оцінюється можливість наслідків реалізації кожної альтернативи. Така оцінка залежить не тільки від зовнішніх умов, але та від дій, обумовлених альтернативою. в тих випадках, коли це вдається, на першому та другому етапах визначається вірогідність реалізації їх наслідків.

У процесі відбору базових варіантів необхідно керуватися певними критеріями, за якими можуть оцінюватися варіанти рішень. Вибір критеріїв — процес творчий та досить часто неформалізований.

У колективному прийнятті рішень важливо домовитися, чітко узгодити, якими пріоритетними критеріями доцільно користуватися під час аналізу та вибору рішення. Для цього можна скористатися індивідуальними та колективними експертними оцінками. Аналітики виявляють свої суб'єктивні погляди на проблему, по-різному розставляють акценти, дають різні прогнози. Для того щоб рухатися вперед, слід пам'ятати про компроміси.

6. Експериментальна перевірка альтернатив. Коли управлінець після проведення оцінки альтернатив дещо сумнівається в остаточному виборі найкращого варіанта та при цьому є додаткові ресурси, по можливості здійснюється експериментальна перевірка двох-трьох кращих альтернатив. Зрозуміло, що далеко не завжди експериментальна перевірка можлива в принципі.

7. Вибір найкращого варіанта рішення. Після визначення кола можливих рішень настає етап кінцевого вибору найкращого варіанта рішення. Оскільки ухвалення рішення — це не тільки наука, але та мистецтво, прерогатива ухвалення рішення належить особі, що його приймає.

Поряд із результатами експертизи під час ухвалення рішення управлінець урахує додаткову інформа-

цію про об'єкт прийняття рішення, яка може бути доступна лише йому як керівнику.

Крім того, менеджер може бути схильний до різного ступеня ризику, віддавати перевагу тим або іншим способам досягнення результату, мати різний досвід реалізації тих або інших способів управлінського впливу на ситуацію тощо. Не виключена ситуація, коли керівник може не погодитися з жодним із запропонованих альтернативних варіантів.

Тобто остаточне прийняття рішення, вибір прийнятної альтернативи може виявитися не менш складним процесом, ніж визначення, формулювання можливих варіантів. Таким чином, до успіху в прийнятті найкращого управлінського рішення приводить поєднання досвіду, знань кваліфікованих спеціалістів-експертів та мистецтва менеджера зрозуміти, оцінити ситуацію та прийняти єдино правильне рішення.

Ефективність та якість управлінського рішення визначається, насамперед, обґрунтуванням методології прийняття рішення, тобто підходів, принципів, методів. Аналіз теорії та практики управління дозволяє виявити необхідність та можливість застосування багатьох наукових підходів, найбільш поширеними з яких є системний та ситуаційний.

Системний підхід — це певний систематизований спосіб мислення щодо прийняття рішення, котрий базується на визначенні загальної мети системи та послідовного підпорядкування їй діяльності підсистем, планів їх розвитку, показників та стандартів роботи. Системний підхід передбачає визначення основних елементів в організації та необхідність її адаптації до умов системи більш високого рівня, частиною якої вона є. Основне завдання при системному підході — виявлення та вивчення зв'язків між елементами будь-якого об'єкта управління. Обов'язковою умовою є чітке формулювання єдиних цілей, завдань для подальшого визначення шляхів найбільш ефективного їх розв'язання як для системи в цілому, так та для окремих її елементів. Спільним для всіх методик системного аналізу є формування варіантів розв'язання задачі та вибір кращого з них. На кожній стадії дослідження, від інтуїтивної постановки проблеми до вибору оптимальних рішень за допомогою математичних та інших методів, використовуються різноманітні наукові методи та прийоми залежно від складності виконуваних завдань.

Цінність системного підходу полягає в логічному та послідовному розгляді питання про прийняття рішень. Відповідно до системного аналізу виділяють три типи проблем.

Центральна роль в ситуаційному підході належить визначенню ситуаційних змінних, які мають суттєвий вплив на розвиток ситуації.

Основні змінні, які потребують уваги управлінців, — це мета, структура, завдання, технологія та люди. Розглянемо їх детальніше.

1. Мета. Організацію можна розглядати як засіб досягнення мети, який дозволяє виконувати колективно те, чого неможливо досягти лише індивідуальними зусиллями. Цілі є конкретними бажаними результатами, яких прагне досягти організація. Цілі підрозділів в різних організацій, що виконують схожу діяльність, будуть ближчими між собою, ніж цілі підрозділів в організаціях, що провадять різні види діяльності.

2. Структура. Структура організації — це логічні взаємовідносини рівнів управління та підрозділів, побу-

довані в формі, яка дозволяє найбільш ефективно досягнути цілей організації.

3. Завдання. Завдання — це робота або частина роботи, що має бути виконана встановленим способом в певні терміни. Завдання видаються виконавцям, які функціонально відповідальні за певні процеси.

4. Технологія. Технологію визначають як засіб, що використовується для перетворення ресурсів на результат. Це важливий компонент для багатьох організацій в контексті забезпечення ефективності управлінських рішень.

5. Люди. Виділяють три основних аспекти людського фактору в ситуаційному підході до управління: поведінка окремих людей; поведінка людей в групах; характер поведінки керівника в ролі лідера та його вплив на поведінку окремих людей та груп.

Використання ситуаційного підходу базується на альтернативності досягнення однакових цілей, що має враховуватися в розробці управлінського рішення. Важливе значення для розуміння шляхів удосконалення функціонування та ефективного виконання своїх повноважень органами виконавчої влади мають принципи їх організації та діяльності.

Підпорядкованість органів виконавчої влади передбачає, як правило, найвищу організаційну залежність органу нижчого рівня від органу вищого рівня. в той же час підпорядкованість може мати різні ступені повноти.

Повна підпорядкованість передбачає наявність в вищого органу всіх або переважної більшості важелів керуючого впливу, включаючи вирішення щодо підлеглому органу. При частковій підпорядкованості в організаційних відносинах наявні лише деякі із зазначених важелів. Загальними принципами функціональний принцип — орган спрямований на виконання однієї чи кількох функцій публічного управління; галузевий принцип — орган здійснює керівництво однією чи кількома галузями публічного управління; програмно-цільовий принцип — орган створюється для цілеспрямованого вирішення конкретної проблеми вагомого суспільного значення [4].

Також виділяють інші види підпорядкування, зокрема:

а) загальне підпорядкування, при якому повноваження вищого органу не орієнтовані на конкретні питання керівництва об'єктом, що знаходяться в такому підпорядкуванні. Загальне керівництво може мати місце як за наявності проміжних ланок між суб'єктами та об'єктом управління, так та без них;

б) безпосереднє підпорядкування виражається першодовсім в відсутності між суб'єктом та об'єктом управління проміжних ланок.

в) оперативне підпорядкування означає юридичну залежність одного суб'єкта управлінських відносин від іншого тільки з певних питань та не підпорядкованість йому в інших формах.

г) співпідпорядкування виражається в одночасному підпорядкуванні суб'єкта управління двом та більше вищим органам, оскільки, на відміну від подвійного підпорядкування застосовується по вертикалі. Функціонально співпідпорядкованими органи в даному випадку є місцеві органи виконавчої влади [10].

Також для органів влади важливим є застосування принципів ефективності, постійної раціоналізації та стратегічного планування. Ефективність — забезпечення досягнення необхідних результатів в вирішенні пуб-

лічних завдань при найменших витратах ресурсів. Постійна раціоналізація — забезпечення постійного вдосконалення власної діяльності та зростання ефективності згідно затверджених планів розвитку. Стратегічне планування — здійснення діяльності з урахуванням середньострокової та довгострокової перспективи розвитку справ в відповідному секторі публічного управління.

Законність є багатоаспектним явищем та може виступати як принцип, метод та режим. Законність є принципом діяльності державних органів, громадських організацій, комерційних корпорацій, громадян та посадових осіб. Принцип законності притаманний лише демократичним державам, оскільки він припускає пов'язаність всіх органів держави правовими нормами, діє в їх рамках та в ім'я їх реалізації. Якщо розглядати поняття "законності" з точки зору метода, то можна сказати, що з боку діяльності держави законність виступає як певний метод публічного управління суспільством, тобто здійснюється виключно правовими засобами. Метод законності є основою для застосування інших методів публічного управління, як, наприклад, примусу, виховання, контролю тощо. Що ж до режиму, то законність та є тим самим режимом діючого права, станом відповідності суспільних відносин законам та підзаконним актам, які покликані, в свою чергу, відображати принципи свободи та справедливості, що закладені в праві. Режим законності є неодмінним елементом демократії, тому що без законності демократія може перетворитись на владу юрби.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК В ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, система публічного управління охоплює багато підсистем, а саме: політичну, економічну, соціальну, адміністративну, правову, гуманітарну тощо. Увага до структури публічного управління в Україні в умовах активізації інтелектуальних драйверів смарт-економіки та конкурентного розвитку міжнародного агробізнесу виявляє наявність істотного дисбалансу між державним управлінням та місцевим самоврядуванням. Під прийняттям організаційно-економічних та безпекових управлінських рішень розуміють процес розробки та вибору управлінського рішення, яке є результатом вибору суб'єктом управління способу дій, спрямованих на розв'язання певної проблеми управління. Основна мета управлінського рішення — забезпечити координуючий вплив на об'єкт управління для досягнення цілей організації. Управління передбачає наявність суб'єкта та об'єкта управління, між якими існує певний зв'язок. Організаційно-економічне та безпекове управлінське рішення має відповідати певним вимогам: наукова обґрунтованість, кількісна та якісна визначеність, правомірність, оптимальність, своєчасність прийняття, комплексність, гнучкість. у основі будь-якого управлінського рішення лежить проблемна ситуація, котра потребує прийняття рішення щодо переведення об'єкта управління з проблемного стану у такий, котрий більше відповідатиме завданням управління. Сукупність відомостей, які характеризують проблему, — це інформаційна модель проблемної ситуації. Основними етапами розробки та прийняття організаційно-економічного та безпекового управлінського рішення в умовах активізації інтелектуальних драйверів смарт-економіки та конкурен-

тного розвитку міжнародного агробізнесу є виявлення та аналіз проблеми, формування цілей, визначення альтернатив, попередній вибір кращої альтернативи, вивчення та оцінка альтернатив, експериментальна перевірка альтернатив, вибір найкращого варіанта рішення.

Література:

1. Hryhoriv Y., Butenko A., Necyporenko V., Lyshenko M., Ustik T., Zubko V., Makarenko N., Mushtai V. Economic efficiency camelina growing with nutrition optimization under conditions of precarpathians of Ukraine. *Journal of Agricultural Science*. 2021. Volume XXXII. P. 232—238.
2. Kaletnik G.M., Lutkovska S.M. Implementation of Public-Private Partnership Models in the Field of Ecological Modernization of the Environmental Safety System. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Volume 10. Issue 1. P. 81—89.
3. Klymchuk O., Khodakivska O., Kireytseva O., Podolska O., Mushenyk I. Prospects of biodiesel production: the place and role of Ukraine in the context of implementation of the EU green course. *Independent Journal of Management & Production*. 2022. Volume 13, Issue 3. P. 225—240.
4. Khodakivska O., Kobets S., Bachkir I., Martynova L., Klochan V., Klochan I., Hnatenko, I. Sustainable development of regions: Modeling the management of economic security of innovative entrepreneurship. *International journal of advanced and applied sciences*. 2022. Volume 9, Issue 3. P. 31—38.
5. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. *Laplace In Review*. 2021. Volume 7 (3). P. 315—323.
6. Lyshenko M., Ustik T., Thermosa I. Transformation of methodical marketing approaches to the investigation of the problem of farming agricultural enterprises on the market of grain in globalization challenges. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Volume 4, Issue 5. P. 158—167.
7. Lyshenko M.O., Mykhailova L.I., Ustik T.V., Makhmydov H.Z., Polityakina L.I., Mykhailova O. S. Contemporary marketing concept as a component of sustainable development of the region and rural areas of Ukraine. *International Journal of Ecological Economics and Statistics*. 2019. Volume 40, Issue 2. P. 81—91.
8. Mishchuk I., Riabykina Yekaterina, Ushenko Natalya, Hamova Oksana, Tkachenko Sergii, Yastremska Natalia Intellectual Capital as a Factor Forming Economic Security of Enterprises in Society 5.0 WSEAS Transactions on Business and Economics. 2022. Volume 19. P. 269—277
9. Ovcharenko I., Khodakivska O., Sukhomlyn L., Shevchenko O., Lemeshenko I., Martynov A., Zos-Kior M., Hnatenko I., Michkivskyy S., Bilyavska L. Spatial organization management: modeling the functioning of eco-clusters in the context of globalization. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2022. Volume 40. P. 351—356.
10. Tereshchenko E., Sosnovska O., Ushenko N., Andryeyeva V., Kovalova M. Risk Assessment Information System of Enterprise Business Processes. *CEUR Workshop Proceedings* this link is disabled. 2021. Volume 3188. P. 214—220.

References:

1. Hryhoriv, Y., Butenko, A., Necyporenko, V., Lyshenko, M., Ustik, T., Zubko, V., Makarenko, N., and Mushtai, V. (2021), "Economic efficiency camelina growing with nutrition optimization under conditions of precarpathians of Ukraine", *Journal of Agricultural Science*, vol. XXXII, pp. 232—238.
2. Kaletnik, G.M., and Lutkovska, S.M. (2021), "Implementation of Public-Private Partnership Models in the Field of Ecological Modernization of the Environmental Safety System", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 10.1, pp. 81—89.
3. Klymchuk, O., Khodakivska, O., Kireytseva, O., Podolska, O., and Mushenyk, I. (2022), "Prospects of biodiesel production: the place and role of Ukraine in the context of implementation of the EU green course", *Independent Journal of Management & Production*, vol. 13.3, pp. 225—240.
4. Khodakivska, O., Kobets, S., Bachkir, I., Martynova, L., Klochan, V., Klochan, I., and Hnatenko, I. (2022), "Sustainable development of regions: Modeling the management of economic security of innovative entrepreneurship", *International journal of advanced and applied sciences*, vol. 9.3, pp. 31—38.
5. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L., Zos-Kior, M., and Hnatenko, I. (2021), "Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", *Laplace in Review*, vol. 7 (3), pp. 315—323.
6. Lyshenko, M., Ustik, T., and Thermosa, I. (2018), "Transformation of methodical marketing approaches to the investigation of the problem of farming agricultural enterprises on the market of grain in globalization challenges", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 4.5, pp. 158—167.
7. Lyshenko, M.O., Mykhailova, L.I., Ustik, T.V., Makhmydov, H.Z., Polityakina, L.I., and Mykhailova, O. S. (2019), "Contemporary marketing concept as a component of sustainable development of the region and rural areas of Ukraine", *International Journal of Ecological Economics and Statistics*, vol. 40.2, pp. 81—91.
8. Mishchuk, I., Riabykina, Y., Ushenko, N., Hamova, O., Tkachenko, S., and Yastremska, N. (2022), "Intellectual Capital as a Factor Forming Economic Security of Enterprises in Society 5.0", *WSEAS Transactions on Business and Economics*, vol. 19, pp. 269—277.
9. Ovcharenko, I., Khodakivska, O., Sukhomlyn, L., Shevchenko, O., Lemeshenko, I., Martynov, A., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Michkivskyy, S. and Bilyavska, L. (2022), "Spatial organization management: modeling the functioning of eco-clusters in the context of globalization", *Journal of Hygienic Engineering and Design*, vol. 40, pp. 351—356.
10. Tereshchenko, E., Sosnovska, O., Ushenko, N., Andryeyeva, V., and Kovalova, M. (2021), "Risk Assessment Information System of Enterprise Business Processes", *CEUR Workshop Proceedings* this link is disabled, vol. 3188, pp. 214—220.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2023 р.

Т. О. Меліхова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри облік, аналіз, оподаткування та аудит, Інженерний навчально-науковий інституті

ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету, м. Запоріжжя

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9934-8722>

Ю. В. Подмешальська,

к. е. н., доцент кафедри облік, аналіз, оподаткування та аудит,

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6353-4542>

Н. М. Терещенко,

магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,

Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-4657-5007>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.78

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ, ОПОДАТКУВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ ЄСВ ТА ПДФО ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ ВИРОБНИЧОГО ОБЛІКУ, СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ, ПОДАТКОВОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ НА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

T. Melikhova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Engineering Educational and Scientific Institute im. YU.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

Yu. Podmeshalska,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Engineering Educational and Scientific Institute im. YU.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

N. Tereshchenko,

Master's student, Engineering Educational and Scientific

Institute im. YU.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING, TAXATION AND CONTROL OF THE EUV AND PERSONAL INCOME TAX TO IMPROVE PRODUCTION ACCOUNTING, STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING, TAX AND FINANCIAL REPORTING IN THE CONTEXT OF THE TRANSITION TO INTERNATIONAL STANDARDS OF FOREIGN COUNTRIES

Не дивлячись на воєнний стан, в даний час йдуть активні реформи в оподаткуванні для спрощення подачі звітності із заробітної плати. Від розміру заробітної плати залежить суми податків, сплачених у бюджет, тому при її підвищенні одночасно збільшуються й відповідні суми ПДФО та ЄСВ. Податки є доходами держави за рахунок яких утримується соціальна та бюджетна сфе-

ра. Планування заробітної плати та ЄСВ використовується для поліпшення виробничого обліку та стратегічного управлінського обліку. Правильне ведення обліку та своєчасність проведення контролю допомагає скласти достовірну податкову та фінансову звітність. Особливу актуальність це набуває в умовах переходу на міжнародні стандарти зарубіжних країн.

Метою роботи є удосконалення обліку, оподаткування та контролю ЄСВ та ПДФО для поліпшення виробничого обліку, стратегічного управлінського обліку, податкової та фінансової звітності в умовах переходу на міжнародні стандарти зарубіжних країн.

Метою контролю ЄСВ та ПДФО є дослідження законності та правильності відображення в обліку та звітності ЄСВ та ПДФО та розрахунок їх податкового навантаження.

Завданням проведення контролю ЄСВ та ПДФО є перевірка правильності: визначення фонду оплати праці, нарахування ЄСВ, ПДФО, відповідності сум в єдиній звітності та обліку.

Удосконалена методика контролю ЄСВ та ПДФО, яка на відміну від існуючих включає: анкету, загальний план перевірки, програму перевірки, робочі документи. Це надасть змогу охопити всі аспекти обліку, дослідити законність, правильність, відповідність відображення їх в обліку, вчасно виявити порушення, провести якісну перевірку для управління підприємством. Своєчасність проведення контролю допомагає впевнитись у достовірності податкової та фінансової звітності.

З метою удосконалення обліку та оподаткування заробітної плати робітників запропоновані відомості, а саме: визначення фонду оплати праці, нарахування ЄСВ, нарахування ПДФО та Військового збору, відображення сум в обліку відповідно до єдиної звітності, податкового навантаження. Це спростить та пришвидшить ведення обліку та оподаткування, зменшить вірогідність помилки та попередить фінансові санкції. Податкове планування та розрахунок податкового навантаження ЄСВ та ПДФО використовуються в виробничому обліку та стратегічному управлінському обліку з метою підвищення ефективності діяльності. Правильне ведення обліку допомагає достовірно скласти податкову та фінансову звітність, що дуже важливо в умовах переходу на міжнародні стандарти зарубіжних країн.

Despite the martial law, active tax reforms are currently underway to simplify the submission of payroll reports. The amount of taxes paid to the budget depends on the amount of wages, therefore, when it increases, the corresponding amounts of personal income tax and social security tax also increase at the same time. Taxes are state revenues, at the expense of which the social and budgetary sphere will be maintained. Payroll planning and ERP is used to improve production accounting and strategic management accounting. Correct record keeping and timely control helps to prepare reliable tax and financial reporting. This becomes especially relevant in the conditions of the transition to international standards of foreign countries.

The purpose of the work is to improve the accounting, taxation and control of the EUS and the Personal Income Tax to improve production accounting, strategic management accounting, tax and financial reporting in the context of the transition to international standards of foreign countries.

The purpose of the control of withholding tax on employee wages and income tax deductions is to investigate the legality and correctness of the accounting and reporting of income tax and personal income tax on workers' wages and to calculate their tax burden.

The task of controlling the withholding tax of the ESS and personal income tax on workers' wages is to check the correctness of: determining the wage fund, calculating the ESS, personal income tax and military levy, matching the amounts in the unified reporting and accounting.

An improved method of controlling the withholding tax of the State Tax Administration and the Personal Income Tax of workers' wages, which, unlike the existing ones, includes: a questionnaire, a general inspection plan, an inspection program, and working documents. This will make it possible to cover all aspects of accounting, to investigate legality, correctness, compliance, their reflection in accounting, to detect violations in time, to conduct a quality check for enterprise management. The timeliness of control helps ensure the reliability of tax and financial reporting.

With the aim of improving the accounting and taxation of deductions from the EUS and VAT of workers' wages, information is proposed, namely: definition of the wage fund, calculation of the EUS, calculation of VAT and Military levy, display of amounts in the accounting according to the unified reporting, tax burden. This will simplify and speed up accounting and taxation, reduce the likelihood of errors and prevent financial sanctions. Tax planning and calculation of the tax burden of the State Tax Administration and Personal Income Tax are used in production accounting and strategic

management accounting in order to improve the efficiency of operations. Correct accounting helps to make reliable tax and financial statements, which is very important in the conditions of transition to international standards of foreign countries.

Ключові слова: облік, оподаткування, контроль, єдиний соціальний внесок, податок на доходи фізичних осіб, військовий збір, заробітна плата, податкове навантаження, управління підприємством.

Key words: accounting, taxation, control, single social contribution, personal income tax, military service, wages, tax burden, enterprise management.

ВСТУП

Не дивлячись на воєнний стан, в даний час йдуть активні реформи в оподаткуванні для спрощення подачі звітності із заробітної плати. Від розміру заробітної плати залежить суми податків, сплачених у бюджет, тому при її підвищенні одночасно збільшуються й відповідні суми ПДФО та ЄСВ. Податки є доходами держави за рахунок яких утримується соціальна та бюджетна сфера. Планування заробітної плати та ЄСВ використовується для поліпшення виробничого обліку та стратегічного управлінського обліку. Правильне ведення обліку та своєчасність проведення контролю допомагає скласти достовірну податкову та

фінансову звітність. Особливу актуальність це набуває в умовах переходу на міжнародні стандарти зарубіжних країн.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями внутрішнього контролю податку на доходи фізичних осіб, військового збору та єдиного соціального внеску займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Бутинець Ф.Ф., Давидов Г.М., Іванова Н.А., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Піча Ю.В., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають дане питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення аудиту заробітної плати. Проте саме питання методики внутрішнього контролю податків та внесків розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

Таблиця 1. Анкета перевірки ЄСВ та ПДФО

№	Зміст питання	Варіанти відповіді				
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки	
1	Що входить в фонд заробітної плати: - Фонд основної заробітної плати; - Фонд додаткової заробітної плати; - Інші заохочувальні і компенсаційні виплати?					
2	Чи подає підприємство єдиний звіт з ЄСВ та ПДФО?					
3	Чи вчасно подається податкова звітність?					
4	Чи вчасно сплачується ПДФО?					
5	Чи вчасно сплачується ЄСВ?					
6	Чи вчасно сплачується військовий збір?					
7	Чи розраховується податкове навантаження ЄСВ та ПДФО?					
8	Чи проводиться інвентаризація розрахунків?					
9	Чи проводиться звірки з ДПС?					
10	Чи проводяться звірки з Пенсійним фондом?					

Джерело: удосконалено авторами.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є удосконалення обліку, оподаткування та контролю ЄСВ та ПДФО для поліпшення виробничого обліку, стратегічного управлінського обліку, податкової та фінансової звітності в умовах переходу на міжнародні стандарти зарубіжних країн.

Метою контролю ЄСВ та ПДФО є дослідження законності та правильності відображення в обліку та звітності ЄСВ та ПДФО та розрахунок їх податкового навантаження.

Завданням проведення контролю ЄСВ та ПДФО є перевірка правильності: визначення фонду оплати праці, нарахування ЄСВ, ПДФО та Військового збору, відповідності сум в єдиній звітності та обліку. Анкету перевірки ЄСВ та ПДФО наведено в таблиці 1.

Таблиця 2. Загальний план контролю ЄСВ та ПДФО

Етап перевірки	Процедури перевірки	Докази	Період проведення	Виконавці
Підготовчий	Знайомство з законодавчо-нормативно базою ЄСВ та ПДФО заробітної плати робітників	Внутрішні та зовнішні законодавчі акти, звіти попередніх перевірок, накази.		
Основний	Перевірка правильності визначення фонду оплати праці Перевірка правильності нарахування ЄСВ Перевірка правильності нарахування ПДФО та Військового збору Перевірка відповідності сум в єдиній звітності та обліку	Журнал 3, головна книга, Баланс, довідка бухгалтерії, платіжне доручення, виписка банку, Єдиний звіт		
Завершальний	Складання звіту за результатами перевірки	Звіт		

Джерело: удосконалено авторами.

У програмі контролю ЄСВ та ПДФО відображені основні процедури для вирішення встановлених завдань перевірки. Одержавши в процесі попереднього планування дані, приступають до розробки загального плану контролю ЄСВ та ПДФО (табл. 2).

Програму контролю ЄСВ та ПДФО наведено в таблиці 3.

Для вирішення поставлених завдань контролю ЄСВ та ПДФО пропонуємо робочі документи аудитора (табл. 4—7), які на думку авторів стануть обґрунтованими доказами якісного проведення перевірки.

Таблиця 3. Програма контролю ЄСВ та ПДФО

№	Мета	Перелік процедур	Критерії якості	Докази	Код робочого документа	Період проведення	Виконавель	Примітки
1	Впевнитись у правильності визначення фонду оплати праці	Перевірка правильності визначення фонду оплати праці	А, Б, В, Г	Журнал З, Головна книга, Баланс	ПП-1			
2	Впевнитись у правильності нарахування ЄСВ	Перевірка правильності нарахування ЄСВ	А, Б, В, Г	Довідка бухгалтерії, Звіт про ЄСВ	ПП-2			
3	Впевнитись у правильності нарахування ПДФО та Військового збору	Перевірка правильності нарахування ПДФО та Військового збору	А, Б, В, Г	Довідка бухгалтерії, форма 1-ДФ	ПП-3			
4	Впевнитись у відповідності сум в єдиній звітності та обліку	Перевірка відповідності сум в єдиній звітності та обліку	А, Б, В, Г, Є	Довідка бухгалтерії, форма 1-ДФ	ПП-4			
Критерії якості перевірки: наявність - А; правдивість - Б; права та зобов'язання - В; повнота - Г; вимірювання - Д; оцінку вартості - Е; подання і розкриття - Є.								

Джерело: удосконалено авторами.

Таблиця 4. Робочий документ ПП-1 – Перевірка правильності визначення фонду оплати праці

Період	Рахунок витрат	За даними підприємства	За даними контролю				Відхилення
			Фонд основної заробітної плати	Фонд додаткової заробітної плати	Інші заохочувальні і компенсаційні виплати	Фонд оплати праці	
1	2	3	4	5	6	7	8

Джерело: удосконалено авторами.

Таблиця 5. Робочий документ ПП-2 – Перевірка правильності нарахування ЄСВ

Період	Рахунок витрат	За даними підприємства	За даними контролю			Відхилення
			Фонд оплати праці	Ставка ЄСВ	Сума ЄСВ	
1	2	3	4	5	6	7

Джерело: удосконалено авторами.

Таблиця 6. Робочий документ ПП-3 – Перевірка правильності нарахування ПДФО та Військового збору

Період	ПІБ	За даними підприємства	За даними контролю				Відхилення		
			Нарахована заробітна плата	ПДФО		Військовий збір			
				Ставка	Сума	Ставка		Сума	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	

Джерело: удосконалено авторами.

Таблиця 7. Робочий документ ПП-4 – Перевірка відповідності сум в єдиній звітності та обліку

Вид податку	Період	Єдина звітність	Відображення в обліку	Сплата	Відхилення, грн (+, -)
1	2	3	4	5	6
ПДФО					
Військовий звіт					
ЄСВ					

Джерело: удосконалено авторами.

Таблиця 8. Відомість визначення фонду оплати праці

Період	Рахунок витрат	Фонд основної заробітної плати	Фонд додаткової заробітної плати	Інші заохочувальні і компенсаційні виплати	Фонд оплати праці
1	2	3	4	5	6

Джерело: удосконалено авторами.

Таблиця 9. Відомість нарахування ЄСВ

Період	Рахунок витрат	Фонд оплати праці	Ставка ЄСВ	Сума ЄСВ
1	2	3	4	5

Джерело: удосконалено авторами.

Таблиця 10. Відомість нарахування ПДФО та Військового збору

Період	ПІБ	Нарахована			Разом нарахування	ПДФО		Військовий збір		Разом утримання
		Заробітна плата	Лікарняні	Відпустка		Ставка	Сума	Ставка	Сума	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Джерело: удосконалено авторами.

На сьогодні немає встановлених форм первинних документів з відображення в обліку ЄСВ та ПДФО. З метою удосконалення обліку та оподаткування ЄСВ та ПДФО запропоновані відомості, а саме: визначення фонду оплати праці, нарахування ЄСВ, нарахування ПДФО та Військового збору, відображення сум в обліку відповідно до єдиної звітності, податкового навантаження (таблиці 8—12).

Таблиця 11. Відомість відображення сум в обліку відповідно єдиної звітності

Вид податку	Період	Рахунок обліку	Відображення в обліку	Єдина звітність	Сплата
1	2	3	4	5	
ПДФО					
Військовий звіт					
ЄСВ					

Джерело: удосконалено авторами.

Таблиця 12. Відомість податкового навантаження

Вид податку	Нарахування ЗП	ФОП	Ставки податків	Сума податків	Податкове навантаження
1	2	3	4	5	
ПДФО			18		
Військовий звіт			1,5		
ЄСВ			22		

Джерело: удосконалено авторами.

ВИСНОВКИ

Удосконалена методика проведення контролю ЄСВ та ПДФО, яка на відміну від існуючих включає: анкету, загальний план перевірки, програму перевірки, робочі документи. Це надасть змогу охопити всі аспекти обліку, дослідити законність, правильність, відповідність відображення їх в обліку, вчасно виявити порушення, провести якісну перевірку для управління підприємством. Своєчасність проведення контролю допомагає впевнитись у достовірності податкової та фінансової звітності.

З метою удосконалення обліку та оподаткування ЄСВ та ПДФО запропоновані відомості, а саме: визначення фонду оплати праці, нарахування ЄСВ, нарахування ПДФО та Військового збору, відображення сум в обліку відповідно до єдиної звітності, податкового навантаження. Це спростить та пришвидшить ведення обліку та оподаткування, зменшить вірогідність помилки та попередить фінансові санкції. Податкове планування та розрахунок податкового навантаження ЄСВ та ПДФО використовуються в виробничому обліку та стратегічному управлінському обліку з метою підвищення ефективності діяльності. Правильне ведення обліку допомагає достовірно скласти податкову та фінансову звітність, що дуже важливо в умовах переходу на міжнародні стандарти зарубіжних країн.

Література:

1. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Аудит: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 184 с.
2. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 190 с.
3. Меліхова Т.О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства. Бізнес Інформ. Харків: ХНЕУ, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, ВД "Інжек", 2013. № 3. С. 254—258.
4. Меліхова Т.О., Манойло Т.В. Проблемні аспекти відображення в обліку ТМЦ та обладнання при віднесенні до капітальних інвестицій відповідно до П(С)БО та МСФЗ. Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія "Економіка". Дніпропетровськ: 2014, Вип. 3. № 10/1. Т. 22. С. 158—164.
5. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2018. 632 с.
6. Меліхова Т. О., Шишига М. П. Удосконалення обліку і аудиту адміністративних витрат підприємства.

Економіка та держава. 2020. № 11. С. 28—34. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.28

7. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль / А.П. Макаренко, І. Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О. П. Зоря навч. посібник для вnz: [гриф ЗДІА] — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 280 с.

8. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2017, P. 268—275.

9. Меліхова Т. О., Феофанова І. В., Магда Г. В. Удосконалення методики внутрішнього контролю утримань із заробітної плати та нарахувань на фонд оплати праці. Економіка та держава. 2019. № 1. С. 89—94. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.89

10. Меліхова Т.О., Алексютіна Т.В Розробка системи знаків виявлених помилок для удосконалення аудиту розрахунків з постачальниками та підрядниками. Економічний форум. Луцьк: ЛНТУ, 2013. С. 391—396.

11. Maksymenko I., Melikhova T., Zorya O., Fatiukha N., Chumak O. Fiscal audit development in the system of budget process management. Academy of Accounting and Financial Studies journal, 2018. vol. 22, is. 6, 7 p.

12. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подмешальська Ю.В., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2018. 602 с.

13. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки. Часопис економічних реформ. 2014. № 1. С. 26—32.

14. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Удосконалення облікових реєстрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою. Економічний вісник університету. 2014. Вип. 22 (1). С. 85—95.

15. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник: рек. вченою радою ЗДІА. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 260 с.

16. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиту: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.

17. Салига С.Я., Меліхова Т.О. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2011. 224 с.

18. Меліхова Т. О., Корнева Л. В. Удосконалення методичних підходів до внутрішнього контролю нарачування заробітної плати для підвищення економічної безпеки підприємства. *Агросвіт*. 2020. № 1. С. 17—23. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.1.17

19. Меліхова Т. О., Петренко А. Е. Удосконалення методики внутрішнього аудиту нарачування заробітної плати. *Агросвіт*. 2019. № 3. С. 38—47. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.3.38

20. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.

21. Меліхова Т. О., Лисяк О. В. Удосконалення документування обліку та аудиту заробітної плати в управлінні підприємством. *Агросвіт*. 2021. № 21—22. С. 43—50. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21-22.43

22. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Подмешальська Ю. В., Чакалова Н. С. Теорія бухгалтерського обліку: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти бакалавра спеціальності 071 "Облік і оподаткування" освітньо-професійної програми "Оподаткування, облік, контроль в управлінні підприємством". Запоріжжя: ЗНУ, 2022. 516 с.

23. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Кутчак Ю. М. Фінансовий облік II: навчальний посібник для здобувачів рівня вищої освіти бакалавра спеціальності 071 "Облік і оподаткування" освітньо-професійної програми "Оподаткування, облік, контроль в управлінні підприємством". Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 368 с.

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", *Zhurnal "Biznes Inform"*, vol. 3, pp. 254—258.

4. Melikhova, T.O. and Manoylo, T. V. (2014), "Problematic aspects of the registration of the TMC and the equipment when attributed to capital investments in accordance with P (C) BO and IFRS", *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 10/1, pp. 158—164.

5. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanye, kontrol', efektyvnist' [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency]*, Kherson, Ukraine.

6. Melikhova, T. and Shyshyha, M. (2020), "Improving accounting and auditing of administrative costs of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 28—34. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.28

7. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. YA. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), *Derzhavnyy finansovyy kontrol', [State financial control]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

8. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control

and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, No. 5, pp. 268—275.

9. Melikhova, T., Feofanova, I. and Magda, G. (2019), "Improvement of internal control method of deductions from wage and accruals to payroll", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 89—94. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.89

10. Melikhova, T.O. and Aleksytina, T.V. (2013), "Development of a system of signs of detected errors to improve the audit of payments with suppliers and contractors", *Ekonomichnyy forum*, pp. 391—396.

11. Maksymenko, I. Melikhova, T. Zorya, O. Fatiukha, N. and Chumak, O. (2018), "Fiscal audit development in the system of budget process management", *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, vol. 22, pp. 6, 7.

12. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukhhaltersky oblik: navch.-metod. posibnyk [Accounting: teaching method. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

13. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Information base for filling in simplified reporting — a tool for management and financial security", *Chasopys ekonomichnykh reform*, vol. 1, pp. 26—32.

14. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Improving accounting records in order to manage the enterprise in a timely manner and monitor its financial security", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 22 (1), pp. 85—95.

15. Makarenko, A.P., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

16. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metodyka dokumentuvannya v obliku ta audyti [Theory and methods of documentation in accounting and auditing]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

17. Salyha, S.YA. and Melikhova, T.O. (2011), *Audyt podatkov sub'iektiv hospodariuvannya [Audit of Taxes of Business Entities]*, KPU, Zaporizhzhya, Ukraine.

18. Melikhova, T. and Korneva, L. (2020), "Improvement of methodological approach to internal control of payroll calculation for company economic security enhancement", *Agrosvit*, vol. 1, pp. 17—23. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.1.17

19. Melikhova, T. and Petrenko, A. (2019), "Improvement of the method of payroll internal audit", *Agrosvit*, vol. 3, pp. 38—47. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.3.38

20. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metodyka dokumentuvannya v obliku ta audyti [Theory and methods of documentation in accounting and auditing]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

21. Melikhova, T. and Lysiak, O. (2021), "Improving the documentation of accounting and audit of wages in enterprise management", *Agrosvit*, vol. 21—22, pp. 43—50.

22. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O., Podmeshalska, Y. V. and Chakalova, N.S. (2022), *Teoriya bukhalters'koho obliku. [Theory of accounting: a study guide for higher education bachelor degree holders]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

23. Makarenko, A. P., Melikhova, T. O. and Kutchak Yu. M. (2023), *Finansovyy oblik II. [Financial accounting II]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2023 р.

О. В. Глущенко,

д. е. н., завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5856-3373>

М. А. Швайко,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3911-0392>

А. В. Хмельков,

к. держ. упр., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5470-604X>

О. І. Данилкіна,

студентка спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування",
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5062-8551>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.84

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НА РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ

O. Hlushchenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Finances, Banking, and Insurance, V. N. Karazin Kharkiv National University

M. Shvayko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finances, Banking, and Insurance, V. N. Karazin Kharkiv National University

A. Khmelkov,

PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, V. N. Karazin Kharkiv National University

O. Danylkina,

Student of the special. 072 "Finance, banking and insurance", V. N. Karazin Kharkiv National University

CURRENT TRENDS IN THE CRYPTOCURRENCY MARKET IN UKRAINE

В цій роботі досліджено основні тенденції розвитку криптовалюти в Україні та дана характеристика основним поняттям. Криптовалюта — це віртуальні гроші, створені за допомогою технологій шифрування для підтримки платіжних систем чи платформ, для розвитку однорангової торгівлі або для заміни готівці. Визначено, що головними тенденціями в цій галузі є — збільшення впровадження криптовалют, зростання децентралізованих фінансів та інвестицій фінансових установ, посилене регулювання. В роботі окреслено місце та роль вітчизняного сектору усвітової фінансовій системі. В результаті чого стало відомо, що Україна одна з перших країн, яка почала активно використовувати криптовалюту та закріпила це на законодавчому рівні. Проаналізовано базові законодавчі норми, головні з яких були прийняті у 2022 році. А саме Закон Про віртуальні активи, який легалізував ринок віртуальних активів. Досліджено напрямки розвитку ринку криптовалют в Україні. Визначено, що найбільш популярними криптовалютами, якими володіють українці є — Bitcoin, Ethereum, Ripple, Cardano і Dogecoin. Серед населення України 6,5 млн мають криптоактиви. Визначено методологічні засади функціональної діяльності та здобутки вітчизняних стартапів, їхнє місце у системі цифрової економіки. Виявлено,

що українські спеціалісти активно вивчають та впроваджують технології блокчейн на практиці. До компаній, які роблять найбільший внесок для розвитку криптопростору в Україні відносяться Innovecs, N-iX, EPAM, Ambisafe і Distributed Lab, KUNA. Досліджено роль та можливості криптоактивів у якості системної допомоги та додаткового фінансування для підтримки сил оборони країни під час воєнного стану. Проаналізовані недоліки та переваги криптоваюти. Визначено, що до основних проблем відносяться — вплив на екологію, недостаток спеціалістів, шахрайство в галузі, невелика обізнаність населення. Переваги для країни — економічне зростання, інвестиції, робочі місця. Також, криптовалюта є гарним джерелом пасивного та активного доходу. Визначено напрямки подальшого удосконалення сфери криптоіндустрії. Це може бути — розвиток інновацій, покращення фінансової інфраструктури, освітні проекти. Надано прогноз перспективного розвитку криптоіндустрії, який говорить про те, що ця галузь тільки набирає оберти, та має великий потенціал.

This paper explores the main trends in the development of cryptocurrencies in Ukraine and characterizes the main concepts. Cryptocurrencies are virtual money created using encryption technologies to support payment systems or platforms, to develop peer-to-peer trading, or to replace cash. It is determined that the main trends in this area are: increased adoption of cryptocurrencies, growth of decentralized finance and investment by financial institutions, and increased regulation. The paper outlines the place and role of the domestic crypto sector in the global financial system. As a result, it has become known that Ukraine is one of the first countries to actively use cryptocurrency and to enshrine it at the legislative level. The article analyzes the basic legislative norms, the main ones of which were adopted in 2022. Namely, the Law on Virtual Assets, which legalized the virtual asset market. The directions of development of the cryptocurrency market in Ukraine are investigated. It is determined that the most popular cryptocurrencies owned by Ukrainians are Bitcoin, Ethereum, Ripple, Cardano, and Dogecoin. Among the population of Ukraine, 6.5 million have crypto assets. The methodological foundations of functional activity and achievements of domestic startups and their place in the digital economy are determined. It was found that Ukrainian specialists are actively studying and implementing blockchain technologies in practice. The companies that make the greatest contribution to the development of the crypto space in Ukraine include Innovecs, N-iX, EPAM, Ambisafe and Distributed Lab, KUNA. The role and capabilities of cryptoassets as systemic assistance and additional funding to support the country's defense forces during martial law are explored. The disadvantages and advantages of cryptocurrency are analyzed. It is determined that the main problems include the impact on the environment, lack of specialists, fraud in the industry, and low public awareness. The benefits for the country are economic growth, investment, and jobs. Also, cryptocurrency is a good source of passive and active income. Areas for further improvement of the crypto industry have been identified. This may include the development of innovations, improvement of financial infrastructure, and educational projects. The author provides a forecast of the prospective development of the crypto industry, which suggests that this industry is only gaining momentum and has great potential.

Ключові слова: віртуальні активи, криповалюта, криптоіндустрія, криптосектор, технологія блокчейн, стартап, аутсорсинг, загрози, виклики, волатильність криптовалют, військовий стан.

Key words: virtual assets, cryptocurrency, crypto industry, crypto sector, blockchain technology, startup, outsourcing, threats, challenges, cryptocurrency volatility, martial law.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сьогоднішній день, ми можемо спостерігати активний розвиток віртуальної сфери економіки та ролі цифрових технологій у реальному секторі. Все більше суб'єктів користуються цифровими активами як об'єктами для інвестування або практикують їх як засіб платежу.

Цифрові валюти набувають великої популярності, але вони працюють в вимірі, який не є фізичним і можуть існувати лише в цифровому форматі. Тим не менше, вони мають потенціал стати фінансовим інструментом, який потрібен сучасному суспільству. Це відкриває нові можливості для бізнесу.

Криповалюта — це форма цифрових платежів і інвестицій в активи з використанням технології блокчейн, представлена в 2009 році. Криповалюти працюють за допомогою блокчейнів як типу технології розпо-

діленої книги (DLT). Crypto дозволяє здійснювати математично перевірені транскордонні платежі, які працюють і керуються глобальною мережею вузлів.

На даний час, криптоактиви набувають ваги в економічному середовищі та стають одним з головних активів майбутнього та привабливим об'єктом інвестицій. Але, разом з тим, все більше питань щодо їх справжньої ролі та природи. Багато експертів говорить, що криптоактиви можуть призвести до кризи через великі затрати для їх створення. Криптоактиви намагаються зайняти роль звичайних грошей, але насправді вони не можуть так само виконувати їх роль.

Сучасний стан економіки через військові питання постійно змінюється. Тому, сьогодні потрібно активно шукати варіанти нагромадження капіталу та направляти його в ті галузі, які є найголовніші. Використання криптоактивів може допомогти відновленню та ефективній діяльності господарюючих суб'єктів та держави. Тому, це питання потребує ретельного вивчення.

Кожен рік українці роблять оборот в криптовалюті більше, ніж на \$8 млрд. За один день обсяг транзакцій може досягати \$150 млн. Але таке активне використання криптоактивів створює різні виклики для фінансової системи нашої держави, тому, що неможливо контролювати їх емісію та обіг.

Дослідження ринку криптоактивів викликає великий інтерес. Цьому сприяє розвиток та попит на фінансові інновації у цій галузі. Вивчення та розробка середовища, вдосконалення законодавства може допомогти зменшити ризики, які зустрічаються при використанні криптоактивів. У сучасних умовах, дуже важливо забезпечити стійкість фінансової системи України. Це все говорить про актуальність вивчення цієї теми.

Предметом дослідження являється вивчення сучасного стану ринку криптовалют в Україні.

Об'єкт — це сучасні тенденції, проблеми та перспективи розвитку українського криптопростору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Криптовалюта дуже цікавить багатьох спеціалістів нашого часу. Серед українських науковців можна виділити А. Блінова [1], який дослідив глобальні тренди формування та регулювання ринку криптовалют, Т. Гудіма, В. Устименко, Р. Джабраїлов, О. Черних [2], які розкрили особливості правового регулювання обігу віртуальних активів, В. Новицького, В. Фица [3] котрі займались вивченням розвитку правового регулювання обігу криптовалют. Аналізом розвитку ринку криптоактивів займались С. Ткаленко, В. Тіпанов, Н. Савчук, О. Мурашко, О. Петухова [4], О. Парубець, Д. Шкильов [5].

Серед зарубіжних науковців є дуже багато корисних досліджень. Значний внесок у цю галузь зробили М. Алкуда, Л. Феррус, Е. Херрос, А. Куда, Ф. Камдан [6], які мають досить цікаву роботу щодо актуальності та тенденцій інвестування в криптовалюти. Г. Корраль, Ф. Хав'єр, Х. Кордеро-Гарсія дослідили види криптовалют [7]. Одною серед найактуальніших та докладних робіт є доповідь, представлена на 46-й щорічній конференції IEEE Computers, Software and Applications Conference, про нові фінансові технології на основі блокчейн, авторами якої є Д. Сантос, Д. Сінгх, Р. Тула-

сірам, Ш. Камалі, Л. Сіріко, Л. Лауд [8]. Вважаю, що роботи даних спеціалістів заслуговують уваги.

Таким чином, дослідження криптовалют є важливим напрямом наукових досліджень, що доводить великий інтерес до них. Проте багато аспектів щодо розвитку ринку криптовалют потребують подальшого вивчення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою роботи є дослідження виявлення сучасних тенденцій ринку криптоактивів в Україні та пошук основних шляхів їх вдосконалення.

Для досягнення мети дослідження, були вирішені такі завдання:

- розкрити сутність поняття криптовалюти, її ролі та функцій;
- охарактеризовані правові тенденції прийняття Україною Закону Про віртуальні активи;
- досліджено розповсюдження цифрових валют у світі;
- виявлені найбільш популярні криптовалюти серед українців та сервіси, якими вони користуються;
- проаналізовані основні тенденції розвитку українського криптопростору;
- дана характеристика використання криптовалют в умовах воєнного стану;
- розкрити діяльність українських компаній, які займаються розробкою та підтримкою технології блокчейн;
- досліджені можливості використання цифрових коштів;
- виявлені проблеми в галузі та способи їх вирішення;
- розкриті перспективи розвитку та шляхи вдосконалення крипторинку в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Криптовалюта — це цифрова валюта, яка є альтернативною формою оплати, створеною за допомогою алгоритмів шифрування. Розуміння поточного стану ринку криптовалют разом із детальним аналізом ринку, його структурними тонкощами, ризиками та можливостями, поточною нормативною базою впливає на монетарну та фіскальну політику. Криптовалюта — це фінансова інновація нового віку, розроблена не тільки для того, щоб стати альтернативою готівці, але й для підтримки існуючих систем. [10]

Криптовалютний ринок можна описати як помірно фрагментований ринок, який характеризується наявністю відомих гравців. Одними з ключових постачальників на ринку криптовалют є NVIDIA Corporation; Advanced Micro Devices, Inc; корпорація Intel; Binance; Xilinx. Лідери ринку стимулюють конкуренцію на ринку, дотримуючись стратегій, спрямованих на довгостроковий розвиток, що ускладнює вихід нових гравців на ринок [10].

Криптовалюти, розроблені для однорангових транзакцій без відповідальності перед будь-яким урядом чи центральним банком, є останніми фінансовими інноваціями, дослідженими не лише з огляду на причини їх існування, але й на потенційні ризики та можливості в фінансовій індустрії.

Криптовалюти створюються з різними цілями. Ці цілі полягають у створенні цифрової валюти, альтернативній готівці (Bitcoin, Monero та Bitcoin Cash), у підтримці платіжної системи за низькою вартістю (Ripple, Particl та Utility Settlement Coin), у підтримці однорангової торгівлі, шляхом створення токенів (RMG і Maecenas), для полегшення безпечного доступу до товару чи послуги в одноранговій торгівлі (Golem, Filecoin), а також для підтримки базової платформи чи протоколу (Ether і NEO). Блокчейн є базовою технологією для більшості криптовалют [8].

За даними популярного ресурсу coinmarketcap, до десятки світових лідерів криптовалют можна віднести такі, як Bitcoin, Ethereum, Tether, BNB, XRP, USDC, Solana, Cardano, Dogecoin та TRON. На Табл. 1 ми бачимо ринкову вартість та загальний обсяг ринкової капіталізації цих криптовалют станом на листопад 2023 року. Ці суми доволі великі, що підтверджує популярність криптоактивів у світі, та говорить про їх широкі можливості. Аналізуючи ринкову вартість, ми можемо сказати, що вона не впливає на місце криптовалюти в рейтингу. Тому, що в топ-10 входять активи як з низькою вартістю, так і з достатньо великою. Наприклад, Dogecoin — 2,74 грн та Bitcoin — 1,341 млн грн

Перше місце займає Bitcoin, як одна з найпопулярніших криптовалют у світі. Попит на нього стрімко росте. В першу чергу, завдяки мінімальним комісіям та високій швидкості фінансових операцій. По-друге, Bitcoin універсальна валюта. Він може використовуватися в будь-якій країні. По-третє, його підтримують інвестори та суспільство. Причина популярності Bitcoin також в його повній децентралізації — він не контролюється жодним регулюючим органом.

Tether та USDC мають прив'язку к доллару, яка забезпечується наявністю валютного резерву на рахунках кампаній [12]. Популярність інших криптовалют пояснюється їх універсальністю, швидкістю транзакцій, безпекою та конфіденційністю.

Криптовалюти перетинаються з ключовими сферами грошової та фінансової систем. Враховуючи їх швидке зростання, складність, високу нестійкість і потенціал для сприяння незаконній діяльності, регулятори та політики в усьому світі стурбовані їх включенням до існуючої системи та переглядом системи відповідно до них, якщо вони будуть включені [4].

Враховуючи відносну волатильність сучасного ринку криптовалют, інвесторам важливо розуміти динаміку торгів, інвестиційні очікування та їхні стратегії. Тому, треба знати які основні тенденції формують світ криптовалют. У 2023 році це:

- збільшення інвестицій фінансових установ;
- зростання децентралізованих фінансів (DeFi);
- посилене регулювання;
- збільшення впровадження криптовалют.

Від платформ соціальних медіа, що перетворюються на криптовалютні платіжні процесори, до телекомунікаційних компаній, які запускають блок-

Таблиця 1. Топ-10 криптовалют на світовому ринку, 2023 р.

№	Криптовалюта	Ринкова вартість, грн	Обсяг капіталізації, грн
1.	Bitcoin	1,341,653.89	26,33 трлн
2.	Ethereum	74,602.59	8,96 трлн
3.	Tether	36.10	3,19 трлн
4.	BNB	8,458.44	1,28 трлн
5.	XRP	22.45	1,2 трлн
6.	USDC	33.10	882,47 млрд
7.	Solana	2,051.20	865,23 млрд
8.	Cardano	13.77	485,05 млрд
9.	Dogecoin	2.74	389,1 млрд
10.	TRON	3.67	325,18 млрд

Джерело: сформовано автором за coinmarketcap.com [11].

чейн-гаманці, ця розширена інтеграція в різних секторах не тільки сприяє відновленню ринку криптовалют, але й сприяє зростанню широкого впровадження криптовалют.

Україна входить до числа провідних країн світу з найбільшою кількістю власників криптовалют і займає третє місце в рейтингу Chainalysis Global Crypto Adoption Index 2022. За оцінками, приблизно 6,5 мільйонів українців володіють криптовалютою [13].

На Рис. 1 ми бачимо якими криптовалютами найбільше володіють українці. На першому місці Bitcoin, на другому — Ethereum, далі йдуть — Ripple, Cardano і Dogecoin.

Велика популярність криптовалюти сприяє поширенню криптовалютних карток. Серед найбільш розповсюджених слід виділити такі, як Trustee Plus, Binance Card, Coinbase Card, Crypto.com Visa Card, Nexo Card.

Найбільш популярними криптовалютними біржами в Україні є Binance, Bybit, Coinbase Exchange, Kraken, WhiteBIT. До головних українських бірж відносяться KUNA, WhiteBIT, BTC TRADE UA та QMALL [15].

Україна є однією з перших країн у світі, яка прийняла законодавчу базу для криптовалюти. Крім того, крип-

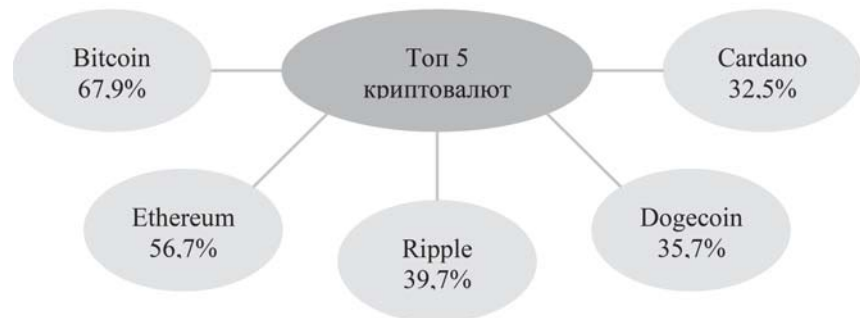

Рис. 1. Топ-5 криптовалют, які зберігаються на гаманцях українців

Джерело: сформовано автором за news.finance.ua [14].

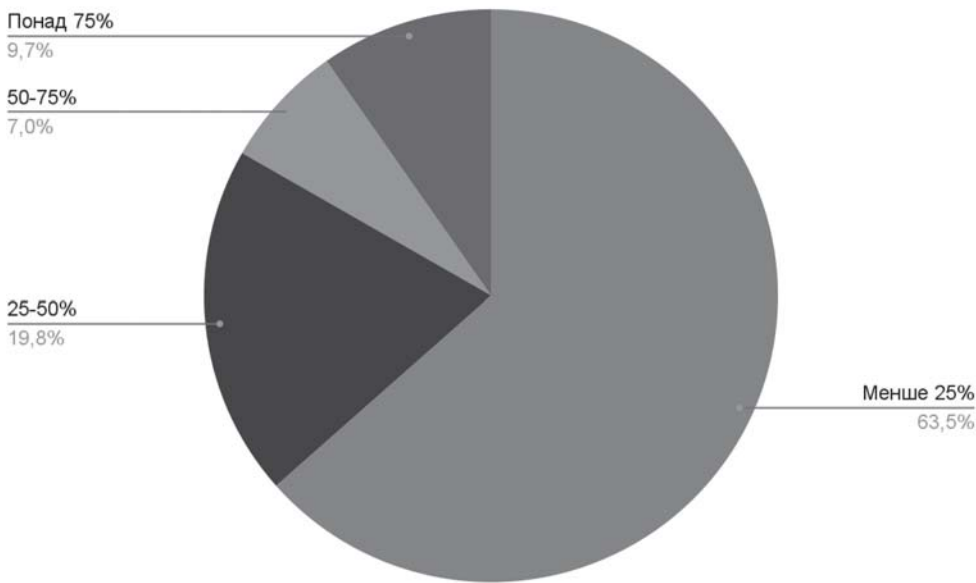

Рис. 2. Кількість грошей, які українці зберігають у криптовалютах, 2023 р.

Джерело: сформовано автором за news.finance.ua [14].

товалюта відіграє ключову роль у контексті російського вторгнення в Україну — значні суми пожертвувань для фінансування війни були зроблені в криптовалюті.

Випуск в обіг перших криптовалют у 2010-х роках викликав значний інтерес як до джерела доходу та платіжного інструменту. Незважаючи на юридичну невизначеність, користувачі та компанії почали працювати з криптовалютами, що призвело до суперечок навколо правової природи криптоактивів. Щоб пом'якшити невизначеність, сторони розробили практику, згідно з якою криптовалюта кваліфікувалася як товар, що обмінюється, а не як валюта.

Україна стала першим місцем, де була здійснена операція з нерухомістю з використанням блокчейну та криптовалюти ще у 2017 році, коли український забудовник продав за криптовалюту квартиру.

Оскільки попит на легалізацію використання криптовалют в Україні зростає, уряд зробив кілька кроків для цього в останні роки, наприклад, спочатку створивши спеціальну робочу групу з віртуальних активів та ініціювавши парламентські дебати на цю тему [10].

У вересні 2021 року українські законодавці вперше прийняли законопроект про віртуальні активи, який потім було доопрацьовано та знову ухвалено у лютому 2022 року.

У квітні 2022 року Європейським парламентом був схвалений Пакет MiCA, який є першою комплексною спробою врегулювати криптопростір. Пакет вводить ліцензування для провайдерів криптопослуг і механізми захисту інвесторів. Ці зусилля мали дві основні форми: продаж NFT і прямі пожертвування криптовалюти [16].

16 березня Україна легалізувала сектор. Президент України підписав законодавчий акт Про віртуальні активи, який створює підґрунтя для майбутнього повноцінного ринку віртуальних активів в Україні. Цим законом було запроваджено комплексне регулювання правовідносин, визначені права та обов'язки учасників

ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обігу віртуальних активів.

На даний час, у Верховній Раді зареєстровано законопроект, який пропонує обкласти податком операції з криптовалютою. Відповідний проект закону був зареєстрований 7 листопада 2023 року. Проектом закону пропонується запровадити механізм оподаткування податком на прибуток підприємств віртуальних активів, а також запровадити механізм оподаткування ПДФО віртуальних активів [17].

Цей сектор виявився корисним у фінансуванні оборонних зусиль країни. Через три дні після того, як Росія

розпочала вторгнення, Україна почала шукати жертви у криптовалюті, які станом на 29 березня склали понад 100 мільйонів доларів США, з яких 72 мільйони доларів США становлять прямі жертви в офіційній гаманці України. З точки зору джерел, основна частина жертвувань надійшла від окремих осіб, а не від організацій.

Спочатку приймалися лише найпопулярніші цифрові токени, такі як біткойн і tether, але незабаром ємність прийому була розширена до понад 70 різних криптоактивів. Для цього Міністерство цифрової трансформації співпрацювало з найбільшою в країні біржею криптовалют KUNA.

Десятки проектів зі збору коштів на NFT також були запущені. Наприклад: український боксер В. Кличко випустив збірку NFT для збору коштів для Червоного Хреста України та ЮНІСЕФ; цифрова платформа Ikonіa випускає 43 287 512 NFT — кошти від початкового продажу, а також 10% роялті від усіх продажів надходять трьом українським благодійним організаціям; група Pussy Riot створили децентралізовану організацію (або DAO), продавши NFT з українським прапором за 6,5 мільйона доларів США, а кошти направили українській благодійній організації "Повернись живим"; анонімний колекціонер NFT перевів близько 200 000 доларів США, на український гаманець ETH 25 [18].

Україна приймає жертви в усіх основних криптовалютах, включаючи BTC, ETH, UST, DOGE та SOL. Уряд України також співпрацює з українською компанією Web3 Everstake і публічною блокчейн-платформою Solana, створюючи DAO для залучення коштів.

Тож, ми бачимо як криптовалюта допомагає країні, створюючи нові можливості. В Україні є багато спеціалістів, які розвивають цю галузь. Вивчаючи актуальні технології блокчейну, та впроваджуючи їх на практиці, вони створюють шлях Україні до цифрового розвитку.

В Україні зараз діє безоплатний проект з криптограмотності та блокчейну, який навчить українців користуватись віртуальними активами. Бажаючи можуть оз-

найомитись з ним на платформі Дія. Це говорить про те, що держава зацікавлена в розвитку цієї сфери, оскільки вона доволі перспективна.

Аналізуючі дані опитувань, на Рис. 2 ми бачимо, що значну частину своїх заощаджень тримають у криптовалюті 10% українців. 7% користувачів мають криптоактиви у розмірі 50—75% від своїх коштів. Майже 20% тримають від 50% до 25%. Більш значна частина користувачів не зовсім довіряє криптовалютам, тому, що їх активи у віртуальному вигляді становлять 25% або менше від їх бюджету.

Але, кількість користувачів криптовалютами зростає. Сприяє цьому їх популяризація, яка росте великими темпами, та заохочення від держави, яка пропонує навчання новим технологіям для всіх охочих.

Блокчейн — це справді революційна технологія, яка дозволяє робити наші транзакції набагато швидшими та безпечнішими [10]. Багато компаній, що працюють у фінансовому та інших секторах, розуміють необхідність впровадження цієї технології раніше, ніж їхні конкуренти. Однак часто вони стикаються з проблемою ресурсів і відсутністю необхідних знань. Ось чому вони розглядають аутсорсинг для цієї роботи.

Одним із найпривабливіших напрямків для аутсорсингу IT-послуг є Україна, оскільки країна має великий кадровий резерв програмістів у Східній Європі. Україна дуже швидко впроваджує нові технології та інновації, і блокчейн не є винятком.

N-iX, європейська IT-компанія, що базується в Україні, надає широкий спектр послуг із розробки програмного забезпечення. Щоб задовольнити потреби ринку технологій, компанія розвиває експертизу блокчейну. Постачальник пропонує послуги з розробки блокчейну компаніям у різних галузях і може зібрати команду розробників на сторонніх підприємствах для реалізації проекту блокчейну [7].

Компанія Innovecs у 2015 році відкрила R&D-центр Blockchain у Києві. Цей центр був створений за сприяння М. Чобаняна, співзасновника Bitcoin Foundation Ukraine. Компанія з розробки програмного забезпечення EPAM створила Blockchain Competency Center із понад 20 спеціальними експертами. Ambisafe і Distributed Lab теж мають команди українських розробників, які створюють блокчейн-рішення [19].

Сьогодні українські компанії досліджують, як збільшити цінність і використати можливості, які пропонує технологія блокчейн. У результаті вони поєднують фінанси, біткойни та різноманітні сфери з блокчейном для створення інноваційних рішень, які можуть спростити бізнес-процедури та підвищити рівень безпеки транзакцій. Ось короткий перелік рішень на основі блокчейну, створених українськими розробниками.

— **НОДІО.** Це Wi-Fi-маршрутизатор на основі блокчейну, який служить платформою для децентралізованих програм.

— **ФОНДГУРТОМ.** Це облікова платформа, розроблена для волонтерів, яка спрощує процес обміну товарами та послугами.

— **INFRA.** Це рішення є єдиним протоколом для фінансової мережі, який слугує регулятором зв'язку між банками та клієнтами.

Таблиця 2. Відсоткова ставка вкладу у криптовалюті на українській біржі WhiteBIT

Термін	% вклада
10 днів	0,4
20 днів	1
30 днів	1,75
3 місяці	6
6 місяців	13
12 місяців	28

Джерело: сформовано автором за nachasi.com [21].

— **E-VOX.** Це система електронного голосування, розроблена групою компаній, включаючи Ambisafe, Distributed Lab і Kitsoft.

Те, що Україна не відстає від світових тенденцій, підтверджує наявність спільнот блокчейн і біткойн. Наприклад, одним із активних прихильників української біткойн-спільноти є KUNA Bitcoin Agency. Це перше українське криптовалютне агентство у Східній Європі та четверте у світі, яке продає біткойн-ваучери в цифровому або паперовому вигляді в Україні, організовує семінари, проводить Satoshi Square і просуває біткойн за допомогою Bitcoin Foundation Ukraine.

Корпоративне впровадження технології блокчейн непомітно досягло переломного моменту в багатьох випадках використання. Компанії, які визнали цінність своїх початкових пілотних проектів, тепер рухаються до перетворення цих проектів у виробництво [7].

Тривалий час криптовалюта мала погану репутацію, оскільки її використовували зі зловмисними намірами. Технологія блокчейн дійсно має відкритий вихідний код, недискримінаційна та доступна кожному, хто має підключення до Інтернету. Це викликає побоювання щодо атак для тих, хто інвестує в криптовалюту та взаємодіє з платформами криптовалют.

Наразі в Україні існує ряд проблем, які перешкоджають швидкому розвитку ринку криптовалют. Головні з них:

- шахрайство та проекти, пов'язані з махінаціями в галузі;
- волатильність;
- нестача кваліфікованих кадрів;
- недостатня інформованість населення про криптовалюту [3].

Тим не менш, криптовалюта пропонує безпечну гавань багатства для всіх, хто цього потребує. Вона може запропонувати форму як активного, так і пасивного доходу. А саме, такі варіанти як, трейдинг, інвестування, майнінг.

Теоретично формою пасивного доходу можуть бути інвестиції в дефляційні активи, такі як біткойни. Вартість інвестицій зростатиме, оскільки вартість місцевої фіатної валюти зменшуватиметься. Або криптоінвестор може вкластися в DeFi проекти, що є децентралізованими фінансовими системами. На змінах курсу токенів цих платформ заробляють великі гроші. Деякі з них за місяць зростають на декілька тисяч відсотків. Наприк-

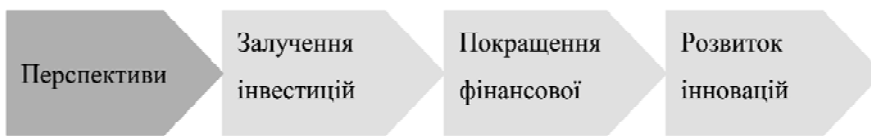

Рис. 3. Перспективи розвитку ринку криптовалют

Джерело: сформовано автором за www.ft.com [22].

лад, токен Yearn.Finance зріс на 30 000%. Вхід для заробітку тут невеликий — від 1\$, але є багато ризиків [20].

Щодо майнінгу, або видобутку криптовалют, — ця сфера доволі прибуткова. Але потребує серйозного професійного обладнання та програмного забезпечення. Разом з цим, це дороге коштує та має негативний вплив на екологію.

Індустрія криптовалют відома тим, що здатна запустити неактивні активи в роботу, пропонуючи прибуток, поки ви спите. Крім того, відсоткові ставки та річна прибутковість криптоіндустрії значно перевищують ті, що існують у застарілій фінансовій інфраструктурі.

На Рис. 4 позначено які ставки та на якій термін можна зробити на біржі WhiteBIT. Ці позиції діють та однакові для всіх видів криптовалют. Треба відмітити, що річна ставка доволі велика в порівнянні зі звичними банківськими ставками, які набагато менші.

Однак, оскільки крипторинки ще відносно молодий, він може бути неймовірно нестабільним. Курс змінюється кожну мить і залежить від будь-яких подій, які важко передбачити. Тому перед інвестуванням варто зробити аналіз галузі, всіх її переваг та недоліків.

З огляду на те, що крипторинки не демонструє ознак уповільнення, дуже важливо поглянути на перспективи, які є у криптовалют. Основні з них показані на Рис. 3. Це — залучення інвестицій, що призведе до появи нових робочих місць; розвиток інновацій, що покращить привабливість українського криптосектору, та покращення фінансової інфраструктури, що збільшить її доступність та інклюзивність.

Для подальшого розвитку ринку криптовалют в Україні необхідно зробити ряд задач. Це:

- вдосконалення регулювання ринку криптовалют;
- підготовка кваліфікованих кадрів;
- підвищення обізнаності населення;
- вдосконалення способів боротьби з шахрайством;
- рішення екологічних проблем.

Оскільки вплив майнінгу криптовалют на навколишнє середовище привертає увагу, потрібно вирішувати проблеми сталого розвитку. Стратегії мають наголошувати на екологічно чистих аспектах криптопроектів, насамперед — використання відновлюваних джерел енергії для майнінгу.

Конфіденційність і безпека даних залишаються першочерговими, враховуючи конфіденційність фінансових даних у криптопросторі. З ростом кількості шахраїв набуває потреби розширення можливостей у боротьбі з ними. Основою цього є наявність професіоналів, спроможних створювати нові рішення.

Оскільки уряди в усьому світі впроваджують і оновлюють нормативні акти щодо криптовалют, компанії повинні забезпечити відповідність діяльності вимогам

законодавства. Це може включати дотримання правил боротьби з відмиванням грошей, надання прозорої інформації інвесторам. Компанії повинні демонструвати відповідальну соціальну практику. Прозоре оподаткування та звітність повинні бути пріоритетними задачами

на шляху становлення та розвитку компаній.

Оскільки криптопростір продовжує розвиватися, учасники галузі повинні бути гнучкими та далекоглядними, щоб виділитися на багатолюдному та конкурентному ринку. Лише професіоналізм та гарні знання допоможуть зрости у цій галузі. Тому, питання цифрової освіти є дуже актуальним сьогодні.

Реалізація цих заходів сприятиме подальшому розвитку ринку криптовалют в Україні та забезпечить його стабільність та безпеку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В роботі досліджені основні тенденції розвитку ринку криптовалют в Україні. Встановлено, що Україна займає третє місце у світі за кількістю власників криптовалют. Крім того, наша країна одна з перших, яка врегулювала використання криптовалют на законодавчому рівні. Зараз, більше шости мільйонів українців мають криптоактиви. Та їх число збільшується. В першу чергу, завдяки державному заохоченню та сприянню цифрової грамотності населення. Майже 20% опитуваних серед власників криптовалют тримають більше половини своїх заощаджень у віртуальному вигляді.

Ринок криптовалют в Україні розвивається завдяки наявності професіоналів у цій галузі. Вітчизняні компанії займаються наданням послуг розробки блокчейн технологій як для місцевого ринку, так і для зарубіжного. Дуже популярний аутсорсинг, коли іноземні замовники наймають українські компанії для розвитку власного криптопростору. Крім того, серед основних завдань українських спеціалістів є — підтримка існуючого рівня та впровадження нових бізнес-рішень, які потрібні для спрощення та оптимізації процесів та підвищення безпеки транзакцій.

Завдяки розвитку цієї індустрії та великій кількості спеціалістів, країна змогла прийняти виклики війни та налагодити обіг цифрових коштів. Отримання великої кількості пожертв у криптовалюті допомогло вирішити головні питання, які були у перші дні війни. Розвиток цієї галузі та нарощування активів та можливостей продовжується.

Криптовалюта залишається значною мірою самодостатньою. Більшість з цифрових валют не регулюються владою. Їй притаманні такі якості, як децентралізованість, надійність, анонімність. Але, криптовалюта страждає від недоліків. Основні питання, які потребують рішень, стосуються стабільності, ефективності, підзвітності, безпеки.

Для вдосконалення галузі потрібне вирішення проблем. Насамперед, треба розібратися з питаннями регулювання та оподаткування крипторинку. Також, важ-

ливим завданням є нарощування потенціалу у вигляді гарних спеціалістів, які зможуть вивести Україну на новий рівень. Активне залучення іноземного капіталу, а саме, інвестицій, буде сприяти збільшенню можливостей вітчизняного криптопростору. Питання обізнаності населення є одним з головних, яке держава активно вирішує. Але потрібно більше доступних ресурсів та у різному форматі, щоб зацікавити як найбільше людей.

Таким чином, ринок криптовалют в Україні має великий потенціал для росту. Це — створення нових робочих місць, зміцнення фінансової системи, економічне зростання. З огляду на стрімкі тенденції популяризації криптовалют, на наявність цифрової освіти, та на необхідність нарощування економічного добробуту країни, можемо припустити, що Україна має потенціал стати світовим лідером у цій галузі.

Література:

- Блінов А. Глобальні тренди формування та регулювання ринку криптовалют. Вісник Сумського державного університету. Економіка. 2020. № 1. С. 7—15. DOI: 10.21272/1817-9215.2019.1-1
- Гудіма Т., Устименко В., Джабраїлов Р., Черних О. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в країні: Де-факто VS Де-юре: збірник наукових праць. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2022. № 5 (46). С. 137—148. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3844>
- Новицький В.Я., Фица В.М. Становлення та розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів. Інформація і право. № 1 (36). 2021. С. 179—186. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.4-\(39\).249302](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.4-(39).249302)
- Ткаленко С., Тіпанов В., Савчук Н., Мурашко О., Петухова О. Аналіз розвитку міжнародного ринку криптовалют: стан, тренди та перспективи: збірник наукових праць. Фінансова-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2022. № 5 (46). С. 97—108. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3841>
- Парубець О., Шкильов Д. Дослідження сучасного стану та проблем розвитку ринку криптовалют в Україні. Матеріали конференції МЦНД, (16.12.2022; Вінниця, Україна), С. 46—48. <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2028>
- Алкуда М., Феррус Л., Херрос Е., Куда А., Камдан Ф. Сталість інвестування в криптовалюту: Бібліометричний аналіз тенденцій досліджень. Міжнародний журнал фінансових досліджень. 2023, 11 (3), С. 93. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijfs11030093>
- Корраль Г., Хав'єр Ф., Кордеро-Гарсія, Х. Бібліометричний огляд криптовалют. Фінансові інновації. 2022, 8: С. 1—31. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40854-021-00306-5>
- Сантос Д., Сінгх Д., Туласірам Р., Камалі Ш., Сіріко Л., Лауд Л. 2022. Нова ера децентралізованого фінансування на основі блокчейну (DeFi) — огляд. Доповідь, представлена на 46-й щорічній конференції IEEE Computers, Software and Applications Conference (COMPSAC) 2022, Лос-Аламітос, Каліфорнія, США, 27 червня — 1 липня; С. 1286-92. DOI: 10.1109/COMP-SAC54236.2022.00203
- Звіт про розмір ринку криптовалюти, частку та аналіз тенденцій за компонентами, апаратними засобами, програмним забезпеченням, процесами (майнінг, транзакції), типами, кінцевими використаннями, регіонами та прогнозами за сегментами, 2023-2030 рр. 2021. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/cryptocurrency-market-report>
- Уркхарт Е., Ханьсонг Ч. Біткойн — хеджчи безпечна гавань для валют. Внутрішньоденний аналіз. Міжнародний огляд фінансового аналізу. 2019, 63. С. 49—57. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3114108>
- Сьогоднішні ціни на криптовалюту за ринковою капіталізацією. 2023. URL: <https://coinmarketcap.com/uk/>
- Розуміння криптовалюти USDT: Пояснення стейблкоїна Tether. 2023. URL: <https://cryptomus.com/uk/blog/understanding-usdt-crypto-the-tether-stablecoin-explained>
- Україна і криптовалюта. URL: <https://academy.moralis.io/blog/ukraine-and-cryptocurrency>
- Скільки заробляють українські криптоінвестори — дослідження. 2023. URL: <https://news.finance.ua/ua/skil-ky-zaroblyayut-ukrains-ki-kryptoinvestory-doslidzhennya>
- Топ найкращих криптобірж в Україні. 2023. URL: <https://minfin.com.ua/ua/crypto/exchanges/>
- Україна прийме європейське регулювання MiCA щодо цифрових активів і криптовалюти. 2023. URL: <https://dig.watch/updates/ukraine-to-adopt-europemica-regulation-around-digital-assets-and-cryptocurrency>
- У Раді зареєстрували законопроект, необхідний для легалізації криптовалют. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/8/706386/>
- Крипто займає центральне місце у війні в Україні та санкціях проти Росії. 2023. URL: <https://geopolitique.eu/en/articles/crypto-takes-center-stage-in-the-war-in-ukraine-and-sanctions-against-russia/>
- Блокчейн рішення від українських розробників. 2016. URL: https://www.n-ix.com/blockchain-development-ukraine-companies-solutions/?utm_source=Medium.com&utm_medium=referral&utm_campaign=Medium+%28Blockchain_solutions%29
- Як заробити з нуля на криптовалюті. 2023. URL: <https://blog.trusteeglobal.com/uk/yak-zaroblyaty-nakryptovalyuti-z-nulya-novachku-v-2022-aktyvno-9-sposobiv/>
- Скільки можна заробити на депозиті 10 000 гривень у криптовалюті. 2021. URL: <https://nachasi.com/crypto/2021/11/08/skilky-mozhna-zarobyty-nadepozyti-10-000-gryven-u-kryptovalyuti/>
- Дві сторони крипто в Україні війни. 2023. URL: <https://www.ft.com/content/a3b59f3b-d0b3-4047-af71-c8ef61aa8d58>
- Кулик, О.І. Інфраструктура ринку віртуальних активів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право. 2021. Вип. № 63. С. 183-189. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.32>
- Аналіз розміру та частки ринку криптовалют — тенденції та прогнози зростання (2023 — 2028). URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/cryptocurrency-market>

References:

1. Blinov, A. (2020), "Global trends in the formation and regulation of the cryptocurrency market", Bulletin of Sumy State University. Economics, vol. 1, pp. 7—15. DOI: 10.21272/1817-9215.2019.1-1
2. Gudima, T., Ustymenko, V., Dzhabrailov, R. and Chernykh, O. (2022), "Features of legal regulation of the circulation of virtual assets in the country", De facto VS De jure: a collection of scientific papers. Financial and credit activity: problems of theory and practice, vol. 5(46), pp. 137—148. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.5.46.2022.3844>
3. Novitsky, V.Y. and Fitsa, V.M. (2021), "Formation and development of legal regulation of the circulation of virtual assets", Information and law, vol. 1 (36), pp. 179—186. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.-4\(39\).249302](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.-4(39).249302)
4. Tkalenko, S., Tipanov, V., Savchuk, N., Murashko, O. and Petukhova, O. (2022), "Analysis of the development of the international cryptocurrency market: state, trends and prospects: a collection of scientific papers", Financial and credit activity: problems of theory and practice, vol. 5 (46), pp. 97—108. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.5.46.2022.3841>
5. Parubets, O. and Shkyliv, D. (2022), "Research of the current state and problems of development of the cryptocurrency market in Ukraine", ICPS Conference Materials, pp. 46—48, available at: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2028> (Accessed 05 Dec 2023).
6. Alkuda, M., Ferrus, L., Herros, E., Kuda, A. and Kamdan, F. (2023), "Sustainability of investing in cryptocurrencies: A bibliometric analysis of research trends", Int. J. Financial Stud., vol. 11 (3), pp. 93. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijfs11030093>
7. Corral, G., Javier, F. and Cordero-Garcia, J. (2022), "Bibliometric review of cryptocurrencies", Financial innovations, vol. 8, pp. 1—31. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40854-021-00306-5>
8. Santos, D., Singh, D., Thulasiram, R., Kamali, S., Sirico, L. and Laud, L. (2022), "The new era of blockchain-based decentralized finance (DeFi) — an overview", Paper presented at the 46th Annual IEEE Computers, Software and Applications Conference (COMPSAC) Los Alamitos, California, USA, June 27-July 1; 1286-92. DOI: 10.1109/COMPSAC54236.2022.00203
9. Grand View Research (2023), "Report on Cryptocurrency Market Size, Share and Trend Analysis by Components, Hardware, Software, Processes (Mining, Transactions), Types, End-Use, Regions and Segment Forecasts, 2023—2030", available at: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/cryptocurrency-market-report> (Accessed 05 Dec 2023).
10. CoinMarketCap (2023), "Current cryptocurrency prices by market capitalization", available at: <https://coinmarketcap.com/uk/> (Accessed 05 Dec 2023).
11. Cryptomus (2023), "Understanding the USDT cryptocurrency: Explanation of the Tether stablecoin", available at: <https://cryptomus.com/uk/blog/understanding-usdt-crypto-the-tether-stablecoin-explained> (Accessed 05 Dec 2023).
12. Moralis Academy (2023), "Ukraine and cryptocurrency", available at: <https://academy.moralis.io/blog/ukraine-and-cryptocurrency> (Accessed 05 Dec 2023).
13. finance.ua (2023), "How much do Ukrainian crypto investors earn — a study", available at: <https://news.finance.ua/ua/skil-ky-zaroblyayut-ukrainski-kryptoinvestory-doslidzhennya> (Accessed 05 Dec 2023).
14. minfin (2023), "Top of the best crypto exchanges in Ukraine", available at: <https://minfin.com.ua/ua/crypto/exchanges/> (Accessed 05 Dec 2023).
15. Digital Watch (2023), "Ukraine will adopt the European MiCA regulation on digital assets and cryptocurrencies", available at: <https://dig.watch/updates/ukraine-to-adopt-europes-mica-regulation-around-digital-assets-and-cryptocurrency> (Accessed 05 Dec 2023).
16. epravda (2023), "The draft law necessary for the legalization of cryptocurrencies has been registered in the Rada", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/8/706386/> (Accessed 05 Dec 2023).
17. Groupe d'etudes geopolitiques (2023), "Crypto is central to the war in Ukraine and sanctions against Russia", available at: <https://geopolitique.eu/en/articles/crypto-takes-center-stage-in-the-war-in-ukraine-and-sanctions-against-russia/> (Accessed 05 Dec 2023).
18. Urquhart, E. AND Hanssiong, C. (2019), "Bitcoin — a hedge or a safe haven for currencies", Intraday analysis. International Review of Financial Analysis, vol. 63, pp. 49—57. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3114108>
19. N-iX (2016), Blockchain solutions from Ukrainian developers "", available at: https://www.n-ix.com/blockchain-development-ukraine-companies-solutions/?utm_source=Medium.com&utm_medium=referral&utm_campaign=Medium+%28Blockchain_solutions%29 (Accessed 05 Dec 2023).
20. Feschuk, O. (2023), "How to make money from scratch on cryptocurrency", available at: <https://blog-trusteeglobal.com/uk/yak-zaroblyaty-na-kryptovalyutiz-nulya-novachku-v-2022-aktyvno-9-sposobiv/> (Accessed 05 Dec 2023).
21. Hromova, M. (2021), "How much can you earn on a deposit of 10,000 UAH in cryptocurrency", available at: <https://nachasi.com/crypto/2021/11/08/skilky-mozhna-zarobyty-na-depozyti-10-000-gryven-u-kryptovalyuti/> (Accessed 05 Dec 2023).
22. The Financial Times (2023), "Two sides of the crypto war in Ukraine", available at: <https://www.ft.com/content/a3b59f3b-d0b3-4047-af71-c8ef61aa8d58> (Accessed 05 Dec 2023).
23. Kulyk, O.I. (2021), "Infrastructure of the virtual asset market", Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law, vol. 63, pp. 183—189. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.32>
24. Mordor Intelligence (2023), "Analysis of the size and share of the cryptocurrency market — trends and growth forecasts (2023—2028)", available at: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/cryptocurrency-market> (Accessed 05 Dec 2023).

Стаття надійшла до редакції 11.12.2023 р.

УДК 657:657.62

І. В. Шепель,
к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва, обліку та фінансів,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6728-5579>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.93

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФІНАНСОВОМУ ОБЛІКУ

I. Shepel,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Entrepreneurship,
Accounting and Finance, Kherson State Agrarian and Economic University

INNOVATIVE APPROACHES TO THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN FINANCIAL ACCOUNTING

У статті розглянуто новаторські стратегії та технологічні трансформації у сфері фінансового управління. За допомогою аналізу останніх досліджень та публікацій в цій області, робота ставить за мету розкрити сутність, переваги та виклики інтеграції інформаційних технологій у фінансовий облік. Акцент робиться на впливі автоматизації процесів, використанні штучного інтелекту та блокчейн-технологій на оптимізацію фінансових операцій та підвищення якості фінансової звітності. Дослідження охоплює аспекти кібербезпеки та управління ризиками у контексті інноваційних підходів. Також детально розглядається вплив цих інновацій на конкурентоспроможність підприємств та їх здатність адаптуватися до динамічного бізнес-середовища. Розглянуті потенційні переваги, такі як підвищення ефективності управління фінансами, оптимізація ресурсів та збільшення прозорості фінансових процесів. Дослідження спрямоване на встановлення та аналіз інноваційних тенденцій у фінансовому обліку, розуміння впливу сучасних технологій на фінансовий ландшафт та надання рекомендацій для підприємств стосовно оптимального використання інформаційних технологій для досягнення стратегічних цілей.

The article discusses innovative strategies and technological transformations in the field of financial management. By analyzing the latest research and publications in this area, the paper aims to reveal the essence, benefits and challenges of integrating information technology into financial accounting. The emphasis is on the impact of process automation, the use of artificial intelligence and blockchain technologies on optimizing financial operations and improving the quality of financial reporting. The study covers aspects of cybersecurity and risk management in the context of innovative approaches. The impact of these innovations on the competitiveness of enterprises and their ability to adapt to a dynamic business environment is also considered in detail. Potential benefits, such as increased efficiency of financial management, optimization of resources, and increased transparency of financial processes, are considered. The study aims to identify and analyze innovative trends in financial accounting, understand the impact of modern technologies on the financial landscape, and provide recommendations for enterprises on the optimal use of information technology to achieve strategic goals. In today's world, where technological progress is rapidly transforming traditional approaches to management and accounting, innovative technologies are proving to be an essential element of effective financial management. The use of automation, artificial intelligence, blockchain and other advanced tools not only facilitates work in financial accounting, but also becomes a catalyst for the rapid development of enterprises. The ability to adapt to new technological realities is becoming key to ensuring competitiveness. Companies that successfully implement innovative approaches to financial accounting not only optimize their processes but also set new standards for effective management and strategic decision-making. Stricter electronic reporting requirements

and higher financial reporting standards make innovative technologies an integral part of business success. They not only allow companies to meet regulatory requirements, but also create conditions for sustainable development and attract investors' attention.

Ключові слова: інновації, інформаційні технології, фінансовий облік, автоматизація, блокчейн, конкурентоспроможність, ефективність, стратегічне управління, стійкий розвиток, інвестиції.

Key words: innovations, information technology, financial accounting, automation, blockchain, competitiveness, efficiency, strategic management, sustainable development, investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зі стрімким розвитком технологій і зростанням цифрового середовища, підприємства стикаються з необхідністю адаптації своїх фінансових процесів до нових вимог. Інноваційні технології пропонують революційні підходи до фінансового обліку, сприяючи покращенню ефективності та точності фінансового управління. Впровадження автоматизації, штучного інтелекту, блокчейну та інших передових інструментів не лише полегшує рутинні операції, але й забезпечує надійність та безпеку фінансової інформації. Спроможність швидко реагувати на зміни у ринкових умовах та приймати обґрунтовані стратегічні рішення стає ключовою для конкурентоспроможності підприємств. Інновації в фінансовому обліку дозволяють не лише оптимізувати ресурси, але і підвищити рівень аналізу та стратегічного управління.

Зростання вимог до електронної звітності та зміцнення стандартів фінансової звітності роблять інноваційні технології невід'ємною частиною ділового середовища. Підприємства, які вмело впроваджують ці підходи, забезпечують собі відповідність законодавчим вимогам та стають більш привабливими для інвесторів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

За останні роки спостерігається збільшення зацікавленості в інтеграції інноваційних технологій у фінансовий облік. Аналіз останніх досліджень та публікацій, зокрема наукових праць Гузь М.М., Жураковської І.В., Красуцького Р.І., Лопатовського В.Г., Панкратової О.М., Соколенко Л.Ф., Сусіденко В.Т., Ткаль Я.С., Чудовець В.В., Шерстерняк М.М., Шишкової Н.Л., виявляє різноманітні підходи та стратегії, що використовуються для оптимізації фінансових процесів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розкриття та вивчення інноваційних підходів до застосування інформаційних технологій у сучасному фінансовому обліку. Дослідження спрямоване на розуміння впливу цих інновацій на ефективність управління фінансами підприємств, їх роль у підвищенні точності та достовірності фінансової звітності. Ключовими аспектами є вивчення впровадження автоматизації, використання штучного інтелекту для аналізу даних та прийняття рішень, роль блокчейну у забезпеченні безпеки фінансової інформації, а також оцінка впливу цих інновацій на конкурентоспроможність підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сфері фінансового обліку існує низка передових технологій, спрямованих на автоматизацію рутинних завдань.

Роботизація процесів (RPA) використовується для ефективно-ї автоматизації стандартних операцій, таких як обробка обсягів даних та внесення інформації у системи. Штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання (ML) впроваджуються для прогнозування фінансових результатів, аналізу даних, виявлення шахрайства та управління ризиками. Хмарні технології забезпечують гнучкий доступ до фінансових даних та сприяють ефективній спільній роботі команд [1—4]. Блокчейн використовується для поліпшення безпеки та точності фінансових транзакцій, а також для автоматизації внутрішнього аудиту. Електронні рахунки та автоматизовані системи обліку спрощують ведення обліку, виставлення рахунків та моніторинг фінансової активності. Ці технології спрощують рутинні завдання в сфері фінансового обліку, визволяючи час для більш стратегічного фінансового планування та аналізу.

Штучний інтелект (ШІ) може внести значний вклад у покращення аналізу фінансової звітності та надання більш точних прогнозів через наступні можливості:

- ефективно обробляти великі обсяги фінансових даних та визначати зв'язки між різними параметрами. Це дозволяє виявляти патерни та тенденції, які можуть залишитися непоміченими при традиційному аналізі;

- використовувати алгоритми машинного навчання для прогнозування фінансових результатів на основі минулих даних. Це дозволяє створювати більш точні прогнози та розуміти вплив різних факторів на фінансові показники;

- визначати, як зміна конкретного фактора може вплинути на фінансові результати. Це дозволяє проводити аналіз чутливості та розуміти ризики та можливості в залежності від різних сценаріїв;

- аналізувати фінансові звіти, а також новини та звіти у ЗМІ, враховуючи невідомі раніше фактори, які можуть вплинути на фінансовий стан компанії;

- автоматично виявляти незвичайні патерни або ризики в фінансових даних, що допомагає підвищити рівень безпеки та уникнути потенційних проблем.

Штучний інтелект дозволяє зробити аналіз фінансової звітності більш комплексним, точним та ефективним, що в свою чергу сприяє здатності робити більш обґрунтовані стратегічні рішення [5, с. 144]. В області кібербезпеки та захисту фінансової інформації існує кілька інноваційних рішень, які спрямовані на запобігання кіберзагрозам та забезпечення безпеки фінансових даних (Табл. 1).

Ці технологічні інновації грають важливу роль у забезпеченні кібербезпеки та захисту фінансової інформації, сприяючи стійкості фінансових систем та довіри до електронних фінансових послуг [6—8]. Використання блокчейн-технологій у фінансовому обліку може призвести до ряду переваг:

1. Блокчейн використовує криптографічні методи для забезпечення безпеки даних. Інформація в блоках зашиф-

Таблиця 1. Інноваційні технології для кібербезпеки та захисту фінансової інформації

Технологія	Застосування
Біометрична аутентифікація	Використання унікальних фізичних характеристик для підтвердження ідентичності користувача та унеможливлення несанкціонованого доступу.
Blockchain та криптовалюти	Забезпечення безпеки фінансових транзакцій та створення розподіленої системи, ускладнення несанкціонованого доступу.
Штучний інтелект для виявлення загроз	Використання алгоритмів машинного навчання для аналізу поведінки користувачів та виявлення аномалій, що може вказувати на кіберзагрози.
Захист від внутрішніх загроз	Використання аналітики для виявлення потенційно небезпечних дій власних працівників та застосування стратегій для попередження витoku конфіденційної інформації.
Кіберстрахування	Застосування інноваційних страхових продуктів, спрямованих на компенсацію збитків від кіберзагроз та інцидентів.
Квантова криптографія	Розвиваючі технології квантової криптографії можуть забезпечити високий рівень захисту від кіберзагроз, оскільки вони ґрунтуються на принципах квантової фізики.
Захист розумних контрактів	У контексті блокчейн криптовалют, розумні контракти можуть бути захищені від вразливостей та зловживань за допомогою інноваційних підходів до безпеки.

Джерело: складено автором.

рована і зв'язана між собою, що робить важкими не-санкціонований доступ та зміну даних.

2. Ланцюг блоків є розподіленою та публічною базою даних, доступ до якої може мати будь-хто. Це забезпечує прозорість та відкритість фінансових операцій для всіх учасників системи.

3. Блокчейн дозволяє виконувати фінансові транзакції швидше, оскільки вони відбуваються без посередництва третьої сторони. Це особливо важливо для міжнародних переказів коштів.

4. Зменшення витрат на посередників та оптимізація процесів завдяки автоматизації може призвести до економії коштів у фінансовому обліку.

5. Блокчейн дозволяє здійснювати прямі транзакції між учасниками без участі посередників, що спрощує та прискорює процес.

6. Кожна транзакція в блокчейні залишає слід, і це робить процес аудиту та відслідковування більш ефективним та точним.

7. Блокчейн підтримує смарт-контракти, що є автоматизованими виконавчими кодами. Вони автоматично виконують умови угоди, що спрощує та прискорює обробку контрактів.

8. Дані в блокчейні захищені криптографією, і будь-які спроби змінити історію транзакцій стають вкрай складними та виявляються.

Використання блокчейн-технологій допомагає оптимізувати та модернізувати процеси фінансового обліку, роблячи їх ефективнішими, безпечнішими та більш доступними. На сучасному ринку багато компаній активно використовують блокчейн-технології у фінансовому обліку. Наприклад, Ripple застосовує блокчейн для швидких міжнародних платежів, IBM розробляє блокчейн-рішення для великих корпорацій, Square дозволяє купувати та продавати біткоїни через свою платіжну систему, JPMorgan Chase використовує Quorum для оптимізації процесів у фінансових угодах, а VeChain впроваджує блокчейн для відстеження походження та логістики продуктів у харчовій та фармацевтичній промисловостях. Україна виявляє активний інтерес до використання блокчейн-технологій у різних сферах. Вітчизняні компанії застосовують блокчейн для оптимізації торгівлі, відслідковування постачання та забезпечення безпеки в агросекторі. Також в країні розвиваються фінтех-стартапи та проекти, пов'язані з криптовалютами.

Для ефективного виявлення тенденцій та розв'язання проблем у фінансовому обліку слід вжити наступні кроки [9, с. 10]. По-перше, чітко визначити мету і завдання аналізу даних. Необхідно забезпечити якість та доступність даних та провести їх збір та підготовку. Обрати відповідні аналітичні інструменти, такі як BI-системи та інструменти візуалізації даних. Розглянути можливість використання машинного навчання для прогнозування та виявити аномалії у фінансових даних. Важливо також розглядати аналітику в реальному часі для оперативної реакції на зміни ситуації. Розробити зрозумілі та інформативні дашборди для візуалізації даних, щоб полегшити їх розуміння та аналіз.

Необхідно також мати команду фахівців з аналітики з технічними та аналітичними навичками для ефективної роботи з аналітичними інструментами. Забезпечити їхнє постійне навчання та вдосконалення. Виконання цих кроків допоможе створити ефективну систему аналізу даних, яка

дозволить ефективно виявляти тенденції та рішення проблеми у сфері фінансового обліку компанії [11, с. 159].

Інтернет речей (IoT) також може відігравати ключову роль у зборі фінансової інформації та оптимізації управлінських рішень у фінансовій сфері. Встановлення сенсорів на фінансові активи (наприклад, обладнання, транспортні засоби) дозволяє в реальному часі відстежувати їх розташування, стан та ефективність. Це полегшує оптимізацію управлінських рішень, таких як планування обслуговування та ефективність використання ресурсів. Використання сенсорів для вимірювання витрат енергії та інших ресурсів у фінансових установах дозволяє ефективно управляти витратами та зменшувати енергозбійності.

Використання смарт-технологій та IoT для збору даних з пристроїв для споживачів (наприклад, розумні лічильники) допомагає отримувати точну інформацію щодо споживання, що може бути використана для більш точного білінгу та планування ресурсів. Встановлення сенсорів для моніторингу умов просторів, таких як офіси чи склади, може допомагати у оптимізації витрат на опалення, кондиціонування повітря та інші аспекти управління приміщеннями.

Використання IoT у банківській сфері для моніторингу стану банкоматів та торгових автоматів дозволяє швидко виявляти проблеми та забезпечувати їх ефективне обслуговування, а для аутентифікації та моніторингу фінансових операцій може забезпечити високий рівень безпеки та запобігти несанкціонованим доступам [12, с. 396]. Ощадбанк використовує IoT для вдосконалення систем безпеки своїх банкоматів та відстеження їхнього стану. ПриватБанк впроваджує IoT для моніторингу та оптимізації банківських послуг, включаючи використання сенсорів для визначення обсягу клієнтського потоку та покращення обслуговування. Також в Україні розробляються проекти для використання IoT у фінансах, що орієнтовані на вдосконалення платіжних систем, забезпечення безпеки електронних транзакцій та розширення можливостей мобільного банкінгу.

Нові підходи до електронної звітності можуть істотно полегшити взаємодію з регуляторами та підвищити транспарентність фінансової діяльності (Табл. 2).

Таблиця 2. Інноваційні технології та підходи для ефективного обміну та аналізу фінансової інформації

Технологія	Характеристика
Стандартизація електронної звітності	Впровадження загальноприйнятих стандартів, таких як XBRL, спрощує обмін та аналіз фінансових даних між компаніями та регуляторами.
Автоматизація процесів збору та надсилання інформації	Використання автоматизованих систем для швидкого та ефективного збору та передачі звітів, уникнення помилок та покращення обміну даними.
Блокчейн та розподілені реєстри	Застосування блокчейн-технологій для забезпечення безпеки, недоторканості та довіри до фінансової інформації через запис транзакцій.
Штучний інтелект для аналізу звітності	Використання штучного інтелекту для швидкого виявлення аномалій, ризиків та тенденцій в електронних звітах для ефективного моніторингу.
Мобільні додатки для звітності	Розробка мобільних додатків для зручного та швидкого надсилання необхідної інформації регуляторам, підвищуючи доступність та ефективність.

Джерело: складено автором.

Ці підходи спрощують процес електронної звітності, забезпечуючи більшу швидкість, точність та прозорість у взаємодії між суб'єктами господарювання та регуляторами. Використання технологій розпізнавання образів та обробки природної мови (NLP) може ефективно автоматизувати обробку фінансової документації [13, с. 705]. Наприклад, технології оптичного розпізнавання символів (OCR) дозволяють перетворювати текст з фінансових документів, таких як рахунки чи квитанції, забезпечуючи комп'ютерам можливість розуміти та обробляти цю інформацію.

Використання NLP дозволяє екстрагувати ключову інформацію з текстових документів, автоматично виділяти суми, дати та імена контрагентів з фінансових звітів чи договорів. Алгоритми машинного навчання можуть застосовуватися для автоматичної категоризації та класифікації фінансових документів, наприклад, розпізнавання типу документа чи виділення тематичних категорій. З використанням NLP можна аналізувати текст для виявлення зв'язків між різними фінансовими документами та даними, допомагаючи виявляти патерни, тренди та ризики. Крім того, ці технології можуть бути використані для автоматичного створення звітів та аналізу фінансової інформації, забезпечуючи швидку та точну обробку великих обсягів документації і знижуючи час та ризик помилок у цих процесах.

Інноваційні фінтех-рішення можуть внести значний вклад у покращення фінансового обліку для малих та середніх підприємств (МСП). Способи, як це може бути реалізовано:

1. Використання сучасних електронних платіжних систем для здійснення швидких та безпечних транзакцій. Це полегшує управління грошима та зменшує витрати на обробку платежів.

2. Застосування хмарних рішень для зберігання та обробки фінансових даних. Це дозволяє отримувати доступ до інформації з будь-якого місця та полегшує спільну роботу над фінансовими завданнями.

3. Використання рішень для автоматизації бухгалтерського та фінансового обліку, що допомагає уникнути помилок та оптимізувати процеси ведення обліку.

4. Розробка мобільних додатків для керування фінансами, виставлення рахунків, відстеження витрат та отримання фінансової аналітики. Це робить фінансовий облік більш доступним та зручним.

5. Використання онлайн-платформ для швидкого та простого отримання кредитів або фінансової підтримки для розширення бізнесу чи покриття тимчасових фінансових потреб.

6. Застосування блокчейн-технологій для забезпечення безпеки та недоторканості фінансових транзакцій та записів.

7. Використання алгоритмів машинного навчання для аналізу фінансової інформації та надання більш точних прогнозів та рекомендацій.

Ці інноваційні фінтех-рішення допомагають МСП автоматизувати та оптимізувати свої фінансові процеси, знижуючи витрати та полегшуючи управління грошима. Вітчизняні компанії активно використовують інноваційні фінтех-рішення для покращення фінансового обліку для малих та середніх підприємств (МСП). Наприклад, MonoBank, цифровий банк, пропонує мобільні фінтех-інструменти для ефективного ведення обліку та контролю над витратами через мобільний додаток. Portmone, платіжна платформа, дозволяє МСП приймати онлайн-платежі та вести облік фінансів в Інтернеті. Tascobank використовує сучасні технології для надання електронних фінансових послуг, а NovaPay спеціалізується на онлайн-платіжних рішеннях для бізнесу.

Ефективна інтеграція інформаційних технологій у процеси бюджетування та стратегічного планування може бути досягнута через використання інтегрованих ERP-систем для централізованого управління ресурсами та фінансами [14—15]. Бізнес-інтелект (BI) допомагає аналізувати та візуалізувати дані, забезпечуючи краще розуміння фінансових параметрів. Також використання електронних систем обліку рахунків та витрат автоматизує внесення фінансових даних, а аналітика та прогнозування на основі даних сприяє розробці точних прогнозів. Важливо впроваджувати колаборацію через хмарні платформи для спільної роботи та обміну інформацією.

Важливо використовувати інструменти стратегічного менеджменту, наприклад, Balanced Scorecard, для візуалізації та вимірювання стратегічних цілей, і забезпечення їх відповідності бюджету. Ці підходи створюють інтегровану екосистему, яка об'єднує дані, полегшуючи бюджетування та стратегічне планування, і сприяє прийняттю обґрунтованих стратегічних рішень.

ВИСНОВКИ

У сучасному світі, де швидкі технологічні зміни перетворюють традиційні підходи до управління та обліку, інноваційні технології стають необхідним елементом ефективного фінансового управління. Застосування автоматизації, штучного інтелекту, блокчейну та інших передових інструментів не лише спрощує роботу в області фінансів, але й виступає каталізатором стрімкого розвитку підприємств. Необхідність адаптації до нових технологічних реалій стає визначальною для забезпечення конкурентоспроможності. Підприємства, які успішно впроваджують інноваційні підходи у фінансовому управлінні, не лише оптимізують свої процеси, але й встановлюють нові стандарти ефективного управління та стратегічного прийняття рішень. Зміцнення вимог до електронної звітності та підвищення стандартів фінансової звітності роблять інноваційні технології невід'ємною частиною бізнес-успіху. Вони не тільки допомагають підприємствам відповідати регуляторним вимогам, але й створюють передумови для стабільного розвитку та привертання уваги інвесторів.

Література:

1. Гузь М.М., Соколенко Л.Ф., Ткаль Я.С. Інноваційний потенціал технології блокчейн у бухгалтерському обліку. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 2. С. 19—25.
2. Семанюк В.З. Інформаційна теорія обліку в постіндустріальному суспільстві: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 392 с.
3. Ярощук О., Белова І. Технологія блокчейн в бухгалтерському обліку та аудиті. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2020. Вип. 3—4. С. 28—44.
4. Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю., Романюк І.А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (дата звернення: 2 грудня 2023)
5. Миколок О.А., Бобровник В.М. Управління підприємством в умовах діджиталізації економіки. Вісник Хмельницького національного університету. 2021. Вип. 4. С. 142—146.
6. Шишкова Н.Л. Перспективи IT-модернізації бухгалтерського обліку: Актуалізація теорії і практики. Економічний вісник. 2019. № 3. С. 146—159.
7. Панкратова О. М. Особливості сучасної системи управління розвитком підприємства в умовах цифрової економіки. Інфраструктура ринку. Економіка та управління підприємствами. Вип. 69. 2022. С. 104—107.
8. Лопатовський В.Г., Красуцький Р.І. Особливості формування та використання інформації про фінансові результати діяльності господарюючого суб'єкта як результативного показника його обліку та звітності. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 1. С. 142—147.
9. Синькевич Н., Краузе О. Економічний аналіз: перспективи розвитку в умовах діджиталізації економіки. Галицький економічний вісник. Т.: ТНТУ, 2023. Том 81. № 2. С. 7—15.
10. Чудовець В.В., Жураковська І.В. Фінансовий облік і звітність: навч. посіб. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2018. 330 с.
11. Шерстерняк М. М. Сучасний економічний аналіз та його основні види. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 20. С. 158—162.
12. Шепель І.В. Використання системи фінансового обліку як інструменту ефективного управління фінансовою стійкістю інтернет-бізнесу. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2023. Вип. 38. С. 393—402.
13. Співак С., Дідик І., Скурський Т., Житко О. Роль комп'ютерних програм для аналізу фінансово-господарського стану підприємства. Соціально-економічні проблеми і держава. 2021. Вип. 2 (25). С. 702—707.
14. Сусіденко В.Т. Інформаційні системи і технології в обліку: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 224 с.
15. Pakhucha E., Sievidova I., Babko N., Romaniuk I. et al. Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework. European Journal of Sustainable Development. 2023. Vol. 12. Is. 1. Pp. 180—198.

References:

1. Huz', M.M. Sokolenko, L.F. and Tkal', Ya.S. (2023), "Innovative potential of blockchain technology in accounting", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 19—25.
 2. Semaniuk, V.Z. (2018). *Informatsijna teoriia obliku v postindustrial'nomu suspil'stvi* [Information theory of accounting in post-industrial society], TNEU, Ternopil', Ukraine.
 3. Yaroschuk, O. And Belova, I. (2020), "Blockchain technology in accounting and auditing", *Instytut bukhhalters'koho obliku, kontrol' ta analiz v umovakh hlobalizatsii*, vol. 3—4, pp. 28—44.
 4. Ihnatenko, M.M. Levaieva, L.Yu. adn Romaniuk, I.A. (2020), "Information support of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (Accessed 2 Dec 2023).
 5. Mykoliuk, O.A. and Bobrovnyk, V.M. (2021), "Enterprise management in the conditions of digitalization of the economy", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 4, pp. 142—146.
 6. Shyshkova, N.L. (2019), "Prospects for IT-modernization of accounting, Actualization of theory and practice", *Ekonomichnyj visnyk*, vol. 3, pp. 146—159.
 7. Pankratova, O.M. (2022), "Features of the modern system of enterprise development management in the digital economy", *Infrastruktura rynku. Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*, vol. 69, pp. 104—107.
 8. Lopatovs'kyj, V.H. and Krasuts'kyj, R.I. (2022), "Features of the formation and use of information on the financial results of the business entity as an effective indicator of its accounting and reporting", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 1, pp. 142—147.
 9. Syn'kevych, N. and Krauze, O. (2023), "Economic analysis: prospects for development in the context of digitalization of the economy", *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk* vol. 81, pp. 7—15.
 10. Chudovets', V.V. and Zhurakovs'ka, I.V. (2018), *Finansovyj oblik i zvitnist'* [Financial accounting and repor], IVV Luts'koho NTU, Luts'k, Ukraine.
 11. Shersterniak, M.M. (2018), "Modern economic analysis and its main types", *Naukovyj visnyk Uzhhorod's'koho natsional'noho universytetu*, vol. 20, pp. 158—162.
 12. Shepel', I.V. (2023), "Using the financial accounting system as a tool for effective management of financial sustainability of Internet business", *Naukovi zapysky L'viv's'koho universytetu biznesu ta prava*, vol. 38, pp. 393—402.
 13. Spivak, S., Didyk, I., Skurs'kyj, T. and Zhytko, O. (2021), "The role of computer programs for analyzing the financial and economic condition of the enterprise", *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava*, vol. 2 (25), pp. 702—707.
 14. Susidenko, V.T. (2019), *Informatsini systemy i tekhnolohii v obliku* [Information systems and technologies in accounting:], *Tsentr navchal'noi literatury*, Kyiv, Ukraine.
 15. Pakhucha, E. Sievidova, I. Babko, N. and Romaniuk I. (2023), "Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 12, no. 1, pp. 180—198.
- Стаття надійшла до редакції 07.12.2023 р.*

О. М. Лозиченко,

к. е. н., докторант, Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4623-4227>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.98

ОСНОВНІ БАР'ЄРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗРОСТАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

O. Lozychenko,

PhD in Economics, Doctoral Student (Economics),

HE "Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University"

KEY BARRIERS TO ENSURE THE GROWTH OF HOUSEHOLDS' SAVINGS IN UKRAINE

У статті розглянуто основні бар'єри забезпечення зростання заощаджень домогосподарств в Україні, що реалізовано на основі фрагментарного аналізу результатів ретроспективного дослідження розвитку фінансової системи країни. Зокрема, це дозволило конкретизувати такі бар'єри, а саме: макроекономічна нестабільність; недостатньо розвинутий фінансовий ринок, особливо фондовий ринок; тіньова економіка, неформальні економічні відносини; низький рівень доходів громадян та їх довіра до фінансових установ; фінансова грамотність, фінансова культура домогосподарств. Встановлено, що найбільш негативний вплив на формування раціональної моделі ощадної поведінки домогосподарств здійснюють процеси макроекономічної нестабільності та їх наслідки. Відповідно у статті більш детальну увагу приділено опису періодів такої нестабільності у розвитку фінансової системи України. Також у статті проведено аналіз наслідків впливу війни на процеси формування заощаджень домогосподарствами.

Households' savings are an important factor in stable and harmonious development of the national economy, being a reliable source of financial resources for business entities, households' savings form the modernization basis of the country's economy and economic development in general. However, for Ukraine, the issue of forming, on the one hand, the volume of these household resources remains relevant, and, on the other hand, ensuring their transformation into the organized funds that are placed at the disposal of banking and non-banking institutions. Accordingly, there is a need for additional research and clarification, first of all, of the current barriers to households' savings.

Within the article, the main barriers for ensuring the growth of households' savings in Ukraine are considered, which is implemented based on the fragmentary analysis of the outcomes of the retrospective study of the financial system development of the country.

It is determined that the role of these business entities is very important to form favorable conditions for the development of the national economy, its recovery in the post-war period. In the article, the main obstacles that hindered households from making savings in the pre-war period are highlighted. These include the following ones, namely: macroeconomic instability; underdeveloped financial market, especially the stock market; shadow economy, informal economic relations; low level of income of citizens and their trust in financial institutions; financial literacy, financial culture of households. It is established that the most negative impact on the formation of the rational model of the behavior of households' savings is carried out by the processes of macroeconomic instability and their consequences.

In the article, the consequences of the impact of the war in Ukraine on the formation of households' savings are also analyzed. It is established that the war has led to new challenges that financial institutions and their clients face today, and which other countries have never faced. It is substantiated that restoring normal financial activity of households in the post-war period will take a long time, taking into account all negative consequences for economy from a full-scale invasion.

Ключові слова: заощадження, домогосподарство, макроекономічна нестабільність, економічна поведінка домогосподарства, фінансові установи, національна економіка.

Key words: savings, household, macroeconomic instability, economic behavior of households, financial institutions, national economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Заощадження домогосподарств є важливим чинником стабільного та гармонійного розвитку національної економіки. Виступаючи надійним джерелом фінан-

сових ресурсів для суб'єктів підприємницької діяльності, заощадження домогосподарств формують основу для модернізації господарства країни та загалом економічного розвитку.

В Україні на сьогодні питання формування стабільної фінансової основи для розвитку національної економіки на основі активного використання заощаджень домогосподарств залишається актуальним та нерозв'язаним. Ці фінансові ресурси не відіграють таку важливу роль в економічному розвитку, як це відбувається в розвинутих країнах. Проте досвід таких країн засвідчує, що заощадження домогосподарств є більш стабільним, надійним джерелом інвестицій, кредитних коштів, є привабливішими з позиції термінів їх залучення до фінансової системи, вартості. Однак для нашої країни поки що залишається актуальним питання формування, з одного боку, обсягів таких ресурсів домогосподарств, а з іншого — забезпечення їх трансформації в організовані кошти, які потрапляють у розпорядження до банківських та небанківських установ. Відповідно існує потреба в реалізації додаткових досліджень та з'ясування насамперед сучасних бар'єрів у здійсненні домогосподарствами заощаджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування та використання заощаджень домогосподарств сьогодні вивчаються значною кількістю науковців. З-поміж них передусім варто виокремити таких учених: І. В. Буряк, О. А. Задоя, Т. О. Кізіма, Г. М. Коцюрубенко, А. А. Копилов, Л. М. Мільман, О. Г. Мітал, Л. О. Примостка, Б. І. Пшик, А. Ю. Рамський, О. С. Шаманська, В. Г. Шевалдіна, К. С. Шапошников та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Попри численні напрацювання науковців у сфері дослідження заощаджень домогосподарств, сучасні трансформації, які постійно відбуваються в межах національної економіки, зумовлюють і зміну умов, у яких функціонують та розвиваються домогосподарства, здійснення цими суб'єктами заощаджень. Відповідно це актуалізує проведення додаткових досліджень у цьому напрямку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виокремлення та обґрунтування сучасних перешкод формування та ефективного використання заощаджень домогосподарств у межах національної економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Класиками економічної науки вже доведена важливість заощаджень домогосподарств для економіки країни, розроблені й уже неодноразово апробовані на практиці методи та інструменти стимулювання процесу формування таких заощаджень, перетворення їх в організовані в межах фінансової системи ресурси. Однак у ринковій економіці, враховуючи її циклічний характер, періодично виникають кризові ситуації, спостерігається спад економічного розвитку, причинами чого досить часто, крім об'єктивних закономірностей функціонування економічних систем, є і формування нерациональних моделей економічної поведінки домогосподарств. Саме тому органи державної влади приділяють

значну увагу регулюванню такої поведінки, використовуючи доступні та доречні інструменти й методи з метою впливу на економічну діяльність домогосподарств. Хоча й це не завжди вдається здійснювати ефективно, уникаючи значних економічних втрат [7; 14].

В Україні в сучасних умовах питання залучення ресурсів домогосподарств до національної економіки є важливими та надактуальними, враховуючи нерозвиненість фондового ринку, не найкращий, у порівнянні з іншими країнами, рівень інвестиційного клімату. Саме кошти населення активно залучаються банківськими установами з метою подальшої їх трансформації в кредитні та інвестиційні ресурси [8, с. 72; 10, с. 24].

Фінансова система України протягом усього періоду незалежності пройшла складний період власного розвитку, який перманентно супроводжувався кризовими явищами, значними трансформаційними процесами у функціонуванні банківських установ, небанківських фінансово-кредитних посередників. Досить незначний рівень фінансової міцності держави загалом призводив кожного разу до значного погіршення макроекономічної ситуації в країні, девальвації національної валюти, а отже, і заощаджень домогосподарств. Це завжди мало безпосередній вплив і на процес здійснення домогосподарствами власних заощаджень у майбутньому.

Турбулентність економічного середовища, у якій країна періодично опинялася, завжди негативно впливала насамперед на діяльність домогосподарств, рівень їхніх реальних доходів, купівельну спроможність та загалом матеріальний достаток. У поєднанні з історичними особливостями ощадної поведінки домогосподарств в Україні забезпечити дійсно привабливі для здійснення заощаджень умови досить складно.

Зазначимо, що після розпаду Радянського Союзу здійснені населенням України заощадження були повністю девальвовані та втрачені. Враховуючи, що в Радянському Союзі більшість громадян вели ощадний спосіб життя, заощаджуючи та зберігаючи власні кошти з метою їх споживання в майбутньому, то відновлення характерних для ринкової економіки процесів акумулювання банківськими установами фінансових ресурсів і перетворення їх в інвестиційні кошти було дуже складним завданням. Фінансова нестабільність, складна економічна ситуація в країні в перші роки незалежності фактично призвели до системної та глибокої кризи у функціонуванні всієї фінансової системи країни. Лише через десять років після проголошення незалежності процеси залучення ресурсів домогосподарств до системи національної економіки почнуть набувати системних ознак, а обсяги таких коштів активно залучатимуться банківськими установами [5; 9; 13].

Однак наступні перманентні складні фінансові кризи постійно завдавали деструктивного впливу на заощадження домогосподарств. Складні трансформаційні процеси, які відбувалися в країні в банківській системі, призвели до втрати громадянами значних обсягів власних фінансових ресурсів, особливо їх реальної вартості. На сьогодні, розглядаючи весь складний процес становлення і трансформації фінансової системи країни, її фінансового ринку, банківської системи, можливо, на наш погляд, виокремити такі основні бар'єри, які існують в Україні і стримують процеси формування та залу-

чення тимчасово вільних коштів домогосподарств до системи національної економіки [1, с. 120; 3; 12, с. 77].

1. Макроекономічна нестабільність.

Макроекономічна нестабільність завжди негативно впливала на заощадження домогосподарств. З одного боку, у такі періоди економічної турбулентності здебільшого реальні доходи населення зменшуються. При цьому підвищені рівні інфляції забезпечують зростання витрат, що знижує потенціал цих економічних суб'єктів до здійснення заощаджень. З іншого боку, населення намагається повернути собі власні кошти, які були надані в тимчасове розпорядження фінансовим установам, щоб використати їх для поточного споживання або зберегти вдома для більшої надійності. Девальвація національної валюти, яка також відбувається в періоди економічної нестабільності підсилює бажання домогосподарств витратити власні кошти в національній валюті для придбання товарів до підвищення їхньої вартості. Також значна кількість заощаджень домогосподарств спрямовується на валютний ринок для купівлі іноземної валюти з метою збереження реальної їх вартості. Усі окреслені процеси були притаманні і Україні на різних етапах її розвитку. Досвід країни засвідчив, що відновлення макроекономічної стабільності з часом не призводить до швидкого відновлення докризових обсягів заощаджень домогосподарств, особливо в організованій формі. При цьому реальна вартість сформованих та нових заощаджень завжди знижується і відновлюється протягом тривалого періоду економічного розвитку.

2. Недостатньо розвинутий фінансовий ринок, особливо фондовий ринок.

Нерозвиненість фондового ринку повинна, на перший погляд, сприяти зростанню заощаджень домогосподарств, які залучені банківськими установами, оскільки інші інструменти для вкладання коштів в країні відсутні. Це стосується і індивідуального інвестування, і вкладення власних фінансових ресурсів до недержавних пенсійних фондів, страхових компаній зі страхування життя. Проте вкладати власні кошти лише в депозити не всі домогосподарства зацікавлені, що обмежується як обсягом гарантованої суми повернення коштів у разі банкрутства фінансової установи, недовірою взагалі до банківських установ і тим більше небанківських депозитних установ. Також історично так склалося в Україні, що в певний період банки проводили досить агресивну політику із залучення коштів, і відсоткові ставки зросли більш ніж до 20 % річних, що було аномально для розвитку всієї фінансової системи країни. При цьому багато домогосподарств були зацікавлені в придбанні таких фінансових продуктів. Сьогодні подібні продукти на ринку пропонуються також під досить високий процент, а саме 14-17 % річних. Однак економічні умови в країні змінилися, змінилося законодавство, введено заборону на дострокове розірвання депозитних угод, досить часто банки встановлюють високі обсяги мінімального розміру депозиту. Також громадяни пам'ятають період 2015—2016 рр., коли масово закривалися регулятором банки, громадяни втрачали власні кошти, курс національної валюти знизився втричі порівняно з дол. США. Окреслені процеси і сьогодні негативно впливають на бажання домогосподарств здійснювати організовані заощадження, сформува-

ся модель збереження власних коштів в іноземній валюті, в іноземних банках, придбання інших видів активів.

3. Тіньова економіка, неформальні економічні відносини.

Україна є країною з високим рівнем тіньової економіки, корупції та іншими неформальними відносинами в економічній сфері. Усе це дозволяє значній кількості громадян збагачуватися за рахунок власного положення, займаної посади та наявності відповідних знайомств. При цьому такі домогосподарства не можуть офіційно декларувати такі кошти, оскільки можуть активізувати увагу відповідних органів влади. Таким економічним суб'єктам депозитні продукти взагалі не є цікавими, однак обсяги коштів, якими вони володіють, є досить значними для національної економіки. У підсумку це призвело до значного обігу іноземної готівки в країні, яка не потрапляє на фінансовий ринок країни. Недекларування власних доходів громадянами, виплата частини заробітної плати неофіційно є звичними вже явищами для домогосподарств в Україні. Вищезазначене, з одного боку, приводить до збільшення заощаджень домогосподарств в межах країни. З іншого боку, такі ресурси не потрапляють до фінансової системи, а лише підтримують та сприяють подальшому розвитку неформальних фінансових відносин у країні.

4. Низький рівень доходів громадян та їхня довіра до фінансових установ.

Україна у своєму розвитку пройшла вже багато фінансових та економічних криз. Кожна з них завжди приводила до різкого погіршення фінансового стану домогосподарств, зниження рівня їхньої довіри до фінансових установ. Проте кожного разу відбувалося відновлення обсягу заощаджень, залучених такими установами від зазначених суб'єктів. При цьому реальна його вартість відновлювалася тривалий час, а інколи і не досягалися докризові показники. Криза завжди впливала на реальні доходи громадян, рівень зайнятості, стримувала підвищення доходів у майбутньому. Середній рівень заробітної плати в країні є досить низьким порівняно із сусідніми європейськими країнами, що об'єктивно стримує можливості домогосподарств до здійснення заощаджень. Навіть ті кошти, які вдається зберегти після всіх витрат, одразу домогосподарствами конвертуються в іноземну валюту, оскільки довіра до гривні значно знизилася після кризи 2007—2008 рр., 2014—2015 рр. і тепер, під час війни. Зниження довіри стосується і фінансових установ, які пройшли складний період власного функціонування та розвитку, не всі з них змогли залишитися на фінансовому ринку країни. З понад 170 банків в Україні на початок листопада 2023 рік залишилося лише 63 банківські установи. Очищення ринку від фінансово нестійких і проблемних комерційних банків також не завжди відбувалося спокійно та безпроблемно, хоча позитивно вплинуло на стабільність фінансової системи країни. Однак, для домогосподарств це все досить часто незрозумілі процеси, які засвідчують лише одне — довіряти банківським установам не можна, або надавати кошти лише на короткостроковий період з можливістю повернення в будь-який час.

5. Фінансова грамотність, фінансова культура домогосподарств.

В Україні питанням фінансової грамотності завжди приділялося недостатньо уваги й хоча останніми роками цей напрям активно розвивається, підтримується

НБУ, проте рівень фінансової грамотності все одно залишається на недостатньому рівні. Її поширення вимагає більш системних та глибших заходів із залученням як спеціалістів, практиків, так і саме широких верств населення, різних типів громадян. Недостатній рівень фінансової грамотності значно стримує і здійснення заощаджень домогосподарствами, не всі вони знають про гарантовані державою суми повернення коштів в разі банкрутства банківської установи, не розуміють особливостей нарахування відсотків, використання кредитів. Саме це породжує і недостатній рівень фінансової культури, що супроводжується досить часто взаємною недовірою між фінансовими установами та їх клієнтами, підозрливостю, конфліктами та ін.

Звичайно, окреслені вище проблеми в сучасних умовах ще більше поглиблюються війною України проти агресора. Воєнні дії завжди породжують нестабільність, особливо якщо вони є настільки масштабними, як це спостерігаємо сьогодні в Україні. Коли перед громадянами стоїть питання виживання та забезпечення найбільш необхідного для життєдіяльності, здійснення заощаджень стає неактуальним. В Україні безпосередньо в результаті воєнних дій об'єктивно виникли наступні бар'єри для подальшого відновлення процесів заощадження домогосподарств, а саме:

1) окупація територій, втрата частини населення, які залишилися на цих територіях;

2) втрата ресурсів у комерційних банках, які здійснювали свою діяльність виключно на окупованих територіях;

3) зміна пріоритетів домогосподарств у витрачання власних заощаджень, використання їх для відбудови в наслідок втрати житла, для адаптації до нових умов проживання в наслідок переїзду до інших регіонів для проживання;

4) міграція за кордон жінок, дітей для проживання на період війни, втрата стабільних доходів в Україні, використання наявних заощаджень для проживання в інших країнах, враховуючи необхідність витрачання більших коштів для життєдіяльності;

5) чоловіки, які залишилися в Україні й отримують заробітну плату, більшу частину пересилають своїм сім'ям за кордон, здійснення заощаджень стає неактуальним;

6) змінився світогляд багатьох громадян, відсутність розуміння довгострокових перспектив формує модель економічної поведінки за принципом витратати треба зараз для задоволення власних потреб, оскільки що буде далі, невідомо;

7) ще більше зниження довіри до національної валюти, яка девальвувала з початку повномасштабного вторгнення, хоча і не так сильно, як це було у 2014—2015 рр.;

8) схильність зберігати кошти в іноземній валюті вдома в ліквідній формі на випадок необхідності терміново змінювати місце проживання, переїзду до більш безпечних місць проживання [2; 4; 6, с. 121; 11].

Війна завдала потужний негативний вплив на розвиток всієї фінансової системи України, формуючи системні кризові ситуації у функціонуванні її окремих компонентів. Завдяки проведеній раніше банківській реформі, банківська система змогла відновити власну ефективну діяльність. Однак ця стабільність передусім полягає в можливості здійснювати платежі, виконувати

свої зобов'язання, обслуговувати клієнтів у відділеннях, надавати невеликі позики домогосподарствам. Значну роль в цьому відіграли цифрові технології. Проте роль інституційних інвесторів та кредиторів у відновленні національного господарства поки що залишається недостатньою, що цілком зрозуміло, враховуючи руйнівний вплив війни на функціонування насамперед реального сектору економіки.

Цілком зрозуміло, що відновлення національної економіки без залучення коштів домогосподарств є неможливим та дуже складним. Ресурсною базою для функціонування насамперед державних банків слугують кошти фізичних осіб. Досвід розвинутих країн свідчить, що роль домогосподарств є визначальною в забезпеченні економічного розвитку країни, оскільки вони є основними споживачами фінансових послуг і залишаються стабільними клієнтами фінансових установ навіть у найбільш складні періоди існування країни. При цьому актуальним для України залишається питання не лише забезпечення можливостей для домогосподарств здійснювати заощадження, але і трансформація неорганізованих тимчасово вільних обсягів фінансових ресурсів цих суб'єктів в їх організовану форму.

ВИСНОВКИ

У статті проаналізовано сучасні тенденції формування та використання заощаджень домогосподарств в Україні. Визначено, що роль цих суб'єктів господарювання є дуже важливою для формування сприятливих умов для розбудови національної економіки, її відновлення у післявоєнний період. У статті виокремлено базові перешкоди, які стримували здійснення домогосподарствами заощаджень у довоєнний період. До їх числа віднесено такі: макроекономічна нестабільність; недостатньо розвинутий фінансовий ринок особливо фондовий ринок; тіньова економіка, неформальні економічні відносини; низький рівень доходів громадян та їхня довіра до фінансових установ; фінансова грамотність, фінансова культура домогосподарств. Встановлено, що найбільш негативний вплив на формування раціональної моделі ощадної поведінки домогосподарств здійснюють процеси макроекономічної нестабільності та їхні наслідки.

Також у статті проведено аналіз наслідків впливу війни в Україні на процеси формування заощаджень домогосподарствами. Встановлено, що війна призвела до нових викликів, які сьогодні стоять перед фінансовими установами та їхніми клієнтами, і з якими ніколи не стикалися інші країни. Обґрунтовано, що процес відновлення нормальної фінансової діяльності домогосподарств у післявоєнний період буде відбуватися тривалий час, враховуючи всі негативні наслідки для економіки від повномасштабного вторгнення. З'ясовано, що таке відновлення об'єктивно необхідно для формування стабільних та сприятливих умов для довгострокового економічного розвитку України, її відбудови та модернізації.

Література:

1. Тарасенко О. О., Дубина М. В., Тарасенко А. В. Формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг. Житомир: ТОВ "Видавничий дім "Бук-Друк", 2021. 212 с.

2. Заощадження і ризику загострення боргових криз. Вересень 2023. 17 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/10/2023-ПАКТ-5.pdf>.

3. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку: [монографія]. Київ: Знання, 2010. 431 с.

4. Копилов А. А. Заощаджувальна поведінка населення України в умовах економічної кризи. Науковий вісник УжНУ Серія: Економіка. 2011. Спецвипуск 33, ч. 4. С. 62–66.

5. Коцюрубенко Г. М. Фінансові ресурси домогосподарств України: формування, розподіл та використання: автореф. дис. ... канд. екон. наук / Одеський національний економічний університет. Одеса, 2014. 22 с. URL: <http://surl.li/nwrmi>

6. Кравчук Н., Луцишин О. Фінансовий ринок України під час війни: реалії функціонування. Світ фінансів. 2022. № 4 (73). С. 112—128. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1564>.

7. Мільман Л. М. Роль сектора домашніх господарств у формуванні ВВП України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: [спец.] 08.00.03 "Економіка та упр. нац. госп-вом" / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. 22 с. URL: <https://nubip.edu.ua/node/52253>.

8. Мітал О. Г. Заощадження домогосподарств та їх трансформація в інвестиційні ресурси. Європейський вектор економічного розвитку. 2017. № 1 (22). С. 70—78.

9. Примостка Л. О., Шевалдіна В. Г. Заощадження населення України: формування та залучення в банки: монографія. Київ: КНЕУ, 2014. 234, [6] с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32612109.pdf>.

10. Рамський А. Ю. Сутність заощаджувальних процесів домогосподарств та їхній вплив на розширене відтворення ВВП. Бізнес Інформ. 2013. № 3. С. 21—29.

11. Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення: монографія / за заг. ред. доктора економічних наук, професора Б. І. Пшика. Львів: СПОЛОМ, 2020. 274 с. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/Finansova-bezpeka.pdf>.

12. Циток Р. П. Заощадження домогосподарств як незалучений інвестиційний ресурс. Економіка та держава. 2018. № 12. С. 74—80.

13. Шаманська О. С. Фінансова поведінка домогосподарств в умовах економічних трансформацій: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2015. 22 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/766/1/avtoreferat.pdf>.

14. Шапошников К. С. Вплив інституційного середовища на інноваційний розвиток економіки регіону. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 29. С. 34—36.

References:

1. Tarasenko, O.O., Dubyna, M.V., and Tarasenko, A.V. (2021), Formuvannia depozytnoi povedinky domohospodarstv na rynku finansovykh posluh [Formation of deposit behavior of households on the market of financial services], TOV "Vydavnychiy dim "Buk-Druk"", Zhytomyr, Ukraine.

2. Razumkov.org (2023), "Savings and risks of worsening debt crises. September 2023", available at: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/10/2023-ПАКТ-5.pdf> (Accessed 25 Nov 2023).

3. Kizyma, T.O. (2010), Finansy domohospodarstv: suchasna paradyhma ta dominanty rozvytku [Household finances: modern paradigm and dominants of development], Znannia, Kyiv, Ukraine.

4. Kopylov, A.A. (2011), "Saving behavior of the population of Ukraine in the conditions of the economic crisis", Naukovyi visnyk UzhNU Serii: Ekonomika. vol. 33 (4), pp. 62—66.

5. Kotsiurubenko, H.M. (2014), "Financial resources of Ukrainian households: formation, distribution and use", Abstract of Ph.D. dissertation, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine, available at: <http://surl.li/nwrmi> (Accessed 25 Nov 2023).

6. Kravchuk, N. and Lutsyshyn, O. (2022), "The financial market of Ukraine during the war: realities of functioning", Svit finansiv, vol. 4 (73), pp. 112—128, available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1564> (Accessed 25 Nov 2023).

7. Milman, L.M. (2018), "The role of the household sector in the formation of the GDP of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, N Nat. University of Bioresources and Nature Management of Ukraine, Kyiv, Ukraine, available at: <https://nubip.edu.ua/node/52253> (Accessed 25 Nov 2023).

8. Mital, O.H. (2017), "Savings of households and their transformation into investment resources", Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku, vol. 1 (22), pp. 70—78.

9. Prymostka L.O. and Shevaldina V.H. (2014), Zaoshchadzhennia naseleння Ukrainy: formuvannia ta zaluchennia v banky [Savings of the population of Ukraine: formation and involvement in banks], KNEU, Kyiv, Ukraine, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/32612109.pdf> (Accessed 25 Nov 2023).

10. Ramskyi, A.Yu. (2013), "The essence of saving processes of households and their impact on expanded reproduction of GDP", Biznes Inform, vol. 3, pp. 21—29.

11. Pshyk, B.I. (2020), Finansova bezpeka domohospodarstv v Ukraini: suchasni problemy ta mekhanizm zabezpechennia [Financial security of households in Ukraine: modern problems and mechanism of provision], SPOLOM, Lviv, Ukraine, available at: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/Finansova-bezpeka.pdf> (Accessed 25 Nov 2023).

12. Tsytok, R.P. (2018), "Household savings as an unattracted investment resource", Ekonomika ta derzhava, vol. 12, pp. 74—80.

13. Shamanska, O.S. (2015), "Financial behavior of households in the conditions of economic transformations", Abstract of Ph.D. dissertation, Ternopil National University of Economics, Ternopil, Ukraine, available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/766/1/avtoreferat.pdf> (Accessed 25 Nov 2023).

14. Shaposhnykov, K.S. (2018), "The influence of the institutional environment on the innovative development of the regional economy", Prychornomorski ekonomichni studii, vol. 29, pp. 34—36.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2023 р.

УДК 379.8

М. В. Кулик,
к. е. н., докторант, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Державний торговельно економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8732-7441>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.103

СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕВЕНЮ МЕНЕДЖМЕНТУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

М. Kulyk,
PhD in Economics, Doctoral candidate, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Hotel and Restaurant Business, State University of Trade and Economics

REVENUE MANAGEMENT STRATEGY IN CRISIS CONDITIONS

У статті досліджено сутність ревеню менеджменту в контексті удосконалення наукових підходів до управління доходами. Підкреслено вагоме значення правильного вибору управлінського інструментарію, який спрямовує внутрішню систему управління підприємствами на генерування підприємствами доходу для суспільної системи. Досліджуючи теоретичне підґрунтя формування системи ревеню менеджменту встановлено, що у наукових працях, присвячених цим дослідницьким аспектам, виділено дві важливі особливості. Наведено багатофакторну характеристику впливу управління на ефективність і рентабельність підприємств готельного господарства, яка розглядається як оптимізаційна модель, заснована на прогнозуванні попиту ринкових мікро сегментів. Як альтернатива імplementована модель розглядається як економічна техніка, націлена на визначення найкращої цінової політики для максимізації доходу підприємства готельного господарства з урахуванням визначення поведінки споживачів і зміни попиту.

The article examines the essence of the category of dynamic pricing methods in the revenue management system which allows tactically use a number of price tools to influence demand. Considering the combination in the conceptual model of the relevance of the tactical and strategic dimensions of the elements of the revenue management system, it is necessary to improve the process of managing financial and economic results. Ignoring the peculiarities of revenue management in crisis conditions from the point of view of strategic management can become a real threat to the sustainable functioning of the enterprise in the future. The purpose of article is a theoretical study of the strategy of the formation of the revenue management system in crisis conditions as a multifactorial characteristic of the influence of management on the efficiency and profitability of hotel enterprises. This approach provides a quantitative assessment of the results of entrepreneurial activity, namely, an increase in economic benefits as a result of the receipt of assets and increase in their value and a decrease in liabilities, which lead to an increase in equity as a result of the implementation of a certain type of activity and obtained competitive advantages as a result of making effective management decisions.

The article examines the essence of revenue management in the context of improving scientific approaches to this system. The importance of the correct choice of management tools, which directs the internal management system of enterprises to the generation of revenue by enterprises for the public system, is emphasized. Investigating the theoretical basis of the formation of the revenue management system, it was established that two important features are highlighted in the scientific works devoted to these research aspects.

A multifactorial characteristic of the influence of management on the efficiency and profitability of hotel enterprises is given, which is considered as an optimization model based on forecasting the demand of market micro-segments. As an alternative, the implemented model is considered as an economic technique aimed at determining the best pricing policy for maximizing the income of the hotel business, considering the determination of consumer behavior and changes in demand.

*Ключові слова: ревеню менеджмент, стратегія, ціноутворення, прогнозування, готельний бізнес.
Key words: revenue management, strategy, pricing, forecasting, hotel business.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Використання методів динамічного ціноутворення в системі ревеню менеджменту дозволяє тактично використовувати низку цінових інструментів для впливу на попит. Розглядаючи поєднання в концептуальній моделі релевантність тактичного та стратегічного виміру елементів системи ревеню менеджменту, необхідним є удосконалення процесу управління фінансово-економічними результатами. Неврахування особливостей управління доходами в кризових умовах з погляду стратегічного управління може стати реальною загрозою стійкому функціонуванню підприємства у майбутньому.

МЕТА СТАТТІ

Метою написання статті є теоретичне дослідження стратегії формування системи ревеню менеджменту в кризових умовах як багатофакторної характеристики впливу управління на ефективність і рентабельність підприємств готельного господарства, яка розглядається як оптимізаційна модель, заснована на прогнозуванні попиту ринкових мікро сегментів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню системи ревеню менеджменту в науковій літературі присвячені праці зарубіжних й українських авторів, таких як Г. Абрата, Р. Кросса, С. Іванова, А. Мазаракі, М. Бойко, С. Мельниченко, Т. Ткаченко, С. Тульчинської, Д. Бойчук, Н. Корж, Н. Гуріна, О. Круш, С. Кириченко [1—12]. Проте, враховуючи істотність внеску вказаних авторів у досліджувану проблему, не достатньо висвітленим та актуальним на сьогодні залишається значимість врахування особливостей управління доходами в кризових умовах з погляду стратегічного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження концепції ревеню менеджменту в контексті удосконалення наукових підходів до управління доходами дозволяє дійти висновку, що однією з важливих наукових проблем є виявлення багатофакторної характеристики впливу управління на ефективність і рентабельність підприємств готельного господарства, яка розглядається як оптимізаційна модель, заснована на прогнозуванні попиту ринкових мікро сегментів, або як економічна техніка, націлена на визначення найкращої цінової політики для максимізації доходу підприємства готельного господарства з урахуванням визначення поведінки споживачів і зміни попиту. Влучно трактує цю наукову потребу С. Іванов: "Система ревеню менеджменту зазнає постійного зовнішнього впливу (макро— та мікро-) та факторів внутрішнього середовища, в якому працює готель серед яких насамперед слід виділити цілі компанії, його фінансове становище, законодавство, конкуренцію, зміни в попиті, імідж дестинації або проведення івентів " [3]. Багатофакторна і широковаріативна система механізмів формування сучасних практик постійно ускладнюють сферу вирішення прикладних управлінських завдань. З цих позицій актуальним є застосування наукового підходу до управління доходами, який, розкриваючи комплексність функціонування підприємств готельного господарства як вагомої відкритої підсистеми туризму, спрямований на визначення їх економічної ефективності, яка суб'єктивно оцінюється учасниками економічних взаємовідносин на основі інтерпретації доступного обсягу інформації. Ця наукова проблема вирішується через застосування інноваційного підходу до управління доходами, відповідно до якого інтегрованим оціночним показником ефективності функціонування підприємства є гарантоване стабільне підвищення його ефективності у взаємодії із зацікавленими сторонами. Даний підхід забезпечує кількісну оцінку результатів підприємницької діяльності, а саме

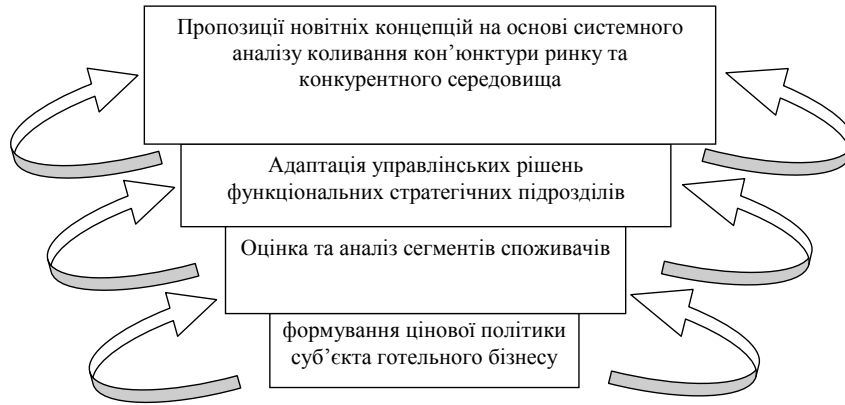

Рис. 1. Імплементация процесу ревеню менеджменту у діяльність готельних підприємств

збільшення економічних вигод унаслідок надходження активів і/або збільшення їх вартості та зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу внаслідок здійснення певного виду діяльності й отриманих конкурентних переваг у результаті прийняття ефективних управлінських рішень [7, 10—12].

Досліджуючи особливості управління підприємствами харчової промисловості, науковець Н. Шмиголь визначила та довела, що до моделювання управління фінансово-економічними результатами підприємств шляхом побудови моделі управління результатами, що збільшує ефективність управлінських дій та дозволяє розглянути процес управління результатами комплексно, поєднуючи в собі вже існуючі елементи управління та принципово нові складові концепції вдосконалення управління.

Український вчений М. Арич запропонував методичний підхід до оцінки ефективності управління фінансово-економічними результатами діяльності підприємства з розширеними аналітичними можливостями оцінки і визначення ефективності за окремими показниками, їх групами та інтегральним показником, продуктивно представив концепцію управління доходами підприємства змодельовавши блок-схему оптимізації елементів системи управління відповідно до результатів аналізу, реалізації стратегій [6]. Вирішуючи наукову проблему методичного забезпечення оцінки ефективності управління фінансово-економічними результатами, М. Арич дійшов висновку, щодо необхідності вдосконалення процесу шляхом його розширення ринковим підходом та структуризації існуючих методів оцінки залежно від ступеня наявності повноцінного інформаційного забезпечення. Існуючий підхід до моделювання управління результатами підприємств дозволяє в цілому відтворити удосконалений процес управління фінансово-економічними результатами, а з погляду стратегічного управління в кризових умовах є реальною загрозою стійкому функціонуванню у майбутньому.

Пропонуємо адаптувати і використовувати інноваційний підхід при формуванні системи ревеню менеджменту на підприємствах готельного господарства, який складатиметься з наступних етапів:

— Вимірювання та аналіз попиту на послуги, подій і вент-календарі, сезонності, цін конкурентів та інших змінних;

— Вибір та обґрунтування цінових стратегій;

— Оптимізація елементів системи ревеню менеджменту відповідно до результатів аналізу, реалізації стратегій

Даний підхід є актуальним, оскільки у сучасних умовах розвитку ринкових відносин, в процесі управління доходами необхідно поєднувати етапи методики MADIC (DMAIC) концепції Six Sigma, показники оцінки ефективності управління фінансово-економічними результатами, основні та треступеневі стратегії управління, принципи Six Sigma. Ефективність підприємства необхідно визначати з двох основних позицій — планування та прогнозування.

Іншими словами, ідея полягає у тому, що підприємства прагнуть сформувати такі системи управління доходами, які полягають в пошуку шляхів їх максимізації, а також організації суворого контролю за своєчасністю і обсягом надходження доходів. За цих умов, як зауважували українські науковці здійснюється розробка алгоритму управління доходами. Методи коригування рівня доходів дозволяють керівникам своєчасно приймати рішення щодо змін у діяльності підприємства з метою підвищення рівня доходів, управляти не тільки пропозицією, але і попитом, створюючи сприятливі можливості для економічного зростання [7]. На рисунку 1 зображений алгоритм імплементції процесу ревеню менеджменту у діяльність готельних підприємств.

Для управління доходами в готельному бізнесі закінчилася ера, коли ревеню менеджмент міг бути самостійним як тактичний підхід до управління завантаженістю. За допомогою технологічної та управлінської підтримки управління доходами має бути інтегровано в усі аспекти маркетингової та операційної стратегії готельного менеджменту. Виходячи за межі своєї ролі управління завантаженістю номерів, ревеню менеджмент розглядатиметься як модель можливостей отримання прибутку орієнтований на споживача, яка відстежує ефективність контролю запасів і аналізує наслідки рішень щодо управління доходами [2].

Ця теза, що передбачає розгляд підходу до ревеню менеджменту як більш стратегічно та клієнт орієнтованого, а також більш технологічно складного процесу, що є результатом аналізу його історичного розвитку.

Р. Кросс трактує ревеню менеджмент, як підхід, що ґрунтується на збалансуванні короткострокової макси-

мізації прибутку та довгострокового надання унікальних пропозицій виробників споживачеві та здатності підприємства визначати стратегічну роль у процесі задоволення попиту, завдяки якій вона починає формувати свій споживчий сегмент, вибудовувати свою комерційну діяльність і отримувати фінансові ресурси, що забезпечує завоювання та збереження збалансованої ринкової позиції.

Отже, разом з потребою використання існуючих наукових підходів до вивчення ревеню менеджменту розвиток теоретичних положень та методологічної бази формування нових підходів до управління доходами у сучасних економічних умовах є особливо важливим. Аналізуючи проблематику зміни управлінських парадигм, Р. Кросс відобразив цей процес у вигляді послідовності переходів і встановлення цілей управління, які відображають специфіку кожного з етапів [2]. У цьому сенсі система управління доходами повинна бути спрямована на підвищення ефективності підприємства з врахуванням взаємовпливу економічних і соціальних ефектів з використанням інструментарію в триєдності "система прогнозування — моделі планування — показники результатів". Відповідно актуальними для підприємств готельного господарства є дослідження щодо:

- визначення методико-прикладного інструментарію систем оцінювання, бюджетування та контролю;
- побудови системи прийняття управлінських рішень, спрямованих на формування корпоративної соціальної відповідальності;
- визначення цільової функції підприємства готельного господарства з позиції вирішення завдань, пов'язаних із використанням інтернет-технологій, аутсорсингу;
- визначення факторів, які впливають на реальну оцінку стратегічних альтернатив розвитку для різних споживчих сегментів;
- виявлення можливостей залучення додаткового капіталу тощо.

Зважаючи на апіорну складність наведених завдань, зазначимо, що вагоме значення для їх вирішення має правильний вибір управлінського інструментарію, який спрямовує внутрішню систему управління підприємствами на генерування підприємствами доходу для суспільної системи. Досліджуючи теоретичне підґрунтя формування системи ревеню менеджменту встановлено, що у наукових працях, присвячених цим дослідницьким аспектам, виділено дві важливі особливості.

Перша — досліджувана концепція сьогодні значно випереджає практику її застосування суб'єктами готельного господарства, особливо це стосується діяльності українських підприємств готельного господарства. Імплементация процесу ревеню менеджменту у діяльність готельних підприємств насамперед пов'язана із застосуванням інформаційних детермінант. Отже, для успішного застосування ревеню-менеджменту необхідним є систематизація показників, які кількісно та якісно виражають параметри інформаційних потоків щодо сегментів споживачів для формування цінової політики суб'єкта готельного бізнесу. До переваг використання аналітичного інструментарію ревеню-менеджменту слід віднести:

- системний аналіз коливання кон'юнктури ринку та конкурентного середовища;

- моделювання прогнозів щодо збуту готельних послуг;
- визначення прибуткових та потенційно привабливих споживчих сегментів;
- гнучкість управлінських рішень щодо розвитку функціональних стратегічних підрозділів;
- можливість впливу на маркетингову політику щодо визначення каналів продажів, умов пропозиції послуг і методів їх просування.

Другою особливістю теорії ревеню менеджменту підприємств готельного господарства є те, що на її розвиток в Україні значно впливає досвід міжнародних готельних мереж насамперед, практичний, завдяки якому популяризується й теоретичний. Незважаючи на доведені факти щодо ефективності ревеню-менеджменту, його активне застосування в готелях України не спостерігається. Основними причинами цього є відсутність прикладних рекомендацій щодо його імплементации в систему управління доходами та відповідного інформаційного забезпечення процесів ревеню-менеджменту [4, 5, 8]. При розробці стратегії формування системи ревеню менеджменту в кризових умовах пропонуємо дотримуватись наступного алгоритму, що складатиметься з чотирьох елементів:

- 1) прогнозування — розробка прогнозів попиту на послуги готелю з метою визначення оптимального обсягу пропозиції;
- 2) динамічне і адаптивне ціноутворення — встановлення ціни відповідно до прогнозованого попиту на нові сегментації споживачів, їх платоспроможності і умов на ринку;
- 3) управління резервами і диверсифікація послуг — контроль наявності резервів номерного фонду і можливості диверсифікації з метою забезпечення відповідності пропозиції попиту та отримання додаткового прибутку;
- 4) управління дистрибуційними каналами — оптимізація застосування прямих та непрямих каналів дистрибуції для ширшого охоплення сегментів споживачів та максимізації прибутку.

Ревеню менеджмент в готельному бізнесі передбачає використання стратегії динамічного ціноутворення, що ґрунтується на вивченні попиту на послуги, аналізі подій в івент-календарі, сезонності, цін конкурентів та інших змінних. Коригуючи ціни та адаптуючи їх до ринкової ситуації, готелі можуть максимізувати доходи у періоди високого попиту й стимулювати попит, підвищуючи завантаженість в період низького попиту. Своєчасне і деталізоване прогнозування відіграє ключове значення для ревеню менеджменту. Прогнози мають будуватись на історичних даних, трендах бронювання, аналізі ринку, при цьому враховуючи кризові фактори для прогнозування майбутнього попиту. Такі прогнози дають можливість встановлювати ціни й приймати рішення щодо управління завантаженістю.

Потреба в імплементации процесу ревеню менеджменту у діяльність суб'єктів ринку (у тому числі й готельних підприємств) виникла головним чином у результаті дії таких факторів: посилення конкуренції через збільшення кількості підприємств, що функціонують на ринку, та глобалізації економіки; появи нових готельних мереж, що здійснюють диференціацію послуг; прискорення науково-технічного прогресу, завдяки якому

з'явилися нові технології обслуговування та цифрові трансформації, які вплинули на швидкість і доступність інформації для споживачів [9].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Виходячи зі специфіки формування доходу в готельному бізнесі, особливо в умовах кризи, для покращання економічної віддачі від використання номерного фонду готелю, попит на який коливається, необхідно враховувати фактори впливу, вибудовувати пріоритети і таким чином мінімізувати ризики збитків. Таким чином, ефективність діяльності кожного підприємства готельного господарства залежить від правильного та оптимального вибору стратегії для поліпшення фінансових показників діяльності, пошуку резервів та шляхів зростання доходу. Адже, щоб управляти поведінкою споживачів і мотивувати їх до купівлі, а стейкхолдерів — до взаємодії, для підприємства важливо ретельно вивчити особливості своїх конкурентів, зіставити їх цілі й потреби зі своїми цілями та можливостями і здійснити відповідний вибір.

Література:

1. Abrate G., Viglia G. Strategic and tactical price decisions in hotel revenue management. *Tourism Management*. 2016. Vol. 55. P. 123—132.
2. Cross R. G., Higbie J. A., Cross D. Q. Revenue management's renaissance: A rebirth of the art and science of profitable revenue generation. *Cornell Hospitality Quarterly*. 2009. Vol. 50 (1). P. 56—81.
3. Ivanov S., Zhechev V. Hotel Revenue Management: A Critical Literature Review. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*. 2012. Vol. 60. P. 175—197. URL: <https://hrcak.srce.hr/84562?lang=en>
4. Мазаракі А.А., Бойко М.Г. Кулик М.В. Детермінанти ревеню-менеджменту в готельному бізнесі. *SCIENTIA·FRUCTUOSA (ВІСНИК Київського національного торговельно-економічного університету)*. 2017. № 4 (114). С. 66—78.
5. Мельниченко С.В., Бурак Т.В. Готельні мережі на ринку туристичних послуг України. *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 3. С. 5—15.
6. Арич М. І. Управління фінансово-економічними результатами підприємств харчової промисловості: автореф. дис. канд. ... екон. наук: 08.00.04 Київ, 2015. 22 с.
7. Ткаченко Т. П., Тульчинська С. О., Бойчук Д. В. Управління доходами на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6192> (дата звернення: 15.11.2023).
8. Тарасюк Г. М., Мілінчук О. В. Розвиток вітчизняного туризму в контексті світових тенденцій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 7, ч. 3. С. 127—131.
9. Korzh N. V., Onishchuk N. V. Social Selection of the optimal set of Revenue management tools in hotels. *Технологічний аудит та резерви виробництва*. 2018. № 1/4 (39). С. 16—21.
10. Гуріна Н. В. Економічна сутність доходів та їх класифікація: проблеми і шляхи вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 12, ч. 1. С. 203—205.
11. Круш П. В., Кавтиш О. П., Ткаченко Т. П. Управління та регулювання як чинники розвитку підприємств національного господарства: монографія: монографія. Київ: НТУУ "КПІ", 2014. 404 с.
12. Кириченко С. О., Лінник І.М. Сучасний фінансовий стан підприємства та перспективи його розвитку. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2015. № 16. С. 261—266.

References:

1. Abrate, G., & Viglia, G. (2016), "Strategic and tactical price decisions in hotel revenue management", *Tourism Management*, vol. 55, pp. 123—132.
 2. Cross, R. G., Higbie, J. A., & Cross, D. Q. (2009), "Revenue management's renaissance: A rebirth of the art and science of profitable revenue generation", *Cornell Hospitality Quarterly*, vol. 50 (1), pp. 56—81.
 3. Ivanov, S. and Zhechev, V. (2012), "Hotel Revenue Management: A Critical Literature Review", *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, vol. 60, pp. 175—197, available at: <https://hrcak.srce.hr/84562?lang=en> (Accessed 15 Nov 2023).
 4. Mazaraki, A.A. Boiko, M.G. and Kulyk, M.V. (2017), "Determinants of revenue management in the hotel business", *VISNYK Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 4, pp. 66—78.
 5. Melnychenko, S.V. and Burak, T.V. (2014), "Hotel chains on the tourist services market of Ukraine", *VISNYK Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 3, pp. 5—15.
 6. Arych, M. I. (2015), "Management of financial and economic results of food industry enterprises", Ph.D. Thesis, Economics and enterprise management, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.
 7. Tkachenko, T., Tulchynska, S. and Boichuk, D. V. (2018), "Income management in the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6192> (Accessed 15 Nov 2023).
 8. Tarasiuk, H. M. and Milinchuk, O. V. (2016), "Development of domestic tourism in the context of global trends", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 7/3, pp. 127—131.
 9. Korzh, N. and Onyshchuk, N. (2017). "Selection of the optimal set of revenue management tools in hotels", *Technology Audit and Production Reserves*, vol. 1(4)(39), pp. 16—21. <https://doi.org/10.15587/2312-8372.-2018.124414>
 10. Hurina, N. V. (2015), "The economic essence of incomes and their classification: problems and solutions", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 15/1, pp. 203—205.
 11. Krush, P. V., Kavtysh, O. P. and Tkachenko, T. P. (2014), *Upravlinnia ta rehulivannia iak chynnyky rozvytku pidpriemstv natsional'noho hospodarstva* [Management and regulation as factors in the development of enterprises of the national economy], NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.
 12. Kyrychenko, S.O. and Linnyk, I.M. (2015), "The current financial state of the enterprise and prospects for its development", *Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo*, vol. 16, pp. 261—266.
- Стаття надійшла до редакції 11.12.2023 р.*

УДК 339.137:330.341.1

Н. Я. Петришин,
к. е. н., доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>
І. В. Заєць,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-5862-3337>
Т. О. Мартинюк,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0793-9941>
Т. В. Гринчук,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0211-6731>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.108

ОПТИМІЗАЦІЯ ТА ПЛАНУВАННЯ РЕСУРСІВ ЗАДЛЯ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СОЦІОЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

N. Petryshyn,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Trade and Customs, Lviv Polytechnic National University
I. Zaiets,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
T. Martyniuk,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
T. Hrynychuk,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

OPTIMIZATION AND PLANNING OF RESOURCES FOR MANAGING THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM COMPETITIVENESS

Ця стаття присвячена дослідженню та розгляду стратегії оптимізації та планування ресурсів для управління конкурентоспроможністю соціоекономічної системи. Стаття спрямована на всебічне дослідження ключових викликів і можливостей, які уряди, організації та окремі особи повинні розглянути, щоб зробити свій внесок в економічне зростання, соціальний добробут і екологічну стійкість. Досліджуються критичні виклики та можливості, які уряди, організації та окремі особи повинні враховувати у своїх зусиллях, щоб сприяти економічному зростанню, соціальному добробуту та екологічній стійкості. Авторами запропоновано стратегію оптимізації та планування ресурсів для управління конкурентоспроможністю соціально-економічної системи. У дослідженні представлено модель оцінки ефективності ресурсної оптимізації та стратегії планування в контексті управління конкурентоспроможністю соціально-економічної системи.

This study explores the optimization and planning of resources for enhancing the competitiveness of the socio-economic system. The article aims to comprehensively investigate the key challenges and opportunities that governments, organizations, and individuals should consider in order to contribute to economic growth, social well-being, and environmental sustainability. It also explores the critical challenges and opportunities that governments, organizations, and individuals need to consider in their efforts to contribute to economic growth, social well-being, and environmental sustainability. The authors proposed a strategy for optimizing and planning resources to manage the competitiveness of the socioeconomic system. The study introduces a mathematical model for assessing the effectiveness of resource optimization and planning strategies in the context of managing the competitiveness of the socio-economic system. This model is based on the balancing method and incorporates key performance indicators to evaluate the efficiency of resource allocation. In conclusion, this research underscores the significance of strategic resource optimization and planning in achieving and sustaining the competitiveness of a socio-economic system. By employing mathematical models and a systematic approach, effective resource management can be achieved, enabling the attainment of strategic objectives in a complex economic environment. In conclusion, ongoing research in this field should focus on refining methodologies, developing more versatile models, and extending their application to various

economic and social domains. This holistic approach will contribute to bolstering competitiveness and sustainability across diverse systems. It was revealed that an integral part of the management process is constant monitoring and adaptation of strategies in accordance with changes in the socio-economic environment. Best practices and advanced methods of analysis and modeling play a key role in ensuring the effectiveness and sustainability of competitiveness management strategies, helping modern systems achieve success and maintain competitive advantages in a global world.

Ключові слова: конкурентоспроможність, оптимізація, планування, ресурси, соціо-економічна система, стратегія, циркулярна економіка.

Key words: competitiveness, optimization, planning, resources, socio-economic system, strategy, circular economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному швидкоплинному та взаємопов'язаному світі оптимізація та планування ресурсів має першочергове значення для підвищення конкурентоспроможності соціально-економічних систем. Ефективне управління ресурсами передбачає стратегічний підхід, який об'єднує різні елементи, такі як людський капітал, фінансові активи, технологічні досягнення та природні ресурси. Одним із ключових аспектів цієї оптимізації є узгодження розподілу ресурсів із довгостроковими цілями, забезпечення того, щоб інвестиції спрямовувалися на сфери, які найбільше сприяють загальній конкурентоспроможності соціально-економічної системи.

Використання людського капіталу є фундаментальним для цього. Програми освіти та розвитку навичок повинні бути розроблені та впроваджені, щоб озброїти людей необхідним досвідом для ринку праці, що розвивається. Крім того, сприяння культурі безперервного навчання та інновацій в організаціях має важливе значення для того, щоб йти в ногу з технологіями та вимогами ринку, що швидко змінюються. Проактивний підхід до розподілу ресурсів на освіту та розвиток навичок може мати хвиловий вплив на загальний суспільний ріст і конкурентоспроможність.

Фінансові ресурси є ще одним важливим виміром. Ефективне планування передбачає стратегічні інвестиції в такі ключові сектори, як інфраструктура, охорона здоров'я та стійка енергетика. Розумний розподіл ресурсів для підтримки малих і середніх підприємств (МСП) і стартапів може кардинально змінити ситуацію, оскільки вони часто стимулюють інновації та економічне зростання. Крім того, сприяння відповідальній фінансовій політиці, яка заохочує інвестиції та підприємництво, є життєво важливою для забезпечення стабільного економічного середовища, сприятливого для довгострокової конкурентоспроможності.

Технологічний прогрес є рушійною силою сучасної економіки, і оптимізація ресурсів у цій сфері вимагає подвійного фокусу на інноваціях і доступності. Заохочення досліджень і розробок, сприяння державно-приватному партнерству та забезпечення справедливого доступу до технологій для різних верств суспільства можуть зіграти вирішальну роль у підвищенні конкурентоспроможності нації. Крім того, ефективне управління природними ресурсами, враховуючи стійкість і вплив на навколишнє середовище, є ключовим основою планування використання ресурсів, яке безпосередньо

впливає на довгострокову конкурентоспроможність шляхом забезпечення стабільної та здорової екосистеми для майбутніх поколінь.

Підсумовуючи, оптимізація та планування ресурсів для управління конкурентоспроможністю соціально-економічної системи вимагають цілісного підходу, враховуючи людський капітал, фінансові активи, технологічні досягнення та природні ресурси. Узгодження розподілу ресурсів із довгостроковими цілями, заохочення інновацій та сприяння стійкості є фундаментальними стратегіями просування соціально-економічних систем до підвищення конкурентоспроможності на глобальній арені.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Оптимізація та планування ресурсів для управління конкурентоспроможністю соціально-економічної системи залишалися критичною темою в усьому світі. Динамічний характер соціально-економічного ландшафту, включаючи технологічний прогрес, демографічні зміни, екологічні виклики та глобалізацію, підкреслило необхідність ефективного розподілу ресурсів і стратегічного планування. Аналізуючи останні дослідження, технологічні інновації були ключовим рушієм конкурентоспроможності. Країни та організації прагнули інвестувати в дослідження та розробки, використовуючи такі нові технології, як штучний інтелект, відновлювані джерела енергії та аналітика даних. Стратегічна інтеграція цих технологій у різні сектори була важливою для збереження конкурентоспроможності у все більш цифровому світі [1; 2].

Другою групою досліджень є розвиток людського капіталу з тезою, що людський капітал став основним ресурсом конкурентоспроможності [3; 4]. Країни зосередилися на покращенні освіти та розвитку навичок, щоб відповідати вимогам ринків праці, що розвиваються. Програми, спрямовані на підвищення кваліфікації та перекваліфікацію робочої сили, мали вирішальне значення для узгодження з мінливим характером роботи та вимогами галузі.

Іншим аспектом є стале планування ресурсів, яке набуло популярності, відображаючи ширше розуміння взаємозв'язку між економічним зростанням, екологічною стійкістю та суспільним добробутом [5]. Стратегії оптимізації ресурсів дедалі більше включали екологічні практики, ініціативи щодо відновлюваної енергії, зменшення відходів і принципи циклічної економіки [6; 7; 8].

Пандемія COVID-19 пролила світло на вразливість глобальних ланцюгів поставок [9; 10]. Країни та організації почали переглядати свої стратегії ланцюга поста-

чання, наголошуючи на стійкості та резервуванні, щоб зменшити ризики та забезпечити безперервну роботу навіть під час збоїв. Таким чином, оптимізація та планування ресурсів для управління конкурентоспроможністю соціально-економічної системи є багатограним та динамічним процесом. Це вимагає стратегічного підходу, який охоплює різні елементи та враховує довгострокову стійкість. Ефективний розподіл ресурсів і планування мають важливе значення для стимулювання економічного зростання, інновацій і загального процвітання в глобальному ландшафті, що постійно змінюється.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є комплексне дослідження оптимізації та планування ресурсів для управління конкурентоспроможністю соціально-економічної системи, а саме ключові проблеми та можливості, які уряди, організації та окремі особи мають орієнтуватися, щоб сприяти економічному зростанню, соціальному добробуту та екологічній стійкості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна глобальна економіка надзвичайно складна та конкурентоспроможність соціоекономічних систем стала однією з головних складових успіху країн та регіонів. Управління конкурентоспроможністю соціоекономічної системи може стикатися з численними складнощами та проблемами, які варто враховувати при розробці стратегій і реалізації планів. Основні проблеми в цій галузі включають наступне:

- глобальна конкуренція. Соціоекономічні системи повинні змагатися не лише на внутрішньому ринку, але й на міжнародному рівні. Ця конкуренція може бути особливо важкою для малих і національних господарств.

- нестабільність економічних умов. Зміни в економічних умовах, такі як фінансові кризи, коливання цін на сировину та інші економічні шоки, можуть суттєво впливати на конкурентоспроможність системи.

- технологічні зміни. Швидкі технологічні інновації можуть призвести до зміни правил гри в бізнесі та виробництві.

- управління ресурсами. Нецільове використання ресурсів або їх недостатність може суттєво обмежувати можливості системи.

- законодавство і регуляція. Наявність адекватного правового середовища та взаємодія зі змінами у законодавстві є важливими аспектами управління конкурентоспроможністю.

- управління змінами: Реалізація стратегій та впровадження змін у систему може стикатися з опором внутрішніх структур та співробітників.

Однією з основних складнощів управління конкурентоспроможністю є раціональне розподілення обмежених ресурсів. Людські ресурси, фінанси, матеріальні активи та інші ресурси повинні бути оптимально використані для досягнення стратегічних цілей. Для цього важливо розробити систему планування, яка визначатиме пріоритети та найбільш ефективні способи використання ресурсів. Крім того, оптимізація передбачає аналіз і вдосконалення бізнес-процесів, щоб забезпечити їх ефективну функціонування та виробництво товарів і послуг в найкращому вигляді. Оптимізація ре-

сурсів також передбачає визначення конкретних кроків та ресурсів, необхідних для реалізації стратегій.

Постійний моніторинг реалізації стратегій є ще однією важливою складовою управління конкурентоспроможністю. Зміни у ситуації на ринку та у соціально-економічному середовищі можуть впливати на ефективність стратегій, тому гнучкість та здатність до адаптації є ключовими аспектами успішного планування. Постійний аналіз та оцінка результатів дозволяють вчасно виявляти зміни та коригувати стратегії відповідно до нових обставин. Гнучкість і постійний цикл вдосконалення допомагають забезпечити стійкість та успіх у конкурентному середовищі.

Таким чином, пропонуємо стратегію оптимізації та планування ресурсів задля управління конкурентоспроможністю соціоекономічної системи (рис. 1).

Оптимізація та планування ресурсів є важливими елементами управління конкурентоспроможністю соціоекономічних систем. Цей процес вимагає систематичного підходу, постійного моніторингу та гнучкості у вирішенні завдань. Раціональне використання ресурсів та розробка ефективних стратегій допомагають досягти стійкого та сталого розвитку в умовах глобальної конкуренції.

Завершальний етап в управлінні конкурентоспроможністю соціоекономічної системи — це крок, який допомагає перевірити ефективність стратегій та дій, впроваджених на попередніх етапах. Постійний цикл вдосконалення дозволяє забезпечити стійкість та успіх у конкурентному середовищі, а також адаптуватися до змінних умов для досягнення максимальної конкурентоспроможності.

Оцінка ефективності запропонованої стратегії оптимізації та планування ресурсів для управління конкурентоспроможністю соціоекономічної системи є ключовим етапом у процесі управління. Ця оцінка допомагає визначити, наскільки успішно були досягнуті стратегічні цілі та завдання, і чи були витрати ресурсів обґрунтованими.

Математична модель для оцінки ефективності стратегії оптимізації та планування ресурсів для управління конкурентоспроможністю соціоекономічної системи може бути побудована на основі методу балансування та ключових показників продуктивності.

Параметри моделі:

Витрати ресурсів (С): Сума грошових або інших ресурсів, які були витрачені на впровадження стратегії. Можуть бути виражені в грошових одиницях (наприклад, доларах, євро, гривнях) або інших відповідних одиницях (наприклад, тонни, гігаджоулі, години праці тощо), залежно від природи ресурсів.

Показники продуктивності (Р): Кількісні показники, які відображають ефективність стратегії, такі як зростання обсягу продажів, зменшення витрат, підвищення прибутковості тощо. Будуть мати відповідні одиниці виміру, залежно від того, які саме показники включені в модель. Наприклад, якщо це обсяг продажів, то одиницями можуть бути одиниці товару або вартість продажів в грошових одиницях.

Час (Т): Тривалість впровадження стратегії (зазвичай в місяцях або роках). Вимірюється в часових одиницях, таких як дні, місяці, роки і т.д.

Таким чином, функція ефективності (Е) буде мати вигляд:

$$E = (\sum P - C) / T$$

де $\sum P$ — сума показників продуктивності, які були досягнуті завдяки стратегії.

Рис. 1. Стратегія оптимізації та планування ресурсів задля управління конкурентоспроможністю соціоекономічної системи

Джерело: авторське бачення.

C — витрати ресурсів на впровадження стратегії.
 T — тривалість впровадження стратегії.

Функція ефективності оцінює відношення суми досягнутих результатів (показників продуктивності) до витрат ресурсів та тривалості впровадження стратегії. Вище значення функції E вказує на більшу ефективність стратегії, оскільки вона вказує на більше досягнуті результати відносно витрат і часу.

Ця математична модель може бути адаптована та розширена з урахуванням специфіки конкретної соціоекономічної системи або підприємства. Також, можна враховувати ризики та несприятливі фактори, які мо-

жуть впливати на ефективність стратегії, що дозволить розробити більш комплексну модель оцінки.

Ефективна стратегія оптимізації та планування ресурсів є важливою для підвищення конкурентоспроможності соціоекономічної системи. Аналіз, стратегічне планування, адаптація та врахування ризиків, сприяння інноваціям та включення стейкхолдерів є ключовими складовими успішної стратегії. Ця стратегія спрямована на досягнення сталого розвитку та забезпечення конкурентоспроможності в умовах глобальної конкуренції.

Слід підкреслити, що розробка та впровадження ефективної стратегії оптимізації та планування ресурсів

є вирішальними для підвищення конкурентоспроможності соціоекономічної системи. Ця стратегія вимагає аналізу, гнучкості, інновацій та взаємодії з усіма зацікавленими сторонами. Її успіх залежить від постійного моніторингу та адаптації до змін в економічному та соціальному середовищі, а також від збалансованого управління ризиками та сприяння сталому розвитку. У цілому, вдалилий підхід до оптимізації та планування ресурсів сприяє досягненню стабільної конкурентоспроможності соціоекономічної системи в глобальному світі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Оптимізація та планування ресурсів є критичними компонентами управління конкурентоспроможністю соціоекономічної системи. Стратегічний підхід до управління ресурсами та постійний аналіз ринку допомагають забезпечити стійку конкурентоспроможність та досягнення стратегічних цілей. Успіх у цій сфері вимагає спільних зусиль всіх зацікавлених сторін, від уряду до бізнесу та громадськості.

У цьому дослідженні було проаналізовано та висвітлено важливість оптимізації та раціонального використання ресурсів у контексті підвищення конкурентоспроможності сучасних соціоекономічних систем. Виявлено, що оптимальне розподілення та використання людських, фінансових, матеріальних та технологічних ресурсів сприяє підвищенню ефективності та результативності діяльності, що є важливим фактором у забезпеченні конкурентоспроможності.

Крім того, виявлено, що невід'ємною частиною процесу управління є постійний моніторинг та адаптація стратегій відповідно до змін у соціально-економічному середовищі. Передовий досвід та вдосконалені методи аналізу та моделювання грають ключову роль у забезпеченні ефективності та стійкості стратегій управління конкурентоспроможністю, допомагаючи сучасним системам досягати успіху та утримувати конкурентні переваги в глобальному світі.

Література:

1. Пархомець М.К., Пуцентейло П.Р. Поняття, суть інновацій та технологічні уклади інноваційного розвитку агропромислового бізнесу в підприємствах України. Інноваційна економіка. 2019. 5-6'2019. С. 41—46.
2. Шмітка С., Єнджейчик Л. Інновація як важливий елемент створення конкурентної переваги для сучасних підприємств. Галицький економічний вісник. 2020. № 5 (66). С. 38—48.
3. Малиновська Ю.Б., Петришин Н.Я., Жежуха В.Й. Індикатори активізування діяльності працівників комунікаційної системи у контексті реінжинірингу інформаційних потоків. Інтелект XXI. 2018. № 1. С. 89—92.
4. Kopytko M., Myskiv G., Lykholat S., Petryshyn N., Taranskiy I., Tiurina N. Planning of resource support for the management system of the process of increasing the level of competitiveness in the environment of the functioning of the socio-economic system. International Journal of Sustainable Development and Planning. 2022. Vol. 17. No. 8. P. 2571—2577.
5. Bashynska I., Mukhamejanuly S., Malynovska Y., Bortnikova M., Saiensus M., Malynovsky Y. Assessing the

Outcomes of Digital Transformation Smartization Projects in Industrial Enterprises: A Model for Enabling Projects Sustainability. Sustainability. 2023. 15. 14075.

6. Варфоломєєв М. О., Чуріканова О. Ю. Циркулярна економіка як невід'ємний шлях українського майбутнього в аспекті глобалізації. Ефективна економіка. 2020. № 5. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.200

7. Сергієнко Л.В. Стан наукових досліджень з проблем циркулярної економіки. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1020>

8. Pape T., Lybaek R., Christensen T. Growth, Resources and the Circular Economy In book: New Economies for Sustainability. 2022. DOI: 10.1007/978-3-030-81743-5_6

9. Пасічник Т. Міжнародні ланцюги поставок в умовах ковідної кризи. Економіка та суспільство. 2021. № 33. С. 33—38.

References:

1. Parkhomets, M.K. and Pucenteylo, P.R. (2019), "Concept, essence of innovations and technological methods of innovative development of agro-industrial business in enterprises of Ukraine", Innovative economy, vol. 5—6, pp. 41—46.

2. Shmytka, S. and Yendzheychyk, L. (2020), "Innovation as an important element of creating a competitive advantage for modern enterprises", Galician Economic Herald, vol. 5 (66), pp. 38—48.

3. Malynovska, Yu.B., Petryshyn, N.Ya. and Zhezukha, V.Y. (2018), "Indicators of activity activation of communication system employees in the context of information flow reengineering", Intelligence XXI, vol. 1, pp. 89—92.

4. Kopytko, M., Myskiv, G., Lykholat, S., Petryshyn, N., Taranskiy, I. and Tiurina, N. (2022), "Planning of resource support for the management system of the process of increasing the level of competitiveness in the environment of the functioning of the socio-economic system", International Journal of Sustainable Development and Planning. vol. 17, 8. pp. 2571—2577.

5. Bashynska, I., Mukhamejanuly, S., Malynovska, Y., Bortnikova, M., Saiensus, M. and Malynovsky, Y. (2023), "Assessing the Outcomes of Digital Transformation Smartization Projects in Industrial Enterprises: A Model for Enabling Sustainability", Sustainability, vol. 15, 14075.

6. Varfolomeev, M. O. and Churikanova, O. Yu. (2020), "Circular economy as an integral path of the Ukrainian future in the aspect of globalization", Efficient economy, vol. 5. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.200.

7. Sergienko, L.V. (2016), "The state of scientific research on the problems of the circular economy. Public administration: improvement and development", vol. 12, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1020> (Accessed 30 Nov 2023).

8. Pape, T., Lybaek, R. and Christensen, T. (2022), "Growth, Resources and the Circular Economy In book: New Economies for Sustainability", DOI: 10.1007/978-3-030-81743-5_6

9. Pasichnyk, T. (2021), "International supply chains in the current crisis", Economy and society, vol. 33, pp. 33—38.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2023 р.

УДК 65.014:331.1

М. Г. Бортнікова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2346-8007>
В. В. Сорока,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9711-9830>
А. О. Тітов,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8851-2948>
Н. І. Костів,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3181-1225>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.113

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВАЖЕЛІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

М. Bortnikova,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Trade and Customs, Lviv Polytechnic National University
V. Soroka,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
A. Titov,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
N. Kostiv,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

SOCIO-ECONOMIC LEVER OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF INTERNATIONAL BUSINESS

Зростання глобалізації та міжнародної діяльності створює унікальні виклики та можливості для управління персоналом на міжнародному рівні. Стаття аналізує роль культурних різниць, мовних бар'єрів і міжкультурного взаємодії в управлінні персоналом. На основі аналізу літератури та досліджень, стаття висноує, що ефективно управління персоналом в умовах міжнародної діяльності вимагає комплексного підходу, який би враховував різноманітні аспекти культурної, економічної та соціальної природи міжнародного бізнесу. Запропоновані соціально-економічні важелі управління персоналом в умовах міжнародної діяльності виступають як важливі інструменти для досягнення успішного функціонування міжнародних компаній. Автори також наголошують на важливості подальших досліджень у цій області для розвитку стратегій управління персоналом, спрямованих на досягнення успіху в міжнародному бізнесі.

This article is devoted to the study of socio-economic levers that affect personnel management in international companies. The growth of globalization and international activity creates unique challenges and opportunities for international HR management. The article analyzes the role of cultural differences, language barriers and intercultural interaction in personnel management. The influence of global economic factors, changes in the world market and competition for talent on personnel management strategies is also considered. The article explores the use of digital tools and analytics in HR management, as well as the role of social responsibility and sustainability in modern business. As a result of the study of socio-economic levers of personnel management in the conditions of international activity, several key conclusions can be drawn. First, the importance of adapting HR strategies to specific local conditions and contexts is confirmed as a key factor in companies' successful international operations. Flexibility and adaptability are extremely important skills for HR managers in international business. The second conclusion concerns the importance of staff support and development in international companies. Investing in employee development and creating motivational systems that take into account their individual needs and values contributes to increased productivity and employee loyalty, which is key to achieving success in global business. The third conclusion concerns the importance of taking into account global economic factors in personnel management strategies. Global companies must be ready to adapt their

strategies to changes in the global market, exchange rate fluctuations and economic instability. Flexibility in financial and budget planning, as well as risk management, are key elements of successful international operations. Further research in the field of socio-economic aspects of personnel management in the conditions of international activity opens up unlimited opportunities for scientists and practitioners for further development and improvement of personnel management strategies in global business.

Ключові слова: корпоративна культура, людські ресурси, міжнародна діяльність, соціально-економічні важелі, управління персоналом, цінності.

Key words: corporate culture, human resources, international activity, personnel management, socio-economic levers, values.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний бізнес став неможливим уявити без міжнародного виміру, адже глобалізація економіки відкрила нові горизонти та можливості для компаній різних країн. У цьому контексті управління персоналом в міжнародній діяльності відіграє важливу роль, оскільки воно впливає на ефективність, стабільність та конкурентоспроможність підприємств на міжнародному ринку. Спроможність адаптуватися до місцевих ринкових умов, культурних особливостей, забезпечувати права працівників та вирішувати економічні завдання стає ключовою складовою успіху в умовах глобального бізнесу.

Управління персоналом в умовах міжнародної діяльності має свої особливості та важелі, які впливають на соціально-економічну сферу підприємства чи організації. По-перше, персонал менеджмент повинен дотримуватися міжнародних норм і стандартів щодо прав людини, праці, рівності, безпеки на роботі тощо. Порушення цих норм може призвести до санкцій та негативного впливу на репутацію компанії. Управління персоналом вимагає здатності працювати з різними культурами та мовами. Культурні відмінності можуть впливати на спосіб сприйняття керівництва, комунікації та рішень. Разом з появою можливостей для роботи дистанційно та глобального пошуку кадрів, компанії повинні конкурувати на міжнародному ринку праці та розглядати можливості для залучення талановитих працівників з усього світу. Управління персоналом повинно враховувати місцеві особливості та ринкові умови кожної країни, в якій підприємство діє. Це включає в себе розуміння законодавства, культурних норм, економічних та соціальних умов. Пошук, найм та розвиток персоналу на міжнародному рівні може бути складнішим завданням через різні освітні та професійні стандарти, мовні бар'єри та інші фактори. Також у міжнародному контексті можуть виникати конфлікти через різницю в культурних підходах до робочих відносин. Управління конфліктами та забезпечення адекватних робочих умов важливо для забезпечення соціально-економічної стабільності.

Міжнародні компанії все більше звертають увагу на соціальну відповідальність, включаючи питання сталих практик у відношенні до працівників, споживачів і природи. Це може впливати на соціальну репутацію та економічну продуктивність підприємства. Оптимізація витрат на управління персоналом стає ще важливішою в

умовах міжнародної діяльності, оскільки необхідно забезпечити конкурентоспроможність компанії на глобальному ринку.

Підсумовуючи, управління персоналом в умовах міжнародної діяльності вимагає гнучкості, адаптації та врахування багатьох факторів, що впливають на соціально-економічну сферу компанії. Ефективне управління персоналом в цих умовах може бути ключовим чинником успіху на глобальному ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Оптимізація та планування ресурсів для управління конкурентоспроможністю соціально-економічної системи залишалися критичною темою в усьому світі. Динамічний характер соціально-економічного ландшафту, включаючи технологічний прогрес, демографічні зміни, екологічні виклики та глобалізацію, підкреслило необхідність ефективного розподілу ресурсів і стратегічного планування.

Аналіз літератури дозволяє нам вказати на деякі загальні тренди, які є актуальними стосовно предмета дослідження:

Дистанційна робота та глобальні команди. Внаслідок пандемії COVID-19 багато компаній перейшли на дистанційну роботу. Це вплинуло на підходи до управління персоналом, а також на роль та організацію міжнародних команд та відділень. Дистанційна робота стала однією з головних тем, що привертають увагу дослідників, бізнесу та суспільства в цілому. Пандемія COVID-19 значно змінила спосіб, яким компанії організують роботу свого персоналу, і ця зміна має глибокий вплив на багато аспектів організаційного управління. З цього приводу дослідники досліджували, як дистанційна робота впливає на продуктивність працівників і які чинники сприяють або заважають її підвищенню [1; 2]. Деякі вчені вказували на збільшення продуктивності, особливо тих працівників, які мають можливість працювати здалеку та мають доступ до необхідних ресурсів та технологій. Другою групою досліджень на цю тематику було проведено дослідження щодо впливу дистанційної роботи на психологічне здоров'я та добробут працівників. Виявлені були як позитивні, так і негативні аспекти, такі як відсутність дорожнього та робочого стресу проте можливість відчуття соціальної ізоляції [3; 4].

Цифрові технології. Використання цифрових інструментів для управління персоналом, зокрема для аналізу даних про співробітників та прийняття рішень на основі даних, стає все більш популярним [5; 6]. Завдяки

сучасним системам управління персоналом (HRM) та іншим інформаційним системам, компанії можуть ефективно збирати та аналізувати різноманітні дані про своїх працівників. Це може включати особисті дані, дані про виконану роботу, заробітну плату, тривалість робочого дня, рівень задоволеності праці та багато іншого. Аналітика дозволяє компаніям робити більш точні прогнози потреби в робочій силі, що спрощує планування найму та розвитку персоналу. Вона також допомагає підприємствам ефективніше реагувати на зміни в ринкових умовах.

Соціальна відповідальність та сталість. Компанії все більше надають увагу соціальній відповідальності та сталому розвитку, включаючи питання рівності, робочих умов та збалансованості роботи та особистого життя працівників [7]. Питання робочих умов включають в себе створення комфортного та безпечного робочого середовища для працівників. Це означає вживання заходів для забезпечення безпеки та здоров'я на робочому місці, а також врахування фізичних та психологічних потреб працівників.

Міжнародне законодавство та регулювання. Зміни у міжнародному законодавстві впливають на управління персоналом, зокрема у сфері захисту даних, прав працівників та імміграційних вимог [6, 7].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дана стаття присвячена дослідженню соціально-економічних аспектів управління персоналом в умовах міжнародної діяльності. Ми розглянемо важливість адаптації до місцевих реалій, проблеми міжкультурної комунікації, вплив міжнародного законодавства на управління персоналом, а також важливість соціальної відповідальності в глобальному бізнесі. Наша мета — розкрити сутність цих аспектів та надати практичні рекомендації для ефективного управління персоналом в умовах міжнародної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як показав аналіз, управління персоналом в умовах міжнародної діяльності є складним завданням, яке вимагає уваги до численних соціально-економічних аспектів. Міжнародні компанії мають враховувати специфіку роботи з персоналом у різних країнах і культурах, а також вплив глобальних економічних та політичних факторів на управління людськими ресурсами.

Перш за все, необхідним є розвиток культури підприємства: компанії повинні активно працювати над створенням корпоративної культури, яка відображає їхні цінності та вимоги до співробітників у всіх країнах, де вони працюють.

Активна робота над створенням корпоративної культури, яка відображає цінності та вимоги компанії, є важливим аспектом успішного управління персоналом в умовах міжнародної діяльності. Корпоративна культура є основним фундаментом, на якому ґрунтується спільний стиль роботи та взаємодія працівників у всіх країнах, де компанія має присутність. Ось чому це важливо:

— корпоративна культура допомагає створити спільні цінності та ідентичність серед працівників у

різних країнах. Це робить компанію більш єдиною та об'єднаною.

— культура визначає стандарти поведінки та етичні норми, які вимагаються від співробітників. Це допомагає забезпечити однаковий підхід до рішень та взаємодії зі стейкхолдерами.

— культура сприяє залученню та утриманню талановитого персоналу: Сильна корпоративна культура може бути привабливою для талановитих працівників, які прагнуть працювати в компаніях зі спільними цінностями.

— культура може допомогти управляти змінами: легше впроваджувати зміни та адаптуватися до нових умов, включаючи розширення бізнесу на міжнародному рівні.

— корпоративна культура впливає на бренд та репутацію компанії. Якщо компанія відома своєю позитивною культурою, це може привертати більше клієнтів та інвесторів.

— установлення чітких цінностей та норм спілкування може допомогти зниженню конфліктів та непорозумінь серед працівників з різних культур.

Завдяки активній роботі над корпоративною культурою, компанії можуть створити сприятливий робочий середовище, де працівники розуміють свої ролі та внесок у спільний успіх. Це робить компанію більш конкурентоспроможною на міжнародному ринку та сприяє досягненню бізнес-цілей.

Таким чином, корпоративна культура підприємства може запровадити такі ключові соціально-економічні важелі управління персоналом в умовах міжнародної діяльності:

— міжкультурна адаптація. Міжкультурна адаптація є надзвичайно важливою частиною успішного управління персоналом в умовах міжнародної діяльності. Культурні різниці між країнами можуть суттєво впливати на спілкування, стиль управління та міжособисті відносини в організації. У світі глобалізації, де компанії мають свою діяльність у різних країнах, менеджери повинні бути готові адаптувати свій підхід до культурних особливостей кожної країни. Міжкультурна адаптація передбачає розуміння та повагу до різних культурних норм, цінностей та традицій, що існують у різних регіонах. Менеджери повинні вміти: сприймати культурні відмінності як можливість, а не завдання; активно навчатися та розвивати міжкультурну компетентність; бути гнучкими в стилі управління; будувати відносини на довірі і повазі; реагувати на конфлікти та непорозуміння конструктивно. Міжкультурна адаптація є ключовою для успішного міжнародного бізнесу, оскільки вона допомагає зберегти гармонію в команді, забезпечує ефективне співробітництво та сприяє досягненню бізнес-цілей у різних культурних середовищах.

— локалізація і стандартизація. Локалізація і стандартизація управління персоналом представляють собою два ключові підходи до організації роботи в міжнародних компаніях. Важливо зрозуміти, коли і в яких аспектах варто застосовувати ці підходи, оскільки обидва мають свої переваги та недоліки. Стандартизація управління персоналом передбачає застосування єдиної системи управління персоналом на міжнародному рівні. Це означає, що компанія застосовує однакові правила,

політики та практики в усіх своїх підрозділах у всіх країнах. Локалізація управління персоналом полягає в адаптації підходів до управління з урахуванням місцевих особливостей та культурних різниць у кожній країні. Це може включати в себе зміни в політиках найму, компенсації, робочому часі та структурі команди.

— глобальний найм та розвиток кадрів: Міжнародні компанії шукають талановитих працівників із різних країн та культур. Ефективне управління міжнародними командами вимагає здійснення глобального найму та розвитку кадрів. Сучасний бізнес вимагає талановитих фахівців з різних країн і культур, а ефективне управління міжнародними командами стає стратегічним завданням. Керування глобальним наймом підприємству — це складна завдання, яке вимагає комплексного підходу. Для ефективного управління глобальним наймом, компанія повинна враховувати різні аспекти та розробити чітку стратегію.

Спочатку, важливо визначити стратегію найму, визначити, які позиції і в яких регіонах вимагають міжнародного пошуку талантів. Після цього компанія повинна розробити систему пошуку та рекрутингу, охоплюючи різні країни та регіони. Це може включати в себе співпрацю з рекрутинговими агентствами та використання онлайн-платформ для пошуку талантів.

Під час відбору кандидатів важливо мати чіткий процес оцінки та відбору, який дозволяє вибирати найкращих кандидатів для компанії. Для успішного управління глобальним наймом також необхідно розробити стратегію міжкультурної підготовки для нових співробітників та менеджерів.

Управління віддаленими командами включає в себе розробку стратегії для спільної роботи та спілкування з розсіяними командами. Також важливо розвивати міжнародних лідерів, які зможуть успішно управляти різноманітними та міжнародними командами.

Забезпечення рівних можливостей для всіх співробітників, незалежно від їхнього походження чи культури, є ще однією важливою складовою успішного керування глобальним наймом. Компанія повинна прагнути забезпечити рівність та рівні можливості для всіх, що сприяє створенню різноманітного та включального робочого середовища.

Наостанок, аналіз та оновлення стратегії глобального найму має стати постійним процесом, оскільки бізнес-середовище та міжнародні ринки праці постійно змінюються. Компанія повинна регулярно оцінювати та оновлювати свою стратегію, щоб відповідати змінам та залишатися конкурентоспроможною на міжнародному рівні.

— міжнародні стандарти та правова відповідальність. Управління персоналом повинно дотримуватися міжнародних стандартів та враховувати правові вимоги кожної країни щодо працівників, включаючи права працівників і вимоги до заробітної плати. Міжнародні стандарти та правова відповідальність є надзвичайно важливими аспектами управління персоналом в міжнародних компаніях. Врахування цих аспектів допомагає компаніям забезпечити дотримання законодавства та створити справедливі та етичні умови для співробітників. Міжнародні стандарти включають в себе низку документів і конвенцій, прийнятих міжнародними організаціями, такими як Міжнародна організація праці (МОП)

та ООН. Ці стандарти визначають права працівників у різних сферах, таких як працевлаштування, рівність, безпека та здоров'я на роботі, оплата праці та інші. Управління персоналом повинно дотримуватися цих стандартів та забезпечувати їх виконання в усіх країнах, де діє компанія. Правова відповідальність передбачає виконання національного та міжнародного законодавства в сфері праці та зайнятості. Компанії повинні докласти зусиль для дотримання вимог, таких як мінімальна заробітна плата, максимальний робочий час, правила безпеки на роботі та інші норми. Порушення законодавства може призвести до серйозних правових наслідків, включаючи штрафи та судові справи. Управління персоналом повинно бути відповідальним і проактивним у виконанні міжнародних стандартів та законодавства, а також враховувати кожну конкретну країну та її правові вимоги. Це сприяє створенню сприятливого робочого середовища, підвищенню лояльності працівників та зменшенню ризику правових проблем для компанії.

— ефективна комунікація. Комунікація в умовах міжнародної діяльності може бути викликом через різницю у часових поясах, мовну бар'єрність та віддалену роботу. Ефективна комунікація є ключовим елементом успішного управління персоналом. Ефективна комунікація в умовах міжнародної діяльності є важливим фактором управління персоналом та успішного функціонування міжнародних компаній. Наявність різниці у часових поясах, мовна бар'єрність та розподілена природа команд може породжувати складнощі, але правильна стратегія комунікації може здолати ці виклики і сприяти досягненню успіху в міжнародному бізнесі. Управління часовими поясами є важливою складовою у забезпеченні координації робіт між міжнародними командами. Організація зустрічей та спілкування в години, зручні для всіх учасників, є важливим кроком. Використання календарів та інших інструментів спільної роботи може сприяти вирішенню цього завдання. Мовна бар'єрність вирішується шляхом застосування мовних перекладачів або програмних засобів для перекладу тексту. Забезпечення навчання та підтримки з володіння мовою, якою спільні працівники спілкуються, також відіграє важливу роль у забезпеченні ефективної комунікації. Для успішної віддаленої роботи використовуються сучасні технології, такі як відеоконференції та спільні онлайн-платформи. Вони дозволяють віддаленим командам комунікувати та спільно працювати, зменшуючи відстань та полегшуючи спільний процес прийняття рішень. Важливість ясності та чіткості у комунікації важко переоцінити. Використання спеціалізованої лексики або сленгу може призвести до непорозумінь. При цьому слід враховувати культурні особливості комунікації у різних країнах. Оцінка ефективності комунікації та збір зворотного зв'язку від співробітників допомагають вдосконалювати процеси комунікації у міжнародному бізнесі. Відкрите спілкування та адаптація стратегії на основі отриманих даних сприяють покращенню комунікаційного процесу та досягненню вищої ефективності в роботі міжнародних команд. Отже, ефективна комунікація є ключовим аспектом успішного управління персоналом у міжнародних компаніях, що сприяє створенню сприятливого середовища для спільної роботи та досягненню спільних цілей.

— глобальні економічні фактори. Зміни на світовому ринку, коливання валютних курсів та економічна нестабільність можуть впливати на бюджети та стратегії управління персоналом. Глобальні економічні фактори мають значний вплив на управління персоналом у міжнародних компаніях. Зміни на світовому ринку, коливання валютних курсів та економічна нестабільність можуть суттєво впливати на фінансову ситуацію, бюджети та стратегії управління персоналом. Глобальні компанії повинні постійно відстежувати зміни на світовому ринку, такі як зміни в попиті та пропозиції на ринку товарів і послуг. Ці зміни можуть впливати на потребу в персоналі та вимагати адаптації стратегій найму та зберігання персоналу. Коливання валютних курсів важливі для глобальних компаній, оскільки вони можуть впливати на вартість оплати праці та бюджети для заробітної плати. Управління валютним ризиком та адаптація фінансових стратегій стають важливими аспектами управління персоналом. Світова економічна нестабільність, така як фінансові кризи чи рецесії, може призвести до змін в бізнес-стратегіях компаній. Це може включати скорочення бюджетів на персонал, перегляд стратегій росту та оптимізацію витрат. Усі ці глобальні економічні фактори вимагають від управління персоналом гнучкості та здатності реагувати на зміни у зовнішньому середовищі. Стратегії найму, розвитку кадрів та утримання персоналу повинні бути адаптованими до глобальних економічних реалій, щоб забезпечити стабільність та конкурентоспроможність компанії в умовах змін.

Використання соціально-економічних важелів управління персоналом в умовах міжнародної діяльності має кілька переваг:

— адаптація до місцевого контексту — застосування соціально-економічних важелів дозволяє компаніям адаптувати свою стратегію управління персоналом до особливостей кожної конкретної країни, ураховуючи соціальні, економічні, культурні та правові особливості місцевого ринку праці.

— підвищення ефективності та продуктивності персоналу — врахування соціальних аспектів дозволяє створити мотиваційні системи, що відповідають потребам та цінностям працівників, що в свою чергу може позитивно позначитися на їхній продуктивності та загальній ефективності праці.

— підтримка міжнародного спілкування та роботи в команді — застосування соціальних інструментів сприяє побудові ефективних комунікацій та співпраці у міжнародних командах, сприяючи зменшенню культурних та міжособистісних бар'єрів.

— підвищення рівня задоволеності та лояльності співробітників — ефективне використання соціально-економічних важелів може призвести до покращання умов праці, підвищення соціальних гарантій та більш глибокого врахування потреб працівників, що сприяє збереженню та залученню талановитого персоналу.

— сприяння корпоративній соціальній відповідальності — впровадження соціальних програм та ініціатив дозволяє компаніям бути більш відповідальними соціальними учасниками у країнах, де вони функціонують, сприяючи розвитку місцевих спільнот та підвищенню їхнього добробуту.

Отже, ефективне використання соціально-економічних важелів управління персоналом дозволяє компаніям оптимізувати стратегію управління персоналом, забезпечуючи збалансованість і врахування особливостей кожного ринку праці та максимізуючи внесок персоналу у досягнення стратегічних цілей організації.

Управління персоналом в умовах міжнародної діяльності є важливою складовою успіху глобальних компаній. Комплексне розглядання соціально-економічних аспектів, а також гнучкість та адаптація до змін в міжнародному середовищі дозволяють підприємствам досягати ефективного управління персоналом і досягати своїх бізнес-цілей.

Разом з тим, впровадження соціально-економічних важелів управління персоналом в умовах міжнародної діяльності стикається з рядом складних викликів, які варто враховувати:

Культурні різниці і міжкультурні виклики: Різниці в культурних особливостях між країнами можуть впливати на спосіб сприйняття та виконання управлінських рішень. Менеджерам доводиться адаптувати свій підхід до культурних контекстів різних країн.

1) Мовні бар'єри. У міжнародних командах можуть існувати мовні бар'єри, які ускладнюють комунікацію та розуміння. Це може впливати на ефективність управління персоналом та співпрацю.

2) Управління дистанційною роботою. Зростання дистанційної роботи вимагає впровадження ефективних систем віддаленого управління та забезпечення співпраці на відстані.

3) Глобальні ринки праці і конкуренція за таланти. Компанії повинні конкурувати за таланти на глобальному ринку праці і розробляти стратегії привертання та утримання кваліфікованих співробітників.

4) Глобальні економічні фактори. Зміни на світовому ринку, коливання валютних курсів та економічна нестабільність можуть впливати на бюджети та стратегії управління персоналом.

5) Правові вимоги і міжнародні стандарти. Компанії повинні дотримуватися правових вимог кожної країни щодо працівників, включаючи права працівників і вимоги до заробітної плати, а також враховувати міжнародні стандарти управління персоналом.

6) Геополітичні ризики. Геополітичні події і конфлікти можуть мати великий вплив на бізнес та управління персоналом у регіонах з нестабільністю.

7) Цифрова трансформація і кібербезпека. Зростання важливості цифрових технологій вимагає уваги до кібербезпеки та захисту даних персоналу в міжнародних компаніях.

Це ще раз підкреслює важливість комплексного підходу та гнучкості в управлінні персоналом у міжнародному бізнесі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В результаті проведеного дослідження соціально-економічних важелів управління персоналом в умовах міжнародної діяльності, можна зробити кілька ключових висновків. По-перше, важливість адаптації стратегій управління персоналом до конкретних місцевих умов та контексту підтверджується як ключовий фактор успіш-

ної міжнародної діяльності компаній. Гнучкість та здатність до адаптації є надзвичайно важливими уміннями для менеджерів персоналу у міжнародному бізнесі. Другий висновок стосується важливості підтримки та розвитку персоналу в міжнародних компаніях. Інвестування в розвиток співробітників та створення мотиваційних систем, що враховують їхні індивідуальні потреби та цінності, сприяє підвищенню продуктивності та лояльності персоналу, що є ключовим для досягнення успіху в глобальному бізнесі. Третій висновок стосується важливості врахування глобальних економічних факторів у стратегіях управління персоналом. Глобальні компанії повинні бути готові адаптувати свої стратегії до змін на світовому ринку, коливань валютних курсів та економічної нестабільності. Гнучкість у фінансовому та бюджетному плануванні, а також управління ризиками, є ключовими елементами успішної міжнародної діяльності.

Крім того, важливо підкреслити значення корпоративної соціальної відповідальності та сталого розвитку у стратегіях управління персоналом. Сучасні компанії все більше надають увагу соціальній відповідальності та робочим умовам, що сприяє покращенню репутації, залученню талановитого персоналу та розвитку сталого бізнесу.

Усі ці висновки підкреслюють важливість комплексного та стратегічного підходу до управління персоналом в міжнародних компаніях, який враховує як соціальні, так і економічні аспекти, і сприяє досягненню успіху у глобальному бізнесі.

Подальші дослідження в галузі соціально-економічних аспектів управління персоналом в умовах міжнародної діяльності відкривають перед науковцями та практиками безмежні можливості для подальшого розвитку та удосконалення стратегій управління персоналом у глобальному бізнесі. Одним з найбільш перспективним напрямком бачимо дослідження ролі технологій та інновацій у управлінні персоналом, а саме вивчення впливу цифровізації, штучного інтелекту та аналітики даних на управління персоналом і розвиток стратегій цифрового HR. Крім цього, слід акцентувати увагу на дослідженнях міжкультурних аспектів управління персоналом, що враховують культурні різниці та їх вплив на стиль управління, комунікацію та міжособисті відносини у міжнародних командах. Також важливим напрямком може стати аналіз ефективних моделей віртуального управління та дистанційної роботи, особливо у контексті змін, що відбулися під впливом пандемії COVID-19.

Додатково, дослідженням підлягають міжнародні стандарти управління персоналом і їх впровадження в міжнародних компаніях. Аналіз динаміки глобальних ринків праці та їх вплив на управління персоналом також залишається актуальним завданням. Не менш важливим є дослідження впливу геополітичних факторів на управління персоналом, особливо у контексті глобальних конфліктів і нестабільності.

Загалом, подальші дослідження в цій галузі сприятимуть розширенню нашого розуміння сучасних викликів і можливостей управління персоналом в міжнародному бізнесі та сприяють розвитку стратегій, що враховують змінні соціально-економічного середовища та технологічний прогрес.

Література:

1. Wu X., Yong C.C. and Lee, S.T. (2022), "Addressing the COVID-19 Shock: The Potential Job Creation in China by the RCEP", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, 15669.

2. Gabe T. and Florida R. (2021), "Impacts of Jobs Requiring Close Physical Proximity and High Interaction with the Public on U.S. Industry Employment Change During the Early Stages of the COVID-19 Pandemic", *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, vol. 21, no. 3, pp. 1163—1172.

3. Коренева, І., Самілик, В. Вплив дистанційної освіти на здоров'я педагогів: український кейс. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2023. 7 (1), 05.

4. Malynovska, Y., Bashynska, I., Cichon, D., Malynovsky, Y. and Sala, D. (2022), "Enhancing the Activity of Employees of the Communication Department of an Energy Sector Company", *Energies*, 15 (13): 4701.

5. Малиновська Ю.Б., Петришин Н.Я., Жежуха В.Й. Індикатори активізування діяльності працівників комунікаційної системи у контексті реінжинірингу інформаційних потоків. *Інтелект XXI*. 2018. № 1. С. 89—92.

6. Башинська І.О., Новак Н.Г. Ефективне управління проектами підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2017. № 6. С. 75—78.

7. Малиновська Ю.Б., Кузьмін О.Є., Петришин Н.Я., Малиновський Ю.В. Комунікаційні системи підприємств: оцінювання, активізування та ефективність: монографія. Львів: Растр-7, 2019. 184 с..

References:

1. Wu X., Yong C.C. and Lee, S.T. (2022), "Addressing the COVID-19 Shock: The Potential Job Creation in China by the RCEP", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, vol. 19, 15669.

2. Gabe T. and Florida R. (2021), "Impacts of Jobs Requiring Close Physical Proximity and High Interaction with the Public on U.S. Industry Employment Change During the Early Stages of the COVID-19 Pandemic", *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, vol. 21, no. 3, pp. 1163—1172.

3. Koreneva, I. and Familyk, V. (2023), "Impact of distance education on teachers' health: Ukrainian case", *Journal of Innovations and Sustainability*, vol. 7 (1), 05.

4. Malynovska, Y., Bashynska, I., Cichon, D., Malynovsky, Y. and Sala, D. (2022), "Enhancing the Activity of Employees of the Communication Department of an Energy Sector Company", *Energies*, vol. 15 (13): 4701.

5. Malynovska, Yu.B., Petryshyn, N.Ya. and Zhezhukha, V.Y. (2018), "Indicators of activity activation of communication system employees in the context of information flow reengineering", *Intelligence XXI*, vol. 1, pp. 89—92.

6. Bashynska, I.O. and Novak, N.G. (2017), "Effective project management of the enterprise", *Market infrastructure*, vol. 6, pp. 75—78.

7. Malynovska, Yu.B., Kuzmin, O.E., Petryshyn, N.Ya. and Malynovskiy, Yu.V. (2019), *Komunikatsijni systemy pidpriemstv: otsiniuvannia, aktyvizuvannia ta efektyvnist' [Communication systems of enterprises: assessment, activation and effectiveness]*, Rastr-7, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2023 р.

УДК 331.101.38:331.2

Г. І. Тибінка,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6730-1877>
О. Б. Кузик,
асистент кафедри менеджменту
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1213-7090>
Т. О. Губиш,
аспірант кафедри менеджменту
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-5081-3312>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.119

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

H. Tybinka,
PhD in Economics, Associate Professor of Management, Ivan Franko National University of Lviv
O. Kuzyk,
Assistant of Management, Ivan Franko National University of Lviv
T. Gubysh,
Graduate Student of Management, Ivan Franko National University of Lviv

COMPARATIVE ANALYSIS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY MODELS

В нашому дослідженні вивчено теоретичні та практичні основи моделей корпоративної соціальної відповідальності. Актуальність нашої статті полягає в тому, що власне моделі корпоративної соціальної відповідальності сьогодні на практиці реалізовані в багатьох країнах, проте, ми вважаємо, що українська модель корпоративної соціальної відповідальності перебуває лише на стадії свого становлення. Тому, метою написання статті є вивчення основних теоретичних принципів, переваг та недоліків існуючих моделей корпоративної соціальної відповідальності та можливостей їх використання при формуванні ефективної української моделі корпоративної соціальної відповідальності в майбутньому.

Під час написання статті нами опрацьовано велика кількість зарубіжних джерел, інтернет ресурсів, прикладів з практичної діяльності, включаючи роботи теоретиків і практиків, які досліджували питання власне самого формування моделей корпоративної соціальної відповідальності, а також законодавчі акти у сфері корпоративної соціальної відповідальності.

In our study, we studied the theoretical and practical foundations of models of corporate social responsibility. The relevance of our article lies in the fact that the actual models of corporate social responsibility are implemented in practice in many countries today, however, we believe that the Ukrainian model of corporate social responsibility is only at the stage of its formation. Therefore, the purpose of writing the article is to study the main theoretical principles, advantages and disadvantages of existing models of corporate social responsibility and the possibilities of their use in the formation of an effective Ukrainian model of corporate social responsibility in the future.

During the writing of the article, we studied a large number of foreign sources, Internet resources, examples of practical activities, including the works of theorists and practitioners who researched the issue of the actual formation of models of corporate social responsibility, as well as legislative acts in the field of corporate social responsibility.

The development of scientific management today is observed in all branches of the economy in general and in the direction of corporate social responsibility, in particular. In our research, we carry out a comparative and evaluative analysis of the most common models of corporate social responsibility, which, in our opinion, are an example for the formation of an effective Ukrainian model of corporate social responsibility, which today is at the initial stage of its own formation.

In our opinion, a comprehensive study of the negative and positive aspects of existing models of corporate social responsibility is an extremely relevant issue today.

A large number of researchers of corporate social responsibility today study models of corporate social responsibility, among which we highlight: Bozhuk S. [1], Bukovynska M. [2], as well as Okhrimenko O. [3] and others. However, we believe that in modern market conditions there are quite complex processes that create the need to improve theoretical and practical knowledge regarding the study of advantages and disadvantages of existing models of corporate social responsibility.

Summarizing the above, it is worth emphasizing that the main goal of our research is a comparative analysis of the models of corporate social responsibility that exist today and the identification of the main advantages and disadvantages of the latter in order to take them into account during the formation of an effective Ukrainian model of the development of corporate social responsibility in the future.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, модель корпоративної соціальної відповідальності, елемент моделі корпоративної соціальної відповідальності, американська модель корпоративної соціальної відповідальності, європейська модель корпоративної соціальної відповідальності.

Key words: corporate social responsibility, model of corporate social responsibility, element of the model of corporate social responsibility, American model of corporate social responsibility, European model of corporate social responsibility.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток наукового менеджменту сьогодні спостерігається у всіх галузях економіки загалом та в напрямі корпоративної соціальної відповідальності, зокрема. В нашому дослідженні ми здійснюємо порівняльно-оціночний аналіз найпоширеніших моделей корпоративної соціальної відповідальності, які, на нашу думку, є прикладом для формування ефективної української моделі корпоративної соціальної відповідальності, яка сьогодні перебуває на початковому етапі власного формування.

На наше переконання, сьогодні надзвичайно актуальним питанням є комплексне дослідження негативних та позитивних сторін існуючих моделей корпоративної соціальної відповідальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Велика кількість дослідників корпоративної соціальної відповідальності сьогодні досліджують моделі корпоративної соціальної відповідальності, серед яких виділяємо: Божук С. [1], Буковинська М. [2], а також Охріменко О. [3] та інші. Однак, ми вважаємо, в сучасних ринкових умовах відбуваються досить складні проце-

си, які створюють необхідність вдосконалення теоретико-практичних знань щодо вивчення переваг та недоліків існуючих моделей корпоративної соціальної відповідальності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Підсумовуючи вищесказане, варто підкреслити, що основною метою нашого дослідження є порівняльний аналіз моделей корпоративної соціальної відповідальності, які сьогодні існують та виявлення основних переваг та недоліків останніх із метою їх врахування під час формування ефективної української моделі розвитку корпоративної соціальної відповідальності в майбутньому.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методичну основу написання даної статті становлять спеціальні і загальні наукові методи, а саме: комплексний підхід, системний підхід вивчення суспільних явищ, а також процесів. Під час написання даної статті нами використано загальноекономічні методи, специфічні методи загалом, та аналіз, синтез, соціологічні методи, статистичне дослідження, абстрактно-логічний та інші наукові методи зокрема.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Під корпоративною соціальною відповідальністю (КСВ) сьогодні розуміють відкрити прозору ділову практику, яка ґрунтується на етичних цінностях, повазі до акціонерів, працівників, користувачів, а також оцінці навколишнього природного середовища. Модель КСВ налічує наступні елементи: відповідальність перед суспільством, відповідальність перед державою, відповідальність перед довілльям, відповідальність перед міжнародною спільнотою, відповідальність перед споживачами, відповідальність перед конкурентами, відповідальність перед партнерами, відповідальність перед співробітниками. Сьогодні науковці виділяють наступні моделі соціально відповідального бізнесу:

— американська модель, яка заохочується суспільством та державою; характеризується фінансуванням різноманітних проектів та програм, добровільними ініціативами, спонсорською підтримкою, благодійністю, меценатством;

— європейська модель, яка відрізняється від американської державним регулюванням соціальної активності бізнесу, як наслідок, її називають прихованою формою КСВ;

— британська модель, яку розглядають як поєднання європейської і моделей: притаманна вагома активність компаній у здійсненні власних соціальних програм та активна підтримка бізнесу з боку держави;

— японська модель, яка орієнтована більш на внутрішнє середовище підприємства, ґрунтується на системі "довічного найму працівників" і умовах управління персоналом відповідних;

— українська модель сьогодні міститься на стадії свого становлення;

— азійська модель, яка посідає проміжне місце та налічує відмінні та спільні риси із іншими вказаними моделями.

Проаналізуємо найбільш поширені види КСВ. Американська модель КСВ. Тривалий період в науковій літературі існувала думка, що КСВ — це чисто американське явище. Насправді, ми вважаємо, що традиції добровільної допомоги власне бізнесу іншим верствам суспільства та філантропії широко простежувалися ще в XIX столітті в США.

Відповідно до природи американського підприємництва, яке ґрунтується на максимальній свободі суб'єктів, чимало галузей суспільства сьогодні залишаються саморегульованими. Як приклад, трудові відносини "роботодавець-працівник" — це предмет двостороннього договору останніх. Право американців на власне охорону здоров'я в основному є власне правом вибору громадянина користуватися чи ні медичними установами.

Державне регулювання в вказаних напрямках стосується тільки основних невід'ємних прав членів американського суспільства. Отже, на наше переконання, усі ініціативи в напрямі КСВ для корпорацій сьогодні є добровільними за своєю суттю, що свідчить про абсолютну відкритість американської моделі КСВ.

США сформували численні механізми безпосередньої участі бізнесу у власне соціальній підтримці суспільства, а саме: багато корпоративних фондів, які на-

правлені на вирішення різних соціальних проблем власне за рахунок бізнесу. Варто підкреслити, що американська професійна освіта сьогодні фінансується приватним сектором, чого в жодній країні світу немає. Таке явище пояснюють тим, що власне бізнес має зацікавленість у добровільних внесках в освіту, страхові і пенсійні фонди для власного персоналу та інші соціальні програми. США характеризуються мінімальним втручанням держави у власне приватний сектор. Водночас, США мають традиції систематичної участі власне бізнесу та/або представників останнього у фінансуванні різних некомерційних проектів.

Підсумовуючи вищесказане, на наше переконання, можна визначити наступні основні напрями соціальної відповідальності американського бізнесу: захист довкілля (відновлювані джерела енергії, "зелений рух", використання екологічно чистих продуктів при виробництві товарів компанії), відповідальність за продукти компанії (глобальне ліцензування продуктів, їх безпеку, відповідність стандартам), захист співробітників (виплати бонусів, програми навчання). Заходи з КСВ відповідно реалізуються американськими корпораціями власне через численні благодійні та корпоративні фонди.

Отже, ми вважаємо, варто виділити наступні переваги американської моделі КСВ:

— раціональність, спричинена мінімізацією витрат управління КСВ;

— проста реалізація на практиці, використовуючи професійне розпорядження коштами, які надані корпораціями у власне соціальні фонди, які оптимізують використання останніх в основних проектах для конкретних штатів;

— ліберальність, яка ґрунтується на добровільності компанії;

— втручання держави надзвичайно рідко.

На нашу думку, варто виділити наступні недоліки американської моделі КСВ:

— практично абсолютна відсутність контролю та регулювання державою спричиняє серйозні порушення зі сторони корпорацій, а саме: допускаються обман споживачів, інвесторів, значна експлуатація в іноземних країнах та інші негативні тенденції;

— невелике коло стейкхолдерів, із якими взаємодіє безпосередньо бізнес, що робить складнішим збільшення соціального капіталу компанії;

— значна частина американських компаній, акції яких котируються на біржі, характеризуються, по суті, відсутністю реальних господарів — мажоритарних акціонерів (мають солідні чи контрольні пакети акцій), які власне зацікавлені у позитивному іміджі власної фірми. Тимчасові міноритарні акціонери (які мають невелику кількість акцій), які налічують більшість, мають тільки фінансовий інтерес, відповідно не заохочують соціальні інвестиції.

Соціальну відповідальність у Європі сьогодні трактують як один із чинників зростання конкурентоспроможності та ефективний засіб збільшення стандартів життя населення. Європейська модель КСВ сьогодні більшою мірою спрямована на три напрями прояву соціальних ініціатив: зайнятість, економіку, охорону навколишнього природного середовища.

Порівняно із американською моделлю КСВ, на наше переконання, американська модель має на меті прибутковість, а європейська модель додає до останньої додаткові питання власне відповідальності перед місцевими співтовариствами та працівниками. Таким чином, КСВ поширюється на заробітну плату, умови праці, надання послуг і випуск якісної продукції, охорону навколишнього природного середовища, реалізацію соціальних ініціатив населення, зайнятість в конкретному регіоні.

Аналізуючи європейську модель КСВ, на нашу думку, варто підкреслити характерну ознаку останньої — вагому роль власне держави. В літературних джерелах зазначено, що європейській моделі КСВ економіки притаманні високі обсяги ВВП, які через державний бюджет перерозподіляється (приблизно 50%), формуванням розвиненої системи власне соціального захисту, яка ґрунтується на залучених коштах підприємців і держави.

Європейська модель КСВ трактує державу як інститут, який реалізує затверджені правила поведінки. Водночас, у США відповідне втручання держави розглядається як порушення свободи своєї діяльності. У Європі КСВ сьогодні — це складова стратегії розвитку власне держави, тому значна кількість країн ЄС станом на сьогодні розробила і далі розробляє власне національні стратегії КСВ. Реалізуючи КСВ, уряди європейських країн, насамперед, прагнуть, щоб установи уряду самі надавали правильний приклад. Відповідно до цього, як приклад, урядові установи Голландії акцентують увагу на умовах, при яких виготовлені товари, які уряди купують, до 2% державних закупівель повинні бути чистими екологічно. Це, ми вважаємо, підвищує мотивацію компаній виготовляти товари і надавати послуги власне екологічно безпечним способом.

Відповідно до європейської моделі КСВ, державі належить роль інституту, який встановлює правила поведінки і контролює їх реалізацію, здійснює економічне обґрунтування власне соціальних заходів та контролює їхню ефективність. Притаманний високий рівень інтеграції власне соціальної діяльності в стратегію розвитку бізнесу загальну, притаманний високий рівень власне уваги зі сторони громадськості. Європейська модель КСВ характеризується практичною відсутністю благодійних заходів, що спричинено відсутністю пільг та інших стимулів, високим рівнем податків.

ВИСНОВКИ

Отже, підсумовуючи проведені вище дослідження, можемо зробити висновок, що під корпоративною соціальною відповідальністю (КСВ) сьогодні розуміють відкриту прозору ділову практику, яка ґрунтується на етичних цінностях, повазі до акціонерів, працівників, користувачів, а також оцінці навколишнього природного середовища. Сьогодні науковці виділяють наступні моделі соціально відповідального бізнесу: американська модель, європейська модель, британська модель, японська модель, українська модель, азійська модель. Найбільш поширеними сьогодні є американська і європейська моделі, кожна з яких характеризується перевагами та недоліками, що, на наше переконання, визна-

чає проблеми, які потрібно вирішити для досягнення успіху останніми, а також необхідність переглянути і вдосконалити існуючі моделі КСВ. Українська модель КСВ сьогодні, на жаль, перебуває лише на стадії свого становлення та потребує детального вивчення усіх переваг та недоліків інших існуючих моделей для їх подальшого використання при формуванні ефективної української моделі КСВ.

Література:

1. Божук С. Г. Корпоративна соціальна відповідальність: підручник для академічного бакалаврату. 2017.
2. Буквинська М. П. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу: монографія. К.: Компринт, 2015. 296 с.
3. Охріменко О. О. Соціальна відповідальність: навчальний посібник. К.: Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", 2015. 180 с.

References:

1. Bozhuk, S. (2017), *Korporativna sotsial'na vidpovidal'nist': pidruchnyk dlia akademichnoho bakalavratu* [Corporate social responsibility : a textbook for academic undergraduates], Kyiv, Ukraine.
2. Bukovynska, M. (2015), *Korporativna sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu: monohrafiia* [Corporate social responsibility of business: monograph], Comprint, Kyiv, Ukraine.
3. Okhrimenko, O. (2015), *Sotsial'na vidpovidal'nist': navchal'nyj posibnyk* [Social responsibility : study guide], National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 339.7

*А. В. Майстер,**к. е. н., доцент кафедри фінансів імені Віктора Федосова,**Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0547-4489>**В. О. Дзісяк,**магістрант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0239-7518>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.123

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ

A. Maister,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance

named after Victor Fedosov, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

V. Dzisiak,

graduate student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

PROBLEMS AND WAYS TO IMPROVE THE REGULATION MECHANISM OF THE CRYPTOCURRENCY MARKET IN UKRAINE

Стаття містить аналіз проблем та шляхів удосконалення механізму регулювання ринку криптовалют в Україні. Автором проаналізовано характеристики криптовалют та досліджено правове регулювання ринку криптовалют в Україні. Основними характеристиками криптовалют є: відсутність центрального органу управління; відсутність примусового повернення платежів та встановлення верхньої межі емісії. При прийнятті Закону України "Про віртуальні активи" від 17 лютого 2022 року № 2074-IX виникли позитивні тенденції у легалізації бізнес-процесів українських блокчейн-компаній та їх офіційної співпраці з банківською системою. Заплановано, що в Україні термін "криптовалюта" не буде використовуватися в нормативних документах, але буде розглядатися як один з видів віртуальних активів. Можна стверджувати, що криптовалюта набуває широкого розповсюдження в нашій країні та світі загалом. Процес створення криптовалюти ґрунтується на механізмі генерації коду, при цьому її цінність визначається обсягом витраченої електроенергії та попитом на цей фінансовий інструмент. Недостатнє правове регулювання криптовалютних відносин в Україні викликає негативні економічні наслідки, такі як шахрайство та втрата доходів для державного бюджету. Основними напрямками для поліпшення нормативно-правового регулювання криптовалютних відносин повинні бути уточнення термінологічної бази, визначення стратегій роботи з криптовалютними активами, надання дозволу юридичним особам на проведення операцій з криптовалютою та регламентація оподаткування криптовалютних операцій. Незважаючи на численні спроби в Україні знайти ефективне правове регулювання обігу криптовалют, на сьогодні це питання залишається невирішеним. Майбутні дослідження в цій області має сенс спрямовувати на визначення оптимальних форм та методів інтеграції відповідних правових норм у існуючу систему законодавства.

The article analyzes the problems and ways to improve the mechanism of regulation of the cryptocurrency market in Ukraine. The author analyzes the characteristics of cryptocurrencies and studies the legal regulation of the cryptocurrency market in Ukraine. The main characteristics of cryptocurrencies are: the absence of a central governing body; the absence of forced refunds and the establishment of an upper limit on the issue. The adoption of the Law of Ukraine "On Virtual Assets" No. 2074-IX dated February 17, 2022, led to positive trends in the legalization of business processes of Ukrainian blockchain companies and their official cooperation with the banking system. It is planned that in Ukraine the term "cryptocurrency" will not be used in regulatory documents, but it will be considered as a type of virtual asset. It can be argued that cryptocurrencies are becoming widespread in our country and the world at large. The process of creating a cryptocurrency is based on a code generation mechanism, with its value determined by the amount of electricity consumed and the demand for this financial instrument. Insufficient legal regulation of cryptocurrency relations in Ukraine causes negative economic consequences, such as fraud and loss of revenue for the state budget. The main directions for improving the legal regulation of cryptocurrency relations should be to clarify the terminology, define strategies for working with cryptocurrency assets, authorize legal entities to conduct cryptocurrency transactions, and regulate the taxation of cryptocurrency transactions. Despite numerous attempts in Ukraine to find an effective legal regulation of cryptocurrency circulation, this issue remains unresolved. It makes sense to direct future research in this area towards determining the optimal forms and methods of integration of the relevant legal provisions into the existing system of legislation.

Ключові слова: криптовалюта, регулювання, фінансові інструменти, віртуальний актив, блокчейн, майнінг криптовалют.

Key words: cryptocurrency, regulation, financial instruments, virtual asset, blockchain, cryptocurrency mining.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Глобальна ринкова економіка перебуває в етапі незворотних змін, характеризуючись абсолютно новими формами економічних та соціальних відносин. Цей період визначається впровадженням нових знань, інтеграцією передових технологій та розвитком інформаційних децентралізованих мереж. Проблеми фінансових ринків, пов'язані з надмірною централізацією, вимагають перетворень у системі міжнародного банківського співробітництва та логістики фінансових потоків. Технологія блокчейн виступає альтернативним рішенням цих викликів.

Поява криптовалют та стрімкий розвиток криптомереж віщує нову еру у розвитку фінансових відносин. Основні цілі, досягнуті впровадженням криптовалют, включають: виключення третьої сторони (уряду, банківських та фінансових установ) з транзакцій між сторонами при переказі; анонімність сторін; безпека транзакцій. Уряди різних країн світу мають різний підхід до використання криптовалют, і в деяких випадках вони вважають цей засіб обміну незаконним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що криптовалюта є новим концептом для економічної науки та правознавства. Вивчення цього явища розпочалося недавно. Роботи відомих науковців, таких як

І. Доронін, Л. Островерх та інші, визначають роль криптовалют в системі платежів країни. Аналіз механізмів криптовалютного обігу досліджували Г. Гілмен та М. Рочс, А. Кудь та інші. Велика увага вітчизняних вчених приділяється правовому регулюванню криптовалют в Україні, зокрема, дослідження Д. Кобильника, А. Бурчак та інших.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Навіть при збільшенні активності наукового пошуку у галузі регулювання криптовалютних відносин, досить дискусійним залишається економіко-правовий зміст криптовалютних процесів. Соціально-економічні наслідки різних варіантів регулювання криптовалютних відносин залишаються недостатньо дослідженими.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження проблем та шляхів удосконалення механізму регулювання ринку криптовалют в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ Й ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Прогрес технологій вносить зміни в багато сфер громадського життя. Однією з ключових подій, яка значно вплинула на фінансові обіги, було розроблення та запровадження системи Bitcoin на початку 2009 року, що функціонує на основі технології блокчейн. Спочатку існування мережі Bitcoin забезпечувалося виключно ентузіастами, проте восени 2009 року відбувся обмін

віртуальною валютою на фіатні гроші, а в 2010 році — на реальні товари [1].

Технологія блокчейн представляє собою специфічну структуру для реєстрації групи транзакцій у крипто-системах. Транзакцію вважають завершеною та вірною ("підтвердженою"), коли перевіряють її формат та підписи, і коли сама транзакція групується разом із кількома іншими та записується в спеціальну структуру — блок. Вміст блоку можна перевірити, оскільки кожен блок містить інформацію про попередній. Важливо відзначити, що технологія блокчейн виникла разом із біткоїном, але може використовуватися і незалежно від нього.

На сучасний момент серед криптовалют з найвищою капіталізацією виділяються Bitcoin, Ethereum і Ripple. Bitcoin (BTC) є першою створеною криптовалютою. Ця криптовалюта має найбільшу капіталізацію, а за час свого існування її обмінний курс зрос до понад 20,000 доларів США (на кінець 2017 року). Однією з ключових характеристик цієї криптовалюти, подібно до багатьох інших, є можливість розділення біткоїна на менші частини — найменша одиниця, 10-8 біткоїна, називається "Сатоші". Електронний переказ між двома сторонами відбувається без участі посередників і є необоротним. Система не має можливості анулювати підтверджену транзакцію, так само, як ніхто, окрім власника приватного ключа, не може тимчасово заблокувати чи арештувати кошти [8].

Поміж трьох найбільш капіталізованих криптовалют наразі вже випущено близько 2200 видів. У той же час не всі криптовалюти є повністю децентралізованими, подібно до Bitcoin. Вони також відрізняються технічними характеристиками, різними цілями, специфікою застосування і ін.

Криптовалюту часто розглядають як форму цифрових валют. Можна охарактеризувати її як спеціальний вид цифрової валюти, емісія та облік якої відбуваються децентралізованою платіжною системою повністю в автоматичному режимі (без можливості внутрішнього або зовнішнього адміністрування).

Емісія та ведення обліку криптовалюти реалізуються за допомогою криптографічних методів, таких як асиметричне шифрування та метод захисту Proof-of-Work. Для створення такої "монети" необхідно встановити спеціальне програмне забезпечення. Це програмне забезпечення протягом певного часу генерує (або "майнить") унікальний ключ, складність якого залежить від навантаження на мережу та загальної потужності майнерів. Саме складність добування криптовалюти визначає її цінність. Результатом генерації є криптографічна послідовність, яка і стає кінцевою валютою [2].

Унікальність криптовалюти полягає в її протоколі, який автоматизує стимули для вигідної системи поведінки. Важливо врахувати відмінності між фіатною валютою та криптовалютою. Фіатна валюта — це платіжний засіб, цінність якого штучно встановлюється державою. Важливо підкреслити, що цінність цієї валюти не підтримується прив'язкою до конкретних активів, як це було раніше (наприклад, до золотого запасу). Тепер єдиним гарантом вартості є авторитет уряду. У порівнянні з фіатною валютою, криптовалюта не є вимогою до емітента. Фіатна валюта є зобов'язанням центрального банку чи комерційних банків.

Основними характеристиками криптовалют є:

— Відсутність центрального органу управління

На відміну від фіатної валюти, криптовалюта не підпорядковується центральній грошово-кредитній установі. Контроль за використанням криптовалюти базується на тому, що всі учасники утримують ідентичні повні бази даних балансів усіх гаманців, і зміну бази можливо здійснити лише за повною згодою системи, що збільшує довіру до цього виду віртуальної валюти та практично унеможливує підробку криптовалюти чи скасування відповідного коду.

— Відсутність примусового повернення платежів

У криптовалютах відсутні механізми примусового повернення платежів через відсутність адміністрування; кошти не можуть бути примусово заморожені або вилучені без доступу до приватного ключа власника. Можливість укладення угод за участю посередника дозволяє завершувати або скасовувати угоду лише за згодою всіх сторін, які можуть тимчасово блокувати свої кошти як заставу.

— Встановлення верхньої межі емісії

Багато видів криптовалют мають верхню межу загального обсягу емісії. Проте існують види криптовалют, де ця межа відсутня, і можлива як емісія за рахунок накопичень, так і демісія шляхом обов'язкового знищення невеликої фіксованої суми в кожній транзакції.

У вперше на державному рівні питання щодо обігу віртуальних активів, зокрема криптовалюти, в Україні були визначені в роз'ясненні Національного банку України (НБУ) "Щодо правомірності використання в Україні "віртуальної валюти/криптовалюти" "Bitcoin" 10 листопада 2014 року. В цьому роз'ясненні віртуальна валюта (криптовалюта) "Bitcoin" була описана як грошовий сурогат, що не має реального покриття і не може бути використаний фізичними та юридичними особами в Україні як засіб платежу, оскільки це суперечить внутрішнім законодавчим нормам [5].

Пізніше, у листі від 8 грудня 2014 року № 29-208/72889, НБУ висловив свою позицію щодо відсутності своєї відповідальності перед громадянами за коливання курсів та їх наслідки, пов'язані з криптовалютами, зокрема біткоїнами, підкресливши небезпеку їх використання. Однак з часом позиція НБУ була переглянута.

У контексті розглядуваного питання важливо вказати на законопроект, що був розроблений 6 жовтня 2017 року під номером 7183, і призначався встановлення правового статусу для криптовалют як офіційного платіжного засобу в Україні. Однак цей законопроект не враховував специфіку обігу криптовалют, містив неоднозначні та суперечливі положення і не відображав інтереси вітчизняної криптоіндустрії, що призвело до його відкликання [3].

Позитивно слід визнати прийняття Верховною Радою України законопроекту "Про віртуальні активи" від 17 лютого 2022 року під номером 2074-IX [4]. Цей законопроект спрямований на легалізацію криптовалют в Україні та повне регулювання операцій з ними. Хоча в вересні 2021 року він пройшов друге читання, до цього часу його ще завершують уточнення. У порівнянні з попередніми законопроектами, у новому термін "криптовалюта" не використовується, і запропоновано новий термін — "віртуальний актив".

Слід відзначити, що на сьогодні Україна має всі передумови для зайняття провідної позиції у глобальній

цифровій економіці. Запуск легального ринку віртуальних активів буде сприяти цьому. При прийнятті Закону України "Про віртуальні активи" від 17 лютого 2022 року № 2074-ІХ виникли позитивні тенденції у легалізації бізнес-процесів українських блокчейн-компаній та їх офіційної співпраці з банківською системою. Цю можливість також отримають громадяни, які отримують доходи від операцій з віртуальними активами, що сприятиме зменшенню юридичних ризиків для міжнародних криптокомпаній та залученню іноземних інвестицій в цю сферу [4].

Заплановано, що в Україні термін "криптовалюта" не буде використовуватися в нормативних документах, але це буде розглядатися як один з видів віртуальних активів [7]. Проте, цей закон буде набирати чинності лише із дня набуття чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України, що стосується особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами.

Перевагою є той факт, що ринок отримає офіційний статус, а учасники ринку будуть мати правовий захист своїх прав. У практиці це означає, що власники віртуальних активів можуть декларувати свої доходи від цих активів та користуватися банківськими послугами з їх залученням. Регулювання ринку віртуальних активів буде здійснюватися як Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), так і Національним банком України (НБУ).

Основні завдання НКЦПФР:

- Формування та реалізація державної політики та видача підзаконних актів з регулювання віртуальних активів.

- Підтримка розвитку ринку віртуальних активів.

- Здійснення державного регулювання та контролю за обігом віртуальних активів, захист прав учасників ринку.

- Забезпечення та контроль виконання вимог щодо запобігання використанню фінансових послуг для відмивання грошей (AML 4).

- Здійснення фінансового моніторингу та інші відповідні завдання.

Національний банк України (НБУ) регулює обіг віртуальних активів, які випущені резидентами України та забезпечені валютними цінностями. Конкретно, НБУ визначає перелік валютних цінностей, що можуть служити захистом для віртуальних активів та на які може бути здійснений обмін віртуальних активів. Також, НБУ затверджує правила обміну віртуальних активів за заставу валютних цінностей та встановлює відповідні обмеження.

НБУ здійснює нагляд за діяльністю надавачів послуг, проводить перевірки та застосовує санкції у цьому контексті. Також, визначаються вимоги до кібербезпеки, пов'язані з оборотом віртуальних активів, що заставлені валютними цінностями [6].

Основними напрямками вдосконалення нормативно-правового регулювання криптовалютних відносин повинні бути наступні:

1. Упорядкування термінологічної бази

Необхідно чітко визначити поняття криптовалюти та встановити її основні ознаки. Це не лише сприятиме уникненню невідомостей у регулюванні, але й запобіжить спекулятивним операціям, спрямованим на ухилення від оподаткування та відповідальності. Визначення

термінів є ключовим для побудови повноцінного законодавчого фундаменту. Відсутність чіткого термінологічного визначення може послужити підставою для ухилення від відповідальності перед судом, оскільки суд не матиме достатньої інформації для кваліфікації дій як пов'язаних із криптовалютою. Розв'язання цієї проблеми передбачає прийняття загального закону, що чітко визначає терміни криптовалюти та пов'язаних з нею понять (блок-чейн, майнінг і ін.), встановлює основні характеристики криптовалютних відносин та розв'язує інші загально-теоретичні питання. Також необхідно законодавчо визначити механізми майнінгу криптовалюти та процедури отримання права власності на ці активи.

2. Внесення змін до Цивільного кодексу України (далі — ЦКУ):

В ЦКУ необхідно конкретизувати можливості, які відкриваються перед суб'єктом правових відносин у випадку володіння криптовалютними активами. Суб'єкт має розуміти, які права та обов'язки він матиме при декларуванні криптовалюти, включаючи можливість передачі її спадкоємцям, дарування, розрахунків, захист права на володіння в суді тощо.

3. Внесення змін до нормативно-правових актів в галузі господарського та банківського законодавства для надання юридичним особам права здійснювати операції з криптовалютою:

На даному етапі жодна компанія, банк чи інша юридична особа не має законного права виконувати операції з криптовалютою. Зміни у вказаних галузях є необхідними для створення умов роботи з криптовалютою та визначення легальних принципів, методів та засобів регулювання криптовалютних операцій. Це сприятиме зменшенню нелегальних доходів, які уникають оподаткування, та прискорить розвиток ринку криптовалюти. Також фізичні особи отримають можливість використовувати криптовалюту для розрахунків та зберігати її на банківських рахунках.

4. Регулювання оподаткування криптовалютних операцій

Необхідно внести зміни до Податкового кодексу України, які визначать ставки податку, методи оподаткування криптовалютних доходів та транзакцій. Також потрібно впровадити прозорий механізм ліцензування діяльності з криптовалютою для юридичних осіб.

5. Встановлення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з криптовалютою

Такі злочинні дії, як незаконний майнінг, шахрайські махінації тощо, повинні підпадати під кримінальну відповідальність. Крім того, необхідно визначити статус криптовалюти в кримінальному праві, включаючи визнання її об'єктом спеціальної конфіскації, опис сфери застосування криптовалюти в корупційних злочинах та введення інших відповідних заходів.

Для регулювання діяльності на криптовалютному ринку можна використовувати наступні інструменти:

- Заборона випуску та обігу альтернативних грошей.

- Заборона проведення товарообмінних (бартерних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

- Заборона бартеру основних фондів, які є державною або комунальною власністю.

- Видача ліцензій на здійснення діяльності у галузі криптографічного захисту інформації.

— Обмеження можливостей платників єдиного податку розраховуватися не грошовою формою.

— Зобов'язання прийняття форми електронних договорів для їх визнання.

— Зобов'язання декларування діяльності.

— Обов'язковий обмін товару, що має відповідати встановленим стандартам якості.

— Вимога надання обов'язкової інформації про правовий статус суб'єкта господарювання у сфері електронної комерції.

— Оподаткування операцій з податку на додану вартість (ПДВ).

Застосування актуального законодавства для криптовалютного ринку викликає проблеми, що створюють суттєві ризики та обмеження для його учасників. Згідно із чинним законодавством, криптовалюти не виключені з цивільного обігу та не обмежені в своєму цивільному обігу, що означає їх вільну можливість відчуження та передачі від одного суб'єкта до іншого.

У цілому, відсутність консистентної державної політики на ринку призводить до непередбачуваних та несистемних дій окремих державних органів. Це виявляється як у браку необхідних пояснень від державних установ, наприклад, щодо класифікації криптовалют для оподаткування, так і у відкликанні раніше прийнятих позицій стосовно криптовалют, наприклад, у визнанні їх грошовим сурогатом.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЦЬОМУ НАПРЯМКУ

Можна стверджувати, що криптовалюта набуває широкого розповсюдження в нашій країні та світі загалом. Процес створення криптовалюти ґрунтується на механізмі генерації коду, при цьому її цінність визначається обсягом витраченої електроенергії та попитом на цей фінансовий інструмент. Недостатнє правове регулювання криптовалютних відносин в Україні викликає негативні економічні наслідки, такі як шахрайство та втрата доходів для державного бюджету. Основними напрямками для поліпшення нормативно-правового регулювання криптовалютних відносин повинні бути уточнення термінологічної бази, визначення стратегій роботи з криптовалютними активами, надання дозволу юридичним особам на проведення операцій з криптовалютою та регламентація оподаткування криптовалютних операцій.

Незважаючи на численні спроби в Україні знайти ефективне правове регулювання обігу криптовалюти, на сьогодні це питання залишається невирішеним. Майбутні дослідження в цій області має сенс спрямовувати на визначення оптимальних форм та методів інтеграції відповідних правових норм у існуючу систему законодавства.

Література:

1. Гребенюк М.В., Черняк А.М. Деякі аспекти обігу криптовалют: сучасний зарубіжний досвід правової регламентації. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 8. С. 218—221.

2. Доронін І.М. Криптовалюти: соціально-економічні фактори, право та функції держави. Інформація і пра-

во. 2017. № 3. С. 85—93. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/11_5.pdf

3. Законопроект "Про обіг криптовалют в Україні" URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH5JJ00A>.

4. Закон України "Про віртуальні активи" від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-IX#Text>.

5. Кобильник Д.А., Бурчак А.Ю. Криптовалюта як об'єкт податкового права: практичне застосування та правове регулювання. Право та інновації. 2020. № 2. С. 24—30.

6. Кудь А., Кучерявенко М., Смичок Є. Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія. Харків: Право, 2019. 216 с.

7. Островерх Л.Л., Нароган В.В. Криптовалюта як повноцінний учасник платіжної системи країни: реальність чи ілюзія. Економіка. Фінанси. Право. 2019. № 7 (2). С. 24—29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2019_7%282%29__7

8. Hileman G., Rauchs M. Global cryptocurrency benchmarking study. Cambridge Centre for Alternative Finance, 2017. URL: <https://www.crowdfundinsider.com/wp-content/uploads/2017/04/Global-Cryptocurrency-BenchmarkingStudy.pdf>

References:

1. Grebenyuk, M.V. (2018), "Some aspects of cryptocurrency circulation: modern foreign experience of legal regulation", *Entrepreneurship, economy and law*, vol. 8, pp. 218—221.

2. Doronin, I. (2017), "Cryptocurrencies: socio-economic factors, law and functions of the state", *Information and Law*, vol. 3, pp. 85—93. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/11_5.pdf.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), Draft law "On the circulation of cryptocurrencies in Ukraine", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/GH5JJ00A> (Accessed 05 Dec 2023).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On Virtual Assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-IX#Text> (Accessed 05 Dec 2023).

5. Kobylnyk, D.A. and Burchak, A.Yu. (2020), "Cryptocurrency as an object of tax law: practical application and legal regulation", *Application and legal regulation. Law and Innovation*, vol. 2, pp. 24—30.

6. Kud, A. A., Kucheriavenko, M. and Smychok, E. (2019), [Digital assets and their legal regulation in the light of development of blockchain technology: a monograph], *Pravo*, Kharkiv, Ukraine.

7. Ostroverkh, L.L. (2019), "Cryptocurrency as a full-fledged participant in the payment system of the country: reality or illusion. of the country: reality or illusion", *Economics. Finance. Law*, vol. 7 (2), pp. 24—29, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2019_7%282%29__7 (Accessed 05 Dec 2023).

8. Hileman, G. and Rauchs, M. (2017), "Global cryptocurrency benchmarking study", Cambridge Center for Alternative Finance, available at: <https://www.crowdfundinsider.com/wp-content/uploads/2017/04/Global-Cryptocurrency-BenchmarkingStudy.pdf> (Accessed 05 Dec 2023).

Стаття надійшла до редакції 27.11.2023 р.

I. Maksymenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
National University "Zaporizhzhya Polytechnic"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2362-6183>

O. Kisił,

Master 6th year of the Department of Accounting and Taxation,
National University "Zaporizhzhya Polytechnic"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-3355-0251>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.128

KEY ASPECTS OF THE INTERNAL AUDIT OF INVENTORY

І. Я. Максименко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування, Національний університет "Запорізька політехніка"

О. А. Кісіль,

магістрант кафедри обліку та оподаткування, Національний університет "Запорізька політехніка"

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ

The article proves that an important component of an enterprise's current assets is production inventories, which are used by business entities in large quantities in the course of their economic activities. Thus, the proper organization of the accounting process of this asset becomes particularly relevant.

It is determined that in the current conditions of a transparent business environment, the issue of internal audit, including inventories, is particularly important to ensure the reliability of financial statements and management efficiency. The internal audit of production inventories ensures that a particular object complies with the management decisions made and is aimed at the successful achievement of the goal. Its main purpose is an objective study of the actual state of affairs of a business entity, identification and prevention of those factors and conditions that adversely affect the implementation of decisions and achievement of the set goal and bringing this information to the management body.

It is established that the internal audit of production stocks as a component of economic control identifies and reveals new business opportunities, determines its efficiency and compliance with current legislation and legal documents, examines the organization of production, planning, preservation of financial resources, compliance with technological and labor discipline, quality of products, and the accuracy of reflection of economic and financial transactions in accounting and reporting within a particular enterprise.

It is determined that in the management system, internal audit is not an emergency measure, but an integral part of management, since it is impossible to manage without systematic control over material assets, their rational use, operations and processes related to the production and sale of products and raw materials. In turn, internal control is a system of constant monitoring of the efficiency of use of a business entity's property, the legality and expediency of business operations and processes, and the safety of funds and material assets.

It is stated that the internal audit of production stocks will provide the management process with a reliable, independently assessed information resource, the use of which will allow for effective management of business processes, development and implementation of effective preventive control measures, which in general will contribute to strengthening the economic development of the enterprise.

В статті доведено, що важливою складовою оборотних активів підприємства є виробничі запаси, які використовуються суб'єктами господарювання у великій кількості під час господарської діяльності. Таким чином, належна організація облікового процесу цього активу стає особливо актуальною.

Визначено, що в сучасних умовах прозорого бізнес-середовища особливо важливим є питання внутрішнього аудиту, включаючи виробничі запаси, для забезпечення достовірності фінансової звітності та управлінської ефективності. Внутрішній аудит виробничих запасів забезпечує відповідність конкретного об'єкта прийнятим управлінським рішенням і спрямований на успішне досягнення поставленої мети. Основною його метою є об'єктивне вивчення фактичного стану справ у суб'єкта господарювання, виявлення та попередження тих чинників і умов, які негативно впливають на виконання прийнятих рішень і досягнення поставленої мети та доведення цієї інформації до органу управління.

Встановлено, що внутрішній аудит виробничих запасів як складова економічного контролю виявляє і розкриває нові можливості підприємницької діяльності, визначає її ефективність та відповідність чинному законодавству, правовим документам, досліджує організацію виробництва, планування, збереження фінансових ресурсів, дотримання технологічної і трудової дисципліни, якість випущеної продукції, достовірність відображення господарсько-фінансових операцій в обліку та звітності у межах окремого підприємства.

Визначено, що у системі управління внутрішній аудит є не надзвичайним заходом, а невід'ємною частиною управління, тому що не можна здійснювати управління без систематичного контролю над матеріальними цінностями, їх раціональним використанням, операціями і процесами, пов'язаними з виробництвом та реалізацією продукції і сировини. Своєю чергою, внутрішньогосподарський контроль є системою постійного спостереження за ефективністю використання майна господарського суб'єкта, законністю і доцільністю господарських операцій та процесів, збереженням грошових коштів і матеріальних цінностей.

Констатовано, що внутрішній аудит виробничих запасів забезпечить управлінський процес достовірним, незалежно оціненим інформаційним ресурсом, використання якого дасть змогу здійснити ефективно управління бізнес-процесами, розробити та імплементувати дієві заходи превентивного контролю, що в загальній сукупності сприятиме посиленню можливостей економічного розвитку підприємства.

Key words: inventory, internal audit, control, accounting, lease transactions, inspection.

Ключові слова: виробничі запаси, внутрішній аудит, контроль, облікове відображення, орендні операції, перевірка.

FORMULATION OF THE QUESTION

Research on inventory audit issues is gaining special attention in a rapidly changing environment that affects the audit process. The role of inventories is important for any enterprise. The audit establishes the timeliness and correctness of the documentation of inventories, checks the correctness of accounting for the receipt, storage in warehouses and release to production of inventories, their reflection in accounting and financial statements.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

The following domestic scientists have dealt with the problematic issues of internal audit of production stocks: G.M. Beskosta, F.F. Butynets, L.P. Kulakovska, A.P. Makarenko, T.O. Melikhova, Y.V. Picha, Y.V. Podmeshalska, S.Y. Salyga, I.I. Sakhartseva, B.F. Usach and others. Giving due importance to the scientific achievements of scientists, it is worth noting that this issue is extremely

relevant today, which, accordingly, creates an objective need to deepen scientific research.

The purpose of the article: To study and reveal the aspects of internal audit of production inventories and propose directions for their solution in modern business conditions.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL

An important component of a company's current assets is its inventories, which are used by business entities in large quantities in the course of their business activities. Thus, the proper organization of the accounting process for this asset becomes particularly relevant. Accounting information is a key resource for the management process of any enterprise, and in today's dynamic market conditions, reliable, timely information support becomes a necessity for making effective management decisions.

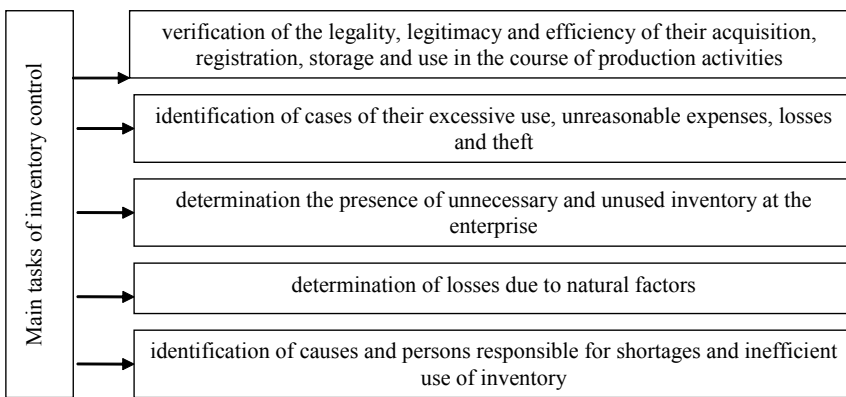

Figure 1. Objectives of the internal audit of the company's production inventory

The organization of the accounting process of production inventories is complicated by various factors, such as inconsistencies in regulations, transformation of the structure of financial and statistical reporting, and can lead to distortion of accounting data, which affects the reliability of the information resource in managing this asset.

In today's transparent business environment, the issue of internal audit, including inventories, is particularly important to ensure the reliability of financial statements and management efficiency.

Internal audit of inventories ensures compliance of a particular object with the management decisions made and is aimed at the successful achievement of the goal. Its main purpose is to objectively study the actual state of affairs of the business entity, identify and prevent those factors and conditions that adversely affect the implementation of decisions and the achievement of the goal, and communicate this information to the management body.

Internal audit of production inventories as a component of economic control identifies and reveals new business opportunities, determines its effectiveness and compliance with applicable laws and legal documents, examines the organization of production, planning, preservation of financial resources, compliance with

technological and labor discipline, quality of products, and the accuracy of the reflection of economic and financial transactions in accounting and reporting within a particular enterprise.

In the management system, internal audit is not an emergency measure, but an integral part of management, because it is impossible to manage without systematic control over material assets, their rational use, operations and processes related to the production and sale of products and raw materials. In its turn, internal control is a system of constant monitoring of the efficiency of the use of a business entity's property,

the legality and appropriateness of business operations and processes, and the safety of cash and material assets.

Based on the study, we have identified the main tasks of internal audit of operations with production stocks (Fig. 1).

During the internal audit of inventories at business entities, analytical procedures are used to compare the availability of inventories in different periods, analyze the data of the report on their movement in comparison with the accounting data. This allows internal auditors to assess the relationship between different items in the report and compare them with previous periods.

When conducting an inventory as a form of internal inventory control, analytical procedures are applied, such as comparing actual indicators with standard, planned and forecast values, as well as checking the compliance of synthetic and analytical accounting.

In order to implement these procedures, the internal auditor needs to have a clear methodology for conducting the audit, which is developed at the planning stage and is aimed at collecting audit evidence for further analysis and taking measures to improve the efficiency of the business entity's inventory use.

The analysis of the availability, movement and efficiency of the use of inventories is time-consuming, so it is advisable

to develop an analysis program within the framework of the business entity's audit contract (provided that the internal audit is conducted by a third-party organization). Procedures for analyzing the structure, dynamics and efficiency of the use of inventories are shown in fig. 2.

Internal audit is characterized by a variety of methodological techniques, including organoleptic, calculation and analytical, and documentary. This system of control methods is specified through verification procedures related to inventory of material assets, control measurements and launches for the use of materials for production, as well as through continuous and selective observation and internal investigation.

To effectively organize an internal audit of a business structure's

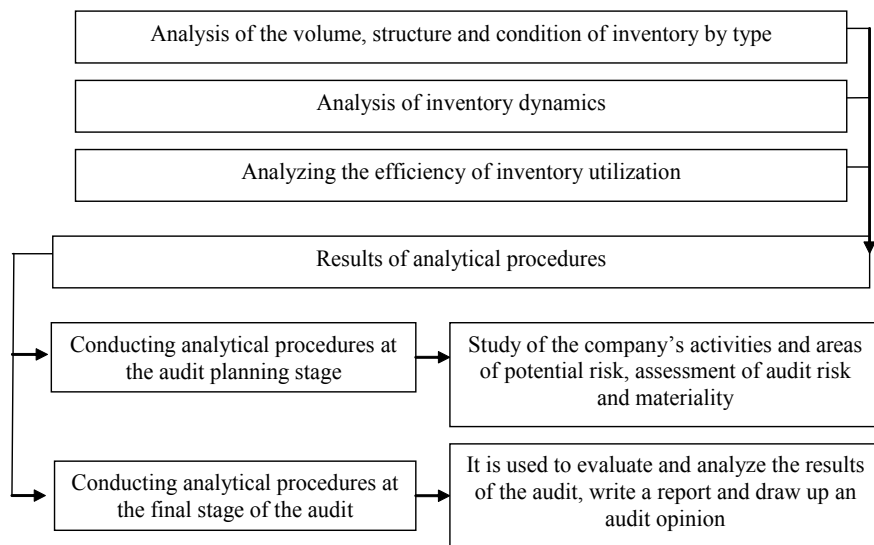

Figure 2. Conducting procedures for analyzing the use of production stocks of the enterprise in the process of internal audit

production inventory, certain stages must be followed. The sequence of internal audit of production inventories is shown in fig. 3.

CONCLUSION

The conducted research allows us to note that production inventories play an important role in the economic activities of enterprises. Accordingly, in today's dynamic business environment, a reliable information resource is needed to make effective management decisions. The above actualizes the objective need to apply internal audit as an effective management tool in practice. Internal audit will provide the management process with a reliable, independently assessed information resource, the use of which will allow for effective management of business processes, development and implementation of effective preventive control measures, which in general will contribute to strengthening the economic development of the enterprise.

Література:

1. Maksymenko, I., Chumak O., Akimov A., (2023). Efficiency of the customs taxation system as a key component of Ukraine's financial stability in the context of war. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, pp. 137—144.
2. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing. 2017. P. 268—275.
3. Максименко І. Я. Внутрішній аудит: підвищення ефективності роботи та забезпечення прибутковості підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 294—296.
4. Максименко І.Я., Кисіль О.В. Особливості облікового відображення списання знищених, зіпсованих запасів в період воєнного стану. IV Міжнародна науково-практичної конференція "Інновації для відродження: національний, регіональний, міжнародний контекст" 2023. С. 302—304. URL: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/10757/1/K_Gubar.pdf#page=257 (дата звернення: 15.11.2023).
5. Максименко І. Я., Іванченко А. Г. Особливості обліку виробничих запасів в управлінні діяльністю підприємства. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7266> (дата звернення: 15.11.2023).
6. Лищенко О. Г., Сердюк Є. М. Управління виробничими запасами: обліково-аналітичне забезпечення. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6654> (дата звернення: 15.11.2023).
7. Артюх О.В., Лищенко О.Г. Податкові зміни під час воєнного стану. IV Міжнародна науково-практичної конференція "Інновації для відродження: національний, регіональний, міжнародний контекст" 2023. С. 257—259. URL: <http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/>

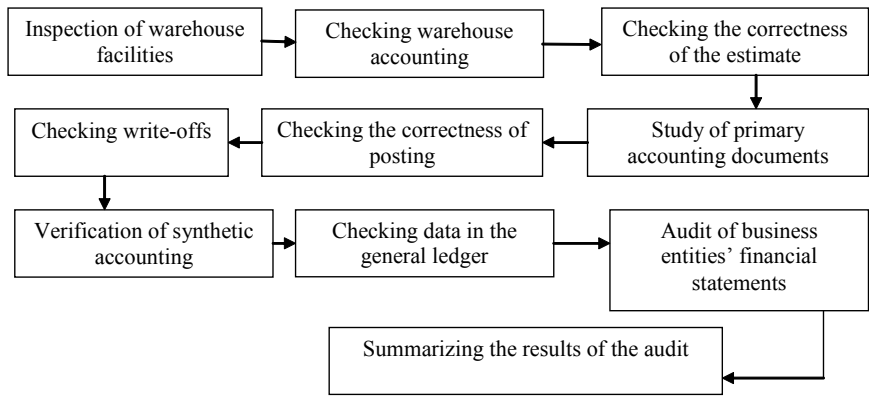

Figure 3. Algorithm for conducting an internal audit of production inventory

10757/1/K_Gubar.pdf#page=257 (дата звернення: 15.11.2023).

References:

1. Maksymenko, I. and Chumak O. and Akimov A., (2023), "Efficiency of the customs taxation system as a key component of Ukraine's financial stability in the context of war", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, pp. 137—144.
2. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, no. 5, pp. 268—275.
3. Maksymenko, I. Ya. (2013), "Internal audit: improving the efficiency and profitability of the enterprise", *Staly`j rozvy`tok ekonomiky*, vol. 1, pp. 294—296.
4. Maksymenko, I. and Kysil O., (2023), "Features of the account display of writing off destroyed, spoiled stocks during the war", IV Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia "Innovatsii dlia vidrozhennia: natsionalnyi, rehionalnyi, mizhnarodnyi kontekst" IV International Scientific and Practical Conference "Innovations for Revival: National, Regional, International Context", pp. 302—304, Available at: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/10757/1/K_Gubar.pdf#page=257 (Accessed 15 Nov 2023).
5. Maksymenko I.Ya., Ivanchenko A.G. (2019), "Features of accounting for inventories in the management of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol.9, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7266> (Accessed 15 Nov 2023).
6. Lyshchenko O. and Serdiuk Ye., (2018), "Management of production stocks: accounting and analytical support", *Efektivna ekonomika*, vol.11, Available at <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6654> (Accessed 15 Nov 2023).
7. Artiukh O. and Lyshchenko O., (2023), "Tax changes during martial status", IV Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia "Innovatsii dlia vidrozhennia: natsionalnyi, rehionalnyi, mizhnarodnyi kontekst" [IV International Scientific and Practical Conference "Innovations for Revival: National, Regional, International Context"], pp. 257—259, Available at: URL: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/10757/1/K_Gubar.pdf#page=257 (Accessed 15 Nov 2023).

Стаття надійшла до редакції 11.12.2023 р.

О. О. Соболевська,
викладач кафедри економіки та бізнесу,
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5044-4406>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.132

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИСЛИВСЬКОГО ТУРИЗМУ, ЯК ЗАСОБУ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОСИСТЕМИ КРАЇНИ

O. Sobolevska,
Lecturer of the Department of Economy and Business, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF HUNTING TOURISM AS A MEANS OF PRESERVING THE BIOSYSTEM OF THE COUNTRY

Останніми роками на наукових форумах екологічної спрямованості головним чинником негативного впливу сучасної цивілізації на природу дедалі частіше вказується туристична діяльність. Взаємодіючи з природою, неорганізовані туристи викликають, зазвичай, зміна елементів довкілля негативний бік. У тому числі — ерозія ґрунту, забруднення води та повітря, знищення флори і фауни та інших.

Цілком очевидно, що задоволення туристських потреб не повинно завдавати шкоди навколишньому середовищу та природним ресурсам. Цій вимозі може задовольняти лише організований туризм. Позитивним прикладом цього може бути розвиток мисливського туризму.

Нині мисливський туризм, незважаючи на значну затратність, за популярністю займає лідируючі позиції у багатьох країнах світу. Цьому сприяють багато причин. Крім економічної складової (поповнення бюджету держави та об'єднаних територіальних громад, підвищення зайнятості населення тощо), це ще й рекреаційна функція (полювання є засобом активного відпочинку, зміцнення здоров'я людей). До того ж, полювання постає як гнучкий інструмент розвитку особистості, її адаптацію до сучасних умов життєдіяльності. Зрештою, полювання є ефективним засобом екологічного виховання, оскільки вчить відчувати природу, розуміти її та вміти насолоджуватися нею.

Стихийний і нерегульований мисливський туризм, безумовно, завдає серйозної шкоди чисельності та різноманітності мисливських ресурсів. Особливо це стосується тварин, занесених до Червоної книги, полювання на яких суворо заборонено. Список тварин, що охороняються, поповнюється щороку.

У той же час, організований мисливський туризм проводиться з дотриманням вимог чинного законодавства у цій сфері та за суворого державного контролю над вилученням ресурсів мисливських тварин, а доходи від нього можуть бути спрямовані на охорону та відтворення мисливських ресурсів, тим самим — на збереження їхньої різноманітності.

Динаміка розвитку мисливського туризму дає підстави припускати, що при вирішенні поставлених завдань у найближчі роки є можливість значно збільшити надходження користувачами мисливських угідь фінансових коштів від мисливського туризму.

Існують об'єктивні передумови для динамічного розвитку мисливського туризму та мисливського господарства ролі в системі сталого природокористування та задоволення потреб народного господарства та населення в продукції та послугах галузі. Це обумовлює необхідність в інституційних змінах управління мисливським господарством, зміцнення кадрового потенціалу, вдосконалення та підвищення ефективності та раціонального використання мисливських ресурсів на основі принципів стійкого розвитку, кон'юнктури ринку, тенденцій постіндустріального світового розвитку та зростання ролі екологічної.

In recent years, at scientific forums with an ecological orientation, tourist activity is increasingly indicated as the main factor in the negative impact of modern civilization on nature. Interacting with nature, unorganized tourists usually cause a negative change in environmental elements. Including soil erosion, water and air pollution, destruction of flora and fauna and others.

It is quite obvious that the satisfaction of tourist needs should not harm the environment and natural resources. Only organized tourism can satisfy this requirement. A positive example of this can be the development of hunting tourism.

Today, hunting tourism, despite its high cost, is popular in many countries of the world. Many reasons contribute to this. In addition to the economic component (replenishing the budget of the state and united territorial communities, increasing the employment of the population, etc.), it is also a recreational function (hunting is a means of active recreation, strengthening people's health). In addition, hunting appears as a flexible tool for personality development, its adaptation to modern living conditions. After all, hunting is an effective means of environmental education, as it teaches to feel nature, understand it and be able to enjoy it.

Spontaneous and unregulated hunting tourism certainly causes serious damage to the number and diversity of hunting resources. This especially applies to animals listed in the Red Book, the hunting of which is strictly prohibited. The list of protected animals is updated every year.

At the same time, organized hunting tourism is carried out in compliance with the requirements of current legislation in this area and under strict state control over the extraction of hunting animal resources, and the income from it can be directed to the protection and reproduction of hunting resources, thereby preserving their diversity.

The dynamics of the development of hunting tourism gives reason to assume that when solving the tasks set in the coming years, there is an opportunity to significantly increase the income of users of hunting grounds from hunting tourism.

There are objective prerequisites for the dynamic development of hunting tourism and the role of the hunting economy in the system of sustainable nature management and meeting the needs of the national economy and the population in the industry's products and services. This determines the need for institutional changes in the management of the hunting economy, strengthening of personnel potential, improvement and increase of efficiency and rational use of hunting resources based on the principles of sustainable development, market conditions, trends of post-industrial world development and the growing role of environmental.

Ключові слова: туризм, мисливське господарство, навколишнє середовище, біорізноманіття, екологічна криза.

Key words: tourism, hunting economy, environment, biodiversity, ecological crisis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останніми роками на наукових форумах екологічної спрямованості головним чинником негативного впливу сучасної цивілізації на природу дедалі частіше вказується туристична діяльність. Взаємодіючи з природою, неорганізовані туристи викликають, зазвичай, зміна елементів довкілля негативний бік. У тому числі — ерозія ґрунту, забруднення води та повітря, знищення флори і фауни та інших.

З розвитком туризму наслідки такого ставлення до природи стають дедалі відчутнішими. І якщо не вживати відповідних заходів, то безконтрольне використання туристських ресурсів може призвести до їхнього виснаження і навіть повного зникнення.

Цілком очевидно, що задоволення туристських потреб не повинно завдавати шкоди навколишньому середовищу та природним ресурсам. Цій вимозі може задовольняти лише організований туризм. Позитивним прикладом цього може бути розвиток мисливського туризму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Організаційно-економічним аспектам функціонування мисливської галузі присвячені праці багатьох учених — В. Бондаренка, Г. Говди, П. Хоєцького, Р. Новікова, Ю. Муравйова, А. Волоха. Проте, поза увагою дослідників залишились проблеми розвитку туризму на базі мисливських господарств, як засобу збереження біорізноманіття країни.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо розвитку туризму на базі мисливських господарств, як засобу збереження біорізноманіття країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Нині мисливський туризм, незважаючи на значну затратність, за популярністю займає лідируючі позиції у багатьох країнах світу. Цьому сприяють багато при-

чин. Крім економічної складової (поповнення бюджету держави та об'єднаних територіальних громад, підвищення зайнятості населення тощо), це ще й рекреаційна функція (полювання є засобом активного відпочинку, зміцнення здоров'я людей). До того ж, полювання постає як гнучкий інструмент розвитку особистості, її адаптацію до сучасних умов життєдіяльності. Зрештою, полювання є ефективним засобом екологічного виховання, оскільки вчить відчувати природу, розуміти її та вміти насолоджуватися нею.

Не можна не відзначити і природоохоронну роль мисливського туризму, яка висувається до числа стратегічних в умовах екологічної кризи. На думку, це дуже істотним моментом, у якому слід акцентувати увагу контексті аналізованої проблеми.

Мисливський туризм — дуже своєрідний, оскільки забезпечує як перебування туристів на природі, а й надає можливість займатися незвичайним видом діяльності — полюванням, тобто. видобутком диких звірів чи птиці, що у стані природної свободи. Причому для переважної більшості мисливців важливіша не кінцева мета полювання, а саме сам її процес — вистежування, пошук, підстерігання або переслідування обережної дичини.

Мисливський туризм є видом підприємницької діяльності, пов'язаної з використанням тваринного світу. Відстріл і вилов тварин та дичини регулюється законами, урядовими постановами та іншими нормативними актами, спрямованими на раціональне використання, збереження та відновлення запасів корисних диких тварин та птахів [1].

Стихийний і нерегульований мисливський туризм, безумовно, завдає серйозної шкоди чисельності та різноманітності мисливських ресурсів. Особливо це стосується тварин, занесених до Червоної книги, полювання на яких суворо заборонено. Список тварин, що охороняються, поповнюється щороку.

Значних збитків тваринам, віднесеним до об'єктів полювання, завдає і браконьєрство. Щороку в Україні відбувається значна кількість випадків браконьєрства.

У той же час, організований мисливський туризм проводиться з дотриманням вимог чинного законодавства у цій сфері та за суворого державного контролю над вилученням ресурсів мисливських тварин, а доходи від нього можуть бути спрямовані на охорону та відтворення мисливських ресурсів, тим самим — на збереження їхньої різноманітності.

Як бачимо, організований мисливський туризм може і має стати антикризовою екологічною програмою для цього напрямку діяльності.

Мисливський туризм є надзвичайно різноманітною категорією активного відпочинку. Для більшості його любителів він полягає в стрілецькому полюванні на всіляку дичину. Тим часом у поняття мисливський туризм входять і такі його види, як прогулянки лісом з метою спостереження за дикими звірами, фото — та відеополювання, трофейна справа, мисливське собаківництво, таксидермія (виготовлення опудал тварин) та інші. Таким чином, залежно від виду мисливський туризм може бути екстремальним, спортивно-оздоровчим або пізнавальним.

Традиційний стрілецький мисливський туризм має важливу особливість — заняття ним суворо регламентуються у зв'язку з необхідністю охорони тваринного світу планети. У більшості держав встановлені терміни полювання на тих чи інших тварин, а також існують ліцензії, що обмежують види та кількість трофеїв. У багатьох країнах Європи, де мало лісів, диких тварин спеціально розводять та підгодовують для полювання. Завдяки цьому деякі лісові масиви в розвинених країнах, незважаючи на невелику площу та високу відвідуваність, мають вищі популяції тварин, ніж у природних лісах Канади. Полювання є одним із найдорожчих видів відпочинку у зв'язку з високою вартістю зброї, екіпірування, чималими цінами на послуги провідників та ліцензії. Середньосвітова вартість обслуговування одного мисливця складає близько 200 доларів на добу, незважаючи на спартанські умови життя у польових умовах [2]. Залежно від об'єкта полювання, ліцензія на відстріл може коштувати від кількох доларів (дрібні птахи найпоширеніших видів) до десятків тисяч доларів (слони, леви, гепарди).

Найбільш дорогими вважаються Африканські сафарі в ПАР, Танзанії та Кенії, де є можливість по полювати рідкісних звірів. Парадоксально, але такий мисливський туризм приносить незаперечну користь для збереження видів тварин, що відстрілюються. Значна частина коштів, одержувана від продажу ліцензій та надання егерських послуг, спрямовується на охорону рідкісних звірів від винищення браконьєрами, які свого часу завдавали екосистемі значно більшої шкоди.

Полювання з туристичною метою найбільш розвинене в державах Африки, де організовано безліч спеціальних мисливських заказників і національних парків у зоні савани. Африканськими країнами-лідерами з прийому мисливців є Зімбабве, ПАР та Намібія. Тут є розвинена інфраструктура мисливського туризму, яка формувалася щонайменше півстоліття. Другим світовим центром стрілецького полювання є Центральна Азія. На її території існують, як національні парки, що охороняються, заповідники, так і зовсім дикі мисливські угіддя. Інфраструктура полювання в Азії розвинена помітно слабшою, ніж в Африці, хоча мисливські ресурси мають тут не менший, а можливо, й більший потенціал. Провідними країнами цього макрорегіону з розвитку мисливського туризму є Казахстан, Киргизія та Монголія [3].

Необхідно відзначити, що мисливське господарство в Україні ведеться на площі 38,8 млн га. Мисливським господарством займається майже 1200 юридичних осіб. В Україні зареєстровано близько 750 тисяч охотників. В ньому працює понад 6 тисяч працівників, у тому числі майже 500 охотознавців та 4,9 тис. штатних егерів. Один егер у середньому обслуговує 8,1 тис. га мисливських угідь. Мисливське господарство як галузь — сфера суспільного виробництва, основними завданнями якого є охорона, регулювання чисельності диких тварин, використання та відтворення мисливських тварин, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвиток мисливського собаківництва.

В Україні головним центром полювання вважається прикарпатський регіон із його порівняно великими лісовими масивами. Об'єктами полювання тут є дикі кабани, лосі, олені, косулі, лані, а також дрібніші тварини —

борсуки, лисиці, вовки та зайці. У степовій зоні — Харківській, Запорізькій та інших областях розвинене полювання на байбаків, сірих куріпок, перепелів та іншу пернату дичину. Ще одним центром полювання на птахів є плавні Дунаю на Одещині. Сюди організуються тури для полювання на куликів, фазанів, куріпок, диких гусей та качок [4]. Для таких поїздок обов'язково потрібно наявність мисливського квитка, контрольної картки мисливця, дозволу на носіння та застосування зброї.

Але привабливим полювання в Україні є не лише завдяки такому природному багатству та різноманітності, адже, крім цього, тут відмінно розвинена інфраструктура мисливських господарств. Мисливцям надають не лише комфортабельні будиночки для проживання та різноманітне дозвілля, а й професійну допомогу досвідчених егерів, та, що важливо, допомагають з оформленням усієї необхідної документації.

Одним із найбільших лісомисливських господарств центрального регіону країни по праву можна назвати "Диканьку". Представники мисливської бази можуть зустрічати гостей навіть із Києва, допомагають у найкоротші терміни пройти процедури митного контролю та розміщують мисливців у сучасних комфортабельних будиночках [5].

З огляду на сформовані тенденції у розвитку мисливського господарства, а також передову світову практику, головною метою є удосконалення нормативної правової бази, що регулює питання розвитку мисливського туризму та ведення охотничого господарства.

Мисливський туризм — особливий вид туризму. Це вид подорожі, що здійснюється з метою полювання на диких тварин та птицю. Такі види активного туризму, полювання та рибальство, "сафарі" — тури, надзвичайно популярні у всьому світі. Однак, незважаючи на присутні недопрацьовані моменти, все ж таки спостерігається тенденція до популяризації мисливського туризму для іноземних громадян.

Полювання в мисливському туризмі має свої особливості:

- полювання промислове та аматорське;
- полювання без засобів пересування та з ними;
- полювання на рівнині, у лісі, на болотах, на воді, під водою, у повітрі, у норах;
- полювання поодиночі та організованими групами охотників;
- полювання із засідки, полювання-переслідування, облавне та заміське полювання;
- полювання зі списком, рогатиною, острогою, луком та стрілами, тощо;
- полювання за допомогою спеціально навчених мисливських тварин (ловчих птахів, собак), у тому числі цькування;
- використання приманок, підсадних тварин;
- полювання мережами, ловушками, клітками, капканами, самострілами;
- фотополування — фото- та кінозйомка тварин у їх природній середовищі існування.

На нашу думку, до основних проблем розвитку мисливського господарства та мисливського туризму належать:

- складне правове регулювання мисливсько-господарської діяльності;

- відсутність дієвої системи державного моніторингу стану ресурсів мисливських тварин;

- відсутність об'єктивної системи оцінки ефективності мисливсько-господарської діяльності;

- невисока (нижче за оптимальний рівень) щільність лося, косулі європейської;

- відсутність високоефективної системи охорони мисливських тварин;

- значне зниження чисельності кабана з метою запобігання епізоотії та інших надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків;

- зниження щільності деяких видів мисливських тварин (тетерів та ін);

- недостатня укомплектованість мисливської служби фахівцями з профільною освітою.

Необхідно також додати, про відсутність в країні фахівців необхідної спеціалізації, неналежна інфраструктура багатьох мисливських господарств, нерозвинений комплекс послуг, що надається туристам, недостатня рекламна робота, недостатній рівень підготовки кадрів мисливського господарства щодо забезпечення успішного проведення мисливських турів, проблеми з перетином кордонів і тощо [6].

В умовах екологічної кризи важливим напрямом удосконалення діяльності у цій сфері є формування екологічної свідомості. Основними засобами тут є масово-роз'яснювальна та виховна робота серед населення з охорони живої природи, вивчення мисливського законодавства з використанням засобів масової інформації, глобальної комп'ютерної мережі, проведення масових заходів та ін.

Мисливський туризм має базуватися на комплексних наукових розробках із обов'язковою екологічною експертизою. До першочергових завдань у цьому плані слід віднести:

- розробку систем забезпечення відтворення високопродуктивних популяцій;

- перегляд термінів полювання та обмежень на неї;

- створення сервісу для мисливців;

- формування гнучких цін на добування мисливських тварин з урахуванням міжнародного рівня вартості цього виду рекреації;

- формування мережі вольєрних господарств;

- популяризація трофеїв полювання;

- координація досліджень на рівні Міжнародного союзу мисливських товариств.

Для подальшого розвитку в країні мисливського туризму є необхідні умови, у тому числі зручне географічне розташування, можливість полювання на рідкісні для іноземних громадян види мисливських тварин, приваблива вартість туристичних послуг, створена останніми роками інфраструктура мисливських господарств [7].

Користувачі мисливських угідь приділяють мало уваги формуванню популяцій копитних тварин за статевим складом з високим трофейним потенціалом. Іноземні громадяни воліють переважно індивідуальні полювання, попит на групові поїздки щодо загігнних полювань з добуванням будь-яких тварин знижується [8]. Тому користувачам мисливських угідь цілеспрямовано необхідно проводити роботу зі збереження та примноження кількості мисливських тварин з високими трофейними якістьми, використовуючи для цього впроваджен-

ня більш досконалих прийомів та способів полювання при виконанні плану вилучення копитних тварин.

Слід організувати комплекс таких послуг, як транспортне забезпечення, харчування за кулінарними рецептами мисливської та української кухні, таксидермія, розваги та активний відпочинок, екскурсії знаменними місцями, риболовля, прокат мисливського, туристичного та спортивного інвентарю, спорядження та екіпірування сувенірної продукції та ін. Необхідно послідовно проводити рекламну діяльність.

Для цього слід використати:

- рекламно-інформаційний супровід туристичного потенціалу мисливського господарства шляхом видання масовим тиражом інформаційно-рекламних матеріалів та їх розміщення в мережі Інтернет;

- участь у закордонних виставках, проведення національних спеціалізованих виставок;

- тиражування буклетів, календарів, видання популярної літератури з мисливської тематики;

- проведення презентацій туристичних можливостей користувачів мисливських угод, ознайомлювальних поїздок мисливськими господарствами;

- розміщення матеріалів у засобах масової інформації.

ВИСНОВКИ

В Україні є всі можливості та потенціал стати перспективною країною в цьому напрямку. Необхідно тільки навести лад, розробити Програму розвитку мисливського туризму в Україні, навіть на державному рівні, як у Білорусі.

Таким чином, розвиток мисливського туризму має розвиватися за такими напрямками:

- 1) створення необхідної інфраструктури мисливських господарств;

- 2) збільшення чисельності найбільш цінних видів мисливських тварин (зубр, лось, олень, козуля, кабан, тетерів), а також поліпшення статеві-вікової структури їх популяцій;

- 3) підготовка та підвищення кваліфікації кадрів мисливського господарства;

- 1) розширення комплексу послуг, що надаються активізація рекламної та маркетингової діяльності;

- 2) збільшення кількості та поліпшення якості роботи туроператорів.

Динаміка розвитку мисливського туризму дає підстави припускати, що при вирішенні поставлених завдань у найближчі роки є можливість значно збільшити надходження користувачами мисливських угідь фінансових коштів від мисливського туризму.

Існують об'єктивні передумови для динамічного розвитку мисливського туризму та мисливського господарства ролі в системі сталого природокористування та задоволення потреб народного господарства та населення в продукції та послугах галузі. Це обумовлює необхідність в інституційних змінах управління мисливським господарством, зміцнення кадрового потенціалу, вдосконалення та підвищення ефективності та раціонального використання мисливських ресурсів на основі принципів стійкого розвитку, кон'юнктури ринку, тенденцій постіндустріального світового розвитку та зростання ролі екологічної.

Література:

1. Трусова Н. В., Свиноус І. В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Федорук Н. М. Формування витрат та доходів мисливського господарства як складової біосистеми України. *Агросвіт*. 2022. № 23. С. 16—23.

2. Трусова Н. В., Свиноус І. В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Федорук Н. М. Мисливське господарство як галузь економіки: зарубіжний досвід та виклики для України. *Ефективна економіка*. 2023. № 4. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_4_14

3. Купіна З. П. Мисливське господарство в Україні. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2013. Вип. 27 (1). С. 269—271.

4. Яворська А. В. Мисливське господарство як напрям розвитку місцевих промислів. *Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету*. 2013. № 1—2 (2). С. 355—363.

5. Хоєцький П. Б., Похалюк О. М. Мисливське господарство країн Європи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.8. С. 42—52.

6. Виговська, В. В., Музика, В. В., Малей, Е. Б. (2019). Сучасний стан мисливського господарства Чернігівської області: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Полісся*, 2019. Вип. (1 (17)). С. 118—125.

7. Кульчицька Е. Міжнародні тенденції розвитку мисливського туризму. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2014. Вип. 34. С. 151—159.

8. Музика В. Оцінювання сучасного стану розвитку мисливського господарства України. *Галицький економічний вісник. Тернопіль: ТНТУ*, 2020. Том 6. № 67. С. 18—32.

References:

1. Trusova, N. V., Svyuous, I. V., Prysiazhniuk, N. M., Fedoruk, Yu. V. and Fedoruk, N. M. (2022), "Formation of costs and returns of the hunting as a component of the biosystem of Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 23, pp. 16—23.

2. Trusova, N. V., Svyuous, I. V., Prysiazhniuk, N. M. and Fedoruk, Yu. V., Fedoruk N. M. (2023), "Hunting as a branch of the economy: foreign experience and challenges for Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol.4, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_4_14 (Accessed 30 Nov 2023).

3. Kupina, Z. P. (2013), "Hunting economy in Ukraine", *Problemy zoonzhenerii ta veterynarnoi medytsyny*, vol. 27 (1), pp. 269—271.

4. Yavorska, A. V. (2013), "Hunting economy as a direction for local crafts development", *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu*, vol. 1—2 (2), pp. 355—363.

5. Khoiets'kyj, P. B. and Pokhaliuk, O. M. (2014), "Wildlife Management in European Countries", *Naukovyj visnyk NLTU Ukraine*, vol. 24.8, pp. 42—52.

6. Vyhovs'ka, V. V., Muzyka, V. V. and Malej, E. B. (2019), "The modern state of the hunting economy of Chernihiv region: problems and ways of their solution", *Naukovyj visnyk Polissia*, vol. (1 (17)), pp. 118—125.

7. Kul'chyts'ka, E. (2014), "International trends of hunting tourism development", *Visnyk L'vivskoho universytetu. Serii: Mizhnarodni vidnosyny*, vol. 34, pp. 151—159.

8. Muzyka, V. (2020), "Assessment of the current state of the hunting economy development in Ukraine", *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 6, no. 67, pp. 18—32.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2023 р.

УДК 001.9; 005.4.

Т. К. Кваша,
н. с. відділу Державних фінансів, ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України"
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1371-3531>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.137

СУКУПНА ФАКТОРНА ПРОДУКТИВНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

T. Kvasha,
Scientific Researcher, Department of Government Finance,
State Organization "Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine"

TOTAL FACTOR PRODUCTIVITY OF THE UKRAINE'S REGIONS

У статті на основі двоетапного процесу визначені основні фактори, які впливають на процес регіонального економічного зростання та трансформації.

На першому етапі з використанням моделі Солоу розраховано темпи змін сукупної факторної продуктивності (СФП) у розрізі регіонів України, як показника, що є показником ефективності, з якою економіки здатні перетворювати фактори виробництва на випуск.

На другому етапі на основі регресійного аналізу визначені основні чинники регіональної СФП в Україні. До них відносяться: винахідницька діяльність, як кількість отриманих прав інтелектуальної власності на винаходи та корисні моделі; темпи змін зайнятості населення; витрати на інновації підприємств та транспортна інфраструктура. Витрати на дослідження і розробки суттєво впливають на СФП у світі, але в Україні внаслідок катастрофічно малих обсягів фінансування науки цей фактор є незначимим для СФП.

Також розглянуто міжнародний досвід щодо заходів політики для підвищення темпів росту продуктивності, зокрема сукупної факторної продуктивності. Подальші дослідження має сенс спрямувати на детальний аналіз усіх інструментів політики, що стимулюють зростання СФП, і відібрати ті з них, які є сенс застосувати в Україні і потребують менших фінансових вкладень.

The article, based on a two-stage process, identifies the main factors that influence the process of regional economic growth and transformation. At the first stage, using the Solow model, the rate of changes in total factor productivity (TFP) was calculated for the regions of Ukraine, as an indicator of the efficiency with which economies are able to convert factors of production into output. TFP includes the influence of all factors that can affect the production process, except for capital and labor. The growth of TFP can stimulate economic growth and increase the revenues of local budgets.

At the second stage, the main factors of the regional TFP in Ukraine were determined on the basis of regression analysis. These include: inventive activity, as the number of received intellectual property rights for inventions and useful models; rates of changes in population employment; innovation costs. Spending on research and development significantly affects SFP in the world, but in Ukraine, due to the catastrophically small amount of funding for science, this factor is insignificant for TFP.

International experience regarding policy measures to increase productivity growth rates, in particular total factor productivity, is also considered.

The volume of R&D assistance in the EU countries, tax incentives for scientific research, development and innovation in the OECD countries, which has a certain positive effect on economic results such as sales, employment, added value, wages or labor productivity, are considered. It was concluded that measures aimed at ensuring a high level of investments in the DiR (even in difficult conditions) should belong to the priority areas of economic policy, and state support for investments in the DiR, especially in crisis conditions, should contribute to the recovery of the country's economic growth and increase its competitiveness.

It makes sense to direct further research to a detailed analysis of all policy instruments that stimulate the growth of TFP, and select those of them that are not used in Ukraine and require smaller financial investments. In particular, it makes sense to consider all possible preferential regimes for taxation of income from intangible assets and implement some of them in Ukraine.

*Ключові слова: СФП, виробнича функція, регресійний аналіз, політика НТІ, податкові пільги.
Key words: TFP, production function, regression analysis, STI policy, tax benefits.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Економічному зростанню можна сприяти або шляхом збільшення затрат праці та капіталу, що використовуються у виробництві, або шляхом підвищення ефективності використання ресурсів, тобто приросту сукупної факторної продуктивності (СФП), яка суті, є показником ефективності перетворення факторів виробництва у випуск.

Зростання СФП у сучасних умовах є ключовим джерелом прискорення економічного зростання.

Значна увага зарубіжних науковців приділена формуванню економічної політики на регіональному рівні [зокрема 1]. Заходи економічної політики, які чітко адаптовані до окремих регіонів, дозволяють враховувати суттєві зв'язки між фірмами, політиками та інституціями (такими як інституції, що генерують знання), а також регіональні фактори інноваційного розвитку [2, 3]. Важливою умовою успішної економічної політики є моніторинг та оцінювання попередніх заходів, що базується на адекватних показниках їх результативності. До показників ефективності інноваційної політики відноситься показник СФП.

Війна в Україні додала нові виклики та загрози для економіки, головними з яких є недостатність фінансових ресурсів, нова демографічна реальність і брак кваліфікованих кадрів і робочої сили для відродження економіки та подальшого зростання. У цих умовах тільки використання результатів науки, нових технологій та інновацій (НТІ) може допомогти вирішенню проблем, що стоять перед Україною. Показником, що показує результати НТІ для економіки є СФП. Необхідною умовою для активізації механізму підвищення внеску СФП є розуміння її ролі в економічному зростанні, а також основоположних сил, що обумовлюють її потенціал. Тому визначення впливу НТІ, індикатором чого є СФП, на економіку регіонів є актуальним питанням сьогодення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розрахунку та оцінювання впливу СФП на економіку країн та регіонів розглядається у багатьох наукових публікаціях. Так, визначаються основні детермінанти економічного розвитку і продуктивності — інновації, освіта, ефективність ринку, інфраструктура та інституції [4], вплив змін витрат на дослідження та розробки на СФП [5] тощо. Питання регіонального розрізу СФП розглядаються переважно у публікаціях китайських, латиноамериканських науковців та науковців Європейського Союзу, які представляють регіональний розріз у вигляді СФП різних країн ЄС [6, 7, 8, 9].

Серед українських науковців моделі економічного зростання на основі сукупної факторної продуктивності висвітлено у роботах Шевчука Н.В. [10], Тараненко І.В. [11], Кузнєцової Т.В. [12], Кваші Т.К. [13], Лесняк О.Ю. [14] та ін. Питання розрахунку СФП на регіональному рівні в Україні не освітлювалося, як і визначення факторів впливу на неї.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є визначення факторів, які впливають на процес інноваційного розвитку регіонів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія дослідження представляє собою двоетапний процес — спочатку на основі моделі Солоу визначається СФП регіонів, потім за допомогою регресійного аналізу виявляються основні чинники впливу на СФП у регіональному розрізі.

Методологія розрахунку СФП регіонів. Найбільш поширеним підходом до визначення СФП є модель Солоу [15] на основі виробничої функції Кобба-Дугласа [13]:

$$Y_t = F_t(K_t, L_t, A_t) \quad (1),$$

де Y — валовий регіональний продукт (ВРП) або ВВП для України; K — основний капітал, що використовується у процесі виробництва (необоротні активи регіонів

або основні засоби для України в цілому); L — ресурс живої праці, який вимірюється чисельністю зайнятих; A — структурний параметр виробничої функції або параметр науково-технічного прогресу; α , β — коефіцієнти, що характеризують, відповідно, внесок праці та капіталу у зміну ВРП.

Темпи змін СФП визначаються як різниця між індексом фізичного обсягу ВРП та індексами продуктивності праці і капіталу. Внесок цих факторів зважується на частки відповідних витрат у ВРП.

СФП за регіонами України до пандемії Covid-19 стабільно зростала, максимальні темпи росту СФП у 2019 році порівняно з 2017 роком становили 200% (Тернопільська область), а мінімальні — 106% (Хмельницька область). Крім Тернопільської, у 2019 році найвищі темпи зростання СФП порівняно з 2017 роком мали Київська, Вінницька, Волинська області (рис. 1) та інші, до яких відносяться не найбільш розвинені регіони.

Пандемія Covid-19 спричинила негативні темпи змін СФП у 2020 році у всіх регіонах. Причому найбільше падіння СФП було у найкращих регіонах за результатами 2019 року.

Причинами негативних темпів змін СФП у 2020 році були зменшення стимулів до інновацій, посилення кредитних обмежень, що призвело до зниження інвестицій бізнесу в інновації та технології (з 49,4% ВВП у 2015 році до 22,5% у 2020 році). Іншими факторами, що сприяли зниженню СФП у 2020 році стали: зменшення обсягів реалізації продукції промисловими підприємствами високотехнологічного сектору у загальному обсязі реалізації промислової продукції (з 0,88% у 2015 році до 0,70% у 2020 році) та частки валової доданої вартості цього сектору в обсязі ВВП (з 0,91% ВВП у 2015 році до 0,60% ВВП у 2020 році), складний характер фінансування наукової діяльності — з 0,55% ВВП у 2015 році до 0,41% ВВП у 2020 році.

У 2021 році зростання СФП відновилося, але недостатніми темпами, щоб досягти результатів 2018—2019 років. У 2021 році лише Рівненська область та м. Київ перевищили рівень СФП 2017 року (на 11 в.п. та 1 в.п. відповідно) (рис. 1).

В Україні сукупна факторна продуктивність у 2017—2020 рр. мала вирішальний вплив на ВРП, а у 2021 р. таким фактором стала продуктивність праці (рис. 2). Протягом 2020—2021 рр. в Україні внаслідок епідемії Ковіда суттєво знизилась зайнятість в усіх сферах економічної діяльності — у середньому за два роки на 3,0 в.п. При цьому ВРП у 2020 році знизився в ціло-

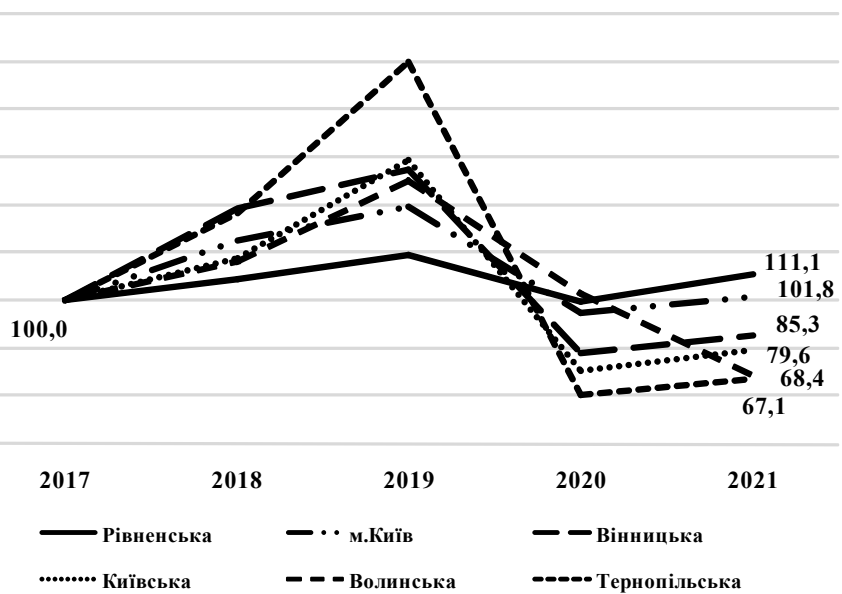

Рис. 1. Динаміка СФП в окремих регіонах України, % до 2017 року

Джерело: розраховано автором на основі даних Держстату.

му по Україні на 3,8%, а у 2021 р. — зріс на 3,4%, що є можливим лише за умови зростання продуктивності праці та використання інновацій або нових технологій.

За регіонами внесок СФП у темпи змін ВРП регіонів у середньому за 2018—2019 рр. був додатним для всіх областей та м. Києва. Лідерами за цим внеском були Київська, Донецька, Дніпропетровська, Волинська області та м. Київ, тобто, регіони з найвищим рівнем ВРП на душу населення (крім Волинської області). У 2020—2021 рр. у середньому внесок СФП у темпи змін ВРП був від'ємним у всіх регіонах нашої країни, причому найбільше падіння СФП спостерігалось у двох лідерах попередніх двох років — Волинській та Київській областях (таблиця 1).

Внески продуктивності праці та капіталу під час Ковіду не змінювалися так сильно, як внесок СФП, але за абсолютними величинами внесок СФП є найбільшим, тому темп змін ВРП найсильніше корелює саме з внеском СФП практично у всіх регіонах України.

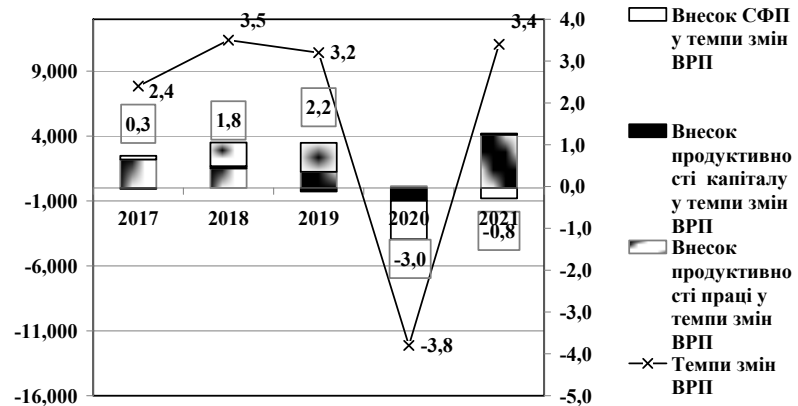

Рис. 2 Внесок продуктивності праці, капіталу і СФП (в.п.) у темпи змін ВРП України (%), 2017—2021 рр., в.п. (значення наведені для темпів змін ВРП та внеску СФП у темпи змін ВРП)

Джерело: розрахунок автора.

Таблиця 1. Внески продуктивності праці, капіталу та СФП у темпи змін валового регіонального продукту за регіонами України, за 2018–2019 рр. та 2020–2021 рр., в.п.

Регіони	Внесок продуктивності праці у середньому за:		Внесок продуктивності капіталу у середньому за:		Внесок СФП у середньому за:	
	2018-2019	2020-2021	2018-2019	2020-2021	2018-2019	2020-2021
Всього по регіонах	1,4	2,1	-0,05	-0,4	2,0	-1,9
області:	0,0	0,0		0,0		
Вінницька	3,5	2,1	-1,3	2,5	4,6	-4,4
Волинська	-1,6	-1,7	-4,4	4,4	5,0	-7,8
Дніпропетровська	1,4	-0,1	-3,1	2,4	4,8	-4,4
Донецька	0,1	1,9	-3,8	3,1	4,8	-4,9
Житомирська	1,1	3,1	-0,2	0,5	1,7	-3,3
Закарпатська	0,8	0,2	-2,3	4,4	4,3	-6,7
Запорізька	0,1	2,1	0,6	0,7	0,9	-2,7
Івано-Франківська	3,2	1,4	1,7	1,3	1,0	-3,5
Київська	1,8	0,7	-2,8	6,7	6,5	-7,8
Кіровоградська	3,4	1,3	0,3	2,2	2,9	-5,2
Луганська	-0,4	3,2	0,1	0,7	1,8	-4,3
Львівська	2,7	3,6	-0,4	3,9	2,8	-4,3
Миколаївська	2,5	2,1	-0,5	3,9	2,8	-6,1
Одеська	0,6	2,2	0,7	1,8	1,3	-2,6
Полтавська	0,4	0,7	-1,8	1,5	3,8	-4,1
Рівненська	0,8	1,7	0,2	0,3	3,3	-1,9
Сумська	2,0	2,7	-0,4	1,2	2,1	-5,3
Тернопільська	0,8	3,7	-1,3	3,1	4,0	-5,0
Харківська	0,7	1,5	-0,5	1,7	1,7	-4,3
Херсонська	0,4	2,1	-2,7	9,2	4,6	-11,7
Хмельницька	0,0	4,4	0,9	1,1	0,4	-2,6
Черкаська	2,5	2,1	-1,1	2,3	4,8	-4,8
Чернівецька	1,5	1,3	-0,5	1,8	3,8	-3,9
Чернігівська	1,1	2,4	-0,7	2,3	2,6	-4,9
м. Київ	1,2	1,0	-3,1	3,8	5,3	-4,3

Джерело: розрахунок автора на основі даних Держстату.

Результати досліджень ОЕСР свідчать [16], що темпи змін СФП в країнах ОЕСР напряму залежить від частки витрат на науку та інновації в обсягах ВВП, особливо витрат бізнес-сектору, а також від кількості зареєстрованих нових патентів. Використання запатентованих винаходів та корисних моделей стимулюють розширення виробництва та підвищення доданої вартості у високотехнологічному секторі [17].

Цифрова економіка — віртуальне економічне середовище, що за допомогою інформаційно — комунікаційних технологій здійснює трансформацію традиційних економічних взаємовідносин, що складаються у системі виробництва, розподілу, обміну та споживання. Цифрові технології мають потенціал для підвищення продуктивності, але для цього уряд повинен забезпечувати доступ підприємств і домогосподарств до широкосмугового з'єднання, озброювати працівників необхідними навичками та створювати відповідне політичне середовище для підтримки цифрових інновацій.

Інфраструктура зазвичай відноситься до мережі елементів і систем, які забезпечують підтримку функціонування економіки: "основні системи, які долають відстань і об'єднують продуктивні ресурси" [18]. Як така, державна інфраструктура може діяти як головний каталізатор економічного зростання та зростання продуктивності, сприяючи створенню середовища для діяльності підприємств і забезпечуючи рівний доступ до послуг для всіх громадян. Добре функціонуючі транспортні мережі є ключовими для логістики компаній і споживачів, тоді як комунальні послуги, включаючи широкосмугові мережі, є необхідністю для функціонування фірм, одночасно полегшуючи доступ споживачів до ринку.

За результатами панельного регресійного аналізу для регіонів України виявлено, що для СФП регіонів основними факторами її росту є: зайнятість населення (як темпи змін зайнятості), кількість заявок на патенти на винаходи і корисні моделі (як у відношенні до обсягів витрат на дослідження і розробки, так і як темпи змін до попереднього року), транспортна інфраструктура (як пасажирообіг автомобільного транспорту).

Показник транспортної інфраструктури є значимим лише при 85% вірогідності, коефіцієнт у регресійному рівнянні для цього показника має від'ємне значення (-0,26), що говорить про негативний вплив розвитку автомобільних перевезень на СФП. На жаль, відсутні статистичні дані для регіонів щодо іншої транспортної інфраструктури, тому визначити вплив інших видів транспортних перевезень не має можливості

В то й же час, обсяги фінансування досліджень і розробок, інновацій (табл. 2) мають високі коефіцієнти у регресійному рівнянні (9,2 та 2,8 відповідно), однак ці показники виявилися статично незначимими для СФП регіонів для 95% вірогідності через дуже низькі значення цих обсягів. При цьому показник фінансування інновацій стає значимим при 70% вірогідності внаслідок більш високого рівня фінансування інновацій, а фінансування науки — ні.

Зовсім незначимою для СФП виявилася і цифровізація (як відсоток населення, що користується послугами Інтернету) для будь-якого рівня вірогідності, можливо тому, що Україна має досить високий рівень охоплення інтернет-послугами і достатньо високої якості для всіх регіонів. В то й же час, дані щодо широкосмугового з'єднання, наявності необхідних цифрових навичок

Таблиця 2. Окремі характеристики регіонального розвитку в Україні за 2018–2019 рр. та 2020–2021 рр.

	Витрати на ДіР у % до ВРП у середньому за:		Витрати підприємств на інновації у % до ВРП у середньому за:		Заявки на винаходи, од. / 1 млн грн витрат на ДіР у середньому за:		Заявки на корисні моделі, од. / 1 млн грн витрат на у середньому за:		Населення, яке користується послугами Інтернету, % до усього населення у середньому за:	
	2018-2019	2020-2021	2018	2020	2018-2019	2020-2021	2018-2019	2020-2021	2018-2019	2020-2021
Україна	0,45	0,35	0,70	0,36	0,12	0,08	0,51	0,28	68,7	76,7
області										
Вінницька	0,04	0,04	0,36	0,64	1,02	0,57	19,19	3,31	64,4	71,6
Волинська	0,02	0,01	0,45	0,12	0,47	0,74	4,69	5,67	57,3	73,7
Дніпропетровська	0,57	0,37	0,94	0,57	0,10	0,08	0,32	0,25	77,8	83,0
Донецька	0,01	0,01	0,42	0,68	2,79	1,33	11,76	5,39	76,8	78,3
Житомирська	0,04	0,03	0,31	0,22	0,94	0,49	2,52	1,63	65,4	70,3
Закарпатська	0,13	0,15	0,22	0,07	0,60	0,33	1,12	0,57	77,9	82,0
Запорізька	0,97	0,85	3,79	0,44	0,04	0,02	0,27	0,17	71,3	78,0
Івано-Франківська	0,05	0,05	0,54	0,27	1,02	0,65	2,75	1,40	76,4	80,3
Київська	0,20	0,12	0,42	0,16	0,17	0,18	0,41	0,36	60,6	75,7
Кіровоградська	0,10	0,02	0,30	0,19	0,67	0,77	1,58	2,92	56,0	72,7
Луганська	0,10	0,05	0,23	0,07	0,45	0,56	3,14	4,35	67,4	73,4
Львівська	0,23	0,22	0,50	0,16	0,22	0,12	0,78	0,35	70,2	73,7
Миколаївська	0,33	0,32	0,43	1,01	0,09	0,05	0,53	0,18	70,5	79,1
Одеська	0,17	0,13	0,48	0,10	0,45	0,26	1,09	0,65	76,3	81,4
Полтавська	0,04	0,02	0,15	0,40	0,45	0,41	4,22	3,50	60,8	67,3
Рівненська	0,03	0,02	0,06	0,04	0,52	0,28	5,64	3,17	69,1	79,6
Сумська	0,19	0,18	1,19	1,16	0,20	0,17	0,89	0,47	71,6	77,0
Тернопільська	0,06	0,05	0,48	0,47	1,00	0,47	10,68	8,09	61,0	75,6
Харківська	1,25	0,66	0,95	0,27	0,11	0,14	0,42	0,46	70,4	81,8
Херсонська	0,13	0,10	0,16	0,14	0,25	0,24	1,37	0,93	65,5	72,6
Хмельницька	0,03	0,02	0,04	0,02	0,59	0,29	4,65	2,66	61,1	73,9
Черкаська	0,08	0,08	0,14	0,08	0,52	0,08	1,83	0,77	66,2	78,8
Чернівецька	0,26	0,25	0,18	0,04	0,08	0,02	1,92	0,71	72,2	78,3
Чернігівська	0,06	0,08	0,19	0,08	0,40	0,16	0,94	0,35	62,7	70,8
м.Київ	0,90	0,78	0,78	0,39	0,09	0,05	0,30	0,13	81,4	83,8

Джерело: розрахунок автора на основі даних Держстату.

працівників у регіональному розрізі відсутні. Тому перевірити вплив цифровізації за загальноприйнятими на світовому ринку показниками неможливо.

Отже, для регіонів України основними факторами, які через СФП впливають на процес регіонального економічного зростання є зайнятість населення і патентна активність. У меншому ступені впливають розвиток транспортної інфраструктури та інноваційна активність підприємств.

Дослідження і розробки, як і інноваційна діяльність бізнесу, потребують державної підтримки.

В Європейському Союзі, наприклад, відповідно до статті 107(1) Договору про функціонування Європейського Союзу ("Договір") встановлюється принцип, що Державна допомога заборонена. Однак у деяких випадках така допомога може бути сумісною з внутрішнім ринком на основі статей 107(2) і 107(3) Договору [19, 20].

Державна допомога може бути необхідною для ДіР у ситуації, коли ринок сам по собі не може забезпечити ефективний результат, а отже, сприяти розвитку певної економічної діяльності. Рамкові програми фінансування досліджень і розробок застосовуються до всіх технологій, галузей і секторів, щоб гарантувати, що правила не передбачають заздалегідь, які дослідницькі шляхи призведуть до нових рішень для продуктів, процесів і послуг, і не спотворюють стимули учасників ринку до розробки інноваційних технологічних рішень навіть за наявності високих ризиків. Така підтримка також може сприяти стійкому відновленню після серйозних економічних потрясінь і підтримувати зусилля щодо посилен-

ня соціальної та економічної стійкості Союзу. Крім того, допомога на підтримку ДіР, ймовірно, принесе ширший позитивний ефект, ніж окрема користь для бенефіціара, який отримує допомогу.

Комісія визначила напрями діяльності, для яких державна допомога може, за певних умов, бути сумісною з внутрішнім ринком:

- допомога для науково-дослідних проектів (у тому числі для техніко-економічних обґрунтувань);
- допомога на будівництво та модернізацію дослідницької інфраструктури;
- допомога для будівництва та модернізації інфраструктури тестування та експериментів;
- допомога інноваційній діяльності, яку здійснюють МСП;
- допомога для процесових та організаційних інновацій;
- допомога інноваційним кластерам.

Прийнятні витрати на проекти досліджень і розробок розподіляються за категоріями досліджень і розробок [21]:

- витрати на персонал: дослідники, техніки та інший допоміжний персонал у тій мірі, яка зайнята на проекті;
- витрати на інструменти та обладнання в обсязі та на період, що використовуються для проекту.
- витрати на будівлі та землю в обсязі та протягом періоду, що використовується для проекту.
- витрати на контрактні дослідження, знання та патенти, придбані або ліцензовані із зовнішніх джерел на незалежних умовах, а також витрати на консультації та

Таблиця 3. Максимальні розміри допомоги для досліджень і розробок в країнах ЄС

	Мале підприємство	Середнє підприємство	Велике підприємство
Допомога для науково-дослідних проєктів			
Фундаментальні дослідження	100 %	100 %	100 %
Промислові дослідження	70 %	60 %	50 %
Експериментальна розробка	45 %	35 %	25 %
Допомога для будівництва та модернізації дослідницької інфраструктури	50 %	50 %	50 %
Допомога для будівництва та модернізації інфраструктур тестування та експериментів	45 %	35 %	25 %
Інноваційна допомога для МСП	50 %	50 %	–
Допомога на процесові та організаційні інновації, допомога для великих підприємств залежить від ефективної співпраці принаймні з одним МСП	50 %	50 %	15 %
Допомога інноваційним кластерам			
Інвестиційна допомога	50 %	50 %	50 %
Операційна допомога	50 %	50 %	50 %

Джерело: [19, 21].

еквівалентні послуги, що використовуються виключно для проєкту;

— додаткові накладні та інші операційні витрати, включаючи витрати на матеріали, приладдя та подібні продукти, понесені безпосередньо в результаті проєкту.

Державна допомога може надаватися в різних формах: прямі гранти, звільнення або зменшення податків чи інших обов'язкових зборів, постачання землі, продуктів чи послуг за вигідними цінами, поворотні аванси або форми допомоги, що базуються на боргових інструментах або інструментах власного капіталу, такі як державні гарантії, купівля пакету акцій або альтернативне надання боргу чи капіталу на вигідних умовах.

Максимальні розміри допомоги (відсоток від витрат) і прийнятні витрати повинні забезпечувати пропорційність допомоги до недоліків ринку, які вона усуває. Вони базуються на трьох критеріях:

- наближеність допомоги до ринку;
- розмір бенефіціара;
- гострота будь-якого провалу ринку (табл. 3).

Податкове стимулювання наукових досліджень, розробок та інновацій є важливою складовою державної підтримки підприємств у багатьох країнах світу. Останніми роками у багатьох країнах зросло використання режимів пільгового оподаткування доходів від певних нематеріальних активів ДіР.

У 2022 році 21 із 38 країн ОЕСР і 16 із 27 країн ЄС запропонували податкові пільги на основі прибутку для науково-дослідних розробок та інновацій, переважно через режими інтелектуальної власності. Податкові пільги знижують рівень оподаткування компаній і потенційно впливають на рішення компаній щодо доцільності напрямів та обсягів інвестування у ДіР, а також на рішення щодо закупівлі нематеріальних активів [22].

Податкові пільги мають наступні різновиди [23, 24, 25]:

— Звільнення: доходи або витрати, які виключаються з бази оподаткування, у т.ч. інноваційний податковий кредит.

— Надбавки: додаткові суми понад поточні бізнес-витрати, вираховані з валового доходу для отримання оподаткованого доходу.

— Кредити: суми, вираховані з податкового зобов'язання.

— Відстрочка сплати податку: пільга у вигляді затримки сплати податку (наприклад, прискорена амортизація, поточне відрахування).

— Пільги: знижена ставка податку на прибуток підприємств, що застосовується до певних платників податків або видів діяльності.

Податкові пільги для ДіР зазвичай приймають три форми: 1) податкові пільги, 2) пільги з оподаткованого доходу; 3) відстрочення сплати податків (амортизаційні пільги та поточні відрахування).

У країнах ОЕСР та інших великих економіках виробничі компанії, як правило, отримують значну частку податкової підтримки науково-дослідної діяльності. Цей відсоток коливається приблизно від 20% у Норвегії, 35% у Нідерландах, 55% у Франції, близько до 80% у Кореї та Японії до майже 100% у Китаї [26].

Міжгалузевий аналіз для групи з одинадцяти країн ОЕСР надає докази того, що податкові стимули для науково-дослідних робіт та пряме фінансування ДіР мають певний позитивний вплив на економічні результати, такі як продажі, зайнятість, додана вартість, заробітна плата чи продуктивність праці [27].

Заходи, спрямовані на забезпечення високого рівня інвестицій у ДіР (навіть у складних умовах), повинні належати до пріоритетних напрямів економічної політики, а державна підтримка інвестицій у ДіР, особливо в умовах кризи, повинна сприяти відновленню економічного зростання країни та підвищення її конкурентоспроможності, що потребує, зокрема, пошуку балансу між створенням загальних умов для інноваційної діяльності та державною підтримкою ДіР бізнесу [28].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Економічному зростанню можна сприяти або шляхом збільшення затрат праці та капіталу, що використовуються у виробництві, або шляхом підвищення ефективності використання ресурсів, тобто приросту сукупної факторної продуктивності (СФП), яка суті, є показником ефективності, з якою економіки здатні перетворювати фактори виробництва на випуск.

Розрахунок СФП для регіонів України показав, що до ковідної епідемії найвищий внесок СФП у ВРП регіонів мав місце у найбільш розвинених регіонах — Київська, Донецька, Дніпропетровська області та м. Київ.

Для регіонів України основними факторами, які впливають на процес регіонального економічного зростання та трансформації через СФП є зайнятість населення і патентна активність. У меншому ступеню впливають розвиток транспортної інфраструктури та інноваційна активність підприємств регіонів.

Україна може отримати вигоду від різноманітного і цілеспрямованого підходу до державної підтримки ДіР та винахідницької діяльності, тому подальші дослідження має сенс спрямувати на детальний аналіз усіх інструментів політики, що стимулюють зростання СФП, і відібрати ті з них, які потребують менших фінансових вкладень і доцільно використовувати в Україні.

Література:

1. Iammarino S., McCann P. The structure and evolution of industrial clusters: Transactions, technology and knowledge spillovers. *Research Policy*. 2006. No 35 (7). P. 1018—1036.
2. Doloreux D., Shearmur R. Collaboration, information and the geography of innovation in knowledge intensive business services. *Journal of Economic Geography*. 2012. No 12 (1). P. 79—105
3. McCann P., Ortega-Argiles R. Smart Specialization, Regional Growth and Applications to European Union Cohesion Policy. *Regional Studies*. 2015. No 49 (8). P. 1291—1302. DOI: 10.1080/00343404.2013.799769.
4. Kim YELoayza NV Productivity Growth: Patterns and Determinants across the World. *Revista economica*. 2019. No 42 (84). P. 36—93.
5. Sharif N., Chandra K. et al. A comparative analysis of research and development spending and total factor productivity growth in Hong Kong, Shenzhen, Singapore. *Structural change and economic dynamics*. 2021. No 57. P.108—120.
6. Liu Q., Xu S.X., Lu X.L. Imbalance measurement of regional economic quality development: evidence from China. *Annals of regional science*. 2020. No 65 (2). P.527-556.
7. Puiu I.A., Necula M. Cluster analysis of regional research and development disparities in Europe. *Studies in business and economics*. 2020. No 15 (3). P.303—312.
8. Astorga P., Berges A.R., FitzGerald V. Productivity growth in Latin America over the long run. *Review of income and wealth*. 2011. No 57 (2). P.203—223.
9. Kostarakos I. Regional productivity growth in the EU: An assessment of recent developments. *European Commission*. 2023. JRC 133434. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC133434> (дата звернення 07.12.2023).
10. Шевчук Н. В. Узагальнення існуючих рекомендацій щодо виміру показників багатофакторної продуктивності. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 2. С. 38—42.
11. Тараненко І. В. Моделювання економічного зростання країн на основі сукупної факторної продуктивності. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Економіка. 2015. Вип. 9. С. 102—113.
12. Кузнєцова Т. В., Лесняк О. Ю., Красовська Ю. В., Подлевська О. М. Оцінка динаміки загальної факторної продуктивності сільського господарства в Україні. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Економічні науки. 2020. Вип. 4. С. 133—141.
13. Кваша Т.К. Чинники зростання сукупної факторної продуктивності. *Статистика України*. 2019. № 2. С. 12—20.
14. Лесняк О. Ю. Визначення багатофакторної продуктивності сільського господарства. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30 (2). С. 10—13.
15. Solow Robert M. Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*. 1957. Vol. 39. No. 3. P. 312—320.
16. Westmore Ben Policy incentives for private innovation and maximising the returns. *OECD Journal: Economic Studies*. 2013. Issue 1. P. 121—158.
17. Мусіна Л.А., Кваша Т.К. Вплив науково-технічної та інноваційної діяльності на економічне зростання в Україні, його чинники і ресурси. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2014. № 90. С. 136—152.
18. Cisneros Henry. *America's Essential Infrastructure: A Key to Competitiveness* / Michael Underhill *The Handbook of Infrastructure Investing* / ed. by Michael Underhill. Hoboken, NJ: Wiley & Sons. 2010. 224 pp.
19. Communication from the Commission Framework for State aid for research and development and innovation: C/2022/7388. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022XC1028%-2803%29#nr2-C_2022414EN.01000101-E0002 (дата звернення 07.12.2023).
20. State aid for research and development and innovation. URL: <https://cms.law/en/int/expert-guides/expert-guide-for-state-aid/state-aid-for-research-and-development-and-innovation> (дата звернення 07.12.2023).
21. Consolidated text: Commission Regulation (EU) No 651/2014 of 17 June 2014 declaring certain categories of aid compatible with the internal market in application of Articles 107 and 108 of the Treaty (Text with EEA relevance). Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=-CELEX%3A02014R0651-20230701> (дата звернення 07.12.2023).
22. Ana Cinta Gonzalez Cabral, Tibor Hanappi, Silvia Appelt, Fernando Galindo Rueda, Pierce O'Reilly. Effective tax rates for r&d intangibles. *OECD Taxation Working Papers*. 2023. No. 63. Paris: OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/effective-tax-rates-for-r-d-intangibles_191dad43-en (дата звернення 07.12.2023).
23. Measuring the value of r&d tax treatment in OECD countries. *OECD Review*. 2002. No 27. URL: <https://www.oecd.org/sti/37124998.pdf> (дата звернення 07.12.2023).
24. Луніна І.О., Білоусова О.С., Булана О.О. Бюджетно-податкове стимулювання інноваційної діяльності в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 41—56.
25. Луніна І.О., Білоусова О.С. Інструментарій прогнозування бюджетних наслідків податкового стимулювання інноваційної діяльності. *Статистика України*. 2018. № 2. С. 51—61.
26. OECD R&D tax incentives database: DSTI/STP/NESTI(2023)2/FINAL. URL: [https://one.oecd.org/document/DSTI/STP/NESTI\(2023\)2/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DSTI/STP/NESTI(2023)2/FINAL/en/pdf) (дата звернення 07.12.2023).
27. The Impact of R&D tax incentives: Results from the OECD microBeRD+ project". *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*. 2023. No. 159. Paris: OECD Publishing. URL: <https://doi.org/10.1787/1937ac6b-en> (дата звернення 07.12.2023).
28. Lunina I., Bilousova O., Frolova N.. The strategy of fiscal support for business research and innovation in the context of economic crisis. *Bulletin of the Karaganda University. "Economy" series*. 2022. No 4 (108). P.85—94.

References:

1. Iammarino, S. and McCann, P. (2006), "The structure and evolution of industrial clusters: Transactions, technology and knowledge spillovers", *Research Policy*, vol. 35 (7), pp. 1018—1036.
2. Doloreux, D. and Shearmur, R. (2012), "Collaboration, information and the geography of innovation in knowledge intensive business services", *Journal of Economic Geography*, vol. 12 (1), pp. 79—105.
3. McCann, P. and Ortega-Argiles, R. (2015), "Smart Specialization, Regional Growth and Applications to European Union Cohesion Policy", *Regional Studies*, vol. 49 (8), pp. 1291—1302. DOI: 10.1080/00343404.2013.799769.
4. Kim, YELoayza, NV (2019), "Productivity Growth: Patterns and Determinants across the World", *Revista economica*, no. 42 (84), pp. 36—93.
5. Sharif, N. Chandra, K. and at al. (2021), "A comparative analysis of research and development spending and total factor productivity growth in Hong Kong, Shenzhen, Singapore", *Structural change and economic dynamics*, vol. 57, pp. 108—120.
6. Liu, Q. Xu, SX. and Lu, XL. (2020), "Imbalance measurement of regional economic quality development: evidence from China", *Annals of regional science*, vol. 65 (2), pp. 527—556.
7. Puiu, IA and Necula, M. (2020), "Cluster analysis of regional research and development disparities in Europe", *Studies in business and economics*, vol. 15 (3), pp. 303—312.
8. Astorga, P. Berges, A.R. and FitzGerald, V. (2011), "Productivity growth in latin america over the long run", *Review of income and wealth*, vol. 57 (2), pp. 203—223.
9. Kostarakos, I. (2023), "Regional productivity growth in the EU: An assessment of recent developments", JRC133434, European Commission, available at: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC133434> (Accessed 07.12.2023).
10. Shevchuk, N. V. (2011), "Generalization of the existing recommendations regarding the multifactor performance indicators measurement", *Market relations development in Ukraine*, vol. 2, pp. 38—42.
11. Taranenko, I. V. (2015), "Modeling the economic growth of countries based on aggregate factor productivity", *Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics*, vol. 9, pp. 102—113.
12. Kuznetsova, T. V. Lesnyak, O. Yu. Krasovska, Yu. V. And Podlevska O. M. (2020), "Assessment of the dynamics of the total factor productivity of agriculture in Ukraine", *Bulletin National University of Water and Environmental Engineering. Economic Sciences*, vol. 4, pp. 133—141.
13. Kvasha, T.K. (2019), "The Drivers of the Total Factor Productivity", *Statistics of Ukraine*, vol. 2, pp. 12—20.
14. Lesnyak, O. Yu. (2018), "Determination of agriculture multifactor productivity", *Black sea economic studies*, vol. 30 (2), pp. 10—13.
15. Solow, R. M. (1957), "Technical Change and the Aggregate Production Function", *The Review of Economics and Statistics*, vol. 39, vol. 3. pp. 312—320.
16. Westmore, Ben (2013), "Policy incentives for private innovation and maximising the returns", *OECD Journal: Economic Studies*, vol. 2013, issue 1, pp. 121—158.
17. Musina, L.A. and Kvasha, T.K. (2014), "The influence of scientific, technical and innovative activities on economic growth in Ukraine, its factors and resources", *Modeling and Information System in Economics*, vol. 90, pp. 136—152.
18. Cisneros, Henry (2010), *America's Essential Infrastructure: A Key to Competitiveness*, in *The Handbook of Infrastructure Investing*, ed. by Michael Underhill, Wiley & Sons, Hoboken, NJ.
19. Official Journal of the European Union (2022), "Communication from the Commission Framework for State aid for research and development and innovation: C/2022/7388", available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022XC1028%2803%29#ntr2-C_2022414EN.01000101-E0002 (Accessed 07.12.2023).
20. CMS Legal (2022), "State aid for research and development and innovation", available at: <https://cms.law/en/int/expert-guides/expert-guide-for-state-aid/state-aid-for-research-and-development-and-innovation> (Accessed 07.12.2023).
21. Official Journal of the European Union (2014), "Consolidated text: Commission Regulation (EU) No 651/2014 of 17 June 2014 declaring certain categories of aid compatible with the internal market in application of Articles 107 and 108 of the Treaty (Text with EEA relevance). Text with EEA relevance", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014R0651-20230701> (Accessed 07.12.2023).
22. Gonzalez Cabral, A. C. Hanappi, T. Appelt, S. Galindo Rueda, F. and O'Reilly, P. (2023), "Effective tax rates for R&D intangibles", *OECD Taxation Working Papers*, vol. 63, available at: https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/effective-tax-rates-for-r-d-intangibles_191dad43-en (Accessed 07.12.2023).
23. OECD (2022), "Measuring the value of r&d tax treatment in OECD countries", *OECD Review*, vol. 27, available at: <https://www.oecd.org/sti/37124998.pdf> (Accessed 07.12.2023).
24. Lunina, I.O. Bilousova, O.S. and Bulana, O.O. (2016), "Fiscal stimulation of innovative activities in Ukraine", *Economy and forecasting*, vol. 1, pp. 41—56.
25. Lunina, I.O. and Bilousova, O.S. (2018), "The Instruments for Forecasting Budget Effects of the Tax Stimulation of Innovation Activities", *Statistics of Ukraine*, no 2, pp. 51—61.
26. OECD (2022), "OECD R&D tax incentives database", DSTI/STP/NESTI(2023)2/FINAL, available at: [https://one.oecd.org/document/DSTI/STP/NESTI\(2023\)2/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DSTI/STP/NESTI(2023)2/FINAL/en/pdf) (Accessed 07.12.2023).
27. OECD (2023), "The Impact of R&D tax incentives: Results from the OECD microBeRD+ project", *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, vol. 159, OECD Publishing, Paris, available at: <https://doi.org/10.1787/1937ac6b-en> (Accessed 07.12.2023).
28. Lunina, I. Bilousova, O. and Frolova, N. (2022), "The strategy of fiscal support for business research and innovation in the context of economic crisis", *Bulletin of the Karaganda University. "Economy" series*, vol. 4 (108), pp. 85—94.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2023 р.

УДК 339.3(477)

В. М. Жолобак,
студентка групи МРК-20-1,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0982-137X>
Т. В. Шепель,
к. е. н., доцент кафедри підприємництва і маркетингу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5286-3754>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.145

ІМІДЖ ТА БРЕНДУВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

V. Zholobak,
Student, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
T. Shepel,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Marketing,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

IMAGE AND BRANDING OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Сучасний розвиток брендингу характеризується активною підприємницькою діяльністю, високою конкуренцією на вітчизняному та іноземному ринках, трансформацією поглядів та уподобань клієнтів. Брендинг є необхідним для формування унікального образу компанії, зародження у споживацькій свідомості відповідної асоціації та симпатії до конкретної компанії; дає змогу сформувати та підтримати існуючий імідж, стати серйозним конкурентом на ринку.

Імідж і брендинг у промисловому секторі є важливими складовими стратегічного розвитку підприємств. Промисловий сектор, як складова національної економіки, не може ігнорувати вплив іміджевих факторів на його конкурентоспроможність, особливо в умовах глобальних ринкових трансформацій. Стратегії розвитку іміджу в промисловому секторі повинні бути спрямовані на створення позитивного сприйняття якості, інновацій та відповідальності в очах споживачів і партнерів.

Епоха цифрових технологій, високоінформаційного суспільства, створення та управління брендом у промисловому секторі сьогодні стає викликом для промислових підприємств, що вимагає комплексного підходу до Інтернет-маркетингу та високого рівня корпоративної відповідальності. Таким чином, імідж і бренд стають факторами, що визначають успіх підприємства в сучасному ринковому середовищі.

The relevance of the issue of image and branding in the industrial sector of the modern business environment is extremely high, as it becomes increasingly competitive and consumer-oriented. Creating a positive image and effective branding is turning from a necessity into a strategic tool for achieving success and sustainability in the market environment. The ability to stand out from the competition and provide a sense of value to customers becomes a key element of strategy. Branding in industry not only creates a difference in the psychological perception of products, but can also significantly influence purchasing decisions and partnership agreements. Consumers trust brands that they perceive as reliable, sustainable and socially responsible. However, in connection with scientific and technological progress, industrial companies must constantly adapt their branding strategies. Understanding and implementing current trends allows you to maintain competitiveness and ensure long-term impact on the market.

Product quality is the most important factor that is influenced by the enterprise, and which must be controlled by it at the appropriate level. If there is an aspect of poor quality of the product, then the brand cannot occupy a corresponding specific position in the market. Visualization of brand attributes should be considered by the consumer as the future image of the brand in the client's subconscious. Logos, fonts, corporate sounds are perceived and remembered by the consumer on a cognitive level. In general, visual attributes determine how much a brand will stand out among potential competitors in the market and how it will be remembered by consumers. Price and brand do not necessarily follow a linear relationship. One of the key economic benefits of branding is the profit generated by the markup for brand association. The economic sustainability of the company is defined as "a balanced state of economic resources", which guarantees stable profitability and

favorable conditions for extended reproduction of sustainable economic growth, in the long term, taking into account external and internal factors.

Sales activity is a component of the marketing complex and determines all possible ways by which the product can reach its consumer. It can be used as direct marketing, on the basis of which communication with customers is built, and through intermediaries. The development of specific strategies for cooperation with clients is a basic guideline for the implementation of the latest technologies in practical activities. The proposed program actively adapts to new challenges and opportunities, ensuring a sustainable and competitive future for branded companies.

Image and branding in the industrial sector are important components of the strategic development of enterprises. The industrial sector, as a component of the national economy, cannot ignore the influence of image factors on its competitiveness, especially in the conditions of global market transformations. Image development strategies in the industrial sector should be aimed at creating a positive perception of quality, innovation and responsibility in the eyes of consumers and partners. The era of digital technologies, high-information society, brand creation and management in the industrial sector is becoming a challenge today for industrial enterprises, requiring a comprehensive approach to Internet marketing and a high level of corporate responsibility. Thus, the image and brand become the factors that determine the success of the enterprise in the modern market environment.

Ключові слова: імідж, бренд, брендинг, реклама, маркетингова стратегія, промисловий сектор, промисловий маркетинг.

Key words: image, brand, branding, advertising, marketing strategy, industrial sector, industrial marketing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність питання іміджу та брендування в промисловому секторі сучасного бізнес-середовища надзвичайно висока, оскільки він стає все більше конкурентоспроможним та орієнтованим на споживача. Створення позитивного іміджу та ефективного брендування перетворюються з необхідності в стратегічний інструмент для досягнення успіху та стійкості в ринковому середовищі.

Споживачі та партнери все більше акцентують увагу на елементи, які визначають бренд:

- інновації;
- екологічна відповідальність;
- якість продукції;
- етика виробництва.

Спроможність виділитися серед конкурентів та забезпечити відчуття цінності для клієнтів стає ключовим елементом стратегії.

Брендування в промисловості не лише створює відмінність у психологічному сприйнятті продукції, але й може значно впливати на рішення стосовно закупівель та укладення партнерських угод. Споживачі довіряють брендам, які вони сприймають як надійних, стійких та соціально відповідальних. Однак, в зв'язку з науково-технологічним прогресом, промислові компанії повинні постійно адаптувати свої стратегії брендування. Розуміння та втілення актуальних тенденцій дозволяє зберегти конкурентоспроможність та забезпечувати довгостроковий вплив на ринок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні теоретичні та практичні аспекти управління маркетинговою діяльністю висвітлюються в працях провідних вітчизняних та західних економістів, зокрема: О. Дацій, А. Длігач, О. Зборовська, В. Зозульов, М. Іва-

нов, Євтушенко, Л. Мороз, М. Сагайдака, В. Самуляка, А. Семенова, М. Стоуна, Р. Фещура, М. Шарко Д. Аакера, Т. Амблера, Р. Батра, Р. Блекуелла, Дж. Веркмана та ін.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів формування та забезпечення ефективності використання іміджу та брендування компаній в секторі промисловості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток промисловості в Україні обумовлений не лише внутрішніми потребами, але й необхідністю ефективної інтеграції в міжнародний розподіл праці. Це вимагає підвищення конкурентоспроможності товарів, особливо в умовах вступу України в Світову організацію торгівлі. В даному контексті, промисловий маркетинг стає ключовим елементом сучасного етапу розвитку.

Підприємствам важко вирішувати складні завдання, щоб досягти максимального успіху на ринку. Сучасні потреби споживача та виробництво товарів, що їх задовольняють, визначають успішність у досягненні цілей щодо прибутку, збільшення обсягу продажів та розширення нових ринків. Маркетингові технології є найефективнішим інструментом для досягнення даних цілей.

Впровадження концепції промислового маркетингу та вирішення виробничо-економічних завдань мають стратегічне значення для країни. Він є сферою діяльності, що забезпечує ефективну взаємодію підприємств з організаціями-споживачами, спрямовану на отримання прибутку від купівлі товарів та послуг для використання в виробництві чи подальшої їх реалізації [1].

Останнім часом спостерігається суттєва зміна вагомих чинників сталого економічного зростання для ок-

Рис. 1. Створення конкурентоспроможності підприємств на основі позитивного іміджу

Джерело: складено авторами.

ремих підприємств. Нематеріальні фактори стають визначальними, в усій своїй вагомості визначаючи здатність господарських суб'єктів адаптувати свої внутрішні можливості до зовнішніх умов і забезпечувати умови для тривалої стійкості та екологічно-соціального розвитку. Серед нематеріальних факторів, дуже важливе місце виділяється іміджу підприємства, який характеризує ставлення економічних контрагентів та контактних аудиторій. Досвід успішних підприємств підтверджує, що роль іміджу підприємств як фактору конкурентоспроможності постійно зростає, оскільки комунікативні потоки нелінійно впливають на поведінку ринкових учасників.

Вітчизняні підприємства, які орієнтуються на нові ринки розвинених країн світу, повинні звертати особливу увагу на проблему формування та розвитку пози-

тивного іміджу в силу актуальності питання. Успіх, значною мірою, залежить від здатності сформувати позитивний образ у свідомості основних учасників цих ринків. Найбільшого значення імідж набуває у давно відомих підприємств, так як вони постійно є об'єктами пильної уваги споживачів. На основі цього багато закордонних компаній налаштовують активну співпрацю із засобами масової інформації, стають учасниками соціальних та культурних проєктів, і, крім того, постійно звертаються до думки громадськості. Дані фактори реалізуються за допомогою як особистих підрозділів PR та каналів комунікацій, так і зовнішніх агентств [2].

PR допомагає компанії розвивати комунікації як у зовнішньому середовищі, так і у внутрішньому, за рахунок розвитку комунікаційних відносин між працівниками всередині компанії. PR-служби в поєднанні з іншими спрямовані на досягнення стратегічних цілей підприємства:

— відділ розвитку суспільних зв'язків зосереджений на лобюванні і підтримці відносин з різними зацікавленими сторонами: клієнти, партнери, постачальники, інвестори, конкуренти та інші контактні аудиторії;

— відділ по роботі зі ЗМІ відповідає за медіапланування, взаємодію з ЗМІ, написання текстів і проведення заходів тощо;

— відділ оформлення займається розробкою корпоративного стилю, дизайном та атрибутикою;

— організаційний відділ відповідає за реалізацію запланованих заходів, аналіз отриманих результатів і внесення ідей щодо удосконалення діяльності служби [3].

Фактор відсутності подібних служб на вітчизняних підприємствах має певні наслідки. Перш за все він визначається в тому, що основні обов'язки переходять на працівників різних підрозділів підприємства, котрі не завжди мають належний кваліфікаційний рівень та досвід для вирішення цієї проблеми. Процес формування позитивного іміджу підприємства характеризується виявленням потреб та цінностей певних споживчих груп компанії та їх задоволенням. Головні цінності, які утворюються за допомогою іміджу на підприємстві зображено на рис. 1.

Головними напрямками розвитку та формування зовнішнього іміджу підприємства є:

Рис. 2. Фактори впливу на формування бренду

Джерело: сформовано на основі [5].

— якість продукції та послуг — є забезпечення високої якості продукції або послуг є основою успішності;

— інновації та технологічний прогрес — впровадження нових технологій та інновацій допомагає підприємству залишатися конкурентоспроможним;

— сталість та екологічна відповідальність — звернення до сталого розвитку та дотримання екологічних стандартів допомагає створювати позитивний імідж в очах споживачів та бізнес-партнерів;

— корпоративна соціальна відповідальність — активна участь у благодійних програмах, спонсорство соціальних заходів та відкритість у відносинах з громадськістю допомагають створювати позитивне враження про підприємство;

— ефективна маркетингова стратегія — розробка та впровадження ефективної маркетингової стратегії, яка включає в себе рекламу, PR-події, участь у виставках, може допомогти підприємству отримати більше уваги від цільової аудиторії;

— ефективна комунікація — систематична та прозора комунікація з клієнтами, партнерами та громадськістю є важливою для побудови довіри та стійкого іміджу;

— управління репутацією — підприємство повинно реагувати на відгуки клієнтів та ефективно вирішувати проблеми, щоб уникнути негативного впливу на імідж;

— розвиток бренду — будівництво сильного бренду допомагає підприємству виділятися серед конкурентів і робити його продукцію або послуги легко впізнаними для споживачів.

Дані напрямки мають взаємодіяти та підтримувати один одного для створення комплексної стратегії формування іміджу промислового підприємства. Основними стратегіями їх розвитку у межах внутрішнього іміджу мають бути:

— соціальний захист співробітників;

— підготовка та навчання персоналу [4].

В умовах швидких змін у глобальній економіці, концепція "бренд" набуває різноманітних аспектів. Розви-

ток теоретичних і практичних аспектів брендингу відбувається під впливом маркетингових фахівців та призводить до загострення конкуренції між світовими брендами та новими учасниками на ринку.

Ключовою метою є створення ефективної комунікації навколо бренду, де споживач є основною цільовою аудиторією. Фактори, які впливають на створення та розвиток бренду, можна розділити на ті, які контролюються компанією, і ті, на які вона не може впливати (рис. 2).

Галузева приналежність визначає первинний контекст для розгляду розвитку торгової марки на

рівень бренду. При створенні нового бізнесу або розширенні існуючого, компанія повинна ретельно аналізувати свою галузеву специфіку, розуміти характер ринкового середовища та передбачати його перспективи формування в даній галузі.

Іншим ключовим фактором є інноваційний потенціал, який може виявлятися на рівні підприємства, в галузі тощо. Важливу роль у стимулюванні інновацій відіграє науково-технічний прогрес, який є силовим моментом для створення високотехнологічних та конкурентоспроможних брендів. Соціокультурні особливості, такі як релігійні переконання чи історичні традиції регіону, також повинні бути взяті до уваги.

Урахування даних аспектів впливає на сприйняття продукту споживачами. Різниця між індивідуальною та масовою свідомістю виявляється в тому, що в соціальному просторі, індивід стає частиною колективу та може впливати на його уподобання. Даний аспект є важливим при виході на ринок з унікальними культурними особливостями.

Політико-правове середовище виявляє суттєвий вплив на стратегії компаній при створенні нового бізнесу або виході на нові ринки, особливо для відомих брендів. Особливості та недоліки законодавства, політична ситуація в країні можуть обмежувати чи суттєво модифікувати діяльність підприємств, ускладнюючи процеси брендингової кампанії. Кліматичні умови та ринкові особливості країни, яку спрямований завоювати бренд, можуть виявитися значно відмінними від країни походження, що вносить кардинальні варіації. У деяких випадках, розглядається питання про доцільність експансії бренду на нові території.

Його успіх не може існувати без якісного продукту, адже це — комплекс властивостей, який пов'язується із можливістю задовольняти наявні потреби клієнта на відповідному рівні за допомогою характерних ознак продукції. Так як маркетинг підприємства скерований на стимулювання продажів та забезпечення економічних інтересів виробників і посередників, що супровод-

жується задоволення потреб клієнтів, — продуктова якість стає визначним чинником умов ефективного маркетингу.

Товарна якість є найголовнішим фактором, який піддається впливу підприємства, та який має контролюватися ним на відповідному рівні. Якщо наявний аспект неякості товару, то бренд не може займати відповідну конкретну позицію на ринку.

Візуалізація атрибутів товарної марки повинна розглядатися споживачем, як майбутній образ бренду у клієнтській підсвідомості. Логотипи, шрифти, фірмові звуки сприймаються та запам'ятовується споживачем на когнітивному рівні. Загалом, візуальна атрибутика визначає, наскільки бренд буде вирізнятися серед потенційних конкурентів на ринку та як він запам'ятовуватиметься споживачам.

Ціна та бренд не обов'язково підпорядковуються лінійному співвідношенню. Одним з ключових економічних вигод брендингу є отримання прибутку через націнку за асоціацію з брендом.

Економічна стійкість компанії визначається як "рівноважний стан економічних ресурсів", який гарантує стабільну прибутковість та сприятливі умови для розширеного відтворення стійкого економічного зростання, в тривалій перспективі з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів [6].

Збутова діяльність є складовою комплексу маркетингу та визначає всі ймовірні шляхи, якими товар може дійти до свого споживача. Може застосовуватися як прямий маркетинг, на основі якого будується спілкування з клієнтами, так і через посередників. Розробка конкретних стратегій співробітництва з клієнтами є базовим орієнтиром при впровадженні у практичну діяльність новітніх технологій (табл. 1).

Запропонована програма активно адаптує до нових викликів та можливостей, забезпечуючи стійке та конкурентоздатне майбутнє для брендівих компаній.

ВИСНОВКИ

Імідж та брендування в промисловому секторі є важливими компонентами стратегічного розвитку підприємств. Промисловий сектор, як складова національної економіки, не може ігнорувати вплив іміджевих факторів на свою конкурентоспроможність, особливо в умовах глобальних ринкових трансформацій.

Стратегії іміджевого розвитку в промисловому секторі повинні бути спрямовані на створення позитивного сприйняття якості, інноваційності та відповідальності в очах споживачів та партнерів. Ера цифрових технологій, високо-інформаційне суспільство, створення та управління брендом в промисловому секторі стає викликом сьогодення для промислових підприємств, вимагаючи комплексного підходу до інтернет-маркетингу та високого рівня корпоративної відповідальності. Таким чином, імідж та бренд стають тими факторами, що визначають успіх підприємства в сучасному ринковому середовищі.

Таблиця 1. Сучасні тенденції та стратегії брендування на промислових підприємствах

Аспект	Тенденція	Стратегія
Цифрова трансформація	Впровадження цифрових технологій у виробництво та маркетинг промислових брендів	створення інтерактивних веб-сайтів, використання соціальних мереж для залучення уваги та використання аналітики для покращення сприйняття бренду
Стійкість та екологічна відповідальність	зростаюча увага споживачів достійких та екологічно відповідальних брендів	впровадження зелених технологій, активна участь у програмах екологічної відповідальності, та комунікація цих зусиль споживачам
Інновації та технологічний прогрес	більше уваги приділяється розробці новітніх технологій тавиробничих процесів	висвітлення інновацій у продуктах та виробничих процесах, участь у технологічних виставках та співпраця з дослідницькими установами
Створення Історії та спільноти	створення унікальної історії та взаємодії зі спільнотою для підвищення лояльності	розповідь про історію бренду через різні канали, включаючи відео, брендovanі івенти та спільноти в соціальних мережах
Персоналізація та клієнтський досвід	зростання попиту на персоналізовані продукти та індивідуальний підхід до клієнтів	використання технологій для персоналізації продуктів, послуг та зв'язку з клієнтами
Глобальна присутність та логістика	Розвиток глобальних логістичних мереж для забезпечення швидкої та ефективної доставки продукції	розширення глобальної присутності, оптимізація логістичних процесів та використання ефективних систем управління ланцюгом постачання

Джерело: розробка авторів.

Література:

1. Артеменко Л. П., Одінцева С. В. Формування іміджу підприємства: світовий та вітчизняний досвід. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/issue/view/7925>
2. Андрусенко М. М., Зось-Кіор М. В. Імідж підприємства як фактор впливу на його конкурентоспроможність. Агросвіт. 2020. № 7. С. 18—22.
3. Близнюк С.В. Конкурентний потенціал підприємництва як категорія сучасних економічних досліджень. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 7. С. 41—42.
4. Салюк О. П., Холодний Г. О. Формування бренду підприємства: фактори впливу та особливості. Бізнес-інформ. 2018. №9. С. 265—271.
5. Цямрюк Ю. С. Зміст економічної стійкості підприємства та методи її аналізу. URL: http://suiai.edu.ua/projects/icmiu-iep/download/conference-2009-section-2-1-tsyamryuk_yus-report.doc (дата звернення 10.11.2023 р.).

References:

1. Artemenko, L. P. and Odintseva, S. V. (2018), "Formation of the enterprise image: global and domestic experience", available at: <http://ape.fmm.kpi.ua/issue/view/7925> (Accessed 11/10/2023).
 2. Andrusenko, M.M. and Zos-Kior, M.V. (2020), "The image of the enterprise as a factor influencing its competitiveness", Agrosvit. vol. 7, pp. 18—22.
 3. Blyznyuk, S.V. (2011), "Competitive potential of entrepreneurship as a category of modern economic research", Investments: practice and experience, vol. 7. — pp. 41—42.
 4. Salyuk, O. P. and Kholodny, G. O. (2018), "Formation of the enterprise brand: influencing factors and features", Business information. vol. 9, pp. 265—271.
 5. Tsyamryuk, Yu. S. (2009), "The content of economic sustainability of the enterprise and methods of its analysis", available at: http://suiai.edu.ua/projects/icmiu-iep/download/conference-2009-section-2-1-tsyamryuk_yus-report.doc (Accessed 11/10/2023).
- Стаття надійшла до редакції 04.12.2023 р.*

В. Ю. Кривенко,
студент II курсу магістратури,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5373-2618>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.150

INSURTECH НА РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

V. Kryvenko,
2nd year master's student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

INSURTECH ON THE INSURANCE SERVICES MARKET OF UKRAINE

В умовах сучасних діджиталізаційних та технологічних процесів, розвиток ринку страхових послуг відбувається з активним використанням інновацій та технологічних рішень, що забезпечують оптимізацію витрат та підвищення загальної ефективності діяльності страхових компаній. Технологічні рішення, які нині знаходять своє застосування на ринку страхових послуг, об'єднуються категорією InsurTech. В умовах кризових та катастрофічних явищ, в яких функціонує ринок страхових послуг України нині задля забезпечення безперервної діяльності страхові компанії мають підвищувати ефективність своєї діяльності, оптимізуючи бізнес-процеси та скорочуючи операційні витрати. Як наслідок, застосування InsurTech рішень є надзвичайно актуальним для ринку страхових послуг України, що функціонує в надзвичайно складних умовах воєнного стану.

У статті було досліджено та узагальнено сутність категорії InsurTech, охарактеризовано ключові технології та рішення, що входять до категорії InsurTech. Визначено основні сфери, бізнес-процеси та завдання для застосування InsurTech на ринку страхових послуг України. За результатами проведеного дослідження було визначено ефекти від застосування InsurTech рішення — Інтернет-страхування в сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, в період з 2018 по 2023 рік, та розраховано ефекти утримання страхувальників в умовах воєнного стану. А також, окреслено перспективні напрями використання InsurTech на ринку страхових послуг України. Перспективним для подальших досліджень є: визначення ефектів від застосування InsurTech рішень на ринку страхових послуг України. Розробка системи показників, що характеризувала б ефективність застосування InsurTech у страховій діяльності. Визначення особливостей трансформації ринку страхових послуг України в умовах використання InsurTech.

In the conditions of modern digitalization and technological processes, the development of the insurance market goes with the active use of innovations and technological solutions, which lead to cost optimization and increase the overall efficiency of insurance companies. InsurTech category describes all technological solutions which can be used on the market of insurance services. Under martial law conditions the insurance services market of Ukraine functionate today, the application of InsurTech solutions becomes necessity. InsurTech gives opportunities for insurance companies to continue their operations even in critical conditions and provide their clients with insurance services in a flexible way. Which lead to lower client retention, and respective securing of insurers cash inflows.

The purpose of the article is to determine the effects of using InsurTech on the insurance services market of Ukraine. The article examines and summarizes the sense of the InsurTech category. Disclose key technologies, solutions and innovations which are related to the InsurTech category. Defines the main areas, business processes and prospects of using InsurTech on the market of insurance services of Ukraine. As a result of the conducted research, the effects of the application of the InsurTech solution – Internet insurance in the field of compulsory civil liability insurance of vehicles owners, in the period from 2018 to 2023, and the effects of insurance clients retention under martial law conditions were determined. The article concludes that such technologies as: Internet insurance, telematics, chat bots, Big data, cloud and IoT technologies are already actively used on the market of insurance services of Ukraine. In the same, time perspective technologies for implementation on the market of insurance services of Ukraine are: edge and quantum computing, blockchain technologies, smart contracts, biometric technologies. The processes of integration of classic business systems of insurance companies and InsurTech, the research of financing strategies for the introduction of the latest technologies in insurance activities, and the processes of transformation of the insurance services market with the use of InsurTech are perspective areas for further research.

Ключові слова: страхування, інновації, інтернет-страхування, big data, телематика.
Key words: insurance, innovations, internet insurance, big data, telematics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок страхових послуг сьогодні, розвивається під впливом сучасних діджиталізаційних та технологічних процесів, що притаманні, як ринку фінансових послуг, так і глобальній економіці в цілому. Нові технологічні рішення та інновації проникають в усі ключові ланки та процеси ринку страхових послуг та сприяють його ефективному зростанню, шляхом підвищення прибутковості та ефективності діяльності страхових компаній, оптимізації операційних витрат страховиків, удосконалення бізнес-процесів. Ці технологічні рішення, які нині знаходять своє застосування на ринку страхових послуг, об'єднуються категорією InsurTech.

В той же час, ринок страхових послуг України, протягом останніх років функціонує в умовах впливу негативних макроекономічних явищ, що тягне за собою підвищення невизначеності та ризикованості навколишнього середовища, в той же час стрімко зростають і потреби страхувальників у страховому захисті, що проявляється у необхідності страхування все більших за обсягом ризиків. Сьогодні українські страхові компанії функціонують в надскладних умовах війни, рівень навантаження на страховий ринок зростає. Як наслідок, для забезпечення безперервної діяльності страхові компанії мають підвищувати ефективність своєї діяльності, оптимізувати бізнес-процеси, скорочуючи операційні витрати та покращуючи клієнтський досвід страхуваль-

ників, через нарощення швидкості, зручності та якості їх обслуговування. Застосування InsurTech у страховій діяльності є одним із перспективних шляхів вирішення цих питань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню особливостей функціонування InsurTech на ринку страхових послуг присвячені праці таких вчених: Пономарьова О.Б. [1], Чен Л. [2], Саллам М. [3].

Окремі науково-практичні аспекти застосування технологій та інновацій на ринку страхових послуг, їх імплементації та використання у страховій діяльності були окреслені у працях таких вчених як: Базилевич В.Д. [4], Волосович С.В. [5], Гринчак Н.А. [6], Ерастов В.І. [7], Моташко Т.П. [8], Пікус Р.В. [9], Приказюк Н.В. [8], Глушта Г. Ю. [10], Шолойко А.С. [11], та інші.

Аналіз праць вітчизняних дослідників показав значну зацікавленість науковців у застосуванні інновацій та технологічних рішень у страховій діяльності вітчизняних страхових компаній і теоретичну та практичну значимість даного напрямку досліджень. Нині, ґрунтовно дослідженими є питання інноваційного розвитку страхової діяльності, використання Big Data, IoT, телематики та інших технологій у страховій діяльності, розвитку Інтернет-страхування на ринку страхових послуг, питань діджиталізації та цифров-

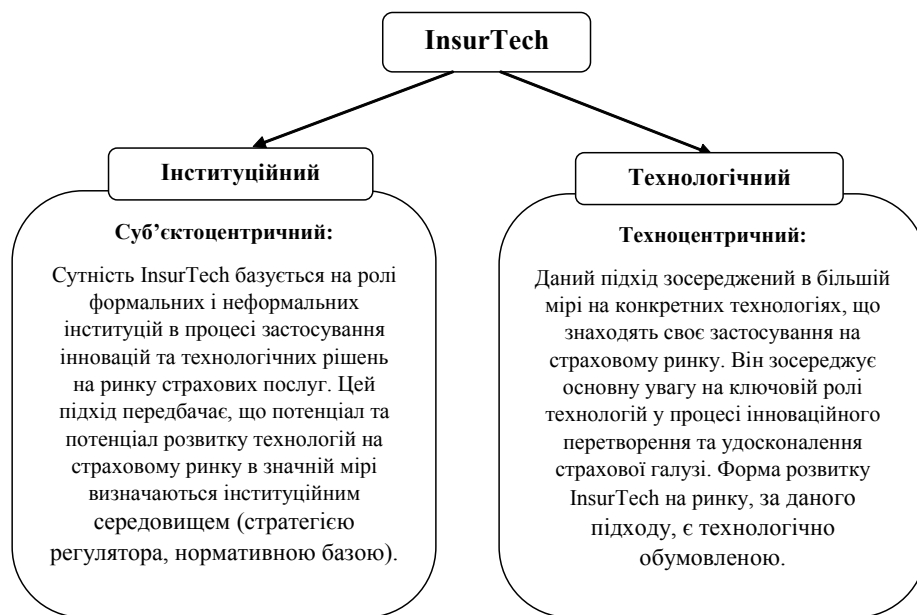

Рис. 1. Підходи до визначення категорії InsurTech

Джерело: складено автором на основі [5].

ізації, розвитку RegTech на страховому ринку України. Водночас проблематика функціонування InsurTech в контексті українського страхового ринку залишається мало дослідженою. Необхідним є узагальнення сутності категорії InsurTech. Подальшого наукового дослідження потребує класифікація технологій, що відносяться до категорії InsurTech; особливості функціонування та перспективні напрями використання InsurTech на ринку страхових послуг України.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Функціонування ринку страхових послуг України в умовах значної невизначеності, ризикогенності навколишнього середовища, наростаючих потреб страхувальників у страховому захисті. А також, загальні особливості функціонування ринку страхових послуг України — низький рівень поширення та проникнення страхування, недостатня довіра широких верств населення до фінансових установ та загальна недостатня фінансова та страхова культура зумовлюють необхідність пошуку та впровадження ефективного інструментарію для провадження страхової діяльності в ефективний та оптимальний спосіб. InsurTech як один із перспективних інструментів підвищення ефективності страхової діяльності є перспективним напрямом дослідження. Теоретична та практична значимість цього напрямку досліджень в українському контексті визначила мету дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є визначення ефектів використання InsurTech на ринку страхових послуг України.

Дана мета була досягнута через виконання таких завдань:

— Поглибити визначення сутності категорії InsurTech та охарактеризувати основні технологічні рішення, що охоплюються категорією InsurTech.

— Визначити завдання, сфери та ефекти від застосування InsurTech на ринку страхових послуг України (на прикладі використання технології Інтернет-страхування у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів).

Методологія. Для виконання поставлених завдань були використані такі методи дослідження, як: критичний аналіз літературних джерел, наукова абстракція та узагальнення — для поглиблення визначення змісту поняття InsurTech; класифікація, індукція та дедукція — для характеристики технологій, що входять до категорії InsurTech; аналітичний, економіко-статистичний — при визначенні ефектів від застосування InsurTech на ринку страхових послуг України; логічне узагальнення, аналіз та синтез — при визначенні завдань та сфер застосування InsurTech рішень на ринку страхових послуг України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Функціонування сучасного ринку страхових послуг характеризується, поміж іншим, активним використанням технологій в усіх його ключових ланках. Практика використання новітніх технологій та рішень у сфері страхування, якнайповніше розкривається категорією InsurTech, що представляє собою використання інноваційних продуктів та сервісів у страховій сфері [12].

Більшість вчених у своїх працях розкриває сутність категорії InsurTech, насамперед, як сукупності технологій, що використовуються у страховій діяльності [2,3].

На нашу думку, InsurTech — це імплементація та використання нових технологічних рішень та інновацій, по всьому ланцюжковій процесу надання страхових послуг, що мають на меті скорочення витрат страховиків та підвищення загальної ефективності страхової діяльності.

Загалом нині, існує два основних підходи до розуміння сутності категорії InsurTech — інституційний та технологічний (рис. 1).

Таблиця 1. Склад та характеристика InsurTech технологій та рішень

Технології / рішення	Характеристика
Big data	Засоби оперування великими масивами даних та аналітика на основі значних обсягів інформації.
Інтернет-страхування	Система укладання та обслуговування договорів страхування реалізована на web-основі, або ж в додатку.
Інтернет речей (IoT)	Взаємозв'язані мережеві пристрої, що здатні оперативно взаємодіяти між собою та забезпечувати обмін даних.
Штучний інтелект (AI) та машинне навчання	Інтелектуальні машини, спеціальні комп'ютерні програми, які оперують подібно до людського інтелекту, машинне навчання - як процес їх налаштування, навчання заданим патернам функціонування.
Чат-боти та Natural Language Processing (NLP) системи	Комп'ютерні програми, що здатні вести діалог в текстовому або ж аудіо форматі з людиною, за наперед прописаним деревом-сценаріїв.
Хмарні технології та обчислення	Використання хмарних технологій для проведення обчислень та інших технічних процесів.
Технології автоматизації та Robotic Process Automation (RPA)	Використання робо-систем та спеціалізованого програмного забезпечення для автоматизації операцій та бізнес-процесів.
RegTech рішення	Регуляторні технології на ринку страхових послуг
Мобільні мережі та 5-G технології	Телекомунікаційні системи та технології, що забезпечують швидкий обмін даними, передачу сигналів між пристроями, та інтернету.
Граничні та квантові обчислення	Принцип розміщення обчислювальних потужностей безпосередньо біля джерел отримання даних. Використання квантових пристроїв обчислень.
Біометричні технології та телематика	Система взаємопов'язаних пристроїв, автомобіля, що забезпечують збір, передачу та аналіз даних, щодо керування автомобілем. Та пристрої зчитування, фіксації біологічної інформації.
Блокчейн-технології та смарт-контракти	Інформаційна система публічних розподілених реєстрів та детерміновані комп'ютерні програми, реалізовані нацих системах.

Джерело: складено автором на основі [2, 3, 7, 8, 9, 10, 11].

В нашому дослідженні ми в більшій мірі притримуємось технологічного підходу для узагальнення сутності категорії InsurTech. Визначено основні технологічні рішення та інновації, які включає в себе категорія InsurTech (табл. 1).

Всі вищезгадані технології та рішення нині в тій чи іншій мірі використовуються у міжнародній страховій діяльності. В той же час, деякі з цих технологій знаходять своє застосування і на ринку страхових послуг України.

Відповідно до публічної інформації, найбільших українських страхових компаній, протягом останніх років вони імплементували та активно використовують у своїй діяльності технології: Інтернет-страхування, телематику, чат-боти, Big data. Також, хоч і в дещо меншій мірі,

використовуються граничні обчислення, штучний інтелект, хмарні та IoT технології [13, 14].

Інтернет-страхування є найпопулярнішою технологією, що активно використовується на ринку страхових послуг України. Інтернет-страхування забезпечує можливість укладання та управління власним договором страхування через власний особистий кабінет на сайті страхової компанії, або ж в додатку. Можливість укладання електронних договорів онлайн на ринку страхових послуг ринку з'явилася у 2018 році, починаючи з 7 лютого забезпечується можливість укладання внутрішніх договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ), які діють виключно на території України, в електронній формі. Це стало можливим зав-

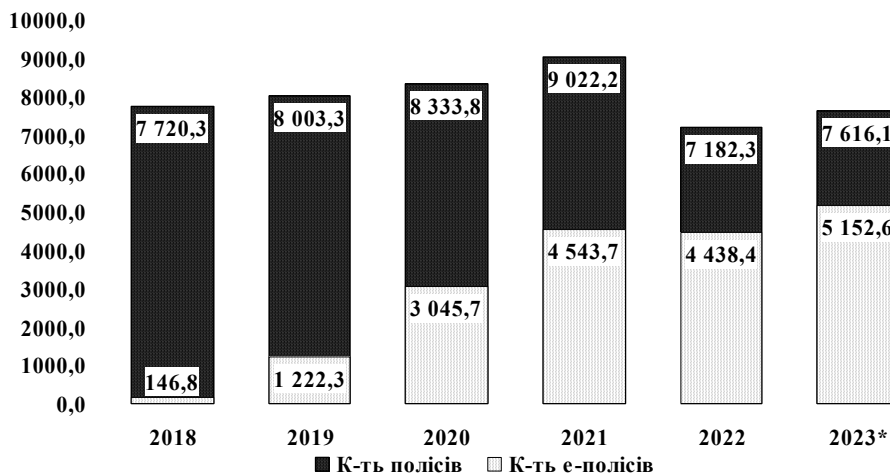

Рис. 2. Динаміка кількості укладених договорів ОСЦПВ у 2018–2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [15].

дяки розпорядженню Нацкомфінпослуг від 31.08.2017 №3631, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 27.09.2017 за №1197/31065 "Про затвердження Змін до Положення про особливості укладання договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів", який юридично визначив поняття електронного договору страхування. Після імплементації, дана технологія почала активними темпами ширитися, сприяючи розвитку Інтернет-страхування на ринку страхових послуг України. Протягом перших трьох років (2018—2020) кількість укладених електронних полісів ОСЦПВ зростала десятикратними темпами [15]. Динаміка загальної кількості укладених договорів та електронних договорів ОСЦПВ представлено на рисунку 2.

Вдала інтеграція та поширення практики укладання договорів страхування ОСЦПВ онлайн, сприяла поширенню цієї практики на інші види страхування, насамперед на медичне, туристичне, каско-страхування. Дана тенденція, посилилася під впливом пандемії COVID-19, введення локдаунів поширення захворюваності сприяли не лише поширенню онлайн-страхування, як найбільш ефективного способу укладання договорів, а й удосконалювали його. Пандемія змусила українські страхові компанії, рухатися у напрямку створення таких бізнес-процесів та екосистем, щоб дозволяли здійснювати весь цикл страхування онлайн. Інтеграція Інтернет-страхування у діяльність більшості страхових компаній України сприяла тому, що на початок війни компанії вже мали відлагоджені й функціонуючі системи дистанційного обслуговування страховальників, управління договорами страхування та навіть інструменти дистанційного урегулювання збитків. Таким чином, страхування в Україні стало достатньо гнучким та доступним для більшості населення України. Це посприяло тому, що в умовах війни компанії змогли продовжити надання послуг своїм клієнтам.

У 2022 році внаслідок війни, кількість укладених договорів страхування скоротилася на 20%, з 9 млн договорів до 7,1 млн договорів. В той же час, незважаючи на значні турбуленції, підвищення рівня невизначеності під впливом війни, кількість укладених електронних договорів практично не змінилася, і як наслідок їх частка у загальній кількості сягнула 62% у 2022 році. Таким чином, у 2022 році, переважна більшість договорів ОСЦПВ була укладена в електронній формі [15].

З метою оцінки ефективності використання InsurTech на ринку страхових послуг України, в рамках нашого дослідження, був проведений розрахунок ефектів від імплементації електронних договорів страхування (Інтернет-страхування) в сегменті обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. За даними Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ) імплементація електронних договорів страхування дозволила збільшити обсяги страхових надходжень за договорами страхування. Протягом аналізованого періоду, величина страхових платежів за електронними договорами ОСЦПВ, перевищує величину страхових платежів за неелектронними договорами страхування ОСЦПВ. При цьому частка страхових платежів за електронними договорами страхування ОСЦПВ, щоріч-

но зростала, у відповідності до динаміки зростання частки укладених електронних договорів ОСЦПВ у загальній кількості укладених договорів ОСЦПВ за період 2018—2022 рр. А середня величина платежів у розрахунку на один електронний договір страхування, є більшою за середню суму платежів на один договір ОСЦПВ в цілому. Що свідчить, що застосування електронних договорів на українському ринку ОСЦПВ, забезпечило зростання обсягів страхових платежів, як у розрахунку на один договір страхування, так і в абсолютному вираженні. Як результат, використання електронних договорів страхування ОСЦПВ, має своїм результатом, з одного боку, додаткове зростання кількості укладених договорів страхування, а з іншого забезпечує зростання у вартісному вираженні страхових платежів. Розраховані ефекти від впровадження електронних договорів ОСЦПВ: протягом 2018—2022 рр. забезпечили середньорічний додатковий приріст страхових платежів на 13%, загальна сума отриманих додаткових страхових платежів від впровадження за аналізований період склала 1 375 мільйонів гривень. Кількість додатково укладених договорів страхування (ОСЦПВ) за період з 2018 по 2022 рік склала 4,4 млн договорів. Відповідно, розрахована середньорічна кількість додатково укладених договорів страхування від впровадження електронних договорів ОСЦПВ за цей період — 1,1 млн договорів страхування на рік [15].

Крім того, впровадження та використання електронних договорів ОСЦПВ сприяло зниженню катастрофічних негативних впливів війни на функціонування ринку страхових послуг України. Ефект утримання страховальників у 2022 році, в умовах війни за рахунок використання можливостей укладання електронних договорів ОСЦПВ дорівнює 1,65 млн укладених договорів страхування. Оскільки в умовах війни, вирішальними факторами для страховальників, була доступність, швидкість та можливість дистанційного укладання договору, величина скорочення неелектронних договорів ОСЦПВ у 2022 році в порівнянні з 2021 була на рівні 39%. Якщо б можливість укладання електронних договорів була відсутньою, загальна кількість договорів ОСЦПВ за 2022 рік також скоротилася б на 39%. Як наслідок, у 2022 році ми б мали 5,5 млн укладених договорів, а не фактичні 7,2 млн договорів. Таким чином розрахований ефект утримання страховальників за допомогою використання електронних договорів страхування у 2022 році, в період війни склав 1,65 млн договорів ОСЦПВ. Що відобразилося б у потенційному недоотриманні страхових платежів у розмірі 1 614 мільйонів гривень. Таким чином, функціонування на ринку страхових послуг України Інтернет-страхування у 2022 році, незважаючи на руйнівні наслідки війни, в тому числі на страхову галузь, дозволило утримати 1,65 млн договорів ОСЦПВ та 1 614 мільйонів гривень страхових платежів за даним видом страхування [15].

У 2023 році в умовах триваючої війни, частка електронних договорів у загальній структурі укладених договорів ОСЦПВ зросла на 5% і сягнула 67,7% від усіх договорів страхування. Забезпечуючи при цьому, поміж інших факторів, додаткове зростання суми страхових платежів. Таким чином, можемо стверджувати, що ефект від імплементації та функціонування елект-

ронних договорів страхування не лише забезпечує додаткову гнучкість та нівелювання різких впливів кризових та катастрофічних явищ, а й дає додаткові можливості для довготривалого зростання ринку страхових послуг України, стимулюючи поширення та рівень проникнення страхування в Україні. Крім того, динаміка збільшення частки електронних договорів у загальній структурі договорів ОСЦПВ, є свідченням тенденцій діджиталізації процесу укладання та обслуговування договорів страхування та страхової діяльності в цілому. Екстраполюючи результати оцінки розвитку Інтернет-страхування у сфері ОСЦПВ на інші види страхування, можемо зробити висновок, що ринок страхових послуг України тяжіє до діджиталізації. Дана тенденція пояснюється процесом все більшого поширення та використання InsurTech, зокрема Інтернет-страхування [15].

Поряд з Інтернет-страхуванням поширеними технологіями у діяльності вітчизняних страхових компаній є: чат-боти, телематика, Big Data, хмарні обчислення та IoT технології.

Чат-боти активно розвивалися поруч з Інтернет-страхуванням, доповнюючи або частково компенсуючи функціонал особистого кабінету або ж додатку страхових компаній. Чат-боти нині уже є сталою практикою дистанційного обслуговування страхувальників. Серед функцій чат-ботів страхових компаній на ринку страхових послуг України на сьогодні доступні: укладення договору страхування, документообігу (як для надання необхідних документів, так і отримання), покупки додаткових продуктів та замовлення послуг, пролонгування договорів страхування, отримання послуг асистансу, інформації за договором страхування та врегулювання збитків і багато інших. Страхові компанії "Тас" та "Інго" серед інших функцій надають змогу своїм клієнтам укласти/отримати електронний поліс/електронну картку застрахованої особи безпосередньо в чат-боті, що є досить непоганою альтернативою Інтернет-страхуванню. Таким чином, використання чат-ботів та Інтернет-страхування є ефективне комбінування функціоналів цих інструментів дозволяє українським страховим компаніям якісно надавати страхові послуги страхувальникам в дистанційному форматі. Перспективним напрямом вдосконалення процесів дистанційного обслуговування договорів страхування є використання чат-ботів на основі штучного інтелекту, що дозволять забезпечити максимально персоналізоване обслуговування клієнтів [12, 14].

Нині також, простежується активне застосування Big Data технологій та рішень. Раніше, українські страхові компанії в певній мірі користувалися Big data інструментами, для аналітики даних за результатами врегулювання збитків. Але на разі це перетворюється на невід'ємну частину операційної діяльності українських страхових компаній, насамперед в процесах оцінки збитків, калькуляції та формування страхових тарифів. Обсяги даних що генеруються в процесі операційної діяльності збільшуються значними темпами, це стимулює українських страховиків застосовувати все нові інструменти для аналітики великих масивів даних та безпосереднього формування масивів і систем збереження та обробки даних. Крім того, сьогодні на ринку

страхових послуг України простежується тенденція до використання не лише внутрішніх джерел даних про страхувальників, а й зовнішніх. Так нові технологічні рішення для страхових компаній, пропонує український телекомунікаційний гігант — Київстар. Big Data від Київстар — технологічне рішення для страхових компаній, оператор пропонує забезпечення персоналізованого страхування полісів для кожної категорії страхувальників, на основі величезних масивів даних абонентів, що забезпечуватиме:

- точнішу статистичну оцінку усіх груп страхувальників, можливість більш ефективного складання портрету клієнта, виявлення його ключових потреб у страховому захисті;

- якісне визначення цільових аудиторій та їх сегментування, для кожного окремого страхового продукту;

- скорингову перевірку та розрахунок надійності страхувальника в процесі укладання страхового договору і попереднє прогнозування страхових випадків;

- таргетований маркетинг, за допомогою таргетованої розсилки налагодити комунікацію з потенційним страхувальником [7, 16].

Подібні InsurTech рішення дозволять оптимізувати страховикам процес оцінки ризиків потенційних страхувальників та точніше розраховувати страхові тарифи, оскільки така оцінка буде проводитися на основі більшого об'єму релевантних даних про страхувальника з інших джерел, а не лише на власних даних страхової компанії.

Іншим прикладом InsurTech, що забезпечує можливість більш точної оцінки ризиків та розрахунків страхових тарифів є хмарні обчислення. Вони забезпечують ефективне опрацювання значних масивів даних за рахунок зовнішніх, додаткових потужностей хмарних сервісів, для прийняття більш ефективних та швидких управлінських рішень та більш точного розрахунку страхових тарифів і величини необхідного відшкодування за страховим договором. Прикладом використання хмарних технологій є страхова компанія "Уніка", що користувалася хмарними сервісами (середовищем) — технологічної компанії "De Novo" для забезпечення функціонування частини IT-інфраструктури страхової компанії під час міграції її IT-функцій [17].

Також, активно впроваджуються і використовуються на ринку страхових послуг України телематика та IoT технології. Телематика, нині присутня практично в усіх найбільших страхових компаніях українського ринку страхових послуг. На її базі страхові компанії сформували власні страхові продукти телематичного каско-страхування. Так, страхова компанія ARX починаючи з 2016 року використовує телематику у своєму продукті "КАСКО Смарт". Телематика є спеціальною системою моніторингу на основі технічних пристроїв датчиків, що встановлюються в автомобільну та виробничу техніку для відслідковування стану техніки, розташування, переміщення та, у випадку автомобілів, відслідковування поведінки водія (страхувальника). Використання телематики у каско-страхуванні дозволяє українським страховим компаніям отримувати більш точну інформацію про страхуваль-

Таблиця 2. Завдання та сфери застосування окремих InsurTech технологій та рішень на ринку страхових послуг України

Технології	Застосування
Big data та хмарні технології	Технічне забезпечення процесів зберігання та обробки даних за страховими договорами, оцінки ризиків, точного обрахунку страхових тарифів та розміру страхового відшкодування, а також для predictable-аналітики та інших завдань.
Інтернет-страхування	Забезпечує процес укладання договорів страхування, управління договором, врегулювання вимог страховальників та ефективну взаємодію з ними.
Телематика та Інтернет речей	Забезпечують процес отримання достовірних та змістовних даних про страхувальника та об'єкт страхування, дозволяють проводити більш точну оцінку ризиків та розрахунок страхових тарифів за кожним окремим договором страхування, а також забезпечують можливості точного визначення розміру фактичних збитків у процесі відшкодування збитків за наслідками настання страхових випадків.
Чат-боти, NLP-системи	Налагодження зручної комунікації зі страхувальниками, документообігу, укладання та управління договорами страхування.
Мобільні мережі, штучний інтелект, машинне навчання та RPA-системи	Використання цих технологій забезпечує можливості функціонування, вдосконалення та інтеграції усіх вищезгаданих InsurTech рішень у страховій діяльності

Джерело: узагальнено автором.

ника та застрахований об'єкт, ефективно розраховувати потенційні ризики та ймовірність настання страхового випадку, класифікувати страхувальників, і на основі точної оцінки ризиків за кожним договором страхування пропонувати своїм клієнтам більш персоналізовані та доступніші страхові послуги, в залежності від поведінки та схильностей страхувальник [12, 13].

IoT технології або ж Інтернет речей використовується українськими страховими компаніями для отримання актуальних даних про застраховані об'єкти та для більш точнішої оцінки збитків при майновому страхуванні. Подібно до телематики IoT є сукупністю розумних технологічних пристроїв, що забезпечують збір та передачу інформації щодо об'єкту страхування. На українському ринку страхових послуг IoT технології використовуються переважно для збору інформації при страхуванні нерухомого майна, виробничого обладнання, а також у сільськогосподарському страхуванні [10].

Систематизуючи проаналізовану інформацію щодо InsurTech рішень, що нині використовуються на ринку страхових послуг України, можемо описати ключові бізнес-процеси страхових компаній та завдання для яких використовуються ті чи інші технологічні рішення. Опис сфер застосування та завдань використання ключових InsurTech рішень, що використовуються на ринку страхових послуг України представлено в таблиці 2.

Перспективними ж технологіями для майбутньої імплементації та використання на ринку страхових послуг України є: граничні та квантові обчислення, блокчейн-технології та смарт-контракти, новітні біометричні технології та інші.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

За результатами проведеного дослідження можемо зробити висновок, що використання InsurTech на українському страховому ринку надає можливості страховим компаніям провадити свою страхову діяльність та надавати клієнтам послуги страхового

захисту, в найбільш критичних умовах (кризи, війни), завдяки їх гнучкості, доступності, зручності та швидкості. Розраховані ефекти від використання електронних договорів ОСЦПВ (Інтернет-страхування) відображають безумовні переваги використання InsurTech на ринку страхових послуг України, а також схильність українського страхового ринку та страхувальників зокрема до гнучкого, доступного та кастомізованого процесу надання страхових послуг. За рахунок використання різних InsurTech рішень українські страхові компанії не лише забезпечують більш кастомізовані страхові продукти та більш ефективний процес надання страхових послуг, а й мають змогу оптимізувати всі свої ключові бізнес-процеси, скорочуючи рівень операційних витрат. Перелік технологій, що вже нині використовуються на ринку страхових послуг України включає: інтернет-страхування, телематику, чат-боти, Big data, хмарні та IoT технології. Перспективними ж технологіями для активного використання є: граничні та квантові обчислення, блокчейн-технології, смарт-контракти, біометричні технології.

Перспективними з огляду подальших досліджень є процеси інтеграції класичних бізнес-систем страхових компаній та InsurTech, дослідження стратегій фінансування впровадження новітніх технологій у страховій діяльності, та процеси трансформації ринку страхових послуг при використанні InsurTech.

Література:

1. Пономарьова О. Б., Колеснік Є. О., Сіліна І. С. Конвергенція Insurtech і традиційної технології страхування. Приазовський економічний вісник. 2019. Вип. 2 (13). С. 305—307.
2. Chen, L. (2019), "The promise and Perils of InsurTech", Singapore Journal of Legal Studies, pp. 5-13.
3. Sallam, M. and Mohamed, A. (2022), "Internet of Things (IoT) in Supply Chain Management: Challenges, Opportunities, and Best Practices", Sustainable machine intelligence journal, vol. 2. pp. 4—7.
4. Базилевич В. Д., Приказюк Н. В., Лобова О. М. Цифровізація у забезпеченні конкурентних переваг страхової компанії. Київ. Економіка та держава, № 2, 2020. С. 15—19.

5. Волосович С.В., Фоміна О.А. Технології інновації на страховому ринку. Вісник Київський Національний торговельно-економічний університет. Київ, 2018. № 5. С. 124—133.

6. Гринчак Н. А. Аналіз впливу технологій інтернету речей на розвиток ринку транспортно-логістичних послуг. Науковий Вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2019. № 4. С. 74—80.

7. Ерастов В.І. Використання Big Data у страховій діяльності. Фінансові послуги. 2016. № 5 (119). С. 11—13.

8. Приказюк Н., Моташко Т. Нові вектори розвитку автотранспортного страхування в Україні. Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Київ. Економіка 3 (168), 2015. С. 37—47.

9. Пікус Р., Заколюдажний В. Інноваційний розвиток страхової діяльності як основа підвищення її ефективності. Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Київ. Економіка 3 (168), 2015. С. 72—80.

10. Тлуста Г., Ерастов. В. Зарубіжний досвід функціонування та розвитку інтернет-страхування. Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Київ. Економіка 3 (168), 2015. С. 55—61.

11. Шолойко А. С. Перспективи розвитку RegTech на страховому ринку України. Фінансові послуги. 2019. № 1. С. 7—9.

12. Investopedia (2023), "Overview of Insurtech & Its Impact on the Insurance Industry", available at: <https://www.investopedia.com/terms/i/insurtech.asp> (Accessed 29 September 2023).

13. Офіційний сайт страхової компанії ARX. URL: <https://arx.com.ua/blog/expert-opinion/inshurtekh%20-nove-%20slovo-%20v-%20strakhuvanni-%20bez-%20yakoh-o-vzhe-ne-obiitysia> (дата звернення: 20.10.2023).

14. Офіційний сайт страхової компанії ІНГО. URL: <https://ingo.ua/novini/novi-mozhливosti-chat-botu-v-servisi-medichnogo-strakhuvannya-ingo> (дата звернення: 13.10.2023).

15. Статистичні дані за внутрішнім страхуванням. Статистика. МТСБУ. URL: <https://mtsbu.ua/ua/statistics/Statisticaldata> (дата звернення: 16.10.2023).

16. Big Data у страхуванні: завдання й технології оцінювання ризиків. URL: <https://hub.kyivstar.ua/news/big-data-u-strakhuvanni-zavdannya-j-tehnologiyi-oczinuyuvannya-rizikiv/> (дата звернення: 21.10.2023).

17. Соколова А. М., Гасій О.В., Тимошенко О.В., Педченко Н.С. Сучасні тенденції розвитку страхового ринку України в умовах цифровізації. Науковий Вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Економічні науки № 1 (105). 2022. С. 47—60.

References:

1. Ponomaryova, O.B. Kolesnik, E.O. and Silina, I.S. (2019), "Convergence of Insurtech and traditional insurance technology", *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 2 (13), pp. 305—307.

2. Chen, L. (2019), "The promise and Perils of InsurTech", *Singapore Journal of Legal Studies*, pp. 5-13.

3. Sallam, M. and Mohamed, A. (2022), "Internet of Things (IoT) in Supply Chain Management: Challenges,

Opportunities, and Best Practices", *Sustainable machine intelligence journal*, vol. 2, pp. 4—7.

4. Bazilevich, V. D. Prykazyuk, N. V. and Lobova, O. M. (2020), "Digitization in ensuring competitive advantages of insurance companies", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 15—19.

5. Volosovich, S.V. and Fomina, O.A. (2018), "Technologies of innovation in the insurance market", *Visnyk Kyivskiyi Natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet*, vol. 5, pp. 124—133.

6. Hrynychak, N. A. (2019), "Analysis of the impact of Internet of Things technologies on the development of the transport and logistics services market", *Naukovyi Visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu*, vol. 4, pp. 74—80.

7. Erastov, V.I. (2016), "Use of Big Data in insurance", *Fynansovi posluhy*, vol. 5 (119), pp. 11—13.

8. Prykazyuk, N. and Motashko, T. (2015), "New vectors of motor vehicle insurance development in Ukraine", *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, vol. 3 (168), pp. 37—47.

9. Pikus, R. and Zakolodyazhnyi, V. (2015), "Innovative development of insurance activity as a basis for increasing its efficiency", *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, vol. 3 (168), pp. 72—80.

10. Tlуста, G. and Erastov, B. (2015), "Foreign experience of functioning and development of Internet insurance", *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, vol. 3 (168), pp. 55—61.

11. Sholoiiko, A. S. (2019), "Prospects for the development of RegTech in the insurance market of Ukraine", *Fynansovi posluhy*, vol. 1, pp. 7—9.

12. Investopedia (2023), "Overview of Insurtech & Its Impact on the Insurance Industry", available at: <https://www.investopedia.com/terms/i/insurtech.asp> (Accessed 29 September 2023).

13. Official website of ARX insurance company (2021), "Insurtech is a new word in insurance", available at: <https://arx.com.ua/blog/expert-opinion/inshurtekh%20-nove-%20slovo-%20v-%20strakhuvanni-%20bez-%20yakoh-o-vzhe-ne-obiitysia> (Accessed 20 October 2023).

14. Official site of INGO insurance company (2023), "New opportunities of the chatbot in the health insurance service INGO", available at: <https://ingo.ua/novini/novi-mozhливosti-chat-botu-v-servisi-medichnogo-strakhuvannya-ingo> (Accessed 13 October 2023).

15. Official site of MTSBU (2023), "Statistics on internal insurance", available at: <https://mtsbu.ua/ua/statistics/Statisticaldata> (Accessed 16 October 2023).

16. The official site of Kyivstar Business Hub (2023), "Big Data in insurance: tasks and technologies of risk assessment", available at: <https://hub.kyivstar.ua/news/big-data-u-strakhuvanni-zavdannya-j-tehnologiyi-oczinuyuvannya-rizikiv/> (Accessed 21 October 2023).

17. Sokolova, A.M. Hasii, O.V. Tymoshenko, O.V. and Pedchenko, N.S. (2022), "Modern trends in the development of the insurance market of Ukraine in conditions of digitalization", *Naukovyi Visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, vol. 1 (105), pp. 47—60.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2023 р.

I. В. Драган,

д. держ. упр., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу методології сталого розвитку, Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6906-5000>

Н. В. Дацій,

д. держ. упр., професор, професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0640-6426>

I. О. Драган,

д. держ. упр., професор, завідувач кафедри права та правоохоронної діяльності, публічного управління та адміністрування, Державний університет "Житомирська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5716-1273>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.158

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СКЛАДОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

I. Dragan,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Senior Research Fellow of the Department of Sustainable Development Methodology, Institute for demography and life quality problems of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

N. Datsii,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr

I. Dragan,

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Law and Law Enforcement Activities, Zhytomyr Polytechnic State University

ANALYSIS OF THE FINANCIAL COMPONENTS OF THE STATE POLICY OF HEALTH PROTECTION IN UKRAINE

В статті показано необхідність розвитку та доповнення теоретичних та концептуальних підходів до питань організації медичного страхування у системі фінансування економіки держави, що зумовило необхідність зосередитись на аналізі якісних та кількісних ознак ефективного фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я шляхом визначення рівня її фінансування в Україні.

Доведено, що окремі аспекти вимагають подальшого поглибленого дослідження та узагальнення з урахуванням розвитку сучасних наукових здобутків. Складні економічні та політичні умови в нашій країні потребують розробки ефективних механізмів та інструментів економічної діяльності, використання яких створить передумови для адаптації існуючих наукових знань про страховий ринок та економічної ролі держави при здійсненні медичного страхування та охорони здоров'я.

Зроблено висновки, що ринок медичного страхування не є провідним сегментом страхового ринку, його роль додаткового джерела фінансування галузі охорони здоров'я використовується недостатньо, що є однією з основних причин недостатнього фінансування економіки держави в цілому. З одного боку, ринок медичного страхування є досить перспективним та прибутковим, а з іншого — трудомістким та складним, що вимагає від страхової компанії високого професіоналізму. Динамізм його розвитку залежить від створення сприятливих умов страхування як на законодавчому рівні, так і на рівні страхових компаній, а також від довіри громадян до страхової галузі в цілому та особистого страхування зокрема. Проблеми ринку медичного страхування вимагають вирішення шляхом подальшого опрацювання організаційних, правових та економічних засад медичного страхування в умовах воєнного стану, що відповідають економічному відновленню реальності для підвищення рівня життя населення, розвитку особистого страхування та оздоровлення усієї галузі охорони здоров'я.

The article shows the need for the development and addition of theoretical and conceptual approaches to the issues of health insurance organization in the financing system of the state economy, which made it necessary to focus on the analysis of qualitative and quantitative signs of effective financial support of the health care sector by determining the level of its financing in Ukraine.

Continuous health insurance is the most common among policyholders in Ukraine, as this type of insurance covers more risks than other types of health insurance. Health insurance in case of sickness and medical expenses insurance are still at a low level.

It is proved that certain aspects require further in-depth research and generalization taking into account the development of modern scientific achievements. Complex economic and political conditions in our country require the development of effective mechanisms and tools of economic activity, the use of which will create prerequisites for the adaptation of existing scientific knowledge about the insurance market and the economic role of the state in the implementation of medical insurance and health care.

It was concluded that the health insurance market is not a leading segment of the insurance market, its role as an additional source of funding for the health care industry is not used enough, which is one of the main reasons for insufficient financing of the state economy as a whole. On the one hand, the health insurance market is quite promising and profitable, and on the other hand, it is time-consuming and complex, which requires high professionalism from the insurance company. The dynamism of its development depends on the creation of favorable insurance conditions both at the legislative level and at the level of insurance companies, as well as on the trust of citizens in the insurance industry in general and personal insurance in particular. The problems of the health insurance market require a solution by further working out the organizational, legal and economic foundations of health insurance under martial law, which correspond to the economic recovery of reality to raise the standard of living of the population, develop personal insurance and improve the health of the entire health care industry.

Ключові слова: державна політика, медичні послуги, механізми, охорона здоров'я, ринок, страхування, фінансування галузі.

Key words: public policy, medical services, mechanisms, health care, market, insurance, industry financing.

ВСТУП

Слід зазначити, що без розвинутого страхового ринку неможливе забезпечення поступального соціально-економічного розвитку економіки держави, безпечне функціонування суб'єктів господарювання, підвищення добробуту населення та забезпечення всіх сфер його життєдіяльності. За загальним обсягом страхових премій Україна посідає 49 місце (2 909 млн дол. США), за часткою страхових премій у ВВП — 58 місце (2,11%), за часткою премій на душу населення — 74 місце (64 дол. США). В Україні застраховано близько 10% ризиків, тоді як у більшості розвинених країн світу 90—95%. Частка українського страхового ринку у загальноєвропейському обсязі страхових послуг становить 0,05% [2].

Такі дані, з одного боку, свідчать про нерозвиненість українського страхового ринку, а з іншого — про його потенціал, який можна реалізувати за умови економічного зростання країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Існує досить велика кількість робіт, присвячених проблем медичного страхування питанням охорони здоров'я, якими займалися такі науковці, як Н.В. Авраменко, В.В. Дума, М.М. Білинська, О.П. Волосовець, О.І. Крикун, В.Г. Передерій, М.Ю. Поворозник, Я.Ф. Радиш, О. Л. Руда, Ю.В. Стеценко, Т. В. Татаріна та інші.

При цьому, окремі аспекти вимагають подальшого поглибленого дослідження та узагальнення з урахуванням розвитку сучасних наукових здобутків. Складні еко-

номічні та політичні умови в нашій країні потребують розробки ефективних механізмів та інструментів економічної діяльності, використання яких створить передумови для адаптації існуючих наукових знань про страховий ринок та економічної ролі держави при здійсненні медичної страхування та охорони здоров'я.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Необхідність розвитку та доповнення теоретичних та концептуальних підходів до питань організації медичного страхування у системі фінансування економіки держави, зумовлює необхідність зосередитись на аналізі якісних та кількісних ознак ефективного фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я шляхом визначення рівня її фінансування в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальна кількість страхових компаній в Україні залишається високою. Так, кількість страхових компаній в Україні значно перевищує кількість страховиків в інших країнах СНД (у Казахстані — 40, у Молдові — 24, у Грузії — 15, у Таджикистані — 10 [1]) і провідних європейських страхових ринках країн, мають вищі показники ВВП душу населення. Динаміка розвитку страхових компаній України за 1999-2021 роки показує, що загальна кількість страхових компаній поступово збільшувалася до 2008 р., а після кризи 2008 р. поступово починає знижуватися. Кількість страхових компаній (СК) станом на 01.01.2021 р. склала 156, з яких 13 СК із страхування життя (СК "Life") та 143 СК, які здійснювали види

страхування, інші, ніж страхування життя (СК "non-Life").

Незважаючи на велику кількість страхових компаній, збільшення обсягів страхових операцій, розширення напрямків страхової діяльності та впровадження нових страхових послуг, страховий ринок залишається досить закритим, вразливим, фінансово слабким та економічно обмеженим. Свідченням цього є місце України у сучасному світовому страховому просторі за обсягами збору страхових премій, часткою страхових премій у ВВП, розміром страхової премії з розрахунку на одну особу.

Загальний обсяг українського страхового ринку зі збору страхових премій становить 2,9 млрд. дол. США від обсягів світового ринку страхування 4 324,2 млрд. дол. Це означає, що страховий ринок України займає лише 0,01% світового страхового ринку, 0,05% європейського страхового ринку та 3,3% страхового ринку Центральної та Східної Європи. Наведені показники є мізерними, особливо з огляду на географічне розташування України, чисельність її населення (понад 7% населення Європи) та економічний потенціал [5; 7]. Індикатором "здоров'я" страхового ринку є співвідношення між страховими виплатами та страховими преміями [4].

Для страхового ринку України характерні значні коливання цього показника. Наприклад, у 2004 р. таке співвідношення становило 7,9%, у 2005 р. — 58,2%, у кризовому 2009 р. — 32,9%, у воєнному 2022 р. — 23,9%. Це вказує на українську нестабільну ситуацію на ринку страхування. Отже, співвідношення між страховими преміями і страховими виплатами ринку страхування становить загалом менше 30%, а країнах з високої страхової культурою цей показник сягає 50—70% [3]. Слід зазначити, що у розвинених страхових ринках світу рівень страхових виплат коливається не більше 60—90% [6]. У Європейській практиці ситуація на страховому ринку вважається нестабільною, якщо рівень виплат нижчий за 70% [7].

В Україні цей показник знаходиться в межах 10-25% [5]. Низький рівень виплат зумовлений такими факторами, як шахрайство; несумлінність окремих страхових компаній, пов'язаних із неграмотністю більшості населення; ретельна селекція ризиків, взятих на страхування; сприятливі для страховика роки про відсутність кумуляції ризиків, що призводять до непомірного зростання страхових виплат [7]. Недостатня розвиненість страхового ринку України доповнюється нераціональністю його структури. Показники надходження страхових платежів у 2015 р. свідчать про високий попит на добровільне страхування майна (59,7%) та низький — на послуги зі страхування життя (7,4%) [6]. Структурний дисбаланс на цьому ринку вимагає втручання з боку держави, оскільки така ситуація суперечить основам функціонування страхових ринків країн як з розвинутою ринковою економікою, так і трансформаційною.

Сучасний стан страхового ринку України свідчить про те, що страхування недостатньо повно виконує свої функції з урахуванням того, що важливе значення має надаватися створенню ефективної системи особистого страхування з метою соціального захисту населення. За розрахунками науковців, частка страхових платежів з особистого страхування в Україні становить лише 4—

5%, тоді як у Західній Європі та США цей вид послуг займає близько 60%, у Японії — 80%, у Великій Британії — 70%, у світі в середньому — 58,3% [6]. Статистичні дані свідчать, що серед країн Європейського Союзу розвинений ринок ДМС має Німеччина, друге місце посідає Франція, а також Нідерланди та Великобританія [7].

Аналіз частки ДМС у загальному обсязі страхових премій та страхових виплат на страховому ринку в Україні показує, що абсолютні показники розвитку ДМС щодо надходжень страхових премій мають стійку тенденцію до зростання. Дані розрахунку свідчать, що частка чистих страхових премій з ДМС у структурі загальних чистих страхових премій із 2011 р. має тенденцію до постійного зростання, що свідчить про зацікавленість населення у цьому виді страхування.

Загальний обсяг валових страхових премій у 2022 р. знизився до 40 млрд грн, від фізичних осіб страховиками було отримано 25 млрд грн. Розмір валових премій ризикового страхування знизився на 9%, премії страхування життя, навпаки, зросли за квартал на 10%. Загалом у 2022 році розмір премій зі страхування життя знизився на 16%, а ризикового страхування — на 22%. Обсяг чистих страхових премій скоротилися до 39 млрд грн. Чисті зароблені страхові премії склали 35 млрд грн. Це свідчить про цінність послуг медичного страхування та з тим, що з добровільного медичного страхування характерна складна процедура врегулювання страхових випадків і висока відповідальність страховиків, фахівців асистанських центрів, лікарів медичних установ. Також слід зазначити, що добровільне медичне страхування не має попиту. Його частка у загальному обсязі страхового ринку становить близько 11%. Пояснюється така ситуація досить низьким рівнем доходів населення, оскільки лише 3% громадян України є достатньо платоспроможними, щоб користуватися страховими послугами [1].

Найбільш поширеним в Україні з боку страхувальників є безперервне страхування здоров'я, оскільки даний вид страхування покриває більше ризиків, ніж інші види медичного страхування. Страхування здоров'я на випадок хвороби та страхування медичних витрат все ще знаходяться на низькому рівні. Поступове збільшення страхових премій та страхових платежів зі страхування медичних витрат свідчить про зміну пріоритетів із боку страхувальників, котрим потрібною стає страхова виплата на момент отримання медичної послуги, а не після хвороби.

За оцінками експертів, медичне страхування на першому етапі введення у портфель компанії є збитковим, але в другому — нерентабельним. Слід зазначити, що рівень збитковості ДМС може досягати 80-90%, надалі дохідність подібних операцій може коливатися в межах 2—10%. Тому здійснювати ДМС можуть лише ті компанії, які мають стабільний та збалансований страховий портфель.

Усе це визначає природну диференціацію страховиків за обсягами здійснення ДМС страховому ринку. Важливою умовою оцінки ролі медичного страхування є результат певного рівня капіталізації страхових компаній, що працюють на ньому. Показниками, що найбільш повно характеризують капіталізацію страхо-

вих компаній, є сума страхових премій, обсяги активів страховиків, величина власного капіталу, обсяг сформованих страхових резервів та страхові виплати. Зазначено, що найбільш капіталізованими страховими компаніями, які здійснюють добровільне медичне страхування, була ТАС СГ, "Уніка", "ІНГО" та "VUSO", а найменший обсяг капіталу мала "КНЯЖА" та "PZU УКРАЇНА". У 2021 р. АРХ, "Уніка", УСГ, ТАС СГ залишилися найбільш капіталізованими страховими компаніями, які займаються добровільним медичним страхуванням, на страховому ринку України. До них приєдналася АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ. Найменший обсяг капіталу у 2021 р. мають КНЯЖА. До конкурентних переваг страхових компаній слід віднести угоду про співпрацю з провідними лікувальними установами, наявність власної мережі медичних установ та цілодобових диспетчерських служб.

Слід згадати про загрози монополізації в даному сегменті порівняно з ринком загалом, оскільки навіть десять страхових компаній-лідерів забезпечують набагато більші обсяги надходжень страхових премій, ніж решта страхових компаній, які здійснюють добровільне медичне страхування. Ринок медичного страхування України є неконцентрованим досить закритим, враховуючи можливість будь-якого страховика будь-якої миті увійти на ринок і розпочати у ньому свою активну діяльність.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що популярність ДМС поступово зростала до 2014 р., про що свідчить факт збільшення кількості укладених договорів та страхових випадків, через які здійснювалися виплати у цей період. З 2014 р. по 2022 р. спостерігається значне скорочення кількості укладених договорів, що пов'язано із розпочатою антитерористичною операцією на частині території Донецької та Луганської областей, а в подальшому і повномасштабного вторгнення, що спричинило зниження рівня платоспроможності населення України.

Зниження кількості договорів із добровільного медичного страхування свідчить про те, що це дорога послуга для більшості населення: річна вартість страхових медичних продуктів економ-класу становить близько 300 дол. США на людину, а програми еліт-класу приблизно втричі дорожчі. Як свідчать дослідження, 95% громадян України не мають медичного страхування [2].

В Україні найчастіше медичні програми купують ті особи, які вже потребують відповідних послуг, оскільки їхнє здоров'я значно гірше, ніж у середньої людини. Важливою категорією страхувальників ДМС залишаються юридичні особи, серед яких промислові підприємства, комерційні банки та сфера послуг, тобто роботодавці, які страхують своїх працівників. Так, страхові компанії страхують одночасно 100—500 працівників, серед яких чимало тих, хто взагалі не звертається до лікарів [3].

Слід зазначити, що 95% українського ринку туристичного страхування посідає медичне страхування та страхування від нещасних випадків, безпосередньо пов'язане з обов'язковим характером такого страхування. Лідерами ринку зі страхування медичних витрат (договору асистанс) є такі страхові компанії, як ТАС СГ, "Уніка", "ІНГО", "VUSO" та PZU Україна [8]. На сьогодні найпоширенішим страховим полісом "асистанс" є бюджетний варіант, який включає мінімальне медичне забезпечення, що передбачає оплату витрат на амбула-

торну та швидку допомогу, транспортування та репатріацію у разі захворювання або смерті, невідкладну стоматологічну допомогу на суму до 200 дол. США [8].

Спостерігаються значні регіональні відмінності у розвитку добровільного медичного страхування в Україні. Так, із 156 страхових компаній України 109 перебувають у м. Києві, а це 70,4% страхового ринку. На Дніпропетровщині функціонує 17 страхових компаній, які займаються медичним страхуванням, у Харківській — 10. Кількість страхових організацій в інших регіонах не досягає десяти (у Запорізькій та Одеській областях по 7 страхових компаній, у Донецькій — 6 одиниць). Відсутнє медичне страхування у Житомирській, Миколаївській, Рівненській, Сумській, Тернопільській та Черкаській областях. Розвиток ринку медичного страхування, як і розвиток страхового ринку загалом, відбувається в Україні нерівномірно. Проблеми, з якими стикаються страхові компанії, що займаються добровільним медичним страхуванням, викликані низкою факторів, серед яких можна виділити: загальноекономічні (економічна ситуація, жорстка конкуренція, високий рівень безробіття, низький рівень платоспроможності населення, недосконалі законодавчі акти); специфічні (неузгодженість економічних інтересів суб'єктів страхового ринку, захоплення компаніями значної частини ринку, яка не відповідає рівню їх платоспроможності та професійної компетентності, низький професіоналізм кадрів).

Низький рівень розвитку ДМС зумовлений: незацікавленістю страховиків через складний за організаційними витратами вид страхування з урахуванням мінімальної рентабельності (рівень страхових виплат близько 60% і вище); зацікавленістю медичних страхових компаній співпрацювати з державними лікувально-профілактичними установами через дешеві та неефективні лікарські засоби, що не завжди відповідають бажанню клієнтів щодо якості та умов надання послуг; неможливістю страховика виконувати складні медичні проекти через обмеженість можливостей наявної мережі медичних установ це забезпечити.

Змінити ситуацію міг би сектор приватної медицини, але без відповідної державної інвестиційної політики його розвиток здійснюється дуже складно та повільно; відсутністю бажання населення страхуватися через недоступність медичного страхування через низький матеріальний рівень життя та низьку культуру у системі медичного страхування; відсутністю з боку держави будь-якої підтримки даного виду страхування та механізмів стимулювання його розвитку. Суттєвим стимулом для здійснення добровільного медичного страхування своїх працівників з боку роботодавців застосування адміністративно-правових та фінансово-правових методів шляхом виключення з бази оподаткування коштів, що витрачаються на покриття страхових виплат або дозвіл на включення витрат на добровільне медичне страхування в собівартість продукції, а також введення системи пільг для страхових компаній, які працюють у рамках програм добровільного медичного страхування [6]. Фінансові показники ринку медичного страхування знаходяться на низькому рівні, незважаючи на їх незначне зростання в динаміці, що свідчить про великий та невикористаний потенціал розвитку медичного страхування в Україні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зробити висновки, що ринок медичного страхування не є провідним сегментом страхового ринку, його роль додаткового джерела фінансування галузі охорони здоров'я використовується недостатньо, що є однією з основних причин недостатнього фінансування економіки держави в цілому. З одного боку, ринок медичного страхування є досить перспективним та прибутковим, а з іншого — трудомістким та складним, що вимагає від страхової компанії високого професіоналізму. Динамізм його розвитку залежить від створення сприятливих умов страхування як на законодавчому рівні, так і на рівні страхових компаній, а також від довіри громадян до страхової галузі в цілому та особистого страхування зокрема. Проблеми ринку медичного страхування вимагають вирішення шляхом подальшого опрацювання організаційних, правових та економічних засад медичного страхування в умовах воєнного стану, що відповідають економічному відновленню реальності для підвищення рівня життя населення, розвитку особистого страхування та оздоровлення усієї галузі охорони здоров'я.

Література:

1. Вівсянник О. М. Значення та функції міжнародних організацій в інституційній системі державного регулювання охорони здоров'я. Монографія Рівне : Волин. обереги, 2022. 212 с.
2. Братюк В. П. Сучасні реалії в Україні та страховий ринок. Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції. Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклик. Мукачєво: МДУ, 2022. С. 19—21.
3. Дума В. В. Страхова діяльність в умовах російської агресії: правові підстави й практичні перспективи. Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal "Air and Space Law". 2022, № 2 (63). С. 160—166.
4. Пишний П. Страховка від дронів та ракетних атак. Як інвестори зможуть захистити свій капітал в Україні від воєнних ризиків. Головні новини України та світу за день. URL: <https://delo.ua/finance/yak-investorizmozut-zaxistiti-svoyivkladennya-v-ukrayini-vid-viiskovix-rizikiv-413250/> (дата звернення: 13.09.2023).
5. Поворозник М.Ю. Бенчмаркінг моделей організації систем медичних послуг // Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 11. С. 41—43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_11_10 (дата звернення: 12.08.2023 р.).
6. Руда О. Л. Розвиток страхового ринку в Україні. Ефективна економіка. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7634> (дата звернення: 11.10.2023).
7. Татаріна Т. В. Функціонування вітчизняного ринку перестраховування в умовах воєнного стану. Наукові перспективи, 2022, 12 (30). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/3259/3274> (дата звернення: 15.10.2023).
8. Ханіна О.І. Державно-управлінські впливи формування здорового способу життя. Актуальні проблеми психології в умовах політичної та економічної нестабільності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Дніпро, 21 грудня. 2022 р. Дніпро, 2022. С. 94—97.
9. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року N 2102-IX із змінами та доповненнями. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/U064_22?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01&_ga=2.31234495.1634821309.1681121436-565598937.1644944548 (дата звернення: 11.09.2023).

References:

1. Vivsianyk, O.M. (2022), Znachennia ta funktsii mizhnarodnykhorhanizatsij v instytutstijnij systemi derzhavnoho rehulivannia okhorony zdorov'ia [The importance and functions of international organizations in the institutional system of state regulation of health care], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
 2. Bratyuk, V.P. (2022), "Modern realities in Ukraine and the insurance market", Zbirnyk tez dopovidej IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Upravlinnia sotsialno-ekonomichnymy transformatsiiamy hospodarskykh protsesiv: realii i vyklyk. [Collection of abstracts of reports of the 4th International scientific and practical conference. Management of socio-economic transformations of economic processes: realities and challenges], MDU, Mukachevo, Ukraine, pp. 19—21.
 3. Duma, V.V. (2022), "Insurance activity in the conditions of Russian aggression: legal grounds and practical prospects", Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal "Air and Space Law", vol. 2 (63), pp. 160—166.
 4. Pyshnyi P. (2023), "Insurance against drones and missile attacks. How investors can protect their capital in Ukraine from military risks", Available at: <https://delo.ua/finance/yak-investorizmozut-zaxistiti-svoyivkladennya-v-ukrayini-vid-viiskovix-rizikiv-413250/> (accessed: 13.09.2023).
 5. Povoroznyk, M.Yu. (2016), "Benchmarking of medical services organization models", Prychornomors'ki ekonomichni studii, vol. 11, pp. 41—43, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_11_10 (Accessed 12.08.2023).
 6. Ruda, O.L. (2022), "Development of the insurance market in Ukraine", Efektyvna ekonomika, vol. 2, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7634> (accessed: 11.10.2023).
 7. Tatarina T.V. (2022), "Functioning of the domestic reinsurance market under martial law", Naukovi perspektivy, vol. 12 (30), Available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/3259/3274> (accessed: 15.10.2023).
 8. Khanina, O.I. (2022), "State-management influences on the formation of a healthy lifestyle", Aktual'ni problemy psykholohii v umovakh politychnoi ta ekonomichnoi nestabil'nosti : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Current problems of psychology in the conditions of political and economic instability: materials of the International Scientific and Practical Conference], Dnipro, Ukraine, pp. 94—97.
 9. President of Ukraine (2022), Decree "On the introduction of martial law in Ukraine", Available at: https://ips.ligazakon.net/document/view/U064_22?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01&_ga=2.31234495.1634821309.1681121436-565598937.1644944548 (accessed: 11.09.2023).
- Стаття надійшла до редакції 22.11.2023 р.*

УДК 930.25:004](477)(043.3)

С. А. Чукут,

д. держ. упр., професор, професор кафедри теорії та практики управління,

Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9829-0218>

А. А. Карапозюк,

заступник начальника відділу інформації та комунікацій з громадськістю, Управління

інформації та комунікацій з громадськістю Державної аудиторської служби України

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2252-7113>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.163

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ АРХІВНОЇ СПРАВИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ ТА ЙОГО ІНТЕГРАЦІЇ У СВІТОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

S. Chukut,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,

Professor of the Department of Theory and Practice of Management,

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

A. Karapozhiuk,

Deputy Head of the Department of Information and Public Communications of the Information

and Public Communications Directorate of the State Audit Service of Ukraine

DIGITIZATION OF ARCHIVAL PROCESSES IN THE CONTEXT OF FORMING THE NATIONAL ARCHIVAL FUND AND ITS INTEGRATION INTO THE GLOBAL INFORMATION SPACE

У статті проведено аналіз архівної справи, зокрема акцентовано увагу на цифровізації архівних процесів в контексті формування Національного архівного фонду та його інтеграції у світовий інформаційний простір. Проаналізовано досвід Сполучених Штатів Америки та Австралії у збереженні електронних документів, з'ясовано їхні відповідні методології та технології. Встановлено, що у Сполучених Штатах Національне управління архівів і документів (NARA) використовує комплексну стратегію цифрового збереження, яка включає стандартизацію, планування ризиків, керування файлами та активну участь у міжнародному співробітництві щодо цифрового збереження. Водночас Національний архів Австралії наголошує на трансформації служби через удосконалення законодавства, ефективні методи управління, впровадження передових технологій і розширені можливості для оцифрування та збереження документів. Примітно, що обидва архіви використовують хмарні технології для зберігання та доступності електронних документів, що призводить до зниження витрат на обслуговування. Крім того, інтеграція штучного інтелекту є спільним аспектом, причому обидва архіви активно використовують його для автоматизації обробки документів, включаючи автоматичне заповнення метаданих, оптимізуючи процеси управління документами. Також розглянуто відповідний досвід Китаю та Польщі.

Стаття завершується практичними рекомендаціями, які розроблені з урахуванням досліджених зарубіжних практик. Наголошується потреба у розробці Стратегії довготривалого зберігання електронних документів. Акцентується увага на необхідності цифровізації архівних установ, які є ключовими у формуванні Національного архівного фонду. Враховуючи сучасні вимоги до зберігання, обробки та доступності документів, архівним установам необхідно не лише адаптуватися до нових технологій, але й постійно вдосконалювати свої методології. Це передбачає оновлення технічної інфраструктури, підвищення кваліфікації персоналу та розробку ефективних процедур управління електронними документами відповідно до сучасних стандартів збереження та доступності інформації. Особливе значення в цьому процесі має приділятися використанню штучного інтелекту з урахуванням та запобіганням основним його викликам та загрозам.

This article conducts an in-depth analysis of the evolution of archival affairs, specifically focusing on the digitalization of archival processes within the framework of establishing the National Archival Fund and its integration into the global information landscape. The study delves into the experiences of the United States and Australia in preserving electronic documents, elucidating their advanced methodologies and technologies for electronic document conservation.

In the United States, the National Archives and Records Administration (NARA) employs a comprehensive digital preservation strategy that encompasses standardization, risk planning, file management, and active participation in international collaborations on digital preservation. Meanwhile, the National Archives of Australia emphasizes service transformation through legislative enhancements, effective management practices, adoption of cutting-edge technologies, and enhanced capabilities for document digitization and preservation. Notably, both archives leverage cloud technologies for electronic document storage and accessibility, leading to reduced maintenance costs. Furthermore, the integration of artificial intelligence is a shared aspect, with both archives actively employing it for automating document processing, including the automatic completion of metadata, and streamlining document management processes. The relevant experience of China and Poland is also considered.

The article concludes with practical recommendations, which are developed taking into account the studied foreign practices. The need to develop a Strategy for the long-term storage of electronic documents is emphasized. Attention is focused on the need for digitalization of archival institutions, which are key in the formation of the National Archival Fund. Taking into account the modern requirements for the storage, processing, and accessibility of documents, archival institutions need not only to adapt to new technologies but also to continuously improve their methodologies. This involves updating the technical infrastructure, improving staff skills, and developing effective procedures for managing electronic documents by modern standards for the preservation and accessibility of information. Particular importance in this process should be given to the use of artificial intelligence, taking into account and preventing its main challenges and threats.

Ключові слова: державна політика у сфері архівної справи і діловодства, штучний інтелект, цифровізація, електронний документ, електронний інформаційний ресурс, інформаційні технології.

Key words: state policy in the field of archival affairs and record management, AI, digitalization, electronic document, electronic information resource, information technology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Перед обличчям динамічних викликів українська архівна система потребує відповідної адаптації. На неї покладено важливу місію надання архівних послуг, які

відповідають постійно змінюючимся вимогам електронного урядування. На передньому плані цих викликів лежить імператив задоволення нагальних потреб суспільства. Крім того, стаття започатковує дискусію про необхідність перегляду та вдосконалення архівного законодавства, зокрема Закону України "Про Національний архівний фонд та архівні установи" [1]. Він потребує

комплексного перегляду, особливо в частині його адаптації до потреб цифровізації та децентралізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Встановлено, що дослідженнями процесів розвитку архівної справи, діловодства та документообігу займалися Боряк Г. [2], Бездрабко В. [3], Загорецька О. [4], Калакура Я. [5], Ковтанюк Ю. [5], Кулешов С. [6], Матяш І. [7], Новохатський К. [8], Сельченкова С. [9], Хромов А. [10], Христова Н. [11] та ін. Також, тема державної політики у сфері архівної справи і діловодства знайшла своє відображення в працях Берковського В. [12], Кисельової Л. [13], Сокур Л. [14]. Серед багатьох робіт присвячених дослідженням електронного урядування та електронного документообігу в Україні, слід відзначити працю Чукут С. та Буряченко К. [15], в якій було проаналізовано найбільш поширені системи електронного документообігу в органах виконавчої влади в Україні, а також основні нормативно-правові акти, які його регулюють.

Загалом, ці дослідження та публікації свідчать про глибокий інтерес до теми архівної справи в контексті сучасних викликів і тенденцій, зокрема, у сфері цифровізації та електронного документообігу. Вони також підкреслюють необхідність постійного оновлення знань та навичок фахівців у цій сфері, щоб відповідати сучасним вимогам ефективного та безпечного управління архівними документами. Однак поза увагою дослідників залишається впровадження хмарних сховищ для зберігання електронних документів та застосування штучного інтелекту.

Саме цим зумовлено вибір теми дослідження — цифровізація процесів архівної справи в контексті формування Національного архівного фонду та його інтеграція у світовий інформаційний простір, а також виокремлення основних тенденцій та викликів, з якими стикається архівна галузь у процесі цифрової трансформації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Цілі статті полягають у загальненні результатів дослідження поточного стану та виокремленні перспектив розвитку державної політики у сфері архівної справи, насамперед цифровізації Національного архівного фонду України в контексті швидкого розвитку цифрових технологій та глобалізації інформаційного простору, виявленні основних тенденцій та викликів, з якими стикається архівна галузь у процесі цифрової трансформації, а також з'ясуванні того, як ці зміни впливають на збереження, доступність та використання архівних документів. На основі отриманих результатів будуть сформульовані рекомендації щодо шляхів запобігання потенційним викликам та загрозам, які виникають в процесі цифровізації архівної справи, а також використанні технологій штучного інтелекту в ній.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасному світі, де електронне урядування стрімко впроваджується, цифровізація архівних про-

цесів та забезпечення зберігання електронних документів є надзвичайно важливим. Це сприяє підвищенню відкритості та прозорості діяльності державних органів та місцевого самоврядування, а також забезпечує легкий доступ громадян до інформації та різноманітних послуг. Завдяки цифровізації вдається ефективніше документувати управлінські процеси у державних інституціях, а також автоматизувати пошук необхідних даних, що значно спрощує обробку та аналіз документації.

Пандемія COVID-19 та війна росії проти України прискорили та загострили потребу цифрової трансформації. На тлі загрози втрати важливих документів через фізичний знос, техногенні катастрофи, біошкодження або військові конфлікти, українські архівісти стикаються з проблемою збереження стратегічно важливих інформаційних ресурсів. Оцифрування документів виступає як один з ефективних методів збереження цієї інформації. Цифрові копії, створені з урахуванням необхідних умов та систем зберігання, можуть гарантувати довготривале збереження важливих даних, не лише для поточного використання, але й для наступних поколінь, а також для забезпечення соціального захисту громад.

В Україні питання створення, обігу та зберігання електронних документів, зокрема в контексті роботи архівів, регулюються наступними законами: "Про Національний архівний фонд та архівні установи", "Про електронні документи та електронний документообіг", "Про електронні довірчі послуги", "Про інформацію". Ці закони становлять правову основу для управління електронними документами в українських архівах, забезпечуючи їх належне ведення, зберігання та доступність у відповідності до сучасних цифрових практик.

Важливу роль у розвитку інформаційного суспільства в Україні відіграв Закон України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 роки" від 9 січня 2007 р. № 537-V, який вніс зміни до основних підходів у сфері архівної діяльності та зберігання документів [16].

Забезпечення якісного зберігання та управління документами є фундаментальним завданням для органів державної влади. Це особливо важливо, враховуючи передачу найцінніших документів до Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) для постійного зберігання. Такі документи стають частиною національної культурної спадщини, і їх збереження важливе для зберігання історичної пам'яті країни, документування її історії та культури.

Державна архівна служба України розробила та надіслала Міністерству цифрової трансформації України завдання для Національної програми інформатизації, які визначають стратегію цифровізації архівної політики на 2023 та 2023—2025 роки. Ці проєкти мають на меті забезпечити перехід до ефективного, відкритого та прозорого публічного управління [17].

У 2023 році Україна вже зробила значний крок у напрямку цифровізації архівної справи та діловодства. Пілотний проєкт з впровадження електронного архіву був реалізований Міністерством юстиції України у спів-

праці з Державною архівною службою, Міністерством цифрової трансформації України, проектом ЄС Pravo-Justice та іншими партнерами. Ця ініціатива передбачає створення спеціалізованого програмного забезпечення для обробки, зберігання та управління електронними архівними документами. Ці ініціативи втілюються в рамках реалізації Плану заходів із реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2022—2025 роки [17]. За словами Анатолія Хромова, керівника Державної архівної служби України, впровадження пілотного проекту "е-Архів" сприятиме процесу архівації електронних документів у державних структурах. Це, у свою чергу, забезпечить необхідні умови для сталого зберігання та використання електронних документів, що входять до складу Національного архівного фонду, включаючи так звані "документи, створені в електронному форматі", а також різноманітні електронні інформаційні ресурси держави [18].

Щороку лише Міністерство юстиції України передає до державного архіву близько 1200 справ, що містять паперові документи, загальною кількістю приблизно 240 тисяч аркушів формату А4. Також, для електронних документів, призначених для постійного чи довгострокового (більше 10 років) зберігання, створюються засвідчені паперові копії. Ці копії, разом з оригіналами електронних документів, також мають бути передані до державного архіву [17].

На наш погляд, досягти успіху в удосконаленні цифровізації архівних процесів можна шляхом запровадження прогресивних підходів, особливо у використанні хмарних технологій для забезпечення доступу до документів. Зокрема, важливим аспектом є зберігання електронних документів органів державної влади, які відіграють ключову роль у документуванні та збереженні історичних і сучасних державних процесів. Ефективне управління та архівація цих документів не лише забезпечує надійність і цілісність державної інформації, але й сприяє прозорості та підзвітності урядових дій перед громадськістю.

Для кращого розуміння сучасних тенденцій державної політики в сфері архівної справи проаналізуємо міжнародний досвід Сполучених Штатів Америки та Австралії. Варто сказати, що ці державні архіви активно впроваджують передові технології для зберігання електронних документів.

Національний архів Сполучених Штатів Америки (NARA) використовує сучасні цифрові технології для зберігання та управління величезними обсягами урядових документів та історичних записів.

NARA був у витоків архівної практики та теорії, пов'язаної з електронними документами. Станом на 1 грудня 2023 року Відділ електронних документів зберігає понад 2000 копій електронних записів із понад 100 федеральних агентств, що складається з понад 800 мільйонів унікальних файлів загальним обсягом понад 400 терабайт та включають електронні записи із засідань Білого дому, починаючи з президента Рональда Рейгана.

Слід також відзначити, що з 2008 року NARA використовує системи програми електронних архівів (ERA), щоб приймати та зберігати всі типи електронних записів з Білого дому, Конгресу та агенцій федерального

уряду — понад 900 терабайт електронних записів. З 2012 року NARA вимагає від усіх федеральних агентств використовувати ERA для подання графіків записів до NARA для затвердження архіваріусом. Крім того, ERA керує передачею всіх постійних записів у всіх форматах і носіях, переданих до NARA через щорічне розміщення або за прямою пропозицією.

З вересня 2023 року модернізовано систему електронних документів і запущено електронний архів ERA 2.0, в якому оновлена функціональність, модульний дизайн і хмарна архітектура. ERA 2.0 має забезпечити наскрізне охоплення життєвого циклу електронних документів, від планування, отримання дозволів на передачу, завантаження в систему федеральним агентством-виробником, обробки завантажених записів, збереження записів і, нарешті, створення доступу до версій Національного архівного каталогу. Хмарна архітектура ERA 2.0 дозволяє NARA зберігати свої цифрові фонди в численних фізичних місцях із різноманітним і зростаючим набором заходів, які відповідають вимогам щодо цілісності файлів, безпеки та доступності [19].

Національний архів Австралії (National Archives of Australia) розробляє та впроваджує стратегії для зберігання та збереження електронних документів, включаючи офіційні документи уряду Австралії. У стратегічній заяві [20] викладено бачення трансформованого та надійного Національного архіву Австралії. Основою трансформаційних стратегій для забезпечення, безпеки, підключення та впровадження інновацій є прагнення до комплексних цифрових можливостей і надання послуг. Це включає вдосконалення законодавства, управління та цифрової грамотності робочої сили; використання новітніх технологій, щоб допомогти урядовим установам краще керувати інформацією та даними; а також розширені можливості для оцифрування та збереження колекцій, що знаходяться під загрозою [20].

Національний архів Австралії запровадив хмарне рішення для зберігання своїх електронних документів, що поліпшило доступ до них та знизило вартість утримання. Аналогічну систему використовує Китай, де створено централізовану хмарну інфраструктуру для архівів, що економить кошти на окремі сервери та платні хмарні сервіси. Важливим аспектом при цьому є дотримання національного законодавства у сфері захисту персональних даних і авторських прав, що є ключовим для забезпечення безпеки і етичного використання оцифрованих архівних документів.

Слід відзначити, що враховуючи сучасні виклики, неможливо забезпечити ефективний доступ до інформаційних ресурсів без впровадження сучасних цифрових технологій. Саме цим зумовлені зусилля державних архівів, спрямовані на інтеграцію технології штучного інтелекту в архівну роботу, що дозволить суттєво оптимізувати обробку та управління документами.

Тенденція використання штучного інтелекту в діяльності державних архівів насамперед пояснюється прагненням державних установ до оновлення різноманітних складових процесів управління документацією. Так, Національне управління архівів і документів США (NARA), зацікавлено як у використанні систем штучно-

го інтелекту для автоматичного заповнення метаданих, так і у налагодженні зворотнього зв'язку зі стейкхолдерами, в тому числі відповідаючи на їх запити відповідно до Закону про свободу інформації (FOIA).

Для архівів важливе значення має робота з метаданими — інформацією, що описує атрибути записів, які є ключовими для ефективного управління документами. Це полегшує категоризацію, пошук і ведення записів. Однак введення метаданих вручну потребує багато часу та може спричинити помилки. Штучний інтелект пропонує ефективне вирішення зазначеної проблеми, автоматизуючи цей процес. Це зумовлено тим, що алгоритми машинного навчання можуть аналізувати вміст документів і генерувати відповідні метадані, заощаджуючи час і підвищуючи точність [21].

Робоча група Комісії ЮНЕСКО з питань штучного інтелекту та розвитку цифрових технологій у 2022 році опублікувала дослідження, яке підкреслює критичну потребу у розбудові потенціалу для цифрової трансформації у державному секторі. У дослідженні визначено ключові напрямки компетенції та рекомендації для державних службовців, спрямовані на розуміння та адаптацію їх до роботи в час цифрових технологій. Зокрема, акцентована увага на тому, що державним службовцям необхідно засвоїти знання новітніх технологічних трендів та їх вплив на суспільство. Таким чином, визначено три ключові компетенції для підготовки до цифрової трансформації: 1) цифрове планування та проектування; 2) використання та управління даними; 3) цифрове управління та реалізація. Необхідною передумовою для цього є розробка стратегії на основі даних та формування політики в цифровій сфері. Робоча група відзначила, що технологія штучного інтелекту є основою деяких із найважливіших соціально-економічних викликів і можливостей цього століття, саме тому уряди мають визначити, як вони можуть отримати необхідні компетенції, щоб адаптувати свої національні бачення, місії та стратегії в епоху цифрових технологій [22].

В Україні також здійснюються зусилля щодо інтеграції штучного інтелекту у діяльність державних архівів. Зокрема, фахівцями Національного університету "Львівська політехніка" була розроблена комп'ютерна програма, яка допомагає спрощувати роботу архівних працівників, дозволяючи їм швидко виявляти та коригувати помилки у номенклатурі документів. Цей процес раніше вимагав значних зусиль і часу. Тестування системи відбулося у Державному архіві Львівської області [23].

Що стосується оцифрування документів, то слід зазначити, що наразі кожен архів в Україні самостійно здійснює процес оцифрування своїх колекцій та створює індивідуальну базу даних, щоб забезпечити доступ до оцифрованих і електронних документів. На нашу думку, цей підхід з одного боку має свої переваги, зокрема надає можливість адаптації до специфічних потреб кожного архіву та гнучкість у використанні технологій. З іншого, він може ускладнювати процес пошуку інформації для користувачів завдяки існуванню різних відокремлених баз даних, особливо коли виникає потреба у зверненні до пошуку інформації в декількох архівах.

Саме тому, оптимальним рішенням для вирішення цих викликів є створення єдиної, уніфікованої системи електронного фондowego каталогу. Така система дозволить стандартизувати методи каталогізації та опису документів, полегшуючи доступ та пошук записів у різних архівах. Використання єдиної методології для каталогізації та створення метаданих гарантує консистентність та точність даних у різних установах. Це також спростить доступ громадян до інформації через один веб-інтерфейс, незалежно від того, у якому архіві знаходяться документи.

Яскравим прикладом забезпечення неперервного доступу до документів через Інтернет є польський сервіс Szukaj w Archiwach, який втілює в життя ідею легкого доступу до архівних матеріалів, не вимагаючи від користувачів виходити з дому. На вебсайті Szukaj w Archiwach представлені дані з Інтегрованої Системи Інформації Архівної (ZoSIA), де державні архіви та інші установи не лише описують свої матеріали, але й розміщують їх цифрові копії [24]. Це забезпечує унікальну можливість зануритися в історію, відкриваючи перед користувачами вікно у минуле, доступне з будь-якої точки світу.

Подібна концепція доступу до документів була впроваджена у 2022 році в Україні. Було розроблено компанією "Архівні інформаційні системи" у співпраці з Державною архівною службою України "Міжархівний пошуковий портал" (<https://searcharchives.net.ua/>) як єдине вікно доступу до цифрових ресурсів українських архівів. Як зазначається розробниками, "цей вебсайт об'єднує у єдиному пошуковому просторі електронні ресурси державних архівів, а також окремі тематичні цифрові колекції документів, які працюють на платформі ARCHIUM. Пошук має гнучкі налаштування, є морфологічним та здійснюється за повними текстами довідкового апарату, представленого на локальних ресурсах, а саме: за назвами фондів, історичними довідками до них, анотаціями до фондів та описів, заголовками справ і документів, а також серед позицій покажчиків, що є аналогами традиційних архівних каталогів" [25]. Станом на 1 грудня 2023 року портал включає документи лише від шести центральних державних архівів, але в майбутньому планується значно розширити його масштаб, оприлюднивши цифрові копії документів усіх центральних та обласних архівів.

Також важливим елементом в процесі цифровізації та інтеграції архівних систем є впровадження уніфікованих стандартів для API (Application Programming Interfaces). Це забезпечить взаємодію різних інформаційних систем, полегшуючи обмін даними та їх управління. Це зробить процес оцифрування більш ефективним та інтегрованим, поліпшуючи загальний доступ до архівних ресурсів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Цифровізація процесів архівної справи є важливим завданням, яке має на меті забезпечити ефективне управління Національного архівного фонду України в умовах цифрової трансформації української економіки. Однак, незважаючи на значні успіхи, які було досягнуто в цьому напрямі, є низка проблем, які потребують розв'язання.

Серед основних проблем слід виокремити відсутність єдиної архівної інформаційної системи, яка об'єднувала б усі державні органи та державні архіви України. У реаліях сьогодення це створює певні перепони в доступі до архівних документів, для забезпечення єдиних умов віддаленого доступу до них. Іншою проблемою є недостатня підготовка працівників служб діловодства та архівних підрозділів державних установ, організацій і підприємств, державних архівних установ для роботи з електронними документами. Архівісти повинні бути здатні не лише оцифровувати документи, а й забезпечувати їхнє довгострокове зберігання, збереження (підтвердження) їх автентичності та використання. Постійна підготовка кваліфікованих кадрів у сфері електронного документообігу та архівування є важливим аспектом забезпечення успішної цифрової трансформації в архівній сфері та діловодстві в Україні.

Вторгнення росії в Україну, зокрема призвело до проблем електропостачання протягом осінньо-зимового періоду 2022—2023 років. Під час цього періоду була встановлена висока вразливість електронних документів до технічних збоїв та кібератак. Відсутність стабільного електропостачання та доступу до Інтернету, а також перебої в роботі мережевої інфраструктури, включаючи оптоволоконні та мобільні мережі, значно ускладнили доступ до цих документів та їх обробку. Саме тому, для запобігання зазначеним проблемам та задля підвищення стійкості електронних документів до подібних вразливостей необхідно розробити та реалізувати відповідну Стратегію довготривалого зберігання електронних документів.

Підсумовуючи проаналізовані нами зарубіжні практики, слід відзначити, що впровадження хмарних технологій в українських архівах, аналогічних тим, які використовуються в Національному Архіві США (NARA), може значно підвищити ефективність управління державними документами та процесом архівації. Застосування мультимедійних сервісів дозволяє українським державним архівам отримати більшу гнучкість у виборі постачальників хмарних послуг, що в свою чергу може забезпечити підвищену безпеку, гарантувати високу доступність даних, а також сприяти оптимізації витрат на зберігання та обробку даних. Такий підхід не тільки збільшить ефективність управління документами, але й відкриє можливості для покращення процесів консервації та доступу до архівних записів. Це зумовлено тим, що хмарні технології дозволяють інтегрувати різноманітні інформаційні системи, полегшуючи обмін даними між різними архівними установами та надаючи широкі можливості для колаборативного дослідження та аналізу історичних документів. Це також відіграє ключову роль у забезпеченні тривалої збереженості цифрової інформації, що є надзвичайно важливим для збереження культурної спадщини та історичної пам'яті нації.

Архівна система, як важлива частина збереження культурної та історичної спадщини, має належним чином відповідати глобальними тенденціями та інноваціями. Зокрема, впровадження штучного інтелекту у сфері архівної справи є важливим кроком до оптимізації процесів обробки, збереження та доступу до архівних матеріалів. Використання штучного інтелекту не лише

підвищує ефективність архівних установ, але й відкриває нові можливості для глибокого аналізу та інтерпретації історичних даних, забезпечуючи більш широкий доступ до інформації для громадськості. Іншою перевагою є використання його в автоматичному виявленні та категоризації документів, завдяки якому скорочуються час та витрати на ручне індексування, розпізнавання тексту та розпізнавання об'єктів, осіб та інших елементів на фотографіях і відеозаписах для кращої класифікації та пошуку.

Однак при застосуванні штучного інтелекту в архівній справі необхідно запобігти його основним викликам та загрозам. Насамперед, це стосується забезпечення конфіденційності та безпеки даних. Це зумовлено тим, що системи штучного інтелекту в державних архівах часто мають справу з чутливою та конфіденційною інформацією. Саме тому важливим є забезпечення конфіденційності та безпеки цих даних задля запобігання несанкціонованому доступу або іншим порушенням. Наступну загрозу становить потенційна упередженість, яка полягає в тому, що алгоритми штучного інтелекту можуть ненавмисно увічнити упередження, присутні в даних, на яких вони навчаються. Це може призвести до несправедливого ставлення або дискримінації в архівних процесах. Саме тому слід запобігти цим упередженням під час машинного навчання штучного інтелекту для використання в архівній справі.

Іншим викликом може стати якість та цілісність даних. Якщо архівні дані неповні, неточні або пошкоджені, це може призвести при використанні штучного інтелекту до помилкових результатів і поставити під загрозу цілісність архіву. Окрім того, використання штучного інтелекту в державних архівах порушує етичні питання, такі як належне використання персональних даних, прозорість процесів прийняття рішень та відповідальність за дії, керовані штучним інтелектом. Одним із ризиків також є те, що процес інтеграції технологій штучного інтелекту в існуючі архівні робочі процеси може створити проблеми з точки зору сумісності, навчання персоналу та управління змінами. Слід також зазначити, загрозу для збереження культурної спадщини, яка полягає в тому, що технології штучного інтелекту можуть не повною мірою передати контекст, особливості та культурне значення архівних матеріалів. Для запобігання цій загрозі потрібно відшукати баланс між використанням штучного інтелекту для ефективної обробки та збереженням багатства й автентичності культурної спадщини.

Підсумовуючи, слід відзначити, що подолання цих загроз і викликів вимагає комплексного підходу, який має включати надійне управління даними, етичні норми, постійний моніторинг і регулярні аудити систем штучного інтелекту. Співпраця між фахівцями з архівної справи, експертами зі штучного інтелекту, політиками та зацікавленими сторонами має важливе значення для забезпечення ефективного та відповідального використання штучного інтелекту в державних архівах.

Література:

1. Стратегія розвитку архівної справи на період до 2025 року. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry-strategiya-rozvitku-arhivnoi-spravi-do-2025-roku?fbclid=IwAR0ScaMhCQey1ZRMq8nkCBaQXikJ0OV4o>

JKNnb5lxB4Skx53aVF0OvonC0 (дата звернення: 06.10.2023).

2. Боряк Г. В. Десять років інформатизації архівної справи в Україні: проблеми, здобутки, перспективи. Хрестоматія з архівознавства. Київ, 2003. С. 358—368.

3. Бездрабко В. В. Діловодство — документаційне забезпечення управління — керування документаційними процесами: термінологічні межі та розмежування значень. Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2010. № 1.

4. Загорецька О. М. Нормативне та науково-методичне забезпечення організації діловодства в Україні у другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.10 / Держ. ком. архівів України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства. Київ, 2005. 16 с.

5. Калакура Я.С., Ковтанюк Ю.С. Архівний менеджмент в умовах електронного урядування. Архіви України. 2019. № 3 (320). С. 18—57.

6. Кулешов С. Г. Проект концепції розвитку документознавства в Україні (матеріал до обговорення). Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. Київ. 2007. Вип. 9. С. 80—100.

7. Матяш І. Проекти архівної реформи: основні положення та спроби втілення. Архіви України. 2008. № 1/2. С. 22—38.

8. Новохатський К. Гуманітарна місія архівів та реформування архівної справи в Україні. Архіви України. 2006. № 1/6. С. 79—85.

9. Сельченкова С. В., Селіверстова К. Т. Експертиза цінності управлінських документів: історія, теорія, методика : наук.-метод. посіб. Київ : Держ. архів. служба України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства, 2011. 170 с.

10. Хромов А. Портал "Архіви Європи" та репрезентація України в європейському просторі оцифрованого культурного надбання. Архіви України. 2020. № 2 (323). С. 7—16.

11. Христова Н. Моніторинг стану збереженості документів Національного архівного фонду: теоретична модель та реальність доби. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2006. № 1. С. 7—12.

12. Берковський В. Г. Сутність та основні завдання політики держави в архівній сфері. Архіви України. 2012. № 5 (281). С. 5—16.

13. Кисельова Л. Механізм формування та реалізації державної політики у сфері архівної справи і діловодства: інституціональний аспект. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Київ : ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. 2011. Вип. 3. С. 65—68.

14. Сокур Л. Державна політика України у сфері діловодства на етапі її формування. Вісник книжкової палати. 2011. № 6. С. 38—42.

15. Чукут С. А., Буряченко К. О. Блокчейн чи система електронного документообігу: сучасні тенденції впровадження в органах виконавчої влади України. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 1. С. 70—76.

16. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення: 25.11.2023).

17. Звіт про роботу Укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового Фонду документації у 2022 році та пріоритети Укрдержархіву на 2023 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_2022_archiv.pdf (дата звернення: 25.11.2023).

18. В Україні запрацюють справжні електронні архіви: відбулася презентація пілотного проекту. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/v-ukraini-zapratsuyut-spravjni-elektronni-arhivi-vidbulasya-prezentatsiya-pilotnogo-proektu> (дата звернення: 20.11.2023).

19. About the ERA 2.0 Project. URL: <https://www.archives.gov/era/about> (дата звернення: 27.11.2023).

20. Strategy 2030: a transformed and trusted National Archives. URL: <https://www.naa.gov.au/about-us/who-we-are/accountability-and-reporting/strategy-2030-transformed-and-trusted-national-archives> (дата звернення: 28.11.2023).

21. Harnessing AI in Government Records Management: Pilot Projects and Future Prospects. URL: <https://www.tagovcloud.com/2023/08/harnessing-ai-in-government-records-management/> (дата звернення: 28.11.2023).

22. The readiness of civil servants for digital transformation. URL: <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/latest/news/readiness-civil-servants-digital-transformation> (дата звернення: 28.11.2023).

23. У Львівській політехніці розробили систему штучного інтелекту для роботи з архівами. URL: https://lpnu.ua/news/u-lvivskii-politekhnitsi-rozroblyli-systemu-shtuchnoho-intelektu-dlia-roboty-z-arkhivamy?fbclid=IwAR0Muq3YuFD1ZYpagTPdLorF48jd-8lh_qgiRwZf8m7z0uY7JOilrznYwL7M (дата звернення: 23.11.2023).

24. Szukaj w Archiwach to zbiory archiwalne on-line. URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/> (дата звернення: 28.11.2023).

25. Міжурядовий пошуковий портал. URL: <https://searcharchives.net.ua/> (дата звернення: 20.11.2023).

References:

1. Ministry of Justice of Ukraine (2020), "Development Strategy of Archival Affairs up to 2025", available at: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/strategiya-rozvitku-arhivnoi-spravi-do-2025-roku?fbclid=IwAR0ScaMhCQey1ZRMq8nkCBaQXikJ0OV4oJKNnb5-lxB4Skx53aVF0OvonC0> (Accessed 6 October 2023).

2. Boryak, H.V. (2003), "Ten Years of Archival Affairs Informatization in Ukraine: Problems, Achievements, Prospects", *Khrestomatia z arkhivoznavstva [Chrestomathy of Archival Science]*, Kyiv, Ukraine, pp. 358—368.

3. Bezdrabko, V.V. (2010), "Record Keeping — Documentary Support of Management — Management of Documentary Processes: Terminological Boundaries and Distinction of Meanings", *Bulletin of the State Academy of Managerial Staff of Culture and Arts*, vol. 1.

4. Zahoretska, O.M. (2005), "Regulatory and Scientific-Methodological Support of Record Keeping Organization in Ukraine in the Second Half of the 20th — Early 21st Century", Ph.D. Thesis, Historical Sciences, State Committee of Archives of Ukraine, Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Documentation Science, Kyiv, Ukraine.

5. Kalakura, Y.S. and Kovtanyuk, Y.S. (2019), "Archive Management in the Conditions of Electronic Governance", Archives of Ukraine, vol. 3, pp. 18—57.
6. Kuleshov, S.G. (2007), "Project of the Concept for the Development of Document Science in Ukraine [Material for discussion]", Archival Science. Archaeography. Source Studies: inter-departmental collection of scientific works, Kyiv, Ukraine, vol. 3, pp. 80—100.
7. Matyash, I. (2008), "Projects of Archival Reform: Main Provisions and Attempts at Implementation", Archives of Ukraine, vol. 1/2, pp. 22—38.
8. Novokhatsky, K. (2006), "Humanitarian Mission of Archives and the Reform of Archival Affairs in Ukraine", Archives of Ukraine, vol. 1/6, pp. 79—85.
9. Selchenkova, S.V. and Seliverstova, K.T. (2011), Expertise of the Value of Management Documents: History, Theory, Methodology: Scientific-Methodological Guide, State Archival Service of Ukraine, Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Management, Kyiv, Ukraine.
10. Khromov, A. (2020), "The 'Archives of Europe' Portal and the Representation of Ukraine in the European Space of Digitized Cultural Heritage", Archives of Ukraine, vol. 2 (323), pp. 7—16.
11. Khrystova, N. (2006), "Monitoring the Preservation Status of Documents of the National Archival Fund: Theoretical Model and Realities of the Era", Library Science. Document Science. Informology, vol. 1, pp. 7—12.
12. Berkovsky, V.G. (2012), "The Essence and Main Tasks of State Policy in the Archival Sphere", Archives of Ukraine, vol. 5 (281), pp. 5—16.
13. Kiselova, L. (2011), "Mechanism of Formation and Implementation of State Policy in the Field of Archival Affairs and Record-Keeping: Institutional Aspect", Current Problems of Public Administration: Collection of Scientific Works, ORIDU NAPA under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine, vol. 3, pp. 65—68.
14. Sokur, L. (2011), "State Policy of Ukraine in the Field of Record-Keeping at the Stage of Its Formation", Bulletin of the Book Chamber, vol. 6, pp. 38—42.
15. Chukut, S. and Buryachenko, K. (2018), "Blockchain or system of the electronic document circulation: modern trends of implementation in the bodies of executive power of Ukraine", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 1, pp. 70—76.
16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2007), The Law of Ukraine "On the Basic Principles of the Development of the Information Society in Ukraine for 2007-2015", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (Accessed 25 November 2023).
17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), "Report on the Work of the State Archival Service of Ukraine, Archival Institutions and Special Institutions of the Insurance Documentation Fund in 2022 and the Priorities of the State Archival Service for 2023", available at: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_2022_archiv.pdf (Accessed 25 November 2023).
18. Ministry of Justice of Ukraine (2023), "Real Electronic Archives to be Launched in Ukraine: Presentation of the Pilot Project", available at: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/v-ukraini-zapratsyuyut-spravjni-elektronni-arhivi-vidbulasya-prezentatsiya-pilotnogo-proektu> (Accessed 20 November 2023).
19. The U.S. National Archives and Records Administration (2022), "About the ERA 2.0 Project", available at: <https://www.archives.gov/era/about> (Accessed 27 November 2023).
20. National Archives of Australia (2023), "Strategy 2030: A Transformed and Trusted National Archives. National Archives of Australia", available at: <https://www.naa.gov.au/about-us/who-we-are/accountability-and-reporting/strategy-2030-transformed-and-trusted-national-archives> (Accessed 28 November 2023).
21. Peniel Solutions, LLC (PSL) (2023), "Harnessing AI in Government Records Management: Pilot Projects and Future Prospects", available at: <https://www.tagovcloud.com/2023/08/harnessing-ai-in-government-records-management/> (Accessed 28 November 2023).
22. Digital Skills and Jobs Platform (2022), "The Readiness of Civil Servants for Digital Transformation", available at: <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/latest/news/readiness-civil-servants-digital-transformation> (Accessed 28 November 2023).
23. Lviv Polytechnic National University (2022), "At Lviv Polytechnic, an Artificial Intelligence System for Working with Archives was Developed", available at: https://lpnu.ua/news/u-lvivskii-politekhniitsi-rozroblyu-systemu-shtuchnoho-intelektu-dlia-roboty-z-arkhivamy?-fbclid=IwAR0Muq3YuFD1ZYpagTPdLorF48jd8lh_-qqiRwZf8m7z0uY7JOilrznYwL7M (Accessed 23 November 2023).
24. National Digital Archives (2023), "Search the Archives archival resources on—line", available at: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/> (Accessed 28 November 2023).
25. Archival Information Systems (2022), "Intergovernmental Search Portal", available at: <https://searcharchives.net.ua/> (Accessed 20 November 2023).

Стаття надійшла до редакції 10.12.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

Н. В. Тілікіна,
к. е. н., директор, НЦД "Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра
Яременка", Навчально-науковий інститут права і політології УДУ імені Михайла Драгоманова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5755-5301>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.171

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ І МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ У МОЛОДІЖНІЙ СФЕРІ

N. Tylikina,
PhD in Economics, Director, Oleksandr Yaremenko Institute for Family and Youth Policy of educational-scientific
institute of law and political science, Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov

ASSESSMENT METHODOLOGY FOR IMPLEMENTATION EFFICIENCY OF THE REGIONAL AND LOCAL PROGRAMS IN THE YOUTH SPHERE

У статті розглянуто механізм впровадження системи моніторингу й оцінки у сфері молодіжної політики і молодіжної роботи в Україні на національному, регіональному і місцевому рівнях. Визначено нормативно-правове забезпечення, що регулює розробку, впровадження та виконання державних програм, здійснення оцінювання результативності реалізації державної регіональної політики шляхом проведення моніторингу та оцінки. Встановлено, що при підготовці Програм розробники спираються на ряд нормативно-правових актів, які включають в себе як законодавчі акти, ухвалені органами центральної державної влади (закони, постанови, накази), так і власноруч розроблені акти (Порядок розроблення, фінансування, моніторингу місцевих програм та звітності про їх виконання тощо). Виявлено, що окремі нормативно-правові акти, які слугують базою для розробки регіональних або місцевих програм в Україні наразі відсутні.

З'ясовано, що більшість законодавчих документів відображають загальні вимоги до розробки структури програм, порядку їх розробки та моніторингу виконання. Проте, не всі ці нормативні акти враховують особливостей місцевих цільових програм, тому що такі програми не можна віднести до категорії "державні", оскільки їх розробка та затвердження належать до компетенції органів місцевого самоврядування, а також в цих нормативно-правових актах відсутні спеціальні розділи, присвячені місцевим цільовим програмам, і не визначені повноваження органів місцевого самоврядування щодо розробки таких програм.

Розглянуто і проаналізовано 10 регіональних і місцевих цільових програм у молодіжній сфері. Виявлено, що на регіональному і місцевому рівнях молодіжні стратегії як правило не розробляються, а молодіжна політика реалізується через регіональні і місцеві цільові програми, які фінансуються з обласних та місцевих бюджетів.

Виявлено, що в регіональних і місцевих програмах визначення проблеми переважно здійснено на результатах загальнонаціональних досліджень, зрідка зустрічаються регіональні чи місцеві дослідження. Деякі програми взагалі не містять обґрунтованого визначення проблем молоді на регіональному і місцевому рівні. Більшість Програм, особливо місцевого рівня, не містять кількісних і якісних показників взагалі. Завдання Програм та очікувані результати не співпадають та не відповідають самій Програмі, її меті та проблемам. Досить часто сфера молодіжної політики суміщається з іншими сферами діяльності таких підрозділів, як правило сферами спорту, сім'ї, освіти.

З'ясовано, що через невизначеність кількісних і якісних показників реалізації Програм ставить під сумнів будь-який моніторинг і оцінку цих Програм, а оцінка ефективності їх реалізації складно проводити через відсутність або некоректність визначення кількісних і якісних показників.

Запропоновано Методику оцінювання реалізації регіональних програм у молодіжній сфері та сфері національно-патріотичного виховання, яка дасть змогу провести оцінювання ефективності реалізації Програм у молодіжній сфері, визначити пріоритетні напрями молодіжної роботи, проаналізувати якісне та змістовне наповнення заходів регіональних молодіжних соціальних програм.

In the article there has been studied the implementation mechanism for a monitoring and assessment system in the sphere of youth policy and youth work in Ukraine on the national, regional and local levels. There has been identified the regulatory and legal means that controls the development, implementation and execution of the state programs, the assessment of implementation efficiency of the state regional policy through monitoring and assessment. It has been found out that during preparation of the Programs, the developers rely upon the number of regulations, which include legal acts, approved by the central state authorities (laws, resolutions, orders) as well as the own-developed acts (Procedure for development, financing, monitoring of the local programs and reporting on their implementation etc.) It has also been discovered that some regulations, which serve as a basis for development of the regional or local programs in Ukraine are in fact currently absent.

It has been studied out that most of the legislative documents reflect general requirements for the development of program structure, the procedure of their development and implementation monitoring. However, not all these regulations take into consideration the specificities of the local targeted programs, since these programs cannot be referred to as the state ones, because their development and validation lie within the authority of local self-government bodies. Moreover, these regulations do not have specific chapters, dedicated to the local targeted programs and the powers of the local self-government bodies related to the development of such programs are not specified.

There have been studied and analyzed 10 regional and local targeted programs in the youth sphere. It has been discovered that on the regional and local levels, as a rule, youth strategies are not developed and the youth policy is being implemented through the regional and local targeted programs, financed by the regional and local budgets.

It has been discovered that in the regional and local programs the problem definition is usually done based on the results of national studies; regional or local studies can rarely be found. Some programs do not contain any justified definition of youth problems on the regional and local levels. Most Programs, especially on the local level, do not have any quantitative and qualitative indicators at all. The tasks of Programs and expected results do not correspond to the Program itself, its objective and problems. Quite often the sphere of the youth policy is, as a rule, combined with the activities of departments in the spheres of sports, family and education.

It has been clarified that due to the uncertainty of the quantitative and qualitative indicators for Program implementation, any kind of monitoring and assessment of these Programs can be questioned, and the efficiency assessment of their implementation is hard to conduct due to the absence or improper identification of the quantitative and qualitative indicators.

It has been recommended to utilize the Assessment methodology for implementation of the regional programs in the youth sphere and the sphere of national-patriotic education that will allow to conduct the assessment of the implementation efficiency of Programs in the youth sphere, to identify priority areas of the work with youth, to analyze the quality and the contents of the regional youth social programs.

Ключові слова: молодіжна політика, молодіжна робота, робота з молоддю, показники ефективності, показники результативності.

Key words: youth policy, youth work, work with youth, efficiency criteria, performance criteria.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Упродовж останнього десятиліття в Україні здійснювалося ряд важливих кроків щодо порядку розроблення цільових програм, їх фінансування, моніторингу й оцінки та звітності за результатами їх реалізації. Розроблено

значну кількість нормативно-законодавчих актів, ухвалених органами центральної державної влади, та актів, розроблених виконавчою владою на місцевому рівні.

Окрім нормативно-правові акти, які слугують базою для розробки регіональних або місцевих програм в Україні наразі відсутні. У існуючій законодавчій базі не визначено чіткої структури та методології розробки саме регіональних і місцевих цільових програм, розроб-

ники регіональних і місцевих цільових програм не дотримуються вимог діючих нормативно-правових актів, наявна відсутність належного контролю за якістю місцевих програм з боку органів. Це негативно впливає на якість програм, знижує їх ефективність та не уможливає проведення моніторингу й оцінки регіональних і місцевих програм у молодіжній сфері.

Недосконалість принципів розробки, функціонування та виконання регіональних і місцевих цільових програм, спрямованих на вирішення найбільш актуальних та гострих проблем у сфері молодіжної політики і молодіжної роботи, провокують прецеденти розробки неефективної політики, неефективного, а часом нецільового використання бюджетних коштів.

Крім того, залишається актуальною проблема відсутності якісної теоретичної та законодавчої бази для проведення моніторингу й оцінки ефективності реалізації програм у сфері молодіжної політики на регіональному і місцевому рівнях та плануванню витрат бюджету відповідно до принципів бюджетування, орієнтованого на результат.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Методологічне забезпечення оцінки ефективності соціальної політики вивчали в своїх роботах О.В. Макарова [6], У.Я. Садова [23], І.О. Іртищева, О.В. Гуріна, Ю.А. Работін [4] та інші. Особливостями проведення оцінки ефективності та результативності цільових програм регіонального розвитку займалися М. Лендєл, Б. Винницький, Ю. Ратейчак, І. Санжаровський [5] та інші. Методологічні основи розробки моніторингу і оцінки ефективності регіональних програм здійснили Ю.С. Голік, О. Е. Ілляш [2].

Методичні підходи до оцінки програм в молодіжній сфері вивчали І.Г. Ткачук, Т.В. Солоджук [24]. Розробкою методик проведення моніторингу і оцінки ефективності програм, проєктів (заходів) у молодіжній сфері та механізм її впровадження на національному та регіональному рівнях займалися І.В. Пєша, В.С. Коляда, Н.В. Тілікіна, О.О. Ярошенко [7].

Проте існуюча значна наукова база не дає змоги органам місцевої влади здійснювати коректну оцінку ефективності реалізації регіональних і місцевих програм, що стало підставою для

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Наукова новизна статті полягає у тому, що за результатами дослідження теоретичних і практичних напрацювань щодо методики моніторингу та оцінки регіональних і місцевих програм. Тому метою статті є визначення і розробка методологічних основ проведення моніторингу та оцінки ефективності реалізації регіональних і місцевих програм у молодіжній сфері визначення факторів, що впливають на цю ефективність, а також визначення методологічних принципів здійснення оцінки ефективності реалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Задля успішного розвитку молоді та суспільства загалом важливо створити та реалізувати ефектив-

ну державну політику. Ця політика повинна включати чітке визначення цілей розвитку, систематичне виконання завдань та ухвалення рішень, а також використання грошових механізмів регулювання. Одним із ключових концептуальних підходів до управління і формування державних політик є програмно-цільовий метод, який складається з планування, програмування та ефективної організації процесу розв'язання проблем і досягнення цілей в рамках відповідного документу.

Відповідно до ст. 2 п. 42 Бюджетного кодексу України, програмно-цільовий метод у бюджетному процесі — це спосіб управління бюджетними коштами з метою досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх етапах бюджетного процесу [1]. Використання програмно-цільового методу при розробці та виконанні місцевих бюджетів в Україні визначено "Концепцією застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі" [21] та "Концепцією реформування місцевих бюджетів" [22]. Цей метод враховує всебічний підхід до формування бюджету та застосовує також такі методи бюджетного планування, як нормативний, балансовий та метод екстраполяції, що сприяє встановленню взаємозв'язків між ресурсами та досягненням результатів.

Основним складовим елементом програмно-цільового методу є бюджетна програма, яка представляє собою сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваних результатів, а також визначається та реалізується розпорядником бюджетних коштів відповідно до його функцій. Доцільно зазначити, що в Україні в останні роки спостерігається збільшення загальної кількості державних цільових програм, що призводить до скорочення обсягів їх фінансування, а якість їх розроблення та виконання залишається на низькому рівні.

Закон України "Про державні цільові програми" від 18.03.2004 року № 1621— IV13 [10] визначає поняття "державна цільова програма" — як "комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням"

Цим же Законом визначено поділ державних цільових програм на:

— "загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля (далі — загальнодержавні програми) — це програми, які охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади;

— інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки".

Таблиця 1. Перелік нормативно-правових актів, які визначають розробку бюджетних програм

Для регіональних програм	Для місцевих програм
Закон України «Про державні цільові програми» [10]	
Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [9]	
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» [15]	
Постанова КМУ «Про реалізацію експериментального проекту щодо моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи» [19]	
Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм» [13]	
Постанова КМУ «Деякі питання розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів» [3]	Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [18] Наказ «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад» [14]
Постанова КМУ «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проектів Бюджетної декларації та державного бюджету» [20]	
Нормативно-правові акти обласних державних (військових) адміністрацій	Нормативно-правові акти органів місцевої влади

Джерело: складено автором.

Політика, розроблена на основі програмно-цільового методу, не обмежена в горизонтальному управлінні, а охоплює всі рівні вертикального управління: національний, регіональний (обласний) та рівень місцевого самоврядування. Для кожного з рівнів управління реалізуються різні за масштабами програми, а саме:

— Державні цільові програми реалізуються за коштів Державного бюджету України та спрямовані на розв'язання проблем на рівні держави.

— Регіональні цільові програми спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку області, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць та здійснюються повністю або частково за рахунок коштів державного, обласного та місцевих бюджетів. Наказ Мінекономрозвитку і торгівлі "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання", який визначав поняття "регіональні цільові програми", втратив чинність у 2019 році. Проте визначення цього поняття можна зустріти у правових актах деяких обласних державних адміністрацій.

— Місцеві цільові програми. В українському законодавстві немає чіткого визначення поняття "місцева цільова програма". Визначення цього поняття можна знайти у правових актах деяких органів місцевої влади, де місцева цільова Програма визначається як "документ, який містить комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на вирішення найважливіших проблем розвитку громади, окремих її галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів місцевого бюджету (загального або спеціального фонду) та узгоджені за строками виконання, складом відповідальних виконавців, ресурсним забезпеченням" [8].

При розробці програми, учасники спираються на ряд нормативно-правових актів, які включають в себе як законодавчі акти, ухвалені органами центральної державної влади (закони, постанови, накази), так і власноруч розроблені акти (Порядок розроблення, фінансування, моніторингу місцевих програм та звітності про їх виконання тощо).

У таблиці 1 наведено перелік нормативно-правових актів, які регулюють розробку, впровадження та виконання державних програм. Як видно з переліку, окремих нормативно-правових актів, які слугують базою для розробки регіональних або місцевих програм немає.

Відповідно до положень Концепції сталого розвитку населених пунктів [17] державна регіональна політика в Україні спрямована на "узгодженість соціального, економічного й екологічного аспектів розвитку населених пунктів та оточуючих територій". Відповідно до цього при розробці і впровадженні регіональних програм враховуються три складові регіонального розвитку: економіка, екологія і соціум. При цьому на локальному рівні соціальні аспекти розвитку регіону, громади є, як правило, складовою частиною більш загального плану — програми соціально-економічного і культурного розвитку. Затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання обласні та районні ради (стаття 143, Конституція України).

Відповідно до статті 27 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [18] власними повноваженнями виконавчих органів сільських, селищних, міських рад є підготовка програм соціально-економічного та культурного розвитку сіл, селищ, міст, цільових програм з інших питань самоврядування, подання їх на затвердження ради, організація їх виконання; подання раді звітів про хід і результати виконання цих програм. Відповідно до Закону місцеві програми повинні складатися щорічно з урахуванням Державної програми економічного і соціального розвитку на відповідний рік.

На основі інтегральної програми розвитку громади розробляються соціальні програми, що спрямовані на поліпшення соціальних умов життя населення. До розробки регіональних соціальних програм долучаються не тільки органи місцевого самоврядування, але й неурядові організації, групи ініціативних громадян місцевої громади, а також експерти.

Закон України "Про засади державної регіональної політики" [11] передбачає здійснення оцінювання результативності реалізації державної регіональної політики шляхом проведення моніторингу та оцінки відповідних документів і програм (розділ V Закону).

Більшість законодавчих документів відображають загальні вимоги до розробки структури програм, порядку їх розробки та моніторингу виконання. Серед них:

— Закону України "Про державні цільові програми", Порядку розроблення та виконання державних цільових програм (зі змінами) [10];

— Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм" визначає механізм розроблення, погодження, подання для затвердження та виконання державних цільових програм [15];

— Наказ Міністерства фінансів України "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснен-

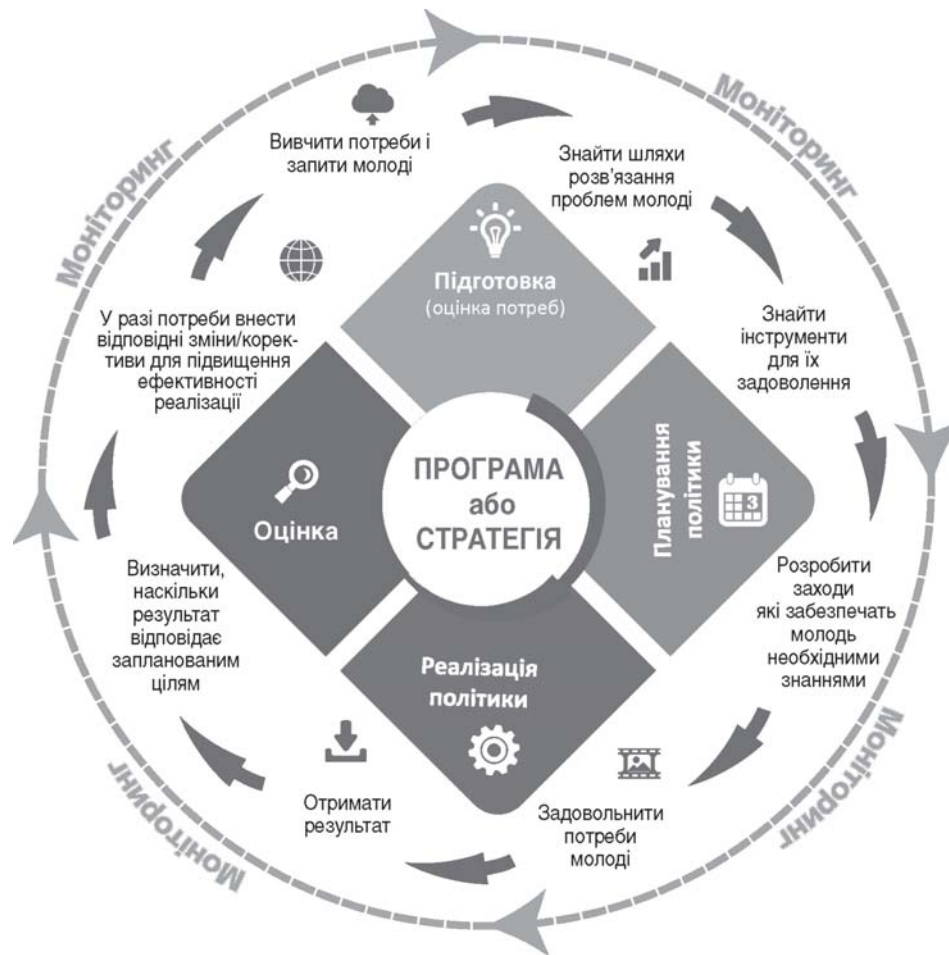

Рис. 1. Місце і роль моніторингу та оцінки у сфері молодіжної політики

Джерело: упорядковано Тілікіна Н.В. на основі [5].

ня оцінки ефективності бюджетних програм" визначає заходи з моніторингу, аналізу та контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів [13].

Проте, не всі ці нормативні акти враховують особливостей місцевих цільових програм. По-перше, такі програми не можна віднести до категорії "державні", оскільки їх розробка та затвердження належать до компетенції органів місцевого самоврядування, а не до державних адміністрацій. По-друге, в цих нормативно-правових актах відсутні спеціальні розділи, присвячені місцевим цільовим програмам, і не визначені повноваження органів місцевого самоврядування щодо розробки таких програм.

Якщо ми розглянемо нормативні документи, які регулюють розробку, реалізацію та моніторинг й оцінювання у молодіжній сфері, то побачимо, що існують методики моніторингу й оцінки Програм, перелік типових результативних показників ефективності. Зокрема, Наказ Міністерства молоді та спорту України "Про затвердження Типового переліку бюджетних програм та результативних показників їх виконання для місцевих бюджетів у молодіжній сфері" визначає мету, завдання та результативні показники (показники затрат, показники продукту, показники ефективності, показники якості) реалізації Програм у молодіжній сфері [16].

Наказ Міністерства молоді та спорту України "Про затвердження Методики оцінки ефективності виконання Державної цільової соціальної програми "Молодь

України" на 2021—2025 роки" визначає основні засади та вимоги щодо оцінки ефективності реалізації завдань і заходів, що включені до Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2021—2025 роки (далі — Програма), державним замовником яких є Міністерство молоді та спорту України [12]. Методика дає змогу здійснити оцінку соціальної та економічної ефективності виконання програм, які містять завдання та заходи зі створення можливостей для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, її участі та інтеграції у суспільне життя, визначення кількісних та якісних показників (індикаторів) ефективності окремих завдань і заходів та програм у цілому з урахуванням їх специфіки.

Варто зауважити, що розглянуті законодавчі документи відображають загальні вимоги до розробки структури програм, порядку їх розробки та моніторингу виконання, методика оцінки ефективності виконання програм, проте якщо ми розглянемо існуючі регіональні і місцеві цільові програми, то побачимо, що на регіональному і місцевому рівнях молодіжні стратегії як правило не розробляються, а молодіжна політика реалізується через регіональні і місцеві цільові програми, які фінансуються з обласних та місцевих бюджетів.

Для цього нами було проведено аналіз 10 регіональних і 10 місцевих Програм, які спрямовані на реалізацію молодіжної політики та роботу з молоддю на обласному рівні та рівні територіальних громад, що є у вільному

доступі в інтернеті. Загальний аналіз регіональний і місцевих програм у молодіжній сфері свідчить, що:

1) визначення проблеми в регіональних і місцевих програмах переважно здійснено на загальнонаціональних результатах досліджень, дуже зрідка зустрічаються регіональні чи місцеві дослідження;

2) деякі програми взагалі не містять обґрунтовано визначення проблем молоді на регіональному і місцевому рівні. Зазвичай це проблеми переписані з інших Програм чи з державної Програми;

3) зустрічають дуже схожі скопійовані один з одного програми, з однаковими завданнями і заходами, а особливо з загальними помилками, які повторюються від Програми до Програми;

4) більшість Програм, особливо місцевого рівня, не містять кількісних і якісних показників взагалі. Ті, що містять показники, то ці показники переважно кількісні (кількість проведених заходів, кількість учасників тощо). Щодо якісних показників, то зазвичай вони визначені некоректно і не відображають ефективність реалізації Програм;

5) завдання Програм та очікувані результати не співпадають та не відповідають самій Програмі, її меті та проблемам.

Отже, як регіональні, так і місцеві програми — малобюджетні, значна кількість заходів з незначними бюджетами (в середньому — 10—30 тис. грн). При цьому є заходи, які не фінансуються, але у звітах наявні як виконані. Досить часто сфера молодіжної політики суміщається з іншими сферами діяльності таких підрозділів, як правило сферами спорту, сім'ї, освіти. У деяких регіонах розвивають мережу молодіжних центрів, які мають виконувати роль платформи та відкритого молодіжного простору для комунікації, налагодження співпраці та розвитку компетенцій активних молодих людей. Проте фінансування цих центрів дуже розрізнене.

Невизначеність кількісних і якісних показників реалізації Програм ставить під сумнів взагалі будь-який моніторинг і оцінку цих Програм. Особливо це стосується місцевих програм. Тобто оцінка ефективності реалізації Програм як регіонального, так і місцевого рівня взагалі не можливо проводити через відсутність або некоректність визначення кількісних і якісних показників.

Варто зауважити, що моніторинг та оцінка відіграють ключову роль у впровадженні програм в будь-якій сфері. Цей процес сприяє ефективній розробці та впровадженню політики на підставі конкретних даних, покращує відповідальність, забезпечує прозорість політичних процесів, демонструє досягнення в рамках визначених цілей та оцінює результативність, досягнення та вплив прийнятих політичних рішень.

На рис. 1 наведено приклад програмного або проектного циклу, що включає моніторинг і оцінку діяльності, а також усі компоненти, які потрібні для планування, реалізації та оцінювання політики.

Запровадження системи моніторингу і оцінки потребує витрат часу, коштів та інших ресурсів, але це, у свою чергу, забезпечує належне виконання програми/заходу та досягнення очікуваних результатів. Будь-яка система моніторингу і оцінки програми/проекту/заходу

реалізується як окремий проєкт і передбачає декілька етапів [5]:

1) планування: визначаються потреби в інформації (показники виконання Програми, досягнення цілей тощо); частота збору інформації; джерела і методи отримання інформації; відповідальні особи за збір інформації і проведення моніторингу;

2) підготовка: розробляються інструменти для збору і фіксації даних; проводиться підготовка персоналу до проведення моніторингу і оцінки;

3) збір даних: відбувається постійний збір даних, здійснюється контроль за діяльністю системи моніторингу і оцінки;

4) аналіз та порівняння даних здійснюється з плановими значеннями показників, встановлюються відмінності, визначаються виявлені проблеми; здійснюється пошук причин відхилень та визначення варіантів розв'язання проблем;

5) звітування: відбувається документування зібраних даних і результатів аналізу, забезпечення інформацією тих, хто здійснює впровадження і реалізацію Програми;

6) використання результатів моніторингу і оцінки для вдосконалення управління та реалізацією Програми [5].

Побудова системи моніторингу і оцінки зовсім не обов'язково має проходити 6 кроків — можна створювати стратегію з меншою або більшою кількістю кроків. Головне визначити ключові функції і види діяльності, логічно їх згрупувати, після чого послідовно реалізувати.

В Україні на національному рівні здійснюється внутрішнє оцінювання реалізації державних програм, зокрема за допомогою ресурсів Міністерства економіки України, яке відповідає за організацію оцінювання всіх державних цільових програм, в тому числі і Державної стратегії регіонального розвитку. На рівні областей існують спроби запровадження елементів зовнішнього оцінювання, однак вони не є поширеними.

Впровадження оцінювання реалізації регіональних програм залежить від таких чинників [5]:

— органи влади — розпорядники бюджетних коштів — повинні бути зацікавленими у відстеженні результатів своєї діяльності;

— оцінювання реалізації варто розглядати як можливість для заохочення, а не покарання відповідальних виконавців програм;

— органам влади необхідне відповідне технічне забезпечення для збору й аналізу даних;

— отримані дані доцільно використовувати як для ухвалення рішень, так і для звітування перед громадськістю.

Здійснення моніторингу і оцінки регіональних програм передбачає збір інформації від зацікавлених сторін — груп людей, які впливають на виконання програми, або ж, навпаки, зазнають впливу від її реалізації (представники органів місцевої влади та місцевого самоврядування, спеціалісти державних структур, закладів та установ, представники неурядових організацій, науковці, соціально відповідальний бізнес та інші). Також, доцільно враховувати групи, які зазнають впливу Програми, а саме: категорії населення, на розв'язання про-

блем яких спрямована Програма (у нашому випадку — молодь), спеціалісти та фахівці, на яких впливає Програма (підвищення кваліфікації, перепідготовка тощо); організації або заклади, які отримують ресурси для розвитку у рамках Програми тощо.

За результатами моніторингу та оцінки результативності регіональної програми готується Звіт за результатами оцінювання, який містить інформацію про результати оцінювання та пропозиції щодо подальших кроків, відповідно із запланованими завданнями моніторингу та оцінки. Обов'язковими елементами звіту є висновки за результатами оцінювання та рекомендації щодо подальшого впровадження програми або її результатів. Результати оцінювання програми є основою для розробки рекомендацій щодо подальших рішень реалізації Програми.

Цільові регіональні та місцеві програми є важливим інструментом впровадження державної молодіжної політики та узгодження діяльності різних суб'єктів впливу у молодіжній сфері. На виконання молодіжних програм органи місцевої влади та місцевого самоврядування впроваджують молодіжні заходи, які сприяють залученню молоді до вдосконалення процесів у різних галузях суспільного життя молоді. Регіональні та місцеві молодіжні програми забезпечують інтеграцію завдань і заходів державної молодіжної політики з іншими галузевими політиками за різними напрямками регіонального розвитку.

З метою забезпечення ефективної реалізації державної молодіжної політики на рівні регіонів, визначення пріоритетних напрямів молодіжної роботи, якісного та змістовного наповнення заходів регіональних молодіжних соціальних програм автором у співпраці з іншими науковцями у 2021 році було розроблено Методику оцінювання реалізації регіональних програм у молодіжній сфері та сфері національно-патріотичного виховання (далі — Методика).

Відповідно до цієї Методики оцінювання регіональних програм здійснюється у форматі комплексного дослідження, що поєднує різні форми збору та аналізу інформації. Оцінювання регіональної програми передбачає вивчення становища молоді регіону, безпосередню оцінку рівня досягнення завдань програми, а також оцінювання ефективності програми "зацікавленими сторонами": спеціалістами, які реалізують регіональну молодіжну політику та молоддю.

Ця Методика оцінювання ефективності регіональних програм у молодіжній сфері спрямоване на вирішення таких завдань:

1) проаналізувати соціально-економічне становище молоді регіону;

2) здійснити моніторинг реалізації регіональної програми за певний період за такими напрямками:

— стан фінансування програми з описом запланованих та фактичних джерел і обсягів фінансування;

— кількість заходів/проектів реалізованих в рамках програми за період оцінювання;

— аналіз рівня досягнення показників виконання програми за період оцінювання порівняно з запланованими даними (кількісні, якісні, показники ефективності);

— основні проблемні питання, які виникали під час реалізації програми за період оцінювання;

3) здійснити оцінку ефективності реалізації програми;

4) провести опитування представників "зацікавлених сторін" щодо ефективності впровадження регіональної програми:

— опитування експертів у молодіжній сфері щодо оцінки виконання пріоритетних завдань та досягнення очікуваних результатів регіональної програми;

— вивчити думку молоді регіону щодо заходів у молодіжній сфері, цінностей і потреб молоді регіону;

5) пропозиції щодо реалізації регіональної молодіжної політики (основні проблеми молоді регіону та шляхи їх розв'язання).

Моніторинг реалізації регіональної програми за певний період передбачає порівняння рівня досягнення завдань програми за підсумками кожного року реалізації порівняно із запланованими результатами, та включає оцінювання:

— стану фінансування програми, що передбачає порівняння запланованих та фактичних обсягів фінансування регіональної програми з місцевого бюджету та визначення рівня (відсотку) фінансового забезпечення програми, порівняно з запланованим;

— виконання заходів і завдань за напрямами реалізації програми за звітний період, а також додаткових заходів, не передбачених програмою;

— порівняння запланованих і фактичних значень індикаторів (показників) результативності реалізації програми;

— проблемних питань, а також зовнішніх та внутрішніх факторів, що мали вплив на виконання плану заходів програми.

Оцінка ефективності реалізації регіональної програми за цією Методикою складається з таких етапів [7]:

1) Оцінка рівня виконання показників основних заходів програми. Ступінь реалізації заходів програми оцінюється для кожного основного заходу програми як частка показників, виконаних в повному обсязі, за такою формулою:

$$СП_{\text{рік}} = П_{\text{в}} / П \quad (1),$$

де $СП_{\text{рік}}$ — рівень виконання показників основних заходів програми; $П_{\text{в}}$ — кількість виконаних не менш, ніж на 95% показників основних заходів програми, запланованих до реалізації у звітному році; $П$ — загальна кількість показників основних заходів програми, запланованих до реалізації у звітному році.

2) Оцінка рівня відповідності запланованих та фактичних витрат. Рівень відповідності запланованих та фактичних витрат із місцевого та (або) обласного бюджетів оцінюється для кожної підпрограми (основного заходу програми) як співвідношення фактично виділених у звітному році витрат на реалізацію підпрограми (основного заходу програми) до їх планових значень за наступною формулою:

$$СВ_{\text{рік}} = З_{\text{ф}} / З_{\text{п}} \quad (2),$$

де $СВ_{\text{рік}}$ — рівень відповідності запланованих витрат із місцевого та/або обласного бюджетів; $З_{\text{ф}}$ — фактичні витрати на реалізацію основного заходу програми у звітному році (за станом на 31 грудня звітного року); $З_{\text{п}}$ — планові витрати місцевого та/або обласного бюджетів на реалізацію основного заходу програми у звітному році за станом на 31 грудня звітного року.

3) Оцінка ефективності використання коштів місцевого та/або обласного бюджетів розраховується для кожного основного заходу програми як співвідношення рівня реалізації заходів до рівня відповідності запланованих витрат із місцевого та/або обласного бюджетів за такою формулою:

$$E_{\text{рік}} = CP_{\text{рік}} / CB_{\text{рік}} \quad (3),$$

де $E_{\text{рік}}$ — ефективність використання коштів місцевого та/або обласного бюджетів; $CP_{\text{рік}}$ — рівень реалізації заходів, які повністю або частково фінансуються з місцевого та/або обласного бюджетів; $CB_{\text{рік}}$ — рівень відповідності запланованих витрат із місцевого та/або обласного бюджетів.

4) Оцінка рівня досягнення цілей програми визначає рівень досягнення планових значень кожного показника, що характеризують цілі програми, розраховується:

— для показників, які планується збільшити, за формулою:

$$CD_{\text{рік}} = ЗП_{\text{зпф}} / ЗП_{\text{зпп}} \quad (4),$$

де $CD_{\text{рік}}$ — рівень досягнення планового значення показника, що характеризує цілі програми; $ЗП_{\text{зпф}}$ — значення показника, що характеризує цілі програми, фактично досягнуте на кінець звітного періоду; $ЗП_{\text{зпп}}$ — планове значення показника, що характеризує цілі програми, на кінець звітного року.

— для показників, які планується зменшити, за формулою:

$$CD_{\text{рік}} = ЗП_{\text{зпп}} / ЗП_{\text{зпф}} \quad (5),$$

де $CD_{\text{рік}}$ — рівень досягнення планового значення показника, що характеризує цілі програми; $ЗП_{\text{зпф}}$ — значення показника, що характеризує цілі програми, фактично досягнуте на кінець звітного періоду; $ЗП_{\text{зпп}}$ — планове значення показника, що характеризує цілі програми, на кінець звітного року.

Рівень досягнення цілей Програми розраховується за формулою:

$$CP_{\text{рік}} = \sum CD_{\text{рік}} / N \quad (6),$$

де $CP_{\text{рік}}$ — рівень досягнення цілей програми; $CD_{\text{рік}}$ — рівень досягнення планового значення показника, що характеризує мету програми; N — кількість показників, що характеризує мету програми.

Рівень досягнення цілей Програми вимірюється як: 1 та більше 1 — цілі програми виконані або перевиконані; $CP_{\text{рік}} < 1$ — цілі програми недовиконані; $CP_{\text{рік}} = 0$ — цілі програми взагалі не виконані.

Оцінка ефективності реалізації регіональної програми. Ефективність реалізації регіональної програми оцінюється залежно від значень оцінки рівня досягнення цілей програми та оцінки ефективності реалізації заходів, що входять до неї за такою формулою:

$$EP_{\text{рік}} = 0,5 \times CP_{\text{рік}} + 0,5 \sum_{j=1}^j (EP_{\text{н/н}} \times k_j) \quad (7),$$

де $EP_{\text{рік}}$ — ефективність реалізації програми; $CP_{\text{рік}}$ — рівень досягнення цілей програми; $EP_{\text{н/н}}$ — ефективність реалізації заходу; k_j — коефіцієнт значущості підпрограми (основного заходу регіональної програми) для досягнення цілей регіональної програми.

Програма вважається: "неефективною", якщо $EP_{\text{рік}} < 0,50$; "помірно ефективною", якщо $0,50 \leq EP_{\text{рік}} < 0,80$; "ефективною", якщо $EP_{\text{рік}} \geq 0,8$.

Методика ефективності регіональної програми у молодіжній сфері та сфері національно-патріотичного виховання апробована під час проведення зовнішнього оцінювання "Моніторинг реалізації Обласної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2017—2020 року у Вінницькій області", проведеного на замовлення Департаменту соціальної та молодіжної політики Вінницької обласної державної адміністрації у 2020 році.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Незважаючи на значну кількість нормативно-правове забезпечення, що регулює розробку, впровадження та виконання державних програм, здійснення оцінювання результативності реалізації державної регіональної політики шляхом проведення моніторингу та оцінки розробки державних регіональних і місцевих програм у молодіжній сфері має певні проблеми і недоліки, а особливо, що стосується оцінка ефективності реалізації цих програм.

У результаті аналізу регіональних і місцевих цільових програм у молодіжній сфері виявлено, що на регіональному і місцевому рівнях молодіжні стратегії як правило не розробляються, а молодіжна політика реалізується через регіональні і місцеві цільові програми, які фінансуються з обласних та місцевих бюджетів. В регіональних і місцевих програмах визначення проблеми переважно здійснено на результатах загальнонаціональних досліджень, зрідка зустрічаються регіональні чи місцеві дослідження, а деякі програми взагалі не містять обґрунтованого визначення проблем молоді на регіональному і місцевому рівні.

Більшість Програм, особливо місцевого рівня, не містять кількісних і якісних показників взагалі, а завдання Програм та очікувані результати не співпадають та не відповідають самій Програмі, її меті та проблемам. Це призводить до проблем з проведенням моніторингу і оцінку цих Програм, а оцінку ефективності їх реалізації складно проводити через відсутність або некоректність визначення кількісних і якісних показників.

На вирішення цих проблем автором було запропоновано Методику оцінювання реалізації регіональних програм у молодіжній сфері та сфері національно-патріотичного виховання, яка дасть змогу провести оцінювання ефективності реалізації Програм у молодіжній сфері, визначити пріоритетні напрями молодіжної роботи, проаналізувати якісне та змістовне наповнення заходів регіональних молодіжних соціальних програм. У подальшому планується здійснити оцінювання реалізації регіональних програм у молодіжній сфері та сфері національно-патріотичного виховання у деяких регіонах України та провести розрахунки відповідно до запропонованої Методики.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

2. Голік Ю.С., Ілляш О.Е. Методологічні основи моніторингу ефективності реалізації регіональної програми "Довкілля-2015" в Полтавській області. Людина та довкілля. Проблеми неоекології. 2014. № 3—4. С. 22—26.

3. Деякі питання розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.2023 №816. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/deiaki-pytannia-rozroblennia-rehionalnykh-stratehii-rozvytku-i-planiv-zakhodiv-z-ikh-s816-40823>

4. Іртищева І.О., Гуріна О.В., Работін Ю.А. Методичні підходи до оцінки ефективності регіональної соціальної політики у контексті задоволення суспільних потреб. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2018. № 2. С. 412—422.

5. Лендъел М., Винницький Б., Ратейчак Ю., Санжаровський І. Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку. К.: К.І.С., 2007. 80 с.

6. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. С. 244.

7. Пеша І.В., Коляда В.С., Тілікіна Н.В., Ярошенко О.О. Моніторинг і оцінка результативності та ефективності політики у молодіжній сфері: Кол. Монографія. Київ: ГО "Інститут молоді", 2023. 308 с. URL: <https://inmol.org/monitorynh-i-otsinka-rezultatyvnosti-ta-efektyvnosti-polityky-u-molodizhnij-sferi-kolektyvna-monohrafiia/>

8. Порядок розроблення місцевих цільових програм, фінансування, моніторингу та звітності про їх виконання рішення Брагинівської сільської ради від 23.12.2020 року №27-2/ VIII. URL: <https://ptprbraginsil.dp.gov.ua/storage/app/uploads/public/601/472/859/601472859dc51251989445.doc>

9. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 року № 1602-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

10. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>

11. Про засади державної регіональної політики: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

12. Про затвердження Методики оцінки ефективності виконання Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2021—2025 роки: наказ Міністерства молоді та спорту України від 14.07.2021 №2469. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2021/metodika/2469.pdf

13. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм: Наказ Міністерства фінансів України від 17.05.2011 №608. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0608201-11#Text>

14. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад: Наказ Міністер-

ства розвитку громад та територій України від 21 грудня 2022 року N 265. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN075720>

15. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF#Text>

16. Про затвердження Типового переліку бюджетних програм та результативних показників їх виконання для місцевих бюджетів у молодіжній сфері: Наказ Міністерство молоді та спорту України від 24.11.2016 № 4408. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1609-16#Text>

17. Про концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1999, № 1359-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14#Text>

18. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

19. Про реалізацію експериментального проекту щодо моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи: Постанова Кабінету Міністрів України від від 24 червня 2022 р. № 726. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2022-%D0%BF#Text>

20. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проектів Бюджетної декларації та державного бюджету: Постанова Кабінет Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF#Text>

21. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80#Text>

22. Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. N 308-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-%D1%80#Text>

23. Садова У.Я. Регіональна соціальна політика в Україні: критерії оцінювання та показники ефективності. Демографія та соціальна економіка. 2008. № 1. С. 151—165.

24. Ткачук І.Г., Солоджук Т.В. Методичні підходи до оцінки ефективності бюджетних програм соціального захисту молоді (регіональний аспект). Регіональна економіка. 2013. № 1 (67). С. 90—98.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (Accessed 22 November 2023).

2. Holiuk, Y.S. and Ilyash, O.E. (2014), "Methodological foundations of monitoring the effectiveness of implementing the regional program "Environment-2015" in

Poltava region", Lyudyna ta dovkillya. Problemy neookolohiyi, vol. 3—4, pp. 22—26.

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), Resolution "Some issues of developing regional development strategies and action plans for their implementation and monitoring of the implementation of these strategies and action plans", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-rozroblennia-rehionalnykh-stratehii-rozvytku-i-planiv-zakhodiv-z-ikh-s816-40823> (Accessed 22 November 2023).

4. Irtyshcheva, I.O., Gurina, O.V. and Rabotin, Yu.A. (2018), "Methodological approaches to assessing the effectiveness of regional social policy in the context of meeting public needs", Bulletin of KhNAU. Series: Economic Sciences, vol. 2, pp. 412—422.

5. Lendel, M., Vynnytskyi, B., Rateichak, Yu. and Sanzharovskiy, I. (2007), Posibnyk z monitorynhu ta otsiniuvannia prohram rehional'noho rozvytku [Guide to monitoring and evaluating regional development programs], K.I.S, Kyiv, Ukraine.

6. Makarova, O.V. (2015), Sotsial'na polityka v Ukraini [Social Policy in Ukraine], Institute of Demography and Social Studies named after M.V. Ptukha NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

7. Piesha, I.V., Kolyada, V.S., Tilikina, N.V. and Yaroshenko, O.O. (2023), Monitorynh i otsinka rezul'tatyvnosti ta efektyvnosti polityky u molodizhnij sferi [Monitoring and evaluation of the effectiveness and efficiency of youth policy], NGO "Youth Institute", Kyiv, Ukraine. available at: <https://inmol.org/monitorynh-i-otsinka-rezultatyvnosti-ta-efektyvnosti-polityky-u-molodizhnij-sferi-kolektyvna-monohrafiia/> (Accessed 22 November 2023).

8. Braginivska village council (2020), "Procedure for the development of local targeted programs, financing, monitoring, and reporting on their implementation according to the decision of the Braginivska village council", available at: <https://ptrpbraginsil.dp.gov.ua/storage/app/uploads/public/601/472/859/601472859dc51251989445.doc> (Accessed 22 November 2023).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2000), Law of Ukraine "On state forecasting and development of economic and social development programs of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text> (Accessed 22 November 2023).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), Law of Ukraine "On state target programs", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text> (Accessed 22 November 2023).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Law of Ukraine "On the principles of state regional policy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (Accessed 22 November 2023).

12. Ministry of Youth and Sports of Ukraine (2021), Order "On the approval of the Methodology for evaluating the effectiveness of implementing the State Targeted Social Program "Youth of Ukraine" for 2021—2025", available at: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2021/metodika/2469.pdf (Accessed 22 November 2023).

13. Ministry of Finance of Ukraine (2011), Order "On the approval of Methodical recommendations for the

evaluation of the effectiveness of budget programs", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0608201-11#Text> (Accessed 22 November 2023).

14. Ministry of Community and Territory Development of Ukraine (2022), Order "On the approval of Methodological recommendations on the procedure for developing, approving, implementing, monitoring, and evaluating the implementation of development strategies of territorial communities", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/FN075720> (Accessed 22 November 2023).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), "Resolution On the approval of the Procedure for the development and implementation of state target programs", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF#Text> (Accessed 22 November 2023).

16. Ministry of Youth and Sports of Ukraine (2016), Order "On the approval of the Typical list of budget programs and performance indicators for their implementation for local budgets in the youth sphere", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1609-16#Text> (Accessed 22 November 2023).

17. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), Resolution "On the concept of sustainable development of settlements", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14#Text> (Accessed 22 November 2023).

18. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), Law of Ukraine "On local self-government in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2-%D1%80#Text> (Accessed 22 November 2023).

19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "On the implementation of an experimental project for monitoring inflicted damages and destruction by regions of Ukraine due to the armed aggression Russian Federation based on a geofomation system", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 22 November 2023).

20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003), Resolution "On the development of forecast and program documents of economic and social development and the preparation of Budget Declaration and state budget projects", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF#Text> (Accessed 22 November 2023).

21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2002), Order "On approval Concept of applying the program-targeted method in the budget process", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80#Text> (Accessed 22 November 2023).

22. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Order "On the approval Concept of reforming local budgets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-%D1%80#Text> (Accessed 22 November 2023).

23. Sadova, U.Ya. (2008), "Regional social policy in Ukraine: criteria for evaluation and indicators of effectiveness", Demography and Social Economics, vol. 1, pp. 151—165.

24. Tkachuk, I.G. and Solodzhuk, T.V. (2013), "Methodological approaches to assessing the effectiveness of budget programs for youth social protection (regional aspect)", Regional Economics, vol. 1 (67), pp. 90—98.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2023 р.

Т. О. Королюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри національної економіки та публічного управління,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3610-9839>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.181

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

T. Koroliuk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the department of national economy and public
administration, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

MODERN APPROACHES TO EVALUATING OF EFFICIENCY OF PUBLIC ADMINISTRATION

Здійснено аналіз сучасних підходів до оцінювання ефективності публічного управління. У результаті проведеного дослідження встановлено, що специфіка публічного сектора впливає на оцінювання його ефективності. Це, своєю чергою, обумовлює складність ідентифікації та кількісного вимірювання результатів управління. У процесі дослідження виокремлено основні критерії оцінювання публічного управління. Акцентовано увагу на необхідності забезпечення комплексного підходу до оцінювання ефективності публічного управління на підставі низки критеріїв, що відображають різні сфери та рівні управління. Встановлено, що не існує єдиної концепції до оцінювання ефективності публічного управління. Проведений аналіз дав змогу визначити проблеми оцінювання ефективності публічного управління, чинники впливу та обґрунтувати напрями щодо удосконалення. Встановлено, що традиційні підходи до оцінювання ефективності публічного управління потребують модернізації, враховуючи сучасні процеси децентралізації, цифровізації, зростання ролі знань та людського капіталу, зміни ролі людини в системі прийняття управлінських рішень.

An analysis of modern approaches to evaluating of effectiveness of public administration was carried out. As a result of the conducted research, it was established that the specifics of the public sector affect the evaluation of its efficiency. This, in turn, determines the complexity of identification and quantitative measurement of management results. Peculiarities of public administration are the pursuit of a number of goals, the monopolistic nature of the provision of public services, the presence of a significant risk of inefficient use of public finances, insufficient information transparency, flexibility and propensity for innovation.

In the process of research, the main evaluation criteria of public administration were singled out: efficiency, effectiveness, economy, justice and ensuring equality, quality, innovativeness. The methods of evaluating the effectiveness of public administration are defined. Attention is focused on the need to provide a comprehensive approach to evaluating of effectiveness of public administration based on a number of criteria reflecting different spheres and levels of administration.

It was established that there is no single concept for evaluating of effectiveness of public administration. Legal, organizational, socially oriented, expert, technological, pragmatic, political approaches to measuring the effectiveness of government bodies are distinguished. The conducted analysis made it possible to determine the problems of evaluating the effectiveness of public administration, influencing factors, and to justify directions for improvement. The factors that limit the adoption of rational management decisions include: information asymmetry, irrationality of the behavior of business entities, the presence of a time lag between the adoption and implementation of decisions, expectations of entities. Emphasis is placed on the need to ensure a compromise between the criteria of efficiency and fairness in the management practice of authorities. It has been established that traditional approaches to evaluating the effectiveness of public administration need modernization, taking into account the modern processes of decentralization, digitalization, the growing role of knowledge and human capital, and changes in the role of people in the management decision-making.

Ключові слова: публічне управління, ефективність, результативність, економічність, критерії оцінювання, нові підходи, показники.

Key words: public administration, efficiency, effectiveness, cost-effectiveness, evaluation criteria, new approaches, indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема максимального задоволення постійно зростаючих потреб в умовах обмежених ресурсів є ключовою в царині економічної науки. Логіка даного взаємозв'язку визначає особливості управлінської практики як на мікро-, так і на макрорівні. Кожний суб'єкт господарювання у своїй діяльності намагається максимізувати результати та мінімізувати витрати. Не є виключенням і держава в особі органів державної влади та місцевого самоврядування. Розробка будь-якої програми урядом чи органами місцевого самоврядування потребує визначення результатів та критеріїв оцінювання успішності її впровадження, обсягів фінансових ресурсів та показників ефективності.

Оцінювання ефективності публічного управління дає змогу вчасно ідентифікувати проблеми, розробити шляхи їх розв'язання та удосконалити подальші управлінські процеси. Однак проблема полягає в обґрунтуванні підходів до оцінки ефективності, визначенні її критеріїв та показників, враховуючи специфіку публічного управління, особливості його розвитку та міжнародну практику.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблема оцінювання ефективності публічного управління не є новою, їй присвячено низку наукових праць. Вольська О.М., Власюк Н.І., Дурман М.О., Євтушенко О.Н., Пікулик О.І., Ковбасюк Ю.В., Лопушинський І.П., Малахова Т.В., Матвієнко П.В. досліджують критерії оцінки та механізми забезпечення ефективності

державного управління, проблемні аспекти та чинники впливу. Значну увагу даній проблематиці приділяють закордонні вчені [1; 2; 8; 9; 10]. Беручи до уваги напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених, відкритими й актуальними залишаються питання систематизації та модернізації підходів та критеріїв до оцінювання ефективності публічного управління, враховуючи специфіку публічного сектору та сучасні тенденції цифровізації, євроінтеграції, децентралізації, трансформації відносин між органами публічної влади та громадськістю.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Аналіз сучасних підходів до оцінювання ефективності публічного управління та обґрунтування необхідності їх модернізації, враховуючи тенденції розвитку суспільства та управлінської практики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ефективність публічного управління виступає одним із ключових чинників економічного розвитку та суспільного добробуту країни. Адже від того, наскільки публічне управління відповідає потребам та очікуванням громадян, залежить успішність реалізації державних програм, розвиток підприємницької діяльності, рівень зайнятості та благополуччя населення.

Оцінювання ефективності публічного управління дає змогу раціонально використовувати обмежені ресурси за необхідності максимального задоволення суспільних потреб; забезпечити необхідною інформацією прийняття управлінських рішень; визначити правильність вибору стратегії розвитку, поставлених завдань і реалізації заходів щодо вирішення проблем; вчасно скорегувати впливи та удосконалити управлінські процеси; формувати культуру постійного вдосконалення системи управління; залучати зацікавлені сторони до визначення цілей, завдань та контролю за

Таблиця 1. Відмінні елементи ефективності в публічному та приватному секторах

Критерій порівняння	Публічний сектор	Приватний сектор
Мета	Переслідує низку цілей, орієнтуючись на задоволення суспільних потреб	Спрямований на максимізацію прибутку
Рівень конкуренції	Монопольний характер надання суспільних послуг	Діяльність переважно на конкурентних ринках
Результат діяльності	Надає суспільні блага та послуги, ринкову вартість яких складно визначити	Виробляє приватні товари та послуги, ринкову вартість яких не складно оцінити
Прийняття управлінських рішень	Діяльність базується на суспільних рішеннях і має демократичний характер; жорсткість у прийнятті управлінських рішень	Виробництво залежить від рішень виробника залежно від ринкової ситуації; гнучкість в прийнятті рішень, прояв ініціативи
Розподіл продукції	Розподіл продукції здійснюється відповідно до потреб споживачів	Розподіл товарів залежить від рівня прибутку та вимог споживачів
Суб'єкт відповідальності	Відповідальність політичних лідерів	Відповідальність керівників компаній
Специфіка фінансування	Перерозподіл ресурсів; джерелом фінансування є податки	Джерело фінансування – доходи від інвестицій
Витрати	Ризик неефективного використання публічних фінансів	Переслідує скорочення витрат
Інформаційна прозорість	Низька інформаційна прозорість; складність оцінки загальних витрат через диференціацію даних залежно від цілей	Висока прозорість інформації щодо інвесторів, акціонерів; доступність даних

Джерело: складено на основі [1].

їх виконанням; підвищити підзвітність органів влади та їх посадових осіб; накопичити досвід, який можна використати для втілення майбутніх ініціатив. Від ефективності заходів владних інституцій залежить успіх реформ у різних сферах функціонування національної економіки, розв'язання проблем і досягнення поставлених цілей. Тому вимірювання ефективності повинне виступати невід'ємною складовою управлінського процесу.

Досліджуючи особливості оцінювання ефективності публічного управління, зарубіжні вчені звертають увагу на відмінні елементи ефективності публічного сектору порівняно із приватним (табл. 1) [1]. Інші дослідники також вказують на відсутність в публічному секторі умов до належної конкуренції та ризику банкрутства, складнощі в оцінюванні результатів управлінської діяльності [2, с. 8]. Все це визначає специфіку критеріїв та підходів до оцінки ефективності публічного управління.

Варто зауважити, що в європейських країнах спостерігається тенденція до перерозподілу надання публічних послуг органами влади на приватний сектор задля зменшення їхньої вартості, спрощення процедур надання та підвищення якості обслуговування громадян в цілому. Така практика є свідченням демонополізації ринку публічних послуг. При цьому держава несе відповідальність за якість їхнього надання.

Оцінювання публічного управління передбачає визначення певних критеріїв — ознак (кількісних та якісних), на основі яких проводиться оцінка, вимірювання показників [4, с. 357]. Найбільш поширеними критеріями, за якими здійснюється оцінка публічного управління, вибір альтернатив державної політики виступають критерії ефективності, результативності, економічності, оптимальності, справедливості та інноваційності (табл. 2). Перші три критерії ще називають показниками успіш-

Таблиця 2. Окремі критерії оцінки публічного управління

Критерій	Сутність
Ефективності	характеризує співвідношення результатів та затрат, тобто між продуктом (послугами) та ресурсами для їх виробництва
Результативності	досягнення поставлених цілей щодо вирішення проблем; відповідність пріоритетним завданням державної політики, задоволення суспільних потреб та очікувань
Економічності	різновид ефективності, що характеризується зіставленням витрачених ресурсів з отриманими результатами; відображає отримання запланованих результатів (продуктів) певної якості з найменшими витратами ресурсів
Оптимальності	характеризує доцільність управлінських дій з погляду відповідності визначеним вимогам; найкращий з можливих станів соціальної системи для досягнення мети в конкретних умовах
Справедливості	характеризує пропорційний вплив на різні групи населення чи території; результати та зусилля розподілені чесно та законно; вертикальна, горизонтальна справедливість та між поколіннями
Якості надання публічних послуг	задоволення потреб суспільства; ступінь відповідності властивостей процесу його сутності, певним визначеним вимогам
Інноваційності	впровадження цифрових технологій в управлінську діяльність, застосування прогресивних методів щодо організації, мотивації персоналу у досягненні поставлених цілей

Джерело: складено на підставі [4, с. 357-359; 5, с. 112; 3, с. 64; 6, с. 94].

ності публічного управління (концепція трьох "Е" — efficiency, effectiveness, economy).

Залежно від кількості критеріїв, що використовуються для оцінювання ефективності публічного управління, розрізняють методи оцінки, що базуються на одному (фінансові показники — чиста теперішня вартість, норма прибутку, час окупності та ін.; витрати-випуск — мінімізації витрат, аналіз витрат і вигід, витрат і корисності) та декількох критеріях (шкали та діапазони, ранжування, методи Фуллера, Сааті, методи часткової оцінки варіантів, попарне порівняння варіантів). Методи, що базуються на декількох критеріях, є складнішими в прикладному застосуванні, проте об'єктивніше відображають ефективність публічного управління [2, с. 9].

На сьогодні не існує єдиної універсальної концепції оцінювання ефективності публічного управління, що пов'язано із специфікою діяльності органів влади й особливостями їхньої взаємодії із населенням. Залежно від мети та особливостей конкретних умов для оцінювання ефективності використовують наступні концепції: цільову, функціональну, системну, концепцію на основі досягнення балансу інтересів, аналізу вигід і витрат [7, с. 236—237].

Зарубіжні дослідники розглядають ефективність крізь призму трьох підходів: 1) як співвідношення доходів та витрат або витрат та вигід; 2) як відношення фактичних показників до нормативних (визначених стандартів); 3) як успіх щодо досягнення поставленої мети [2, с. 6]. Інші відомі науковці аналізують ефективність з позицій концепції технічної та економічної ефективності. Згідно технічного підходу "ефективність" визначається як пошук оптимального методу просування цілей, тобто їх досягнення з найменшими витратами. Економічне розуміння ефективності базується на теорії Паретто-ефективності, відповідно до якої використовувати наявні економічні ресурси слід таким чином, якщо просування однієї цілі неможливе без погіршення іншої [8, с. 4, 18].

Г. Саймон трактує "ефективність" як досягнення бажаних цілей, В. Вілсон — отримання найбільшого результату за даного рівня ресурсів [9]. Ефективність може бути досягнута шляхом раціонального прийняття рішень, оцінки всіх альтернатив, витрат і вигід, потім вибору альтернативи, яка може принести найбільшу чисту вигоду [10]. Водночас раціональне прийняття рішень обмежується недостатньою поінформованістю, ірраціональною поведінкою суб'єктів господарювання, організаційною політикою публічної адміністрації.

Пікулик О.І., Власюк Н.І. виділяють правовий, організаційний, соціально-орієнтований, експертний, технологічний, прагматичний підходи до оцінки ефективності органів державної влади [6, с. 98]. Матвієнко П.В. виокремлює управлінський, політичний та правовий критерії оцінювання публічного управління [11, с. 71].

У науковій літературі інколи категорії результативності та ефективності ототожнюються, так як з лат. "ефективність" означає творчий, дієвий і відображає результативність певного процесу чи дії [6, с. 94]. У міжнародному стандарті ISO 9000:2015 "результативність" (effectiveness) трактується як ступінь реалізації запланованих робіт і досягнення запланованих

результатів (цілей). Натомість "ефективність" (efficiency) визначається як співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами [12].

Аналогічний підхід відображений і в працях вітчизняних науковців [4, с. 185; 13, с. 137]. Результативність виступає зовнішнім проявом діяльності органів публічного управління і характеризує міру досягнення визначених цілей. Ефективність відображає досягнення визначених результатів при врахуванні витрачених ресурсів, і характеризує внутрішні особливості системи управління.

Методичні рекомендації з проведення фінансового аудиту Рахунковою палатою України передбачають оцінку продуктивності (співвідношення між результатами діяльності розпорядника бюджетних коштів та використаними для їх досягнення коштами), результативності (встановлення ступеня відповідності фактичних результатів розпорядника бюджетних коштів запланованим) та економності (досягнення розпорядником коштів запланованих результатів за рахунок використання мінімального обсягу бюджетних коштів або досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів) використання бюджетних коштів [14].

Критерій економічності відображає отримання запланованих результатів певної якості з найменшими витратами ресурсів, або досягнення максимально можливих результатів за наявних бюджетних обмежень. Ефективна політика може вимагати значних витрат, але моніторинг економічності дає змогу дотримуватися принципів обґрунтованості та реалістичності.

Таким чином, оцінити показник результативності публічного управління можна на основі співвідношення фактичних результатів із запланованими:

$$P = \frac{P_{\text{факт}}}{P_{\text{план}}} \times 100\% \quad (1),$$

де P — результативність, $P_{\text{факт}}$ — фактичний результат, $P_{\text{план}}$ — запланований результат.

Розрізняють результативні показники витрат, продукту, ефективності та якості [15, с. 9]. Окрім того, результати публічного управління можуть бути очікувані (заплановані) та неочікувані (не заплановані); позитивні та негативні; стимулятори та дестимулятори.

Варто розрізнити категорії "ефективність" та "ефект". Ефект — досягнутий результат у його матеріальному, вартісному та соціальному вираженні. Економічний ефект — показник результативності діяльності, який розраховується як різниця між результатами і витратами ресурсів [16, с. 126]. У широкому сенсі під ефектом розуміють здатність продукту задовольняти суспільні потреби. Ефективність — це відносний ефект, що визначається як відношення результату до витрат на його отримання:

$$E = \frac{P}{B} \quad (2),$$

де E — ефективність, P — результат, B — витрати ресурсів.

Показник ефективності характеризує величину витрат на одиницю створеної продукції. Залежно від широти охоплення, сфери та стадій управлінського процесу, рівнів управління, варто розрізнити внутрішню та зовнішню ефективність публічного управління; локаль-

ну та інтегральну; економічну, соціальну, демографічну, безпекову; ефективність планування, організації, реалізації заходів, контролю та мотивації; ефективність діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

В управлінській практиці владних інституцій важлива увага приділяється оцінці економічної та соціальної ефективності. В основі економічної ефективності результати мають економічний характер (національний дохід, доходи бюджету, вартість кінцевих товарів і послуг), їх нескладно оцінити. Показники соціальної ефективності відображають якісні характеристики (суспільний добробут, рівень життя населення, задоволеності якістю надання публічних послуг, забезпечення справедливості) та відповідність результатів управління основним потребам й інтересам суспільства.

Залежно від рівнів розрізняють критерії соціальної ефективності, що відображають загальну соціальну ефективність, ефективність функціонування суб'єктів публічного управління, управлінських органів і посадових осіб [7, с. 238—246].

Соціальні ефекти вимірюються переважно із застосуванням експертного методу, що позбавляє їх повної об'єктивності та обумовлює залежність від рівня компетентності, досвіду та певних особистих вподобань залучених до такої оцінки фахівців. Соціальна та економічна ефективність взаємопов'язані між собою, так як для задоволення потреб та інтересів громадян потрібні відповідні ресурси, що забезпечуються розвитком національної економіки.

Соціальна ефективність орієнтована на задоволення фізіологічних, духовних, соціальних потреб, попередження кризових явищ, управління розвитком з урахуванням соціальних стандартів, відповідності світовим критеріям якості життя при оптимальному використанні суспільних ресурсів. Критерії соціальної ефективності повинні охоплювати такі сфери суспільного життя як соціальні, екологічні, демографічні, психологічні тощо. Водночас суспільство повинне бути зацікавлене у високій якості публічного управління, що визначає економічну ефективність політики.

Ефективність публічного управління можна виміряти на основі порівняння прогностичних показників із фактичними; фактичних із міжнародними стандартами, показниками розвинутих країн; фактичних із пороговими (граничними) величинами. Проте такі підходи теж містять певні обмеження. Наприклад, як критерій соціальної ефективності управління використовують рівень задоволеності населення якістю публічних послуг чи політикою органів влади. Однак кожний може по-різному розуміти якісну категорію задоволеності. У країнах із авторитарним стилем управління, низьким рівнем інституційної спроможності владних інституцій рівень задоволеності політикою влади може бути високим, проте це не є свідченням її ефективності. Порівнюючи показники розвитку окремих країн із показниками розвинутих, потрібно враховувати національні інституційні та релігійні особливості. Наприклад, в одних країнах, гендерно орієнтований підхід у публічному управлінні є одним із принципів забезпечення його ефективності, натомість в інших країнах може стати чинником політичних збурень та протистоянь.

У практиці публічного управління широко використовується інтегральний підхід до оцінки ефективності публічного управління, що охоплює низку показників, які відображають різні аспекти діяльності органів влади [17]. До інтегральних показників відносяться: міжнародний індекс ефективності державної служби (InCiSE), індекс ефективності уряду (GEI), індекс сприйняття корупції (CPI), індекс свободи преси (PFI), індекс економічної свободи (IEF), глобальний індекс інновацій (GII), індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), індекс людського розвитку (HDI).

Як зауважують дослідники, зосередження лише на ефективності відвертає увагу від досягнення запланованих цілей [8, с. 4]. Окрім критеріїв ефективності, результативності та економічності владним інституціям потрібно керуватись критеріями забезпечення справедливості та рівності, репрезентативності, якості надання публічних послуг та задоволення потреб суспільства, інноваційності. Проте будь-які зміни, спрямовані на посилення рівності у суспільстві, пов'язані з певною втраченою ефективності. Адже державне втручання завжди пов'язане з витратами, а перерозподіл ресурсів викликає демотиваційний вплив. Надмірна перевага ефективності призводить до соціальної нестабільності, а значний акцент на справедливості — уповільнює економічне зростання та розвиток. Перед владними інституціями постає дилема забезпечення компромісу між ефективністю та справедливістю.

З огляду на проведені дослідження, відзначимо, що зважаючи на специфіку публічного сектору, наявні критерії та підходи, існують певні складнощі в оцінюванні ефективності публічного управління:

- складність ідентифікації та кількісного вимірювання результатів управління, у тому числі соціальних, пов'язаних із якісними характеристиками;
- складність оцінки витрат (вартості задіяних ресурсів);
- отримані результати можуть бути наслідком дії зовнішніх чинників (криза, політична нестабільність, стихійне лихо та ін.), а не впроваджених заходів держави;
- наявність часового лагу між вжитими управлінськими заходами та отриманими результатами.

Поряд із традиційними підходами та критеріями до оцінки ефективності публічного управління варто враховувати нові тенденції, пов'язані із розвитком та впровадженням у управлінську практику інформаційно-комунікаційних технологій, децентралізацією державного управління, зростанням ролі знань, потреб та вимог з боку громадськості, розвитком теорії публічного управління та трансформацією ролі громадянина в прийнятті рішень владними інституціями, впровадженням міжнародних стандартів в систему управління. Цифрові технології підвищують ефективність діяльності органів влади. Електронне урядування, перехід на міжнародні стандарти у сфері управління дає змогу скоротити використання ресурсів (часових, людських, фінансових), підвищити прозорість та відповідальність владних інституцій та забезпечити належну якість публічних послуг. Означені заходи вимагають збільшення фінансування на розробку системи управління якістю із врахуванням сучасних вимог, навчання персоналу та подальшого розвитку правової бази [18, с. 84].

Європейський інститут публічного адміністрування у підвищенні ефективності управління акцентує увагу на знаннях, навчанні та підвищенні кваліфікації персоналу, кар'єрному зростанні, що є необхідними умовами розвитку управлінських інновацій [19]. Професіоналізм, креативність, гнучкість та готовність до безперервного розвитку формують підвалини для забезпечення внутрішньої та зовнішньої ефективності органів державної влади та публічного управління.

На сьогодні оцінка ефективності публічного управління набуває комплексного характеру та повинна базуватися на низці критеріїв, сукупності кількісних та якісних показників, що охоплюють усі найважливіші сфери життєдіяльності та рівні управління.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Існують такі підходи до оцінювання ефективності публічного управління як функціональний, витратний, правовий, управлінський, політичний, організаційний та технологічний. У межах цих підходів відбувається оцінка кількісних та якісних показників публічного управління відповідно до низки критеріїв. Ефективність, результативність, економічність, справедливість, якість та інноваційність виступають основними критеріями оцінки управлінської діяльності органів державної влади.

При оцінюванні ефективності публічного управління необхідно враховувати специфіку надання публічних послуг, прийняття управлінських рішень за участю представників громадянського суспільства, а також не лише економічні вигоди, а й соціальні ефекти, що полягають у задоволенні потреб та інтересів громадян. Не зважаючи на складність оцінювання ефективності публічного управління, механізми вимірювання повинні бути гнучкими, оцінювання здійснюватися на всіх стадіях управлінського процесу із врахуванням чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, міжнародних стандартів у сфері управління задля розв'язання суспільних проблем і досягнення поставлених цілей.

Література:

- Florina P. Elements on the Efficiency and Effectiveness of the Public Sector. "Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series. 2017. Volume XVII. Issue 2. URL: <https://stec.univ-ovidius.ro/html/anale/RO/2017-2/Section%20III/29.pdf> (accessed: 15.10.2023).
- Vavrec R. Efficiency and inefficiency of public administration. Journal of Economic Development, Environment and People. 2018. Volume 7, Issue 1. URL: https://www.researchgate.net/publication/324567412_Efficiency_and_inefficiency_of_public_administration (accessed: 05.11.2023).
- Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]. К.: НАДУ, 2014. 448 с.
- Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.

- Романов В.Є., Рудік О.М., Брус Т.М. Вступ до аналізу державної політики: навч. посібник. К.: НАДУ. 2003. 171 с.

- Пікулик О.І., Власюк Н.І. Основні підходи до оцінювання ефективності діяльності органів державного управління. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. Том 34 (73). № 1. С. 93—100.

- Євтушенко О. Н. Державне управління (Основи теорії державного управління): [навчальний посібник у трьох частинах] / О. Н. Євтушенко, В. І. Андріяш. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Ч. 1. Основи теорії державного управління. 2013. 268 с.

- Grandy C. The "Efficient" Public Administrator: Pareto and a Well-Rounded Approach to Public Administration. 2008. 45 p. URL: <http://www2.hawaii.edu/~grandy/Writings/EfficiencyPaper-PrePrint-081308.pdf> (accessed: 25.11.2023).

- Gunuboh T. Efficiency as a Central Concept in the Science of Administration, Fact and Value-Contexts in the Administrative Processes, and Democracy. Open Journal of Social Sciences. Vol.11 No.6, June 2023. URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=125654> (дата звернення: 21.11.2023).

- Simon, H. A. Rationality as Process and as Product of Thought. American Economic Association, May 1978, Vol 68, No 2. P. 1—16. URL: <https://www2.econ.iastate.edu/tesfatsi/RationalityAsProcessAndProduct-OfThought.ElyLecture1978.Hsimon.pdf> (дата звернення: 25.11.2023).

- Матвієнко П.В. Основні критерії та моделі оцінки ефективності державного управління. Економіка та держава. 2008. № 6. С. 70—76.

- ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT) Системи управління якістю. Вимоги. К.: ДП "УкрНДНЦ". 2016. URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209001.pdf> (дата звернення: 20.09.2023).

- Лопушинський І.П., Дурман М.О., Малахова Т.В. Механізми забезпечення ефективності публічного управління та результативності адміністрування. Вісник ХНТУ. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. № 3 (82). С. 135—144.

- Про Рахункову палату: Закон України № 576-VIII від 02.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text> (дата звернення: 01.11.2023).

- Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів. Міністерство фінансів України. 2016. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/Практичний%20посібник%20ПЦМ.pdf> (дата звернення: 01.12.2023).

- Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С. М. Гончарова. К.: Центр учбової літератури, 2009. 264 с.

- Вольська О.М. Ефективність публічного управління як результат суспільних процесів у державі. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2020. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2020_1/3.pdf (дата звернення: 17.11.2023).

- Бортник Н.П., Дніпров О.С. Проблеми оцінки якості та ефективності діяльності органів виконавчої влади. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 6. Том 3. С. 80—84.

19. Effective public administration. European Institute of Public Administration. URL: <https://www.eipa.eu/areas-of-expertise/effective-public-administration/> (accessed: 27.11.2023).

References:

1. Florina, P. (2017), "Elements on the Efficiency and Effectiveness of the Public Sector", "Ovidius" University Annals, Economic Sciences, vol.17, no.2, available at: <https://stec.univ-ovidius.ro/html/anale/RO/2017-2/Section%20III/29.pdf> (Accessed: 15 October 2023).

2. Vavrec, R. (2018), "Efficiency and inefficiency of public administration", Journal of Economic Development, Environment and People. vol.7, no. 1, available at: https://www.researchgate.net/publication/324567412_Efficiency_and_inefficiency_of_public_administration (Accessed: 05 November 2023).

3. Kovbasiuk, Ye. V., Vashchenko, K. O. and Surmin, Ye. P. (2014), Derzhavna polityka [State policy], Natsionalna akademiia derzhnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. Surmin, Yu. P., Bakumenko, V. D., Mykhnenko, A. M. and Kovbasiuk (2010), Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Dictionary of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

5. Romanov, V. Ye., Rudik, O. M. and Brus, T. M. (2003), Vstup do analizu derzhavnoi polityky [Introduction to the analysis of state policy], NADU, Kyiv, Ukraine.

6. Pikulyk, O. I. and Vlasiuk, N. I. (2023), "The main approaches to evaluating the effectiveness of state administration bodies", Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho, Seriya: Publichne upravlinnia ta administruvannia, Vol 34 (73), no. 1, pp. 93—100.

7. Yevtushenko, O. N. and Andriiash, V. I. (2013), Derzhavne upravlinnia (Osnovy teorii derzhavnoho upravlinnia) [Public administration (Fundamentals of the theory of public administration)], ChDU im. Petra Mohyly, Mykolaiv, Ukraine.

8. Grandy, C. (2008), "The "Efficient" Public Administrator: Pareto and a Well-Rounded Approach to Public Administration", University of Hawaii (Manoa), pp. 45, available at: <http://www2.hawaii.edu/~grandy/Writings/EfficiencyPaper-PrePrint081308.pdf> (Accessed: 25 November 2023).

9. Gunuboh, T. (2023), "Efficiency as a Central Concept in the Science of Administration, Fact and Value-Contexts in the Administrative Processes, and Democracy", Open Journal of Social Sciences, vol. 11, no. 6, available at: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=125654> (Accessed: 21 November 2023).

10. Simon, H. A. (1978), "Rationality as Process and as Product of Thought", American Economic Association, vol.68, no. 2, pp. 1—16, available at: <https://www2-econ.iastate.edu/tesfatsi/RationalityAsProcessAndProductOfThought.ElyLecture1978.Hsimon.pdf> (Accessed: 25 November 2023).

11. Matviienko, P. V. (2008), "Key criteria and models for assessing the effectiveness of public administration", Ekonomika ta derzhava, vol. 6, pp. 70—76.

12. State enterprise "Ukrainian research and training center for problems of standardization, certification and

quality" (2016), "State standard of Ukraine ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT) "Quality management systems. Requirements", available at: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209001.pdf> (Accessed: 20 September 2023).

13. Lopushynskiy, I. P., Durman, M. O. and Malakhova, T. V. (2022), "Mechanisms for ensuring the effectiveness of public administration and efficiency of administration", Visnyk KhNTU. Publichne upravlinnia ta administruvannia, vol. 3 (82), pp. 135—144.

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the Accounting Chamber", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text> (Accessed: 01 November 2023).

15. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine (2016), "Program-target method in the budget process at the level of local budgets", available at: <https://mof.gov.ua/storage/files/Практичний%20посібник%20ПЦМ.pdf> (Accessed: 01 December 2023).

16. Honcharov, S. M. And Kushnir, N. B. (2009), Tlumachnyi slovnyk ekonomista [Economist's Dictionary], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

17. Volska, O. M. (2020). "Efficiency of public administration as a result of social processes in the state", Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia, [Online], vol. 1, available at: http://el-zbirn-du.at.ua/2020_1/3.pdf. (17 November 2023).

18. Bortnyk, N. P. and Dniprov, O. S. (2017). "Problems of assessing the quality and efficiency of executive authorities", Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii, vol. 6 (3), pp 80—84.

19. Official website of the European Institute of Public Administration (2023), "Effective public administration. European Institute of Public Administration", available at: <https://www.eipa.eu/areas-of-expertise/effective-public-administration/> (Accessed: 27 November 2023).
Стаття надійшла до редакції 10.12.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

О. І. Ханіна,
к. мед. н., докторант кафедри публічного управління та землеустрою,
Класичний приватний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8738-0805>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.188

СТАНОВЛЕННЯ ТА СКЛАДОВІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

О. Khanina,
PhD in Medical Sciences, Doctoral student of the Department
of Public Administration and Land Management, Classical private university

ESTABLISHMENT AND COMPONENTS OF STATE REGULATION OF VOLUNTEER ACTIVITIES IN UKRAINE

Запропоновано історично-еволюційний контекст розвитку волонтерської діяльності, складено хронологію основних подій в становленні системи державного регулювання волонтерською діяльністю.

Визначено міжнародні інституційні основи волонтерського руху, що є двигуном розвитку механізмів державного регулювання волонтерської діяльності в Україні. Одним з фундаментальних міжнародних документів, є резолюція ООН від 19 грудня 2018 року "Волонтерство для Порядку денного сталого розвитку до 2030 року". ООН закликала уряди у партнерстві зі своїми установами, глобальне громадянське суспільство, громадські інститути різних країн, наукові кола створювати умови та сприятливе середовище для волонтерської діяльності та її учасників.

Доведено, що визначення об'єктів, суб'єктів, елементів та ознак державного регулювання волонтерської діяльності створюють основу для подальших теоретико-практичних досліджень волонтерської діяльності

It was determined that historical practices of philanthropy and patronage supported by the state are known in Ukraine. The process of formation of volunteer activity in the modern historical period is not long-term. This leads to the constant improvement of both the process of volunteering and the forms and methods of state regulation of volunteering. The state is not only the regulator of volunteer activity, but also its subject. Bodies of state administration and local self-government in accordance with current legislation may be recipients of volunteer assistance. We can trace the historical and evolutionary context of the development of volunteering based on the compilation of the chronology of the main events in the formation of the system of state regulation of volunteering.

The international institutional foundations of the volunteer movement are the driving force behind the development of mechanisms for state regulation of volunteer activities in Ukraine. One of the fundamental international documents, which we have already identified as one of the main stages of the development of the system of state regulation of volunteering, is the UN resolution of December 19, 2018 "Volunteering for the 2030 Sustainable Development Agenda." The UN called on governments in partnership with their institutions, global civil society, public institutions of various countries, and academia to create conditions and a favorable environment for volunteering and its participants.

Definition of objects, subjects, elements and signs of state regulation of volunteering activities create a basis for further theoretical and practical researches of volunteering activities. It is necessary to decide on certain mandatory attributes of the theoretical research of state management mechanisms. Such an attribute is the definition of functions of state regulation of volunteering and methods of state regulation of volunteering. On the basis of research conducted in this area, a system of components of state regulation of volunteering activity is proposed, which consists of objects, subjects, elements, signs, functions and methods. The article analyzes these components.

Ключові слова: становлення, державне регулювання, волонтерська діяльність, суб'єкти, об'єкти, елементи, ознаки, форми, методи.

Key words: formation, state regulation, volunteer activity, subjects, objects, elements, signs, forms, methods.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування механізмів державного регулювання волонтерською діяльністю відбувалося тривалий час. В Україні відомі історичні практики благодійництва та меценатства, що підтримувалися державою, однак, процес становлення волонтерської діяльності в сучасному історичному періоді становлення державності не є довготривалим. Це зумовлює постійне вдосконалення як самого процесу волонтерської діяльності, так і форм та методів державного регулювання волонтерством. Держава є не тільки регулятором волонтерської діяльності, але й його суб'єктом, тому що органи державного управління та місцевого самоврядування у відповідності до чинного законодавства можуть бути отримувачами волонтерської діяльності. Це зумовлює складність та багатовекторність поставленого нами завдання — надати характеристику процесу державного регулювання волонтерською діяльністю в сучасних реаліях розвитку України. Історично-еволюційний контекст розвитку волонтерської діяльності ми можемо прослідити, склавши хронології основних подій в становленні системи державного регулювання волонтерською діяльністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання становлення процесу волонтерської діяльності та визначення складових державного регулювання цим процесом досліджували окремі вітчизняні автори в своїх працях. До таких можна віднести наступні праці: Горінов П., Драпушко Р. "Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження" [1], Сірко В. С. "Поняття адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні" [2], Потапенко В., Двігун А. "Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів"[4], Igor Sazonets, Oleh Vivsyanuk, Olena Babiak, Olena Khanina, Petro Fesianov "Institutional tools for the development of volunteering" [7], Тесленко Т.В., Сазонець І.Л. "Феномен волонтерства в Україні та вплив на його розвиток міжнародних організацій" [8]. Ці та інші праці вітчизняних науковців достатньою мірою розкривають сутність та напрями розвитку волонтерської діяльності в Україні, однак процес становлення волонтерства та аналіз

складових його державного регулювання потребує додаткового теоретичного аналізу.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Недостатньо повне висвітлення у вітчизняній науковій літературі питань державного управління волонтерською діяльністю зумовило необхідність подальшого дослідження процесу становлення волонтерства та виявлення складових державного регулювання волонтерської діяльності, що і стало метою представленої статті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На основі систематизації аналітичного матеріалу, нами запропоновано основні етапи розвитку системи державного регулювання волонтерської діяльності в таблиці 1.

Таблиця 1. Основні етапи розвитку системи державного регулювання волонтерської діяльності

Дата	Подія
1863 р.	Виникнення волонтерського руху у світі, коли Анрі Дюнан ініціював створення Комітету захисту поранених, пізніше перейменованого в Червоний Хрест
17 грудня 1985 р.	Встановлений Міжнародний День волонтера - 5 грудня, який встановлено в ім'я економічного і соціального розвитку, проголошеного рішенням 40-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН
1987 р.	Створення першої сучасної волонтерської організації в Україні – «Молодіжний телефон довіри» в Одесі
14 вересня 1990 р.	У Парижі на XI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації добровільних зусиль була прийнята Загальна декларація волонтерів, яка відбила основні цілі й принципи волонтерської діяльності
10 грудня 2003 р.	Прийнято Положення Кабінету міністрів України «Про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг»
2014 р.	Започатковано проект «Демократизація та права людини в Україні», який було спрямовано на розвиток волонтерського руху в Україні, що був реалізований під егідою Представництва Організації Об'єднаних Націй та Програмою «Волонтери ООН»
19 квітня 2011 р.	Було прийнято Закон України «Про волонтерську діяльність»
2 червня 2011 р.	Прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу»
19 серпня 2015 р.	Прийнято Постанова Кабінету Міністрів України якою затверджено Порядок та умови одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій та збройного конфлікту.
19 грудня 2018 р.	Прийняття Генеральною асамблеєю ООН резолюції «Волонтерство для Порядку денного сталого розвитку до 2030 року»
26 серпня 2020 р.	Кабінетом Міністрів України затверджено Положення про Національну соціальну сервісну службу України (Нацсоцслужбу)
31 травня 2022 р.	Прийнято цілу низку нормативно-правових актів, що регулюють проведення волонтерської діяльності. Це було зумовлено початком повномасштабних бойових дій на території України.

Джерело: складено автором.

Як можна побачити з таблиці, сучасний етап становлення волонтерської діяльності в світі практично співпадає зі становленням та розвитком волонтерського руху в Україні. Основні системоутворюючі документи регулювання волонтерської діяльності в світовій спільності було прийнято одночасно із становленням процесу волонтерства в Україні та становленням системи державного регулювання волонтерського руху.

Особливістю механізму державного регулювання волонтерської діяльності є активна безпосередня участь держави у волонтерському русі. П. Горінов, Р. Драпушко в монографії "Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження" визначають хто є суб'єктом волонтерської діяльності. До таких суб'єктів автори відносять:

держава — як ініціатор або організатор здійснення волонтерської діяльності (замовник волонтерських послуг) та/або як приймаюча сторона результатів волонтерства. Державні органи влади та органи місцевого самоврядування на основі нормативно-правової бази, що склалася в Україні та на основі реалізації міжнародних договорів в цій сфері приймають рішення, що стосуються організації роботи волонтерів на місцях та в масштабах всієї країни. Крім того, органи державної влади, органи місцевого самоврядування безпосередньо приймають та використовують волонтерську допомогу, яка стосується як матеріально-технічної допомоги, так і допомоги в сфері надання певних послуг, наприклад, психологічні консультації, юридична допомога, піклування про дітей, освіта та ін.;

юридичні особи (міжурядові, міжнародні неурядові організації, волонтерські об'єднання, асоціації, служби, центри), що, в свою чергу, утворюють різні структурні підрозділи для досягнення волонтерських цілей і завдань на місцях (група, команда, ініціатива тощо). Такі волонтерські об'єднання, міжнародні, національні організації щільно співпрацюють з органами державної влади та місцевого самоврядування. Ініціативи цих організацій, щодо розгортання таборів допомоги, використання приміщень під склади погоджуються та реалізуються за допомогою місцевих органів влади;

фізичні особи — волонтери, координатори волонтерської діяльності (директор, керівник, менеджер), групи (табору, команди), а також особи, яким безпосередньо надається волонтерська допомога. Такі суб'єкти волонтерської діяльності мають більшу свободу у напрямів визначення видів волонтерської допомоги в конкретному регіоні та для конкретних категорій населення, однак і вони отримують від органів державної влади інформаційну підтримку, допомогу адміністративно-управлінського апарату, т. в. Слід визначити, що особи, яким безпосередньо надається волонтерська допомога є окремими об'єктами волонтерської діяльності і не можуть бути порівнянні з волонтерами у силу характеру своєї участі у волонтерській діяльності тільки як споживача допомоги, а не її генератора та донора [1].

Ці суб'єкти волонтерської діяльності є учасниками цілісного механізму державного управління волонтерської діяльності. Механізм державного регулювання волонтерської діяльності базуються на багатьох складових. Сірко В.С. в дисертації "Адміністративно-правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні" виз-

начає, що складовими елементами такого механізму є: норми права, що містяться у різних нормативно-правових актах, які регулюють волонтерську діяльність;

акти застосування правових норм; тлумачення адміністративних приписів у цій сфері як процес доведення та уточнення їх змісту;

адміністративно-правові відносини, які базуються на адміністративно-правових нормах та виникають і здійснюються на їх основі;

адміністративні процедури діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері забезпечення волонтерської діяльності, наприклад, надання дозволу на пересування за межі України волонтерам;

контроль та нагляд за законністю волонтерської діяльності.

З точки зору застосування інституційних підходів та спираючись на дослідження вітчизняних науковців [2], можна додати такі елементи механізму державного регулювання волонтерської діяльності як:

усталені міжнародні правила та стандарти проведення волонтерської діяльності у відповідності до підписаних міжнародних угод та Загальної декларації волонтерів;

усталені міжнародні правила та стандарти проведення волонтерської діяльності міжнародними організаціями. Волонтерська діяльність починає свій історичний відлік від створення першої гуманітарної організації в сфері медичної допомоги — Червоного Хреста. На теперішній час не тільки Червоний Хрест, але й інші міжнародні організації більшою мірою медичного спрямування діяльності формують основи та політику волонтерської діяльності;

форми та практика, що сформувалася, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; історичний контекст і традиції соціокультурного середовища реалізації механізмів державного регулювання волонтерською діяльністю.

Міжнародні інституційні основи волонтерського руху є двигуном розвитку механізмів державного регулювання волонтерської діяльності в Україні. Одним з фундаментальних міжнародних документів, який вже був нами визначений, як один з основних етапів розвитку системи державного регулювання волонтерської діяльності є резолюція ООН від 19 грудня 2018 року "Волонтерство для Порядку денного сталого розвитку до 2030 року". Ця резолюція визначила світову глобальну та національну необхідність інтенсифікації процесу публічного визнання волонтерської діяльності. Вона закликала сприяти розвитку волонтерській діяльності в усіх країнах світу й інтегрувати волонтерську діяльність у вже існуючі механізми благодійності та гуманітарної діяльності. ООН закликала уряди у партнерстві зі своїми установами, глобальне громадянське суспільство, громадські інститути різних країн, наукові кола створювати умови та сприятливе середовище для волонтерської діяльності та її учасників. П. Горінов, Р. Драпушко в монографії "Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження" визначили як головні рекомендації ООН для розвитку волонтерської діяльності національними урядами наступні:

уряди повинні інтегрувати волонтерство в національні стратегії, плани та політику розвитку;

усі держави-члени повинні включати інформацію про масштаби, внесок і вплив волонтерства в майбутні добровільні національні огляди Цілей сталого розвитку;

держави-члени, які можуть це зробити, повинні збільшити свої внески до Спеціального добровільного фонду волонтерів Організації Об'єднаних Націй.

Таким чином ООН в своїй Резолюції визначила для органів державного управління країн світу безпосередні форми та методи активізації волонтерської діяльності в національних соціально-економічних системах [1, с. 141—142].

Проаналізувавши елементи механізму державного регулювання волонтерської діяльності, склад його учасників та рекомендації ООН з розширення та активізації волонтерського руху в світі, є доцільним визначити ознаки адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності. Такі ознаки за думкою Сірко В.С. наступні [2]:

вплив органів державної влади на волонтерські організації та волонтерів. З точки зору науки про державне управління особливо цінною є ознака, яка визначає вплив держави на волонтерську діяльність. Твердження науковця, що вплив держави є ознакою волонтерської діяльності є для нас основою подальших досліджень та її теоретичною основою;

практичне втілення конституційно закріплених положень щодо права громадян на надання безоплатної допомоги суб'єктам, яким вона є необхідною. Конституція, як основа права держави гарантує громадянину широкий вибір прав і свобод. Розвиток волонтерської діяльності зумовлений Статтею 27 Конституції України, що гарантує невід'ємне право на життя для кожної людини, статтею 48 Конституції України, яка гарантує права на достатній життєвий рівень для громадянина та членів його сім'ї (включаючи харчування, одяг, житло), статтею 49 Конституції України, що забезпечує право на охорону здоров'я, медичну допомогу, гарантує санітарно-епідеміологічне благополуччя населення [3]. Ці права громадян зумовлюють необхідність використання волонтерства як додаткового інструменту їх забезпечення;

діяльність волонтерських організацій та окремих волонтерів виступають об'єктом регулювання. За думкою автора держава не тільки здійснює загальний вплив на волонтерську діяльність, але й безпосередньо регулює таку діяльність шляхом застосування законодавчих та нормативних актів, методів впливу органів влади та місцевого самоврядування, регламентації діяльності міжнародних організацій на території України, визначення пріоритетів волонтерства, тощо;

органи державної влади й місцевого самоврядування є суб'єктами, якими здійснюються забезпечення волонтерської діяльності. Органи державної влади та місцевого самоврядування на рівні держави та безпосередньо в регіонах визначають основні напрями роботи з волонтерами, створюють фінансові та організаційні умови для цієї роботи, допомагають розробити схеми допомоги для постраждалих, надають статус волонтера, укладають угоди, сплачують компенсації, що передбачені законодавством [2].

До перелічених ознак, волонтерського руху можна додати також мережевість. Суспільство волонтерів побудовано на нових постіндустріальних засадах, що потребує від держави нових форм державного регулювання ним. В. Потапенко, А. Двігун в роботі "Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів" визначають мережевість ознакою волонтерської діяльності та стверджують, що волонтерство "на відміну від політичних партій та громадських організацій, ґрунтується на добровільних внесках громадян з долученням допомоги міжнародних організацій" [4].

Визначення суб'єктів, елементів та ознак державного регулювання волонтерської діяльності створюють основу для подальших теоретико-практичних досліджень волонтерської діяльності. Однак, для створення повного уявлення про механізми державного регулювання волонтерської діяльності необхідно визначитися також з окремими обов'язковими атрибутами теоретичного дослідження механізмів державного управління. В нашому випадку, таким атрибутом є визначення функцій державного регулювання волонтерською діяльністю. Сірко В.С. виокремлює наступні функції:

Організаційна функція. Організаційна функція державного управління волонтерською діяльністю спрямована на створення умов для безпосереднього здійснення волонтерами операцій. Така функція регламентує їх діяльність, створює документообіг в їх діяльності, спрямовує на дотримання положень закону України "Про волонтерську діяльність" та ін.

Координаційна функція. Ця функція спрямована на поєднання інтересів, цілей та засобів досягнення цілей волонтерської діяльності. На державному рівні стратегічні цілі визначає Міністерство соціальної політики України, як головний орган, що координує волонтерську діяльність в Україні, а також такі органи державного управління як Міністерство охорони здоров'я, міністерство оборони України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій та ін. Координація відбувається на основі Законодавчої бази, що сформована у сфері волонтерської діяльності, а також Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2021—2025 роки.

Функція державного контролю. Ця функція зумовлює контроль за якістю товарів та послуг, що є предметом волонтерської допомоги, наприклад терміни придатності їжі, висока якість фахівців, що надають консультативну, психологічну допомогу, здійснення волонтерських операцій у відповідності до законодавства, що існує. Крім того, органи державної влади здійснюють внутрішній контроль власних розпоряджень, наказів, інструкцій, положень, які вони приймають та затверджують в сфері волонтерської діяльності.

Регулятивна функція. Регуляторна функція держави реалізується в процесах створення, реєстрації, ліквідації суб'єктів волонтерської діяльності, наприклад, волонтерських організацій, залучення інших організацій у волонтерську діяльність, наприклад як спонсорів, для інформаційних компаній, оповіщення населення. Крім того, органи державної влади плідно співпрацюють як посередники між населенням та волонтерськими організаціями. Існує необхідність і координації діяльності волонтерів — фізичних осіб. Таким чином, в системі

Таблиця 2. Складові державного регулювання волонтерської діяльності в Україні

Складова державного регулювання	Характеристика складової державного регулювання
Суб'єкти	держава — як ініціатор або організатор здійснення волонтерської діяльності юридичні особи (міжурядові, міжнародні неурядові організації, волонтерські об'єднання, асоціації, служби, центри) фізичні особи — волонтери, координатори волонтерської діяльності
Об'єкти	окремі громадяни або категорії громадян, які потребують додаткової підтримки; організовані об'єкти - установи соціальної сфери (притулки, лікарні, хоспіси, дитячі будинки, школи і т. і.); об'єкти, пов'язані з іншими актуальними потребами місцевого співтовариства
Елементи	норми права, що містяться у різних нормативно-правових актах, які регулюють волонтерську діяльність; акти застосування правових норм; тлумачення адміністративних приписів у цій сфері як процес доведення та уточнення їх змісту; адміністративно-правові відносини, які базуються на адміністративно-правових нормах та виникають і здійснюються на їх основі; адміністративні процедури діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері забезпечення волонтерської діяльності; контроль та нагляд за законністю волонтерської діяльності. усталені міжнародні правила та стандарти проведення волонтерської діяльності у відповідності до підписаних міжнародних угод та Загальної декларації волонтерів; усталені міжнародні правила та стандарти проведення волонтерської діяльності міжнародними організаціями; форми та практика, що сформувалася, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; історичний контекст і традиції соціокультурного середовища реалізації механізмів державного регулювання волонтерською діяльністю
Ознаки	вплив органів державної влади на волонтерські організації та волонтерів; практичне втілення конституційно закріплених положень щодо права громадян на надання безоплатної допомоги суб'єктам, яким вона є необхідною; діяльність волонтерських організацій та окремих волонтерів виступають об'єктом державного регулювання; органи державної влади й місцевого самоврядування є суб'єктами, якими здійснюються забезпечення волонтерської діяльності; мережевість в управлінні процесами
Форми державного регулювання	видання нормативно-правових актів. видання індивідуальних правових актів. укладення адміністративних договорів. укладення та ратифікація міжнародних договорів щодо співпраці та вивчення міжнародного досвіду волонтерської діяльності. вчинення інших юридично значущих дій на основі закону або на основі виданого підзаконного нормативно-правового акту управління.
Методи	сукупність способів, прийомів та засобів здійснення цілеспрямованого впливу державних органів (посадових осіб) та органів місцевого самоврядування на діяльність волонтерів та волонтерських організацій, організацій та установ, на підставі закріпленої за ними компетенції, у встановлених межах і відповідній формі

Джерело: розроблено автором на основі: [1, 2, 4, 5, 6].

суб'єктів волонтерської діяльності де співпрацюють волонтерські організації, волонтери-фізичні особи, приватні підприємці, комерційні структури, органи державної влади, останні виконують функції координаторів процесу волонтерства.

Також Сірко В.С. пропонує наступні форми державного регулювання волонтерської діяльності. До них автор відносить:

а) видання нормативно-правових актів. Нами вже були охарактеризовані основні нормативно правові акти, що регламентують проведення волонтерської діяльності в Україні. Основою для здійснення та розвитку волонтерської діяльності в Україні є, за нашою думкою, стаття 27 Конституції України, стаття 48 та стаття 49.

б) видання індивідуальних правових актів. Індивідуальні правові акти у волонтерській діяльності можуть стосуватися реєстрації волонтерських організацій або благодійних фондів, які збирають кошти для цих організацій, акти про припинення діяльності цих організацій, нагородження волонтерів та ін

в) укладення адміністративних договорів. В волонтерській діяльності до таких договорів необхідно відне-

сти договори про співпрацю між органами державної влади та волонтерськими організаціями, або укладання багатосторонніх договорів.

г) укладення та ратифікація міжнародних договорів щодо співпраці та вивчення міжнародного досвіду волонтерської діяльності. На державному рівні, як на рівні діяльності та співпраці органів місцевого самоврядування можуть укладатися відповідні договори, які стосуються як розвитку стратегічних напрямів волонтерства, так і безпосередньої співпраці у наданні волонтерами допомоги спільно з міжнародними інституціями, організаціями.

д) вчинення інших юридично значущих дій на основі закону або на основі виданого підзаконного нормативно-правового акту управління. Будь які дії органів державної влади, що впроваджуються у сфері волонтерської діяльності є формою державного регулювання. Такі дії можуть виконуватися тільки на основі законодавства, що існує та спрямовані на розвиток волонтерської діяльності [2].

Таким чином, на основі проведеного дослідження ми можемо надати цілісне уявлення про складові механізми державного регулювання волонтерської діяльності в Україні (таблиця 2).

ВИСНОВКИ

В Україні відомі історичні практики благодійництва та меценатства, що підтримувалися державою, однак, процес становлення волонтерської діяльності в сучасному історичному періоді становлення державності не є довготривалим. Це зумовлює постійне вдосконалення як самого процесу волонтерської діяльності, так і форм та методів державного регулювання волонтерством. Держава є не тільки регулятором волонтерської діяльності, але й його суб'єктом, тому що органи державного управління та місцевого самоврядування у відповідності до чинного законодавства можуть бути отримувачами волонтерської допомоги.

Міжнародні інституційні основи волонтерського руху є двигуном розвитку механізмів державного регулювання волонтерської діяльності в Україні. ООН закликала уряди у партнерстві зі своїми установами, глобальне громадянське суспільство, громадські інститути різних країн, наукові кола створювати умови та сприятливе середовище для волонтерської діяльності та її учасників.

Визначення об'єктів, суб'єктів, елементів та ознак державного регулювання волонтерської діяльності створюють основу для подальших теоретико-практичних досліджень волонтерської діяльності. Однак, для створення повного уявлення про механізми державного регулювання волонтерської діяльності необхідно визначитися також з окремими обов'язковими атрибутами теоретичного дослідження механізмів державного управління. В нашому випадку, таким атрибутом є визначення функцій державного регулювання волонтерською діяльністю та безпосередніх методів державного регулювання волонтерською діяльністю. На основі проведених досліджень в цій сфері нами запропоновано систему складових державного регулювання волонтерської діяльності, яка складається з об'єктів, суб'єктів, елементів, ознак, функцій та методів та проведено аналіз цих складових.

Література:

1. Горінов П, Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
2. Сірко В. С. Поняття адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні. Правова просвіта. 2018. № 8. URL: <http://www.pravo.nauka.com.ua/?n=8&y=2018> (дата звернення: 12.06.2023 р.).
3. Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с.
4. Потапенко В., Двігун А. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf (дата звернення: 12.06.2023 р.).
5. Об'єкти і суб'єкти добровольчої діяльності. URL: http://ni.biz.ua/2/2_7/2_79006_ob-ekti-i-sub-ekti-dobrovolcheskoy-deyatelnosti.html (дата звернення: 12.06.2023 р.).

6. Ханіна О.І. Принципи та систематизація волонтерства і його вплив на функціонування держави в умовах воєнного стану. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 23. С. 138 — 144.

7. Igor Sazonets, Oleh Vivsyannyk, Olena Babiak, Olena Khanina, Petro Fesianov. (2023). Institutional tools for the development of volunteering. Revista Conhecimento & Diversidade. v. 15 n. 37. (Web of Science).

8. Тесленко Т.В., Сазонець І.Л. Феномен волонтерства в Україні та вплив на його розвиток міжнародних організацій. Теоретико-прикладні аспекти розвитку індустрії гостинності, туризму, виробництва в умовах міжнародної економічної інтеграції. матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 20 трав. 2021 р. Дніпро: ДГУ, 2021. С. 63—66.

References:

1. Horinov, P. and Drapushko, R. (2022), Volonters'ka diial'nist' v Ukraini: sotsial'no-pravove doslidzhennia [Volunteer activity in Ukraine: socio-legal study], Derzhavnyj instytut simejnoi ta molodizhnoi polityky, Kyiv, Ukraine.
2. Sirko, V.S. (2018), "Concept of administrative and legal supply of volunteer activity in Ukraine", Pravova prosvita, vol. 8, available at: <http://www.pravo.nauka.com.ua/?n=8&y=2018> (Accessed 12.06.2023).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 12.06.2023).
4. Potapenko, V. and Dvihun, A. (2022), "Analysis of Ukrainian volunteering based on the methodology of new social movements", available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_0111-2022.pdf (Accessed 12.06.2023).
5. ni.biz.ua (2023), "Objects and subjects of voluntary activity", available at: http://ni.biz.ua/2/2_7/2_79006_ob-ekti-i-sub-ekti-dobrovolcheskoy-deyatelnosti.html (Accessed 12.06.2023).
6. Khanina, O.I. (2023), "The principles and systematisation of volunteering and its impact on the functioning of the state under the conditions of marital state", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 23, pp. 138—144.
7. Sazonets, I. Vivsyannyk, O. Babiak, O. Khanina, O. and Fesianov, P. (2023), "Institutional tools for the development of volunteering", Revista Conhecimento & Diversidade, vol. 15, no. 37.
8. Teslenko, T.V. and Sazonets', I.L. (2021), "The phenomenon of volunteering in Ukraine and its influence on the development of international organizations", Teoretyko-prykladni aspekty rozvytku industrii hostynnosti, turyzmu, vyrobnytstva v umovakh mizhnarodnoi ekonomichnoi intehratsii. materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Theoretical and applied aspects of the development of the hospitality industry, tourism, production in the conditions of international economic integration. Materials of the International Scientific and Practical Conference], DHU, Dnipro, Ukraine, pp. 63—66.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2023 р.

Н. І. Липчак,
к. т. н., докторант кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7761-1972>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.194

СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК ПРОЦЕСУ СТАНДАРТИЗАЦІЇ Й СЕРТИФІКАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ

N. Lypchak,
PhD in Technical Sciences, Doctoral student of the Department
of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management

MODERN DETERMINANTS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF THE PROCESS OF STANDARDIZATION AND CERTIFICATION OF PRODUCTS

Метою дослідження є визначення основних детермінантів, що впливають на розвиток стандартизації й сертифікацію продукції. Доведено, що стандартизація та сертифікація продукції є динамічними процесами, які тісно пов'язані з зовнішнім середовищем, в якому вони функціонують. Зміни у цьому середовищі, такі як технологічний прогрес, економічні коливання, політичні події чи навіть соціальні тренди, мають безпосередній вплив на параметри та вимоги, які визначають стандарти і сертифікацію. Визначено детермінанти що впливають на розвиток стандартизації й сертифікації продукції. Встановлено, що впровадження сучасних технологій та цифровізація потенційно можуть запропонувати вирішення проблем, що виникають внаслідок військової ситуації, таких як порушення ланцюжків постачання або виробничі обмеження. Отже, визначальні чинники стандартизації мають бути гнучкими та реагувати на технологічний прогрес. Виділено, що дослідження факторів, що визначають стандартизацію та сертифікацію продукції, життєво важливі для забезпечення економічної стабільності, довіри споживачів, ефективної інтеграції нових технологій і дотримання екологічної та соціальної відповідальності. Охарактеризовано сучасні технології та цифровізація швидко змінюють виробничі процеси та можливість продукції. Стандарти повинні йти в ногу із цими змінами, щоб гарантувати безпечну та ефективну інтеграцію нових технологій у продукцію. Зазначено, що для України адаптація стандартів для забезпечення їхньої відповідності принципам екологічної стійкості та соціальної відповідальності має життєво важливе значення, особливо з урахуванням додаткового тиску з боку нинішнього воєнного стану. Доведено, що сучасне середовище в Україні зумовлене високою інтенсивністю змін й динамічністю. Система державного регулювання працює в унікальних умовах, при яких враховують як потреба військового часу, так і потреби для мирного населення, яке намагається ввести нормальний спосіб життя в глибокому тилу.

The purpose of the study is to determine the main determinants influencing the development of standardization and certification of products. It has been proven that standardization and certification of products are dynamic processes that are closely related to the external environment in which they operate. Changes in this environment, such as technological progress, economic fluctuations, political events or even social trends, have a direct impact on the parameters and requirements that define standards and certification. The determinants influencing the development of standardization and certification of products have been identified. It has been established that the introduction of modern technologies and digitalization can offer a solution to problems arising from the military situation, such as disruption of supply chains or production restrictions. Therefore, the determinants of standardization must be flexible and responsive to technological progress. It is highlighted that research into the factors determining product standardization and certification is vital to ensure economic stability, consumer confidence, effective integration of new technologies and compliance with environmental and social responsibility. Modern technologies and digitalization that are rapidly changing production processes and product capabilities are characterized. Standards must keep pace with these changes to ensure that new technologies are safely and effectively integrated into products. It is noted that adapting standards to ensure they comply with environmental sustainability and social responsibility principles is vital, especially given the additional pressure from the current martial law. It has been proven that the modern environment in Ukraine is due to the high intensity of change and dynamism. The system of state regulation operates in unique conditions, in which both the needs of wartime and the needs of civilians trying to establish a normal way of life in the rear are taken into account.

Ключові слова: стандартизація, сертифікація, детермінанти, сучасне середовище, розвиток стандартизації й сертифікації.

Key words: standardization, certification, determinants, modern environment, development of standardization and certification.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Активний перехід на орієнтування на нові міжнародні ринки вимагає дотримання високих стандартів якості власної продукції. Сьогодні проблем є дві. Перша в тому, що дуже тривалий час, українська продукція продавалася на ринках із низьким порогом входження, де на рівень якості не звертали сильної уваги (ринки російської федерації, республіки білорусь, тощо). Але з початком повномасштабного вторгнення це змінилося і тепер українська продукція повинна відповідати стандартам ЄС та інших провідних країн світу, якщо вона хоче бути конкурентоспроможною і допущеною на нові ринки. Це стосується і сертифікатів якості також. Іншою проблемою є корупція яка за тривалий час вкорінилася і стала причиною низької якості продукції, яка отримує стандарт якості і сертифікат лише завдяки корупційним дій. Причин і умов проблем є достатня кількість і тому сучасний механізм державного регулювання стандартизації й сертифікації продукції в Україні повинен адаптуватися під них і діяти в залежності від ситуації. Але для цього, слід визначити ключові так звані детермінанти які визначають сучасний стан розвитку стандартизації й сертифікації продукції в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Важливі аспекти дослідження державного регулювання стандартизації й сертифікації продукції розкри-

валися в роботах таких вчених як П.Я. Калита, Т.П. Калита, П.В. Іванюта, Л.М. Віткін, А. І. Мокій, Т. П. Яхно, І. Г. Бабець, Н. Г. Салухіна, О. М. Язвінська, Ю. Й. Гарасим, О. Силкін, М. Криштанович та інші. Однак ряд теорії і концепцій щодо визначення сучасних детермінантів, досі залишаються не розкритими в повній мірі, що і зумовило вибір даної тематики і її сучасну актуальність.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є визначення основних детермінантів, що впливають на розвиток стандартизацію й сертифікацію продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стандартизація та сертифікація продукції є динамічними процесами, які тісно пов'язані з зовнішнім середовищем, в якому вони функціонують [1—4]. Зміни у цьому середовищі, такі як технологічний прогрес, економічні коливання, політичні події чи навіть соціальні тренди, мають безпосередній вплив на параметри та вимоги, які визначають стандарти і сертифікацію. Коли технології розвиваються, вони змінюють спосіб, яким виробляються та використовуються продукти. Новітні відкриття можуть зробити існуючі стандарти застарілими, вимагаючи їх оновлення для забезпечення безпеки, ефективності та сумісності з сучасними технологіями. Це означає, що системи стандартизації повинні бути

Таблиця 1. Основні детермінанти що впливають на розвиток стандартизації й сертифікації продукції

№	Детермінанти	Сутність
1	Економічна конкурентоспроможність	Стандартизація та сертифікація відіграють життєво важливу роль на світовому ринку. Країни з усталеними стандартами часто розглядаються як надійніші торгові партнери. Це особливо важливо для України, де воєнна ситуація, що триває, створює серйозні проблеми
2	Безпека та довіра споживачів	Стандарти та сертифікати гарантують, що продукція є безпечною для споживачів. У контексті України, в умовах військової ситуації, підтримання високих стандартів безпеки стає ще важливішим
3	Адаптація до технологічних досягнень	Сучасні технології та цифровізація швидко змінюють виробничі процеси та можливості продукції. Стандарти повинні йти в ногу із цими змінами, щоб гарантувати безпечну та ефективну інтеграцію нових технологій у продукцію
4	Екологічні та соціальні наслідки	У процесах стандартизації та сертифікації також враховуються екологічні та соціальні наслідки. Для України адаптація стандартів для забезпечення їхньої відповідності принципам екологічної стійкості та соціальної відповідальності має життєво важливе значення, особливо з урахуванням додаткового тиску з боку нинішнього військового контексту
5	Реакція на зміни довкілля	Чинники, що визначають стандартизацію та сертифікацію продукції, не статичні; вони розвиваються разом із змінами довкілля. Для України це означає адаптацію стандартів до реалій економіки військового часу, що включає такі чинники, як брак ресурсів, зміна виробничих можливостей і порушення логістики

Джерело: сформовано автором.

гнучкими та здатними швидко адаптуватися до технологічних інновацій [5—7].

У сфері глобальної торгівлі та промисловості важливість стандартизації та сертифікації продукції неможливо переоцінити, особливо у контексті таких країн, як Україна, де зовнішні чинники, такі як військовий конфлікт, створюють унікальні проблеми та динаміку. Розробка цих стандартів та сертифікатів обумовлена безліччю факторів, які необхідно ретельно вивчити та зрозуміти з кількох ключових причин.

По-перше, економічна конкурентоспроможність країни нерозривно пов'язана з її здатністю встановлювати та підтримувати стандарти, визнані та шановані у всьому світі. Цей аспект є особливо актуальним для України, яка нині долає складності військової ситуації. Встановлення надійних стандартів гарантує, що продукція, що походить з таких регіонів, що постраждали від конфлікту, як і раніше, вважатиметься надійною і конкурентоспроможною на міжнародному ринку. Це не лише допомагає підтримувати економіку, а й створювати видимість нормальності та стійкості у торговельних відносинах. Крім того, першорядне значення має аспект безпеки та довіри споживачів. Стандарти та сертифікати є гарантією якості та безпеки, аспектів, які мають вирішальне значення в часи нестабільності. Для такої країни, як Україна, підтримка високих стандартів безпеки в умовах воєнного стану має вирішальне значення для забезпечення того, щоб як внутрішні, так і міжнародні споживачі зберегли довіру до української продукції. Ця довіра має важливе значення для стабільності ринків і може відіграти значну роль у відновленні та безперервності економіки.

Швидкий розвиток сучасних технологій та цифровізація також потребують динамічного підходу до стан-

дартизації. Оскільки виробничі процеси та можливості продукції зазнають трансформацій, стандарти повинні розвиватися відповідним чином, щоб інтегрувати ці досягнення безпечно та ефективно. У випадку з Україною впровадження сучасних технологій та цифровізація потенційно можуть запропонувати вирішення проблем, що виникають внаслідок військової ситуації, таких як порушення ланцюжків постачання або виробничі обмеження. Отже, визначальні чинники стандартизації мають бути гнучкими та реагувати на технологічний прогрес.

Крім того, екологічні та соціальні впливи продукції все частіше стають найважливішими компонентами стандартизації. Для України приведення стандартів у відповідність до екологічної стійкості та соціальної відповідальності має життєво важливе значення, особливо у світлі додаткового тиску, викликаного військовим конфліктом. Такий підхід не лише підвищує глобальне становище країни, а й забезпечує стійкість її економічної та соціальної системи у довгостроковій перспективі.

Основні детермінанти що впливають на розвиток стандартизації й сертифікації продукції, представлено на табл. 1.

Важливо, що визначальні чинники стандартизації та сертифікації продукції є статичними об'єктами; вони можуть змінюватися у міру розвитку довкілля. У такій країні, як Україна, яка нині перебуває у стані військового конфлікту, це означає, що стандарти мають бути адаптовані до таких реалій, як брак ресурсів, зміна виробничих можливостей та логістичні проблеми. Здатність швидко змінювати стандарти та процеси сертифікації у відповідь на такі зовнішні зміни має важливе значення для підтримки якості, актуальності та конкурентоспроможності продукції.

Виділимо ключові стратегічні напрямки удосконалення чинної системи стандартизації й сертифікації продукції в Україні (рис. 1).

На закінчення зазначимо, що дослідження факторів, що визначають стандартизацію та сертифікацію продукції, життєво важливі для забезпечення економічної стабільності, довіри споживачів, ефективної інтеграції нових технологій і дотримання екологічної та соціальної відповідальності. Це особливо важливо для України, де зовнішні чинники, такі як військові конфлікти, потребують детального та динамічного підходу до процесів стандартизації та сертифікації. Такі дослідження повинні постійно оновлюватися, щоб відображати мінливе середовище технологій, вимоги ринку та геополітичні ситуації.

Забезпечення відповідності українських стандартів міжнародним нормам та практикам є важливим для підвищення конкурентоспроможності української продукції на світовому ринку. Це також сприятиме спрощенню торговельних процесів і збільшенню експортного потенціалу країни

Поліпшення інфраструктури, що забезпечує контроль якості продукції, включаючи модернізацію лабораторій, навчання персоналу та впровадження сучасних технологій для тестування та аналізу

Забезпечення прозорості процесів стандартизації та сертифікації, що включає в себе відкритий доступ до інформації про стандарти, процедури оцінки відповідності та результати тестувань

Оновлення законодавства, щоб воно відповідало сучасним вимогам і міжнародним стандартам, забезпечуючи ефективне впровадження та дотримання стандартів та сертифікації

Рис. 1. Ключові стратегічні напрямки удосконалення чинної системи стандартизації й сертифікації продукції в Україні

Джерело: сформовано автором.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи слід зазначити, що Сучасне середовище в Україні зумовлене високою інтенсивністю змін й динамічністю. Система державного регулювання працює в унікальних умовах, при яких враховують як потреба військового часу, так і потреби для мирного населення, яке намагається ввести нормальний спосіб життя в глибокому тилу. При цьому, нікуди не ділася глобалізація, цифровізація і перехід на Індустрію 5.0. Індустрія 5.0 взагалі унікальне явище, яке привносить значні зміни у процес виготовлення, виробництво, продаж, рекламу продукції. Штучний інтелект виходить на перший план і його задіяння для стандартизації і сертифікації лише питання часу. Але як при цьому це регулювати та які норми повинні використовуватися, щоб роботизація була безпечна і невикликала конфліктності в населення? На такі питання потрібно відповідати найближчим часом, але для України це можливо хіба в поствоєнний перед після перемоги.

Література:

- Horiashchenko, Y., Taranenko, I., Yaremenko, S., Shevchenko, V., Mishustina, T., & Klimova, I. Integrated System of Enterprises' Innovative Development Management Under the Conditions of Post-Fordism. *Postmodern Openings*, 12 (3Sup1), 2021, 45—60.
- Tverdokhlib, O., Opushko, N., Viktorova, L., Topolnyk, Y., Koval, M., & Boiko, V. The Digital Competences of a Specialist: Contemporary Realities of the Information and Technological Paradigm in the Age of Globalization. *Postmodern Openings*, 13 (1 Sup1), 2022, 412—446.
- Hatanaka, M., Bain, C. & Busch, L. Third Party Certification in the Global Agrifoods System, *Food Policy*, 2005, vol. 30 (3).
- Meidinger, E. 'The Administrative Law of Global Private-Public Regulation: the Case of Forestry', *European Journal of International Law*, vol. 17 (1), 2006, pp. 47—51.
- Ponte, S. & Gibbon, P. 'Quality Standards, Conventions, and the Governance of Global Value Chains', *Economy and Society*, vol. 34 (1), 2005, pp. 1—31.

- Roht-Arriaza, N. 'Shifting the Point of Regulation: The International Organization for Standardization and Global Lawmaking on Trade and the Environment', *Ecology Law Quarterly*, vol. 22 (3), 1995, pp. 479, 489—491.

- Vandenbergh, M.P. 'The New Wal-Mart Effect: The Role of Private Contracting in Global Governance', *University of California at Los Angeles Law Review*, vol. 54, 2007, pp. 913.

References:

- Horiashchenko, Y., Taranenko, I., Yaremenko, S., Shevchenko, V., Mishustina, T., & Klimova, I. (2021), "Integrated System of Enterprises' Innovative Development Management Under the Conditions of Post-Fordism", *Postmodern Openings*, vol. 12 (3Sup1), pp. 45—60.
- Tverdokhlib, O., Opushko, N., Viktorova, L., Topolnyk, Y., Koval, M., & Boiko, V. (2022), "The Digital Competences of a Specialist: Contemporary Realities of the Information and Technological Paradigm in the Age of Globalization", *Postmodern Openings*, vol. 13 (1 Sup1), pp. 412—446.
- Hatanaka, M., Bain, C. & Busch, L. (2005), "Third Party Certification in the Global Agrifoods System", *Food Policy*, vol. 30(3).
- Meidinger, E. (2006), "The Administrative Law of Global Private-Public Regulation: the Case of Forestry", *European Journal of International Law*, vol. 17 (1), pp. 47—51.
- Ponte, S. & Gibbon, P. (2005), "Quality Standards, Conventions, and the Governance of Global Value Chains", *Economy and Society*, vol. 34 (1), pp. 1—31.
- Roht-Arriaza, N. (1995), "Shifting the Point of Regulation: The International Organization for Standardization and Global Lawmaking on Trade and the Environment", *Ecology Law Quarterly*, vol. 22 (3), pp. 479, 489—491.
- Vandenbergh, M.P. (2007), "The New Wal-Mart Effect: The Role of Private Contracting in Global Governance", *University of California at Los Angeles Law Review*, vol. 54, pp. 913.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2023 р.

С. М. Петькун,
к. філос. н., доцент, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0703-169X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.198

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД СТАНУ РОЗРОБЛЕНOSTІ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

S. Petkun,
PhD in Philosophy, Associate Professor, Head of the Department of Public Management
and Administration, State University of Information and Communication Technologies

ANALYTICAL REVIEW OF THE STATE OF DEVELOPMENT OF THE PROBLEMS OF THE STATE
ADMINISTRATION OF SOCIAL SECURITY IN THE CONDITIONS OF DIGITAL
TRANSFORMATION

У статті наведено теоретичний огляд стану розробленості проблеми державного управління соціальною безпекою. Доведена актуальність зазначеної теми та обґрунтована її мета. Існуючі дослідження соціальної безпеки поділено на чотири категорії: фундаментальні, теоретичні, емпіричні та перспективні. До першої категорії віднесено дослідження природи виникнення соціальної безпеки як складової соціальної держави. Друга категорія містить з'ясування категорійного апарату соціальної безпеки з позиції реалізації соціальної політики держави. До третьої категорії належать дослідження, які пов'язані з оцінкою соціальної безпеки за допомогою існуючих методик: Індексу глобальної конкурентоспроможності, Індексу соціального прогресу, Індексу людського розвитку та Індексу добробуту. До четвертої категорії віднесено дослідження пов'язані з застосування технології цифрової трансформації для досягання ефективності державного управління соціальною безпекою. У зв'язку з цим, у статті визнається той факт, що реальне змістовне наповнення загального розуміння концепту соціальної безпеки і доведення його до практичної імплементації можливі лише за умови комплексного врахування всіх складових та елементів соціальної безпеки, до яких безумовно належить цифрова трансформація. В роботі доведено, що застосування зазначеної технології в державному управлінні соціальною безпекою допоможе інтегруванню України до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу, що дозволить підвищити ефективність функціонування системи соціальної безпеки, сутність якої полягає у отриманні результату від дієвої соціальної політики, одним з інструментів якої і є цифрова трансформація. В роботі зроблено висновок про гарантійну функцію соціальної безпеки, тому що саме вона відповідає за виконання державою державних соціальних стандартів, які спрямовані на підвищення рівня життя населення. Саме з цього, в статті визначено державне управління соціальною безпекою як консолідована діяльність органів публічної влади, метою якої є створення системи соціальної безпеки населення задля задоволення соціальних потреб.

The article provides a theoretical overview of the state of development of the problem of state management of social security, proves the relevance of the mentioned topic and substantiates its purpose. Existing research is divided into four categories: fundamental, theoretical, empirical, and prospective. The first includes the study of the nature of the emergence of social security as a component of the social state. The second category contains clarification of the categorical apparatus of social security from the point of view of the implementation of the social policy of the state. The third category contains studies related to the assessment of social security using existing methods: the Global Competitiveness Index, the Social Progress Index, the Human Development Index, and the Welfare Index. The fourth category includes research related to the application of digital transformation technology for the effectiveness of state social security management. In this regard, in today's conditions, it is important to recognize the fact that a real meaningful filling of the general understanding of the concept of social security and bringing it to practical implementation is possible only if all components and elements of social security are taken into account comprehensively. The paper proves that the use of the mentioned technology in the state administration of social security will help the integration of Ukraine into the Single Digital Market of the European Union, which will allow to increase the effectiveness of the functioning of the social security system, the essence of which is to obtain results from an effective social policy, one of the tools of which is digital transformation. The work concludes about the guarantee function of social security, because it is social security that is responsible for the state's implementation of state social standards aimed at raising the standard of living of the population. It is from this that we define the state management of social security as a consolidated activity of public authorities, the purpose of which is to create a system of social security of the population to meet social needs.

Ключові слова: безпека, національна безпека, соціальна безпека, державне управління, методологія, категорійний апарат, цифрова трансформація

Key words: security, national security, social security, public administration, methodology, categorical apparatus, digital transformation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення існування людини є однією з пріоритетних завдань державного управління в сучасній системі соціально-економічного розвитку. В умовах посилення зовнішніх та внутрішніх загроз національної безпеки України першочерговими діями органів державної влади є забезпечення стабільності, захищеності та добробуту громадян, що призведе до підвищення рівня соціальної безпеки. Державне управління соціальною безпекою включає в себе формування та виконання соціальної політики, розробку програм та проєктів у сфері соціального забезпечення, моніторинг соціальних процесів та аналіз їх впливу на безпеку населення. Забезпечення соціальної безпеки вимагає належного використання ресурсів, координації дій різних гілок влади та взаємодії з громадськими організаціями і міжнародними партнерами. Державне управління в цій галузі передбачає системний підхід до вирішення проблем соціальної безпеки та покликане забезпечити високий рівень захищеності громадян. З

урахуванням цього, державне управління соціальною безпекою є складним та важливим завданням, яке вимагає комплексного підходу та врахування інтересів і потреб громадян.

Сучасне українське суспільство перебуває у стані війни з росією, тому питання пов'язані з будь-яким видом безпеки для нашої держави вкрай актуальні та своєчасні. В умовах воєнного стану, виникає гостра необхідність дослідження проблем пов'язаних з державним управлінням соціальною безпекою та обґрунтування напрямів застосування цифрової трансформації до зазначеного процесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Соціальна безпека є об'єктом дослідження широкого кола науковців з позицій філософії, економіки та державного управління. Багатовекторність дослідження говорить про його актуальність та своєчасність. Категорійний апарат та методологію соціальної безпеки

розглядали такі науковці як: І. Білоус, О. Білорус, К. Бондаревська, Б. Бузан, І. Галиця, О. Гетьман, І. Гнибіденко, О. Давидюк, Б. Данилишин, Л. Ерхард, О. Зінченко, О. Іляш, Н. Коленда, В. Куценко, Е. Лібанова, С. Линдюк, О. Новікова, Ж. Озолиня, С. Онишко, О. Палій, Т. Поснова, П. Роу, Ж. Сісмоді, О. Сидорчук, О. Сиченко, В. Скуратівський, Г. Старостенко, М. Тіль, Х. Хеллер, А. Хімченко, П. Шевчук.

Водночас наукові розробки в галузі державного управління соціальною безпекою не охоплюють усього спектра проблем. Потребують поглиблення теоретичні та практичні питання вдосконалення державного управління соціальною безпекою в частині застосування сучасної системи цифрової трансформації.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Виходячи із вищезазначеного, метою статті є наукове обґрунтування теоретичних засад щодо вдосконалення державного управління соціальною безпекою в контексті сучасного інституційного оточення та реалізації державної політики України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Існуючі дослідження державного управління соціальною безпекою можна поділити на чотири інституційні категорії: фундаментальні, теоретичні, емпіричні та перспективні.

Отже, фундаментальні дослідження спрямовані на глибоке і всебічне вивчення основних принципів, теорій, концепцій і понять, пов'язаних із соціальною безпекою та державним управлінням в цій сфері. Ці дослідження мають на меті розкрити сутність, закономірності та принципи функціонування системи соціальної безпеки в контексті державного управління.

Фундаментальні дослідження соціальної безпеки включають праці західноєвропейських дослідників, які обґрунтовували основні постулати соціальної держави.

Так, термін "соціальна держава" було запроваджено німецьким державознавцем Х. Хеллером, він дотримувався думки про існування правової основи, інститути якої дозволяють здійснити значний крок у поширенні демократії на соціальну сферу, що призведе до побудови соціальної держави [1]. Зазначене положення було активно використане у законодавстві країн Західної Європи після Другої світової війни, так Конституція Франції, ФРН, Іспанії та Швеції містять відповідну статтю, яка вказує про належність зазначених країн до соціальних.

Соціальну спрямованість держави досліджував у своїх наукових працях Жан С. Сісмоді. Він наголошував про те, що людина є головним об'єктом опікування держави через соціальне забезпечення. Зазначене положення міститься в дослідженні Д. Сковронського [4].

Концепція соціальної держави знайшла свого практичного застосування у затвердженій на державному рівні концепції нового економічного ладу Л. Ерхарда. Згідно до цієї концепції держава брала на себе соціальні зобов'язання у забезпеченні певного рівня життя своїм громадянам [5].

Поступове дослідження феномену соціальної держави призвели до визнання її складових, до яких безумовно належить соціальна безпека, як наслідок функціонування соціальної держави. Розуміння зазначеної категорії вимагає всебічного дослідження з урахуванням практичної імплементації для з'ясування природи походження, принципів та методів державного управління соціальною безпекою.

Суттєвий внесок у з'ясування сутності соціальної безпеки внесли науковці, які розкрили саму природу походження зазначеної категорії. Ідея включення соціальної безпеки до об'єкту державного управління належить Б. Бузану. Він досліджує різноманітні типи відносин, які формує держава з іншими акторами у сфері безпеки. Висхідною його аналізу є держава як головний актор у політиці безпеки та її співвідношення з окремими особами, групами, суспільствами, іншими державами та міжнародною системою в цілому. Б. Бузан відмічає "Якщо суспільна безпека — це стійкість, у прийнятних умовах для еволюції, традиційних моделей мови, культури, релігійної та етнічної ідентичності та звичаїв, то загрози цим цінностям набагато частіше походять з середини держави, ніж зовні" [8, с. 123].

Латвійська професорка Ж. Озолиня розглядає соціальну безпеку через призму міжнародної політичної ситуації. Вона наголошує на те, що в сучасних умовах наявності воєнних конфліктів у світі, соціальна безпека знову стала більш тісно пов'язана з національною безпекою, при цьому суспільство стає більш схильним до широкого спектру викликів [7, с. 16].

Інші дослідники дотримувались більш гнучкого підходу до природи соціальної безпеки. Так, П. Роу стверджує, що безпека спрямована на підтримку значних етнічних і релігійних груп, а межі цих груп можуть і не можуть збігатися з обмеженнями, які встановлює держава [9]. Його підтримує М. Тіль, який також наголошує на стосунках між групами та державою "соціальна безпека як одне з розширених понять безпеки відноситься до безпеки колективних груп по відношенню до інших спільнот або інститутів держави, в якій вони існують" [10].

Разом із тим, в умовах сьогодення важливо визнавати той факт, що реальне змістовне наповнення загального розуміння концепту соціальної безпеки і доведення його до практичної імплементації можливі лише за умови комплексного врахування всіх складових та елементів соціальної безпеки.

Такої думки дотримуються вчені, які розглядають об'єкт нашого дослідження з позиції керованого впливу держави. Прикладом такого фундаментального методологічного дослідження є праці О. Сидорчук, яка визначає соціальну безпеку як філософську, економічну та соціальну категорію. Філософський зміст соціальної безпеки має прояв у з'ясуванні людського буття. Саме філософія надає можливість визначення справедливості як основної складової безпеки, яка поєднує захищеність буття особи, нації та держави, що нарешті призводить до визначення економічного змісту безпеки [2, с. 23].

Так, з точки зору економічних процесів, безпека це перш за все дотримання суб'єктами господарювання

норм конкуренції, стандартів якості товарів та послуг. Безпека як економічна категорія включає економічну свободу та усунення впливу економічної дестабілізації, яку покладено у соціальну спрямованість економічної політики держави [3, с. 97].

Соціальна спрямованість безпеки полягає у "побудові моделі соціальної держави та є відображенням соціалізації всіх сфер людського життя й підпорядкування їх соціальним цілям" [3, с. 106]. Заслуговує уваги думка зазначеного науковця про залежність соціальної безпеки від розвитку галузей соціальної сфери, що підкреслює її необхідність у системі державного управління [2, с. 440].

Теоретичні дослідження соціальної безпеки в українському науковому колі мають різні спрямування відносно належності зазначеного категорійного апарату. Так, декілька дослідників відносять соціальну безпеку суто до сфери національної безпеки та впливу зовнішніх загроз, інші говорять про належність соціальної безпеки до соціальної сфери державного управління. На основі досліджень, які провели І. Галица, О. Гетьман [12] та С. Линдюк [13] можемо зробити групування.

До першої групи відносяться дослідження І. Білоус, О. Білорус, І. Гнибіденко, Б. Данилишин, О. Іляш, В. Куценко, Г. Старостенко, С. Онишко, Т. Поснова, П. Шевчук.

Друга група включає науковців: К. Бондаревська, О. Давидюк, О. Зінченко, Н. Коленда, Е. Лібанова, О. Новікова, О. Палій, О. Сиченко, В. Скуратівський, А. Хімченко.

Отже, виходячи з наведених досліджень можемо відмітити, що державне управління соціальною безпекою це консолідована діяльність органів публічної влади, метою якої є створення системи соціальної безпеки населення задля задоволення соціальних потреб.

Емпіричні дослідження соціальної безпеки, як правило, будуються на оцінці цієї категорії та на основі всебічних методик. У сучасних дослідженнях не існує універсальної методики оцінки соціальної безпеки. За визначенням К. Бондаренко ця категорія входить до Індексу глобальної конкурентоспроможності, Індексу соціального прогресу, Індексу людського розвитку та Індексу добробуту. Дослідниця наполягає на тому, що "індикатори в цих методиках можуть бути застосовані до оцінки стану соціальної безпеки на ринку праці за умови дотримання принципів репрезентативності, достовірності та інформаційної доступності" [6, с. 15].

Також результатом емпіричних та перспективних досліджень державного управління соціальною безпекою є праці, пов'язані з застосуванням цифрової трансформації. У зв'язку з цим, заслуговує уваги думка, яку було розглянуто у попередніх публікаціях, де соціальну безпеку досліджено як інституційну складову державного управління, та наголошено про необхідність функціонування цифрової трансформації як важливу складову соціальної безпеки. Наведено приклад підвищення рівня соціальної безпеки громадян через впровадження єдиного порталу державних послуг "Дія" та наголошено на тому, що провідною метою інституційно-

налізації державного управління соціальною безпекою є запровадженням філософії цінностей партнерства та прозорості між інститутами влади та громадянами, яку можна досягти за допомогою цифрової трансформації [11].

Отже, проблеми державного управління соціальною безпекою мають достатній рівень обговорення у закордонній та вітчизняній науковій літературі, але в нашій державі на законодавчому рівні ця система формується лише фрагментарно, що приводить до негативних тенденцій та деформацій у соціально-економічному розвитку. Досягання мети соціальної безпеки потребує осучаснення системи соціальної захищеності громадян у відповідності до існуючих європейських стандартів за допомогою цифрової трансформації.

Застосування зазначеної технології в державному управлінні соціальною безпекою допоможе інтегрування України до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу, що дозволить підвищити ефективність функціонування системи соціальної безпеки, сутність якої полягає у отриманні результату від дієвої соціальної політики, одним з інструментів якої і є цифрова трансформація.

З урахуванням вищенаведеного зазначимо, що цифрова трансформація повинна бути спрямована на:

- досягнення стратегічних цілей державного управління соціальною безпекою, до яких віднесемо забезпечення мінімального рівня соціальних послуг, зниження рівня бідності, покращання якості освіти та охорони здоров'я, та інше;
- оптимізацію ресурсів, які виділені для забезпечення соціальної безпеки, що передбачає раціональний розподіл бюджетних коштів та інших ресурсів для максимізації соціальних вигод;
- забезпечення соціальних прав та потреб громадян, включаючи доступ до освіти, охорони здоров'я, житла, праці, та інших аспектів соціального життя;
- захист від соціальних ризиків та кризових ситуацій через забезпечення соціальної стабільності;
- підвищення рівня активізації громадськості: через участь у процесах прийняття рішень та впровадженні соціальних програм, що сприяє більшій відкритості та демократії в сфері соціальної безпеки.

Зрозуміло, що наведений перелік дій потребує підвищення рівня кваліфікації суб'єктів державного управління, що можна досягти через впровадження системи підвищення кваліфікації державних службовців з питань електронного врядування та диджиталізації. Зазначені дії підвищать рівень цифровізації надання адміністративних та соціальних послуг, що входять до сфери відповідальності Міністерства цифрової інформації України [11]. Підтвердженням цього, є констатація факту підвищення рівня цифровізації та автоматизації робочих процесів за період пандемії та війни, Головою Національного агентства України з питань державної служби Н. Алюшиной [14].

Виходячи з вищесказаного, ефективність державного управління соціальною безпекою є суттєвим аспектом сучасного суспільства, що вимагає глибокого аналізу та досліджень. Державне управління в цій сфері пе-

редбачає вплив на соціальні процеси, забезпечення соціальних прав та потреб громадян, а також забезпечення соціальної безпеки в суспільстві.

ВИСНОВКИ

Отже, наукові дослідження у галузі державного управління соціальною безпекою сприяють розвитку та вдосконаленню методів та підходів до реалізації соціальної політики та забезпеченню сталого соціального розвитку суспільства. Використання цифрової трансформації у державному управлінні соціальною безпекою буде сприяти підвищенню рівня соціального добробуту та захисту громадян, ефективному використанню ресурсів, забезпеченню стабільності та активної участі громадськості у процесі державного управління. Як результат, можна стверджувати, що державне управління соціальною безпекою спрямоване на вирішення проблеми соціально-економічного розвитку. Саме соціальна безпека відповідає за виконання державою державних соціальних стандартів, які спрямовані на підвищення рівня життя населення, з цього ми визначаємо державне управління соціальною безпекою як консолідовану діяльність органів публічної влади, метою якої є створення дієвої системи соціальної безпеки населення задля задоволення соціальних потреб.

Література:

- Heller Hermann, *Sovereignty. A Contribution to the Theory of Public and International Law*, ed. D. Dyzenhaus, Oxford, Oxford University Press, 2019.
- Сидорчук О.Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення. Монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.
- Сидорчук О.Г. Соціальна безпека як елемент державного регулювання: соціально-економічний та гуманітарний контекст. Управління економікою: теорія та практика: Зб. наук. пр. К: ІЕП НАНУ, 2018. С. 95—109.
- Сковронський Д. М. Ідея та визначення соціальної держави у історіографічному аспекті Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки. 2015. № 825. С. 217—223.
- Ерхард Л. Добробут для всіх. Київ, 2023. 384 с.
- Бондаревська К. В. Оцінка соціальної безпеки: міжнародний та національний досвід. Економіка і організація управління. 2022р. № 4 (48). С. 4—18.
- Societal security. Edited by Zaneta Ozolina. Zinatne Publishers, 2016. 224 p.
- Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (2nd ed.). (London: Harvester Wheatsheaf), p. 123.
- Roe, P. (2007). *Societal Security*. In: Collins, A. (Ed.) *Contemporary Security Studies*. (Oxford: Oxford University Press), p. 169.
- Thiel, M. (2007). *Identity, societal security and regional integration in Europe*. Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series, Vol. 7, No. 6, April 2007. URL: // aei.pitt.edu/8175/1/Thiel_IDSocietSec_long07_edi.pdf
- Петькун С. М. Інституціональна складова державного управління соціальною безпекою в Україні. Наукові інновації та передові технології 2022. № 12 (14). С. 21—30.
- Галіця І.О., Гетьман О.О. Становлення механізму соціальної безпеки: наукова детермінація Регіональна економіка. 2017. №2. С. 62—72.
- Линдюк С. Теоретичні інтерпретації концепту "соціальна безпека" в українському науковому дискурсі. Науковий вісник: Державне управління. 2022. № 1 (11). С. 92—113.
- Алюшина Н.О. Розвиток інституту державної служби в умовах карантину та воєнного стану. Ефективність державного управління. 2022. Вип. 1/2 (70/71) С. 11.

References:

- Hermann, H. (2019), *Sovereignty. A Contribution to the Theory of Public and International Law*, Oxford University Press, Oxford, UK.
 - Sydorchuk, O.H. (2018), *Sotsial'na bezpeka: derzhavne rehuliuвання ta orhanizatsijno-ekonomichne zabezpechennia* [Social security: state regulation and organizational and economic support], LRIDU NADU, L'viv, Ukraine.
 - Sydorchuk, O.H. (2018), "Social security as an element of state regulation: socio-economic and humanitarian context", *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka* [Economic management: theory and practice], IEP NANU, Kyiv, Ukraine, pp. 95—109.
 - Skovrons'kyj, D.M. (2015), "The idea and definition of the welfare state in historiographic aspect", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*. Serii: Yurydychni nauky, vol. 825, pp. 217—223.
 - Erkhard, L.D. (2023), *Dobrobut dlia vsikh* [Welfare for all], Kyiv, Ukraine.
 - Bondarevs'ka, K.V. (2022), "Assessment of the social security: international and national experience", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 4 (48), pp. 4—18.
 - Ozolina, Z. (2016), *Societal security*, Zinatne Publishers, Riga. Latvia.
 - Buzan, B. (1991), *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 2nd ed., Harvester Wheatsheaf, London, UK.
 - Roe, P. (2007), "Societal Security", *Contemporary Security Studies*, Oxford University Press, Oxford, UK.
 - Thiel, M. (2007), "Identity, societal security and regional integration in Europe", *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, Vol. 7, No. 6, available at: aei.pitt.edu/8175/1/Thiel_IDSocietSec_long07_edi.pdf (Accessed 30 Nov 2023).
 - Pet'kun, S.M. (2022), "Of the state administration of social security in Ukraine", *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, vol. 12 (14), pp. 21—30.
 - Halitsia, I.O. and Het'man, O.O. (2017), "Social security mechanism formation: scientific determination", *Rehional'na ekonomika*, vol. 2, pp. 62—72.
 - Lyndiuk, S. (2022), "Theoretical interpretations of the concept of "social security" in the ukrainian scientific discourse", *Naukovyj visnyk: Derzhavne upravlinnia*, vol. 1 (11), pp. 92—113.
 - Aliushyna, N.O. (2022), "Development of the Public Service Institute Under Lockdown Conditions and Martial Law", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1/2 (70/71), pp. 11—16.
- Стаття надійшла до редакції 08.12.2023 р.*

УДК 342.5+656.7

Д. М. Ядченко,
старший викладач,

Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6451-7338>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.203

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ "МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АЕРОМЕДИЧНОЇ ЕВАКУАЦІЇ"

D. Yadchenko,
Senior Lecturer, Institute of public administration and research in civil protection

DEFINITION OF THE TERM "MECHANISM OF STATE REGULATION OF AEROMEDICAL EVACUATION"

У статті актуалізується питання державного регулювання аеромедичної евакуації. Обґрунтовується потреба у введенні в науковий обіг терміну "механізм державного регулювання аеромедичної евакуації". У результаті проведених досліджень обґрунтовано та запропоновано визначення терміну "механізм державного регулювання", під яким слід розуміти специфічний інструментарій правового характеру і способи його застосування, що використовуються з боку держави в просторі та часі в інтересах здійснення процесу вироблення і реалізації регулюючих впливів, об'єднаних однією метою, на всі сфери громадського життя шляхом впровадження відповідних нормативно-правових актів, що визначають сукупність вимог, необхідних для виконання суспільством і зміст яких з часом удосконалюється під впливом змін зовнішнього та внутрішнього середовищ. Його трансформування у фахову площину аеромедичної евакуації дозволило запропонувати зміст терміну "механізм державного регулювання аеромедичної евакуації", під яким пропонується розуміти специфічний інструментарій правового характеру і способи його застосування, що використовуються з боку держави в просторі та часі в інтересах здійснення процесу вироблення і реалізації регулюючих впливів, об'єднаних однією метою, на всі сфери громадського життя шляхом впровадження відповідних нормативно-правових актів, що визначають сукупність вимог, необхідних для виконання суспільством в інтересах якісного здійснення аеромедичної евакуації в країні і зміст яких з часом удосконалюється під впливом змін зовнішнього та внутрішнього середовищ. Подальші дослідження рекомендовано провести в інтересах визначення сукупності базових принципів державного регулювання аеромедичної евакуації з урахуванням специфіки України та їх змістовного навантаження, що буде спрямоване на забезпечення повноти ідентифікації теоретико-методологічної платформи щодо державного регулювання аеромедичної евакуації на системних засадах.

The article updates the issue of state regulation of aeromedical evacuation. The need to introduce the term "mechanism of state regulation of aeromedical evacuation" into scientific circulation is substantiated. As a result of the conducted research, a justified and proposed definition of the term "mechanism of state regulation" is understood, which should be understood as a specific toolkit of a legal nature and methods of its application, which are used by the state in space and time in the interests of the process of development and implementation of regulatory influences, combined with one goal, to all spheres of public life through the implementation of relevant regulatory and legal acts, which determine the set of requirements necessary for the fulfillment of society and the content of which is improved over time under the influence of changes in the external and internal environments. Its transformation into the professional plane of aeromedical evacuation made it possible to propose the meaning of the term "mechanism of state regulation of aeromedical evacuation", under which it is proposed to understand a specific toolkit of a legal nature and methods of its application, which are used by the state in space and time in the interests of the implementation of the process of development and implementation of regulatory influences, united by one goal, to all spheres of public life through the implementation of relevant normative legal acts, which determine the set of requirements necessary for society to fulfill in the interests of high-quality implementation of aeromedical evacuation in the country and the content of which is improved over time under the influence of changes in the external and internal environments. Further research is recommended to be conducted in the interests of determining the set of basic principles of state regulation of aeromedical

evacuation, taking into account the specifics of Ukraine and their content load, which will be aimed at ensuring the completeness of the identification of the theoretical and methodological platform regarding the state regulation of aeromedical evacuation on a systemic basis.

Ключові слова: аеромедична евакуація, державне регулювання, механізм державного регулювання аеромедичної евакуації.

Key words: aeromedical evacuation, state regulation, mechanism of state regulation of aeromedical evacuation.

Згідно з [1] під аеромедичною евакуацією (далі — АМЕ) розуміється "транспортування постраждалих (хворих) до закладів охорони здоров'я авіаційним транспортом з наданням за потреби належної медичної допомоги на борту повітряного судна". Актуальність впровадження та розвитку цього напрямку діяльності знайшла своє підтвердження ще в мирний період. Агресія РФ проти України, активна фаза якої розпочалася 24.02.2022, ще більше актуалізувала потребу в АМЕ в інтересах оперативного надання медичної допомоги усім пораненим та постраждалим під час бойових дій [2].

За такої умови, результативність АМЕ, як показує наявний досвід, залежить не лише від засобів і відповідних заходів, а також від створених механізмів державного регулювання та ефективності їхнього застосування.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Державне регулювання АМЕ здійснюється на підставі діючих нормативно-правових актів КМ України, МВС України та МОЗ України [1, 3—5]. У зазначених документах визначаються завдання та механізми аеромедичної евакуації, способи їхньої реалізації через державне регулювання, але не надається визначення суті терміну "механізм державного регулювання АМЕ", що визначає наукову проблематику, а також актуальність проведення дослідження та введення цього терміну в науковий обіг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання змістовного навантаження терміну "механізм державного регулювання АМЕ" не досліджувалося взагалі. Водночас механізми державного регулювання досліджувались у різних сферах людської діяльності, результати яких знайшли своє відображення у фахових працях.

Так, Ю. Вороніна в [6], досліджуючи теоретико-методологічні засади механізмів державного регулювання продовольчого ринку, запропонувала під механізмом державного регулювання розуміти сукупність взаємопов'язаних правових актів, законів, елементів, що утворюють спосіб його організації та підтримки як саморегульованої системи. Авторка вважає за необхідне враховувати також низку інших механізмів, що формують відносини в середині продовольчого ринку.

Вважаємо, що надане визначення не дає відповіді на питання механізм — це узагальнюючий процес чи

нормативно-правова основа державного регулювання.

У праці [7] розглянуто механізм державного регулювання економіки, сутність якого, за автором, полягає в тому, що він містить сукупність різноманітних важелів, інструментів, за допомогою яких держава веде економічну діяльність.

Водночас автор не розкриває а ні зміст важелів, а ні зміст інструментів.

В. Приходько, аналізуючи зміст терміну "механізм державного управління" у [8], розглядає в його якості сукупність функціонально-процесних складових організаційної системи, що визначають комплекс управлінських (адміністративних) дій щодо планування досягнення цілі або взагалі ряду стратегічних і програмних цілей ("дерева цілей"), організації самої системи для прямого або непрямого регулювання, визначення засобів стимулювання та контролю за результативністю досягнення поставлених завдань.

Таке визначення механізму, як сукупності функціонально-процесних складових організаційної системи, не розкривають, на нашу думку, його змістовне навантаження, і навпаки, "розмивають" його зміст.

Розглянув функціонування механізмів державного регулювання розвитку сфери відновлювальної енергетики, О. Стоян у [9]. Однак автор не надав чіткого визначення поняття "механізм державного регулювання", але звернув увагу на те, що механізми державного регулювання розвитку відновлювальної енергетики є складовими господарського механізму та являють собою підсистему управління розвитком енергетичної сфери шляхом використання економічних законів.

Досліджуючи питання механізму диверсифікації розвитку сільських територій, Н. Хомюк у [10] під механізмом запропонувала розглядати спеціальні інструменти та методи, спрямовані на оптимізацію структури процесу, для якого він створений.

У цьому разі визначення механізму не дає розуміння змісту механізму регулювання, бо він спрямований на оптимізацію структури процесу, а ні на його реалізацію.

Результати проведеного аналізу літературних джерел з питань визначення змісту механізму державного регулювання в різних сферах людської діяльності вказує на обмеженість досліджень щодо пошуку наукового підходу до визначення загальної суті механізму державного регулювання як наукової категорії. Разом з тим слід зазначити, що визначення терміну "механізм державного регулювання аеромедичної евакуації" взагалі не існує.

МЕТА СТАТТІ

Обґрунтувати зміст терміну "механізм державного регулювання аеромедициної евакуації".

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Визначення змісту терміну "механізм державного регулювання аеромедициної евакуації" вимагає дослідити, у першу чергу, що саме розуміється під терміном "механізм державного регулювання".

Базовим елементом зазначених вище термінів є термін "механізм". У дослівному перекладі з грецької (μηχανή *mechané* — машина) механізм — це "система тіл (механічна система), що призначена для перетворення руху одного або декількох тіл у потрібний рух інших тіл. Механізм складає основу більшості машин і застосовується в різноманітних технічних об'єктах" [11].

Отже, виходячи з визначення, слід зробити висновок, що механізм забезпечує (здійснює, регулює) реалізацію усіх процесів, що відбуваються в об'єкті, забезпечуючи взаємодію між процесами та їхніми етапами при зміні стану об'єкта.

Наприклад, рух безпілотного літального апарату (далі — БПЛА). Механізм руху БПЛА, що реалізується через цифрову систему управління польотом безпілотника, дозволяє зв'язати між собою допольотний процес моніторингу стану БПЛА, процес запуску БПЛА, процес польоту БПЛА, процес виконання функціонального завдання за допомогою БПЛА, процес повернення на вихідну точку тощо. Таким чином, механізм дозволяє змінювати стан БПЛА у просторі та часі, зв'язуючи усі зазначені процеси за часом.

Дослідимо змістовну трансформацію цього терміну в площі інших немеханічних процесів. У сфері фінансів під "фінансовим механізмом" розуміється "сукупність організаційних форм фінансових відносин: порядок формування та використання фондів грошових коштів; методи фінансового планування; форми управління фінансами; фінансове законодавство тощо [12]. У цьому визначенні не проглядається зв'язуючий факт механізму. Більш того, в одному випадку — це процес, у другому — методи і форми, а в третьому — законодавство.

У праці [7] суть "механізму державного регулювання економіки" полягає в тому, що він містить сукупність різноманітних важелів, інструментів, за допомогою яких держава веде економічну діяльність. Із наведеного визначення слідує, що механізм має у своєму складі різноманітні складові, ступінь взаємозв'язку між якими залишається невідомою, як і зв'язок між важелями та інструментами з кожним етапом діяльності в часі.

У [6], досліджуючи теоретико-методологічні засади механізмів державного регулювання продовольчого ринку, авторка запропонувала під механізмом державного регулювання розуміти сукупність взаємопов'язаних правових актів, законів, елементів, що утворюють спосіб його організації та підтримки як саморегульованої системи. Авторка запропонувала при цьому враховувати низку інших механізмів, що формують відносини в середині продовольчого ринку. Отже, чітко визначення змісту механізму державного регулювання та його зв'язку з іншими механізмами не зазначено.

У межах праці [13] під "механізмом державного управління" запропоновано розглядати систему органів державного управління, діяльність яких базується на

усталених принципах і забезпечує стійкій економічний розвиток регіонів і країни загалом. Основою ефективного механізму державного управління є діяльність досконалих адміністративних систем. У цьому визначенні в якості механізму автор пропонує систему органів державного управління, не визначаючи, що він закладає в розуміння такої системи.

Авторський колектив у [14] акцентує увагу на тому, що механізм державного управління — це "інструмент" імплементації виконавчої влади держави, який є "логічним взаємозв'язком відповідних елементів, процесів і закономірностей, через які суб'єкт державного управління визначає потреби, інтереси та цілі суспільства в управляючих діях". У наведеному визначенні, на нашу думку, дещо трансформована суть державного управління, яке забезпечує реалізацію регулюючих, організуючих і координуючих впливів на всі сфери громадського життя [15], а не тільки визначає потреби в таких діях.

М. Корецький у [16] запропонував механізм державного регулювання економіки розглядати як систему "засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних і правових функцій".

Якщо розглядати поняття "механізм" з погляду науки державного управління, то енциклопедичний словник державного управління, визначає це поняття таким чином "механізм державного управління" — способи розв'язання суперечностей явища чи процесу в державному управлінні, послідовна реалізація дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних форм і методів управління [17].

У роботі автори Р. Рудницька та О. Сидорчук термін механізм пропонують розуміти як систему, що визначає порядок певного виду діяльності [18].

О. Барило пропонує таке визначення терміну "механізм" — це система, що включає взаємодіючі між собою елементи під час її функціонування для досягнення даною системою визначених цілей [19].

Підводячи підсумок, слід підкреслити, що механізм, по-перше, має забезпечувати (здійснювати, регулювати) реалізацію усіх процесів, що відбуваються в об'єкті в просторі та часі. По-друге, механізм фактично "зв'язує" у просторі та часі усі процеси, що відбуваються в об'єкті, у відповідних межах, що дозволяє змінювати стан об'єкта у визначений момент часу.

Щодо терміну "державне регулювання". Під державним регулюванням розуміється сукупність інструментів, що включають закони, формальні та неформальні розпорядження і допоміжні правила, які встановлюються державою, а також недержавними організаціями або організаціями саморегулювання, яким держава делегувала регуляторні повноваження [20, 21].

Енциклопедія державного управління [22] визначає державне регулювання як сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює вимоги до підприємств і громадян. Воно включає закони, формальні і неформальні розпорядження і допоміжні правила, що встановлюються державою, а також недержавними організаціями або організаціями саморегулювання, яким держава делегувала регуляторні повноваження. Це набір здійснюваних державними структурами заходів,

направленими на контроль за поведінкою індивідів або груп, які потрапляють під контроль цих структур.

С. Мочерний у [23] розглядав державне регулювання в якості комплексу основних форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (у тому числі продуктивних сил, організаційно-економічних, техніко-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації, а також пристосування до умов, що змінюються.

Деякі з авторів фахових праць вважають, що державне регулювання щодо економіки треба розглядати як діяльність державних органів за напрямом створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для функціонування економічного механізму згідно з цілями та пріоритетами економічної політики держави [24].

З урахуванням проведеного дослідження термін "механізм державного регулювання" набирає такий зміст — це специфічний інструментарій правового характеру і способи його застосування, що використовуються з боку держави в просторі та часі в інтересах здійснення процесу вироблення і реалізації регулюючих впливів, об'єднаних однією метою, на всі сфери громадського життя шляхом впровадження відповідних нормативно-правових актів, що визначають сукупність вимог, необхідних для виконання суспільством і зміст яких з часом удосконалюється під впливом змін зовнішнього та внутрішнього середовищ.

На підставі вище зазначеного, термін "механізм державного регулювання АМЕ" отримує такий зміст — це специфічний інструментарій правового характеру і способи його застосування, що використовуються з боку держави в просторі та часі в інтересах здійснення процесу вироблення і реалізації регулюючих впливів, об'єднаних однією метою, на всі сфери громадського життя шляхом впровадження відповідних нормативно-правових актів, що визначають сукупність вимог, необхідних для виконання суспільством в інтересах якісного здійснення аеромедициної евакуації в країні і зміст яких з часом удосконалюється під впливом змін зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження рекомендується провести в інтересах визначення сукупності базових принципів державного регулювання АМЕ з урахуванням специфіки України та їх змістовного навантаження, що буде спрямоване на забезпечення повноти ідентифікації теоретико-методологічної платформи щодо державного регулювання АМЕ на системних засадах.

Література:

1. Про організацію та проведення аеромедициної евакуації повітряними суднами Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України: наказ МВС України від 19.02.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-18#Text> (дата звернення: 14.12.2022).

2. Тодуров І. М., Якимець В. М., Волянський П. Б., Ядченко Д. М. та ін. Безпілотні літальні апарати — інновація у медичному забезпеченні Збройних Сил у Вітчизняній війні та в процесі ліквідації наслідків: методичні рекомендації. Київ: Вид-во "Люди́ла", 2022. 47 с.

3. Про затвердження Порядку спільних дій сил цивільного захисту та закладів охорони здоров'я під час здійснення аеромедициної евакуації повітряними суднами Державної служби України з надзвичайних ситуацій: спільний наказ МВС України і МОЗ України №677/1503 від 16.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1232-18#Text> (дата звернення: 14.12.2022).

4. Про схвалення Концепції розвитку системи екстреної медичної допомоги: розпорядження Кабінету міністрів Укараїни №383-р від 22.05.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.12.2022).

5. Деякі питання створення єдиного аеромедициного простору: постанова Кабінету міністрів України №262 від 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/262-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.12.2022).

6. Воронина Ю. Є. Механізми державного регулювання продовольчого ринку в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.н. з державного управління. Київ: АМУ, 2009. 20 с.

7. Яковенко Р. В. Механізм державного регулювання економіки (ДРЕ) та регулююча діяльність держави. URL: <https://tusovka.kr.ua/news/2019/11/23/mechanizm-derzhavnogo-reguljuvannja-ekonomiki-dre-ta-reguljujucha-dijalnist-derzhavi> (дата звернення: 14.12.2022).

8. Приходько В.П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 15. С. 6—8.

9. Стоян О. Ю. Теоретичні основи функціонування механізмів державного регулювання розвитку сфери відновлювальної енергетики. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 7. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=811> (дата звернення: 14.12.2022).

10. Хомюк Н. Механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Регіональна економіка та економіка природокористування. 2019. № 3.

11. Механізм. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C...D0%BC> (дата звернення: 14.12.2022).

12. Фінансовий механізм. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%...D0%BC> (дата звернення: 14.12.2022).

13. Зима Т. Я. Теоретичні підходи до визначення та формування механізмів державного управління. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 15. С. 85—89.

14. Гончарук О. Б., Савичук Н. О. Поняття механізмів державного управління та їх практичне значення. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 7. С. 77—83.

15. Нижник Н. Р., Мосов С. П. Теоретичні аспекти державного управління: монографія. Чернівці: Технодрок, 2011. 248 с.

16. Корецький М. Х. Державний інструментарій регулювання інноваційного розвитку підприємств. Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. 2004. № 3 (29). С. 84—90.

17. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

18. Рудницька Р.М. Сутність та зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування.

Публічне управління: теорія та практика. 2014. № 4. С. 50—60.

19. О.Г. Барило Аналіз визначень поняття "Механізми державного управління" та його уточнення для сфери цивільного захисту. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 1. С. 63—69.

20. Державне регулювання. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94...D%D1%8F> (дата звернення: 14.12.2022).

21. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2008. 213 с.

22. Ковбасюк Ю. Енциклопедія державного управління : у 8 т. Методологія державного управління. Т. 2. Київ : НАДУ, 2011. 692 с.

23. Мочерний С. В. Економічна теорія: навч. посіб. 4-те вид., стереотип. Київ: ВЦ "Академія", 2009. 640 с.

24. А. Г. Савченко, Г. О. Пухтаєвич, О. М. Тітьонко та ін. за ред. А. Г. Савченка. Макроекономіка: підручник Київ: Либідь, 2005. 208 с.

References:

1. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2018), Order "On the organization and conduct of aeromedical evacuation by aircraft of the State Emergency Service of Ukraine, the National Guard of Ukraine and the State Border Guard Service of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-18#Text> (Accessed 14.12.2022).

2. Todurov, I.M. Yakymets', V.M. Volians'kyj, P.B. and Yachchenko, D.M. (2022), *Bezpilotni lital'ni aparaty — innovatsiia u medychnomu zabezpechenni Zbrojnykh Syl u Vitchyznianiij vijni ta v protsesi likvidatsii naslidkiv [Unmanned aerial vehicles — an innovation in the medical supply of the Armed Forces in the Patriotic War and in the process of liquidation of the consequences]*, *Vyd-vo "Liudmyla"*, Kyiv, Ukraine.

3. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Ministry of Healthcare of Ukraine (2018), Order "On approval of the Procedure for joint actions of civil defense forces and health care institutions during aeromedical evacuation by aircraft of the State Emergency Service of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1232-18#Text> (Accessed 14.12.2022).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "On the approval of the Concept of the development of the emergency medical care system", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2019-%D1%80#Text> (Accessed 14.12.2022).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "Some issues of creating a single aeromedical space", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/262-2021-%D0%BF#Text> (Accessed 14.12.2022).

6. Voronyna, Yu.Ye. (2009), "Mechanisms of state regulation of the food market in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Public Administration, AMU, Kyiv, Ukraine.

7. Yakovenko, R.V. (2019), "Mechanism of state regulation of the economy (DRE) and regulatory activity of the state", available at: <https://tusovka.kr.ua/news/2019/11/23/mehanizm-derzhavnogo-reguljuvannja-ekonomiki-dre-ta-reguljujucha-dijalnist-derzhavi> (Accessed 14.12.2022).

8. Prykhod'ko, V.P. (2013), "The mechanism of state regulation and management of economic security", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 6—8.

9. Stoian, O.Yu. (2013), "The theoretical foundations of operation mechanisms of state regulation development renewable energy", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 7, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=811> (Accessed 14.12.2022).

10. Khomiuk, N. (2019), "The mechanism of diversification of the development of rural areas in conditions of decentralization", *Rehional'na ekonomika ta ekonomika pryrodokorystuvannia*, vol. 3.

11. Wikipedia (2022), "Mechanism", available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C...D0%BC> (Accessed 14.12.2022).

12. wikipedia (2022), "Financial mechanism", available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%...-D0%BC> (Accessed 14.12.2022).

13. Zyma, I. (2019), "Theoretical approaches to the definition and formation of mechanisms of public administration", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 85—89.

14. Honcharuk, O. and Savychuk, N. (2021), "The concept of governance mechanisms and their practical significance", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 7, pp. 77—83.

15. Nyzhnyk, N.R. and Mosov, S.P. (2011), *Teoretychni aspekty derzhavnoho upravlinnia [Theoretical aspects of public administration]*, Tekhnodruk, Chernivtsi, Ukraine.

16. Korets'kyj, M.Kh. (2004), "State tools for regulation of innovative development of enterprises", *Menedzher. Visnyk Donets'koho derzhavnoho universytetu upravlinnia*, vol. 3 (29), pp. 84—90.

17. Surmin, Yu.P. Bakumenko, V.D. and Mykhnenko, A.M. (2010), *Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic dictionary of public administration]*, NADU, Kyiv, Ukraine.

18. Rudnits'ka, R.M. (2014), "The essence and content of the mechanisms of public administration and the principles of their functioning", *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol. 4, pp. 50—60.

19. Barylo, O. (2018), "Analysis of the definitions of "public administration mechanisms" and specification of the concept for the field of civil protection", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 63—69.

20. wikipedia (2022), "State regulation", available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94...D%D1%8F> (Accessed 14.12.2022).

21. Didkivs'ka, L.I. and Holovko, L.S. (2008), *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy]*, Znannia-Pris, Kyiv, Ukraine.

22. Kovbasiuk, Yu. (2011), *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia : u 8 t. [Encyclopedia of public administration: in 8 volumes]*, vol. 2, *Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia [Methodology of public administration]*, NADU, Kyiv, Ukraine.

23. Mochernyj, S.V. (2009), *Ekonomichna teoriia [Economic theory]*, VTs "Akademii", Kyiv, Ukraine.

24. Savchenko, A.H. Pukhtaievych, H.O. and Tit'onko, O.M. (2005), *Макроекономіка [Macroeconomics]*, Lybid', Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2023 р.

Д. В. Ткач,
аспірант, Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, м. Одеса
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4233-2041>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.24.208

РОЛЬ ГУМАНІТАРИЗМУ ТА ГУМАНІТАРНИХ МОДЕЛЕЙ В ПОДОЛАННІ МІГРАЦІЙНИХ КРИЗ

D. Tkach,
Postgraduate student, State University of Intellectual Technologies and Communication, Odessa
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4233-2041>

THE ROLE OF HUMANITARIANISM AND HUMANITARIAN MODELS IN OVERCOMING MIGRATION CRISES

Стаття присвячена дослідженню ролі гуманітаризму та його моделей у подоланні міграційних криз та обґрунтуванню актуалізації теорії гуманізму у формуванні системи антикризового управління міграційними процесами. У статті аналізується гуманітарний вимір сучасної міграції та різні погляди на гуманітаризм і його форми, що виникли у відповідь на потреби мігрантів-біженців у політизованих міграційних кризах. Проаналізовано гуманітарну діяльність громадянського суспільства з надання гуманітарної допомоги, яка заповнила прогалини в гуманітарній діяльності міжнародного співтовариства, національних урядів та місцевих органів влади з надання притулку біженцям. В контексті сучасних міграційних криз в категоріях експериментального, підривного, повсякденного та вибіркового гуманітаризму розглянуто його нові моделі. На основі розгляду причинно-наслідкової логіки гуманітарної теорії розглянуто теоретичну модель гуманітаризму як інструменту, який формує ставлення суспільства різних країн до біженців та сприяє ролі гуманітаризму в процесах управління міграційними кризами, деполітизуючи протиріччя між існуючими стандартами та цінностями міграції, як глобального явища. Виділено причини гуманітарних криз (стихійні лиха, техногенні надзвичайні ситуації, збройні конфлікти і складні гуманітарні надзвичайні ситуації) та розглянуто фактори, що сприяють і продовжують їх, серед яких основним є відсутність ефективної інституційної та правової підтримки міграції та антикризової системи управління міграційними процесами на міжнародному та національному рівнях. До інших, не менш важливих факторів, віднесено високий рівень бідності та соціально-економічної нерівності, порушення прав біженців, а також доступність до базових послуг. Зроблено акцент на тому, що не слід розглядати масову міграцію, пов'язану з військовими конфліктами, як ізольовану "кризу". Підкреслюється, що масова міграція біженців ставить перед суспільствами різних країн світу, які приймають велику кількість іммігрантів, значні проблеми щодо надання біженцям необхідної допомоги та покладає на уряди цих країн відповідальність за їх подальшу долю. Зазначається, що наявні модерністські моделі гуманітаризму та погляди щодо міграційних проблем, які зосереджуються виключно на поділі проблем глобальних півдня або півночі, провокують появу інших, глобального характеру, міграційних проблем для всього світу, створюючи нові кризові ситуації на кордонах та в місцевих громадах.

The article is devoted to the study of the role of humanitarianism and its models in overcoming migration crises and the justification of the actualization of the theory of humanism in the formation of the system of anti-crisis management of migration processes in Ukraine. The article analyzes the humanitarian dimension of modern migration and different views on humanitarianism and its forms that arose in response to the needs of refugee migrants in politicized migration crises. The humanitarian activities of civil society in providing humanitarian assistance, which filled the gaps in the humanitarian activities of the international community, national governments and local authorities in providing asylum to refugees, were analyzed. In the context of modern migration crises, its new models are considered in the categories of experimental, subversive, everyday and selective humanitarianism. Based on the consideration of the causal logic of the humanitarian theory, the theoretical model of humanitarianism is considered as a tool that shapes the attitude of the society of different countries towards refugees and contributes to the role of humanitarianism in the processes of managing migration crises, depoliticizing the contradictions between the existing standards and values of migration as a global phenomenon. The causes of humanitarian crises (natural disasters, man-made emergencies, armed conflicts and complex humanitarian emergencies) are identified and the factors contributing to and perpetuating them are considered, the main of which is the lack of effective institutional and legal support for migration and an anti-crisis system for managing migration processes at the international and national levels. Other, no less important factors include the high level of poverty and socio-economic inequality, the violation of the rights of refugees, as well as access to basic services. It is emphasized that mass migration related to military conflicts should not be considered as an isolated "crisis". It is emphasized that the mass migration of refugees presents the societies of various countries of the world that receive a large number of immigrants with significant problems in terms of providing refugees with the necessary assistance and places the responsibility of their future fate on the governments of these countries. It is noted that existing modernist models of humanitarianism and views on migration problems, which focus exclusively on the division of problems of the global South or North, provoke the emergence of other, global migration problems for the whole world, creating new crisis situations at the borders and in local communities.

Ключові слова: гуманітаризм, гуманітарна допомога, гуманітарна модель, міграційні кризи, міграційний процес, управління міграцією.

Key words: humanitarianism, humanitarian aid, humanitarian model, migration crises, migration process, migration management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Міграція та біженство є одними з головних сучасних викликів, з якими стикається міжнародна спільнота та уряди різних країн. Про це свідчать статистичні дані міжнародних організацій [20; 32] та література на цю тему [4; 16]. Відповідь держав-членів ЄС в основному включала такі рішення, як переміщення біженців, угоди з третіми країнами та застосування Дублінських регламентів. Хоча ці заходи сприяли значному скороченню кількості прибулих до Європи в наступні роки, водночас вони призвели до серйозних порушень прав мігрантів [13].

У 2022 році UNHCR ООН оголосило, що кількість переміщених осіб у світі досягла найвищого показника за всю історію — 108.4 мільйона [33]. Причинами переміщення є численні та складні — збройні конфлікти, переслідування та дискримінація (включаючи гендерні форми насильства), структурне насильство та нерівність. Конфлікт у Сирії сам по собі призвів до вимушеного переміщення понад десяти мільйонів людей [23], Станом на 21 червня 2023 року за кордоном перебували 8 млн 177 тис. українців, з яких 5 млн 977 тис. — це біженці, що знайшли притулок у Європі і ще 362 тис. за її межами. Кількість внутрішньо переміщених осіб сягла близько 2 млн осіб [7]. Незважаючи на зростання кількості людей, змушених покинути свої домівки, відповіді на переміщення як на національному, так і на міжнародному рівнях все ще недостатні, щоб забезпе-

чити належний захист і безпеку біженцям з країн "глобального Півдня" [16].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проведені останніми роками дослідження розкрили нові аспекти причин вимушеного переміщення та досвіду біженців, поставивши під сумнів корисність встановлених міжнародним правом і політикою категорій, які поділяють біженців, наприклад на економічних, політичних, розрізняють вимушену і добровільну міграцію [9]. Як зазначає один із дослідників міграції, подібна категоризація мігрантів відкриває питання щодо визначення терміну "біженці" та достатнього їх захисту міжнародним правом, враховуючи мінливі геополітичні реалії [16].

Усі перераховані вище ситуації, пов'язані з неконтрольованими потоками біженців можна назвати міграційними кризами, які виникають, коли потік біженців виходить за межі (Сирія, Україна) існуючих міграційних інституційних та правових механізмів в країнах призначення або транзиту. Як відмічається в окремих дослідженнях [14], не завжди саме кількість мігрантів створює кризу. Зокрема, мають місце непоодинокі випадки реагування суспільства та інших суб'єктів міграційного процесу на приплив мігрантів, яке проявляється, наприклад, у недотриманні в приймаючій країні норм міжнародного права або у створенні міграційного тиску на мігрантів, керуючись політичними цілями. Тому часто міграційні кризи можуть одночасно проявлятися кризами політичного чи гуманітарного характеру.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження, є встановлення спроможності різних форм сучасного гуманітаризму та існуючих гуманітарних моделей сприяти виробленню антикризових управлінських рішень щодо врегулювання міграційних проблем в процесі розробки міграційної політики, щодо подолання міграційних криз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У прагненні досягнути поставленої цілі основна увага в статті приділятиметься гуманітарному виміру міграційних криз, а не політиці та політичним рішенням, які супроводжують управління міграцією. Для цього спочатку зупинимось на спробах визначити гуманітаризм, які, зазвичай, ґрунтуються на двох елементах: вони 1) визначають тип дії, до якого застосовується ця концепція (наприклад, надання допомоги в зонах воєнних дій або після стихійних лих), або, у більш загальному сенсі, вони 2) вказують на центральна роль гуманітаризму, яка полягає в полегшенні надзвичайних страждань.

Фундаментальною ідеєю гуманітаризму є визнання загальної гуманності, віра в базову гідність усіх людей незалежно від їхньої раси, статусу, віку, статі, здібностей чи походження [5;30]. Гуманітарний імператив означає право отримувати гуманітарну допомогу та пропонувати її є основним гуманітарним прин-

ципом, яким повинні користуватися всі громадяни всіх країн.

Гуманітаризм, як складне явище, має багатоглибке соціальне коріння та керується бажанням пом'якшити надзвичайні ситуації, врятувати життя та зменшити страждання невідомих людей [3;10] та дотримуватися чотирьох принципів, які складають його логіку і відповідають згаданому вище першому елементу визначення гуманітаризму, наповнюючи його енергією, сенсом і метою [14].

Це принципи гуманності, нейтралітету, неупередженості та незалежності, які вказують на необхідність безперешкодного доступу до постраждалого населення та мають фундаментальне значення для органів влади та їх відповідальності за надання постраждалим гуманітарної допомоги, яка не є партійним чи політичним актом [2; 14].

Слід відзначити, що гуманітаризм як ідейно-моральний постулат, вербально почав виражатися лише в 21 столітті, хоча на думку [10] немає чіткої різниці між гуманітаризмом і милосердям, співчуттям або філантропією. Для того, щоб провести таке розмежування він використовує три детермінанти:

Перша, вказує на те, що гуманітаризм це діяльність, яка не обмежується кордонами окремої країни, одною з найбільш відмінних рис якої є зобов'язання органів влади, державних установ, організацій та окремих осіб не лише допомагати громадянам власної держави, а також надавати підтримку гуманітарного характеру громадянам в третіх країнах [2; 10]. Однак, на думку окремих авторів [1; 6; 17; 24], якщо припустити, що гуманітарні принципи та цінності є універсальними тоді їх застосування завжди буде ідентифікуватися як гуманітаризм, незалежно від того ким і де вони практикуються.

Друга детермінанта підкреслює трансцендентне значення гуманітаризму, в основі якого лежать релігійні переконання, наявність вищої за людей сили, яка спрямовує їх діяльність, віра в існування вищої сили, чогось більшого за людей [10]. Незважаючи на появу значної кількості гуманітарних організацій, позбавлених релігійних цілей, трансцендентні елементи гуманітаризму мають місце серед певного кола гуманітарних працівників і їх бажанням продемонструвати та створити "глобальний дух" [18].

Третя, на наш погляд, найбільш характерна для глобалізованого світу детермінанта гуманітаризму, — це організована гуманітарна допомога (гуманітарія), яка відрізняє гуманітаризм від різних форм альтруїзму та вказує на його високий ступінь організації. Підтвердженням цього є зростаюча кількість неурядових та міжнародних організацій, державних і наднаціональних інституцій, що спеціалізуються на гуманітарній діяльності, поява яких сприяла створенню міжнародної гуманітарної системи та формуванню глобального бачення проблем і виробленню консолідованих рішень щодо зменшення страждань і надання допомоги людям під час характерних для двох останніх століть міграційних криз [20; 32].

Міграційні потоки вказують на те, що серед груп, які потребують особливої допомоги, є найбільша за чисель-

Рис. 1. Вплив ідей гуманності на надання гуманітарної допомоги

ністю група, яка змушена покинути свої домівки через триваючі збройні конфлікти чи стихійні лиха. Масовий приплив людей, які шукають притулку в одній або кількох приймаючих країнах, призводить до виникнення надзвичайних ситуацій, складність яких вимагає організованої гуманітарної допомоги та захисту, а також позитивного ставлення до цього приймаючих суспільств та залежить від слідування ідеям гуманності (рис. 1).

На рис. 1 стрілками показано причинно-наслідкову логіку ідеї гуманізму, яка передбачає три нюанси позитивних ефектів, що впливають на суспільну думку щодо рішень відносно прийому мігрантів і біженців.

Знаки "плюс" або "мінус" вказують на позитивний або негативний зв'язок між цими поняттями. Так, товста стрілка зі знаком "плюс" від гуманітаризму до підтримки прийому біженців свідчить про більш позитивний вплив гуманізму на окремих людей та їхні погляди щодо прийому біженців у порівнянні з іншими. В той час тонша позитивна стрілка від гуманітаризму до підтримки прийому економічних мігрантів вказує на позитивну, але порівняно меншу їх підтримку.

Позитивна стрілка від гідності до прийому біженців представляє умовну підтримку місцевих жителів прийому біженців на основі ознак, які використовуються для визначення того, чи заслуговують біженці на захист, чи ні. Цей позитивний вплив гідності підтримується гуманітаризмом. Уявні загрози щодо надання допомоги мігрантам і біженцям свідчать про очікування влади і суспільства негативних наслідків від прийому та надання допомоги біженцям та економічним мігрантам. Немаловажну роль у цьому відіграло те, що поширення гуманітарної діяльності на біженців сталося лише на початку двадцятого століття внаслідок консолідації національних держав, влада яких у безпрецедентний спосіб почала запроваджувати міграційні закони, які обмежували пересування людей [11].

З огляду на сучасну безпрецедентного масштабу міграцію, дуже важко визначити природу міграційних переміщень, зокрема, чи є вони вимушеними чи добровільними. Масовий характер міграційних рухів, які часто є нерегульованими, породжує багато проблем, пов'язаних із поводженням з мігрантами та причинами їх переміщень, правовою підтримкою та сприйняттям суспільством приймаючих країн, і, нарешті, відповідності мігрантів критеріям, викладеним у Конвенції про біженців 1951 року на отримання будь-якої форми допомоги [18]. На практиці це означає, що потреби мігрантів

переважають над правовою категорією, до якої вони належать, і тому вони повинні отримувати гуманітарну допомогу.

Суттєвий внесок в дослідження міграції зроблено в колективній праці [34], яка відрізняється від інших досліджень міграції своїм міждисциплінарним характером та етичними вимірами обґрунтування гуманізму в міграційних процесах. В ній, поруч з етичними [29; 30], поєднуються культурні, освітні, світоглядні, екологічні, психологічні та інші аспекти міграції з гуманітаризмом, в якому вони знаходять своє відображення. Узагальнюючи викладені в даних працях різноманітні аспекти міграції, можна прийти до висновку стосовно того, що масову міграцію не слід розглядати як окрему та ізольовану "кризу". Навпаки, вона ставить перед владою і громадянами різних країн світу, які приймають значну кількість мігрантів, питання щодо того, яким чином вони можуть надати необхідну допомогу такій кількості людей, взявши на себе відповідальність за їх подальшу долю.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що, по-перше, міграційні рухи мають гуманітарний аспект, а по-друге, неочікуваний масовий приплив мігрантів можна назвати гуманітарною кризою, яка становить серйозну загрозу здоров'ю, безпеці чи добробуту громадян в той час коли місцеві громади, регіональні чи національні органи влади не в змозі самостійно впоратися з кризовою ситуацією.

Фактори, що сприяють гуманітарним кризам та їх подовженню, включають відсутність ефективної інституційної та правової системи, недостатній рівень готовності до можливих надзвичайних ситуацій, низький рівень життя, бідність, соціально-економічна нерівність, порушення прав людей та відсутність достатнього доступу до базових послуг [23].

Міграційна практика вказує на те, що причинами виникнення гуманітарних криз, а в окремих випадках і гуманітарних катастроф, які доволі часто виходять за межі повноважень чи можливостей окремої держави чи установи є [4; 34]:

- стихійні лиха, які можуть бути геофізичними (наприклад, землетруси, цунамі та виверження вулканів), гідрологічними (повені, лавини), кліматичними (наприклад, посухи), метеорологічними (шторми, циклони) або біологічними (епідемії, шкідники);

- техногенні надзвичайні ситуації, такі як, авіаційні та залізничні катастрофи, пожежі та промислові аварії;

- збройні конфлікти та війни як всередині однієї країни, так і між країнами, і

— складні гуманітарні надзвичайні ситуації, які часто поєднують природні та антропогенні елементи, а також різні причини вразливості та комбінацію факторів, що призводять до гуманітарної кризи.

Приклади включають дефіцит продовольчої безпеки, збройні конфлікти та переміщення населення. Складну надзвичайну ситуацію можна визначити як гуманітарну кризу в країні, регіоні чи суспільстві, де відбувся повний або значний колапс влади внаслідок внутрішніх або зовнішніх конфліктів, і яка вимагає міжнародної реакції за межі мандату чи можливостей єдине агентство та/або поточна програма ООН для країни. Цей тип гуманітарної кризи може мати особливості, які визначаються [21]:

— великою кількістю жертв серед цивільного населення та тих, хто переміщається;

— потребою в отриманні міжнародної допомоги, яка виходить за рамки можливостей однієї країни чи організації;

— перешкодами доставки гуманітарної допомоги, а також

— ризиками для безпеки гуманітарних працівників.

Відсутність інституційної та правової системи, а також відсутність готовності та планів на випадок надзвичайних ситуацій для сприяння збільшенню міграційних рухів у приймаючих країнах також можуть погіршити ситуацію. В умовах цих викликів та відсутності або обмеженої підтримки з боку держави міграційна криза набуває гуманітарного характеру, яка може бути відображена у вигляді наступних гуманітарних моделей відображення гуманітаризму.

Експериментальна гуманітарна модель, яка окремими авторами визначається як експериментальний гуманітаризм (experimental humanitarianism) [31], а іншими як гуманітарний експеримент (humanitarian experimentation) [28; 29], який характеризується високим рівнем участі громадянського суспільства, що заповнює прогалини, залишені державою, яка не має або відмовляється використовувати свої ресурси та повноваження для допомоги мігрантам. Зіткнувшись із тривогою та невизначеністю, які супроводжують раптову міграцію, мобілізовані поза інституційними рамками громадяни, створюють експериментальні моделі гуманітарних дій, альтернативних державним, як от роздачу напоїв і їжі або збір і розповсюдження засобів гігієни та одягу.

Крім цих спонтанних (експериментальних) дій останнім часом набули поширення так звані "гуманітарні інновації", які вказують на те як технології, продукти та послуги приватного сектору та нова співпраця можуть покращити надання гуманітарної допомоги. Це означає, що подібні інновації можуть стосуватися чого завгодно: від інноваційних продуктів (наприклад, нових фільтрів для води) до інновацій у сфері послуг (таких як грошові перекази чи постачання палива) та інноваційних процесів, наприклад, таких, що пов'язані з експериментуванням гуманітарних технологій, зокрема, так званих "гуманітарних носіїв" [29].

Подібні гуманітарні носії концептуалізуються як розумні пристрої, які можна розміщувати на або всередині тіл мігрантів для багатьох цілей, включаючи

відстеження та захист здоров'я, безпеки та харчування. Проте, такий тип розвитку технології та перспектива її масового поширення в гуманітарному просторі викликає значні питання з точки зору гуманітарної етики [25].

На думку авторів [28], подібна експериментальна гуманітарна діяльність несе у собі певні загрози для мігрантів. Дані загрози ілюструються ними через три приклади гуманітарних сучасних інновацій (біометрію, моделювання даних та використання вантажних дронів), посиляючись при цьому на важливі питання щодо дотримання гуманітарного імперативу "не зашкодь". Відповідно це означає, що використання неперевірених інноваційних підходів у нестабільному середовищі мігрантів проковує потребу в більш структурованих процесах, що поєднує ризик експерименту з ризиками нестабільності, підвищуючи потенційну можливість конфлікту експерименту із гуманітарними принципами та практиками, а не інноваційно підкріплюючи їх [28].

Модель підривного гуманітаризму (Subversive humanitarianism), який визначається як "...морально вмотивований ряд дій, які набувають політичного характеру не через форму, в якій ці дії проявляються, а через їх неявну опозицію до правлячого соціально-політичного клімату" [35, стор. 123]. Надання допомоги гуманітарними працівниками та волонтерами, незважаючи на окремі прояви спротиву працівників влади, є проявом політики, яка внаслідок цього запроваджує інший соціальний порядок, в якому відношення до гуманітарної допомоги біженцям та розподіл ролей у цьому процесі змінюється [22].

Дослідження потенціалу політичних інновацій у громадянських гуманітарних ініціативах, пов'язаних з міграцією, здійснюється через призму семи вимірів "підривного гуманітаризму", які вказують на підривний характер будь-якої гуманітарної акції в часі та просторі, наприклад: акти громадянської непокорності; зміцнення ролі соціальних суб'єктів та зміна настроїв людей [35].

Очевидно, що благодійні дії, які здійснюються в цьому контексті, мають не лише гуманітарний характер. Вони виражають політичну позицію, яка доволі часто не співпадає з діяльністю уряду, що часто призводить до маргіналізації та криміналізації тих, хто надає допомогу, наприклад, працівників НУО та волонтерів, які проводять гуманітарні акції [22].

Периферійний гуманітаризм (Peripheral humanitarianism) на противагу моделі експериментального гуманітаризму, зосереджений на діяльності в локальних центрах прийому біженців (приклад Парижу у так званих "Бульбашках") та вказує на просторову і залежну від часу гуманітарну сукупність, що включає як традиційні, так і самостійні гуманітарні заходи, які кидають виклик розподілу біженців за окремими ознаками (раси, статі, віку тощо) [26]. Такі "центри — бульбашки" прагнули доповнити неспроможність муніципальної інфраструктури прийняти біженців, стали прикладом надання притулку та відображення тимчасової гуманітарності, що суперечить як урядовій імміграційній політиці, так і темпам міської міграції, які випереджали місцеві можливості щодо належного житла та правової допомоги.

Подібні практики створення периферійних просторів вказують на зусилля громадянського суспільства підтримати мігрантів та зменшити тиск на перенавантажені органи міської влади та міську інфраструктуру. Крім цього вони є свідченням появи нетрадиційних волонтерських гуманітарних колективів і постачальників соціальної допомоги, які зробили Париж містом прийому "таборів" біженців на його вулицях [26].

Повсякденний гуманітаризм (Everyday humanitarianism) відноситься до розширеного ряду повсякденних практик, спрямованих на полегшення страждань способами поза традиційними рамками професійної гуманітарної діяльності [27]. Подібно до експериментального гуманітаризму, це часто є результатом відсутності інституційних і правових заходів та обмеженої діяльності з боку держави. Діяльність, яка демонструє такий вид гуманітарності, включає незначні пожертви, збір коштів (включаючи онлайн), підписки в соціальних мережах і лайки.

Незважаючи на відсутність професійного досвіду надання допомоги, ці щоденні, експериментальні та підривні форми гуманітаризму вказують шлях до практичних рішень в політиці надання гуманітарної допомоги. Пошуки подібного шляху призвели до появи концепції моделі нового гуманітаризму (New Humanitarianism) [8; 12; 15; 36; 37 та ін.], під яким розуміється заснований на правах людини та політично виважений гуманітаризм, що знаменує собою відрив від минулого та відмову від традиційних принципів, якими керувалися гуманітарії 20-го століття [15]. Таке тлумачення нового гуманітаризму відкидає його політичну нейтральність та бачить гуманітарну допомогу як інструмент для реалізації прав людини на допомогу в кризових ситуаціях та досягнення політичних цілей.

Більш чітко політичний контекст нового гуманітаризму, як неогуманітаризму, відображений у статті [37], в якій стверджується, що його поява є свідченням важливих політичних зрушень в сучасних міжнародних відносинах. Це стає більш очевидним на контрасті порівняння двох логік політики: традиційної логіки розрізнення, за якою політичні процеси відбуваються між територіально відокремленими суверенними державами, і новою логікою прозорості у їх відносинах. Остання логіка, як стверджує автор, є підтвердженням практичної та ідейної адаптації традиційних моделей гуманітаризму до нового політичного ландшафту [37].

На даний час в науковому середовищі триває дискусія між "старими" моделями гуманітаризму, заснованими на нейтралітеті та короткостроковій допомозі і новим гуманітаризмом, зосередженим на захисті прав та розвитку. Ключовим питанням цієї дискусії є обговорення юридичного еквіваленту між міжнародним гуманітарним правом і правами людини, які захищаються міжнародним правом [8].

Існує також стурбованість стосовно можливих наслідків, якщо новий (за визначенням [12] "політичний") гуманітаризм не відмовиться від політизації ідеї гуманізму і не враховуватиме існуючі міграційні реалії, в яких відображається суспільне ставлення до міграції, як явища, що виховується культурою та інституціями, формуються часом і місцем [12].

Мають місце й інші погляди на розуміння сутності нового гуманітаризму. Зокрема, британський варіант нового гуманітаризму виходить за рамки безпосереднього надання традиційної гуманітарної допомоги, пов'язаної з екстремними життєвими ситуаціями [36]. Він спрямований на загальну підтримку прав мігрантів та запобігання негативним побічним ефектам допомоги, яка не повинна погіршувати ситуацію, викликаючи, наприклад, економічну залежність або розпалюючи соціальний чи інший конфлікт.

В той же час, на практиці новий гуманітаризм продемонстрував наявність певних елементів примусу у використанні обумовленості, як важеля для стимулювання політичних змін у суспільствах-реципієнтах, зобов'язуючи їх гарантувати безпечне середовище чи повагу до прав мігрантів, або спрямовуючи надання допомоги на сприяння досягнення соціальних чи політичних цілей, наприклад, таких як підтримка економічного розвитку чи сприяння миру [15].

Розгляд моделі нового гуманітаризму у дещо ширшому соціальному контексті вказує на те, що існуючі складні і переплутані екологічні, технологічні та соціальні екосистеми спрямовують світ у напрямі нестабільної взаємозалежності (Precarious-Interdependence Age), започатковуючи епоху еко-мутуалізму, як свідчення епохи нового гуманітаризму та появи моделі еко-мутуалістичного гуманітаризму [36]. Це означає, що така епоха нестабільності вимагає зовсім іншого розуміння та підходів до гуманітаризму, який має вступити в радикально іншу епоху гуманітаризму, яка сприятиме появі нових антикризових міграційних екосистем та нового міграційного лідерства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Узагальнюючи існуючі погляди на гуманітаризм та його моделі, очевидним є те, що нинішній стан гуманітаризму пронизаний такими дискурсами сучасності, як контроль, бюрократія, патерналізм, цифровізація, інструменталізм, культура тощо. Гуманітарне управління в останні роки зазнало серйозних впливів провідних держав-донорів міграції, що не могло не відобразитися на антикризовому управлінні міграційними процесами і призвело до відсутності необхідної гнучкості, інновацій та позитивної взаємодії органів влади з багатьма сторонами, задіяними до надання допомоги біженцям.

Міграція, як явище і сфера міжнародного впливу та діяльності національних і місцевих органів влади, вже на початку 21-го століття зіштовхнулася з обмеженими засобами попередження кризових міграційних ситуацій, з локалізацією міграційних проблем біженців та неналежним управлінням. Як характерні для 20-го століття, так і модерністські моделі гуманітаризму та погляди щодо міграційних проблем, що зосереджені на поділі проблем глобального півдня або глобальної півночі, провокують появу інших, глобального характеру, міграційних проблем для всього світу, створюючи нові кризові ситуації на кордонах та в місцевих громадах.

Сучасна солідарність в наданні гуманітарної допомоги біженцям зосереджена, в основному, на сьогодні, на ліквідації кризової ситуації та зменшенні

впливу негативних наслідків як для біженців, так і для приймаючої їх сторони. Доволі часто при цьому переслідуються політичні інтереси або отримання власної вигоди, які суперечать ідеї гуманітаризму та вказують на те, що міграція, як явище, є багатовимірним і складним для антикризового управління процесом, який потребує спільних зусиль усіх задіяних до нього сторін як на міжнародному, так і на національних та місцевих рівнях.

Література:

- Андрущенко, В., Михальченко М. Гуманізм і гуманітаризм: спільне і специфічне. Вища освіта України, 2005. Випуск 4. С. 5—12.
- Єршова Н.Г. Категоріально-понятійна основа гуманістичного підходу у сфері публічного управління. Держава та регіони. Серія: Державне управління, 2021 р., № 1 (71). С. 13—20.
- Зуєв, В. М. Ейдос філософії в контексті людяності: гуманізм vs гуманітаризм. Київ. "Інтерсервіс", 2017. С. 91—93. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/20525> (дата звернення: 05.12.2023).
- Новосад К. Сучасні моделі дослідження міжнародної міграції. GRANI. 2020. Том. 23, № 5. С. 15—22.
- Тартасюк В.Ю. Свобода, рівність, справедливість як основні екзистенції гуманістичного потенціалу права. Ірпінський юридичний часопис. 2020. Випуск 3. С. 22—28.
- Ткач Т. Я. Періодизація розвитку концепції "гуманітаризму" / Т. Я. Ткач // Одеса. ОНЮА. 12—13 лютого 2016 р. С. 85—88. URL: <https://hdl.handle.net/11300/23867> (дата звернення: 05.12.2023).
- Укрінформ сайт. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html> (дата звернення: 05.12.2023).
- Adami, M. (2019). "Disorder within the humanitarian sector: the old versus new humanitarianism debate". *Disasters*. vol.45, iss. 2. pp. 403—423. URL: <https://doi.org/10.1111/disa.12426> (Accessed 5 Dec 2023).
- Allen, W., Anderson, B., Van Hear, N., Sumption, M., et al. (2017). "Who counts in crises? The new geopolitics of international migration and refugee governance". *Geopolitics*. pp.1—27. URL: <https://research.birmingham.ac.uk/en/publications/who-counts-in-crises-the-new-geopolitics-of-international-migration> (Accessed 5 Dec 2023).
- Barnett, M. N. (2011). "Empire of humanity: A history of humanitarianism". Cornell University Press. URL: https://journal-iostudies.org/sites/default/files/2020-01/JIOSfinal_8_1.pdf (Accessed 5 Dec 2023).
- Barnett, M. (2014). "The humanitarian act: how humanitarian?". *International Social Science Journal*. vol. 65, Special Issue: Understanding modern humanitarianism. pp.13—24. URL: <https://doi.org/10.1111/issj.12072> (Accessed 5 Dec 2023).
- Bradley, M. (2022). "Five shades of grey: variants of 'political' humanitarianism". *Disasters*. vol. 46, Issue 4. pp. 1027—1048.
- Costello C. and Mann I. (2020), "Border Justice: Migration and Accountability for Human Rights Violations", *German Law Journal*, vol. 21 (3). pp. 311—334. DOI: 10.1017/glj.2020.27 (Accessed 5 Dec 2023).
- Dromi, S. M. (2020). "Above the fray: The Red Cross and the making of the humanitarian NGO sector". University of Chicago Press. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/A/bo46479924.html> (Accessed 5 Dec 2023).
- Fox, F. (2001). "New Humanitarianism: Does It Provide a Moral Banner for the 21st Century?". *Disasters*. vol. 25 (4). pp. 275—289. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-7717.00178> (Accessed 5 Dec 2023).
- Freedman, J. (2019), "Grand Challenges: Refugees and Conflict". *Frontiers in Human Dynamics*, vol.1. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fhumd.2019.00001/full> (Accessed 5 Dec 2023).
- Hanrieder, T. and Galesne, C. (2021), "Domestic humanitarianism: the Mission France of Medecins Sans Frontieres and Medecins du Monde", *Third World Quarterly*, vol. 42, no. 8. pp. 1715—1732. URL: <https://doi.org/10.1080/01436597.2021.1916393> (Accessed 5 Dec 2023).
- Humanitarian Debate: Law, policy, action (2009). "Typology of armed conflicts". *International Review of the Red Cross*. vol. 91. Issue 873. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-review-of-the-red-cross/issue/97898C36B64F742BA8032DA224FDABDA> (Accessed 5 Dec 2023).
- International Organization for Migration (2015). "Migration Governance Framework". Resolution. C/106/40. URL: <https://governingbodies.iom.int/system/files/en/council/106/C-106-40-Migration-Governance-Framework.pdf> (Accessed 5 Dec 2023).
- IOM, World Migration Report. (2022), URL: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> (Accessed 5 Dec 2023).
- IOM Member States (2015). "Migration Governance Framework". Council Resolution no. 1310. URL: <https://governingbodies.iom.int/system/files/en/council/106/C-106-RES-1310%20MIGOF.pdf> (Accessed 5 Dec 2023).
- Mainwaring, C. and DeBono, D. (2021). "Criminalizing solidarity: Search and rescue in a neo-colonial sea". *Environment and Planning C: Politics and Space*. Vol. 39, Iss. 5. URL: <https://doi.org/10.1177/2399654420-979314> (Accessed 5 Dec 2023).
- Martin, S. F. (2016). "The global refugee crisis". *Georgetown Journal of International Affairs*. vol.17, iss. 1. pp. 5—11. doi: 10.1353/gia.2016.0000 Accessed 5 Dec 2023).
- McAvoy, D., Ingram, A. and Bearup, L. S. (2022). "Humanitarianism at home: Exploring practitioners' perspectives on the relevance of humanitarianism in Australia". *The Humanitarian Leader*. DOI: <https://doi.org/10.21153/thl2022art1527> (Accessed 5 Dec 2023).
- Nielsen, B.E., Sandvik, K.B. and Jumbert, M.G. (2016). "How Can Innovation Deliver Humanitarian Outcomes?", *PRIO Policy Brief*. No. 12, URL: <https://www.prio.org/Publications/Publication/?x=9099> (Accessed 5 Dec 2023).

26. Ramakrishnan, K. and Thieme, T.A. (2022). "Peripheral humanitarianism: Ephemerality, experimentation, and effects of refugee provisioning in Paris". *Politics & Political Theory*. vol. 40. iss. 5. URL:<https://doi.org/10.1177/02637758221124603> (Accessed 05 Dec 2023).

27. Richey, L. A. (2018). "Conceptualizing "Everyday Humanitarianism" Ethics, Affects, and Practices of Contemporary Global Helping". *New Political Science*. DOI:10.1080/07393148.2018.1528538 (Accessed 5 Dec 2023).

28. Sandvik, K.B., Jacobsen, K.L. and McDonald, S.M. (2017). "Do no harm: A taxonomy of the challenges of humanitarian experimentation". *International Review of the Red Cross*. vol. 99, iss. 904. pp. 319—344. DOI: <https://doi.org/10.1017/S181638311700042X> (Accessed 5 Dec 2023).

29. Sandvik, K.B. (2020). "Humanitarian Wearables: Digital Bodies, Experimentation and Ethics". *Ethics of Medical Innovation, Experimentation, and Enhancement*. pp. 87—104. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-36319-2_6 (Accessed 5 Dec 2023).

30. Slim, H. (2016), "Humanitarian ethics: A guide to the morality of aid in war and disaster". *International Review of the Red Cross*. pp. 469-475. URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irc_97_1-2-22.pdf (Accessed 5 Dec 2023).

31. Thieme, T., Kovacs, E.K. and Ramakrishnan, K. (2020). "Refugees as new Europeans, and the fragile line between crisis and solidarity". *Journal of the British Academy*, vol. 8, pp.19—25. DOI <https://doi.org/10.5871/jba/008s1.019>

32. UNHCR, Global Report (2021), URL:<https://reporting.unhcr.org/globalreport2021> (Accessed 5 Dec 2023).

33. UNHCR. Global Trends (2022). URL:<https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-are/figures-glance> (Accessed 5 Dec 2023).

34. Vasselín, M. (2022). "Humanitarianism and Mass Migration: Confronting the World Crisis". *Faculty of Law Blogs / University of Oxford*. URL: <https://blogs.law.ox.ac.uk/border-criminologies-blog/blog-post/2022/09/book-review-humanitarianism-and-mass-migration> (Accessed 5 Dec 2023).

35. Vandevoordt, R. and Verschraegen, G. (2019). "Subversive Humanitarianism and Its Challenges: Notes on the Political Ambiguities of Civil Refugee Support". In book: *Refugee Protection and Civil Society in Europe*. pp. 101—128. DOI:10.1007/978-3-319-92741-1_4 (Accessed 5 Dec 2023).

36. Western, S. (2022). "A New Age of Humanitarianism". *The Humanitarian Leadership Academy*. The Eco-Leadership Institute. 115 p. URL: <https://www.humanitarianleadershipacademy.org/wp-content/uploads/2023/04/Eco-Mutualism-Report-A-New-Age-of-Humanitarianism.pdf> (Accessed 5 Dec 2023).

37. Yamashita, H. (2015). "New Humanitarianism and Changing Logics of the Political in International Relations". *Millennium: Journal of International Studies*. vol. 43 (2). pp. 411—428. DOI: 10.1177/0305829814554408 (Accessed 5 Dec 2023).

References:

1. Andrushchenko, V. and Mikhalchenko M. (2005), "Humanism and humanitarianism: common and specific", *Vyscha osvita Ukrainy*, vol. 4, pp. 5—12.

2. Yershova N.G. (2021), "Categorical and conceptual basis of the humanistic approach in the field of public administration", *Derzhava ta rehiony. Serii: Derzhavne upravlinnia*, vol. 1 (71), pp.13—20.

3. Zuev, V. M. (2017), "Eidos philosophy in the context of humanity: humanism vs humanitarianism", *XIV Vseukrains'ka naukovo-praktychna konferentsiia "Liudianist' tvorchosti iak tvorchist' liudianosti"* [XIV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "The Humanity of Creativity as the Creativity of Humanity"], Interservice, Kyiv, Ukraine, pp. 91-93, available at: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/20525> (Accessed 5 Dec 2023).

4. Novosad, K. (2020), "Modern models of international migration research", *HRANI*, Vol. 23, no. 5, pp. 15—22.

5. Tartasyuk, V.Yu. (2020), "Freedom, equality, justice as the main existences of the humanistic potential of law", *Irpins'kyj iurydychnyj chasopys*, vol. 3, pp. 22—28.

6. Tkach, T. Ya. (2016), "Periodization of the development of the concept of "humanitarianism", *Liudyna, suspil'stvo, polityka : aktual'ni vyklyky suchasnosti: materialy III Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. [Man, society, politics: current challenges of modernity: materials of the III International Science-Practice. conf.]*, ONYUA, Odesa, Ukraine, pp. 85-88, available at: <https://hdl.handle.net/11300/23867> (Accessed 5 Dec 2023).

7. Ukrinform (2022), "The number of Ukrainians and their migration abroad due to the war", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukraiv-civ-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html> (Accessed 5 Dec 2023).

8. Adami, M. (2019), "Disorder within the humanitarian sector: the old versus new humanitarianism debate", *Disasters*, vol.45, iss. 2, pp. 403—423, available at: <https://doi.org/10.1111/disa.12426> (Accessed 5 Dec 2023).

9. Allen, W., Anderson, B., Van Hear, N. and Sumption, M. (2017), "Who counts in crises? The new geopolitics of international migration and refugee governance", *Geopolitics*, pp. 1—27, available at: <https://research.birmingham.ac.uk/en/publications/who-counts-in-crises-the-new-geopolitics-of-international-migration> (Accessed 5 Dec 2023).

10. Barnett, M. N. (2011), "Empire of humanity: A history of humanitarianism", *Cornell University Press*, available at: https://journal-iostudies.org/sites/default/files/2020-01/JIOSfinal_8_1.pdf (Accessed 5 Dec 2023).

11. Barnett, M. (2014), "The humanitarian act: how humanitarian?", *International Social Science Journal*, vol. 65, Special Issue: Understanding modern humanitarianism, pp.13—24, available at: <https://doi.org/10.1111/issj.12072> (Accessed 5 Dec 2023).

12. Bradley, M. (2022), "Five shades of grey: variants of 'political' humanitarianism", *Disasters*, vol. 46, Issue 4, pp. 1027—1048.

13. Costello C. and Mann I. (2020), "Border Justice: Migration and Accountability for Human Rights Violations",

German Law Journal, vol. 21 (3), pp. 311—334, available at: DOI:10.1017/glj.2020.27 (Accessed 5 Dec 2023).

14. Dromi, S. M. (2020), "Above the fray: The red cross and the making of the humanitarian NGO sector", University of Chicago Press, available at: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/A/bo46479924.html> (Accessed 5 Dec 2023).

15. Fox, F. (2001), "New Humanitarianism: Does It Provide a Moral Banner for the 21st Century?", Disasters, vol. 25 (4), pp. 275—289, available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-7717.00178> (Accessed 5 Dec 2023).

16. Freedman, J. (2019), "Grand Challenges: Refugees and Conflict", Frontiers in Human Dynamics, vol. 1, available at: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fhumd.2019.00001/full> (Accessed 5 Dec 2023).

17. Hanrieder, T. and Galesne, C. (2021), "Domestic humanitarianism: the Mission France of Medecins Sans Frontieres and Medecins du Monde", Third World Quarterly, vol. 42, no. 8, pp. 1715-1732, available at: <https://doi.org/10.1080/01436597.2021.1916393> (Accessed 5 Dec 2023).

18. Humanitarian Debate: Law, policy, action (2009), "Typology of armed conflicts", International Review of the Red Cross, vol. 91. Issue 873, available at: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-review-of-the-red-cross/issue/97898C36B64F742BA8032DA224FDABDA> (Accessed 5 Dec 2023).

19. International Organization for Migration (2015), "Migration Governance Framework", Resolution. C/106/40, available at: <https://governingbodies.iom.int/system/files/en/council/106/C-106-40-Migration-Governance-Framework.pdf> (Accessed 5 Dec 2023).

20. IOM, World Migration Report. (2022), available at: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> (Accessed 5 Dec 2023).

21. IOM Member States (2015), "Migration Governance Framework", Council Resolution no. 1310, available at: <https://governingbodies.iom.int/system/files/en/council/106/C-106-RES-1310%20MIGOF.pdf> (Accessed 5 Dec 2023).

22. Mainwaring, C. and DeBono, D. (2021), "Criminalizing solidarity: Search and rescue in a neo-colonial sea", Environment and Planning C: Politics and Space, vol. 39, Iss. 5, available at: <https://doi.org/10.1177/23996544-20979314> (Accessed 5 Dec 2023).

23. Martin, S. F. (2016), "The global refugee crisis", Georgetown Journal of International Affairs, vol. 17, iss. 1, pp. 5—11, available at: doi: 10.1353/gia.2016.0000 (Accessed 5 Dec 2023).

24. McAvoy, D., Ingram, A. and Bearup, L. S. (2022), "Humanitarianism at home: Exploring practitioners' perspectives on the relevance of humanitarianism in Australia", The Humanitarian Leader, available at: DOI: <https://doi.org/10.21153/thl2022art1527> (Accessed 5 Dec 2023).

25. Nielsen, B.E., Sandvik, K.B. and Jumbert, M.G. (2016), "How Can Innovation Deliver Humanitarian Outcomes?", PRIO Policy Brief, vol. 12, available at: <https://www.prio.org/Publications/Publication/?x=9099> (Accessed 5 Dec 2023).

26. Ramakrishnan, K. and Thieme, T.A. (2022), "Peripheral humanitarianism: Ephemerality, experimentation, and effects of refugee provisioning in Paris", Politics & Political Theory, vol. 40, iss. 5, available at: <https://doi.org/10.1177/02637758221124603> (Accessed 05 Dec 2023).

27. Richey, L. A. (2018), "Conceptualizing "Everyday Humanitarianism" Ethics, Affects, and Practices of Contemporary Global Helping", New Political Science, available at: DOI:10.1080/07393148.2018.1528538 (Accessed 5 Dec 2023).

28. Sandvik, K.B., Jacobsen, K.L. and McDonald, S.M. (2017), "Do no harm: A taxonomy of the challenges of humanitarian experimentation", International Review of the Red Cross, vol. 99, iss. 904, pp. 319—344, available at: DOI: <https://doi.org/10.1017/S181638311700042X> (Accessed 5 Dec 2023).

29. Sandvik, K.B. (2020), "Humanitarian Wearables: Digital Bodies, Experimentation and Ethics", Ethics of Medical Innovation, Experimentation, and Enhancement, pp. 87—104, available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-36319-2_6 (Accessed 5 Dec 2023).

30. Slim, H. (2016), "Humanitarian ethics: A guide to the morality of aid in war and disaster", International Review of the Red Cross, pp. 469-475, available at: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irc_97_1-2-22.pdf (Accessed 5 Dec 2023).

31. Thieme, T., Kovacs, E.K. and Ramakrishnan, K. (2020), "Refugees as new Europeans, and the fragile line between crisis and solidarity", Journal of the British Academy, vol. 8, pp. 19—25, available at: DOI <https://doi.org/10.5871/jba/008s1.019>

32. UNHCR, Global Report (2021), available at: <https://reporting.unhcr.org/globalreport2021> (Accessed 5 Dec 2023).

33. UNHCR. Global Trends (2022), available at: <https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-are/figures-glance> (Accessed 5 Dec 2023).

34. Vasselin, M. (2022), "Humanitarianism and Mass Migration: Confronting the World Crisis", Faculty of Law Blogs / University of Oxford, available at: <https://blogs.law.ox.ac.uk/border-criminologies-blog/blog-post/2022/09/book-review-humanitarianism-and-mass-migration> (Accessed 5 Dec 2023).

35. Vandevoordt, R. and Verschraegen, G. (2019), "Subversive Humanitarianism and Its Challenges: Notes on the Political Ambiguities of Civil Refugee Support", In book: Refugee Protection and Civil Society in Europe, pp. 101—128, available at: DOI:10.1007/978-3-319-92741-1_4 (Accessed 5 Dec 2023).

36. Western, S. (2022), "A New Age of Humanitarianism", The Humanitarian Leadership Academy. The Eco-Leadership Institute, available at: <https://www.humanitarianleadershipacademy.org/wp-content/uploads/2023/04/Eco-Mutualism-Report-A-New-Age-of-Humanitarianism.pdf> (Accessed 5 Dec 2023).

37. Yamashita, H. (2015), "New Humanitarianism and Changing Logics of the Political in International Relations", Millennium: Journal of International Studies, vol. 43 (2), pp. 411—428, available at: DOI: 10.1177/03058298-14554408 (Accessed 5 Dec 2023).

Стаття надійшла до редакції 07.12.2023 р.